SAM. L. B. A PUFENDORF DE JURE NATURÆ ET GENTIUM, LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clarissimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI.

Accedit

ERIS SCANDICA.

Recensuit & Animadversionibus illustravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

Tomus Primus.

Francofurti & Lipsiæ,
EX OFFICINA KNOCHIANA.
MDCCLIX.

LECTORI BENEVOLO
S.

ACCIPENSER iſte non omnium horarum eſt, adeoque nec epulis Tuis inferri debet ſine coronis & tibiis. Exhibemus enim SAMUELIS, Liberi Baronis de PUFENDORF Juris Naturæ & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobiliſſima, ut plene & ſolide, ſic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Juris Divini & humani omnis ſcientia, eruditionis accuratione & venuſtiſſima ſtili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit HUGO GROTIUS. Sed quum belligerantium potiſſimum officiis ordinandis ſcriptum ſit opus immortale de Jure Belli & Pacis, non explet id ſpeciem perfecti Syſtematis. Unde penitus nova fere ſunt, quæ a Pufendorfio toto libro I. dicuntur, totieſque deinde Grotius ab eodem ſuppletur. Præterea argumentis nimis ſæpe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis ſibi fere ſoli ſapit. Quæ tamen non a quibuſvis dijudicari facile poſſunt, præſertim autem Militibus captu difficilia ſunt, qui Jura Belli & Pacis tanquam gentilem ſibi poſſeſſionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, ut propter ſtili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana ſint; iſque adeo omnes utilitatis numeros complectatur.

THOMAS quoque HOBBESIUS ſuperiore ſeculo inſignem famam in hoc ſtudiorum genere nactus eſt. Novum enim & inſolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro ſuo de Cive, Jus Naturæ, Methodo ei Geometrarum æmula, exſequendum ſuſcepiſſet. Arridebant adhæc multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium adverſus omnes minabatur, niſi ſuis ſtaretur præceptis. Dum tamen id ſimul agit, ut Poteſtatem Regiam contra cives ſeditioſos tueatur & homines fanati-

cos, lentas Imperiis aures absterreat, ne in Jura Majestatis circa sacra involent, & Divina Humanaque omnia misceant ; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum & tumultus plebis sopitum missus erat. Quare eorum exemplum sequi deprehensus fuit, qui baculum curvum nimis flectendo efficiunt, ut in alterum latus emineat, suique sic similis quodammodo idemque & dissimilis fiat. Ab hoc vero incommodo solicite sibi cavit Pufendorfius, qui Principi dando quæ sunt Principis, Populo contra tribuens quæ sunt Populi, ut cetera Jura Majestatica pleraque omnia, sic illud circa Sacra justis limitibus circumscripsit. Hisce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Jure Naturæ adeptus est. Nam qui postea has litteras attigerunt, quorum apprime multi sunt, eorum nemo verecundiæ adeo limites transiliit, ut cum ipso de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum rivuli eorum manarunt.

DE vita summi Viri jam alii disseruerunt, inter quos exstant JOANNES FABRICIUS (*a*) & NICERONIUS (*b*) e quibus præcipua delibabo, inspersis hic illic observationibus, quæ mihi subnatæ sunt e lectione Eridis Scandicæ. Natus est igitur SAMUEL PUFENDORFIUS die 8. Januar. An. MDCXXXII (*c*) Flohæ, qui pagus Misniæ non longe abest ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Eliam Pufendorfium, Verbi Divini Ministrum, qui prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit, & eundem deinde, flagrantem incredibili cupiditate discendi, primo Grimmam, in scholam Provincialem, deinde vero Lipsiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Ubi, quum per annos aliquot, primo studiis quæ ad humanitatem faciunt, tum Philosophiæ, dein Theologiæ, & tandem etiam Juris prudentiæ operam sedulo navasset Pufendorfius, Jenam concessit, allectus celebritate ERHARDI VVEIGELII. Et hunc quidem Analysin Aristotelicam ex Euclide restituisse non sine laude commemorat, (*d*), quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Pufendorfio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea sermone exposuerat (*e*), & Pufendorfium ad capessenda Juris Naturæ studia strenue sæpe cohortatus erat (*f*). Non enim præceptorem eum tantum, verum etiam hospitem habuit. Accidit autem, ut eodem

(*a*) Bibliothecæ T. IV. p. 133.

(*b*) Memoires des Hommes Illustres Tom. XIX. p. 224. seqq.

(*c*) Ita legitur Berolini in EPITAPHIO EJUS.

(*d*) De J. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.

(*e*) V. ERIS SCANDICA in Epist. Auctoris ad Amicos.

(*f*) Præfatio ELEMENTORUM Jurisprud. univers.

eodem hic Muſeo uteretur, in quo antea ſpiritum reddiderat STAHLIUS, unde orta noſtro jocandi occaſio, quum a Velthemio, Metaphyſico Ienenſi premeretur. *Quin &*, inquit *(a)*, *cum Jenæ eo ipſo Muſeo, in quo Stahlius animam exhalaverat, uterer, quotieſcunque reſpirarem, Atomos quaſdam diſtinctionum & terminorum Metaphyſicorum videbar deglutire, quibus aer iſte pertinaciſſime infectus erat. Poſtea tamen diverſum cœlum pulveres illos ultro diſcuſſit, & ex tota illa ſcientia id præcipuum remanſit, quod ſciam, eum qui iſta ſola ſcit, nihil ſcire.* Neque tamen Jenæ ultra annum commoratus eſt, ſed Lipſiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde evocatus fuit, ut ſtudiis præeſſet filii Illuſtris COYETTI Legati Suecici. Ceterum Jenæ Lauream Magiſtralem cepit, neque ullos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iiſdemque obtrectatoribus Schvvartzio & Becmanno ignominiæ cauſſa Magiſter Samuel Pufendorfius appellatus eſt. *(b)*. Poſtremis autem temporibus ſatis liberaliter Lipſiæ vixiſſe videtur. Uſus enim eſt convictu JOANNIS BORNII Jureconſulti, ita tamen ut, ſicuti & antea fecerat, ſolis litteris immoraretur, neque in corporis quæ juvenilem ætatem decent, exercitiis verſaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbiſſime collegæ Lundinenſes, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didiciſti, neque peregrinaſti (c)*. Scilicet uterque & Schvvartzius & Becmannus Belgium & Galliam inviſerant, in qua peregrinatione illud Schvvartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumeniſecis in Hollandia ſubduceretur, quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedeſtri itinere abſolverat & Pariſiis per ſolum octiduum commoratus fuerat *(d)*. Becmannus autem Polonice ſaltandi arte bellus ſibi homo videbatur, vir alias maximi corporis terribilique facie, ſolebatque ſaltationibus ſuis efficere ut Lundini non Matronæ tantum & Virgines, verum etiam ancillæ in conviviis laſſitudine deficerent & ab eo acquieſcere cuperent *(e)*. Idem Becmannus palæſtræ vehementer operam dediſſe videri volebat, & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante & pollicem premente PETRO VVINSTRUPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula ejuſdem cum circumfora-

(a) ERIS SCAND. de Orig. Moralitatis, & Indiff. motus Phyſ. in Actione Humana c. 5. §. XXVII. fin.

(b) ERIS SCANDICA, Diſcuſſ. Calumn. Nic. Beckmanni.

(c) ERIS SCANDICA, ibid.

(d) ERIS SCANDICA, Apolog. prope finem, ubi de Decalogo.

(e) ERIS SCANDICA Epiſt. Petri Dunæi ad Nic. Beckmannum.

(f) ERIS SCANDICA, Epiſt. Auctoris ad Amicos.

foraneo Lapista decertavit (*a*); sed simul, ut sunt res humanæ, vapulavit non perfunctorie (*b*).

HAFNIÆ degens Pufendorfius, recrudescente bello, quod inter Danos & Suecos gerebatur, confestim cum omni Legati Comitatu, ipse enim Coyettus ad Regem Sueciæ excurrerat, custodiæ mancipatur & in ea per octo menses detinetur. In hanc conjectus solitudinem ad veteres amores revertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomæ Hobbesii Scripta diligenter legit, & inter se confert, paullatimque quædam addere, quædam rejicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quæ enim aliis languorem adferunt, solitudo & custodia, ea nobile Pufendorfii ingenium quam maxime acuebant. Inde suborta ELEMENTA JURISPRUDENTIÆ UNIVERSALIS, quæ biennio post, quum Hagam Comitum excurrisset, typis exscribi sivit, & dedicavit CAROLO LUDOVICO, Electori Palatino. Insusitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet LUDOVICI (*c*) gratam sibi fuisse hanc dedicationem testatus est, Pufendorfiumque non ita multo post, ad subeundam Professionem Juris Naturæ & Gentium, quam primus omnium in Germania ornavit, Heidelbergam evocat.

VERSATUM se ibi dicit Pufendorfius per septennium (*b*) poteratque sibi sua facile sorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos juventutis Germanicæ, tum etiam Suecanæ. Verum Lundinum in Scaniam eum invitabat idem gentis Sueciæ favor, quem Heideldergæ expertus erat. Eo igitur, arcessente eum Rege CAROLO XI. concessit, & deinde, non ipse minus constante Suecorum gratia floruit, quam eorum partibus & commodis studiosissime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de JURE NATURÆ & GENTIUM Opus A. MDCLXXII. in 4°. quæ editio omnium est emendatissima, nisi quod quarta parte auctior est, quæ Francofurti ad Mœnum MDCLXXXIV. in 4°. prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illustratur, quæ ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emissa fuit. Erant autem inter collegas ipsius etiam JOSUA quidam SCHVVARTZIUS, ex ordine Theologorum & NICOLAUS BECMANNUS, Jctus, quorum neuter ultra artis suæ compendia sapiebant. Hi, quum Pufendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adolescentum splendidorum numero efflorescere, se contra in solitudine, tanquam in scopulis relinqui viderent, invidia viri incensi, consilium ceperunt collabefaciendi eum. Adspergebatur

(*a*) Delineat. Hist. Jur. Nat. p. 75. ad Beckmannum.
(*b*) Eris Scandica, Epist. Petri Dunæi (*c*) Eris Scandica, Apolog. §. VI.

tur ideo Pufendorfius infamia Heterodoxiæ. Color inde sumtus, quod qui per VII. annos Heidelbergæ amice cum Reformatis vixisset, & toties HOBBESIUM, Anglum, eundemque, ut ajebant, Calvinianum laudaret, non posset non videri altius imbibisse complures Reformatorum sententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Ecclesia. Detorquebatur huc, quicquid novi speciem haberet in Scriptis Pufendorfii, ipseque INDIFFERENTISMI, ut vocant, non tantum contemplatione religionis sed etiam exemplo Hobbesii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inscriptione atrocissimi Scripti Becmanniani inprimis manifestum, quæ ita se habet: *Nicolai Beckmanni legitima defensio contra Magistri Samuelis Pufendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem & justitiam, ut carnatus diabolus & singularis mendaciorum artifex, per fictitia sua entia moralia (diabolica puto) toti honesto & erudito orbi malitiose ac ignominiose exponere voluit. Naturalis sive brutalis & gentilis Pufendorfii spiritus usque adeo enormiter se exserit, & perversa operatur, ut nec diabolum, nec infernum, nec vitam æternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam statuat esse indifferentem, boni ac mali nec præmium, nec pœnam futuram, hoc tamen pro Satyrico suo ingenio firmiter credit, si viris honestis & proximo suo audacter & malitiose calumnietur, quod semper aliquid fecis, sive mendacii in animis legentium hæreat. Impressum A. 1677.*

DIRUM illud inde exarsit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari utrinque acerbitate gestum est, & in quo Schvvartzius primum Indicem Novitatum, in Pufendorfii Jure Naturæ & Gentium obviarum conscripsit, quem deinde Becmannus interpolatum, ut testatior esset memoria, Gissæ edidit, donec utrique accederent FRIDERICUS GESENIUS, Antistes Gardelebiensis, VALENTINUS VELTHEMIUS, Professor Jenensis, Jo. JOACH. ZENTGRAVIUS, Theologus Argentoratensis, cum JOANNE SCHERZERO & VALENTINO ALBERTI, Theologis Lipsiensibus, inter quorum certamina CAROLUS quoque SCHARENSCHMIDIUS in armis fuit, ægre ferens, Germaniam a Pufendorfio Rebuspublicis Irregularibus accenseri. Quarum contentionum Historiam diligenter exposuerunt Jo. FRID. LUDOVICI (a) & CHRISTIANUS THOMASIUS (b).

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiæ tempore obsidionis ejus delitescere (c) cogitur Pufendorfius, unde tandem Holmiam vocatus & defuncto Loccenio, Consiliario & Historio-

(a) In Delineat. Histor. Jur. Nat. p. 73. seqq.
(b) In paulo pleniore Hist. Jur. Nat. p. 90. sq.
(c) Eris Scandica, Specim. Controversiarum in Proœmio ad Lectorem.

ſtoriographo Regio ſucceſſor datus eſt (*a*). Quodſi gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme, marique ſcopuloſo ſervat; cur non ſingularis ejus exiſtimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis Academicis ad incolumitatem pervenit. In quo munere in primis Commentariis de Rebus Suecicis ſub GUSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GUSTAVI Suecorum Regis litteris mandata vehementer illuſtratus fuit. Tandem Berolinum arceſſitus Hiſtoriam FRIDERICI VVILHELMI M. Electoris Brandenburgici conſcripſit, & hoc quoque æterno opere inter Hiſtoricos Pragmaticos TACITIS & THVANIS acсenſeri meruit. Depromta autem, ut Holmiæ, ſic Berolini pleraque ex Aularum Regeſtis fuere. Inter quæ quum in poſtremo opere Sereniſſimæ Domus Brandenburgicæ Arcana quibuſdam evulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulæ juſſu immutata fuerunt: Unde hodie rariora ſunt, quæ illibata manſere. Quo pertinent ſequentes verſiculi:

Principis invicti virtutem arteſque Miniſtrum
Quaque bona e forulis geſta petita fide.
Non ſine judicio Scriptor dum prodit & ornat
Quæ fugienda notat, quæque ſequenda docet.
Non hoſtis bene facta premit cenſura maligna
Non ſocii errores gratia blanda tegit,
Qui ſapit Hiſtoricum communes ſervat in uſus
Nec temere arcanum ſupprimit Aula ſuum.

Poſtremo a Rege Sueciæ A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Pufendorfius & non ita multo poſt Berolini rebus humanis valedixit, die 26. Octobris anni ejuſdem.

SED redeo ad JUS NATURÆ & GENTIUM. Quæ igitur ſunt eæ præcipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi ſuſpiciunt? Ingenium verſatile, judicium acre, perſpicuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiæ immenſæ, genus dicendi nativum & dulce. Ita autem rationes ſuas compoſuerat AUCTOR, ut primo omnium exponeret Naturam Entium, ſive Modorum Naturæ humanæ Moralium, qui motibus Phyſicis ab ente intelligente, qualis eſt homo, ſuperadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem diſciplinarum moralium, & eas utique demonſtrari poſſe, oſtendit. Qui ante Grotium de doctrina morum ſoliciti fuerunt, ad unum fere omnes THEOLOGI erant, qui ſua intereſſe putabant, hanc artem in recondito haberi, ut in doctrina morum,

(*a*) ERIS SCANDICA, Scarſchmidus Vapulans prope fin.

rum, a se, tanquam e tripode Apollinis, decisiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac nova arte eversum fuit. Demonstrationis autem vocabulo laxius utitur, id omne pro demonstrato habens, quod ex probe stabilitis propositionibus fundamentalibus prono alveo deducatur. Frustra igitur hic Geometrarum Axiomata, Theoremata & Corollaria quaesiveris. Desunt enim hae spinae horto nostro, & cum iis, quicquid apud Geometras triste & aridum est, quorum loco omnia hic naturali pulchritudine enitescunt. Transit deinde Pufendorfius ad actiones morales ipsas, & postquam Naturam, Originem & Formam earum docuit, commonstrat, non convenire Naturae & indoli hominis, ut vivat sine lege, sed potius ingenio ejus congruere, ut quamdiu Institutis Civilibus caret, secundum Jus Naturae agat. Explicatur postea, quid sit Jus Naturae, cujus praecepta in duos fasciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga se ipsos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorundam reprehensiones (*a*), quod omiserit officia erga Deum. Supplevimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Pufendorfius ipse Officiis Hominis & civis inseruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra sunt quae nuper monuit Celeberrimus eorum interpres, Dn. Everardus Otto. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Civili considerat Auctor. Istius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Sermone, de Jurejurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique & de Contractibus. In quibus quidem omnibus si quis laedatur, in Statu Naturali, jus suum, solis armis exsequi potest. In Statu Oeconomico officia conjugum mutua subducuntur, ut & ea, quae inter parentes & liberos, dominos & servos intercedunt. Lascivire non paucis Auctor visus est in capite de Officiis Conjugum, in primis quum Polygamiam quoque Jure Naturae licitam censeret. Quare ipsi quoque a Christiano Vigile, seu, si mavis Friderico Gesenio tributus fuit Sinceri VVahrenbergii dialogus de Polygamia. Sed, ut ipse Pufendorfius satis docuit (*b*), innocuam, si justis limitibus circumscribatur, sententiam suam esse, eo, quod Polygamia, licet illa omnibus Divinis legibus absolute & semper fuisset permissa, tamen legibus civilibus, tanquam plerisque civitatibus exitiosa proscribi deberet, & inter Chri-

(*a*) Eris Scandica, Spicilegium Jur. Nat. c. 3. §. 13.

(*b*) Eris Scandica Apologia §. XXIX.

Christianos paucissimi dentur, qui duas pluresve uxores simul habere vel cupiant; ita verus Dialogi Auctor est Joannes Lyserus (*a*). In postrema denique parte hujus Operis, quæ ad Statum Civilem pertinet, illustratur Jus Publicum universale. Exposita enim origine & Natura Civitatis, jura Summorum Imperantium, quæ appellari solent Majestatica, recensentur & illustrantur. Succensebatur autem Auctori a quibusdam, quod, præeunte Hobbesio, neminem Criminis reum ad pœnam subeundam obligari tradidisset, cui sententiæ deinde inter ceteros subscripserunt Christianus Thomasius (*b*) & Nicolaus Hieronymus Gundlingius (*c*). Sed hunc quoque errorem refutavimus (*d*).

Nulla autem pars hujus Operis inimica & infesta sensit virorum doctorum judicia, quam qua utrumque Auctoris proponitur Principium, sive propositio cardinalis, ex qua conclusiones deinde omnes deducendæ erant. Eorum alterum principium *essendi*, alterum principium *cognoscendi* vocari solet. Illud Auctori in *Voluntate Divina*, hoc in *Societate* quæritur. Contra prius cælum & terram, inter ceteros, movit Velthemius, indignatus, sic sibi eripi Honestum & Turpe *per se* & *antecedenter* ad voluntatem Divinam tale, in quo solo, tanquam in sacra ancora, consistere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et sane non immerito Tyrannicum vocabatur Principium Pufendorfii, quod improvide Hobbesio, suæ caussæ servienti, & omne justum ex Principis voluntate metienti, sublegisset. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in se præstabile esse observat, id omne Deo, omnium opifici & dominatori, in eminentissimo gradu tribuit; unio sane absolutissima simul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus potest, nisi quod conveniat Naturæ humanæ. Nam qui liberrimus esse dicitur, idem & sapientissimus est, & qui justissimus, idem & optimus, nec opinione distrahi possunt, quæ natura cohærent. Seduxit Auctorem ab hoc temperamento Hobesii amor, & cum eo conjunctum studium nimium, receptis sententiis contradicendi, & semel dicta præfracte tuendi cupido. Adgnoscit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque ut inducerentur, postulasse ipsam hominis conditionem a Creatore Optimo Maximo eidem pro bonitate & sapientia sua adsignatam*, & paullo post, *Actus, de quibus naturali lege disponatur, intrinsecam habere vim ad socialitatem, etsi ut isti actu existant libera hominum voluntas efficiat*, & in

(*a*) De quo conferri possunt P. Bælius in Dictionario Historico-Critico, Articulo Lyserus, & Christianus Thomasius in paullo pleniore Historia Juris Naturalis, p. 94.

(*b*) Fundam. J. N. & G. p. 197.

(*c*) In Via ad Jus Naturæ, p. 445.

(*d*) In nota 6. ad L. VIII. c. 3. §. 4.

& in §. 6. versus finem *entia moralia non ex necessitate absoluta sed hypothetica posita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus Deus liberi adsignaverit*, *repetit*, eoque ipse sententiæ nostræ, quodammodo subscribit, nisi quod deinde in alia omnia secedit.

VERUM ut fulcienda fuit Auctoris propositio fundamentalis, quæ principium essendi dicitur; sic per se stat principium ejus cognoscendi, quod est Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philosophorum calculis: nec dicam, præceptum Christi, quo proximum diligere jubemur sicut nosmetipsos, in sanctissimam resolvi societatis legem. Sufficit ex ejus studio, mediantibus aliis præceptis, duci posse Officia omnia Juris Naturæ erga alios, & nosmetipsos, quatenus hæc Juris perfecti sunt, & ad ea observanda cogi possumus. Officia enim erga Deum hic seponi supra monitum fuit. Vel sic tamen Auctor L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum esse suasit. Quidni enim constantius quis, id, quod suarum est partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, scelerum vindicem colat, &, reverentia Divini Numinis, studium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex præsenti utilitate æstimet, & cuncta sibi permissa credat, quæ vindictæ humanæ subduci posse confidat: de quo merito dixeris:

Sit spes fallendi, miscebit sacra profanis.

EQUIDEM non ignoramus, plerosque Doctores Juris Naturæ recentiores, ingenii exercendi caussa, aut, ut altius, quam majores sapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propositiones fundamentales excogitasse, partim nullum ejusmodi principium admittere voluisse. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod præ se fert Socialitas, vel disciplinæ terminos, modo ampliando, modo contrahendo, in alia eam latitudine considerant, vel denique vitrea fracta adferunt, ne cassa quidem nuce digna, eoque somniare magis quam disserere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod existimarent, immediate statim ad tale principium de omnibus quæstionibus judicium ferri debere. Quod tamen non magis disciplinæ nostræ indoles patitur, quam si faber catenam fabricari velit, cujus annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, nisi quis scopas dissolutas & arenam sine calce malit, studiorum admittendi sunt gradus, ut pedetentim descendendo, omnes ex fonte conclusiones deducantur, & in eundem, si retrogrediaris, pedetentim refluant.

ATQUI, inquis, vel ea ipsa, quæ modo laudasti, Officia erga nosmetipsos parum congrue ex socialitate derivari videntur.

Vincunt enim quoties cum iis quæ aliis debemus colliduntur, adeoque Socialitate antiquiora sunt, & proinde illis præponi, non ex iis derivari debebant. Sic ratiocinari video Joannem Nicolaum Hertium V. C. (*a*) Sed fallitur Dominus Hertius. Socialitas enim non ex aliis tantum, sed aliis & nobis simul consistit, &, ut in collisione, ea erga alios, iis erga nosmetipsos cedunt, sic utraque Socialitati rectissime subordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infestas sibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod cædes sui ipsius Socialitati repugnet. Qui, si caussentur in eas se redactos fuisse angustias, ut Socialitati prodesse se posse diffiderent, insanienti sapientiæ eorundem sic occurritur, ut dicamus, poteris prodesse Societati exemplo fortitudinis, constantiæ & patientiæ, si quamvis crucieris, si quamvis uraris, si in Phalaridis quamvis tauro sis, stationem tamen tuam tuitus fueris, donec te avocet, qui te in ea posuit, Deus Optimus Maximus.

Mortui ut terræ mandentur, nisi cadavera eorum publice exponi sceleris interdum gravitas postulet, ex lege Socialitatis quoque ad Officia humanitatis refert Auctor L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturæ retulisset Grotius. Atque hic quoque recte rationes subducit Pufendorfius. Obest enim fœtor cadaverum superstitibus, eaque dum sepelimus, tenero illi mentis nostræ consulimus, quo homo vivus semper horret adspectum hominis mortui. Similiter sævitia in bestias contemplatione socialitatis recte interdicitur ab Auctore L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodesse possunt, quibus nos, dum ea enecamus, supersedere nos posse credimus, & in sui similes sævi esse solent, qui sævitiæ in brutis adsueverunt.

Igitur finibus, quos sibi constituit Auctor satis *adæquatum* est principium Socialitatis. Utinam idem, instas, non esset *obscurum*! Capere enim te negas, si quando collidantur officia majoris, & minoris Societatis, utrius commoda præferenda sint, & utrum officio tuo satisfecisse videaris, si Societati, cui adscriptus fueris, prodesse fategeris, dum damnum paras Societati majori. Atqui pro Auctore hic respondebit M. Antonius ex ea secta Philosophus, quæ & ipsa Socialitatis studium commendare solebat: Ἡ δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. φύσις λογικὴ καὶ πολιτικὴ· πόλις καὶ πατρὶς, ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· Τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. *At Natura mea rationis est compos, & civili societati accommodata. Civitas mihi est & patria, quatenus quidem Antoninus sum, Roma: quatenus homo, mundus: hæc igitur tantum mihi sunt*

(*a*) De Socialitate primo Juris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

sunt utilia, quæ his civitatibus conducunt. E quibus apparet, primum minoris Civitatis commoda curare nos oportere, tum, & si fieri id possit, majoris: neutri autem ulla ratione nisi lacessitos injuria damno esse debere.

Displicuit porro nobis, quod dissimulare non possumus, Auctor, & quando vitæ futuræ exspectationem, & animæ immortalitatem, qua nullus locus in tota Philosophia magis est necessarius, in Jure naturæ seponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quamquam animus*, inquit, *hominis (non solum) ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, suique destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleverit persuasio de animæ a corpore seperatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur*. Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19. virum fortem ex consimili ratione intelligi posse, ait, *etiamsi ab immortalitate animæ abstrahatur*.

Quantopere vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaboraverint Philosophi, & adhuc elaborent, omnibus notum est. Præcipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quæ hodie dicuntur de Monade, & Ente simplici ac Indivisibili, Pufendorfii ætate jam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non sit Modus Substantiæ *extensæ*, ex qua æque certos nos esse quidam contendunt, mentem post corporis dissolutionem superstitem fore, ac ubi valemus, certi sumus, sequenti nos momento superstites fore (*a*). Accedunt aliæ rationes secundariæ, veluti quod immortalis sit anima, quæ æternitatem metitur, quæ complectitur infinitum, quæ in cœlum penetrat, & descendit in terræ abyssum, quæ denique fruitur contemplatione immensitatis divinæ. Neque tamen his omnibus utitur Auctor noster, sed satis habet adduxisse desiderium immortalitatis, consensum gentium, quæ non penitus extra mores projectæ fuerint, & justitiam Divinam, qua quum malis hic sæpe bene, bonis male sit, vitam multi futuram speraverint, in qua, inverso rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum sit. Imo hoc posterius argumentum ipse frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum esse ait, quodlibet recte factum necessario aliquo præmio extrinseco esse mactandum*. Depravatum ergo & hic judicium Auctoris lectione Hobbesii videtur, utpote qui non tantum animam extensam esse, blaterat, sed ultra progressus, plane quidquam dari negat, quod extensum non sit, Leviathanis c. 4. Fateor vel sic impium videri ipsi Pufendorfio L. II.

(*a*) Add. Basilii Dictionarium Historico-Criticum Art. Lucrece.

L. II. c. 3. §. 19. si quis neget animæ immortalitatem; eamque ex Verbo Divino lucidissime intelligi, eundem adgnoscere in Præfat. Officiorum d. l. Sed hæc quidem purgandæ huic noxæ minime sufficiunt. Nam, si vel possibilis tantum esset animæ immortalitas, rationem ejus haberi in Jure Naturæ nostra intererat, quia per eam adstringitur obligatio interna, qua Dei reverentia in officio continentur homines: tantum abest, ut in tanta gravissimorum argumentorum copia, omissis palmariis, elevatis ceteris, animæ immortalitatem tanquam sententiam minus necessariam semovere deberet. Non obsunt hæc hominibus quidem Christianis, qui, ut in Resurrectione corporis, certi sunt, futurum, ut corpus naturale mortale & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in æternum; sic idem de anima, etiamsi eam natura mortalem esse opinarentur, credere possunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis usu pollent, scribere se profitebatur Auctor, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei injiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem & sanctitatem obligarentur. Quæ quanquam ita sunt, non tamen ideo secum pugnat Pufendorfius, quando vim jurisjurandi in jure Naturæ admittit. Est enim adhuc validum societatis vinculum, quatenus Deus perjuros etiam in hac vita punire intelligi potest, iidemque pœnis humanis obnoxii sunt.

Ultimus locus de Auctoris nostri virtutibus & vitiis ad eruditionem ejus pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat Bœclerus (*a*). Nam quum apud Illustr. Boineburgium de Elementis ejus Jurisprudentiæ universalis judicium ferret, constare sibi ajebat (*b*) invictis argumentis, Pufendorfium in lectione veterum non tam versatum esse, quam jactitet. Neque se temere hic decipi addit, utpote qui nimis diu hoc saxum voluerit. Intelligi enim Aristotelem, Platonem & alios sapientes Græcos Pufendorfio non nisi alieno ore loquentes, interpretes autem ipsorum Græcos, infinita doctrina plenos, Poetas porro cum doctissimis Scholasticis Græcis, omne denique genus Scriptorum Græcorum ne a limine quidem ei salutatos esse. Pauca dari, quæ de Latinis habeamus. At Græcorum thesauros immensos & inexhaustos esse. Confirmantur hæc eo, quod Aristotelis, Platonis & ceterorum Græcorum Opera in his quoque libris sæpe Latine tantum, interdum perfunctorie (*c*) adducuntur, & tot præterea loca a Pufendorfio excitantur ad rem nihil facientia, ut ex Flo-

(*a*) In Epistola, quam post Haberkornium edidit Thomasius ad calcem paulo plenior. Hist. Jur. Nat. p. 197. sq.

(*b*) Ibid. p. 182.

(*c*) Veluti Platonis T. I. pag. 97. Philostrati p. 447.

Florilegiis sapere videri possit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiæ sermonis Græci L. IV. c. 11. §. 10. manifestus reus videtur. Locum Xenophontis ex Hist. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. Ἀντέλεγον, inquit, περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, υἱὸς φάσκων Ἄγιδος εἶναι, Ἀγησίλαος δὲ ἀδελφός. Εἰπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ' ὁ νόμος, ὦ Ἀγησίλαε, οὐκ ἀδελφὸν, ἀλλ' υἱὸν βασιλέως βασιλεύειν κελεύει· εἰ δὲ υἱὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλεύει· ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Ἀγησίλαος. πῶς, ἐμοῦγε ὄντος; ὅτι ὃν τινα καλεῖς πατέρα, οὐκ ἔφησε εἶναι ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν· ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα· συνεμαρτύρησε ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' οὗ γάρ τοι ἔφυγε, καὶ οὐκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Agesilaus, Leotychidem, qui se Agidis filium perhibebat, sucessorem ejus in Regno esse posse, quatuor ex caussis. Primo, quod Agis Leotychidem filium suum esse negasset, tum quod idem mater ejus profiteatur, quæ rem longe certius sciat: porro, quod Neptunus, ut Leotychidem mentiri indicaret, patrem ejus terræ motu e cubiculo in hominum conspectum expulerit, & quod, post illud tempus quo pater ejus adulter fugerit, Leotychides mense natus sit decimo. Horum autem verborum summam sic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Agesilaus Leotychidæ ex hisce rationibus controversiam movet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post ultimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset*. In quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, sola prima recte se habet, secunda plane a verbis ejus abit, tertia autem & quarta sensum eorum invertit, & quæ in tertia de decimo mense dicuntur, ut constet Leotychidam esse filium adulteri, eo detorquentur, ut constet, eum non esse filium Agidis; quæ denique in quarta de Neptuno adulterum propulsante referuntur, frustra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

Verum Pufendorfio non exiguam sermonis Græci facultatem fuisse, indicio sunt Joannis Meursii Miscellanea Laconica, sive variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & Laurembergii Græcia Antiqua, quod opus utrumque ab eo Amstelodami editum fuit MDCLXI. in 4.to A placitorum porro Moralium Doctore nemo æquus judex tam exactam linguæ Græcæ requisiverit notitiam, quam a Grammatico, quem solum omnia Scholiastarum scrinia excussisse oportet. Latine subinde Scriptorum Græcorum verba exhibendo, Lectoribus consulere voluit Pufendorfius, quorum multi Græca horrent, & qui rarissime damnum fecerunt, quum

fere

fere omnes hi loci recte translati sint. Quodsi semel & iterum in exhibenda Græcorum sententia falsus est Auctor; facile in immensa locorum copia excusatio ei parari potest ab humana imbecillitate:

> *Namque ubi plura nitent in carmine, non ego paucis*
> *Offendar maculis, quas aut incuria fudit,*
> *Aut humana parum cavit Natura* (a).

Flores, qui ab argumentis, quorum caussa adducuntur, alieni sunt, æque facile e penu Auctoris quam e Florilegiis depromti esse possunt: & quicquid id sit, dandum est aliquid Auctori, acerbum judicium Boecleri a se amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis verisimiliter non inspecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hausit, qui Græcorum sensum sola divinatione adsequutus sibi videbatur.

Atque hæc quidem de Pufendorfio, ejusdemque Jure Naturæ & Gentium celare Te noluimus, Benevole Lector. Jam, quid ipsi in hoc opere præstiterimus, ut indicetur, exspectas. Prima igitur nobis cura fuit, ut labes, quæ post Hertii curam contextui adhærebant, quanto possent, eluerentur studio. Deinde soliciti fuimus, ut Auctorum, quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipso fit, designarentur accuratius. Porro in id incubuimus, ut ejusdem sententias, quoties veræ essent, confirmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτητος nobis videretur Auctor noster, sed quod deprehendissemus, quosdam male sæpe mentem ejus percepisse, alios contradicendi libidine complura sine caussa damnasse. Quæ autem recta nobis videbantur, ea collatis præcipue legibus Divinis & Romanis illustravimus. Et Scripturæ quidem S. consensu Jus Naturæ non tantum collustratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Juris æquitas facilius exigitur, si instituta ejus ad normam Iuris universalis examinentur. Quæ quidem æquitas potissima ejus pars est, quum eam propter receptum sit Jus Quiritium, & placita arbitraria, quę in eo occurrunt, veteri Reipublicę Romanę plerumque propria sint. Novi, multos etiam in applicatione forensi Juris Romani, arbitraria naturalibus miscere: sed hi fere Bartoli glandibus vescuntur, pane reperto, Jurisque disciplina non ad juvandam societatem humanam utuntur, sed ad pessundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus si leges Corporis Juris Justinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Ut enim ex his armatorum mul-

(a) Horat. de Art. Poet. v. 351. seqq.

multitudo prognata, quę inter se domestico bello conflixit; sic ex fragmentis Jureconsultorum & Constitutionibus Principum, illotis quando manibus tractantur, innumerę indies lites cędemque superfluę nascuntur.

——Crescitque seges clypeata virorum.
Exemploque pari sunt omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres (a).

Inseruimus nostris Annotationes Nicolai Hertii, cum, quod profecte a manu viri perelegantis & pereruditi ingenii, tum quod plenę essent Philologicę, Historicę & Juridicę ejusdemque Pragmaticę lectionis. Quę autem a Celeberrimo Viro, Joanne Barbeyraco, qui Pufendorfium & omnem rem litterariam dudum sibi meritis devinxit, tradita fuerunt, in præstantissimis Commentariis ad versionem Gallicam Operis nostri, ejus messis pręcipuam partem non malo sed bono carmine in horrea tua excantavimus, adeo libero cęterum stilo, ut plus addidisse, quam ab eo nos accepisse jure meritoque dicamus. Indices tres, unus *Auctorum*, alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicæ* quoque nova ratione a nobis adjecti sunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere posse videbatur.

(a) Ovidius Metam. L. III. v. 110. 122. 123.

SERENISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI

AC DOMINO, DOMINO

CAROLO XI.

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE REGI, &c. &c. &c.

NON longe sunt arcessendæ rationes, Rex Augustissime, quas excusandæ audaciæ meæ debeam allegare, quod huncce librum M. T. consecrare sustineam. In sapientissimis legibus, quas populo sibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus est Deus, Ipse sibi vindicabat prima quæque fœcunditatis specimina non animalium duntaxat, sed & quæ mortalium provocata labore terra quotannis profunderet: scilicet quod fas esset, antequam ipsi eas res usibus suis applicarent, publice profiteri, omnem istam naturæ ubertatem Dei beneficium esse; illum animantibus vires sese multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi insevisse; Ejusdem dono felicissima se regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut singularis affectus argumentum habetur, primitias selectiorum fructuum offerre, queis post tarde labentis anni moras ipsa novitas lenocinatur. Gratioso primitiarum nomine, & hicce liber ad M. T. delubrum deponitur; primus quippe ingenii fœtus, in Carolina Tua conceptus editusque, qui publicam eruditi orbis lucem subire non formidet. Eo impensius propitiam M. T. auram sibi exoptat, quod prout ista allubuerit, ita vivacitatem sibi, fatumque præcepturus sit; postquam ex eo solo, quod ad tanti argumenti illustrationem ingenium aut industria mea conferre potuit, applausum seculi sperare, ambitiosum plane & improbum foret. Cæterum ejus voti fiduciam ex ipsa potissimum Carolinę gratia adsumere audet. Hanc enim cum conditoris sui nomen præferre jusserit M. T., ejusdem celebritatem sibi peculiariter cordi futuram satis ostendit; eoque isthæc futuræ fœcunditatis rudimenta haud rejectum irispes est, quod & cætera ejusdem ingenia minus verecundentur famam lacessere, postquam de tanto sibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et sane quod ejusmodi potissimum monumento teneros annos insignire M.T. voluerit, id & futuræ Tuæ magni-

magnitudini lætissimo præludit augurio, quasi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, quæ gestis Tuis dicendis sit defatiganda: & de M. T. *in pietatem, honestamque animorum culturam propensione splendidissime testatur. Quanquam ad istam capessendam* M. T. *non modo excitato Musis novo delubro, sed & proprio exemplo cives suos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici successu* M. T. *vividam istam capacissimi ingenii vim per omne sapientiæ genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum fuerit illis, quos summo rerum humanarum fastigio Deus destinavit. Jam primum sincero de divinis sensu imbutus animus, ut Supremi Numinis pace conciliata semper meminerit omnia ad ipsius placitum ac gloriam referre, atque ita subjectum sibi gregem moderari, ut ratio eidem constare possit apud illum, cui in reges ipsos imperium est. Simulque perspectum, sanctissima morum præcepta, quæ cum divinis mysteriis simul inculcantur, ita cum indole vitæ civilis conspirare, ut ista per imperantes æque ac cives expressa beatissimum reip. statum producere sint idonea. Inde curæ fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitæ humanæ genium, mores ac studia mortalium expendere; quæ vis irritandi animos, componendique, quibus mediis civitati intus quies, adversus exteros securitas constet. Aliorum præterea exempla Principum, ac inprimis Majorum Tuorum bello ac pace egregie gesta perlustrata, quæ & stimulos ad paria aut majora patranda subdere possent, & planissimam designare viam offensa procul ad immortalem gloriam grassandi. Denique nec illa Regiorum studiorum postrema pars fuit, nosse, quæ instituta mortalium vitam temperent, quæ hominibus invicem obligatio, quibus legibus diversorum inter se populorum negotia regantur, quæ causa aut compages civilium societatum, quæ imperantium potestas, quod civium adversus hos, aut inter se vinculum. Quorum pleraque cum isti libro deducere propositum fuerit, vel ipsa argumenti commendatione apud* M. T. *molliorem sibi admissionem pollicetur. Præsertim cum* M. T. *huic disciplinæ maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni sui Academiis publice doceri jussit. Scilicet quod indignum videretur, Ulpiani ac Papiniani decretis omnia pulpita resonare; Creatoris O. M. leges, per congenitæ rationis lumen mortalibus insinuatas, incultu velut obsolescere, reliquarum utique legum fundamentum & norma, jura civilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum una civitate, totiusque civitatis salus & tranquillitas singulorum civium incolumitate potior est. Et cum* M. T. *ad isthanc disciplinam in recens abs se instituta* Carolina *docendam lautis me conditionibus clementissime evocare dignata sit, non visa fuit ratio magis idonea exprimendæ devotissimæ venerationi eo nomine* M. T. *debitæ, quam si isthoc qualicunque documento declararem, saltem voluntatis affatim esse, si qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quæ commissa est,*

Spartam conferendi. *Quodsi conatus iste* M. T. *quocunque nomine probatus fuerit, neque cæterorum, qui æqui sunt, favorem despero, neque iniquorum malevolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus sceptrum* M. T. *secundet, ut* Carolis, Gustavisque *Tuis per gesta Tua non minus splendoris accedat, quam Familiæ, Regnoque Tuo ipsi intulerunt;* Tuamque Majestatem *cœlos adeuntem non nisi seri nepotes videant; postquam* Carolum Undecimum, *delicias & miraculum seculi præsentis, admirationem & exemplum futurorum absolverit.*

SACRÆ REGIÆ MAJESTATIS TUÆ.

devotissimus & humillimus servus,
SAMUEL PUFENDORF.

LECTO.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

SI INGENIO aut induſtriæ meæ ſatis confiderem, ſupervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ ſumſerim circa excolendam & illuſtrandam nobiliſſimam atque utiliſſimam diſciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuæ adſeri cœpit: cum id apud omnes ſat favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiæ intulerunt; cauſas hujus inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adverſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus diſciplinæ in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irriverentia adverſus eruditiſſimum ſeculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quæ apud pleroſque bonos excuſationem ex ætatis atque conatus ſimplicitate invenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cujuſdam ſycophantæ commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi jam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam ultro confutaverint: & mihi nunquam par viſum fuerit, iſti homini tantum dignationis addere, ut reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad iſthanc diſciplinam in Academia Heidelbergenſi docendam clementiſſime me evocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere juſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eandem Profeſſionem Juris Naturalis & Gentium in ſuas Academias recepiſſe videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam diſciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adſcendiſſet.

Et

Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quæ non minus ingenii quam industriæ caperet; nec solum σωματοποιεῖν, quod erudito cuipiam Viro visum, hic relictum: haustum forte ex illo Quintiliani Hist. Or. L. V. c. 10. *Dicta sunt omnia, antequam præciperentur, mox ea scriptores observata & collecta ediderunt*. Equidem palmam hactenus tulisse judicatus fuit non præter meritum Hugo Grotius, qui & primus seculum ad istam disciplinam æstimandam evocasse videtur, & ita in eadem est versatus, ut circa magnam ipsius partem cæteris nil nisi spicilegii laborem reliquerit. Quantumcunque tamen ejus viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine ejusdem Filio obstricti sumus, fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse præterita, quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam denique admista, quæ & ipsum hominem fuisse arguerent. Inprimis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspergunt, queis passim a receptis orthodoxæ Ecclesiæ sententiis diversus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infelicissimus labor mihi semper visus fuit, circa divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum supersit copia, in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per isthæc etiam vere ac utiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimæ censuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hiscere quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de Jure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi: quorum unus & alter operæ pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subjicere, ac in novam formam refingere. Sic & Thomas Hobbes in operibus suis ad civilem scientiam spectantibus plurima habet quantivis pretii, & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsum societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso hic comparari queant. Et qua a vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculiaria sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui aversationem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. Joannes Seldenus nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem ἀκριβείᾳ jus naturale ad universum humanum genus, quam ad tradita Ebræorum accommodare; aut si unius populi scita pro sufficienti promulgatione juris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo causis motus operi huic manum admovi, atque universam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atque id laboravi, ut omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati auctores impegerant, declinarem. Id quoque pensi habens, quod est apud Quintilianum Instit. Orat. L. XII. c. ult. *Si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur; ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac ut transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi*. De cætero uti omnibus,

bus, a quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui, cum *benignum sit, & plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii* contra *animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere*: ita in ejusmodi materia, in qua suo jure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoque haudquidquam offensam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in vivis sunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diversus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & ut non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi sumsi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras effervescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant, se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAJESTAS approbatione sua clementissime dignata est, me nullius praeterea censoris auctoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quaedam *πολυπραγμοσύνη* ad talia censenda propellit, promtissimum fuerit occinere illud: ne sutor ultra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, queis divinas literas explicare injunctum, nonnullas quaestiones, ad hanc disciplinam proprie pertinentes, sibi definiendas sumsere, ideo aut hae in articulos fidei potuerunt abire, aut sanae rationi ultima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis majorem hic sibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus isthaec ex professo aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem & mathesin incognitis antea inventis immortali sua cum gloria illustrarunt. Quintilianus Inst. Or. L. III. c. 6. *Supervacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire praeteritis*. Idem L. VIII. c. 6. *Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur*. Add. Baconi de Verulamio Cogitata & Visa p. m. 581. 682. & Novi Organi L. I. c. 89. ubi rationem reddit, quare *versus incrementa, & novas velut oras philosophiae, omnia ex parte religionis pravarum suspicionum & impotentis fastidii plena sint*. Quanquam antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, utpote qui passim antiquos potissimum auctores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, supervacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluserim scriptores, qui inter Communioni Romanae (*) addictos mores sibi atque conscientias hominum regendas sumsere, quos ipse Grotius

& alii

(*) Praejudicatas Novatorum sententias prae se ferens Pufendorfius, mirum non est, si praetereundum senserit Romanis Orthodoxis Scriptoribus, quos ne ad examen quidem ullum revocasse, suorum tantum dicteriis adhaerens censendus est.

& alii magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibus suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesin substernere solenne est: sed præter illa, quæ a JCtis mutuari solent, frivolas ut plurimum quæstiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cætero integras lectiones suæ communionis scriptorum allegasse præclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris, ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: ut tamen vix ulla sit quæstio, in qua isti in partes non discedant. Cujus instituti hæc est arcana ratio, ut postquam inter fundamenta sacræ istorum Reipublicæ est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, ubique in promtu sit auctorum nubes, quæ qualemcunque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest. Atque inde bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugas, regni tenebrarum fœtum juxta ac stabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulget, qui ista in utramque partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit (*). Cæterum id quoque monere visum, me fundamentum universi juris naturalis posuisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum circa divina persuasionem haberent. Neque vero posito hoc fundamento, justo arctiores hujus disciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cujusdam operis arguit. Equidem dicitur: *Jus naturale societate esse antiquius*. Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exsistere, antequam exsistat objectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis, statim atque primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum adversus Deum, tum cujuslibet adversus seipsum*. Verum cum religio, quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphæram hujus vitæ termineter: eo quoque intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatibus hominum efficacissimum vinculum præbet. Et quæ adversus seipsum homini observanda sunt, eundem utique societati commodiorem reddunt. Quænam autem sit illa *morum honestas & innocentia ubique & extra societatem servanda*, seu citra reflexionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media applicare, in naturæ arbitrio relictum; eoque si societatis tantum esset jus naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile:* id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere a

(*) Aberrans a Catholica Romana Ecclesia quamnam sibi calumniandi libertatem non vindicat? Sed quid, nisi falsas imputationes ab hujusmodi Auctore expectare possumus? Quos lumen veritatis haud movet cum iis luctari, & obstrepere supervacaneum duco, siquidem certus sim, meliora quoque prolaturum fuisse, si in hujusce rei veritatem inquirendam serio incubuisset Pufendorfius.

re a Creatore determinata eſt ; (*) ſed peculiares ſocietates conſtituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum : per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrarium . Quid porro planius eſt , quam hoc ; naturam hominis , quatenus a Creatore ſocialis facta eſt , eſſe regulam & fundamentum ejus juris , quod in ſocietate tam univerſali , quam particulari ſit ſequendum. Neque vero majorem firmitatem aut lucem huic diſciplinæ inferunt , qui iſthoc fundamentum commendant : *Ejus , quod naturaliter unumquodque juſtum ſit , ultimum argumentum eſſe ipſam naturam , quæ legem ſui facit . Ductum naturæ ſequendum , ac diligenter conſiderandum , ad quod ex ſe in moralibus ducat , unde nos cohibeat . Quocirca jus naturale quærendum in convenientia & diſconvenientia cum natura . Naturam autem hic accipiendam , non ut per corruptam progeniem , & improbos mores nunc depravata eſt , ſed quæ primitus concreata eſt integra & incorrupta* . Enimvero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id , quod eſt in principio , & obſcurum per æque obſcurum explicare ; etiam illud , naturam hominis primitus a Deo creatam fuiſſe integram, & poſt culpa hominis depravatam, quæſtio facti eſt, de cujus veritate non niſi ex divinarum auctoritate literarum conſtare poteſt . Et conſequenter iſthoc fundamentum illi tantum ex Chriſtianis admittunt , qui cum noſtris Eccleſiis peccatum originis agnoſcunt . Aſt cum hæc diſciplina non ſolos Chriſtianos , ſed univerſum mortalium genus ſpectet ; tale ſane principium conſtituere convenientius fuerit , quod nemo , modo rationis compos ſit , abnuere queat . Sed de iſthac re judicium penes ſapientes eſto . Quod ſupereſt, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum ſuo favore dignaturos eſſe non deſpero ; ita ſicubi forte hallucinatus fuero , id ut humanæ conditionis imperfectioni adſcribant , ſummopere peto ; cum inhumana plane , ac veſaniæ proxima ſit immanitas , propter unam aut alteram inutilem herbulam toti ſegeti ignem immittere , juxta illud HORATII : *Ubi plura nitent in carmine , non ego paucis Offendar maculis , quas aut incuria fudit , aut humana parum cavit natura* . Neque vero ea eſt mihi ſuperbia , nec eam adhuc cani pertinaciam addunt , ut monitu ſapientiorum aliquid didiciſſe aut emendaſſe erubeſcendum mihi ducturus

(*) Nondum Auctores inter ſe conſentiunt quodnam haberi debeat juris naturalis principium , quod vocant cognoſcendi : ſiquidem alii in jure omnium in omnia , vel ſtudio pacis externæ , velut Hobbeſius ; alii in ſtatu integritatis , velut Valerius Alberti ; alii in ſocialitate velut Grotius , & Puſendorfius , alii in ordine naturæ , velut poſt Sfortiam Pallavicinum Henricus Bodinus ; ut prætereamus Hemmingium , VVincklerum , Seldenum , & Yvonem Pariſienſem , de quibus plura apud auctores , conſtituunt . Contra Grotii atque Puſendorfii principium Diſſertationem conſcripſit celeberrimus Samuel de Cocceii in libro , cui titulus , *Introductio ad Henrici de Cocceii Grotium illuſtrandum , continens Diſſertationes Proœmiales XII.* Lauſannæ typis Bouſquet , quem plura deſideranti ſuggerimus .

ϐurus ſim. Quin & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuipiam cordato erubeſcendum ſit applicare ſibi illud MARCI ANTONINI Lib. VI. §. 21. *Si quis convincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re ulla minus recte vel ſentiam, vel me geram, læto lubentique animo mutabo.* Ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ᾽ ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη. βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας. *Sector enim veritatem, a qua nemo unquam læſus eſt. Læditur vero, qui in errore ſuo & ignorantia perſiſtit.* Neque ex eorum numero eſſe velim, de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 10. Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι. *Sunt pertinaces ſuæ ſententiæ homines, & ineruditi, & ruſtici.* B. V.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFII

PRÆFATIO

ALTERI EDITIONI PRÆMISSA.

Lectori Benevolo S.

HABES hic alteram editionem operis nostri de Jure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, quæ vel ad integritatem hujus disciplinæ, vel ad ejusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quæ a quibusdam uni & alteri loco objecta, quæque hisce a me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, convelli non tantum, sed & fœdari compagem operis causati, admixtione illorum, quæ malevolis inscitia fere aut calumniandi libido suggessit. Quibus a me occursum est magis prout merebantur, quàm prout genio meo arridebat. Supersunt non pauca, quæ ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia, eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumtus faciendi ansam præbeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diversarum editionum emendis. Sed si Deus vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas subcisivas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendis iis, quæ adhuc desiderari videntur. Nam præterquamquod passim occurrant circa hanc disciplinam pravæ sententiæ, quas convelli veritatis intersit, non unum restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti fœnerari, dignationemque ejusdem & veram æstimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam Juris Naturalis & Gentium, seu Juris omnes homines gentesque obligantis in libris Juris Romani occurrere, sed quibus non pauca positiva, & ad peculiares rationes Romanæ civitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe a se invicem separata fuerint, non potest non notitia Juris inde provenire confusa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Unde meo judicio magnopere expediret succinctum indicem formare in libros Juris Romani, quo indigitentur, quæ ibi ad Jus Naturale, quæque ad positivum jus spectent, sique adeo accurate *fines* inter Jus Naturale, seu universale, & Jus Romanum proprie dictum, seu civitati Romanæ peculiare *regantur*. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Græcanica*, sed quem alia necessaria magis hactenus intercepere. In eo recensere institueram dogmata Politica a Græcis

scriptoribus, cumprimis Platone & Aristotele, tradita, quæ deinceps se-se in Auctores Romanos ac hujus quoque seculi scholas scriptoresque diffudere: e quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac convulsiones civitatum parere apta inveniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis auctoritate conjurationes inire narrantur Catilinariæ similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cruor sanguine mistus, sed cerevisia fecibus turbida pateris circumlata sit. Sed & operæ pretium foret investigare, num quid perfectius & sublimius præceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecæ, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana ultra communes officiorum regulas Jure naturali traditas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum civitatum sæpe videantur discrepare a regulis officiorum, quas privatis inter se servare necessum est, haut abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis privati Juris sint exemti, & quousque probari possint illa, quæ per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quæque Gallis vocabulo *Coups d'Etat* veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio juxta ac rerum civilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sinit futuri temporis caligo. Et fortasse invenietur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos sublevaverit. Interim uti id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita & Tuum, Benevole Lector, favorem adversus livoris morsicationes mihi decenter deposco. B. V.

BENE-

BENEVOLO LECTORI
S. P. D.
JOANNES NICOLAUS HERTIUS.

PRODIT nunc tertia vice in Germania opus Sam. Pufendorfii de Naturæ & Gentium Jure, nova hac editione annotatis meis qualibuscunque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, causa non una fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Jure passim notas ac commentaria scribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, nosse licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibusdam æquare, in nonnullis superare, non iniquis rerum æstimatoribus videri queat. Primus sane Pufendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque esse Philosophiam, quam vocant, primam, ejusque fundamenta ita posuit, ut non difficile sit, plura superstruere, commodatura non tantum disciplinæ huic, sed & rei familiaris parandæ ac tuendæ regendarumque civitatum prudentiæ. Ad eam, ut hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteristice, sive disciplina de moribus hominum, aut si cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cujus specimen Theophrastus dedit, & ante ipsum Aristoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim existimandum, quasi disciplina hæc ipsius jurisprudentiæ universalis sit propria. Porro methodus sive tractandi ordo, quo Pufendorfius utitur, est sine exemplo. Postquam enim egit de Subjecto, hoc est, actionibus moralibus earumque vera indole ac natura, tum de Legibus ac imprimis de Naturæ ac Gentium Jure, quibus actiones illæ gubernantur, ad principia naturalis Juris ipsa sive ad notiones in natura positas se contulit, easque ita consideravit secundum triplicem statum, naturalem dico, œconomicum ac civilem, ut nihil investigationem effugere, aut, si quid desit, facile suppleri queat. Quod ut oculis quasi cernatur, operis seriem in tabella, quam hic subjungo, adumbrare libuit. Jam & ratio demonstrandi talis est, ut in ea desiderare nihil possis. Si quæstiones incidunt controversæ; eas plane, dilucide ac sine tricis expedit. Postremum doctrinæ, quæ hic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam sunt idoneæ. Nemo certe felicius refutavit Hobbesium, propriis ipsum subinde configens telis. Neque tamen sprevit scriptorem acutum & in demonstrandi arte, quam a Mathematicis petitam ad res morales transtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quæ e floribus venenatis mel sugunt, & in favos suos recondunt. Quanquam id æmulis aut inimicis occasionem calumniandi non unam dederit, quasi & in libris hisce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Pufendorfius ipse absterserit, erroresque discusserit scriptis, quæ in publico ubivis prostant, nolui ea annotatis ingerere, aut

saltem.

ſaltem parce attigi. Juſtius forte nævi quidam alii poterant notari, de quibus ita judicavi, ut modeſtiæ limites non egrederer. Quo more etiam uſus ſum, cum aliorum opiniones in partes vocavi, ut nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla uberiorem expoſitionem illuſtrationemque requirere viſa: & profecto non ſemel conquerentes audivi Studioſos juvenes, deterreri ſe a lectione ob operis obſcuritatem. Quorum queſtus etſi non omnino juſti eſſent, dedi tamen operam, ut dictis cum aliunde, tum ex ipſo Auctore majorem lucem fœnerarer. A conglomerandis Auctorum, & inprimis JCtorum medii & recentioris ævi, nominibus, quod præſtare facillimum mihi erat, ex deſtinato abſtinui, contentus rationes ipſas adferre. Magis libuit, ſelecta veterum Philoſophorum, aut Poetarum, aut Romani juris Auctorum dicta adjungere. Scio id quibuſdam diſplicere, quod dicta cjuſmodi ab Ethnicis profecta ſint; quod illi ipſi Philoſophi inter ſe diſſenſerint, adhæc talia jactitare ſcholaſticum quid ſapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos ut ſenſu ſuo abundare libenter patior; ita neſcio, an in Republica literaria, quam liberam utique eſſe oportet, mores allegari queant. Non quicquid e ſchola eſt, & ſummis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Diſſenſus ille veterum intra certos terminos conſtitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in diſciplina hac, quæ ad univerſum genus humanum pertinet, audiri debent, ut intelligamus, naturalis juris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam eſſe. Cæterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quæ in priores editiones irrepſerunt, diligenter repurgatum dedi; integrum tamen & ne minima quidem ſui parte mutilatum, ne crimen ſuppoſiti partus mihi objici jure poſſit. Si quid autem mihi humanitus contigit, ſi quid erratum eſt, qui tempus, intra quod annotata hæcce conſcribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in ſubita annotatorum lectione deprehendi, quiſque ſuopte judicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Giſſæ XII. Calend. Martii MDCCVI.

INDEX

INDEX CAPITUM.

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

SERIES OPERIS
SAMUELIS PUFENDORFII
DE JURE NATURÆ ET GENTIUM.

Continet illud — Lib. I.

- 1. PROLEGOMENA
  - de origine & varietate entium moralium. — Cap. 1.
  - de certitudine disciplinarum, quæ circa moralia versantur. — Cap. 2.
- 2. TRACTATIONEM IPSAM, quæ abit in *partes duas*,
  - 1. ARCHITECTONICAM, explicantem *objectum hujus disciplinæ*, hoc est,
    - *Actiones morales*, de quarum origine, natura & forma agitur — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

      Lib. II.
    - *Quatenus reguntur jure naturali*,
    - Ubi præmittitur, non congruere hominis naturæ, ut vivat exlex; — Cap. 1.
    - posse tamen eum esse in statu naturali. — Cap. 2.
    - Hinc explicatur, quid sit jus naturale. — Cap. 3.
  - 2. RECTORIAM, tradentem regulas sive principia juris naturalis. Hæc *principia* sunt vel
    - 1. ABSOLUTA & universalia, respicientia vel
      - 1. Officia hominis erga se ipsum. — Cap. 3. 4. & 5.

        Lib. III.
      - 2. Officia hominis erga alios homines. — Cap. 1. 2. 3.
    - 2. HYPOTHETICA, pertinentia ad *statum*
      - 1. NATURALEM, ubi licet
        - 1. Paciscei, hinc de fide pactorum agitur, — Cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.

          Lib. IV.
        - 2. Sermocinari. — Cap. 1.
        - 3. Jurare. — Cap. 2.
        - 4. Occupare res, quæ nullius sunt; unde oritur dominium, de cujus acquirendi modis & effectu agitur. — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

          Lib. V.
        - 5. Pretium rebus imponere. — Cap. 1.
        - 6. Contrahere; hinc de contractibus eorumque speciebus. — Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
        - 7. Judicare de rebus suis, & quod quisque ex judicio suo definivit jus, armis asserere. Quanquam præstet, molliora remedia adhibere. — Cap. 13.

          Lib. VI.
      - 2. OECONOMICUM, ubi de societate & officiis inter
        - 1. Maritum & uxorem. — Cap. 1.
        - 2. Parentes & liberos. — Cap. 2.
        - 3. Dominum & servos. — Cap. 3.
      - 3. CIVILEM, sive statum civitatis; ubi principia juris naturalia, quantum attinet statum civitatis, sive jus publicum universale, explicantur, — Lib. VII.
        - 1. In genere, ubi de origine & natura civitatis, tum summæ potestatis.
        - 2. In specie, quantum attinet imprimis jura summorum imperantium. — Lib. VIII.

SAMUE-

CAPUT PRIMUM.

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIUM MORALIUM.

I. *Introductio.*
II. *Vita humana temperatur per entia moralia.*
III. *Quid sint entia moralia, quæ eorum causa, qui finis?*
IV. *Modus eadem producendi. Impositio. Eorundem operatio, & unde?*
V. *Divisio.*
VI. *Status quid?*
VII. *Status naturalis & adventitius.*
VIII. *Pax & bellum quid, & quotuplex?*
IX. *Status determinati.*
X. *Status respectum ad tempus habentes.*
XI. *Monita quædam circa status.*
XII. *Divisiones personarum simplicium.*
XIII. *Et compositarum.*
XIV. *Monita circa personas morales.*
XV. *Personæ fictæ.*
XVI. *Res morales.*
XVII. *Modorum moralium divisio.*
XVIII. *Tituli.*
XIX. *Potestas.*
XX. *Jus.*
XXI. *Reliquæ qualitates morales.*
XXII. *Quantitates morales.*
XXIII. *Entia moralia quomodo pereant?*

AD Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinæ suæ indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adjuncto, quæ cujusque rerum generis in universum natura sit atque conditio. Verum uti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc præstitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hactenus sumsere; ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cujus vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam a plerisque doctrinam hic præmittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut novitate sua lectorem morentur, cui ejusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque istæc delicatis innutriti literis fastidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, ut si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam flosculos verborum sectantes (a), tolerent. Nam qua ratione isthæc commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per tædiosas ambages majore obscuritate eadem involvere

(a) CICERO de Finib. Bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur: istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est; plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.*

vere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud CICERONIS de Finibus Lib. III. cap. 1. *Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus uſus vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe*. Adductis dein is tum artium liberalium, tum opificiorum exemplis, ſubjungit: *quo magis hoc philoſopho faciendum eſt: ars enim philoſophia eſt vitæ: de qua differens accipere verba de foro non poteſt*. MANILIUS Aſtron. Lib. III. v. 39. & ſeqq.

> *Ornari res ipſa negat, contenta doceri.*
> *Et ſi qua externa referantur nomina lingua,*
> *Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti*
> *Poſſunt, & propria melius ſub voce notantur* (*a*).

Sed & ſi quis nullo modo iſthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omiſſis, ad planiora ſtatim tranſire.

§. II. RES igitur omnes, quarum complexu hoc univerſum componitur, uti ſuis conſtant principiis, quæ cujuſque eſſentiæ conſtituendæ aſſignavit, & attemperavit Creator optimus maximus, ita earum quælibet ſuas habere affectiones, ex diſpoſitione ac habilitate ſubſtantiæ redundantes, nec non in certas ſeſe actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales ſolemus vocare; poſtquam naturæ vocabulo deſignari ſuevit tum ipſa rerum creatarum univerſitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipſarum viribus fluens: per quas producuntur infinitæ ille motuum varietates, quibus omnia in hocce univerſo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes ſuas vel citra omnem ſenſum, vel cum ſenſu tantum directo, aut parum exquiſite reflexo, exercent, ſolo naturæ inſtinctu aguntur, ſuaſque actiones modis quibuſdam a ſe ipſis inventis temperare haudquidquam norunt. (*) Aſt homini uti præter inſignem corporis habilitatem datum eſt ſingulare mentis lumen, cujus ope res poſſet accuratius comprehendere, eas inter ſe conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter ſe judicare; nec non ut motus ſuos non ad eundem ſemper modum cogeretur exſerere, ſed eoſdem expromere, ſuſpendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraque facultas inſigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit ſublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum eſt curatius tradere. Nobis illud jam eſt diſpiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potiſſimum actus certum attributi genus rebus & motibus hominum naturalibus ſit ſuperimpoſitum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis reſultaret, & inſignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et iſta attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad iſta exiguntur, & iiſdem temperantur mores actioneſque hominum, quo diverſum ab horrida brutorum ſimplicitate habitum faciemque induant.

§. III. EXINDE commodiſſime videmur entia moralia poſſe definire, quod ſint modi quidam, rebus aut motibus phyſicis ſuperadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potiſſimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latiſſime dividere in ſubſtantiam & modum, quam in ſubſtantiam & accidens (*b*). Modus porro uti ſubſtantiæ contradiſtinguitur; ita eo ipſo ſatis patet, entia moralia non per ſe ſubſiſtere, ſed in ſubſtantiis, earumque motibus fundari, ipſaſque certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipſa re natu-

rali-

(*a*) Addatur LUCRETIUS L. v. 137. & ſeqq. & HORATIUS in Arte Poetica, v. 48. & ſeqq. quem locum recte reſtituit BAXTERUS.

(*) De inſigni hominis præſtantia, ſive corpus, ſive animam ejus ſpectemus, præclare diſſerit CICERO I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc PLATO I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *divinum miraculum*, SENECA I. de ira 5. *optimum naturæ opus & commendatiſſimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

(*b*) Modi enim ſubſtantiæ inſeparabiliter cohærent, ita, ut nunquam per ſe exſiſtere poſſint. Accidentia contra per ſe veræ ſubſtantiæ ſunt, & exiſtere poſſunt independenter a Subjecto, cui adjecta eſſe concipiuntur.

raliter velut profluunt (*a*) alii per potentiam intelligentem rebus modisque physicis superadduntur (*b*). Quod enim intellectu prælitum est, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter se collatione tales potest notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneæ (*c*). Et ex hoc genere quoque sunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEUM optimum maximum dixeris, qui utique noluit, ut mortales hanc vitam sine cultu, sine more, ad brutorum instar transirent, sed ut ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem dirigendæ, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patescit, qui non est, uti entium physicorum, perfectio hujus universi, sed peculiariter perfectio vitæ humanæ, quatenus præ brutorum vita decori cujusdam ordinis capax erat, utque in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. IV. Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsecis substantiæ rerum proveniunt, sed rebus jam existentibus & physice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque unice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsis certi quoque effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proveniente. Unde vis operandi quæ illis inest, non in hoc consistit, ut intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, sed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones adversus alium cum peculiari effectu (*d*) exercendas. Et efficacia quidem entium moralium a DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum tanquam creatorem fuerit (*e*) libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctantem intentato aliquo malo versus eam, quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs sese inventis vim potuerunt addere, per suas vires repræsentato aliquo ma-

(*a*) Qualis est *figura* corporis: veluti rotunditas, quadratura, qui modi externi appellantur.

(*b*) Veluti *amor* aut desiderium in re amata vel desiderata.

(*c*) Quæ proinde a physicis multifariam differunt, non tantum fine, de quo auctor hic agit & subjecto, sed & inprimis essentia, hoc est, impositione, quæ facit, ut, quod fieri physice nequit, fiat interdum moraliter: deinde quod in physicis est monstrum, in moralibus nihil vitii habeat; quando v. g. pater & filius, aut magna hominum multitudo pro una persona habentur; aut e contrario homo unus plures sustinet persooas: postremum, quæ moralia sunt in entibus physicis, sine ulla horum læsione aliquando minuantur, aut prorsus tollantur, de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut sublato ente physico permaneant, e. g. existimatio post mortem. Quanquam negari nequeat, entium moralium & naturalium magnam interdum esse similitudinem. E. g. corporis humani & civitatis; quæ etiam corpus vocatur, & animam sive vitam habere dicitur: de quo alibi. Dicta illustrat mordax jocus Antisthenis apud LAERTIUM l. v. *Consulebat is Atheniensibus, ut asinos equos esse decernerent; hisque id absurdum existimantibus: Atqui, inquiebat, Imperatores apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, sed solum porrigenda manu decernuntur.* H.

(*d*) Id est, ut vi & virtute entium moralium idonei fiamus ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel ex diverso ab aliis exigendum.

(*e*) Quod ita capiendum, ut dicamus, etsi summa libertate gaudeat eique integrum fuerit hominem & ratione donare, & non donare, tamen cum semel eum, rationabilem & sociabilem creare decrevisset, non potuisse non, pro summa sapientia sua impositionem entium moralium naturæ huic rationali & sociabili convenienter facere. Perinde ut Architectus etsi ei integrum sit, vel palatium extruere, vel casam, tamen, si casam semel ædificare decreverit, naturæ casæ convenienter ædificat, si ædificare maluerit palatium, indoli palatii. Quare entia moralia non mere arbitraria sunt, sed impositio, ut auctor loquitur, divina, nititur partim indole naturæ humanæ, partim sapientia divina, qua Deus non potest velle finem, nisi velit etiam media, ad obtinendum eum necessaria. Etsi autem voluntas divina nunquam separari debeat a bonitate & sapientia ejus, tamen entia moralia voluntati divinæ præcipue tribuuntur, 1) quia voluntas est principium actionum divinarum, 2) quia sapientia & bonitate sua Deus liberrime utitur; hæc libertas autem sine voluntate intelligi nequit.

malo ei, qui sese istis conformare detrectaverit.

§. V. Cum igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitæ mortalium; cui fini requiritur, ut & illi, queis ad eam normam est vivendum, certo se modo invicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana usus est, certo modo sese gerant: ideo eadem potissimum velut inhærere intelliguntur *hominibus*, ipsorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam industria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria subjecta eorundem divisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum (*) ista quoque moralia in classes redigere. Idque tum quia in illa majori studio inquisivere Philosophi, sic ut ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium physicorum intellectus noster materiæ immersus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoque in universum non in classe substantiarum, sed modorum sunt censenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua substantiis corporeis quantitates & qualitates inhærent. Verum quemadmodum substantiæ physicæ velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personæ potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *statu*; qui itidem iis velut supponitur aut substernitur, ut in eo actiones atque effectus suos exserant. Inde natura status non incongrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositivum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, sed eo destinatum, ut cæteris velut substernatur, eaque certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed ut in iis personæ morales existere intelligantur (*). Quanquam in eo differat status a spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus immobile, & extensum primo ac per se, quod etiam sublatis rebus naturalibus existere queat; status vero (ut & cætera moralia formaliter considerata & qua talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis personis, quæ in statu illo morali esse intelliguntur, ipse quoque status existentiam suam vix amplius tueri posse videatur.

§. VII. Porro uti spatium duplex est; unum, secundum quod res *ubi* esse dicuntur, aut in loco, v. g. hic illic; alterum, secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri; cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animadvertimus; unum qui notat *ubi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore existere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem involvit. Status hominis indeterminate consideratus, est vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis statum vocamus, non quod is citra omnem impositionem ex physicis principiis essentiæ humanæ fluat; sed quod ex impositione Numinis, non arbitrio hominum, hominem statim ab ipsa nativitate, comitetur. Solemus autem statum hominis naturalem considerare vel *absolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo consideratum statum hominis naturalem tantisper, cum commodiore vocabulo destituamur, vocabimus humanitatem, seu conditionem illam, in qua homo esse genitus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus eum esse voluit Creator. Cicero de Offic. L. I. c. 28. *Nobis personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquorum* (*a*). Ex

(*) Facit autem auctor eorum classes potissimum quatuor, *statum*, de quo §. 6. 8. 9. 10. 11. *personam moralem*. §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

(*) Quando ver. grat. princeps civium suorum aliquem, ut virtutis ei præmium tribuat, dignitate auget alias supervacua, sed qua is, in cujus gratiam id fit, singulari honore adficitur. Ex quo genere sunt omnes tituli dignitatum honorarii.

(*a*). Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, coleníque & ipſius opera admirans; quodque diverſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certæ obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs re fuerit hic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illæ perfectiones, quæ non niſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia vivere & ſentire incipit (*b*), licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & ejus quod agitur; igitur non niſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere novit. Aſt jura, quæ in aliis, rationis uſu jam gaudentibus, obligationem quid præſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, ſane ſi ejus quoque, qui in utero eſt, corpus dolo malo lædatur, injuria fit non parentibus ſolis, ſed & ipſi fœtui; quam etiam eundem adultum poſtea ſuo nomine exequi poſſe arbitramur, ubi de ea intellexerit (*c*). Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in utero materno coaluerit (*d*), ſi quis efficiat, ut illud corrumpatur atque elidatur, in maſſam illam injurius dici non poterit; etſi revera in legem naturæ peccet, ſocietati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quos prole ſperata ſpoliat. *In ordine autem ad alios homines* conſideratus naturalis ſtatus iſte dicitur, prout intelliguntur homines ſe invicem habere ex nuda illa & univerſali cognatione, quæ ex ſimilitudine naturæ reſultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo ſenſu in ſtatu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non eſt ſubjectus, quique inter ſe neque beneficio neque injuria ſint cogniti. Quo etiam accedit tertia *ſtatus naturalis* conſideratio, prout nempe abſtracta intelliguntur omnia inventa, & inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, queis vitæ huic decor & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem ſtatus eſt, qui naſcentibus, aut jam natis facto aliquo humano ſupervenit. Cujus diviſiones infra commodius adducentur. Ubi obiter obſervan-

(*a*) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem: quam citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

(*b*) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

(*c*) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, jure hoc legatum petere poteſt natus, juſtæ ætatis factus, cum jus ſuum interea ſalvum habuerit. Quo ſenſu JCti Romani regulam ſervabant: qui in utero eſt, perinde, ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quæritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei convenienter, antequam edatur, mulieris portionem vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe, negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna utique nobis infertur injuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus aut ſarciri damnum petamus.

(*d*) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Genev. 793. 794. edit. Paris. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22. 23. Verba Philonis hæc ſunt: *Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἐμβληθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωγραφούσῃ τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῷον, ἄνθρωπον. Εἰ δ' ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνησκέτω. Si quidem nondum fictus & formatus ſit fœtus, multetur & propter injuriam, & quia impedimentum factum eſt naturæ molienti & fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi jam formatus erat, & quibusvis membris ſuus ordo, ſua qualitas tributi, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis divinæ hæc eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem prægnantem, ut fœtus ejus exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta, mulctentur pro multa, quam eis impoſuerit vir mulieris, eamque dent apud judices: ſi autem mors fuerit ſequuta, animam pro anima dabis.* Quæ verba, cum ad mortem matris ſolius reſtringat Joſephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte utriuſque, & matris, & fœtus, intelligit. Interpetatur enim hanc legem ita: *ut, ſi partus adhuc rudis & informis ſit, percuſſor arbitrarie puniatur; ſi vero jam formatur, morte mulctetur*: quam interpretationem etiam ſecuti ſunt LXX. interpretes, ex quo in foro diſtinctio repeti ſolet partus in *animatum* & *non animatum*. LEMPEREUR de Legibus Hebræorum forenſibus c. VIII. §. 2. p. 200. JOANNES CLERICUS ad Exodum d. l. SELDENUS de Jur. Nat. & Gent. ſec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

vandum, non esse quod putet aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam exstitisse, aut exsistere posse, ideo quod nunquam exstiterint plures homines, qui nuda illa naturæ similitudine, prout a cognatione abstrahit, citra vinculum adventitium inter se fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe a communi stirpe sunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiaria homines vocabula invenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non exstiterit (*a*); idem tamen deinceps lapsu temporum emersit (*b*), postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortæ necessitudinis sensus foret extinctus.

§. VIII. Quanquam autem omnis status respectum aliquem & habitudinem involvat adversus alios in eo, qui in statu esse dicitur; cum quemlibet statum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ sine obiecto, in quo vim suam exserat, non intelligitur: magis expresse tamen quidam status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines. Uti sunt præcipue *pax*, & *bellum* (*c*). Libanius Progymn. p. 5. Δύο καιροὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. *Sunt tempora duo penes quæ totius vitæ est arbitrium, nempe pacis & belli*. Pax quippe est status ille, quo homines inter se quiete, & citra injurias violentas agunt, & quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præstant. Bellum contra est status injurias violentas mutuo inferentium & propulsantium, aut quæ sibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi potest *pax* in *communem*, quæ adversus quoslibet homines per sola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expressis fœderibus, & certis præstationibus constat (*d*). Quæ iterum est vel *interna* (*e*), inter membra ejusdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra nostram rempublicam constitutos (*f*), amicos vulgares, aut peculiares ac fœderatos. *Bellum* aliquod *commune* aut universale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud sit consectarium status bestiarum. Bellum *particulare*, quod in certos dumtaxat homines geritur, est (*g*) vel *internum*, seu civile; *vel externum*. Illud geritur inter ejusdem reipublicæ membra (*h*); hoc inter eos, qui eadem civitate non continentur. Quando suspenduntur actus bellici, statu manente, *induciæ* vocantur.

§. IX. Determinate considerari possunt aliqui status prout adjunctam habent inten-

(*a*) Quando homines primum in familias sui juris, & postea in diversas civitates segregari cœperunt; aut civitates in anarchiam sive cyeoplicam confusionem delabuntur. In universo genere humano, ita ut singuli sui juris essent, nunquam obtinuit; fingi tamen non inepte nec sine fructu potest, ut ex comparatione naturalis status civilium cœtuum præstantiam eorumque structuram penitus cognoscamus v. AUCTOR L. II. c. 2. Jam & consideratio hæcce prudentiam gignit. v. AUCTOR L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. cap. 1. §. 9. SORBERIANA pag. 127. seqq. H.

(*b*) Talia exempla civitatum, quæ resoluto vinculo civili, in statu naturali versatæ sint, etiam Historiæ recentiores suppeditant. Sic Frisia, post tempora Caroli M. nullum Principem passa tandem in resolutam plane licentiam degeneravit. Qua conditione per integrum fere sæculum decimum quintum Frisii in vero statu naturali vixere. Vid. HUCERUS de Jur. Civit. Sect. I. c. 3. §. 7. Simile exemplum in Germania occurrit tempore magni illius interregni.

(*c*) Jam dudum ARISTOTELES VII. Pol. 14. dixerat: Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. *Vita autem omnis in negotium & otium, bellum & pacem divisa est*. H.

(*d*) Et vocatur concordia, μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν. *maximum bonorum ciuitatibus*, ARISTOTELI II. Pol. 2. H.

(*e*) Quæ non omni vi turbatur, sed ea tantum, qua se non usuros primi paciscentes promiserunt. Sic pax interna non turbatur, si magistratus ad coercendos transgressores legum vi utatur: quod contra fit, si cives reum pœnæ vi aperta eximere tentent, aut magistratui renitantur versanti in exercitio jurium suorum.

(*f*) Qui inter belligerantes neutras partes sequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

(*g*) Cui affine bellum sociale. Ita H. GROTIUS L.I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum scribere institui, quod sociale haud immerito dixeris. Quanquam & civilis in speciem transiit, inventis domi partibus sub Principis & legum nomine*. H.

(*h*) Quod bellum, quando in ipso apparatu exstinguitur, *seditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio* & *bellum civile*. Illa a civibus arma contra Majestatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter se committuntur in Aristocratia & Democratia.

tensionem aut remissionem existimationis, seu prout multum aut parum honorifici censentur. Cum enim quemlibet statum aliqua jura aut obligationes comitentur: eo splendidior plerumque censetur status, quo plura & validiora jura is adjuncta habuerit; aut si obligationes eo tendant, ut tales teneatur præstare operas, quæ insignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quæ crasso labore obeuntur, ut plurimum parum dignationis habere judicantur.

§. X. Posterius genus status, quod respectum ad tempus habet cum effectu morali consideratum (*a*), dividi potest I. in *juniorатum* & *senioratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentiæ in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juventus, ætas virilis, stata, vergens, senilis, decrepita: vel in respectu ad statum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit versatus. II. *In majorennitatem*, quando quis per ætatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextere præesse posse præsumatur. Cui statui apud diversos populos diversi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in universum certus terminus assignari nequit (*b*). Memorabilem modum doli explorandi refert Ælianus L. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, sustulisset, in judicium adductus est. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. XI. Antequam ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quæ tamen revera distincta sunt, & diverso modo concipiuntur. (Seneca de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque*) Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque & statum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una persona in pluribus statibus simul existere potest, modo obligationes, quæ status illos comitantur, sibi invicem non adversentur: ita obligationes, quæ uni cuipiam statui adhærent, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haud statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermissis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ possint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, haudquidquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quæ ex constitutionibus singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui hic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest (*c*), nequaquam pertendimus, ejusmodi statum hominum unquam exstitisse, aut iam esse posse aut debere, in quo solæ istæ obligationes in eumdem caderent. Quanquam illud fortasse supervacuum fuerit, multis inquirere, an talis status hominum existere unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc est, quod aliqui tradunt: *Si homo mansisset in statu sanctitatis primævæ, solam naturæ legem, uti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuisse, nisi quod una aut altera positiva accedere poterat* (*d*). Nescio enim, an probabile sit,

(*a*) Quæ divisio etiam in personis moralibus locum habet. V. de Romana civitate FLORUS in prologo libri primi. H.

(*b*) Juris Romani enim arbitrarius est terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiæ contra proximi, ut doli non capaces excusantur; *L. 9. D. de Reg. Jur. §. 18 l. de Obl. quæ ex del.* Sunt autem pueri infantiæ proximi ab anno septimo ad decimum & dimidium; cum puellæ usque ad nonum & dimidium, infantiæ proximis accenseantur.

(*c*) Quibus proinde opponuntur arbitraria *divina* & *humana*, sive civilia: ex qua oppositione tres distinctæ disciplinæ nascuntur, I. *Juris naturæ*, II. *Theologiæ*, III. *Juris civilis*.

(*d*) Quæ sententia *Valentini* inprimis ALBERTI fuit, Theologi Lipsiensis, quocum litem habuit noster de principio Juris Naturæ, quod illi non *socialitas* sed *status integritatis* esse videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Jur. Nat. p. 31.

faci-

fit, genus humanum, utut peccati expers, perpetuo intra unius horti ſpatia ævum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam ac varias artes inventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiuſmodi ſocietates ſine legibus poſitivis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. Entia moralia, quæ ad analogiam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonæ* morales (*a*), quæ ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in unum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonæ morales vel *ſimplices* vel *compoſitæ*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicæ* vel *privatæ* prout ipſorum munus immediate ad uſum ſocietatis civilis, aut proprium cujuſque commodum ſpectat (*b*). Perſonæ publicæ ex uſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *Eccleſiaſticas* (*c*). Illæ ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quædam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quædam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicæ & magiſtratibus ut talibus præſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem civilem immediate aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repræſentativas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quæ ſcilicet poteſtate & auctoritate agendi ab aliquo inſtructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac ſi ab illo ipſo eſſent confecta: ut ſunt legati, vicarii, ſyndici & ſimiles. Etſi recentius commentum ſit diſtinguere inter eos miniſtros (*d*), qui habent *characterem repræſentantem*, uti ſunt preſſe dicti Legati: & inter miniſtros ſecundi ordinis, puta Miſſos, aut Reſidentes, qui faſtigium eorum, a quibus mittuntur, haud ita, ſicut priores repræſentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambaſſadeurs* p. 542. (*e*). Iſtorum inſtar aliquod inter privatas perſonas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia adminiſtrant. Quo loco minus recte monet Hobbes Leviathane cap. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræſentet & gerat perſonam rei cujuſdam inanimatæ: quæque adeo per ſe perſona non eſt, puta Eccleſiæ, Noſocomii, pontis, &c. Nam non neceſſarium videtur, per fictionem quandam iſtarum rerum aliquam perſonam conſtitui; cum ſimpliciſſime dicatur, a civitate certis hominibus injunctam curam colli-

facile pauciſſimis legibus poſitivis contentus eſſe poterat, quippe quod jus naturæ poſſederit ex amuſſim, &, quamdiu integer ab eo aberrare haud potuerit.

(*a*) Monet hic Cl. BARBEYRACUS, JCtis Romanis homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſervos autem in numero rerum haberi. Eadem Sententia HEINECCII eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. & ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duæ diverſæ ſervorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſervi, utique perſonæ ſunt: cum omnes homines in liberos & ſervos dividuntur in *pr. Inſt. de Jur. perſon. & L. 3. D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

(*b*) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati præſunt, præficimur; cum munera privata voluntate tantum privatorum conſerantur. Errori anſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati & *Status* Civilis. Nam illud conſtat, ſervos in Statu Civili perſona carere, cum neque civibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

(*c*) Perſonæ autem Politicæ ſunt, quæ negotia directo ad ſocietatem Civilem, conſideratam ut talem pertinentia auctoritate publica adminiſtrant, cum e contrario perſonæ Eccleſiaſticæ dicantur, quibus ſola cura ſacrorum relicta eſt.

(*d*) Ubi errant Carolus Paſchalius, Richardus Zouchæus, & alii, qui talem legatum, alteram quaſi, ſeu geminam mittentis perſonam eſſe exiſtimant, ita ut idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem miſſa eſt legatio; quippe qui in territorio ſuo ſit potior. Etenim character ille ſummum legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec inſignibus ſummo imperanti propriis utitur, nec vindicare ſibi poterit, ut vero Regi, qui forte præſens eſt, præferatur H.

(*e*) Vid. CORNELIUS VAN BYNKERSHOEK Quæſt. Jur. Publ. L. II. c. 5. p. 248. ſeq. & AMELOT DE LA HOUSSAYE dans ſes Memoires Hiſtoriques & Politiques T. I. voce Ambaſſadeur.

colligendi reditus istis rebus servandis destinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quæ personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuivis agnoscere in proclivi est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholæ generent, neminem eruditum fugere potest. Privatarum personarum magna est varietas. Præcipuæ illarum differentiæ desumuntur 1. Ex negotio, quæstu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & unde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus conjunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius est civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia uxor, alius filius, & servus; quæ sunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; unde sunt nobiles, quorum diversis in civitatibus diversi gradus; & plebeii. 5. Ex sexu & ætate. Hinc est puer, juvenis, vir, senex: illinc mas: fœmina. Quamquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione (*a*), ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diversos sexus diversa decere intelliguntur, alioque modo dispari cum sexu agere convenit.

§. XIII. Persona moralis *composita* constituitur, quando plura individua humana ita inter se uniuntur, ut quæ vi istius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unaque actione, non pro pluribus censeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati unius hominis aut concilii ita subjiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreverit aut gesserit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem spectant, & fini ejusdem congruunt. Unde est, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personæ physicæ seu individua humana ibi numerantur; in personam tamen compositam coalitis una voluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiscitur actio, una censeatur, utut plura individua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejusmodi persona composita jura ac bona peculiaria potest ac solet obtinere, quæ haudquidquam singuli ex isto corpore, qua tales, sibi arrogare aut vindicare possint. Sed & illud hic observandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; sic per particularem individuorum successionem non desinere eandem manere personam nisi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales compositas, seu societates ad modum personarum simplicium dividere possumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacræ* vel *politicæ*. Inter sacras alias possumus vocare *generales*, ut est ecclesia catholica, ecclesia particularis vel certis civitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, ut sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, ut respublica, cujus multæ species, simplices, compositæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur exercitus, cujus partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatæ* non solum sunt familiæ, sed & in civitatibus, quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & similia. Omnes species minutatim hic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. XIV. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium observabimus, quemadmodum unus idemque homo in diversis statibus, sibi invicem non repugnantibus, esse potest (*b*). Ita unus idemque simul

(*a*) Hinc androgynis sexus assignatur, gravi in mutantes pœna (in Hispania Vivicombutio) sancita. In Gallia cum infans quidam per errorem sequioris sexus habitus esset, post annum ætatis vigesimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, jussus est & nomen & habitum maris sumere. Ut memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus positivis, sed & naturæ jure maribus licent, quæ fœminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

(*b*) Illustravi hoc pluribus exemplis Dissertatione *de Homine uno plures sustinente personas* in Tom. III. Comment. atque opuscul. H.

simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quæ personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & uxor, filius & filia: nec ex morali ratione simul dominus & servus, judex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat v. g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro advocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud CICERONIS Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum est, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum una communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæque ejus, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quæ proprie singulis est tributa. His tertia adjungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis judicio nostro accommodamus.* IDEM de Oratore: L. II. c. 24. *Tres personas unus sustineo, meam, adversarii, judicis.* Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare satis intelligebant, excusatum iverunt; scilicet ut in eodem numine plures velut personæ conciperentur, prout per diversas operationes in rerum natura sese illud exserit. SENECA de Benefic. L. IV. c. VII. *Tot appellationes DEI possunt esse, quot munera.* MAXIMUS TYRIUS dissert. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703, Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, *Deorum una natura, sed multa sunt nomina. Nos vero a subsidio, quod hominibus præstant, singulis eorum, quæ nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini nova persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut novas in eo qualitates physicas produci, veteresve augeri: sed quicquid novi hic generatur, id intra sphæram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui observarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. JUVENALIS Sat. VII. v. 135. 136. seqq.

> —— —— *Purpura vendit*
> *Causidicum, vendunt amethystina, convenit illis,*
> *Et strepitu & facie majoris vivere census.*

Nisi quod sæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. nu. 3. 4. Quin tamen DEUS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV. 9. 1. Sam. X. 6. 9. Matth. X. 1. 19. 20. Ex superioribus etiam patet, Judæos quondam regenerationi suæ, per quam ante hac gentili nova persona Proselyti justitiæ imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. SELDENUS de J. N. & G. L. II. c. 4. ubi & ejus erroris caussa notatur, quod scil. crederent, Proselyto novam animam infundi.

§. XV. MONENDUM denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut umbras & simulacra quandoque fingere, quæ istas per ludicrum repræsentent. Unde factum, ut personæ vocabulum sibi peculiariter scena vindicarit. Fictæ autem personæ essentia in eo consistit, ut alterius feriæ personæ habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem præ se fert; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt (*a*), sed sola repræsentationis dexteritate æstimantur. Quam ob caussam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriæ Episcopus adprobaverit baptismum a puero Athana-

(*a*) Quo pertinet *commentitia Platonis respublica*, ut CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale sive politicum, simulacrum civitatis, quæ nusquam reperitur, humano tantum ingenio in id evecta, supra quod ascendi non potest. Quanquam ejus consideratio usus non contemnendos in vita civili habeat. H.

thanaſio inter ludendum (*a*) collatum, apud Sozomenum Hiſt. Eccleſ. L. II. c. 16. Adde quæ ab Epiſcopo Minorenſi diſputantur de intentione miniſtri, ſacramentum adminiſtrantis, apud Petrum Suavem Hiſt. Concil. Trident. L. II. pag. m. 214. 215. (*α*) Aſt veras perſonas morales quæ producit impoſitio haudquicquam ita eſt libera, quin ejuſmodi qualitates debeat præſupponere, quæ aptæ ſint, ut ſolidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa conſtituendas perſonas reſpicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus inſultare eſt cenſendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & ſtolidum hominem conſulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania ſaltem iſtius muneris obire noſſet. Aſt quod equo ſuo Incitato conſulatum quoque deſtinaret, id vero furor, & inſipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias perſonam indueret, data familia, domo ac ſupellectile, quo invitati ejus nomine lautius acciperentur. Vid. Svetonius Calig. cap. 55. Par veſania, cum ſumma impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitatum conditores, alioſque illuſtres viros poſt mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud Tacitum Annalium IV. c. 37. 38. (*b*) Sed quid de relatione inter ſanctos apud Pontificios ſentiendum ſit, cordatis judicare in proclivi eſt (*β*).

§. XVI. Enimvero ut *Res*, quatenus ſub objectum juris veniunt, in cenſum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diverſum ſtatum aut munus tanquam diverſæ perſonæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout noſtræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium ſubierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipſis rebus impoſita debet intelligi, ſed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines cœpit exiſtere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem dumtaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communione primæva forent, homini jus erat, in medio poſita occupando uſibus ſuis adplicare: ita dominio conſtituto jus peculiare fuit datum domino de re diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſæ non niſi denominationem aliquam extrinſecam inde ſunt ſortitæ, prout iſtius juris & obligationis objectum conſtituunt. Sic quando certæ res dicuntur religioſæ & ſacræ, non in ipſis rebus inhæret qualitas moralis & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur,

in

(*a*) Quod hodie multis falſi ſuſpectum videri eleganter obſervat Cl. BARBEYRACUS, eo quod Athanaſius, eum ei Baptiſmus conſerretur, jam XVIII. annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanaſii a Patribus Benedictinis ſcriptam. Quicquid ſit, fini, quem auctor propoſitum habet, vel ſola facti poſſibilitas ſuffecerit. †

† Rufinus & Sozomenus ſupponunt Athanaſium eo tempore, quo illud idem factum contigiſſe narrant, in pueritia verſatum fuiſſe. At hoc omnino falſum vel ex hoc probatur, quod, referente eodem Sozomeno, Athanaſius non multo poſt ab Alexandro conſecratus fuit Diaconus, Œcumenicæ Nicænæ Synodo interfuit, & ad Alexandri, anno 326. fato functi, Sedem Epiſcopalem evectus eſt; quæ omnia fieri non potuiſſent, ſi Rufini & Sozomeni narratio veritate niteretur. At ſupponamus illud factum certum, ac minime dubium, nihil tamen ex eo conficitur: neque enim affirmant Athanaſium voluiſſe irridere, aut ſimpliciter exhibere ſolitum baptiſmatis ritum; immo colligitur ipſi adfuiſſe animum ritum illum ſerio, & vere peragendi, quum non omnes promiſcue ſocios, ſed Catechumenos ſolum abluerit. Unde recte Juenin advertit, quod quum Athanaſium luſiſſe narrant, nihil aliud ſibi volunt, quam eum in re ſerio, & vere ab eo peracta oblectamentum animi, tanquam finem extrinſecum ſibi propoſuiſſe. Diſſ. I. de Sacram. in gen. q. 1. §. 1. A.

(*α*) Synodus Tridentina vocem *ſerio*, alteri *jocoſe*; & hanc *vere*, alteri *repræſentative* opponens, vult miniſtrum, qui jocoſe aut repræſentative exterius ſacramentum celebrat, verum non conficere ſacramentum, contra Lutherum, Kemnitium alioſque Sectatores, de quibus multa apud Theologos. A.

(*β*) In Catholicam Romanam Eccleſiam injurius, brevi quidem, at iniquæ calumniæ haud pepercit author, Canonizationi Sanctorum immerito illudens; verum hoc præjudiciis, quibus firmiter adhærent hæretici nil de veritate inquirenda ſolliciti, accenſendum eſt. Et ſane ſatis ſibi conſuluiſſet, ſi hanc relationem inter Sanctos fieri præponderaſſet ab ea Eccleſia, cujus *in primis intereſt, ne quid ſuperſtitionis in ſanctiſſimam religionem invehatur, atque ut invectum tollatur*; ut ſapienter inquit percelebris Ludov. Muratorius, De Nævis pag. 157. A.

(*b*) Cui ſimile, quod Imperator Sinenſium, mortuos declarat ſanctos, aut, ut ipſi amant loqui, Spiritus efficit puros, ut refert LUDOVIC LE COMTE novis Comment. de ſtatu præſenti Chinæ ep. 9. verſ. Cinquiemement. H.

in promiscuum usum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, sed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam substantiarum. Dispiciendum jam de iis quoque, quæ & formaliter sunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodissime posse distribui in *affectivos*, & *æstimativos*: secundum illos personæ certa ratione affectæ intelliguntur, secundum hos personæ & res æstimari aptæ sunt. Illi vocabulo *Qualitatis*, hi *Quantitatis* latissime accepto veniunt. Qualitates, quantum nostro instituto sufficit, dividi possunt in *formales* & *operativas*. Illæ sunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudæ formæ subiecto conveniunt, & tribuuntur. Unde istas quoque attributa simplicia possis vocare. Operativa qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est, secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum, & est vel *interna* (*a*) vel *externa* (*b*), quam etiam dicere possis patibilem qualitatem moralem. Orta est, quæ a prima provenit, ut actus (*c*).

§. XVIII. Inter attributa moralia eminent *Tituli*, quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum æstimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensionem existimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiares; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari suevit. Uti sunt nomina adjectiva, quæ vocabulis personarum honoris caussa solent adjungi, verbi gratia, serenissimus, eminentissimus, illustrissimus, quorum significatio pro ratione substantivorum, quibus junguntur, crescit aut decrescit (*d*). Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensionem existimationis, quæ illi statui aut officio solet adhærere: ut sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quæ hic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones alterius intellectui statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum jura, potestatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur (*e*). Inde non est prorsus de nihilo, quod interdum magno ardore super titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur status, munus, potestas atque jura, quæ iste titulus exprimere aut innuere solet. Id autem accurate hic observandum, quod circa plerosque titulos impositio non sit perpetua & uniformis, sed apud diversos populos, aut apud eosdem diversis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores nostros oppido quam simplices & modici; & quod olim viro principi satis erat, hodie mediocri scribæ fastiditur. Inde ejusmodi titulorum incrementa non semper augmentum dignitatis arguunt; sed ubi, titulis gliscentibus, res ipsa permansit, istorum valorem minuisse (*f*) est censendum (*g*). Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo

(*a*) Quæ scilicet personæ *inest*, ut potestas, jus, obligatio.

(*b*) Quæ aliunde personæ accedit, ut honor, ignominia, anctoritas, fides.

(*c*) Qui ratione qualitatia operantis se habet, ut effectus ad caussam.

(*d*) Quos proiode reales, ut illos nnminales, vocabulis in schola usitatis efferre possis. H.

(*e*) Secus ac DOMINICUS BAUDIUS III. epist. 41. judicat, non aliud inde solarium capi existimans, *quam ut evoluti patrii avitique patrimonii possessione, vanis saltem nominibus se oblectare possint*. At Batavi Hispanis renuentibus, ita abstitere septem Nationum & Lingæ ac Tarantiorum imperio, ut nec titulos nec insignia usurparent, & exempla Regum Galliæ, Angliæ, Hispaniæque adferentibus, respondebant: *Regna sua Majestate defendi; at liberis populis nunquam satis sollicite caveri*, apud H. GROTIUM L. XVII. Histor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicendum de insignibus. V. Disceptationem inter Elisabetham Angliæ & Mariam Scotiæ Reginam, apud CAMBDENUM ad A. 1559. & 1560. & de caussis belli inter Svecos & Danos LOCCENIUM L. VII. Histor. Svecan. ad A. 1561. H.

(*f*) Pro *decrevisse*.

(*g*) Referas huc quod scribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicæ Consules dicti, quorum nemo Consularis habitus, nisi qui animo extitit in Rempublicam Consularis*. V. quæ sequuntur. H.

tulo notata plerisque ex illo ordine adsit, aut adesse debeat. Quo titulo & illi frui solent, qui rem ipsam non possident. Sic ex ordine literario aliqui clarissimi audiunt, qui nihil minus sunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime strenuus solet salutari. Sæpe quoque privati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eosdem parvi pendere ex conditione præsenti rerum suarum ducunt. Quin & in posterioris generis titulis (*a*) sæpissime contingit, ut titulus maneat, res ipsa, seu dignitas, & jus non parum augeatur (*b*), aut (*c*) decrescat. Sed & hoc frequentissimum (*d*) est, ut apud diversas civitates eodem vocabulo diversus dignitatis gradus exprimatur. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eundem titulum gerunt, eadem classe censere. Est & hoc observandum (*e*), aliquando alicui nudum titulum tribui sine re, seu sine functionibus & emolumentis illis, quæ alias illum titulum comitari solent; eo duntaxat fine, ut exteriora insignia & certum inter cives suos locum per eum consequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potissimum contingit, ut idem titulus aliquando notet prosapiam simul cum possessione nominatæ ditionis, aliquando prosapiam citra possessionem cum solo jure, ubi ordo tetigerit, succedendi.

§. XIX. Operativæ qualitates (*f*) morales sunt vel *activæ* vel *passivæ*. Illarum nobilissimæ species sunt *Potestas*, *Jus* & *Obligatio*. *Potestas* est, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere potest. Qui effectus est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat. Est enim hæc qualitas maxime velut diffusiva sui. Dividitur potestas ratione efficaciæ in *perfectam* & *imperfectam*. Illa est, cujus exercitium etiam per vim adseri potest adversus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exseritur potissimum per actionem, extra civitates per bellum). Hæc est, cujus exercitio si quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, ut ad idem asserendum actionem, aut bellandi jus non habeat, nisi forte, quod eidem efficaciæ deest, necessitas suppleverit (*g*). Dein intuitu subjecti potestas dividitur in *personalem* & *communicabilem*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Quædam enim potestates ita arcte cum persona sunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haudquidquam admiserint. Quarundam autem, etsi ipsæ quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum possunt, ita tamen, ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo istæ radicaliter hærent (*h*). Ex quo genere est potestas regum, qui voluntate populi sunt con-

(*a*) Huc pertinet quod THUANUS L. XXIII. ad A. 1559. occasione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum sæpius dixisse: *Torquem conchylistum, postquam indignis promiscue communicari cœpisset, non jam esse fortium Virorum insigne, sed omnium bestiarum collare*. H.

(*b*) Ut exemplo Archi-Officiorum Imperii constat, quibus olim munera Imperatoris Aulica designabantur, cum nunc Principibus propria sint.

(*c*) Quod contigit Magistratibus veteris Reipublicæ Romanæ, cum qui antea præcipue rerum administrationi præfuissent, Consules, Prætores & Proconsules, occupata Republica inane nomen gererent potestate eorum omni ad Præfectos urbi, Præfectos Prætorio & Præsides delata. Conferantur de his M. AUGUSTI CAMPIANI de officio & potestate Magistratuum Romanorum libri duo, editi Genevæ MDCCXXVIII. 4.

(*d*) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex singulari arcano Reipublicæ, dum v. g. Principes audiunt, qui revera sunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. civil. Part. I. sect. 6. §. 13.

(*e*) De Ducibus iisdemque Paribus Curiæ, in Gallia GRAMMONDUS L. I. Histor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane est Ducatus: Vacuus auctoritate titulus*. H.

(*f*) Supple, *primæ*, *internæ*, ex §. 17. in fin.

(*g*) Sic, si innoxius nobis transitus negetur, inhumaniter quidem nobiscum agitur, ita tamen ut vi transitus fieri nequeat. Quodsi salvi alias nulla ratione esse possimus, veluti, si infensus nobis hostis insistat, cui pares esse nequeamus, invito etiam Principe vicino transire licet.

(*h*) Eodem refert H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. jus patrium v. AUCTOR L. VI. c. 2. §. 9. Haud dubie etiam huc spectant servitutes personales. H.

constituti. Isti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejusdem exercendos opera ministrorum uti possunt. Potestas communicabilis est, quæ ab uno in alterum recte transferri potest, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut consensu superioris (*a*). Denique respectu objectorum pleræque potestates ad quattuor species revocari possunt. Respiciunt enim illæ vel *Personas* vel *Res*, & utrasque vel *proprias* vel *alienas*. Potestas in personam actionesque proprias vocatur *Libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi sit tradendum). Quæ tamen non tanquam divisum principium ab eo, cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis seipsum invitum ad quid adstringendi, conf. *L. 51. D. de recept. L. 13. D. ad L. Aquil.* sed ut facultas de se suisque actionibus proprio ex arbitrio disponendi; quæ & ipsa involvit negationem impedimenti ex alia quadam potestate superiore provenientis. Potestas in res proprias vocatur *Dominium*. Potestas in personas alias *Imperium* (*b*) proprie est; potestas in rem alienam *Servitus*.

§. XX. Juris vocabulum valde est ambiguum. Præter illas enim significationes, quibus usurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, ut & pro sententia a judice pronunciata; frequentissimum est, ut accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & juris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actualem præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse acquisitam, & recte jam obtineri. Quia tamen pleræque species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret (*c*), eam hic peculiariter juris vocabulo insignire placuit, etsi propter pervulgatum usum aliis ejusdem vocabuli significationibus abstinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales passivas* censetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Una, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis est habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Ejusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia judici, ne a partibus quocunque prætextu donum accipiat, interdici potest (*d*). Altera secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur. Hæc (*e*) Grotio vocatur aptitudo (*f*). Tertia secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Observandum autem & hoc, multa communiter venire sub censum jurium, quæ, si accurate velimus loqui, composītum quid sunt ex potestate ac jure presse dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic civitas seu jus civitatis com-

(*a*) Talis apud veteres erat patria potestas, quæ a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc translationem fieri primum auctoritate populi, deinde magistratus. Vid. GELLIUS L. V. c. 19. & tituli Institutionum & Pandectarum de Adoptionibus.

(*b*) Quod dividitur 1. in absolutum & limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. 2. in publicum & privatum. Illud personis publicis, veluti magistratibus competit commodi publici caussa: hoc privati utuntur in privatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in servos, mariti in uxorem, præceptoris in discipulos, tutoris in pupillos.

(*c*) Vulgo jus ad rem appellatur. ULPIANUS in *L. 12. D. Quod metus caussa*, juncta *L. 10. seq. D. de V. S.* nisi fallor, jus crediti vocat. H.

(*d*) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis injuste a magistratibus extortis ita dictum, & propter quod repetitur quod judici datum est, quo magis vel minus officium suum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Jul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie sæculum vocatur.

(*e*) AUCTORI jus imperfectum, v. infra c. 7. §. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. CICERO pro Cn. Plancio: *Dissimilis est pecunia debitio, & gratia*. H.

(*f*) Conf. infra C. VII. §. 7. Ubi distinctio juris perfecti & imperfecti latius exponitur.

complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiares, & jus fruendi commodis eisdem propriis, supponens obligationem erga eandem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, cui insuper intensio existimationis adhæret.

§. XXI. (*a*) OBLIGATIO est, per quam quis præstare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cujus speciebus infra pluribus (*b*) agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles (*c*), quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates physicas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiva afficitur: ut est honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obscuritas, & similia.

§. XXII. JAM pauca quoque subnectenda de modis æstimativis seu *Quantitatibus moralibus*. Apparet enim, in vita communi personas & res æstimari non tantum secundum extensionem substantiæ physicæ, aut intensionem motus, & qualitatum physicarum, prout considerantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus resultans: sed & secundum aliud quantitatis genus, & diversum a quantitate tam physica quam mathematica; quæ quantitas ex impositione, & determinatione potentiæ rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *Pretium*, & in personis, quæ dicitur *Existimatio*, quarum utraque sub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quæ peculiari vocabulo caret (*d*). De singulis suo loco agetur. Atque isthæc de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. CÆTERUM entia moralia uti impositioni suam debent originem; ita ab eadem stabilitatem quoque, aut mutationes sortiuntur, & ubi ista velut cessaverit, ipsa simul evanescunt; non secus atque extincto lumine umbra simul disparet. Et quidem, quæ divina ex impositione orta sunt, non nisi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod semel est factum, factum non sit, ut qui consul fuit, consul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, desinat esse, id tota die videmus, simulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exolescant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physicæ evalescere potest. Unde valde imperitum est credere, si alicui personæ quædam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebejo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, substantia & qualitates physicæ ne hilum quidem mutantur (*e*). Nobilis si suo ordine ejiciatur, jurium tantum suorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra perstant.

(*a*) Confer infra c. 6. §. 5. & seq. Quanquam hæc etiam interdum active, hoc est, jus ad rem, vi cujus creditori sive promissario debetur, significet. *Rubric. & tit. Inst. Per quas person. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. junct. L. 3. D. de Sentent. pass. & restit.* Ut fieri sæpius consuevit in rebus se mutuo respicientibus. H.

(*b*) Vid. C. 6. §. 5. hujus libri ex L. III. cap. 4.

(*c*) Quæ supra §. 17. extremo *primæ externæ* appellatæ fuerunt.

(*d*) Vid. de pretio L. V. c. 1. de existimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. 1. c. 8.

(*e*) Plane ut Demetrius Phalereus, cum Athenienses Statuas suas deturbavisse audivisset; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas posuerunt*, apud LAERTIUM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exstinguuntur videsis libri hujus capite ultimo §. 6.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

I. *Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.*
II. *Quid sit demonstratio?*
III. *Principia demonstrationum.*
IV. *In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, quæ de rectitudine & pravitate actionum humanarum agit.*
V. *Objicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honestum aut turpe ante omnem impositionem?*
VII. *An istius rei argumentum sit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii sententia moralibus datur latitudo.*
X. *Quid vocetur moraliter certum?*

INOLITA dudum plerosque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis liquida scientia, metuque erroris vacua provenit; sed quæ circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitæque humanæ maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum; ut suspenso fere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant; & plausibilis hic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista haudquidquam contineri, sed crassa duntaxat Minerva posse tractari. Quem errorem haud parum aluit auctoritas ARISTOTELIS, quem plerique intellexisse summum eruditionis fastigium credidere, quasi quo ulterius progrederetur humani ingenii solertia non haberet. Ejus sunt de disciplinis moralibus isthæc decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. 1. Τὸ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non simili modo in unoquoque genere exquirenda est.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honesta autem & justa, de quibus civilis disciplina considerat, tantam differentiam tantumque errorem in se habent, ut lege, non natura esse videantur.* Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, si nos, cum de talibus & ex talibus disseramus, pingui quadam Minerva, atque adumbrata figuratione verum ostendamus.* Πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Est enim eruditi eatenus exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Nam & mathematicum suasionibus utentem adprobare; & ab oratore demonstrationes exigere, simile vitium videtur.* Enimvero uti sola hujus auctoritate haudquidquam movemur (a); ita quid ad rationes ipsius aut aliorum præcipuas respondendum sit, exponemus, postquam de natura demonstrationis pauca præmiserimus.

§. II. DEMONSTRARE igitur nobis est, rerum propositarum certitudinem necessariam e certis principiis tanquam suis caussis indubitato cognoscendam syllogistice deducere. Quod quam in se manifestum sit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo sanus artificium demonstrandi abjudicavit; tamen unius atque alterius vocabuli pra-

va

(a) Forte autem excusari potest Aristoteles: Scribebat enim discipulis, qui pro recepto ævi istius more mathematicis scientiis erant imbuti. Monuit igitur, ut ne expectent tales demonstrationes quæ ἀκρίβειαν mathematicam exæquent, sed quales materia hæcce suppeditare possit. Hinc I. Metaphysic. parte altera cap. ult. scribit: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* V. SAMUEL RACHEL Introduct. in philosoph. moral. Aristot. c. 12. H.

va interpretatio effecit, ut plurimi philosophorum hactenus misere hic fuerint hallucinati, & ex multis philosophiæ partibus per summam inscitiam demonstrationes exclusérint. Origo erroris inde potissimum promanavit, quod cum *Subjectum demonstrationis* necessarium esse debere dicatur, id illi hoc modo sint interpretati, quod in syllogismo demonstrativo subjectum conclusionis, prædicato contradistinctum, debeat esse ens necessario existens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo est risibilis, quia rationalis, *Homo* subjectum demonstrationis habetur: qui utique ens necessarium (*a*). Enimvero subjectum demonstrationis non est simplex aliquis terminus, sed integra enunciatio, cujus necessaria veritas ex certis principiis syllogistice deducitur. Ubi quidem parum interest, an subjectum propositionis demonstrabilis necessario existat, vel non; sed sufficit, si posita ejus existentia certæ ipsi affectiones necessario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis ostendi queat. Sicut parum mathematicis curæ est, necessarium an contingens sit ens triangulum, dummodo id demonstretur, ejus angulos esse duobus rectis æquales. Adeoque necessarium dicitur subjectum demonstrationis propter necessariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum subjecto cohæret (*b*).

§. III. QUALES autem oporteat esse illas propositiones, per quas demonstratio fit, ex fine, & effectu hujus facile intelligitur. Scientia est illud, quod per demonstrationem quærimus, id est, cognitio certa liquida, undiquaque & perpetuo sibi constans, & ab erroris metu immunis. *Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. Omnes id quod scimus, non posse aliter sese habere existimamus*. ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VI. cap. 3. Igitur *veras* esse illas necessum est, reapse, non ex sola concessione, aut ex hypothesi. Nam etsi ex posita hypotesi multæ conclusiones concatenatæ deduci queant: non possunt non tamen; quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, scaturiginis suæ indolem sapere. Et si vel maxime dentur duæ hypotheses contrariæ, quarum alterutram veram esse necessum sit; ex iisdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonstrari poterit, τὸ διότι firmitatem suæ hypotheseos semper tanquam conditionem supponet. Easdem quoque oportet esse *primas*, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, sed ipsa sui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propositiones a primis principiis propius, quædam longius absunt: ita non est credendum, quamvis demonstrationem unico syllogismo semper debere absolvi; sed a propositione demonstranda argumentationes eousque sunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi solum recte ratiocinantur, qui subinde *quicquid*, *atqui*, *ergo* ingeminant, sed & qui incipiendo a principiis evidentissimis texere norunt discursum ex consequentibus continuo necessariis. Requiritur & hoc, ut *immediatæ* sint eædem, id est, citra interruptionem aut hiatum ex se continuo fluentes (*c*). Ad catenæ namque instar consertam oportet esse argumentationem demonstrativam, singulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. *Causæ* denique *conclusionis* ideo sunt, quod rationem contineant, quare in propositione demonstrabili prædicatum subjecto necessario competat. Quæ omnia prolixius explanavit ERHARD. VVEIGELIUS (*d*) in Ana-

(*a*) Non quod ita exsistat, ut non possit non existere, quod soli Deo convenit: sed quod necessario existat, quia Deus eum existere voluit.

(*b*) Proinde etsi actiones humanæ non existant necessario, sed a libera determinatione hominis, tanquam entia necessarii, dependeant; sufficit tamen, positis relationibus inter actiones & regulam, ad quam examinantur, jus aliquod & obligationem eadem necessitate nasci posse, qua, posito triangulo tres ejus anguli æquales sunt duobus angulis rectis.

(*c*) Quodlibet enim membrum demonstrationis sua sponte & sine alio argumento ex proxime antecedenti propositione manare ejusdemque certitudo ex sola illius inspectione patescere debet, ita, ut ratio sibi relicta sola & simplici consideratione anteriorum cognoscat convenientiam aut inconvenientiam, ideæ producentis & productæ.

(*d*) Professor Matheseos apud Jenenses, qui primus auctorem nostrum excitavit ad exercenda juris naturæ studia, eidemque consiliis suis hac parte magnopere profuit, ut testatur auctor in præfatione Elementorum jurisprudentiæ universalis. Præiverat autem Weigelio in primis NICOLAUS HEMMINGIUS in libello de lege naturæ apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergæ 1564. Ceterum inter eos, qui demonstrationibus in jure naturæ locum esse negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Juris naturæ, editis Francofurti 1724.

Analysi Aristotelica ex Euclide restituta, quo ex nostratibus de illa doctrina hactenus nemo melius est meritus.

§. IV. His præmissis ulterius & hoc observandum; etsi quicquid est disciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam subsistant, sed in usum transferri debeant: non leve tamen discrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere; quarum una versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges (*a*), altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & utilitatem potissimum publicam. Posterior quippe hæc sedem suam potissimum sortitur sub prudentia, quam Aristoteles *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit; Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitum verum cum ratione activum circa ea, quæ bona & mala homini sunt*. Unde prudentis officium dicto loco ita designatur: Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ ϗ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quæ sibi ipsi bona sunt & utilia ad bene vivendum in universum*. Atque hæc sua dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque eventuum in rebus humanis observatione & collatione. Fabius apud Livium Lib. XXII. c. 39. *Non eventus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraque donec eædem res manebunt, immutabilis est* (*b*). Ista tamen axiomata tam firma esse non videntur, ut inde demonstrationes indubiæ deduci queant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, quæ subinde in hominum ingeniis occurrit; & quod eventus rerum sæpenumero levi momento impulsi in diversum cadant (*c*). Accedit quod in applicatione istorum axiomatum humana perspicacia frequenter fallatur propter improvisos casus, qui omnia repente turbant; & quod divina providentia mortalibus etiam astutissime disposita sæpe eludere soleat. Unde qui in actu rerum versantur consilia sua haudquidquam ad ἀκρίβειαν demonstrationum exigere laborant (*d*); sed ubi sagacissima circumspectione, & quadam quasi divinatione fuerunt usi, eventum fatis committunt. Vid. 2. Samuel. X. v. 12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit, possibiliaque inter se comparari queant, ac certo sciri, quidnam ex duobus possibilibus non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando existant, sed etiam quodnam e pluribus causis, quod a paucioribus nunc existentibus aut mox extituris fieri possit; quod autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat ejus expectatio: (vid. Richardus Cumberland de legibus naturæ c. 3. §. 4. nu. 4.) tamen non omnia possibilia menti humanæ semper & ubique occurrunt, & rite ponderantur, &

(*a*) Intelligit prudentiam, quæ *in suis rebus domestica, in publicis civilis appellari solet*: ut loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

(*b*) Enim vero argumenta, quibus utitur Auctor, non evincunt, nullam civilium rerum demonstrationem esse. Etenim negotia hominum civilia, ex hypothesi quidem considerata, multiplicem habent necessitatem, idque secundum omnes causarum species, ut optime docuit H. CONRINGIUS de prudent. civil. c. 8. asserens, rerum civilium plerumque dari aliquam certam notitiam, utut de harum potiore parte nihil pronunciari possit, quod non interdum exceptionem suam patiatur & fallat: quædam etiam rerum civilium fluxa & instabilia sint, ut de iis certi nihil haberi possit per aliquam ἀπόδειξιν; sed quicquid earum intelligitur, illud omne verisimili dumtaxat collectione percipiatur. Præterea separanda diligenter demonstratio rerum civilium & eorum, quæ secundum eam decreta sunt, executio, quam varii sæpe casus interturbant. Plane ut in hac ipsa disciplina causæ obscuram sæpe habent disceptationem, licet jus ipsum certo demonstrari queat. H.

(*c*) Unde est, quod eventus historici sæpe numero verisimilitudine omni destituuntur.

(*d*) Sic in vita communi pauca admodum evidentibus ducti argumentis, pleraque verisimilibus tantum impulsi rationibus agimus. Quod dudum SENECÆ observatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic, respondebimus*, inquit, *nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit verisimilitudo*. OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIUM. *Sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus; quum omnium horum incertus sit eventus. Ad ea accedimus de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos! Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit*. EXPECTA, UT NISI BENE CESSURA NON FACIAS ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTU VITA CONSISTAT. *Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse*. Similis locus apud ARNOBIUM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

& propter casus improvisos multa, quæ magis possibilia judicabantur, ubi in rem præsentem fuerit perventum, secus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere putant sequi illud Aristotelis ad Nicom. L. VI. c. 12. Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. *Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est, quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur*. Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quæ considerat, quid in actionibus humanis sit rectum, & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere instituimus (*a*), omnino ejusmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonstrationes, quæ solidam scientiam parere sint aptæ, deduci queant. Adeoque ejusdem decreta ex certis principiis ita derivari possunt, ut dubitationi locus non amplius supersit. Seneca de beneficiis L. VII. cap. I. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit*. Quod eo clarius fiet, si quæ in contrarium hic adduci possunt, discusserimus. Quanquam in eo fallat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. scientiam justi & injusti, æqui & iniqui, a priori (*b*) demonstrari posse putat, quod principia, quibus justum & æquum, & contra injustum & injurium quid sit cognoscitur; i. e. justitiæ causas, nimirum leges & pacta ipsi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque justitia, neque injustitia, neque boni neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias. Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus (*c*), sicuti & fraus sub vocabulo *publici* latet (*d*).

§. V. Sunt igitur, qui jactant, res morales in universum esse incertas ac instabiles. Non posse autem majorem certitudinem esse ipsius scientiæ, quam earum rerum, quæ sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoque ipso non sint absolute necessaria (*e*), non tamen adeo dissoluto ac vago modo provenerunt, ut eam ob causam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraque enim ut inducerentur, postulavit ipsa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; ut isthæc saltem incerta atque instabilia vocari haudquidquam possint. Id quod infra clarius apparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod sint non necessariæ, sed liberæ; ex eo tamen non consequitur, positis certis principiis non posse competere illis actionibus ejusmodi affectiones, quæ de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsecam habere vim ad socialitatem; etsi ut isti actu existant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e nostris actibus proventuri respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes inde pendentes necessarius est, & plane naturalis, eoque demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri judicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legislatores raro possint ferre ejusmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem (*f*), at-

(*a*) Traduntur tamen ab Auctore in posterioribus duobus libris hujus operis etiam fundamenta & præcipuæ quæstiones Artis politicæ.

(*b*) Id est, per rationes ex ipsa rerum essentia depromptas.

(*c*) Videatur hujus libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

(*d*) Qua scilicet contendit, determinationem omnis boni vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

(*e*) Imo, cum, ut mox ostendetur, actiones humanæ utique *antecedenter* ad voluntatem divinam bonæ vel malæ sint, entia moralia etiam absolute necessaria dici possunt, quibus tamen non infirmatur, sed potius corroboratur inductio auctoris.

(*f*) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum est, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri potest; quod ut non detrahit certitudini artis præstantissimæ; sic scientiæ morali nihil ideo decedit, quod nulla unquam lex lata est, quæ non admiserit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

atque adeo ubi deserta legis litera non sit ad æquitatem recurrendum (*a*). Nam dantur utique certa principia, ex quibus ostendi possit, quantam vim quælibet circumstantiarum habet circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, ut legislatores sæpe non ita anxii sint circa excipiendos a legibus suis casus pecularibus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt judices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumstantia circa actionem aliquam valeat (*b*). Et ex his fere petenda est ratio *L.* 3. 4. 5. 6. *D.* de Legib. *Jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus in his, quæ* ἐπὶ τὸ πλεῖστον *accidunt, non quæ* ἐκ παραλόγου. *Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.* Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod semel & bis existit, prætereunt legislatores.* Ast hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; sed quod operæ pretium non sit, ut legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes, cum illi per judices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CUMBERLAND de leg. nat. cap. 4. §. 4. num. 1.

§. VI. AD hoc tamen, ut disciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam ac solidam doctrinam moralem & civilem absolvit, veræ scientiæ mensuram implere possit (*c*), haudquidquam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere, quædam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honesta aut turpia sunt, quia legislator voluit, sub legum positivarum censum veniant. Cum enim honestas sive necessitas moralis, & turpitudo sint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut disconvenientia a norma seu lege; lex vero sit jussum superioris; non apparet, quomodo honestas aut turpitudo intelligi possit ante legem, & citra superioris impositionem. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Jure efficitur in actibus discrimen boni & mali, seu turpis & honesti. In personis nascitur inde ad officium exsequendum obligatio & debitio.* Et sane qui extra impositionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinsecum (*d*), quod ipse in assignandis rerum formis sequi necessum habuerit. Fatentur præterea omnes, Deum uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito ejusdem fuisse, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quæ ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina quam humana, sint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honestæ aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipso motu, & applicatione potentiæ physicæ per se insit aliqua moralitas (*e*). Huc facit etiam illud PLATONIS Convivio (p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.) Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά. οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καθ' αὑτὸ καλὸν οὐδὲν οὔτε αἰσχρόν. (*f*) ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτον

(*a*) SENECA ep. 94. objicienti, infinita præcepta esse respondet: *Falsum id esse: nam de maximis ac necessariis rebus non esse infinita. Et licet tenues differentias habeant, quas exigunt tempora, loca, personæ; tamen his quoque dari præcepta generalia.* H.

(*b*) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, ut SENECA ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam justam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

(*c*) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quæ contra Antagonistas disputavit Specim. controvers. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. seq. c. 3. §. 9. seq. & alibi H.

(*d*) Quo principio coæterno extrinseco opus non est, cum idem, quod ab eo exspectatur, præstet principium intrinsecum sapientiæ & bonitatis divinæ, qua Deus ea, quæ naturæ humanæ conveniunt, intelligit, quia perfecte sapiens est, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari potest, dari actiones antecedenter ad voluntatem divinam bonas vel malas.

(*e*) Sic hominem occidere in latrone crimen est, actio contra laudabilis, saltem haud vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quovis, versante in moderamine inculpatæ tutelæ.

(*f*) Has duas voces, quæ in vulgaris Editionibus omitti solent, bene restituit CL. BARBEYRACUS.

τὸν ἀκριβῆ. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρόν. *Actionis cujuslibet hæc est conditio, ut suapte natura neque honesta sit neque turpis, ut ea quæ nunc agimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honestum; quod non recte, turpe existit.* Atque id deinceps ad amorem quoque applicat (*a*). Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis gravissimo se scelere fuerat obstricturus (*b*). Non quod motus physici hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quæ a bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter hujus & illius actiones existere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normæ moralis, potest quidem ista fortassе homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id æque est impossibile, atque cœcum natum discrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum suppeditat Jo. Adamus Osiander in Notis ad Grotium p. 60. *Si daretur aliquid bonum & malum morale ante legem, quomodo obligatio quæ non nisi a superiore proficiscitur, ibi adesse posset? nam bonum & malum morale involvit respectum ad personam, quæ istam actionem edit; cui si nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum.* Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus physici in actionibus humanis a nobis tantum statui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ causæ nativam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones vetitæ contrarium. Verum hæc ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se haudquidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quæ non sunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis læsionibus abstinere, cibo & potu moderate uti, sobolis curam agere ad brutorum conservationem æque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. Cumberland de Legibus nat. c. 5. §. 9. Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, ultima resolutio fieri potest in vires earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, sigillatim aut conjunctim spectatis, conciliandam. Sed non semper vice versa, quicquid habet vires naturales ad juvandum & nocendum in quovis genere animalium, id legis naturalis objectum est. Opponitur quoque illud Aristotelis ad Nicom. L. II. c. 6. Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ ταῦτα κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim sunt affectus, qui statim vel ipso nomine cum pravitate implicantur, ut malevolentia, impudentia, invidia: & item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc & ejuscemodi ita appellantur, quia non excessus ipsorum, aut defectus, sed ipsa mala sunt: ut nullo modo possit quispiam in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit.* Enimvero non sequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quæ vitium designant per se, non propter excessum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in se tur-

(*a*) Unde aliud pro Auctoris sententia argumentum nascitur. Si enim actus honestatem aut turpitudinem ex se & natura sua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non inesset? Cur mutuæ laniena, promiscui concubitus, & alia juri naturæ contraria, in brutis peccata non censerentur? Nimirum Deus natura, juris & decori intelligente, hominem præ cæteris animantibus exornare voluit. H.

(*b*) Bene AUGUSTINUS L. III. de doctrin. Christian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis sunt pleræque bestiæ, quia vilioribus aluntur escis: Nam in omnibus hujusmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus utimur, sed ex causa utendi & modo appetendi, vel probandum est, vel improbandum, quod facimus.* H.

se turpis citra respectum ad legem. Quin hæc ipsa vocabula non notant nudos & simplices motus actusve physicos; sed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales (*a*). Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & invidia pravi habentur affectus, quam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet esse alienum; cui repugnat non nisi ex aliorum malis lætitiam capere, & intabescere videndo successus hominum. Add. Stobæus serm. CXI. Sic quid est impudentia, nisi prava firmitas animi adversus ea, quibus patrandis leges erubescere jubebant? Nam non erubescere, ubi leges id nolunt, extra reprehensionem est. Sic adulterium est pollutio uxoris alienæ, quam leges soli marito suo addicebant. Furtum est attrectatio rei alienæ invito domino, quem leges solum ejus arbitrum volebant. Homicidium est cædes hominis innocentis, & contra leges. Incestus est commixtio cum tali persona, abs qua leges abstinere jubebant ob reverentiam, quam vicino sanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque judicandum. Ast sane si abs his omnibus removeas respectum ad legem & illud, quod in istis actionibus est morale, in ipso actu physico nulla implicatur contradictio, propter quam ista etiam citra legem necessario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utique indifferentia sunt; misceri cum illa, quæ origini tuæ naturali proxime juncta est: misceri eidem, cui miscetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui similis tecum est speciei: sumere rem, quam alius in suos usus destinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem istam indifferentiam ægre concipere queant, inde est, quod a teneris istorum vitiorum detestatio nobis fuit inculcata; quæ opinio simplici adhuc menti impressa, in vim naturalis cujusdam affectus videtur invaluisse; adeoque efficit, ut paucis in mentem veniat inter materiale & formale (*b*) istarum actionum distinguere. Unde apparet, non satis expendisse hanc rem Grotium de J. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quæ divina se potentia non extendit eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non possunt non bis duo esse quattuor, quia bis duo & quattuor ipsa sunt unum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifestissima autem contradictio est, idem simul esse idem, & non esse idem. Ast talis sane contradictio non apparet in actibus juri naturæ adversantibus. Unde Idem mox eam malitiam derivatam it ex comparatione *ad naturam sana ratione utentem*. Atqui in ipso vocabulo *sanæ rationis*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis a Creatore homini injunctam. Sicuti etiam ib. §. 12. aliquid juris naturalis esse, probari, ait, ex convenientia aut disconvenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali*. Atqui socialem naturam homo sortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, ut sociali, convenientium vel disconvenientium ex eodem fonte derivari par est. Ut adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus Deus libere assignavit. Neque in dictis sacræ Scripturæ, quæ dicto loco allegantur, alterius sententiæ defensoribus aliquid est præsidii. Nam sine dubio ab initio Deus humano generi denunciavit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI. 6. & se cuique daturum secundum sua opera. Rom. II, 6. Abs quo cum veracitas eum sua discedere non patiatur, recte huc provocat Abrahamus Genes. XVIII, 25. Add. Ez. XVIII, 25. Rom. III, 6. Ast quomodo inde sequitur (*c*); moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem divinam (*d*)? Sicuti nec-

(*a*) Sic si ægrotus, medici jussu, vinum, sanitatis caussa, donec usum rationis amitteret, hauserit, actus hic physicus vitio carebit, contra, si idem sanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitiosa actione morali.

(*b*) *Materiale* est ipsa turpitudo, in his actionibus regnans; *formale* contra institutio, seu educatio dicenda est, qua sola plerique crimina & vitia detestari didicerunt, non autem, ut debebant, legis naturalis reverentia. Ita monstro multis similis videtur incestus, quod a teneris horrori ejus adsueverunt, non autem quod distincto animo eorum obversetur oppositio legis naturalis & nefariæ ejusmodi conjunctionis.

(*c*) Vid. CL. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

(*d*) Hoc ita commode fiet, si dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata est, aliter fal-

ti necdum apparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud Esai. c. V, 3. merito omitti culturam ejus rei, in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique Mich. VI, 2. dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par esse, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege injunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus apparet, dictum illud, quod multis in ore est, præcepta juris naturæ esse æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne ista æternitas ultra impositionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppositione legum positivarum, quæ mutationi subjectæ sunt, æstimanda & interpretanda est.

§. VII. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri potest; actionibus humanis honestatem ac turpitudinem per se & ex sua natura inesse, non autem ex impositione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem sensum videatur habere ipse sanguis, ad istorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis invitis, faciem rubore suffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum physicum. Quin contra, certus motus sanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus physicus ex actione turpi resultet, turpitudinem quoque affectionem seu qualitatem physicam & necessariam actionis habendam. Ubi fatemur quidem (*a*), sapientissimum Creatorem animis hominum indidisse affectum pudoris, qui esset velut custos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque videtur, ni Deus voluisset hominem suas actiones ad legem componere, ipsum hunc affectum animis humanis non fuisse insitum; cum citra hoc nullus ejusdem usus appareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impositioni suam debeat originem, in homine saltem mediate producere effectum physicum, quippe cum anima, corpori conjunctissima, dum ista moralia apprehendit, iisdemque afficitur, eo ipso quoque motum parti alicui corporis possit imprimere. Probe autem observandum, pudorem oriri non ex sola actionum turpitudine, verum ex quavis re, etiam moraliter non turpi, quæ existimationem nostram lædere creditur. *Est* quippe *pudor species aliqua tristitiæ, fundata super amorem sui met ipsius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii*, juxta Cartesium de Passion. art. 205. (*b*). Aut, uti Aristoteles loquitur Rhetor. L. II. c. 6. Λύπη τις ἢ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. *Dolor quidam, & confusio in iis, quæ ad offensionem existimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitiosum est animal homo, suæque præstantiæ cumprimis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repositam habet, si talia in se deprehendat, quibus se præ aliis efferre, ac gloriari queat. De cujus præstantiæ opinione, ubi quid apud alios sibi decessurum metuit, penitissimam animo concipit tristitiam; cujus signum in propria velut humanæ dignitatis sede apparet, dum cor repente sanguinem versus faciem propellit. Ast non ex sola peccatorum abstinentia præstantiam suam vult æstimari homo, sed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil inest. Unde multos videmus valde erubescere pusilla statura, claudicatione, calvitio, struma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, sordidis vestibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adest, errore etiam innoxio (*c*) aliisque rebus, quæ moraliter turpes non sunt. Add. Siracides c. XLII. 19. seqq. Et inter pec-

salvam esse non posse, nisi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota a. §. VI. c. 2.

(*a*) Præsertim circa res Veneris. V. AUCTOR L. VI. c. 1. § 31. H.

(*b*) Et VI. Eth. 9. Φόβος τις ἀδοξίας, *metus quidam infamiæ*. Quanquam pudor interdum non tam hominum & famæ, quam æqui & boni, aut certe ejus, quod æquius meliusque est, respectum significat. Ut pluribus probat H. GROTIUS III. de J. B. & P. 10 §. 1. H.

(*c*) Nam *rubor gravissimis quoque viris subitus offunditur*, ut ait SENECA ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus gestis, erubescebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompeius, coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, quum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a novitate rei, quæ inexercitatos etsi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

peccata illa potissimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosvis, sed apud illos, a quibus præcipue æstimari cupimus. Vid. ARISTOTELES Rhetor. L. II. c. 6. (*a*). Qui autem semel existimationis curam digesserunt, etiam turpissimis non amplius erubescunt. Add. CARTESIUS de Passion. Art. 207. Isthæc tamen omnia haudquidquam faciunt ad detrahendam disciplinis moralibus certitudinem, quæ adhuc satis firma haberi potest, si vel maxime moralitas actionum humanarum impositioni originem debeat.

§. VIII. SED quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ subinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicæ opponitur: an ne & illa certitudini hujus disciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeste apparebit, si consideretur, quousque demonstrationes hic adhibendas asseramus, & in quibus demum rebus ista latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potissimum demonstrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, ut eas, actionibus & personis certo competere, & quibus de causis, constet; puta, an hæc actio sit justa vel injusta, an in hanc personam, in genere consideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis suis principiis & causis deduci posse asserimus, ut nemo sanus ista in dubium revocare queat. Et si qua hic occurrerit latitudo aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipsi per se nihil officit. Equidem in ipsa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin statim, quod a recto discesserit, in se pravum sit habendum. Contingit nihilominus, ut alio respectu, saltem inter homines, aliquod hic quoque deprehendatur latitudinis instar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate est.) Et quidem primo, quia in ipsis legibus vis adstringendi mortales non eodem se modo semper habet, sed circa quasdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias strictior apparet. Unde est, ut aliud jure stricto, aliud ex æquitate, seu ex justitia stricte dicta, aut ex æquo & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod istius præstandi major necessitas incumbat, ad hoc autem mollius adstringamur; etsi hujus quam illius objectum latius sese extendat (*b*). Latius quippe patent aliarum virtutum, quam justitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam languido modo præcipiuntur, ut fere in cujusvis pudore posita censeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehensionem non adeo formidet, qui omiserit. Et huc referre videtur GROTIUS L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis*, antequam lege divina ista interdicerentur. *Sunt quidem hæc*, ait, *ejusmodi, ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia, ut absque lege divina nefas* (id est, atrox delictum) *in illis appareat* (α). De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. II. c. ult. Ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παραβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo sive ad majus, sive ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet*. Sæpe etiam accidit, ut aliquid in se sit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omissio quam actio, aut vice versa, majorem utilitatem semper, aut certo tempore afferat (*c*). Quo pertinet illud *Apostoli* 1 Cor. VI, 12. VII, 6, 7. 8. 9. X, 23. (*d*) Eodem

(*a*) Apud quos *magnitudo infamiæ novissima voluptas est*, ut ait TACITUS XII. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in med. H.

(*b*) Virtutum in primis, quæ spectant affectuum moderationem, aut prudentiam dispensatricem in elargiendis, quæ cuique homini aut cœtui sunt propria. V. SENECA de Ira L. II. c. 27. *Quam angusta innocentia est ad Legem bonum esse! quanto latius Officiorum patet, quam Juris regula! quam multa Pietas, Humanitas, Liberalitas, Justitia, Fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt*. GROTIUS prolegom. de J. B. & P. §. 9. 10. 41. AUCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 16. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

(*c*) Talis est consuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis distinguuntur, non, quod earum inspectio per se turpis sit, sed quod sæpissime tetræ libidinis occasio exstiterit.

(*d*) V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 22. H.

(α) Concubinatus, divortium, polygamia cum pluribus fœminis perperam hic recensentur: nefas enim in illis actibus apparet ex ipsa ratione naturali; proindeque a Servatore sublati sunt, quippe a primæva Dei institutione discrepantes, & in Judæis tolerati magis, quam adprobati *ob duritiem cordis eorum*, teste Matth. XIX. 8. Hæc & contra ipsum Grotium adnotanda censemus. A.

dem spectat quoque illud Grotii de J. B. & P. L. I. c. I. §. 10. *Interdum per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dici juris naturalis*. Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum presse consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen unum bonum altero melius dici pro diverso necessitatis gradu, qui in utroque deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, si utrumque simul obiri nequit: vid. Matth. VIII, 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi. Actor. VI, 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius prædicare Evangelium (*a*). Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitas & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit.

§. IX. Ex hisce quoque explicanda sunt, quæ a Grotio L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa causas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque, ut in mathematicis disciplinis, certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ a materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ, de quibus agitur, solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente*. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non apparet, an illud ad bellum, rem periculosæ plenam aleæ, & secum tanta mala trahentem, sufficiat: vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reipublicæ expediat injurias bello exsequi, an potius easdem digerere aut differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcessat. Sed quod causæ dubitandi proveniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonstrationes, causa non est abstractio a materia, sed alia, quam mox adseremus. *In moralibus circumstantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem, id est, efficere; ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum a rectitudine discedit, in curvitatem degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat Prætor (*b*). Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & vetitum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis causa exsistit; neque exinde formatur ejusmodi medium, quod rectum an pravum sit dignoscere liquido non liceat. Unde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non apparet.

§. X. Re vera tamen aliqua latitudo de-pre-

(*a*) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

(*b*) Veluti in restitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum restitut.* quæ, si fieret propter rem minimam, maximum secum incommodum ducere videbatur, quia restitutione in integrum utrinque caussa redintegratur. Res autem minima, nominatim in restitutione ex capite doli, visa est, si damnum duos non excederet aureos. *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Prætori grave visum fuit propter minorem quantitatem ignominioso hoc judicio aliquem conveniri. In aliis autem etiam rem minimam Prætor curavit. Proposuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

prehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potissimum nomine disciplinæ Mathematicæ morales subtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet a diversa natura quantitatis physicæ, & moralis. Physicæ enim quantitates inter se exactissime comparari, mensurarique ac in certas partes dividi possunt; idque quia repræsentantur in materia sensibus subjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem istæ inter se habeant, accedentibus præsertim numeris, quorum ope ista omnia subtilissime exprimuntur. Ac sunt præterea quantitates istæ aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Ast quantitates morales proveniunt ex impositione & æstimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atque placitum uti sub mensuram physicam non cadit; ita quod ista tanquam quantitatem sua impositione concipiunt atque determinant, ad similem mensuram revocari nequit, sed velut libertatem ac laxitatem suæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales sunt introductæ, ejusmodi subtilitatem & minutiarum consectationem requirebat; sed ad vitæ humanæ usum sufficiebat, παχυλῶς personas, res atque actiones æstimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum (*a*) sive existimationis; per quam fit ut licet intelligamus, unam personam alteri esse præferendam; non tamen præcise possimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diversarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit; per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in suo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari possunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta & pœnas instituitur: Quis enim examussim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incussæ atrocitatem certi, verbi gratia furti exæquent; sed hic quoque æstimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis insignis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum solent resecare. *Aliter leges*, inquit Cicero Offic. L. III. c. 17. *aliter philosophi tollunt astutias: leges quatenus manu teneri res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Et in dicundo jure (*b*) minima fere a Prætore non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut jure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoque *L.* 105. *D. de solutionibus*. Porro in exercenda justitia vindicativa non solum clementiæ, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud Taciti Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur*. Et illud Jasonis Pheræi apud Plutarchum de sanitate tuenda, p. 135. Ed. VVechel. & in Præcept. gerendæ reipublicæ p. 817: Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Necesse esse, ut in minutis rebus injuste agant, qui in magnis justitiam servare velint*. Quin & pleræque virtutes extra justitiam in exercitio sui sat laxa libertate & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde justus audit, qui paucula injusta etiam studio perpetrat (*c*) Denique si quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum usque reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam præcisa determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum provenit. Add. Richardus Cumberland de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potissimum, quæ ex sua natura exactissime determinari aptæ sunt, versentur; hæ

(*a*) Seu mensura meriti, de qua videsis GUNDLINGIUM Jur. nat. C. IV. §. 26.

(*b*) Bene dicit *fere*: Obtinet enim hoc tantum, ubi Prætor extra ordinem succurrit. Alias enim etiam de rebus minimis jus dicitur. Quo spectat *βολίτου δίκη, fimi judicium*, in jure Attico. v. Scholiastem Aristophanis in Equitibus, cujus locum quoque in suum Lexicon transcripsit Suidas, & MEURSIUM in Solone c. 20. Adde de Umbra *l.* 1. *§. pen. de arbor. cadend.* de fimo & stercore *l.* 17. §. 2. *D. si servit. vindic. l.* 7. §. 6. *l. ult.* §. 2. *quod vi & clam. l. unic.* D. *de via publ. l.* 2. §. 9. *ne quid in loco publ. l.* 13. *de re militari. l.* 9. §. 2. *ad exhib.* Adde *l.* 14. §. 2. *de condict. furtiv.* H.

(*c*) Vid. infra c. 7. §. 6.

hæ autem certam duntaxat qualitatem de subjecto demonstrare satagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. CAVENDUM tamen est, ne hanc, quam hactenus adstructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ sæpe quæstionibus facti adplicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc vel illud moraliter certum esse, quod a testibus fide dignis fuit confirmatum (*a*). Isthæc enim certitudo moralis nihil aliud est, quam firma aliqua præsumtio, valde probabilibus rationibus subnixa, & quæ nisi rarissime fallere possit. Et hanc a priori non satis distinxit ZIEGLERUS ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia esse concedit, atque scientiarum proprie dictarum propositiones; *Conclusiones tamen particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum sæpe obscuritatis conjunctum habere, quod res ipsæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes sint*. Et exempli loco subjungit: *Moralis certitudo & evidentia est, verum esse, quod vir bonus & gravis jurejurando solenniter confirmat. Quæ tamen evidentia non absolute talis est, sed secundum quid; quia non simpliciter impossibile est, hominem justum & gravem pejerare; cum possit virtute sua deficere*. Atqui longe alia est certitudo, qua scitur, perjurium esse malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neque posterior propositio proprie conclusio est, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides historicorum, quando testantur de re, a nostra memoria remotissima, & cujus non amplius testimonia velut realia extant, præsertim si plures eadem tradiderint. Nam non est probabile, plures de compacto falsa posteritati voluisse propinare, aut sperare potuisse, mendacia sua non in apricum productum iri. Et tamen non desunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis seculis sub specie veri sese venditaverunt.

(*a*) Bene Hugo GROTIUS L. II. de J. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla est certa perceptio: sed ea, quæ solent in hominum conspectu fieri, sui generis certitudinem habent ex testimonio, quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur, qui quæve partui & educationi adfuerint; at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest*. Adde EUNDEM de verit. Religion. Christian. L. II. §. 22. H.

CAPUT III.

DE INTELLECTU HOMINIS,

PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

CUM disciplinæ hujus, quam evolvendam suscepimus, hoc præcipuum sit opus (*a*) ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, justum

(*a*) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturæ jure, & ex hujus principiis demonstratur, quid in actionibus illis honestum aut turpe, justum vel injustum sit, disciplinæ hujus subjectum constituunt. Ut pluribus docui Comment. de jurispr. univers. sect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem subjectio hoc ab aliis disciplinis distinguatur. H.

ſtum aut injuſtum ſit, demonſtretur: ante omnia iſtarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt conſideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iſte (*a*) nobiliſſima præditus eſt anima, quæ & inſigni lumine circa cognoſcendas & dijudicandas res, & exquiſita mobilitate circa eaſdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori claſſe cenſeantur, quam motus brutorum, quos ſtimuli ſenſuum citra antegreſſam fere reflexionem (*b*) eliciunt, quicquid in contrarium moliatur CHARON de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ inſtar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario ſuſceptas exſerit (*c*). Una eſt, per quam velut in ſpeculo objectum voluntati ſiſtitur, & quæ in ipſo ſit ratio convenientiæ aut diſconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, ſimpliciter oſtenditur (*d*). Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ ſeſe circa multa objecta in utramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo, agendum ſit, judicatur, ſimulque de mediis ad finem maxime accommodatis conſultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium eſſe ab intellectu hominis (*e*). Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido*. Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non ſemper ſit diſtincta; cum etiam confuſa ad hoc ſufficere poſſit, ut voluntas ſeſe moveat (*). Inde ſæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. EST autem circa priorem intellectus facultatem obſervandum, illam eſſe ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradiſtinctas *liberis* facultatibus; ſic ut penes hominem non ſit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui ſeſe offerunt; neque voluntas intellectum poſſit cohibere, ne alicui propoſitioni aſſentiatur, quæ ei clara & manifeſta apparet. Id tamen eſt penes hominem, objecto conſiderando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat ſuperficie hærere, ſed in ipſa rei velut viſcera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto ſequi poteſt judicium. Quemadmodum in diſcernendis per viſum rebus multum intereſt, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. Richard. CUMBERLAND de legibus naturæ c. 2. §. 9. Unde obiter intelligitur, quouſque culturæ, & legibus circa hanc animæ partem locus ſit. (*f*) Id ſcilicet humana opera præſtari nequit, ut intellectus res aliter apprehendat, quam iſtæ apparent. Et cum aſſenſus ſeu fides non poſſit non reſpon-

(*a*) LUCRETIUS L. III v. 94. 95.
Primum animum dico, mentem quem ſæpe vocamus.
In qua conſilium vitæ regimenque locatum eſt. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum eſſe* dicit CICERO L. III. Tuſcul. Quæſt. Add. EUND. L. V. de finib. c. 13. H.

(*b*) Qua in re commodum eſt mediam tenere viam, inter eos, qui beſtias pro machinis Automatis habent, & eos, qui plus rationis iis ineſſe cenſent, quam homini. Inter illos regnat CARTESIUS in diſſertatione de methodo, inter hos principem locum tenet RORARIUS in libro: *quod animalia ratione melius utantur, quam homines*. Utrique enim in iis agnoſcimus veſtigia rationis, quum a ſingularibus ea ad univerſalia concludere cernimus, dum ex uno homine omnes noverunt, ad hæc conſpecta conjungere & dividere objecta, quod niſi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique diſtinguere bonum a malo in uſum vitæ ac libertatis ſuæ ac parvulorum ſuorum poſſunt, etſi hæ facultates minime accedant præſtantiæ intellectus humani. †

(†) Actus tantum phyſici in brutis ſpectandi ſunt, neutiquam vero morales, utpote qui in brutis concipi nequeunt. Bruta licet ſimiliter agant, ſicut homo agit ex deliberatione, non tamen oportet, quod ſimili cognitione prædita ſint. In omni ſua actione aguntur, & non agunt, & ita nullius actionis domini ſunt, cum nihil agant providendo ſibi ex memoria præteriti futurorum reſpectu. A.

(*c*) Vis animi judicatrix. H.

(*d*) Vis animi conſultrix. H.

(*e*) *Certe amari aliquid, niſi notum, non poteſt*, ait AUGUSTINUS L. X. de Trinit. c. 1. H.

(*f*) *Ea nimirum*, ut recte ait H. GROTIUS I. Annal. Belgic. *quæ corpore exercemus, mortis & cruciatuum metu, vi atque imperio obnoxia ſunt, verum animus, ut eſt liber & immortalis, ſi quid per ſe arripuit, non ferro nec igne, evinceris: quin ipſa invitant pericula, beatumque & glorioſum habetur, extra ſceleris conſcientiam crudelia atque inviſa perpeti; cujus rei documento ſunt & veterum Chriſtianorum res & hæc tempora*. H.

(*) Quæ confuſe nimis propoſita ſunt, clarius diſtinguenda. Mens enim quatenus ideas percipit, percipiendi facultas dicitur; quatenus eas diſcernit,

ſpondere ſpeciei ab intellectu apprehenſæ; non poteſt quis aliter de re judicare, quam prout ipſe eandem percepiſſe viſus eſt; neque ut ſecus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & ſimplici mandato (*a*) ſapiens eſſe poteſt (*b*) Quia tamen obiter conſiderantem multa ſolent fugere, quæ curioſe rimantibus ultro ſeſe velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicujus veritatis impedire poteſt, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus judicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea ſuppetat occaſio, illi proſpicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam pœnis ſancire poſſunt, ut quis ſollicite adhibeat illa media, quibus rerum obſcuritas diſpelli, earundemque genuina conditio repræſentari valet.

§. III. Porro cum intellectus velut facem præferat noſtris actionibus, eoque non recte prælucente, non poſſimus non in devia aberrare; pro certo ſtatuendum eſt, & in ipſa facultate apprehenſiva, & in judicio naturalem ineſſe rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa eaſdem non poſſimus non decipi. Sane ſpeculum male conformatum utique diſtortas imagines refert; & bilis linguæ ſuffuſa de ſaporibus recte judicare prohibet. Nec vitio nobis verti poſſet, quod male egerimus, ſi bonum & malum liquido diſcernere non datum; & non niſi per ſummam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuiſſe nunquam licuit. Ergo niſi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum eſt, intellectum hominis naturaliter eſſe rectum, & præmiſſa debita inquiſitione res objectas liquido, & prout in ſe ſunt, apprehendere. Quin nec judicium practicum, ſaltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita poſſe depravari, ut quæ inde ſuſcipiuntur actiones pravæ, ipſi nequeant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Conf. Rich. Cumberland de legibus naturæ c. 2. §. 10 Quo loco monemus, non eſſe nobis hic ſermonem, quid circa res a peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noſter valeat citra ſingularem divinitus allubeſcentem gratiam; de quo alterius diſciplinæ eſt inquirere. Neque de eo ſumus ſolliciti, an quis circa veritates theoreticas, ſubtili mentis indagine inveſtigandas, per pravam informationem falſam opinionem ita poſſit imbibere, ut ea ſe exſolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus; prout illis opus eſt ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur, nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem eſſe, quin comprehendere queat (*c*) ſaltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ in vita communi frequentiſſimum uſum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & ſociali habeant convenientiam perſpicere. Et ut maxime quis per ſocordiam de uno atque altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam & temeritatem falſas de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitioſam aſſuetudinem pravoſque affectus animo, veritatem & neceſſitatem eorundem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas ſibi finxerit: iſtam tamen ignorantiam, aut errorem haudquidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde ſuſceptæ actiones non poſſint imputari. Ita enim iſta ſunt expoſita, ita penitus naturæ inſita, ut nunquam eouſque obbruteſcere poſſit homo, quin ad iſta adprehendenda, ac dijudicanda ſit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quædam ingenii vis, aut peculiaris rationis ſolertia, ſed ſufficiat qualecunque nativæ rationis lumen,

nit, Judicium, quatenus in id, quod eædem boni aut mali repræſentant, fertur, aut ab eo refugit, voluntas nuncupatur. Perperam ſiquidem voluntati judicium attribuiſſe videtur Auctor, cui miror cæteroquin Barbeyracum incautæ nimis adhæſiſſe.

(*a*) Cui ſcilicet deſit mandandi ratio.

(*b*) Ex his refelli poſſunt, qui in civitate religionem cujuſque arbitrio permittendam eſſe contendunt. Quam in ſententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

(*c*) Vere GROTIUS proleg. de Jur. B. & P. §. 39. *Principia ejus juris, ſi modo animum recte advertas, per ſe patent atque evidentia ſunt, ferme ad modum eorum, quæ ſenſibus externis percipimus, [qui & ipſi, bene confirmatis ſentiendi inſtrumentis, & ſi cætera neceſſaria adſint, non fallunt.* Item: *Et in mathematicis quædam ſunt notitiæ primæ, aut primis proximæ: quædam demonſtrationes, quæ ſtatim & intelliguntur & aſſenſum obtinent; quædam veræ quidem, ſed non omnibus patentes.* L. II. c. 20. §. 43. H.

lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud CICERONIS Tusc. Quæst. L. III: c. 5. quando *stultitiam*, id est, *inconstantiam sanitate vacantem*, *tueri posse*, *ait*, *mediocritatem officiorum*, & *vitæ communem cultum*, *atque usitatum*; *furorem autem esse mentis ad omnia cæcitatem*.

§. IV. SOLET præterea judicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conscius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis causa, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem* (*a*) Hæc est judicium velut reflexum intellectus super omissis aut commissis approbans bene, damnans secus facta; quod comes sequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de cæterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenso animo, sperare jubet, PLINIUS Paneg. c. 74. *Alius fortasse alium*, *ipsum se nemo deceperit*. *Introspiciat modo vitam*, *seque quid mereatur interroget*. (*b*) Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe observandum, conscientiæ nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta (*c*) nam harum proprie est actiones humanas dirigere (α) Unde si quis judicio practico aut conscientiæ peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ a lege non dependeat aut proveniat, quibuslibet hominum phantasiis vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientiæ sensum neque in divinis literis, neque apud veteres auctores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed a Scholasticis primo introductum, ac nuperis seculis qui vocantur casus conscientiæ, inventos a callidis sacerdotibus, flectendis ad suam libidinem hominum animis. (β) Imo si genuinum ejus vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud notat, quam scientem & volentem quid patrare, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab usu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conscientia recte informata dupliei se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quæ norma sunt actionum & conscientiæ: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis (*d*) fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam* (*e*) hanc *probabilem*. Circa conscientiam rectam hæc traditur

(*a*) De qua v. infra L. II. c. 3. §. 20. H.

(*b*) Et est dictamen rationis secundum legem in actu rerum. Vel, ut alii definiunt, est dictamen ex cognitis principiis singularem aliquam actionem, his illisve circumstantiis determinatam, præcipiens, vel prohibens, aut etiam suadens, vel dissuadens. H.

(*c*) Legi enim obsequi non possumus, nisi ejus conscii simus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conscientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua proclive est agnoscere providentiam divinam, studentem hominis rectitudini. Observantur hi motus in surdis & mutis quoque, qui deliquerunt, certissimo indicio, nimis impiam esse Tolandi sententiam, qua is conscientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. JUVENALIS Sat. XIII. v. 2.

——— *Prima est hæc ultio quod se,*
Judice, nemo nocens absolvitur: improba quamvit,
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

(*d*) Seu *popularibus*.

(*e*) Imo hæc melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta esse possit. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi possimus sub specie certitudinis, id multo magis fieri potest, sub specie probabilitatis.

(α) Non norma est actionum humanarum conscientia; sed normam applicat factis, & speciebus obvenientibus. Norma enim esse debet recta, certa, & constans, alioquin suum perderet officium. Quis, quæso, pro norma ratiocinationem assumeret, quæ erronea aliquando; aliquando tantum probabilis; aliquando dubia, quin sæpius pravis cupiditatibus oppressa est.

(β) Sed quid auctoritatis sibi vindicant hujusmodi dicteria ab animo seditioso exorta contra viros cæteroquin eximios, ac integritate præcellentes, quos etiam inter Scholasticos adnumeramus? Istiusmodi calumniis eo magis parcendum erat, quo generalem persequitur dicendi stylum. Nonne inter Scholasticos recensentur Albertus Magnus, Thomas Aquinas, Joannes Duns Scotus, aliique, quos incorrupta morum innocentia, vitæque sanctitas eximia ab improborum conviciorum labe vindicat? Scimus jam horum doctrinam a recentioribus cachinnari, quippe qui

ditur regula: omnis actio ſpontanea, quæ fit contra eandem, & omnis omiſſio actionis, quam eadem neceſſariam dictitat, eſt peccatum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium ſuum homo intelligebat, cujus tranſgreſſio eo majorem animi malitiam arguit. Vid. Lucæ XII, 47. 48. Conſcientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipſam perſuaſionis veritatem, ſed quod eandem ad modum demonſtrationis adornatam ita artificio ſe deducere ignoret, adeoque rectitudinis ſuæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in ſe, ſed tantum reſpectu noſtri intellectus. Et iſta ratione pleraque pars mortalium ſuas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perluſtraſſe datum eſt (*a*). Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis ſuſpicionem poſitorum, auctoritas, & ipſa adſuetudo, & manifeſtus actionum decor aut uſus ita ſecuros reddit, ut in talium rationes curioſius inquirere ſupervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendioſa quædam inſtrumenta opera ſua exegiſſe ſatis habet; artificioſa eorundem demonſtratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propoſitiones, quæ a primis principiis longius diſtant, quæque adeo operoſiore deductione indigent; qualem comprehendere eſt fere ſupra captum eorum, qui ſcientiis variis animum non habent ſubactum. Quo pacto tamen nihil præſidii accedit peſtilenti iſti probabilitati, quam recentiores Caſuiſtæ, & Jeſuitæ (*b*) potiſſimum comminiſcuntur, quæ ſeſe in ſolam auctoritatem unius Doctoris, etiam a rationibus deſtituti, & abs quo cæteri diſſentiunt, reſolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem ſubverti, conſcientiaſque hominum a libidine ſacerdotum, commodis ſuis velificantium, ſuſpendi (*c*) manifeſte oſtendit Lud. MONTALTIUS in Literis ad provincialem (Epiſtola V.) & ad eaſdem WENDROCKIUS, & Sam. Rachelius. Ubi illud inſuper obſervamus, male ab iſtis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In quæſtionibus equidem facti unius viri gravis auctoritas poteſt efficere aliquam probabilem præſumptionem, & probationem ſemiplenam. Sed in definiendo jure abſurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non ſuffulto, & abs quo alii non minori auctoritate præditi in diverſa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto poſſit admitti.

§. VI. CÆTERUM ſolent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conſcientia probabili tradi; de quibus noſtra ſententia eſt, eas locum poſſe habere, quando inter ſe collidi videtur jus ſtrictum & æquitas; aut quando utraque pars eſt quidem extra obligationem legum, ita tamen, ut vel una propius ad honeſtum videatur accedere, vel una magis apta judicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejuſmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat ſuſcipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut jubeant, non per plura ac diverſa velut æquipollentia ſibi ſatisfieri velint;) ſed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges ſunt poſita. Sunt autem regulæ iſtæ fere tales: I. In conſcientia probabili duabus ſententiis propoſitis, quarum cum neutra legi adverſetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet ſuſcipi poteſt. II. Duabus ſententiis propoſitis,

pe qui vel maximæ accenſeant laudi Luthero, Melanctono, aliiſque aberrantibus, a ſordibus, uti ajunt Scholaſticorum Eccleſiam perpurgaſſe. Utinam non inquinaſſent, immo evertiſſent ſanctiora dogmata, potius quam perpurgaſſent: eam ſiquidem præ ſe tulerunt vivendi licentiam, ac docendi libertatem, quam ipſis veſanæ, ac ſeditioſæ libidines conſuluere. A.

(*a*) *Unaquæque gens hoc legem naturæ putat, quod didicit*, ait HIERONYMUS II. adverſus Jovinianum. V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 8. H.

(*b*) Inter quos exſtant Eſcobar, Tambourinus, Diana.

(*c*) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recenſebo. Vere dixit, quiſquis dixit, *totam hanc Caſuiſtarum ſcientiam nihil aliud eſſe, quam artem cum Deo cavillandi*. H. †

(†) Iterum contra ſcolaſticos & Caſuiſtas extra rem excandeſcit Auctor, & cum eo quoque Commentatores ob doctrinam de probabilitate. Sed quid per hoc? Everteruntne ipſi morum diſciplinam, juſtitiam internam, Evangelicæ Legis auctoritatem, uti recentiores novatores, & qui ipſis adhærent, uſque adhuc auſi ſunt? Num quæ protulerunt, ab Eccleſiæ unitate diſcedunt? In re tanti momenti, quales habendi ſunt mores, auctoritatibus SS. PP. aſſerta munire, atque ſententias ſuas ſanctiſſimis Eccleſiæ clavibus ſubjectare, proterviæ quidem incapaces haudquaquam aſpernari ſunt.

tis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. III. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur (a) etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutissime sequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte potest jussu superiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiamsi non ita probabile sibi videatur (α) VI. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. VII. In rebus magni momenti, si utrinque se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior, seu ubi, si vel maxime a scopo sit aberratum, non adeo grave provenire potest malum, quam si ex altera parte fuisset impactum (b).

§. VII. Porro etsi nobis hic maxime de bono & malo, justoque & injusto agere sit propositum, disquisitione de utili & inutili (c) ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Præsertim cum superiores hisce fere nitantur, & in dirigendis nostris actionibus non minima soleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apostoli* 1. Corinth. VI. 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat (d), *sed non omnia expediunt*. Et in muneribus civilibus sæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agenti relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali æstimatione, (id est in quantum humana providentia inter incertam casuum, & futuri obscuritatem penetrare potest,) plus mali quam boni, aut etiam tantundem mali atque boni, videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo est. Tantum enim de cujusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exuit rationem boni, si æquale fuerit malum. Infaustum censetur prædium, cujus reditus impensas non superant. Cato de Re rustica L. I. c. 1. *Ager quamvis quæstuosus si sumtuosus sit, non multum superest*. Suscipiuntur quippe ejusmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. Xenophon rerum Græc. L. VI. (p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.) *Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus sæpius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque alea lusores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos considerare decet, neque unquam eo certaminis descendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit*. Lucanus L. I. vers. 282.

Par labor atque metus pretio majore petuntur.

Huc etiam potest facere illud Isocratis Archidamo, (p. 212. Ed. Paris. 1621.) *Propositis duabus rebus bonis, quarum altera evidens est, altera obscura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controversam velle amplecti* (e)? Ex quibus ista deducit consectaria Grotius L. II. c. 24. §. 5. *Si res, de qua agitur, æqualem, morali æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum*, id est, si æque facile damnum

quam

(a) Cui regulæ in primis locus est in subitaneis, vitæ humanæ casibus, in quibus necessitate adigimur ad consilium e vestigio capiendum.

(b) Sic si de rei alicujus sorte quæratur, præstat dimittere sontem, quam punire innocentem. GROTIUS de J. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod jam Trajanus imperator monuit in *L. 5. D. de pœnis*. *Sed nec de suspicionibus*, inquit Ulpianus *debere aliquem damnari D. Trajanus Assidio Severo rescripsit: Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare*. Similiter si paria pro bello & pace suffragia lata sint, calculum nostrum paci adjici, interest, quia bellum tot malis obnoxium est.

(c) Pro *Noxio*.

(d) Verba Apostoli ad insequentia potius, quam ad præcedentia referenda sunt, ut apparet ex totius contextus inspectione, cujus memorabilem interpretationem videsis apud BOCHARTUM Tom. I. pag. 1025.

(e) Cujus tamen regulæ videntur subtilius elaboratæ esse, quam ut in humanis negotiis locum invenire queant. V. BUCTOR L. I. c. 2. §. 4. Adde BOXHORNIUM Disquisit. politic. cas. 37. H.

(α) Falsa omnino hæc regula est, & de ea alibi, præcipue vero l. VIII. c. 1. §. 6. dicemus.

quam lucrum ex ea provenire possit: *Ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali*, id est, si lucrum longe majus futurum est, ubi res bene cesserit, quam damnum, ubi secus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, ubi sors faverit. Conf. EPICTETI Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur esse æquale bonum & malum, quod a re, de qua quæritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit*, id est, si facilius sit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc potest illud ARNOBII L. II. (p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.) *Cum hæc sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus advenerit, aperiatur non fuisse mendacium* (*a*). Adde Pensées de M. PASCAL. cap. VII. *III. Si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*, id est, si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum provenire potest; *aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata* (efficaciæ (*b*)) *ad bonum*, id est, si efficacia, qua malum præ bono provenire potest, minor sit, quam excessus boni præ malo. IV. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumque sit inevidens, cauti est re abstinere, ubi nulla necessitas urserit.

§. VIII. QUODSI autem judicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *Conscientia dubia* (*c*). De hac isthæc fertur regula: quamdiu judicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit (*d*), actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in æquilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violavit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet, nihilominus sive repugnet, sive non, eam suscipiam. CICERO de Offic. L. I. c. 9. *Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuriæ.* Subjungit GROTIUS L. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non posse*, ut nempe actione abstineatur, *ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an iniquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni* (*e*). Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in

re in

(*a*) Locus hic Arnobii non ad secundam, sed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confestim apparebit, utriusque verba inter se conferentibus.

(*b*) Hanc vocem Grotio restituit Cl. BARBAYRACUS in editione Amstelædamensi anni 1720. p. 650. n. 3. in fine.

(*c*) THOMASIUS Institut. Jurispr. Div. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conscientiam dubiam, quia dubitatio non sit animi judicium, sed tantum judicii suspensio. Rejicitur hæc sententia a TITIO Observat. XVIII. ad Auctoris nostri libellum de officio hominis & Civ. quia & cogitatio sit, nec judicium abscisse decisionem requirat, sed indoli ejus sufficiat, si deliberetur. Quibus consequens esse putat, ut conscientiam dubiam adesse dicamus, si quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem ejus decernat. Qua in lite Titius de eo, quod fit, Thomasius contra de eo disserit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio est. Præferenda tamen Thomasii sententia, quoniam utique suspendendus est actus, de cujus justitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta sit, nec caret protervia nota, qui tam præcipitanter agit, ut de exploranda voluntate divina antea laborare supervacuum ducat. Jam dudum id CICERONI observatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene præcipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat, injuriæ*. Id est, qui dubitat de justitia actionis, & nihilominus agit, eo ipso animum prodit agendi præter jus. Quod & Paulo Apostolo visum. Rom. XIV, 23. *Qui ambigit*, inquit, *si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide*.

(*d*) ARISTOTELES Metaph. I. Ἧι γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur; utroque enim modo impossibile est ad ulteriora procedere*. H.

(*e*) V. AUCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque hic: illum, qui contemplative dubitat (seu qui dubium habet, quod tantum in intellectu hæret, & non simul voluntatem in utramque partem trahit) posse activo judicio aliquando non dubitare; quoniam credere potest,

re in malis damnosis, ac non moralibus; ubi sane lucri instar est, minori damno majus potuisse declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter se velut collidi, sic ut utrique eodem tempore nequeat satisfieri. Hic simpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse majus peccatum videtur. Revera tamen hic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra ejusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse desinit, ubi validioris legis implendæ necessitas incumbit. Sic verbi gratia ubi collisio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemosynam*, & negativum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, ut eleemosynæ suppetat materia; juxta illa Apostoli; ***non sunt facienda mala, ut eveniant bona***. In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exerunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi collisio fit inter duo præcepta affirmativa, verbi gratia, pare Deo, & pare magistratui, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit SOCRATES (*a*) apud *Platonem* in Apologia (pag. 23. Edit. Francof. Ficini): Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ· πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. *O viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, ubi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique simul nequit satisfieri.

§. IX. CUM dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido judicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi scrupulus ubi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est. Add. CARTESIUS de Passion. art. 170. & 177. ubi contra *Fluctuationem animi*, & *Morsus conscientiæ*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* præscribit, *assuescere formandis judiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quæ sese offerunt*. Sed addendum est; judicia illa esse formanda ex genuina & solida scientia morali, seu disciplina juris naturalis, ac religione Christiana, a superstitiosis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortasse animus utcumque potest, ne morsus aut fluctuationes sentiat; sed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ dicto loco sequuntur: *& censendo semper officium præstari, cum fit quod melius esse judicatur, etsi forte pessime judicetur*. Atqui hoc non est morbum curare, sed per anodynum male temperatum stuporem animo inducere.

§. X. UBI circa actionem aliquam suscipiendam aut omittendam deest cognitio intellectus (*b*), vocatur *Ignorantia*. Quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel respectu *influxus in actionem*, vel *respectu originis* (*c*) Priori respectu est duplex: alia enim est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non (*d*). Illam possis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsente actio fuisset impedita (*e*) Qualis erat in Abimelecho Gen. XX, 4. 5. qui si cognovisset, Saram Abrahami esse uxorem, haud-quid-

test, in re dubia obsequendum superiori. Quæ distinctio judicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haud posse, concedit ipse GROTIUS L. II. de J. B. & P. 26. §. 4. [At ubi dubitatur de justitia belli, id locum habere negat, de quo v. AUCTOR inf. a L. VIII. c. 1. §. 6. & 8. H.

(*a*) Nisi quod Dei nomine Platoni DÆMON, sive genius Socratis venit. CLERICUS Art. Crit. T. I. p. p. 145. §. 46. edition. 2.

(*b*) JCtis, at a Logicis ignorantia pravæ negationis. H.

(*c*) Quam doctrinam recte TITIUS obs. XXIV. neque adæquatam, neque satis perspicuam dicit. Quare ignorantiam cocinnius considerat 1. ratione *objecti ad negotium suum relati*, unde fit error efficax concomitans; 2. ratione *objecti in se spectati*, unde fit ignorantia juris & facti 3. ratione *consensus*, unde fit error voluntarius & involuntarius.

(*d*) Clarius, illam displicentia, hanc delectatione comitatam. H.

(*e*) Sive, ignorantia efficax est, qua quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ea co-

quidquam ad eam ducendam animum fuerat appliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impediisset, ita ut aliquis nihilominus id facturus fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit (*a*). Ut si quis improviso hostem suum occiderit, quem nihilo secius occisurus fuerat, etiamsi scivisset, in eo istum loco versari, in quem ipse telum fortuito, & citra intentionem quenquam lædendi, contorquet. Quo pertinet dictum istius, qui cum lapidem devolveret in canem, aberrante eo in novercam impulit, eamque occidit, ait: Τ' αὐτόματον ἡμῶν κάλλιω βεβούλευται (*b*) *Fors melius consilium cepit quam nos*. Isthæc duo ita aliqui volunt discernere, ut quod ex priori ignorantiæ specie proficiscitur, dicatur simpliciter fieri *ex ignorantia*, quod ex posteriori, *ab ignorante*. Etsi & in posteriori casu non nisi fortuitum homicidium proprie sit admissum. Nam pravus ille affectus cum vitio quidem est conjunctus, ad cædem tamen nihil sane contulit. Ast respectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam* & *involuntariam*. Illa quibusdam etiam vocatur consequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (sive sit directe affectata, sive per oscitantiam & socordiam contracta,) est (*c*) cum quis ea ignorat, quæ scire poterat & debebat. Hæc est, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis est vel talis *in se, sed non in sua causa*: vel *in se & in sua causa simul*. Illa est, quando quis in ipsa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac dispellere nequit; in culpa tamen est, quare in eam ignorantiam inciderit (*d*). Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plane nescit, quid agat: est tamen in culpa, quare istud nesciat (*e*). Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit (*f*), sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Eustratius*. Ubi distinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Hic enim, etsi ebrius aut iratus sæpe quid agant, ignorent; actionis tamen causa non est ignorantia, sed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compescere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non posse, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum, quam ignorantiam ipse vocat in electione (*g*), & universalium. Nam ista quilibet scire tenebatur (*h*). Sed ignorantiam, quæ circa particularia versatur, actionem reddere invitam. Particularia illa sunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo instrumento, (cujus causa,) & quo modo. Hæc omnia simul ignorare nemo sanus potest. Saltem enim quis intelliget seipsum agere. Sed circa singula reliqua ignorantia intervenire potest. In eo quod agitur, dicunt lapsos se esse, qui locuti sunt, quod nolebant (*i*). Item si quis catapultam ostendere amico volens, jaculum emisit, amicumque vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem sunt,) ignorantia versatur, ut si fi-

gnitione privatus fuisset, qua existente actionem non suscepisset. Hæc ignorantia caret imputatione: talis est ejus, qui mandatum exequitur, ignorans mandantem decessisse §. 10. *Inst.* *l.* 26. & 28. *D. Mandati*, cujus argumentum plerumque est pœnitentia.

(*a*) Sive ignorantia concomitans est, qua quis aliquid fecit, quod fecisset, etsi ignorantia non laborasset. Cujus argumentum plerumque est facti adprobatio. Ob talem ignorantiam, si essentialis sit, actio plerumque redhibitoria, si accidentalis, actio quanti minoris sit, instituitur *l.* 1. §. 1. *l.* 37. *D. de Ædil. Ed.* Quæ ignorantia merito imputatur.

(*b*) Imo apud PLUTARCHUM de animi tranquilitate p. 467. C. T. II. Edit. WENCHEL. ita loquitur οὐδ' οὕτω κακῶς, ne sic quidem male.

(*c*) Ubi quis, ut Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus est*. H.

(*d*) V. infra c. 4. §. 8. H.

(*e*) Interdum tamen absolvendus erit, si ejus ætatis vel conditionis sit, ut vim vini nescivisse præsumi possit, qua ratione clericum, qui ebrius homicidium fecerit, criminis absolvit WIESTNER *X. de homicid. art.* 6. quod admittendum est, si Clericus alias frugi fuerit & sobrietatis studiosus.

(*f*) V. g. si quis dolo alterius decipiatur, ut apud Plautum in milite glorioso: *Nos facetis fabricis & doctis dolis glaucomam ob oculos objiciemus: eumque ita faciemus, ut, quod viderit, non viderit*. H.

(*g*) Id est, quando ignoramus, bonum ne & honestum utili & jucundo, an hoc bono & honesto præferre debeamus.

(*h*) Veluti furtum non esse faciendum vel non committendum adulterium, aut homicidium.

(*i*) Vel, quod silere se debere ignorabant. Hæc enim est sententia Aristotelis, quam referre voluit Auctor. Et utitur Philosophus exemplo Poetæ Æschyli; qui, accusatus, quod in Tragœdiis suis Sacra Eleusinia evulgasset, absolutus est, quod ignorasset, evulgari ea non debere.

si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; ut si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus causa; ut si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idque mortiferum esse ignoremus. Quo modo; ut si quis docendi causa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit (*a*). JCti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit conjuncta (*b*), ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obsit.

§. XI. QUANDO autem non solum cognitio veri deficit, sed & ejus loco falsa persuasio animum occupavit, sic ut hæc pro vera habeatur (*c*); in *errore* versari animus humanus dicitur. Qui error itidem est vel vincibilis, vel invincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Ubi observandum, licet admitteretur illa sententia M. ANTONINI L. IX. c. 42. (Add. ARRIANUS ad Epictetum L. I. c. 28.) Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. *Quisquis delinquit, a proposito aberrat, & deceptus est:* tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neque prave facta a numero peccatorum eximi, neque iisdem promiscue veniam indulgendam (*d*)

§. XII. ACCURATE autem observandum, quod diversos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut jussu superioris illi sunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error consensum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; præsertim ubi iste error non ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, ejusve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Censetur enim hic aliquis consensisse non absolute, sed supposita præsentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstruxit. Qua non apparente, consensus quoque nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. XIII. AST vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu a superiore præceptas, aut vetitas. Ubi distinguendum est, utrum error versetur circa theoriam, an vero circa praxin; seu utrum aliquis falsam habeat opinionem circa actionum necessitatem, putetque intermittendas esse, quæ faciendæ erant, & vice versa; an vero in ipso actionis exercitio error intercurrat, per quem secus quam par erat actio applicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præscripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino censeantur esse vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adstringere vult, is utique voluntatem suam sufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare instituit, liquido cognosci queat. Alias enim iniquissimæ exigitur obsequium legis ignotæ, aut cujus sensum genuinum eruere sit supra captum eorum, quibus illa est lata. Ergo si quis in theoria erret, id est, si quis sibi persuaserit, præceptum esse, quod est interdictum, & contra, censetur non adhibuisse debitam diligentiam; adeoque non poterit recusare,

(*a*) Adde tempus & locum. Ignorare enim possumus tempus, quo aliquid agimus, Festum esse, sacrum autem vel religiosum locum, in quo agentes consistimus. Dantur etiam circumstantiæ particulares, quarum ignorantia non minus sine excusatione est, quam illa principiorum generalium, veluti si aliquis a nobis occidatur telum jacientibus in loco publico; novisse enim debebamus locum publicum quotidie hominum frequentia obsideri.

(*b*) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error esse dicitur *in l. final. D. pro suo*. Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcunque; non impedire quo minus actio imputetur agenti, si quidem actio illa respiciat tertium, qui in culpa non fuit, ut erraret. *v. l.* 12. *&* 13. *D. de novation.* H.

(*c*) Quem JCti errorem, Logici *ignorantiam pravæ dispositionis* vocant. H.

(*d*) Sine qua restrictione si accipiatur locus Antonini, peccato is philosophico occasionem præbere possit.

re, quo minus ipsi imputetur, quod ex tali errore fuit commissum. Id ipsum alias sic effertur: Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam (*a*) peccat homo tam si secundum, quam si contra eandem agit, id est, si persuaserit sibi, actionem esse præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, si illam susceperit, & hanc intermiserit. Nam talis actio aut intermissio revera discrepat a lege: & agens verum legis sensum cognoscere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, si actionem revera interdictam, quam tamen ipse præceptam credebat, omiserit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, susceperit. Etsi enim nullus hic sit actus exterior, qui legi repugnet; tamen quia iste judicat, conscientiam suam legi congruere; ideo saltem proæresis ista legi repugnans pro peccato ipsi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, saltem contra agentem. Unde apparet, ex judicio intellectus erroneo non posse procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quamdiu eam persuasionem non correxit. Adde *l.* 46. §. 8. *D. de furtis*.

§. XIV. Quodsi tamen error theoreticus versetur circa rem in se indifferentem; id est, si persuasus quis fuerit, aliquid necessario esse faciendum aut omittendum, quod revera est indifferens; peccabit tantum, si contra fecerit, atque falsæ opinio suggerit, ob pravitatem proæreseos; non autem, si secundum errorem suum fecerit. Indifferentia enim sunt extra legem, quæ non violatur, sive quis ista suscipiat, sive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato ansam non præbet: Id tamen in aperto est, non posse ex ejusmodi errore susceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias sequuntur actiones legibus præceptas. Sic si legislator præmium obsequentibus legum constituisset, id sane sibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret dispositum, observavit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus præceptarum frequentius est, ut error interveniat; puta si objectum actionis legitimum fuerit subtractum, & pro eodem aliud substitutum. Item si circa tempus, & locum executionis præscriptæ sit erratum. Tales actiones (*b*), uti non consequitur ille effectus, quem alias rectæ applicitæ actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, siquidem iste non ex culpabili negligentia sit contractus. Quod alii sic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitiosa. Seneca Herc. fur. (vers. 1237. Ed. Gronou.)

Quis nomen unquam sceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, si solvas illi, cui debes; ubi per errorem solveris, peccatum non admisisti; prior tamen obligatio non fuit sublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconsulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia sit abusurus, de proba actione gloriari haudquidquam poterit; excusabitur tamen a participatione flagitii, quasi ipse ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præcise objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit jussus, vix effugere poterit, quo minus ipsi effectus actionis prave applicitæ imputentur, nisi errorem moraliter invincibilem demonstraverit. Sic si servo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus æris non recte abs se nu-

(*a*) Hinc peccant, qui in eos, quos Deos putant, irreverentes atque irreligiosi sunt: nec minus peccant quod falsos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. H. GROTIUS de J. B. & P. 20 §. 51. & in not. AUCTOR infra L. IV. c. 2. §. 4. H.

(*b*) Hoc non est perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore uxorem, alteri jam nuptam, aut proximo sanguine sibi junctam. Hic nec adulterium nec incestus committitur, & liberi inde nati censentur legitimi; præsertim si uterque conjugum impedimentum ignoravit: nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari potest. Henricus ARONDELIUS apud Thuanum L. XIII. histor. ad A. 1553. loquutus de Maria, postea Angliæ Regina, quæ ex matrimonio, ob incestum dissoluto, nata fuerat: *Uti scitis, matrimonii bona fide contracti, etiamsi postea ut illicitum dissolvatur, ea vis est, ut liberi ex eo suscepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decrevit.* Pertinent huc quæ fusa dixi Commentat. de matrimonio putativo, §. 21. seq. H.

se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo ipsum horologium aberraverit.

§. XVI. Sed et illud sæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercutrat, dum ab objecto, quod sibi quis destinaverat, deviatur. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa casu inciderit. Sic qui inimicum suum telo petere destinaverat, si alium quempiam casu percusserit (*a*), homicida nihilominus erit. Vid. *Lib.* 18. §. 3. *D. de Injuriis*. *L.*14. *D. ad L. Corneliam de sicariis* & Grotius in spars. florum. ad h. l. Ipsa tamen cædes eo plus, aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præstantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere sternitur. Huc etiam pertinet casus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipso facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquamquod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat ne iste actus proprie ejus vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud Senecæ de Constantia sapientis c. 7. *Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit*. Add. Idem de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tam Libanius Declam. 35. p. 780. B. C. C. edit. Morelli.

(*a*) Quoniam ad homicidium sufficit adesse animum occidendi in genere, & id in cujuscunque persona est illicitum. Ita sæpius judicatum, v. Joann. a SANDE Decis. Frisic. L. V. tit. 9. def. 6. CARPZOV. ad Constit. Saxonic. Part. IV. Const. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

CAPUT IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS,

PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

Cum sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animæ (*a*) voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; ut objectis propositis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad illud se moveret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis se averteret, quæ sibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere, per quarum unam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, ut ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati sueverunt vocari. Actus eliciti sunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fruitio: cæteri circa media, ut consensus, electio, & usus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille præsens sit, an absens; seu quo simplici-

(*a*) Quæ secundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. est μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ, *appetitio boni cum ratione conjuncta*. H.

pliciter ipsi probatur finis. Alii vocant voluntatem simplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut consequendam actu nondum sese efficaciter moverit. Intentio seu proæresis est desiderium efficax finem obtinendi; seu est actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem absentem, eumque actu producere aut consequi nititur. Hæc cum sit conjuncta cum conatu, & spe finem adsequendi, facile colligitur, qualia sunt illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti ARISTOTELES dicit ad Nicom. III. c.4. Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio esse videtur, quæ in nostra potestate sita sunt.* Προαιρεῖται τι, ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι' αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quæ* (a se ipso) *fieri posse existimaverit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime est eorum, quæ fieri non possunt.* IDEM Nicom. VI. cap. 2. Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι. διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil est eligibile quod factum est: non enim consultat quis de eo quod factum est, sed de eo quod futurum est, esseque aliter potest: quod autem factum est, quin factum sit, fieri nullo modo potest. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque sola hac ipse privatur Deus, ut facta minime infecta possit reddere.* Est quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione, & cogitatione.* Cæterum intentionis etsi plures dantur gradus ratione vehementiæ, tamen in usu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & semiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius sufficienter expensa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine est concussa. Fruitio est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obtento, & præsente. Cui opponitur pœnitentia, quæ est aversatio, ut plurimum cum pudore & dolore conjuncta, ejus, quod antea a nobis fuit destinatum, aut effectum. Consensus dicitur simplex adprobatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem: quæ media, ubi in nostra potestate sunt sita, electio ad finem obtinendum destinat (a), & ad usus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, executioni dantur.

§. II. LIBERTATEM vocant facultatem voluntatis, qua positis omnibus ad agendum requisitis, ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat proposito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requisita ad agendum alias (a) vocabulo occasionis comprehendi solent, a quibus ultima agentis determinatio tanquam separatum quid concipitur; quippe qua ad cætera requisita accedente, actio utique sequitur. Sic ut ista requisita contradistinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem specificationis, seu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii appellant. Intelligitur autem spontaneitati superaddere libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe τὸ velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare (nam in universum non potest non in bonum quid tale ferri, & malum qua tale aversari,) utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, hic & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi ut alicui res quæpiam appetenda vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, sed ab objecti conditione, prout id boni vel mali faciem repræsentat; tamen ista appetitio & aversio, quæ objecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc supersit libertas ad actum externum circa id objectum sese determinandi; præsertim cum unius mali facies tantisper velut adpetibilis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma HOBBESII de homine c. XI. §. 2. quasi appetitio & aversio necessario sequatur præconceptum jucun-

(a) Etiam negative: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. infra c. 5. §. 2. H.

(c) V. infra c. 5. §. 5. H.

jucunditatis & molestiæ, ex ipsis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis adprobationis ab efficaci seu proæresi est distinguenda: quarum hæc non ita necessario ab objectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum apposita conditione hac*, si voluerit. *Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, utrum velit nec ne, absurde dicitur*. Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est, id ipsum, quod propositio asserit, eidem tanquam conditionem velle adjicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem: Petrus currit, si currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Apparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab Antonio LE GRAND Instit. Philos. Cartes. part. 7. art. 5. Quasi non possit non homo appetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa: quodque adeo homo peccet, quia malum non clare & distincte percipit.

§. III. CÆTERUM primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non sit adstricta, quod tantisper *indifferentiam* vocabimus, & quod isthæc intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius est tenendum, quod, ista sublata, actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. ARRIANUS in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & aversationem? Aliud desiderium, & alia aversatio. Qui mihi mortis metum objicit, cogit me, inquit. Non id quod objicitur; sed illud quod præstare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coegit opinio, hoc est, voluntatem voluntas*. IDEM L. I. cap. 29. Προαίρεσιν οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. *Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese*. Add. SIMPLICIUS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. Atque hoc revera facere censendi sunt, qui nescio quam prædeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse buidem motus in se, ut consideratur tanquam ens physicum, a causa prima ita sit determinatus, ut non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde a causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex præscientia divina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum præscientiæ, uti alia, quæ a rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum divinum ita causas secundas comitari, ut hisce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipsis assignavit; adeoque ut ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. LUCIAN. Minoe, (T. I. pag. 322.) & Jove confutato (T. I. pag. 117. & seqq. Edit. Amstel.) Ant. LE GRAND Inst. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicæ noxia sint ejusmodi dogmata, bene monet GROTIUS opusculo de dogmat. Reipublicæ noxiis. *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, evadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in Republica minime esse tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. (pag. 605. Ed. Vvechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.) Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. *Malorum quamlibet aliam præter Deum causam quærere decet. Nec temere* SVETONIUS (in vita Tib.) cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad Timæum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ necessitatem animis imprimat agendi quæcunque aguntur, nulla relicta homini libertate*. SALLUSTIUS Philosophus de diis & mundo c. 9. Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Εἱμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ Θεοὺς ποιεῖν ἐστι κακούς. *Injustitias, & per lasciviam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probo, Deos vero nequam ac scelestos efficiet*. Apud PLAUTUM Aulular. (Act. IV. Sc. X. v. 12, 13.) cum unus diceret:

Deos credo voluisse, nam ni vollent,
non fiet scio:

Lepide regerit alter: Ev.

At

At ego Deos credo voluisse, ut apud te me in nervo enitem. (*a*).

§. IV. SED ut ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quædam monenda sunt. Et quidem licet bonum a quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic ut omne ens, quod revera existit, bonum esse feratur; nos tamen, non attenta hac significatione, cujus nullum usum perspicimus, bonum hactenus tantum consideramus, prout idem respectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo esse intelligitur. Quo intuitu natura boni consistere videtur in aptitudine illa, qua res quæpiam alteri prodesse, eandem conservare, aut perficere idonea est. Et quia hæcce aptitudo ab ipsa rerum natura, & nativa aut per industriam adaptata habilitate dependet; ideo isthoc *bonum*, quod *naturale* possumus vocare, firmum est, atque uniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum appetitum hominis ultroneum non excitat nisi cognitum, saltem sub confusa notione; & vera cognitio velut sensualis (*b*) satis crasse rerum genuinam indolem, & quæ inde provenire apta sunt repræsentet, ipsi quoque intellectui sæpe errores obrepant, sensuumque atque affectuum impetus velut obstrepant: inde fit, ut aliqui notionem boni falso alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cætero singuli homines quamlibet rem, quantum in ea sui commodi, suæque conservationis & perfectionis rationem contineri intelligunt, eandem etiam appetunt amantque; ac vice versa prout malum concipiunt, ita & illud aversantur. Uti tamen ad rationem boni, ejusque vim eliciendi appetitum non præcise requiritur, ut illud consideretur tanquam soli appetenti bonum, & prout abstrahit a commodo aliorum, præsertim cum ob socialitatem & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare possit: ita inter omnes homines satis concors est consensus circa generalem boni naturam, ejusque partes & species præcipuas, ut propter dissensum circa particularia quædam haudquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcussa & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujusvis, in civitate a summi imperantis opinione dependere, eaque sola metienda tradi debeat. Add. Richardus CUMBERLAND de Leg. nat. c. 3. ubi quos HOBBES circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra suo loco agitur. His ita præmissis, manifestum est, hanc esse voluntatis naturam, ut bonum in genere semper appetat, malum in genere semper aversetur. Nam contradictionem non obscure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in isthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia potest, quasi perinde voluntas bonum, atque malum appetat appetitu simplicis approbationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ suæ vires exerit vòluntas singulorum hominum, peculiaribus momentis in diversa proclivium. Idque hanc ob causam, quod tantum non omnia bona & mala homini haudquidquam appareant velut pura, & simplicia, sed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in singulis hominibus ad peculiaria quædam singularis inclinatio, neque omnibus solida & duratura a fucatis & momentaneis liceat discernere (*c*); inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas, & omnes suum sibi bonum, sed diversa via quæsitum eunt. Imo & multi, quæ sibi bona sunt, ignorant, eoque non appetunt; multi præ apparente facie mali, bonum adjunctum non æstimant,

(*a*) Bene quoque ARISTOTELES III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis situm est, easdem non agere non possumus: & quas non agere in nobis situm est earundem quoque agendarum potestas nostra est. Itaque si quid agere quod honestum sit, in nobis situm est, non agere quoque, quod non agi turpe sit, in nobis erit situm.* Mox cum dixisset, quod dicitur: *Sponte improbus nemo, nec invitus beatus nullus est*, partim verum, partim falsum videri; addit: *Nam invitus beatus est nemo. Vitiositas autem sponte nostra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem esse principium ac parentem actionum quemadmodum & liberorum.* Conf. AUCTOR infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. GROTIUM L. IV. de Ver. Relig. Christian. §. 11. ubi in not. insignia Justini, Tatiani, & alia loca profert. H.

(*b*) Qua sola, ut plurimum homines gaudent.

(*c*) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

mant, eoque rejiciunt, quod appetendum erat; & contra appetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν. ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, simpliciter quidem ac revera voluntati appetibile esse id, quod est bonum: unicuique vero id, quod videtur unicuique* (*a*). Possis huc applicare illud GUNTHERI Ligurino L. III. (v. 289. & seqq.)

—— Tantum falsa loquendo,
Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.

Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum, verorum aut apparentium, quæ postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quæ hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua ARISTOTELES Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cujus principium est in eo qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit.* Ad quem locum EUSTRATIUS: *Utræque hæ particulæ ad spontaneum constituendum necessariæ sunt, ut scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ex ignoratione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.*

§. V. ENIMVERO non semper contingit, ut velut in æquilibrio positus animus citra ullum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum applicet (*b*). Quin sæpenumero per varias causas versus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit navita; sed aliquando transversa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiares ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, solique genius, (LUCANUS L. VIII. vers. 365.

Emollit gentes clementia cœli.

HERODOTUS Calliope (circa fin.): *Natura comparatum est, ut e mollibus regionibus molles viri exsistant, neque ex eadem terra admirandæ fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 42.) (*c*) humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque caussis proveniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Add. HOBBES de Homine c. 13. & BACO de Verulamio de augment. scient. L. IV. c. 1. (*d*) Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, ut voluntas nullo modo possit in diversam partem pertendere, in quantum istæ spectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIUS II. Sat. 8. (vers. 39. 40.)

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit.
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. (p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.) Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι (*e*). *Mihi quidem videtur omnia bona atque honesta homines exercitatione consequi posse.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis constitutione orti, quo minus exsistant, aut aliqua in actum erumpant,

(*a*) M. ANTONINUS ad se ipsum L. VI. §. 27. Πῶς οὐχ ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum est, hominibus non permittere, ut ad ea convertantur, quæ ipsis utilia & salutaria videantur.*

(*b*) Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 10. *Quæcunque homines agunt, ob unam e septem caussis agant necesse est: fortunam, vim, naturam, consuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

(*c*) SENECA L. II. de ira c. 18. 19. 20. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum transeuntem.* H.

(*d*) Vide de influxu astrorum in religionem hominis H. GROTIUM L. IV. de Ver. Religion. Christian. II. Addenda his limitatio, nisi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, uti solet melancholicis aliquando accidere. H.

(*e*) Quæ verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cujus versione utitur. Verus eorum sensus hic est: *Mihi quidem frigere videntur omnia bona atque honesta, si sint absque exercitio.* Quo tamen sensu hic locus nihil facit ad sententiam Auctoris.

pant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, ut sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validis in Venerem stimulis agitetur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, ut citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. 1. Corinth. VII, 2. Et Plato L. XII. de Legibus, recte disputat, posse etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, utut istæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluissent. Idem sentiendum de illis, quæ apud Horatium de arte poetica, & passim de moribus ætatum traduntur. Sic sint ad avaritiam proclives senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios suis bonis injuste fraudare (a) Add. Huartes Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. Valde quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earumdem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, ut expedite & libenter actio aliqua suscipiatur, objectoque præsente in id velut trahi animus videatur. Atque ejusmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi conjunctæ *habituum* vocabulo solent vulgo venire: qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disciplinæ suæ partem, explicatis undecim virtutum vocabulis, repræsentasse se crediderint. Illud tantum in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conservantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad seipsos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est Hobbesius de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *nisi in vita civili virtutum & vitiorum communem mensuram non inveniri:* Eoque *talem non dari in naturali statu, qua virtus aut vitium æstimari & definiri possint*. Sane enim definitio a nobis proposita etiam in naturali statu locum invenit. Ad quam exigenda sunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et si in civitate aliquid præciperetur, in quod ista definitio non quadrat, id præceptum absurdum erit habendum. Varietas, quæ in legibus diversarum civitatum conspicitur, non efficit, ut non detur communis aliqua & uniformis definitio virtutum. Nam ea diversitas vel versatur circa ea, quæ extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod præcepto alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiam: De qua re infra plura. Porro quanquam vitia pravique mores diuturna assuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic ut ægerrime iis resistatur: (Calpurnius Flaccus Declam. 2. *Ubi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est*. Et Lucianus adversus indoctum: Οὐ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοτραγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adsuefacta facile desierit*. Add. Baco Sermon. fidel. c. 37. (*a*) non ideo tamen inde profectæ actiones inter spontaneas censeri desinunt. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæque eum præcedunt pleniore cum proæresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quæ post contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra jussum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam sane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis censeatur peccasse, quia sæpe peccavit. Præsertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud Aristotelis Nicom. III. c. 8. Οὐχ ὁμοίως

(a) ARISTOPHANES Vespis:

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοῖς τρόποις.
Usus quo fuerit diu,
Mutare ingenium, grave.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti suos
Permutent melioribus.

V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. H.

(a) Attamen hoc haud semper usuvenit; quinimmo addendum erat a Pufendorfio, plerumque ita fieri, ut licitum non sit hisce propensionibus indulgere, atque pernecessarium esse iis obsistere pro viribus, ut debellentur, atque conterantur, quod quidem serio volenti nequaquam difficile.

ὁμοίως δὲ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. *Non fimili modo actiones spontaneæ sunt, atque habitus; actionum enim a principio usque ad finem domini sumus, cum singula quæque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in ægrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipsi spontanei sunt.* Ad quem locum EUSRATIUS: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluissent* (*a*). *Ut in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, ut advertere, nisi ubi profecerit, queat nemo.*

§. VII. NON PARUM quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, objecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; præterquam quod iidem non parum judicium intellectus obfuscant. PINDARUS Olymp. Od. 7. Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαγξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam sapientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur (*b*), quemque usum illi habeant, argute cumprimis tradidit CARTESIUS de Passionibus, & Anton. LE GRAND Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri potest HOBBES Leviathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus utcunque vehementes (*c*) voluntatis vim haudquidquam omnino extinguere: quin *illos ipsos quoque, qui imbecilliores animas habent, posse acquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industriæ adhiberetur ad eos instituendos & dirigendos* (*d*) quod ostendit CARTESIUS dicto loco art. 50. CICERO Tusc. Qu. 1. 3. *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt.* Et fallit Medea ap. OVIDIUM met. 7. quando dicit: sed *trahit invitam nova vis*: præsertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; *aliudque cupido, mens aliud suadet. Video meliora proboque deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit GROTIUS ad Matth. c. V. v. 22. diversa esse τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis insitum evelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus uti liceat. Quia autem pars animi, in qua sunt τὰ πάθη, per se est ἄλογος, inde fieri, ut non expectato rationis judicio ὁρμαὶ sese exserant: quæ nisi diligenter refrænentur, solere sequi συγκατάθεσιν, cum scilicet pars illa, quæ data est moderandis affectibus, habenis remissis trahi se patitur. Esse autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philosophi comparant oculorum nictibus, ne

(*a*) Ex quibus intelligitur quam sedulo nos cavere oporteat etiam ab iis quæ malæ consuetudini malisve moribus vel minimam in nobis occasionem præbere possint.

(*b*) SENECA Epist. CXVI. in fin. *Scis, quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re: vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illa utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est:* Non posse *prætenditur.* - - - *Atque nihil est tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat: & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui juris affectus, ut non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi somno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & adversis funibus currere, & ingentia vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

(*c*) Nam sui juris non sunt, sed voluntatis, tanquam dominæ, imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. H.

(*d*) Ita saltem, ut nulla inde actio nascatur, punienda in foro humano. Quod omnium legislatorum judicio confirmatur, utpote quibus, peccata omnia in furore passionum admissa visa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, nisi eis sedisset, in potestate nostra posita esse, sedare passionum rabiem.

ne aut durent diu aut invalescant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri solere. SENECA de Ira II. 4. Sed & peculiaria homini instrumenta a natura esse data moderandis affectibus simulque maximam vitæ & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis & male coercitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos majorem homini necessitatem incumbere, docet Richardus CUMBERLAND de Leg. nat. cap. 2. §. 26. 27. Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos observatur, quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infestius naturæ humanæ minatur malum, quod ipsos excitaverat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conservandam non necessario, quam excipere malum ad naturæ destructionem tendens; quicquid ARISTOTELES Nicom. II. c. 2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam iræ* (*a*). Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præsenti voluptate eventuri inde mali aleam subiisse; adeoque cum jam fruitus fuerit aliqua re, quæ ipsius judicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo prætextu, ut malum id sibi mitigetur, postulare potest. Ast qui terrore mali imminentis quid secus commisit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod levissimo malo, ut ipse judicabat, voluerit defungi (*b*). Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. DENIQUE voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas (*c*), ex potu potissimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem avidissime usurpato, proveniens; quæ violento motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat (*d*), & ad libidinem cumprimis, (PROPERTIUS L. IV. *Potæ non satis unus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: sic ut Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum, quod mentes immutaret; apud* HYGINUM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus evenit, e quibus aurigæ sunt excussi. Nam ut hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multa delicta impellitur mente subversa.* Eoque lex Minois apud Cretenses talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare invicem usque ad ebrietatem.* PLATO Minoë. Add. PLINIUS N. H. L. XIV. c. 20. ARISTOPHANES Vespis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνου γίνεται καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν, κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potasse valde noxium est: vinum facit pultare januam, & fores confringere, tum pendere æra post solutam crapulam.* Apud Indos ebrietas summopere improbatur, quam inter quinque gravissima peccata numerant, quæ sunt I. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Conversari cum illis, qui hæc faciunt. MANILIUS Astrom. L. V. *Ardescit vitio vitium, viresque ministrat Bacchus, & in flamma sævas exsuscitat iras.* Machometes religionis subsidio fuit usus, ut avidissimas vini nationes ab ejusdem usu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut præsumere poterat (*e*), non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descenden-

(*a*) Idem tamen ARISTOTELES aliter judicasse dicitur L. III. cap. 12. Χαλεπώτερον γάρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius est, molesta ferre, quam a jucundis abstinere.* Sed loquitur Philosophus in priori loco de *Ira*, in posteriore de *patientia*, quod facile, si mens non læva fuisset, intelligere poterat MURETUS in commentario posthumo ad hæc loca, laudato a Cl. BARBEYRACO, in primis cum Princeps philosophorum L. VII. c. 7. & 15. latissime evincat, difficilius libidinem quam iram subigi.

(*b*) L. VIII. c. 3. §. 21. Adde de ira infra c. 7. §. 16. in calce. H.

(*c*) ANTIPHANES Æolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς εὐβουλίας
Quo sub duce
Audacia antecursor est prudentiæ.

Diphilus Comicus apud H. GROTIUM in excerptis de Baccho:

Ταπεινὸν μέγα φρονεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπείθεις γελᾶν
Τὸν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασεῖν,
Tu solus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoves
Suppeditas arma inermi, timido audaciam.

(*d*) V. EURIPIDEM Cyclope. H

(*e*) Peccat enim quidem per ignorantiam invincibi-

dente, qui tectum suum ipse per petulantiam dejecit: PLAUTUS Aulular. *Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod libeat, licet* (a). Etsi in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere cujusvis est arbitrio, ipsa, ubi mentem nimis obfuscavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus (b). Et isthæc quidem fere sunt, quæ voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacunque sit, neque intrinsecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit invitam, utut tendente forsitan in diversum libidine. Quo applicare possis illud ARISTOTELIS Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Absurdum est, invita ea esse dicere, quæ oportet appetere.* Dicimus autem, quod voluntatem *inclinare debet* obligatio. Nam ea est humani ingenii pravitas, ut sæpe ipsum interdictum peccandi libidinem accendat. OVIDIUS Amorum III. El. 4. vers. 9. 10. 17. 25. 31.

> *Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.*
> *Quicquid servatur, cupimus magis: ipsaque furem*
> *Cura vocat. Juvat inconcussa voluptas.*
> *Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas*
> *Semina nequitiæ languidiora facit.*

Id quod pressius referre possis partim ad pravam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & sollicitudo custodiæ vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam adversus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram circumscribi ab eo, in quem male affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amati placito applicare.

§. IX. PRÆTEREA & hoc observandum (c) voluntatem quandoque ab imminentibus gravissimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtæ ex spontaneis & invitis. Hactenus enim spontaneæ sunt (d), quod utique principium est in agente, sciente singula, quæ actioni insunt; quodque adeo voluntas pro præsenti tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret subeundum. Id quod pro præsenti conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque simul non potest declinari. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. *Minus malum, si ad majus comparetur, boni locum obtinet.* QUINTILIANUS Inst. Or. L. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent levius.* Huc pertinet & illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς μὲν οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών, ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo sponte absoluta sua abjicit, sed ob salutem tum suam, tum aliorum omnes, modo mentis sint compotes,*

face-

cibilem, sed non in se & sua caussa. V. supra c. 3. §. 12. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

(a) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

(b) Quod de *effectu* ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* distinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica* an *summa*. In *illa* perpetratæ *Actiones* voluntariæ manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem usum rationis, intererit II. Fueritne ebrietas *voluntaria* an *involuntaria*. Nam si involuntaria fuerit, actio ab invito profecta, ideoque excusanda videbitur. E contrario si ebrietas voluntaria fuerit, secernendi erunt II. actus *liciti* ab *illicitis*: Ex Actu quidem licito, quales sunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis usus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, utique imputabuntur, quia in iis etiam sola culpa, sine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo gravius quam alias actus ejusmodi puniri possunt, si quis animo ad flagitium obfirmato se inebriaverit, ubi nimirum ebrietas dolo prætexitur & roborandæ audaciæ adhibetur. Confer. TITIUS Observ. XXXVII.

(c) EURIPIDES Electra.

> Αἰσθήσεις γὰρ ἂν
> Κἂν τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς,
> *Sæpe etiam mala*
> *Externa mentem vellicant sensu sui.*]
> *Et*
> Ἀλλ᾽ ἔχει νόσον
> Πενία, διδάσκει γ᾽ ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν,
> *Sed vitia haud caret.*
> *Peccare egestas multa nolentes docet.*

(d) LUCRETIUS L. II. de Rer. natur.

> *Jamne vides igitur, quanquam vis extima multos*
> *Pellit, & invitos cogit procedere sæpe,*
> *Præcipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro*
> *Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit.*

AUGUSTINUS libro de Spiritu c. 31. *Si subtilius*

facere id videntur. Mistæ igitur hujusmodi actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes. Ex invito autem ejusmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra suam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas susceptura, si gravius malum alia via liceret effugere (*a*). Quam ob caussam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere spontaneas consequuntur, in hisce omnino aut saltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur (*b*); ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribilissimum habetur, ab ea discedere debeat: tamen ubi ista expresse non apparet; haudquidquam facile eadem præsumitur, tanquam conditione humana asperior; & ubi illa deest, stultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Unde nonnulla, quæ alias extra talem casum perpetrata reprehensionem erant meritura, si propter incumbentem ejusmodi necessitatem suscipiantur (*c*) ab æquis hominibus laudantur (*d*); alia commiseratione magis, quam indignatione digna habentur (*e*), alia excusatio penitus aut ex parte prosequitur (*f*), in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum exsecutus est, innocente declarato. Quo pertinet illud Aristotelis Nic. III. c. 1. *Ob hujuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honestis rebus turpe aliquid*, id est, indecorum, *aut molestum substinuerint* (*g*). *Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quispiam ob ejusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & a nullo sustinerentur. Quædam autem fortasse sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compellive potest: sed potius extrema quæque pati ac mori convenit.* Add. Eustratius ad d. l. (*h*). Ubi tamen nescio an in Episcopo cumprimis Christiano probari possit; quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena uxore turpe cum sit, efficitur non turpe, si interficiendi tyranni caussa fiat.*

§. X. Denique cum ad spontaneum requiratur, tum ut principium motus sit in agente, seu ut agens voluntatis suæ impulsu ad agendum accesserit, tum ut sciverit, quid ageretur; apparet, ubi alterutrum horum aut utrumque deficit; actionem reddi invitam. Aristoteles Nic. III. c. 1. Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur invita ea esse, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur.* Circa posteriora recte monet, Idem ib. c. 2. Τῷ δὲ ποιοῦντι τὴν ἄγνοιαν ἀκουσίῳ λεγομένῳ, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. *Oportet, ut actio, quæ ex tali ignoratione involuntarie facta esse dicitur (i), dolorem ac pœnitentiam afferat*

lius advertamus, etiam quod quisque invitus facere dicitur, si facit, voluntaria facit: sed quia malit aliud, idea invitus, hoc est, nolens facere dicitur. H.

(*a*) Scilicet in negotiis indifferentibus aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII c. 8. §. 1. H.

(*b*) Si scilicet violatio legis contemtum Dei involvat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

(*c*) Verbi gratia occisio illius, qui stuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 12. H.

(*d*) Verbi gratia cædes infantis, ut mater famem depellat. V. JOSEPHUS VII. de Bell. Judaic. 8. ubi flebile narrat exemplum H. (Recentius exemplum invenitur apud CARPZOVIUM L. VI. Resp. 94. n. 29. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus uxoris vetulæ, a se occisæ, indomitam famem sedatum ivit, cui pœna extra ordinem ideo dictata fuit.)

(*e*) Nimirum doloris justi impatientia facit, ut quis mitius puniatur. V. de fœmina Smyrnæa, filii sui necem mariti & hujus filii nece ulta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare sustinuit, VALERIUS Maximus L. VII. c. 1. in fine. GELLIUS XII. N. A. 7. AMMIANUS Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

(*f*) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phocensibus Justinum L. VIII. c. 1. H. (Quod exemplum parum huc pertinere, Justini verba inspicientibus, confestim patebit.)

(*g*) Veluti si mulier aut virgo se ipsam occidat ad evitandum pudicitiæ damnum, cujus ei minæ inferantur ab homine impotente, & qui libidinem suam quacunque ratione expletam velit. Videatur infra L. II. cap. 4. §. 19. Exemplum, quo Hertius utitur, mariti adulterum in ipso delicto deprehensum, occidentis, ad §. VII. referendum est, ubi de iræ effectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas* de quibus Auctor hoc loco disserit. Idem dicendum de femina Smyrnæa, quam HERTIUS in nota 8. propter necem mariti in jus vocat.

(*h*) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. 19. §. 2. & in not. Cæterum caussis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendæ artes magicæ, quibus fieri experientia docet, ut homines ferantur in genera quædam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERUS manuduct. philosoph. moral. ad Jurispr. c. 6. §. 4. H

(*i*) Atqui supra AUCTOR Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non censeri commissum. Nimirum peccat quidem, qui facto improbo jam perpetrato non indolescit, sed lætatur: est enim actio hæc non mere

ferat. Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua applicare, ita ut aversationem, ac dissensum suum signis, & præcipue reluctantia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa ARISTOTELES Nic. III. c. 1. affert: Οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, *quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint*. Quo referri potest exemplum de navi rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quæstor ex lege publicare volebat; apud CICERONEM de inventione L. II. (*a*). Sic amici Lucretiam *consolantur ægram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse*, apud LIVIUM L. I. c. 58. Ista autem reluctatio in foro civili adfuisse præsumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quæ communiter sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege Ebraica vim passa judicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde PHILO Judæus de legibus specialibus, (p. 608.) negat legem patrocinari puellæ, quæ in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellæ, quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret. Quo referre possis stuprum Dinæ illatum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *si in culpa non fuit*, id est (*b*), si aliquid præter officii aut prudentiæ leges non suscepit. Nam si quis munere sibi injuncto fungitur, vel alias jure suo utitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

mere invita, sed suo modo spontanea. Tamen ea ut homicidium non potest imputari.

(*a*) V. Infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII, 26. Nec Christiani primorum temporum Diis Gentilium sacrificasse censendi sunt, etsi ad altaria eorum adducti, thus, manibus suis intrusum, impulsi injicerent in ignem. H.

(*b*) ARISTOPHANES Vespis.

Ἀνὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
Καί πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα·
Ἐτύγχανε γὰρ οὐ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
Κἄπειτ' ἐπιστὰς εἶπ' ἀνὴρ αὐτῷ φίλος·
Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

Sybarita quidem praceps de curru datus,
Grave vulnus, & quidem ipso in capite, acceperat,
Ignarus quippe fræna regere quadrupedum.
Quem sic amicus astans cœpit alloqui:
Quam quisque callet artem, in ea se exerceat.

Conf. *L. VIII. §. 1. & ult. D. ad L. Aquil.* §. 8. *Instit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

CAPUT

CAPUT V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS IN GENERE, DEQUE EARUNDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

POSTQUAM pro ratione instituti nostri intellectum & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum classe censeri queant; proximum est, ut de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quarum rectitudinem aut pravitatem investigandam hæcce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ a voluntate hominis tanquam a causa libera ita dependent, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quæ hic considerantur non quatenus sunt motus producti a potentia aliqua per naturam constituta, sed quatenus a decreto voluntatis, potentiæ ad utramque contradictionis partem flecti aptæ, proficiscuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria; unum est quasi materiale, quod est motus potentiæ per naturam exsistentis, seu ejusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia ejus motus seu exercitii a decreto voluntatis, secundum quam ut a causa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimvero actio voluntaria ulterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus prævio voluntatis decreto susceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputari possunt. Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ (*a*) speciali vocis usu dicuntur humanæ. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsæque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantes actionibus mores appellantur; inde factum, ut ipsæ actiones humanæ moralium vocabulo designentur.

§. II.

(*a*) Et ab actionibus physicis distinguuntur non tantum operatione ipsa (nam omittendo etiam moraliter agere censemur) sed & imprimis imputativitate. Ita, ut uno utamur exemplo, concumbere actio est, ad quam physice consideratam, nihil refert in quo fuit subjecto, modo hoc sit habile ad actum recipiendum. At in consideratione morali concubitus pro diversitate subjecti oppido differt: est enim cum scorto fornicatio, cum honesta vidua vel virgine stuprum; cum uxore alterius adulterium; cum illa, quæ proxima cognatione jungitur, incestus; cum bruto Sodomia; cum propria uxore honesta res. H.

§. II. Actionum moralium posteriori modo consideratarum (*a*) essentia duo complectitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiæ physicæ, puta, locomotivæ, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium apprehensionis; (nam judicium ex qualitate objecti apparente ita dependet, ut circa istud voluntatis directioni non sit locus etsi in formando illo judicio non sint nullæ arbitrii & industriæ partes (*b*), imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout præcise spectatur ut effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem homo vel in se, vel in sua causa poterat producere. Nam non minus omittendo quam comittendo pœnæ fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusve, aut utrorumque privationes possunt esse materiale actionum mearum moralium (*c*), sed & isthæc omnia ab aliis (*d*) immediate profecta, siquidem a mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartæ amasii peccata amator luebat (*e*). Ælianus V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere possunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis a voluntate mea proficiscentis (*f*). Hinc in ipsa lege divina domino imputatur damnum a bove cornupeta datum, siquidem quadrupedis vitium ipsi antea fuerat notum. Add. *L.* 1. §. 1. *in fin.* 2. 3. *D. si Quadrupedes L.* 11. §. 5. *D. ad L. Aquil. Lex VVisigothorum L. VIII. tit.* 4. *c.* 16. Sic vinitor tenetur, si per ipsius negligentiam vitis omnem fœcunditatem in sarmenta effudit (*g*). Sic ignis voracitatem luit, qui subjecit; vastationes a mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianum Instit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in insaniam, & per præcipitia delato, accusatur, quod causa mortis extiterit.* Idem L. VII. c. 3. *Juvenes, qui convivere solebant, constituerunt, ut in littore cœnarent. Unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus a transmarina peregrinatione cum ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se; dicuntur hi causa mortis fuisse.* Denique & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui (*h*). Sic fœminæ ex parte imputatur stuprum violentum, si per temeritatem sese contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim sibi illatum iri.

§. III. (*i*) Formale actionis moralis consistit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agenti potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie pertinens haberi, sive ipse agens esse-

(*a*) Scilicet, quatenus sunt actiones voluntariæ quarum effectus hominibus imputari possunt.

(*b*) Conf. supra C. 3. §. 2.

(*c*) V. infra §. 24. & L. III. c. 1. §. 5. H.

(*d*) Quando nimirum nostrum est, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commovere, excitare porro, aut impedire habitus honestos, vel inhonestos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etsi non ipsi agamus, & solius negligentiæ rei simus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commissa est, quales sunt parentes, domini, præceptores.

(*e*) Quod exemplum a moribus nostris satis remotum est. Dicuntur autem hi Amasii castissimo amicitiæ primum vinculo adolescentulis juncti fuisse & excitandis solum virtutis in iis scintillulis inserviisse, donec hæc conjunctio degeneraret in fœdam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacedemonem. Vid. POTTERI Archæologia Græca & PERIZONIUS ad Ælianum dicto loco: ii igitur Amasii, quum quasi custodes & inspectores perpetui eorum essent, quos amarent; minime mirandum est, horum admissa ipsis imputata fuisse.

(*f*) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

(*g*) V. *L.* 30. §. *pen. D. ad L. Aquiliam*. H.

(*h*) V. supra c. 4. §. ult. JCtorum verbum est: *Necessitas, in quam quis sponte se conjecit, non excusat*. H. (Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accusari possit præter infortunium, cujus innocens caussa fuerunt, qui absentis nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt, & quod ipsi parum providere potuerunt.)

(*i*) Sunt alii, qui id quærunt in convenientia aut disconvenientia cum lege, seu quatenus secundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputativitas respectum ad legem non excludit, sed involvit. Quando autem dispicitur, an actio aliqua sit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Convenientia cum lege aut disconvenientia est potius formale actionis bonæ vel malæ. Verbo: Actionis quatenus producta est, formale consistit in imputativitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

effectum quoque physice produxerit, sive ut per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Causa moralis* appellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata consistere; adeoque eam nihil esse aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, ideo quod ejus auctor ex toto, aut ex parte exstiterit; atque inde sive boni quid fuerit, sive mali, eidem in acceptis sit referendum, sic ut pro utroque rationem reddere teneatur. Sic causa moralis læsionis in altero est, sive quis ipsi propriis manibus caput tuber reddiderit, sive fuste id diminuerit, sive canes in eundem incitaverit, sive sicarios immiserit. Sic muli causa moralis est Ana (*a*). Gen. XXXVI, 24. Sic causa moralis diversi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. Gen. XXX, 37. Sic LYSIAS orat. contra Agoratum (c. 22. Ed. VVechel.) cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulsi, dicit: Οὐκ οὖν αἴτιος τοῦ θανάτου, οὗτος ἄρ' αὐτόχειρ ἐςί. *Qui itaque causa ipsis fuit mortis, hic est manifestarius.* OVIDIUS Heroid. ep. II. (vers. 146. 147.)

Phyllida Demophoon leto dedit, hospes, amantem;

Ille necis causam præbuit, ipsa manum.

Etsi non semper, qui nudam occasionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti causa moralis potest haberi. Unde stolida erat, non crudelis solum sententia Cn. Pisonis apud SENECAM de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occisi suspicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci jubeo, quia causa damnationis commilitoni fuisti.* Neque valde videtur opus esse, ut cum AUCTORE dissertationis de principiis justi & decori, p. m. 161. distinguamus inter causam moralem *per se*, *& per accidens*. Nam & obscurus est iste terminus, *causa per accidens*, ac innibus litigiis ansam præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari potest, eam causam moralem per accidens haudquidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etsi hoc manifestum sit, ad ipsam imputationis gravitatem non parum interesse, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam (*b*), aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra justitiæ, sed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admissa; utque adeo aliquis non malitiose, sed imprudenter dumtaxat aut præcipitanter egisse, judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo pressius nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid sua natura malum est, ita ut nunquam bonum fieri possit; illud per accidens sequi potest ad usum aut defensionem mei juris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab usu juris mei.* Similem regulam proponit quoque GROTIUS L. III. c. 1. §. 4. sed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene restringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum sequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad usum rei, ad quam jus habeo, sequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum usum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod a Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime pravus quispiam homo sit offendendus; idque exemplo Salvatoris nostri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit a vocabulo causæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est, causam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam & necessariam actionem edit, nullo modo esse causam ejus peccati, quod alter ansa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus, qui jure suo utitur, nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet jus habeat sanitatem suam conservandi, licere medicata potione uti ad recuperandam sanitatem, licet secutura inde sit alienatio mentis (per exiguum temporis spatium,) aut* ebrie-

(*a*) Quod tamen est ex falsa versione vocis ימים. Significantur ea non muli, sed gens. Proinde verba Mosis non sic reddi debuerunt: qui invenit mulos in deserto, sed qui obvios habuit Jemeenses, ut liquido probavit BOCHARTUS in Hierozoico P. I. L. II. c. 21.

(*b*) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam aut imperitiam male obligato, mors. V. *L.* 30. §. *ult. D. ad L. Aquil.* H.

ebrietas, *aut* (*ultronea*) *effusio seminis* (*a*), *aut abortus*, quando scilicet alias matri & partui simul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, esse dumtaxat causam per accidens : Hic planius fuerat dixisse, istos effectus in præsentibus casibus sub peccatorum censum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *causam moralem per se*, id est, revera talem, illustrare vult, sat recte se habent. Equidem *qui ad supplicium capitale ducitur, licet ad locum supplicii incedat*, *& scalas conscendat*, hoc duntaxat nomine causa moralis suæ necis dici non potest; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honestis, & necessariis vires suas atterit, causa moralis acceleratæ sibi mortis dici queat, non video. Etsi ille peccet, hic peccato vacet ; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte causam moralem suæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipsius demonstrari poterat.

§. IV. Est autem & hoc observandum, quod formale actionis moralis, id est imputativitas, habeat rationem formæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & consecutiva ejusdem resultant. Adeoque moralis actio ens positivum (saltem in genere moralium, si non semper in genere naturalium,) dici potest, sive materiale ejus sit motus physicus (*b*), sive motus physici privatio. Ut enim aliquid in genere morum sit ens positivum, sufficit, si adesse aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejusdem generis emanant : cum, ut non entis nullæ sunt affectiones ; ita illud, cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici haudquidquam possit.

§. V. Caeterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari possit, (in quo formalem ejusdem rationem consistere diximus ;) ejus causa nulla est alia, quam quod in potestate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri ; suscipi vel omitti. Id quod adeo manifestum est, ut etiam imperitissimi mortalium, ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorem se posse excusationem afferre putent, quam si dicant ; penes se non stetisse, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primarium axioma in moralibus est habendnm, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Seu, quod eodem recidit ; quod quælibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi possit imputari. Et contra ; id quod neque in se, neque in sua causa penes aliquem fuit (*c*), non potest ipsi velut ex debito imputari. Neque huic regulæ obstat, quod aliquando quis casum fortuitum, qui utique in nostra facultate non est, teneatur præstare. Nam illud non fit (*d*), nisi ultro se quis ad hoc obligaverit (*e*). Ast hoc utique penes aliquem est, obstringere se ad sarciendum damnum, quod a causa extra directionem nostram posita provenit. Porro ut aliqua actio, seu factum, possit imputari, sufficit, si non invita fuerit, juxta illa, quæ Cap. præc. §. 10. diximus, & ut directioni nostræ voluntatis fuerit subjecta. Sed ut omissio alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occasio actionem suscipiendi adfuerit. Quæ occasio isthæc quatuor videtur complecti ; ut objectum actionis sit in promptu ; ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possimus impediri, aut post actionem malo aliquo mactari ; ut adsit commodum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt ; sit idoneum : ut denique vires agendi naturales suppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, absurdum & iniquum fuerit ipsi imputare, cur quid factum non sit. Cicero de Invent. L. I. (c. 27.). *Occasio est pars temporis*, *habens in se alicujus rei idoneam faciendi*, *aut non faciendi opportunitatem*. Add. Cartesius de passion. art. 144. 145. 146.

§. VI.

(*a*) Hoc non vacat dubio, si incertum sit, abortu procurato, matrem convalituram esse. V. Nicol. HENELIUM Otio Uratislav. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

(*b*) Ut in intermissione actionis malæ, aut etiam bonæ, v. infra c. 9. §. 4. H.

(*c*) V. infra c. 7. §. 16. H.

(*d*) Vel conventione expressa, quæ ut plurimum valet in contractibus ; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

(*e*) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam casus fortuitus non promissus præstatur, veluti si quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adstrictus erat, etsi casus ex hac abscisse culpa ortus non sit, Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

§. VI. His in genere præmissis, operæ pretium distinctius, & in specie considerare, quæ homini possint imputari, quæ non. Non possunt igitur imputari ulli hominum(*a*) quæ proveniunt ex necessitate physica, aut quibusvis causis, extra directionem hominum positis. Sic stultum est, quod de regibus Mexicanis traditur: eos sub initium regni subditis promisisse, se effecturos, ut sol justo tempore oriatur, & occidat, ut pluviæ, quando opus est, cadant, ut terra fruges proferat (*b*). Sed nec id homini potest imputari, quod causæ naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret (*c*). Hactenus tamen effectus causarum naturalium imputationi uberrimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earumdem activa fuit elicita, aut confirmata, activa passivis applicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipsius diligens cultura fœcunditatem agri lacessivit: incendiorum damnum illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Jacobi solertiæ, Genes. XXX, 37. Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam ista omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum (aut non determinandum) moverit. Quo intuitu triennalis siccitas precibus Eliæ imputari poterat. 1 Reg. XVII, 1. Jacob. V, 17. Sic deprecante Æaco diuturnam siccitatem Græciæ cessasse, in fabulis est. Apollodorus L. III. (c. 11. §. 6. Edit. Paris. 1675.) Sic & mors illorum, quos pestilentia extinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. 2. Samuel: XXIV, 13. 17.

§. VII. Imputari quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipsius corpore deprehenduntur, prout istæ per nativitatem, aut ex causis ab ipso non dependentibus exsistunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis objectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest. Sed debilitatem naturæ per industriam corrigere, nativasque vires augere, laudi; & contra easdem per socordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini poterit exprobari corpus imbecillum; tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum; siquidem debilitates istæ nulla ipsius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud Aristotelis Nicom. III. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consuevimus. Qui enim natura deformes sunt, eos reprehendit nemo sed illos, qui δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaserunt. Simili modo, si turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitatem exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excæcatus fuerit* (*d*). Similia habet Plutarchus de audiendis Poetis: (p.

35. E-

(*a*) Anicetus libertus apud TACITUM XIV. Annal. 3. in pessima caussa non male ajebat: *Quem adeo iniquum (fore) ut sceleri assignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Unde obiter intelligimus, damnandam merito esse consuetudinem, apud multos populos olim frequentatam, quæ naufragorum bona fisco vindicat. *Quod enim jus habet fiscus* (verba sunt CONSTANTINI *L.* 1. *C. de naufrag. L.* 12.) *in aliena calamitate, ut in re tam luctuosa compendium sectetur*. V. *L.* 7. *pr. de incend. ruin. naufrag.* AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

(*b*) Quod prudentiæ, quam fere nimiam dixeris, horum Regum & amori in populum suum acceptum fert KREBSIUS de ligno & lapide P. I. Class. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIUM Obs. XCVII. quibus, si in se esset, cœlum etiam & tempestates civium suorum votis propitia se velle ostenderent. Vidisses enim augeri hac promissione fiduciam civium suorum, hominum simplicium quidem: ceterum studiosorum recti.

(*c*) Pertinet huc *L.* 6. §. 7. *D. de Offic. Præsid. Sicuti medico eventus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet. Prætextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium esse non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce.

(*d*) Apud PHÆDRUM Eunuchus ad improbum, damnum amissi corporis insectantem, ajebat:

Sed quid fortunæ stulte delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Bene ARISTOTELES X. Eth. 9. Τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας. *Quod ad naturæ donum attinet, non est id penes nos sed divina quadam ex causa inest vere felicibus*. Apud Utopienses irridere deformem ac mutilum, turpe ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, sed irrisori, qui cuiquam, quod in ejus potestate non erat, ut fugeret, id vitii loco stulte exprobret. Thomas MORUS L. II. Utop. H.

neque turpe, cujus non penes nos, sed penes fortunam est causa. Et mox; *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut insectatione indigent*. Add. IDEM Sympofiacon L. II. quæst. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur juvenis, quisquis zonæ mensuram excesserat*. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. NICOLAUS Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensuræ certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* (a). Huc spectant & cæteræ facultates, quæ a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 19. Πολλὰ γὰρ τῶν φύσει ὑπαρχόντων ἰδότες ἢ πράττομεν ἢ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιον ἐστι, οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum; ut senescere vel mori*. Quæ, ut imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset*; apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanei, L. V. (c. 10. p. 196. Edit. Lipf. 1709.)

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas pro-

...cepiffe impossibilia (b); a...
qua lege, ut & conventi...
to, tale quid occurrat, ...
cto haberi, aut commod...
niendam interpretationem...

—— Nulla potentia v...
Præstandi, ne quid p...

OVID. de Ponto L. I. El. ...
QUINTILIANUS Inst. Or. L. ...
na solet videri fortunæ inf... culpa caret, vel quia reci... objecerunt, potest. Huc et... quod HERODOTUS Urani... Steph. 1575.) memorat, ... Andrios pecuniam poscer... diffimis deabus subnixus, ... *sitate*; illi validiores d... *Inopiam & Impossibilitatem* ... servandum, aliud dici p... *liter impossibile*. Prior ... nit obstaculum, quod ... constringit, ne in actu... re, aut conando omnem... Verum moralis impossibi... pedimentum ponit super... ciam in voluntate ha... la tota ab ipsa volunta... hoc modo impossibile di... mines velle conspirare, ... mendacium posteritati t... aliquis ita circumspecte ... ut ne minimo quidem, ... ctuum præcipitantiam, ... infert AUCTOR de Prin... p. 174. *Non posse quidem... pere quid physice impossib... perare obedientiam de ii... tem moralem continent: ... bertati nihil contrarium ... difficultas parendi ex ip... Sicut nulli impossibile e... fingere, si nulli, ergo t... sibile non est: certum*

(a) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ὧν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται,

(b) Imo AUCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conventionibus adjectas nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

(c) Vere enim A...
Ἁμαρτάνει τι ...
Sapiente qui ...
Et stupendum ...
quod T. S...
insur...

tollere, & actum elicitum
, & habitui actualem ope-
attribuere sine operatione.
tum per voluntatem & ante
oluntatis nihil morale operari
us moralitas a voluntate pro-
ante voluntatis actum esse
am, sive motum animæ phy-
utem anima operatur per vo-
tunc desinere actu esse habi-
ciam, qua habitus mali di-
ad male agendum, esse diver-
verbi gratia sermo impudicus
n instillat libidinem: cum ille
ate voluntatem ejus, qui eum
us non semper sequatur. Quæ
ine declarari possunt. Pedis
se, & quamdiu pes quie-
are contra regulas artis sal-
bi loripes gressus male for-
causam moralem esse non
edis, sed voluntatem ejus,
it. Addit; *causam quare ma-*
imus esse; tum quod malis
eum comparaverit: tum quod
buti in actus malos soleant esse
uanquam isti sint morbi ani-
illos per se pœna dignos esse,
arie contracti sunt. Sicuti si
ibus oneremus, qui petulan-
io saltu sibi talum detorsit;
n non est ipsa talis detorsio
us ille temerarius.
RO imputari homini solent
ntaxat, sed & alienæ actio-
men ut recte fiat, necessum
iste aliquo modo efficaciter
). Alias enim ratio non fert,
ionis moralis de persona in
nseant, nisi ad eandem quis
quid agendo vel omittendo.
ETUS L. I. c. 28. Δι' ἀλλότριον
. *Nemo ex alieno facto cladem*
us ANTONINUS L. VIII. §. 56.
ex æquo res indifferens est ar-
i mei, atque animula aut ca-
Etiamsi enim alter alterius cau-
sumus, mentium tamen nostra-
sua constat potestas: Alioqui
litia malum me faceret; id quod
visum, ne alieni arbitrii esset
mise-

btilitatis, quam utilitatis continere
ARBEYRACO.
n in meritis, quæ personalia sunt.
§. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

35. Edit. VVechel. T. II.) *Ulysses Thersitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cœcitatis, aut similium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cujus non penes nos, sed penes fortunam est causa.* Et mox; *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut insectatione indigent*. Add. IDEM Symposiacon L. II. quæst. 1. p.m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur juvenis, quisquis zonæ mensuram excesserat*. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. NICOLAUS Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensuræ certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* (*a*). Huc spectant & cæteræ facultates, quæ a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 19. πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστι. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum; ut senescere vel mori*. Quæ, ut imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset*; apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanei, L. V. (c. 10. p. 196. Edit. Lipſ. 1709.)

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas pro-hiberi aut effici queunt, in[...] do illa impotentia per culp[...] sit contracta. Quo fundam[...] trita illa: impossibilium nu[...] gationem: neminem lege su[...] cepisse impossibilia (*b*); ade[...] qua lege, ut & convention[...] to, tale quid occurrat, id [...] cto haberi, aut commodior[...] niendam interpretationem.

—— *Nulla potentia vi[...]*
Præstandi, ne quid pecc[...]

OVID. de Ponto L. I. El. 8 [...] QUINTILIANUS Inst. Or. L. V[...] *na solet videri fortunæ insecta[...] culpa caret, vel quia reciden[...] objecerunt, potest*. Huc etia[...] quod HERODOTUS Urania ([...] Steph. 1575.) memorat, cu[...] Andrios pecuniam posceret [...] dissimis deabus subnixus, *S[...] sitate*; illi validiores deas [...] *Inopiam & Impossibilitatem*. [...] servandum, aliud dici *phy[...] liter impossibile*. Prior in[...] nit obstaculum, quod ips[...] constringit, ne in actum [...] re, aut conando omnem [...] Verum moralis impossibili[...] pedimentum ponit superan[...] ciam in voluntate hære[...] la tota ab ipsa voluntate [...] hoc modo impossibile dici[...] mines velle conspirare, u[...] mendacium posteritati tra[...] aliquis ita circumspecte & [...] ut ne minimo quidem, [...] ctuum præcipitantiam, off[...] infert AUCTOR de Princip[...] p. 174. *Non posse quidem [...] pere quid physice impossibile [...] perare obedientiam de iis, [...] tem moralem continent: q[...] bertati nihil contrarium i[...] difficultas parendi ex ipsa [...] Sicut nulli impossibile est [...] fingere, si nulli, erg[...] sibile non est: cert[...]*

(*a*) Excerpta VALESII p. 523. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τῆς ζώνης, ἣν τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται.

(*b*) Imo AUCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conventionibus adjectas, nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

(*c*) Vere enim [...]
Ἁμαρτάνω τ[...]
Sapiente qu[...]
Et stupendum [...]
quod T. S[...]

llere, & actum elicitum
& habitui actualem ope-
tribuere sine operatione.
m per voluntatem & ante
ntatis nihil morale operari
moralitas a voluntate pro-
te voluntatis actum esse
n, sive motum animæ phy-
em anima operatur per vo-
nc desinere actu esse habi-
am, qua habitus mali di-
male agendum, esse diver-
rbi gratia sermo impudicus
nstillat libidinem: cum ille
voluntatem ejus, qui eum
non semper sequatur. Quæ
declarari possunt. Pedis
e, & quamdiu pes quie-
contra regulas artis sal-
loripes gressus male for-
ausam moralem esse non
is, sed voluntatem ejus,
Addit; *causam quare ma-*
nus esse; tum quod malis
m comparaverit: tum quod
ti in actus malos soleant esse
nquam isti sint morbi ani-
llos per se pœna dignos esse,
ie contracti sunt. Sicuti si
us oneremus, qui petulan-
saltu sibi talum detorsit;
non est ipsa talis detorsio
ille temerarius.
imputari homini solent
taxat, sed & alienæ actio-
n ut recte fiat, necessum
ste aliquo modo efficaciter
Alias enim ratio non fert,
nis moralis de persona in
eant, nisi ad eandem quis
uid agendo vel omittendo.
rus L. I. c. 28. Δι' ἀλλοτρίαν
Nemo ex alieno facto cladem
ANTONINUS L. VIII. §. 56.
æquo res indifferens est ar-
mei, atque animula aut ca-
tiamsi enim alter alterius cau-
umus, mentium tamen nostra-
sua constat potestas. Alioqui
tia malum me faceret; id quod
sum, ne alieni arbitrii esset
mise-

ilitatis, quam utilitatis continere
BEYRACO.
in meritis, quæ personalia sunt.
33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

35. Edit. VVechel. T. II.) *Ulysses Therfitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut similium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cujus non penes nos, sed penes fortunam est causa.* Et mox; *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut insectatione indigent.* Add. IDEM Sympofiacon L. II. quæst. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur juvenis, quisquis zonæ mensuram excessferat.* Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. NICOLAUS Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensuræ certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur (a).* Huc spectant & cæteræ facultates, quæ a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 19. Πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστι. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum; ut senescere vel mori.* Quæ, ut imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset;* apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanei, L. V. (c. 10. p. 196. Edit. Lipf. 1709.)

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas pro-

hiberi aut effici queunt, in do illa impotentia per culp sit contracta. Quo funda trita illa: impossibilium n gationem: neminem lege cepisse impossibilia (b); a qua lege, ut & conventio to, tale quid occurrat, i cto haberi, aut commodi niendam interpretationem

—— *Nulla potentia vi Præstandi, ne quid pec*

OVID. de Ponto L. I. El. QUINTILIANUS Inst. Or. L. *na solet videri fortunæ infec culpa caret, vel quia recide objecerunt, potest.* Huc eti quod HERODOTUS Urania Steph. 1575.) memorat, c Andrios pecuniam poscer dissimis deabus subnixus, *sitate; illi validiores de Inopiam & Impossibilitatem.* servandum, aliud dici *ph liter impossibile.* Prior i nit obstaculum, quod i constringit, ne in actum re, aut conando omnem Verum moralis impossibil pedimentum ponit supera ciam in voluntate hæ la tota ab ipsa voluntat hoc modo impossibile dic mines velle conspirare, mendacium posteritati tr aliquis ita circumspecte ut ne minimo quidem, ctuum præcipitantiam, infert AUCTOR de Princi p. 174. *Non posse quidem pere quid physice impossibil perare obedientiam de iis, tem moralem continent: bertati nihil contrarium difficultas parendi ex ipsa Sicut nulli impossibile fingere, si nulli, ergo sibile non est: certur*

(a) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣν τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται.

(b) Imo AUCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conventionibus adjectas, nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

(c) Vere enim

Ἁμαρτάνει τι

Sapiente qui

Et stupendum

quod T. S

ipsum

ollere, & actum elicitum
& habitui actualem ope-
attribuere sine operatione.
um per voluntatem & ante
luntatis nihil morale operari
s moralitas a voluntate pro-
nte voluntatis actum esse
um, sive motum animæ phy-
tem anima operatur per vo-
unc desinere actu esse habi-
iam, qua habitus mali di-
d male agendum, esse diver-
erbi gratia sermo impudicus
instillat libidinem: cum ille
e voluntatem ejus, qui eum
s non semper sequatur. Quæ
ie declarari possunt. Pedis
se, & quamdiu pes quie-
re contra regulas artis fal-
i loripes gressus male for-
causam moralem esse non
dis, sed voluntatem ejus,
. Addit; *causam quare ma-*
mus esse; tum quod malis
um comparaverit: tum quod
uti in actus malos soleant esse
anquam isti sint morbi ani-
illos per se pœna dignos esse,
rie contracti sunt. Sicuti si
bus oneremus, qui petulan-
o saltu sibi talum detorsit;
non est ipsa talis detorsio
s ille temerarius.

o imputari homini solent
ntaxat, sed & alienæ actio-
en ut recte fiat, necessum
iste aliquo modo efficaciter
. Alias enim ratio non fert,
nis moralis de persona in
eant, nisi ad eandem quis
uid agendo vel omittendo.
TUS L. I. c. 28. Δι ἀλλοτρίαν
Nemo ex alieno facto cladem
s ANTONINUS L: VIII. §. 56.
x æquo res indifferens est ar-
mei, atque animula aut ca-
Etiamsi enim alter alterius cau-
sumus, mentium tamen nostra-
sua constat potestas. Alioqui
tia malum me faceret; id quod
sum, ne alieni arbitrii esset
mise-

tilitatis, quam utilitatis continere
RBEYRACO.
in meritis, quæ personalia sunt.
. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

35. Edit. VVechel. T. II.) *Ulysses Thersitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut similium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cujus non penes nos, sed penes fortunam est causa.* Et mox; *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut insectatione indigent.* Add. Idem Symposiacon L. II. quæst. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente Strabone L. IV. *multabatur juvenis, quisquis zonæ mensuram excesserat.* Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. Nicolaus Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensuræ certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* (*a*). Huc spectant & cæteræ facultates, quæ a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud Aristotelis Nicom. V. c. 19. Πολλὰ ϗ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες ϗ πράττομεν ϗ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν ὔτε ἑκούσιον, ὔτε ἀκούσιον ἐςι. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum; ut senescere vel mori.* Quæ, ut imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset*; apud Philostratum de vita Apollonii Thyanei, L. V. (c. 10. p. 196. Edit. Lipf. 1709.)

§. VIII. Non posse quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in ap[…] do illa impotentia per culpam […] sit contracta. Quo fundame[…] trita illa: impossibilium null[…] gationem: neminem lege su[…] cepisse impossibilia (*b*); adeo […] qua lege, ut & conventione […] to, tale quid occurrat, id p[…] cto haberi, aut commodiore[…] niendam interpretationem.

— *Nulla potentia vires* […]
Præstandi, ne quid peccet […]

Ovid. de Ponto L. I. El. 8. […] Quintilianus Inst. Or. L. VI. […] *na solet videri fortunæ insectat*[…] *culpa caret, vel quia recidere* […] *objecerunt, potest.* Huc etiam […] quod Herodotus Urania ([…] Steph. 1575.) memorat, cum […] Andrios pecuniam posceret […] dissimis deabus subnixus, *Su*[…] *sitate*; illi validiores deas […] *Inopiam & Impossibilitatem.* P[…] servandum, aliud dici *physic*[…] *liter impossibile.* Prior im[…] nit obstaculum, quod ipsa[…] constringit, ne in actum […] re, aut conando omnem o[…] Verum moralis impossibilita[…] pedimentum ponit superans […] ciam in voluntate hæren[…] la tota ab ipsa voluntate […] hoc modo impossibile dicim[…] mines velle conspirare, ut […] mendacium posteritati trad[…] aliquis ita circumspecte & […] ut ne minimo quidem, fa[…] ctuum præcipitantiam, offe[…] infert Auctor de Princip. […] p. 174. *Non posse quidem leg*[…] *pere quid physice impossibile,* […] *perare obedientiam de iis, q*[…] *tem moralem continent: qui*[…] *bertati nihil contrarium im*[…] *difficultas parendi ex ipsa* […] *Sicut nulli impossibile est* […] *fingere, si nulli, ergo* […] *sibile non est: certum* […]

(*a*) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται.

(*b*) Imo AUCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conventionibus adjectas nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

(*c*) Vere enim […] Ἁμαρτάνει τι […] *Sapiente qui* […] Et stupendum esse […] quod T. S[…] *ipsum* […]

ere, & actum elicitum
habitui actualem ope-
ribuere sine operatione.
per voluntatem & ante
tatis nihil morale operari
moralitas a voluntate pro-
voluntatis actum esse
, sive motum animæ phy-
anima operatur per vo-
desinere actu esse habi-
m, qua habitus mali di-
male agendum, esse diver-
bi gratia sermo impudicus
stillat libidinem: cum ille
voluntatem ejus, qui eum
non semper sequatur. Quæ
declarari possunt. Pedis
, & quamdiu pes quie-
contra regulas artis sal-
loripes gressus male for-
usam moralem esse non
, sed voluntatem ejus,
Addit; *causam quare ma-*
s esse; tum quod malis
comparaverit: tum quod
in actus malos soleant esse
quam isti sint morbi ani-
os per se pœna dignos esse,
contracti sunt. Sicuti si
oneremus, qui petulan-
saltu sibi talum detorsit;
on est ipsa talis detorsio
ille temerarius.

imputari homini solent
axat, sed & alienæ actio-
ut recte fiat, necessum
e aliquo modo efficaciter
Alias enim ratio non fert,
is moralis de persona in
nt, nisi ad eandem quis
d agendo vel omittendo.

s L. I. c. 28. [illegible]
Nemo ex alieno facto cladem
ANTONINUS L. VIII. §. 56.
æquo res indifferens est ar-
, atque animula aut ca-
iamsi enim alter alterius cau-
mus, mentium tamen nostra-
a constat potestas. Alioqui
malum me faceret; id quod
m, ne alieni arbitrii esset
mise-

tatis, quam utilitatis continere
EYRACO.
meritis, quæ personalia sunt.
3. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

ita esse gravem aut fœdam, ut generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit hæsura. Quo facit locus Aristotelis Nicom. III. c. I. supra adductus. Et exempli loco potest esse, si quis jubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admisso Oedipus ita indoluit, ut oculos sibi ipse eruerit. Unde etiam in illo loco Aristotelis Nicom. III. c. I. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων, καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Ut si tyrannus aliquibus, quarum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliquid agere juberet; & si id agerent, salvi essent; si non agerent, perirent:* τὸ αἰσχρὸν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. X. Ignorantia quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. Xenophon Instit. Cyri L. (III. p. 41. Ed. Steph. c. I. num. 20. Ed. Oxon.) Ὁπόσα ἀγνοίᾳ ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι, πάντα ἀκούσια ταῦτ' ἔγωγε νομίζω. *Quæcunque per errorem homines delinquunt, ea præter animi sententiam committi arbitror*. Euripides Hippol. Coron. (vers. 1334. 1335.) Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. *Erroris culpam primum solvis, quod nescieris*. Quam ad rem illustrandam cumprimis faciunt luculenta quædam apud Aristotelem loca; puta Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocunque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte, & proinde ne afficit quidem injuria. At cum ipse suæ causa fuerit ignorantiæ, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipse extiterit causa, is plane afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namque mersi si quid mali perpetrarint, sine controversia afferunt injuriam: quandoquidem ipsi sibi ejus ignorantiæ causa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, ut ignorantes cæderent patrem. Idem in aliis est ignorantiis, quæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qui per ipsas inferunt injuriam, sint injusti. Quorum autem ipsi non sunt causa; sed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injusti. Est enim vero ejusmodi naturalis, velut nescii infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscitia. Neque ipsi suæ sunt causa inscitiæ; ideo ne injusti quidem dicuntur*. Seneca Phœnissis. (v. 249. & seq.)

Aliquis intra viscera
Materna letum præcocis fati tulit.
Sed nunquid & peccavit;

Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipsos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, sed per modum nudæ emendationis, ne per talia molestiam aliis facessant, aut illo, cui teneris in annis adsueverunt, post adultiores quoque facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus provenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem pœnæ delicto respondentis habent, quam quæ equo calcitroso impinguntur, ut calces deinceps jactare desistat. Add. Ant. Mattæus de crimin. proleg. c. 2. §. 6. 7. 8. Ast qui ignorantiæ suæ causa est, ac sciens volens effecit, ut ignoraret, quæ nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ac si sciens, & deliberato quid animo patrasset, Aristoteles Magn. moral. L. I. c. 9. *Ægrotos & deformes deprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicujus aut deformitatis esse auctores, quia videlicet in ipsis id fuisse positum intelligitur*. Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cujus ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices pœnæ (a) institutæ sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est: cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent; quæ quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quæcumque ignorare per negli-*

re pudori. Sed ipse Auctor noster, animi hac parte fluctuantis fuisse videtur, quum imperatum incestum, cum matre perpetrandum, paullo post penitus recusandum censeat. Vid. quæ dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Jurisprud. Div. L. II. c. 5. §. 2. §. 149. & 165. seqq.

(a) Una, quod ebrietati indulserint, altera quod in ebrietate peccaverint. Non enim de omnibus ebriis agitur, sed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiserint.

gligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendæ diligentiæ domini sint, ac potestatem habeant. PLAUTUS Truculento act. IV. sc. 3. (v. 57. 58.)

Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent,
Qui quidem probi sunt.

Sic & (*a*) imputationem tollit non ignorantia universalium, & ejus quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quæ in facto versatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 2. *Invitus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione consistit, inviti est causa, sed pravitatis: neque ea quæ est universalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quæ circa particularia versatur, in quibus, & circa quæ actio existit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane invitus agit*. Exemplum a CICERONE de Invent L. III. (c. 31.) tale adfertur. Lex alicubi extabat, *ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei Deo, qui ibi esset, vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur*. Quod si autem ab alicujus facto malitia quidem abfuerit, & ultro contracta ignorantia, sed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepserit, (quod (*b*) ARISTOTELI proprie ἁμαρτήματος nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti potest illud QUINTILIANI Inst. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honestus est, magnos duces sequentibus*. Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illustravit GROTIUS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quæ philtrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam (*c*) Areopagitæ absolverunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod judicium tamen omnino præsupponendum fuit, fœminæ isti numquam in mentem venisse, poculum illud ullo modo noxium esse posse. Alias enim potior est *L.* 38. §. 5. *D. de pœnis* Add. Ant. MATTHÆUS de crimin. ad *L.* 48. *D. tit.* 5. *c.* 5. §. 6.

§. XI. CUM QUOQUE non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa (*d*), quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immorans (*e*), eorum imagines alte animo impressit. NONNUS Dionys. L. XLII. (p. 1096. v. 44. 45.)

—— Ἀντίτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud TACITUM A. XI. (c. 4.) Add. Ammian. MARCELLINUS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piscator ille apud THEOCRITUM Idyl. 22. (in fine,) qui per somnum jurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. Add. tamen de juramento ab Evagrio per somnum facto, apud SOZOMENUM Hist. Eccles. L. VI. c. 30. (*f*) Neque incestus Cæsar ob somnium, quod refertur apud SVETON. Cæs. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ

—— *Placita resoluta quiete*
Sæpe videt, quod amat, visa est quoque jungere fratri
Corpus & erubuit, quamvis sopita jaceret.

apud OVIDIUM Metam. L. X. (v. 468. & seqq.) Neque vana omnino sunt, quæ PLUTAR-

(*a*) V. infra L. II. c. 3. §. 23. circa finem, & supra c. 3. §. 10. H.

(*b*) JCti culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

(*c*) V. Nic. HENELIUS Otio Uratislav. c. 21. ubi hanc eorum sententiam exagitat. H.

(*d*) Aut revera agit. Quo pertinent exempla in somnis alios lædentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. unic. de homicidio*, & TIRAQUELLUM libro de pœnis temperand. caus. 5. H.

(*e*) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam somnium dormientis. Et solent hac parte plerumque vigilantes peccasse, qui sibi dormientes in amantium amplexibus hærere videntur, dum simili redit sub imagine somnus. In iis etiam, qui se magorum conventibus adesse somniant, animus sæpe antecessit corporis moram, de quibus egit BÆLIUS Response aux Quest. d' un Provinc. T. I. p. 304. 305.

(*f*) Pollutionem nocturnam non spontaneam, etsi cum imaginatione conjunctam, non esse immunditiem, disputavit Joann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem seminis fluxum immunditiem existimant. L. V. Juris Græco-Romani. (Add. Edmundus BONEFIDIUS Juris Orientalis L. III. p. 216.) V. SCHILTERUS manuduct. philosoph. moral. ad jurispr. c. 6. §. 36. 37. H.

TARCHUS de profect. virtut. sent. (I. 82. 83.) disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. Epicurus apud Diogenem LAERTIUM L. X. dicit, sapientem κ̣ καθ' ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in somniis quoque sibi similem futurum*. Nonnulli etiam huc applicant Psalmum XVII, 3. Add. CLAUDIANUS præfat. ad L. II. de raptu Proserpinæ (*a*). THEOCRITUS Idyll. 22. (vers. 44. 45.) Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In somno quævis canis panes divinat.*

§. XII. DENIQUE contra rationem est, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegressos actus velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus a præsenti quopiam aut præterito nostro actu, tanquam effectus necessarius a sua causa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haud absurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecessum exserat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. Ast cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. CICERO de inventione L. I. (c. 49.) *Remotum est, quod ultra quam satis est petitur, hoc modo: Quid si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones ortæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.* (*b*)

§. XIII. EXTRA hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax censeri debet, si vel maxime eam suscipi a sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem PLATO de Leg. L. V. (p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini) tradit: *in iis injuriis, quæ tales sunt, ut sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum injustum sponte injustum esse. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ sibi præstantissima sunt;* uti est suus cuique animus. Add. IDEM in Timæo p. m. 1085. A. & Marsilius FICINUS præfat. ad Platon. L. IX. de LL. & APULEJUS de Philosophia. Aristippus dicebat apud Diogenem LAERTIUM L. II. (§. 95. Emdit. Amster.) *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna esse; neque enim volentem quenquam errare, sed perturbatione aliqua coactum*. Eadem sententia extat apud Marcum ANTONINUM L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI, §. 18. Quam sententiam non uno in loco refellit ARISTOTELES. Sic Magn. moral. L. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse; quandoquidem si quis roget aliquem, velitne justus esse, an injustus? nemo delegerit injustitiam. Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte* (*c*) *eos esse malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento rejicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona juberet, mala vetaret aut plecteret, ni utraque essent

(*a*) Indicare verisimiliter voluit PUFENDORFIUS CLAUDIANI poema in VI. Consulatum Honorii.

Omnia, quæ sensu volvuntur vota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces.
Et vigil elapsas quærit avarus opes.

Ubi vide Casp. BARTHIUM in annotationibus p. 714. seqq.

Addi hic potuissent Somnambuli; inveniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, cædunt, vulnerant, imo etiam occidunt, quo pertinet *c. un. X. de Homicid. voluntar. & casuali*. Memorabile exemplum talis somnambuli habet MARVILLE Melanges d' histoire & de Litterature. L. II. p. 237. Ubi facile apparet, adhuc culpæ reum esse somnambulum, si morbi sui conscius arma non seposuerit, reliquasve sibi peccandi occasiones præsciderit, etsi tunc editi sint hi actus, quum agenti minime præluceret intellectus, & ad ejus nutum decerneret voluntas.

(*b*) Ex eodem principio deducimus, eventus destinatis adversos consilium danti non posse imputari: non enim eventus, ut consilia, in cujusquam potestate situs est. CICERO XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui consilium dat, præstare præter fidem?* Jam ante THUCYDIDES L. III. *Quod si quis non rectum consilium dederit, is non modo mulcta nulla, sed ne ignominia quidem puniendus est*. SENECA VII. de benef. 23. *Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo constat oratori eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus Imperatori etiam victo & Duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est*. Adde CICERONEM pro L. Manilia c. 19. DEMONSTHENEM orat. de corona contra ÆSCHINEM. PICCARTUM I. Obs. polit. 10. BOXHORNIUM disquisit. politic. cas. 14. conf. AUCTOR infra §. 14. post. med. H.

(*c*) SALLUSTIUS Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia præmiis exercetur: ubi ea dempseris, nemo omnium gratuito malus est.*

ſent ἐφ' ἡμῖν, in noſtra poteſtate. Et quod alias abſurde virtutem laus, vitium vituperatio conſequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Ubi recte quoque rejicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum eſſe ipſis videtur: phantaſiæ autem dominus eſt nemo, ſed talis unicuique finis apparet, qualis quiſque eſt.* Nam id utique in noſtro arbitrio neque adeo arduum eſt, ut quid juſtum ſit, quid non, recte intelligamus. Add. Eustratius ad d. l. Sic & Ibidem recte docet Aristoteles: uti ignorantia, quam quis ſua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus injuſtus efficitur, ſponte injuſtus eſt: non tamen ſi voluerit, injuſtus eſſe deſinet, & juſtus erit.* (Quod poſterius tamen intelligendum vel in ſenſu compoſito (*a*), vel quod nuda voluntas non ſtatim contractum ſemel animi morbum tollat: quem tamen ſane connixum ſtudium abolere iterum poteſt. *Nam neque qui ægrotat, ſanus efficitur; licet, ſi ita contigerit, ſponte ægrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non ægrotare; ubi tamen ſemel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, reſumere eum amplius non poteſt, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipſo erat: eodem modo quoque & injuſto & intemperanti a principio licebat non eſſe ejuſmodi: unde ſponte ejuſmodi ſunt: ubi vero ſemel tales ſunt, non amplius non eſſe talibus eis licet*; antequam ſcil. ſeſe correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ Auctor de princip. juſti & decori p. m. 165. ſeqq. diſputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non eſſe peccata, nec pœna dignos, ſi in ſe conſiderentur* (*b*) *Illos quippe nulla cauſalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac ſi virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc eſt cauſa vitii moralis. Voluntatis autem cauſam aliam moralem ſuperiorum dare velle, eſſe voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere ſine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuiſſe; cum actus moralitas a voluntate proficiſcatur: Imo ante voluntatis actum eſſe tantum rem phyſicam, ſive motum animæ phyſicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc deſinere actu eſſe habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali diſponunt animam ad male agendum, eſſe diverſam ab ea, qua verbi gratia ſermo impudicus animis audientium inſtillat libidinem: cum ille ſermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non ſemper ſequatur.* Quæ iſthac ſimilitudine declarari poſſunt. Pedis diſtortionem in ſe, & quamdiu pes quieſcit, non peccare contra regulas artis ſaltatoriæ. Sed ubi loripes greſſus male formatos fecerit, cauſam moralem eſſe non diſtortionem pedis, ſed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; *cauſam quare malos habitus odermus eſſe, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit: tum quod homines iſtis imbuti in actus malos ſoleant eſſe proclives. Et quanquam iſti ſint morbi animæ; non tamen illos per ſe pœna dignos eſſe, ſed quia voluntarie contracti ſunt.* Sicuti ſi puerum verberibus oneremus, qui petulanti; ac temerario ſaltu ſibi talum detorſit; cauſa plagarum non eſt ipſa talis detorſio in ſe, ſed ſaltus ille temerarius.

§. XIV. Porro imputari homini ſolent non propriæ duntaxat, ſed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, neceſſum eſt, ut ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit (*c*). Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Arriani Epictetus L. I. c. 28. Δι' ἀλλότριον ἔργον πταίει οὐδείς. *Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus Antoninus L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex æquo res indifferens eſt arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula ejus. Etiamſi enim alter alterius cauſa mutuo nati ſumus, mentium tamen noſtrarum peculiaris ſua conſtat poteſtas: Alioqui vicini mei malitia malum me faceret; id quod Deo non eſt viſum, ne alieni arbitrii eſſet miſe-*

(*a*) Id eſt, malos, ut malos, ſemper adfectare perſonam virorum bonorum.

(*b*) Id eſt ſi culpam ſeparamus, qua eos contraximus. Ceterum hæc Veltuyſenii Philoſophemata recte plus ſubtilitatis, quam utilitatis continere videntur Cl. Barbeyraco.

(*c*) Præſertim in meritis, quæ perſonalia ſunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

miserum me facere. Sic cum etiam nobis invitis sonus ad aures accidat (*a*), crimine caret aliquid audivisse; si nihil præterea accesserit. Lucianus de imaginibus (Apolog. in fine): Ἐκτὸς εἰ μή που νομίζεις ἀκροάσεως ἔγκλημα εἶναι. *nisi putes & in auditione culpam quandam esse*. Etsi aliquando quieta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud Tacitum Ann. I. (35.) Germanicus, cum seditiosi imperium ipsi offerrent, *quasi scelere contaminaretur præceps tribunali desiluit*. Themistius orat. (XIX. de humanitate Theodosii p. 230. Ed. Paris. Harduini.) *Olim in ejusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur, parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum præter voluntatem audisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedisset, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset; cum fere unus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut janua carentibus & apertis ædibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda*. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. *Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti*. Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperavit (*b*). Nempe si quis subjecto sibi, sub comminatione gravissimorum malorum, & quæ repræsentandi facultas ipsi est, meram executionem alicujus actionis injungat. Quo spectat illud Procopii Hist. Goth. L. I. (p. 175. Edit. Augustæ Vindelic.) *Legatus mittentis jussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas*. Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolide quidem censuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. Cicero de Invent. L. II. (c. 30.) Mamertinus Paneg. I. (c. 11. n. 5.) *Ab Imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur*. Seneca Troad. (v. 870. 871. Edit. Gronov.)

Ad auctores redit sceleris coacti culpa.

Apud Appianum Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium & alios insidiarum sibi structarum reos occidisset, Attilii libertos illæsos dimisit, ὡς δεσπότῃ διακονουμένους, *tanquam patroni sui ministros*. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Ubique autem concursus ad actionem alienam fit vel positive, vel privative; seu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo, qui ipsius est imperio subjectus; vel qui auctoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permonet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, stricte accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud Tacitum Ann. III. de M. Pisone, quem ipse *crimine civilis belli purgavit: patris quippe jussa nec potuisse filium detrectare*. Add. *L. 37. princ. D. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. seqq. D. de injuriis*. Ant. Matthæus de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam ut isto se crimine obstringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius Maximus L. II. c. 8. §. 2. Libanius progymn. (p. 12. D. Ed. Paris. Morelli) Οὗ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἄν ποτε ἐπέπρακτο τοῦτο, ἐγὼ τούτου δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. *Absque cujus permissu nunquam perpetraretur, eum pœ-*

nas

(*a*) Hinc sola scientia crimen aliquod commissum esse, non imputatur scientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quæst. 2*. Nisi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quærente possessore rem aut furem occultaverit. V. *L. 4. §. ult. D. de condict. ob turpem caus. c. 4. X. de furtis*. Quia etiam in reticentes scelus commissum lege civili pœna statui queat, dubitandum non est; ut apud Romanos in conscios perpetrati criminis majestatis, aut etiam parricidii, similiumve. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Jul. Majest. L. Pompej. de parricid. L. unic. C. de raptu virgin*. Quanquam si quis norit aut compertum habeat, crimen adhuc commissum iri, ipsum jus nat. dictet, id a conscio aperiendum esse, ut damnum alii imminens avertatur, etsi leges civiles hujusmodi reticentiam non semper puniant. V. multa JCtorum & Moralistarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis*. H.

(*b*) Quod ea quidem admitti potest, in ejusmodi mancipiis, qualia erant ea Græcorum, in quæ domini Despotica plane potestate utebantur, & de quibus est apud SPANHEMIUM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod supra monuimus §. IX. nota 2. actioni malæ nec a jussu superioris excusationem peti posse.

nas commissi persolvere debere statuit. Idem ibid. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. *Maleficiorum auctores non tam putandi sunt illi, qui patrarunt illa manibus suis, quam qui ut patrari possint copiam dedere*. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L.* 45. *D. ad L. Aquil. l.* 2. *D. de noxal. act. L.* 1. §. 1. *D. si famil. furt. fec. dic.* Seneca Troad. (vers. 291.)

Qui non vetat peccare, cum possit, jubet.

Sophocles Philoctete (p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.) Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. *Delinquentes fiunt mali exemplis regentium*. Quo nomine etiam. Diogenes pædagogo pueri obsoniis edendis dediti pugnum incussit; Ὀρθῶς δὲ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. *Recte non ei, qui non didicisset, sed qui non docuisset, culpam imputans*. Plutarchus libro; *virtutem doceri posse*. Vid. quoque Ælianus L. III. c. 10. Juvenalis Sat. XIV. (vers. 233. 234.)

Nemo satis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeo indulgent sibi latius ipsi.

Add. *L.* 4. §. 2. *D. de Offic. proconf.* Apud Tacitum A. IV. (c. 20. num. 5. Ed. Rycqu.) Messalinus censuit: *Cavendum SCto, ut quamquam insontes magistratus, & culpæ alienæ nescii (a), provincialibus uxorum criminibus, perinde quam suis plecterentur (b)*. Sic & legibus Angliæ maritus pro offensis uxoris, lingua aut opere adversus alterum patratis, respondere, & satisfactionem præstare tenetur, eo quod non sit usus potestate sua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin si maritus simul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte accessorii, quod propter obsequium, quo marito tenetur, necessitas ipsi illata credatur. Edvvard Chamberlaine Notitia Angliæ Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. Matthæus dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta qui furi per fenestras in ædes invadenti scalas supposuit; qui alicui nummos ex crumena excussit, ut ab altero rapi possent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. *L.* 54. §. 4. *L.* 66. §. 2. *D. de furtis*. Qui receptum præstat, juxta versiculum Phocylidis (vers. 128.)

Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κρύψας.
Uterque fur, & qui furatus est, & qui occultavit.

Plato de LL. L. XII. (pag. 991. Edit. Francof. Ficini) *Si quis rem furto sublatam sciens receperit, in eadem culpa sit, qua ille, qui furatus est*. *L.* 1. *princ. D. de fugitivis* (c). Add. t. t. *D. de receptatoribus*. Et edictum Regis Theodorici c. 116. De adjutoribus adulteriorum vid. *L.* 8. *L.* 9. *D. ad L. Juliam de adulteriis*. Periander Corinthiorum tyrannus τὰς προαγωγοὺς πάσας κατεπόντισε, *lenas omnes mari demersit*. Heraclides de Politiis. Add. Ant. Matthæus de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti; id non fecit. Cicero Off. I. (c. 7.) *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat*. Add. Ant. Matthæus Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum præsidium milites, ubi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere nolnerint, pari cum his classe censebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. XXXIII. 6. (*d*). Sic apud Ægyptios

(*a*) CICERO IV. in Verrem. *Si innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros omnes præstare debemus*. In imperio Sinensi & regno Siamensi parentes de factis liberorum suorum, magistratus de factis & delictis ministrorum suorum rationem reddere sunt obstricti, ob ea etiam pœnis obnoxii. Vid. LOUBERIUS de regno Siamensi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

(*b*) Et in Sinensi Imperio inhumana illa quidem, sed in speciem necessaria, ob quorundam perfidiam ac avaritiam, consuetudo est, ut Duces & præfecti rei morte mulctentur, in quorum administratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis adverso Marte pugnam iniit: si commissam sibi provinciam perdidit; si populi defectione milites seditione tumultuantur; ea Reipublicæ vulnera undecunque provenerint, ad præfectos transeunt, quorum paucis vita relinquitur. Persuasi enim sunt Imperatores, illa non ex inconstantis fortunæ vicissitudine orta, sed vel ex negligentia, vel perfidia. Ut observavit MARTINIUS libello de bello Tatarico, sive regni Sinensis a Tataris tyrannice devastati enarratione. H.

(*c*) Ex VI. Capitular. Francor. 159. H.

(*d*) Hanc legem forte secutus est Moses, nece Ægyptii injuriam popularis sui vindicans Exod. II. 12. Est autem Diodoro SICULO d. l. præcipue sermo de latronibus. H.

ptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdictum. Diodor. Siculus L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautæ, caup. stab. L. II. l. 6. D. ad L. Pompejam de parricidiis L. 7. d. t. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis L. 6. §. 8. D. de Re militari*. Sic & Abas Persiæ Rex, ut latrones extirparet, decretum emisit (*a*), ut si quis occisus aut spoliatus esset, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus de Valle Itin. Part. II. Epist. 1. Sic apud Spartanos, *qui se præsente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente*. Plutarch. Instit. Lacon. (p. 237. Ed. Vvechel. T. II.) Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda sontibus supplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri*. Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui sine manumissione. t. t. D. de magistratibus conveniendis*. De silentio quoque, atque dissimulatione magistratuum egregie Plato de LL. L. IX. (pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.) *Secundus ille hostis est civitati, qui quamvis particeps hujus sceleris* (nempe læsæ majestatis) *non sit; tamen cum amplissimis fungatur in ea republica magistratibus, eas conjurationes non animadvertit, & si animadvertit, timiditate quadam patriæ non succurrit*. Addatur historia de filiabus Scedasi apud Plutarchum in amatoriis narrationibus. Grotius ad Proverb. XXIX. 24. *Par furi est, qui a magistratu adjuratus furem sibi notum non indicat*. Vid. quoque Levit. V. 1. Sic & qui furiosum suæ custodiæ creditum negligentius habuerit, & iste aliquem læserit, custos ex facto tenebitur; etsi ipsi furioso nihil imputetur (*b*). Vid. *L. 14. D. de Offic. præsidis*. Minus principales autem causæ alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad pravum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed pravam suam voluntatem luere potest. Ovidius Trist. L. V. Eleg. ult. (dist. ult.)

Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta suo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. I. v. ult. Quintilianus Declam. 255. *Natura simile est, facere scelus & probare*. Ant. Matthæus de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. (*c*) Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. Socrates ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur *§. 11. Inst. de Obligat. quæ ex del. nasc.* & quæ ibi *Interpret.* disputant; utrum verba, *Ope & consilio*, conjunctim, an disjunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adjuvit. *L. 52. §. 13. D. de Furtis*. Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, verbi gratia, si quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem sibi quærat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in ædes sit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ sint positæ, aut quæ ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. Matthæus de Crimin. proleg. c. 1.

(*a*) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus retulit legem Provinciæ cujusdam Italiæ, qua cautum erat, ut omne damnum furtumque proxima civitas aut vicus resarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus & Comitib. provincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiæ apud BUCHANANUM L. IX. Rer. Scotic. sub Rege 98. ab initio. H.

(*b*) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamur, ac si ipsi aliquid commisissemus. Quamvis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furiosis nihil imputari possit, sufficit tamen, custodem vice ejus fungi, & hujus negligentia læsionem contigisse.

(*c*) De commendatione & consilio quousque in actibus licitis imputari queant, agere solent Commentatores *§. 6. Inst. de mandato, & ad tit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo qui in alien. potestat.* H.

c. 11. §. 7. Est præterea circa consilium; & similem influxum ad actionem alienam observandum, per id communicari dumtaxat reatum, non autem a patrante in consulentem plane devolvi; nisi hic peculiariter ad eventum præstandum sit obligatus. Inde non injuria queritur Diodotus apud THUCYDIDEM L. III. (c. 43. p. 173. Ed. Oxon.) quod oratores consilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suæ auscultationis. Addit: *Equidem si tam suasor, quam is qui credit, damnum subiret, prudentius judicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commovemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites præbuistis.* Inde in universum pronunciat HOBBES Leviath. c. 25. *Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare jure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchæ vel cœtui consilium dat petenti, sive placeat, sive displiceat, puniri non potest; ut quod volentibus datum est.* (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sententiam dicat, & rei de qua consulit, notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si civis civi consilium det faciendi aliquid, quod lege probibitum est, sive consilium id a prava intentione, sive ab ignorantia tantum procedat, puniri a civitate potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano salis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cujus æquitatem commendat Georg. BATEUS Elencho motuum Anglic. part. I. *Rex nunquam potest errare; aut cuiquam injuriam facere: quippe in administros & consiliarios, (quorum est admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam jubenti parere) tam culpa omnis, quam pœna derivari & solet, & debet.* Add. GELLIUS L. I. c. 3. de Chilone, qui conscientiæ vellicationes sensit, quod amicum facinoris manifestum ipse clam condemnaverat, sed aliis judicibus, ut eum absolverent, persuaserat. Memorabile est quoque illud apud EUNDEM L. II. c. 18. ubi refert, furem esse hominis judicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam se amiciens obstitisset; ne iste a domino videretur. Huc, an ad priorem classem pertinent, qui exemplo suo alios accendunt ad peccatum, quod citra istud omissuri erant. Matth. XXVIII. v. 6. JUVENALIS Sat. I. (vers. 79. & seqq.

—— Grex totus in Agris
Unius scabie cadit & porrigine porci,
Uvaque conspecta livorem ducit ab uva.

Add. GROTIUS L. II. c. 17. §. 6. seqq. & cap. 21. §. 1. seqq. Anton. MATTÆUS de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. seqq. Ex hactenus dictis facile perspicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus Auctor ipse censetur. *L. 1. §. 1. De eo, per quem factum erit*: nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impertimur: quod jussu nostro circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat: nostra actio habetur, cujus exsecutionem alteri injunximus; & similia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale resultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permissione, seu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, ut non solum per vires suas naturales eam impedire valuerit, sed ut obligatio quoque ipsi incubuerit eandem impediendi (*a*). Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu suo agere permisit. Unde Deo nihil potest imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non possent; id est, negando, aut subtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adessent, nulla actio moralis ab homine posset edi (*b*). Rotunde LUCIANUS de mercede conductis, in fine. Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένου.

Deus

(*a*) Quod parum convenire videri possit principio Socialitatis, quo, ut est apud CICERONEM I. de offic. c. 7. *is, qui injuriam ab altero propulsare potest, si non avertat, non minus in vitio est, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deserat.* Sed recte monet GROTIUS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Interesse inter officia justitiæ attributricis, & expletricis, ita, ut ex illius quidem præceptis vir bonus ad avertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex justitia expletrice non obligetur: nisi aliud personæ, veluti custodis qualitas exigat, aut lege civili cautum sit. De qua proinde posteriore justitiæ specie, accipiendus est Auctor.

(*b*) Quod iisdem verbis dixerat PLATO II. de Rep. cujus locum ita vertit in Timæo CHALCIDIUS: *Caussa penes optantem: Deus extra culpam.*

H. Un-

Deus in culpa non est, *verum qui sua sponte delegerit*. Sic jocularis tantum locutio est, quando verbi gratia permittere dicimus, ut pluat. Sic effectu morali caret illa permissio actionis ab altero susceptæ, quam prohibere nobis non est injunctum, aut supra nostras vires, nisi impotentia illa per nostram culpam sit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus sit actum, nisi per supinam negligentiam ignorantia obrepserit, & intra gradum diligentiæ, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me jure uti permisit, seu non impedivit, id est, qui nullam mihi injuriam intulit.

CAPUT VI.

DE NORMA ACTIONUM MORALIUM, SEU DE LEGE IN GENERE.

I. *Lex differt a Consilio;*
II. *A pacto;*
III. *Et jure.*
IV. *Quid sit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Unde fit, ut quis possit obligari?*
VII. *Sibi ipsi nemo obligatur.*
VIII. *Qui obligandus est, debet habere superiorem.*
IX. *Unde fit, ut quis alteri possit obligationem injungere.*
X. *Id non esse ex nudis viribus:*
XI. *Neque ex sola naturæ præstantia.*
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XII. *Legislator & lex debent esse cognita.*
XIV. *Partes legis essentiales quæ?*
XV. *Permissio legis quid?*
XVI. *Materia legum.*
XVII. *Lege quis obligatur?*
XVIII. *Legis divisio.*

Dispiciendum porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates sortiuntur. Ubi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibusdam cum ea confunduntur; uti est *Consilium*, *Pactum*, *& Jus*. Et a consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa re petitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad præsens negotium, potestatem non habet, sic ut obligatio nulla eidem directe adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Etsi consilium obligationi occasionem præbere possit, quatenus notitiam alicui imprimit, quæ obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præscribere, quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex jure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ & incolumitatis suæ imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntatis suæ decretum significavit, obligationem subdito adfert, omnino juxta præscriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes præcepti haud ita liquido appareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur Hobbesio de Cive cap. 14. §. 1. *Consilium est præceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quæ præcipitur. Lex autem seu mandatum est præceptum, in quo parendi ratio desumitur a voluntate præ-*

H. Unde imperite ille, apud PRUDENTIUM Hamartig. v. 640. nihil interesse putat, maline auctor sit Deus, an, quum prohibere id possit, permittat.

præcipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas. Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque *lex est ejus, qui potestatem habet in eos, quibus præcepit; consilium ejus, qui potestatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officii, quod consilio arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur*, eumque finem hic ipse æstimare, & probare potest. Lex autem, utut sæpe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non est finem æstimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui præcipit. *Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique jus consiliarii tollitur arbitrio ejus, cui consilium datur: jus legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex.* Add. *L.* 2. §. 6. *D. mandati.*

§. II. Neque vero sat accurate illi antiquiorum, qui leges κοινὰς συνθήκας & ὁμολογίας *communes conventiones* subinde vocant. Sicut apud Isocratem adversus Callimachum lex de amnestia τῆς πόλεως συνθήκη vocatur: & Aristotelem Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & passim apud Græcos. Apud Dionysium Halicarnasseum L. X. (p. 629. Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.) dicitur, συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους, *leges esse commune civitatis conventum*. Præterquam enim quod nec divinæ positivæ, nec naturales leges a conventione hominum ortæ sint, adeoque ad civiles dumtaxat leges ea appellatio pertinere possit; ne hæ quidem proprie pacta aut conventiones sunt, licet in constituenda potestate civili legislatoria pacta intervenerint. Equidem satis apparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & hic democraticas suas civitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscente ac jubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conventionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob causam, quod major pars populi debeat consentire, leges democraticæ pacta proprie vocari possunt (*a*). Nam consensus iste dumtaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes cœtum universorum est, sese explicat; dum illud pro voluntate & decreto universorum habetur, in quod major pars consensit. Sic ut longe alia sit efficacia suffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum singuli ex concilio ferunt; & consensus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam hic qui non consenserit, non tenetur, neque aliter pactum coire potest: illic autem etiam non consentiens per suffragia plurium obstringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia sit, in aprico est. *Pactum enim est promissum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine sua a nostro arbitrio dependeant, *prius determinatur, quid faciendum sit, quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quæ potestatem alterius in nos supponit, *ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum sit, post determinatur*. Adeoque pacto non tenetur, nisi qui suo consensu sese obstrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejusdem autori obsequium debebamus. Vid. Hobbesius d. l. §. 2. Add. quoque notata Grotio ad Matth. inscript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. Denique juris vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem aliquid agendi, legibus concessam aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc vel illud lege divina faciendi jus esse dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte a nobis fieri posse, etiam si legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia potestatem agendi habeat, quæ a viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibentur (*b*); inde usus loquendi fert, ut quæ legis alicujus specie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus esse dicatur, igitur in hoc quidem significatu jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis constringitur.

§. IV. In genere autem (*c*) lex commodissime videtur definiri per decretum, quo

(*a*) Lex autem fit vi summæ potestatis, etiam in statu populari, dum populus, quod vult, per suffragia declarat. H.

(*b*) Et vulgo jus naturale permissivum dicitur, nec id male, si vocabulum legis in significatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quæ de variis juris naturalis permissivi appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

(*c*) Plane ut CHALCIDIUS ad Timæum: *Quid est lex nisi jussum, sciens honesta prohibens contraria*; H.

quo ſuperior ſibi ſubjectum obligat, ut ad iſtius præſcriptum actiones ſuas componat (*a*). *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubjecto eſt inſinuatum tali modo, ut neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id juſſo nobis hic æquipollet. Ubi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decretum vocet (*b*) an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, ut viva voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legiſlatoris ſubjectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem Hobbesii de Cive c. 3. §. ult. dum leges naturæ eatenus dumtaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatæ; non autem quatenus ſunt conclusiones quædam ratione intellectæ de agendis & omittendis*. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur ſolum, legum naturalium obſervantiam eſſe generi humano proficuam, ſed & Deum velle ac jubere (*c*), ut mortales ad iſtarum normam actiones ſuas dirigant. Id quod ad eſſentiam legis ſufficit. Quanquam & hoc reponi poſſit, leges naturales, etiam ut ſunt dictamina rationis, non poſſe aliter quam per modum orationis concipi. (*d*) Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum eſt*, notandum eſt; ipſum ſupponere, dari aliquod juſtum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, ſed jam antea exiſtens duntaxat ſignificare. De qua hypotheſi quid ſentiendum (*e*), ſupra a nobis fuit expoſitum. De cætero illud planum eſt, ſub legibus comprehendi non ſolum, quæ ad juſtitiam proprie dictam pertinent, quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; ſed & quæ ad alias virtutes ſpectant (*f*), & in ipſo agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ ſpecies, quæ ipſi patranti plurimum obſunt, ferri poſſunt & ſolent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrenſium ægrotans vinum merum bibiſſet, niſi jubente Medico, etiamſi ad priſtinam valetudinem rediiſſet, mors & ſupplicium erat conſtitutum, quoniam non juſſus biberat* (*g*). Apud Ælianum V. H L. II. c. 37. quæ pœna tamen ſine dubio nimis eſt rigida. Huc ſpectant quoque leges ſumtuariæ (*h*), quæ modum præſcribunt expenſis in victum, veſtes, ædificia, aliumque apparatum. In quas ſi quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos ſumtus de ſuo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parſimoniam, quæ cuique maxime prodeſt, per leges adſtringi queat.

§. V. Ceterum cum in definitione legum dictum ſit, illas a ſuperiore proficiſci, & in ſe habere vim obligandi; neceſſarium videtur hoc loco oſtendere, quid obligatio ſit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; ſeu quod eodem redit, unde ſit, quod quis alteri pro imperio quid injungere poſſit. Obligationem igitur ſupra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præſtare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem conſideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus atque Richard. Cumberland. de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout eſt actus legiſlatoris, quo actiones legi ſuæ conformes eis, quibus lex fertur, neceſſarias eſſe indicat.) JCti Romani vocarunt vinculum juris, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei præſtandæ. Injici-

(*a*) Quæ definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quæ ad jus præceptivum pertinent, convenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere jubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

(*b*) Ut ARISTOTELES X. Eth. 9. & alibi. H.

(*c*) Velle enim Deum, ut jus naturæ obſervemus, ex conſtitutione naturæ humanæ colligi poteſt; a qua ſeria Dei voluntate prona illatio ad præceptum, cum Deus, quicquid vult, illud etiam præcipere intelligatur.

(*d*) Poteſt tamen ea defendi, ſi lex conſideretur ut conſtituta. H.

(*e*) C. 2. §. 6. H.

(*f*) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait ARISTOTELES V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. verſ. πρὸς πάντα μέν. & 4. Eundem 1. H. GROTIUM II. de J. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

(*g*) Leges, quæ Zaleuco tribuuntur, ad unam omnes ſuppoſitæ ſunt. Vid BENTLEJUS in Diſſert. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

(*h*) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Extat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes ejus Academicas, junctim excuſſas Lundini 1675. & iterum Amſtelodami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

ſcitur enim per eandem velut frænum aliquod morale noſtræ agendi libertati, ut in diverſam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non poſſimus. Etſi per eam voluntas haudquidquam ita ſtringi queat, ut ſaltem de facto & ſuo periculo in diverſa abire non detur. Quo ſenſu verum eſt illud ARRIANI in Epicteto L. IV. c. 12. προαιρέσεως ἀλλοτρίας οὐδεὶς κύριος. *Alienæ voluntati nemo dominatur*. Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio præ iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam ſuam ultro redeat, obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, ut in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam judicare, ni præſcriptæ ſeſe normæ reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quæ facimus proventuri; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendæ ſunt actiones, quæ agenti recte imputari poſſunt (*a*). Et in hoc præcipue obligatio differt a coactione, quod licet utraque ultimo metum aliquem oſtentet; hæc tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratæ per ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, ut quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula devianti eſt propoſitum, cum ultro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. QUOD igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, una quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, ut quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & ubi ſeſe ad aliquid ſemel determinavit, ſeu ubi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur ut ab ipſius voluntate profectum, haudquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuæ decreto occaſionem præbere poteſt, ut ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita jam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quæ ab JCtis ſuper *pœnitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis cauſa quæratur, quare in quibuſdam actibus pœnitentia ſit licita in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibuſdam extrinſecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecæ ſuæ libertati ſuit relicta. Prius autem ut plurimum fieri ſuevit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet lædendus; adeoque inde occaſio foret oritura ſocialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri jus quæſitum eſſe dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut ſi id non præſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non eſt quæſitum (*b*), ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum eſt quæſitum, quando a ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Unde & hoc patet, quare leges poſitivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt jus quæſitum, cujus vi exigere is poſſit, ut illæ leges perpetuo maneant. Etſi non paucæ civitates per jusjurandum in leges conceptum

(*a*) Cujus obſervationis uſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leviath. c. 20. Conf. AUCTOR L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

(*b*) Vid. AUCTOR infr. L. III. c. 5. ſeq. H.

ptum earundem mutabilitatem tollere instituerint: (*a*) Imo si vel maxime talis clausula (*b*) sit addita, posterius decretum isti repugnans irritum fore; mutari nihilominus poterit, modo per eam clausulam nemini sit jus quæsitum. Absurdum enim est, per statutum præcedens statutum futurum velle frustrari. Absoluta quippe potestas seipsam constringere nequit, neque quod natura est revocabile figi potest. Vid. CICERO ad Atticum III. ep. 23. Apud THUCYDIDEM L. II. (c. 24. p. 98.) Athenienses mille talenta in arce reponunt, capitis pœna indicta, si quis suaderet aut decerneret, ut in alios usus ea pecunia converteretur nisi hostes classe urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud EUNDEM L. VIII. (c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.) Quando autem Principes constitutionibus quibusdam expresse addunt; licet peculiari rescripto quid illis adversum jusserint; ei tamen a magistratibus aut judicibus non esse parendum: id non eum habet effectum, quasi istas abrogare ipsi nequeant; sed potius significant, posteriora rescripta non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse. Quandoque etiam subtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non sustinebant. Add. *L.* 1. *&* 2. *C. si nuptiæ ex rescripto petantur*. Accurate tamen distinguendum inter ipsam legem positivam, & jus illud, quod occasione ejus legis est quæsitum. Illa abrogari a legislatore iterum potest, manente tamen jure, quod occasione legis, quamdiu illa duravit, fuit partum. Nam simul cum lege omnes ejus effectus antegressos tollere, iniquissimum foret. Verbi gratia, Si in civitate lex sit; *uti paterfamilias super re sua legassit, ita jus esto*; sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, ut deinceps omnes hereditates ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliæ omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullavit: quod factum merito irridet Henric. STEPHANUS Apol. pro Herodoto c. 40. (*α*). Sed & (*c*) separandi sunt a legibus alii actus, qui a summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæsitum est, quod invitis eripi non debet. Inde apparet, quando quis suo juri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut heredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum ejusmodi cessione juri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo testatore ex testamento nemini adhuc jus est quæsitum, testamentum licet mutare, etiam ubi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut posterius non seria voluntate profectum præsumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento revocata sit, prius utique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conventionum super eadem re pugna deprehendatur, posterius priori derogabit.

§. VII.

(*a*) Hunc locum illustravi Differt. de lege clausula, ne abrogari possit, munita. H.

(*b*) Distinguit ibi Hertius inter jusjurandum ad Deum, & ad homines directum, illud juratum censens, cum hac formula conceptum fuerit, *Juramus tibi Deus*, quo casu lex sacrata mutari nequeat, propter jus Deo quæsitum. Sed præstat, legem sacratam promiscue æstimari interna utilitate, ita, ut quandoquidem religione divini Numinis munita est, temere quidem mutari non possit, ceterum tacita ei inesse clausula videatur, quoad salutaris videbitur, ita, ut si reipublicæ perniciosa esse incipiat, adhuc mutari possit. Agnovit id Tiberius Gracchus apud PLUTARCHUM in ejus vita p. 531. & seq. ut pote qui, cum Octavio Tribunatum, lege sacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam potestatem sanctimeniam quidem a populo habere dixit, sed non adversus populum*. Et si lex alias sacrata acciperetur, interdum ad ea, quæ moraliter impossibilia sunt, obligaret.

(*c*) De quibus ex professo agit H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 14. H.

(*α*) Ad examen haud revocabimus jure an injuria hoc peractum sit a Bonifacio: at in hujusmodi causa regesserunt Galli, *Leges & constitutiones futuris dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari*. Neque enim per abrogationem legis abrogantur effectus, qui ea subsistente provenere.

§. VII. Ex dictis quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conventionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem jus quæritur, hoc ipsi remittere est integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui jus quæsitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis seipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra præstationem alicujus rei possit. Id quod qui potest, jam actu ipso liber est. Adde, quod nulla ejusmodi obligationis est futura utilitas, cum nec præstando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat (*a*). Add. Seneca de Beneficiis L. V. c. 7. seqq. Quando autem dicitur, verbi gratia, quemlibet obligari ad se ipsum conservandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhærentis exercitium in ipso homine terminari. Quæ tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejusdemque neglectum vindicandi jus sit. Adeoque hactenus homo seipsum conservare tenetur, quatenus Dei servus, & societatis humanæ pars est, cui sese utilem jussu Dei præstare debet. Sicuti & dominus servum, & civitas civem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit (*b*). Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris cœtibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi jurare, puta, quod hoc vel illud sit omissurus, in quod ipsum pravus appetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum est. Conf. Feldenus ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. Altera autem causa, quare voluntati hominis, ad normam sese componere idoneæ, eadem præscribi possit cum hoc effectu, ut eam sequi utique teneatur, est, quod is a potestate superioris non sit immunis. Hæc duo faciunt, ut homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatæ, ita ut motu intrinseco in diversum nequeant discedere, actio physica, non moralis producitur, quæ ex necessitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati frænum possit injicere. Et si maxime is in agendo certum modum observet, & a quibusdam actionibus constanter abstineat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorem habet, & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diversa flexilem; quæ tamen, ubi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse præditum patet.

§. IX. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie a superiore, id est tali, cui non solum sint vires malum aliquod repræsentandi contranitentibus; sed & cui justæ sint causæ, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significavit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipsius potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legesque præscribendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut præstantia naturæ. Equidem solæ vires contra inclinationem meam eo me possunt permovere, ut malim alterius voluntati tantisper parere, quam ejusdem vim expe-

(*a*) Ubi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet nisi inter duos locum*. Mox: *Cecidit se: injuriarum cum quo agat non habet*. Apud PHÆDRUM calvus, cum muscam abacturus alapam sibi gravem duceret, derisus a musca ajebat:

Mecum facile redeo in gratiam,
Quia non fuisse mentem lædendi scio. H.

(*b*) Quales erant illi pollice trunci, qui sibi pollices amputaverant, ut armis tractandis impares essent.

experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et ubi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. TERENTIUS Adelph. (Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.)

Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet;
Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.

§. X. QUO LOCO expendi merentur, quæ tradit HOBBESIUS de Cive c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse a sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Jus omne in alios vel est a natura, vel a pacto. A natura id jus derivatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam jus esset omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipsi naturæ coævum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex æqualitate virium resultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis cæteros potentia in tantum anteisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure a natura sibi concesso decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi jus domini in cæteros omnes propter potentiæ excessum, qua & se & illos conservare potuisset. Iis igitur, quorum potentiæ resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipsa potentia derivatur.* Enimvero in his non unum est, quod censuram mereatur. Nam primo nescio an satis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex solis viribus est a natura concessum;* & idem jus a natura derivatur, *eo ipso quod a natura non sit sublatum.* Alias enim non statim, quod a me non est sublatum, illud a me est concessum. Et cum *non sublatum* & *concessum esse* unum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam a natura, jus illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia*, dextre est explicandum. Jus ipsi est libertas, quam quisque habet facultatibus naturalibus utendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, id est remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus uti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dictitat, & quidem ad sui conservationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam injungi. Diversa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in statu naturali uti jus est alios cogendi; ita alii cogentibus jure resistunt. Atqui cum jure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim præsupponit tales causas, quæ intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet non recte, adeoque non jure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere, & hoc modo sibi gravius malum arcessere; (PINDARUS Pythior. od. 2. (v. 173. & seqq. Edit. Oxon.)

Ποτὶ κέντρον δέ τοι
Λακτιζέμεν τελέθει,
Ὀλισθηρὸς οἶμος,

Contra stimulum calcitrare est lubrica via:)

Remanet tamen jus omnes vias tentandi, si qua etiam per vim alterius vis possit excuti, aut subterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quæ a GROTIO passim *extrinsecæ* opponitur, nequit consistere. Adeoque per nudam vim non ipsum jus resistendi, sed tantum eiusdem exercitium extinguitur. Declarari potest res exemplo brutorum, quibuscum homines in statu ex lege vivimus. Quæcumque eorum viribus superare possumus, subjugamus, & servitio nostro admovemus. Ast si qua vim nostram effugere potuerint, nemo injuriam sibi ab ipsis factam queritur. Nec est, quod quis regerat, bruta obligationis non esse capacia, adeoque non nisi sola vi posse stringi. Nam ipse HOBBESIUS de Cive cap. 8. §. 2. agnoscit, bello captum, obligationis utique capacem, quousque solis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides intercesserit; adeoque talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, suo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbesianum

Na-

Natura dedit jus in omnia, absurde & nullo sensu ad Deum applicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dedisse potuit, cum natura sit vel ipse Deus, vel opus Dei? Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate divina videtur, haudquidquam jus dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab Ipso ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam provocat, circa calamitates Jobo immissas, ex eo non consequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Jobus initio recte agnoscebat, quo jure Deus ipsum bonis, atque liberis spoliasset. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abstulit*; quasi diceret: Quare suum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat concessit? Add. Seneca ad Polybium, c.29. Verum ubi superante ægritudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam suam allegat, postquam iste alias imperii divini rationes æstimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus subditis facere solemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipsis ostentemus; ut videant, stultos se quoque, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei causas agnoscere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quasi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque apparet, male Hobbesium inferre, obligationem ad præstandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc sola facere potest, ut quis stultum judicet, obsequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & desiderare, & omnem movere lapidem possit; ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento jus suum adversus Saulum assertum ibat Salvator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, Actor. IX. 5. sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt (*a*), Apud Thucydidem L. V. (c.105. pag.344. Edit. Oxon.) legatus Atheniensium: *ingenio utimur omnium hominum, ut quibus prævaleant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi usi sumus: sed jam ante solitam accepimus, utimurque ea in perpetuum permansura*. Dionysius Halicarnasseus L. I. (c. 5. pag. 5. Ed. Oxon.) φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας. *Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere præstantioribus*. Apud Plutarchum Camillo (p 136. Edit. Vvechel.) Πρεσβύτατον νόμον, *antiquissima lex* Breno vocatur, ὃς τοῖς κρείττοσι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία· καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἔνεστι, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων. *Quæ fortibus res largitur ignavorum, ducta a Deo, & ad bruta usque terminans. Nam & his natura comparatum est, ut præferri imbecillioribus velint præstantiora*. Apud Livium L. V. c. 36. brevius: *Omnia fortium virorum esse*. Gemina sunt, quæ disserit Callicles apud Platonem Gorgia, (pag. 329. Edit. Francof. Ficini, pag. 483. A. B. Ed. Steph. T. I.) Ubi præsupponit, plerumque contraria inter se esse, naturam atque legem. Nam verbi gratia natura turpius esse injuriam accipere, utpote πάθημα οὐκ ἀνδρὸς ἀλλ' ἀνδραπόδου, *passionem non viri, sed mancipii*; & tamen lege turpius esse injuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine (*b*) viribus inferiores, constituisse, & laudes ac vituperationes ita disposuisse, ne

(*a*) Ejus generis dicta alia vid. apud H. GROTIUM proleg. de J. B. & P. §. 3. & L. II. c. 22. §. 3. H.

(*b*) Verbis Platonis convenientius AUCTOR hæc ita extulisset: *Idque legislatores tanquam potentioribus perinde ac multitudo viribus inferiores constituisse*.

ne potentiores qua in re excedere eos possint; ἡ δέ γε (οἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνει αὖ, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου. *Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat æquum esse, ut præstantiores potentioresque omnia cæteris habeant superiora*. Inde quod Xerxes contra Græcos, Darius contra Scythas ex eo prætexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως, *juxta legem naturæ*. Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de justo) opprimi: contra si quis ista legum vincula abrumpat, in eo ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, *exsplendescere jus illud naturale*. Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boves abegisse, ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. *Utpote naturali ipso jure dictante, & boves, & cætera omnia, quæ ab hominibus possidentur, illius qui præstantior sit atque valentior, esse debere*. Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ. Faciliori cum temperamento admitti potest illud PLUTARCHI Pelopida. (p. 290.) Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima & antiquissima lex naturæ ei, cui salute opus est, imperatorem illum, qui valet conservare, præficit*.

§. XI. SUNT ALII (*a*), qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri injungendi deducunt ex ὑπεροχῇ seu eminentia naturæ, quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præstantissimam est τὸ ἡγεμονικὸν, sive vis directrix. Quam in rem allegatur locus CICERONIS Tuscul. *L.* III. (c. 5.) *Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia*. ARISTOTELES quoque adducitur, qui judicat, si quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturæ eminentiam insuper volunt tribuere αὐτοθεΐαν; eamque ob causam, si homo brutis, quibus excellit, secus quam decet utatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius causa facta dici possit; Deumque ob illam naturæ præstantiam jus hominis in bruta declarasse. Unde siquis pecude sua abutens a magistratu coerceatur, id non fieri in favorem bruti, sed ob alios cives, quorum sæpe interest, ne quis re sua male utatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex sola naturæ ὑπεροχῇ jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturæ præstantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diversi gradus perfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda, in seipso habeat principium regendi suas actiones, quod ipse sibi sufficere judicare potest: non apparet ratio, quare statim propriæ conscientiæ dictamine convictus debeat intelligi, si suo potius, quam alterius, cui natura præstantior, arbitrio agat. Inde etsi impia sit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate sua summa cum pace frui, longe semotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta ira tangantur: recte tamen istis positis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipsi nec prodesse potest & vult, nec obesse? Nam admirationem quidem tam nobilis essentiæ contemplatio excitare potest, obligationem non potest. Christiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoscimus; Apoc. XXII, 9. Marc. ANTONINUS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorsus re consilia ineunt, quod tamen impium est credere, quorsum tunc immolemur, supplicemus, juremus*,

(*a*) Quibuscum fecisse videtur, qui originem Obligationis, qua divinæ legi homo obstringitur, arcessivit a summa Dei majestate, ὑπεροχῇ & eminentia essentiali, refutatus ab Ulrico HUBERO Part. II. Digress. L. I. c. 6. §. 3. seqq. H.

mur, alia faciamus finguli, tanquam fi Deos præſentes & converſantes nobiſcum habeamus. CICERO de Natura Deorum L. I. (c. 2.) *Fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda Deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab iis, & ſi eſt aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque poſſunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbartio vitæ ſequitur & magna confuſio.* Item: (c. 41.) *Quæ pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt?* IDEM L. II. de Nat. Deorum (c. 25.) *Jupiter dicitur a majoribus noſtris Optimus Maximus: & quidem ante optimus id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus; quia majus eſt, certeque gratius prodeſſe, quam opes magnas habere.* OVIDIUS de Ponto L. II. El. 9. (verſ. 23. 24.)

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore
Numina, ſi demas velle juvare Deos?

Quod de brutis adſertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, ſed ſola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium eſſent factura, ſiquidem hominum jugum excuſſum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diverſa ſuppoſita intelligitur; & propter phyſicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ eſt obnoxium. Denique ſi rex per liberam electionem ſit conſtituendus, præſtantiſſimo utique diadema fuerit imponendum. Quo ſenſu recte ſe habet illud Cyri apud PLUTARCHUM in Apohth. (pag. 172. Ed. VVechel.) Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non præſtantior ſit ſubjectis.* Et ita quoque capienda ſunt, quæ Socrates diſputat apud XENOPHONTEM Memorab. L. III. p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non jure ex ſola præſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII. QUÆ CUM ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, ut mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere (*a*), ut aut ab iſto inſignia (*b*) quædam bona ſint in me profecta, aut ut ipſe ultro in ejuſdem directionem conſenſerim. PLINIUS Paneg. (c. 38. Edit. Cellarii.) *Non uti inter pecudes; ſic lex naturæ poteſtatem & imperium valentioribus dedit.* Nam uti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil apparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII. 24. ſeqq. Et qui homini dedit, ut libere poſſet agere, quare non is jure ſuo aliquam ejus libertatis particulam circumſcribere queat? Qui vero ultro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi ut ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, ut ne per novam illam ſubjectionem præjudicetur juri tertii alicujus, rite ſundato, & ut uni fas ſit talem habere ſubjectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hiſce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtræ

(*a*) Hæc ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum jus tribuit: neque quicquam cauſſæ eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet præſtantioris, obſequium invitus ſubire debeat. Plane ut nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamvis infirmior, ſub imperium redigi jure poteſt. Uti vero ab hac AUCTORIS ſententia abiit etiam Ulricus HUBERUS Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, ſundamentum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eundem, velut opificium ſuum, pro ſumma ſua ſapientia fingere & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obſequium hominis reſpondere debet. H.

(*b*) Inſtruxit & exornavit Cl. BARBEYRACUS hanc notam Hertii in ſua verſione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res eſt, quærens 1. in dependentia naturali hominis a ſummo Numine, 2. in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos præmiis adficere facile poſſit: contemplatione vero obligationis erga principem agnoſcens ſententiam auctoris, qua ea ex pacto derivatur, quod ſervari debere, voluntati divinæ conveniens eſt.

noſtræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi levitas aut malitia, ut iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quiſque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. (α) Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat a vi, utque qui earundem obſervationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, ut grave aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui juſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium apparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quoſvis immorigeros coercere poſſit. SOPHOCLES Ajace flagellifero. (p. 61. Ed. H. Steph.)

> Ὀυ γὰρ ποτ' ὄυτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
> Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος
> Ὀυκ ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι,
> Μηδὲν φόβε πρόβλημα μετ' αἰδῶς ἔχων.
> *Non enim unquam in civitate leges bene*
> *Se habebunt, ſi abſit metus;*
> *Neque exercitus moderato imperio regi poterit,*
> *Si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.*

Arriani EPICTETUS L. I. c. 29. Ἄνθρωπος ἀνθρώπε κύριος ἐκ ἔστι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωή, καὶ ἡδονή, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τέτων, ἄγαγέ μοι τὸν Καίσαρα, καὶ ὄψει πῶς ἐυσταθῶ. *Homo hominis dominus non eſt, ſed mors & vita, voluptas & dolor. Non abſque his adduc mihi Cæſarem, & videbis, quam ſim conſtans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, jus eſſe id, quod validiori placuit. Scilicet finem ſuum externum vix aſſequuntur leges, ni viribus ſint ſuccinctæ, quæ invitis quoque fibulam injicere poſſint. Sicut Solon, uti ipſe prædicabat, res confecit maximas, ὁμῦ βίαν τε καὶ δίκην συναρμόσας, *ſimul vim, & jus copulans*. PLUTARCHUS Solone. (p. 86. Ed. VVechel.) Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoe dicebat apud OVIDIUM Metam. L. VIII. (v. 59.)

> *In cauſaque valet cauſamque juvantibus armis.*

Nam quod de lætitia conſcientiæ ex impletione officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quæ ſcelera conſequuntur, pii agnoſcimus, id ipſum ex viribus Dei omnipotentis provenit, cui facillimum per ſemetipſos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. JUVENALIS Sat. XIII. (verſ. 193. & ſeqq.)

> —— *Cur tamen hos tu,*
> *Evaſiſſe putes, quos diri conſcia facti*
> *Mens habet attonitos, & cæco verbere cædit,*
> *Occultum quatiente animo tortore flagellum?*
> *Pœna autem vehemens & multo ſævior illis,*
> *Quas aut Cæditius gravis invenit, aut Rhadamantus,*
> *Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.*

Et ſane totius generis humani quam maxime intereſt, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, corruptioni impenetrabile; ſubeundum eſſe etiam illis, qui fiducia virium, aſtutiæque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo ſpectat illud apud PLUTARCHUM adverſus Colotem. (p. 1152.) *Facilius urbem condi ſine ſolo poſſe puto, quam opinione de diis penitus ſublata civitatem coire aut conſtare* (a). Hiſce igitur fundamentis nititur poteſtas eorum, qui aliis efficaciter leges ſunt præſcripturi.

§. XIII. CÆTERUM ut lex vim ſuam directivam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam præſtare quis poſſit, ſi neque cui parere debeat, neque ad

(a) Quam porro civitatibus neceſſaria ſit religio, plenius exponit AUCTOR de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 4. §. 9.

(α) Haud congruere hujuſmodi ratiocinatio videtur: ab uniuſcujuſque ſiquidem conſervatione ſocietatis quoque conſervatio pendet, veluti ex membrorum corporis optima conſtitutione, totius corporis conſtitutio: unde mala ſemper cenſenda eſt ſuppoſitio, poſſe ſibi relinqui, ſi peccando, niſi ſibi quiſquam noceret, cum Deus præcipiat ſingulis conſervationem propriam ſemper reſpectu habito ad ſocietatem. A.

ad quid teneatur, noverit. Ubi tamen sufficiet semel id cognovisse. Nam si quis semel cognitum oblivioni tradat, ideo obligatione haudquidquam solvitur: cum bene posset meminisse, si, quod debebat, parendi studium habuisset. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere potest. Legum namque naturalium eundem esse auctorem, qui totius universi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obscurus esse potest; quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo se subjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoscatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perspicue, subjectis innotescunt. In qua de duobus constare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui summum in civitate habet imperium; tum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hi quin auctoritate summi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla est causa, si constat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi (*a*), si in usum judiciorum istæ leges deducantur; sique nihil contineant, quod summæ istius potestati deroget. Neque enim credibile est, ministrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non est, aut ejusmodi munus ultro sibi arrogaturum; cum ejusmodi conanti nulla sit spes latendi, aut pœnas tam protervi ausu effugiendi. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conscriptas proponebat. Dio Cassius L. LIX. in excerptis Peirescianis. Si quid in legibus obscurum videatur, ejus declaratio petenda erit a legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Horum enim est, leges ad singulos casus (*b*), observata recta interpretatione applicare, seu factis singularibus propositis declarare, quidnam circa illas legislator disposuerit. Conf. Hobbesius de Cive c. 14. §. 11. 12. 13. & Leviath: c. 26. Cæterum hoc loco & illud monendum (*c*), qui contendunt, ad hoc ut leges subditos in conscientia obligent, requiri consensum populi, id neque de legibus naturalibus verum esse, neque de civilibus monarcharum aut optimatium, nisi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum est, nec nisi de consensu implicito, quatenus qui in alicujus imperium consensit, eo ipso in omnes actus istius imperii consensisse intelligitur. Etsi hoc sane utilissimum sit ad subditorum ultroneum obsequium eliciendum, si consentientibus & approbantibus ipsis leges ferantur, eiusmodi cumprimis, quæ in mores eorundem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud Xenophontem Apomnem. Lib. I. (p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.) Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μή, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. *Omnia, quæ quispiam non per suasum quempiam sive in scriptis, sive non scriptis impellat agere potius vis mihi esse videtur, quam lex.* Conf. Sandersonus de Obligat. con scient. prælect. 7. §. 22. seqq.

§. XIV. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum ut ipse intelligat, quid alteri præscribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræsentandi, si ad præscriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraveniendi:) ita quælibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidve omittendum; per alteram significatur, quodnam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *Sanctio*. De qua ut paulo latius disquiramus, ansam præbet Rich. Cumberland de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum præter communem JCtorum sen-

(*a*) Distinctius rem AUCTOR significat, de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad jura adhiberi.*

(*b*) De cuius interpretatione passim agunt JCti V. STRUVIUS Exc. 2. Synt. jur. civil. §. 47. sq. ZIEGLER Dicastic. concl. 36. H.

(*c*) Non tantum Moralistæ, sed & JCti quidam. V. MAURITIUM de libris juris commun. §. 27. ubi ita sentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni & sacerdot c. 16. §. 2. & seq. Quibus ex AUCTORE occurri potest. Unde sequitur, fundantem se in lege non habere opus, ut probet, legem in usu esse. H.

ſententiam non pœnis ſolum, ſed & præmiis leges, & quidem magis principaliter quam pœnis ſanciri tradit. Imo de ſanctione legis naturalis ait; impoſſibile eſſe, ullis ſignis naturalibus hominibus apertius & efficacius ſuadere, (ut quicquam agant) aut cum auctoritate indicare hoc a rectore univerſi imperari, quam ſi perpetuis & naturalibus præmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in ſanctione legum ab hominibus uſurpentur conceptus negativi, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit eſſe bonum illud poſitivum, cujus adquiſitio aut retentio ex amolitione cauſarum illi contrariarum ſperatur. Privationes & negationes voluntatem humanam non movere; nec alia ratione ſugam mali illius eſſe objectum, quam, quatenus conſervationem alicujus boni connotat. Quicquid virium tribui ſolet pœnis maliſve naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum reſolvendum eſſe in vim impulſivam aut attractivam illorum bonorum, quibus a pœnis aut malis privarentur. Ea omnia, quæ ob mortis aut egeſtatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ & opum fieri dicenda eſſe. Nullum eſſe morti locum, niſi vita præceſſiſſet, nec poſſe illam metui, niſi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præſentis amore, aut futuri ſpe, quam mali odio, metuve; ac bona appeti non propter oppoſitam eis privationem, ſed propter intrinſecam eorum convenientiam cum natura noſtra. Leges civiles magis ſtabiliri a fine earum, qui eſt bonum publicum, cujus pars aliqua ſingulis bonis civibus communicatur: quam per pœnas, quas minantur, quarum metu tantum moventur pauci peſſimique. Hactenus CUMBERLAND. Circa quæ illud primo obſervandum eſt; ſi ſub ſanctionis vocabulo etiam bona & præmia legis obſervantiam ſequentia comprehendere velimus, requiri ut iſta bona ex obſervantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem apparet, non omnia quæ obtinemus bona per obſervantiam legum nobis conciliari, eoque iſthæc in rationem præmiorum venire non poſſe. Sic vitam noſtram & noſmetipſos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas poſſidemus, non obtinemus tanquam præmium ſervatæ legis; ſed divina bonitas iſta nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare poſſemus. Quarum duratio ex intrinſecis ſubſtantiæ viribus proveniens, itidem ex obſervantia legis non derivatur, ſed beneficium creatoris eſt; *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluviam cadere patitur ſuper juſtos & injuſtos*. Sic & quæ labore & induſtria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obſervantiæ, ſed Creatori, qui vires largitus eſt, & ſibimetipſi in acceptis refert. Aſt hic per leges effectus obtineri poteſt, ut & tuta nobis præſtentur, quæ liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria induſtria adquiſivimus, adverſus incurſum aliarum creaturarum, quæ illa lædere aut perdere poſſent; & ut bona noſtra multis modis augeantur. Hæc ergo ſola, in quantum penes legiſlatorem eſt ea præſtare, rationem præmiorum poſſunt habere; quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obſequium legum diſponendi, a legiſlatore ſignificandum eſt, iſtum effectum ex ea cauſa ſecuturum. Deinde & hoc obſervandum, etſi voluntas ad agendum moveri poſſit, oſtentato bono ex actione proventuro; id tamen non ſtatim neceſſitatem adfert faciendi, ni pœnæ comminatio adjecta ſit, quæ non agentem manſura ſit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali conſecutione provenit, id quidem indicium effuſiſſimæ in Creatore bonitatis eſt, lubenter iſtud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut ſuadentis. Non tamen ſtatim hoc neceſſarium eſt argumentum, eundem imperare, ut omnino id bonum, præſtita actione, nobis adquiramus; cum ipſi ſufficere poſſit benignitatis ſuæ fruendæ occaſionem obtuliſſe. Aſt ſi ob omiſſionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non ſupereſt, quin ea actio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per poſſeſſionem boni moveantur (*a*). Equidem & efficaces ſtimulos habet adquiſitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione a præſenti aliquo malo ſit conjunctum. Senſus

tamen

(*a*) Sententia contraria, homines ſcilicet fruitione boni præſentis magis, quam metu mali futuri moveri, eſt inter paradoxa Bæliana, quam late tractat hic philoſophus dans ſes Penſees ſur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACUS in nota 4. eademque plene aureola. ad h. §.

tamen jucunditatis ipso tractu possessionis velut hebescit, ac absumto isto motu animi, quem absentia boni, aut recens ejusdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quædam adquiescentia superest. Unde & multi tunc demum bona sua æstimare incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Ast dolor, in quem demum omnia mala & bonorum privationes resolvuntur, non est nuda privatio, sed aliquid quam maximè positivum, ac tantas vires habens, ut sensum & æstimationem omnium bonorum extinguere possit, sic ut in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Unde satis puto ratio constat legislatoribus civilibus, quod leges suas per pœnas potius, quam præmia sancire soleant (*a*). Nam ostentatione pœnarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Observantia tamen humanarum legum sat fructuosa est ob retentionem & tuitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & si ordinariarum virtutum exercitium singularibus semper præmiis sanciendum foret, nulla materia in hæcce suffectura erat. Igitur illecebræ ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodissime videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod civiles leges pœnam in violatores semper habent conjunctam, dum vel expresse designant genus multæ aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque exsecutoris relictum innuunt. Equidem JCti Romani quasdam leges faciunt imperfectas (*b*), quibus nempe sanctio pœnalis deest (*c*). Qualis memoratur lex Cincia (*d*), cui nulla alia fertur adjecta clausula quam hæc: *Qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur*. Verum putaverim, in ist[a] lege vel infamiam fuisse pœnæ loco, ve[l] penes Censores fuisse, violationis manife[-]stos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores ejus legis non ab omni pœna immunes ex Taciti Ann. XIII. c. 42. collig[i] videtur. Cicero de LL. L. II. (c. 9.) *Perjurii pœna divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium L. X. c. 9. *Valeria lex, quum eum, qui provocasset, virgis cædi securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam.* Ad eandem classem possis referre legem Zaleuci. *Ne quis civium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem secus fecerit, ut pro immitis ferocisque ingenii homine censeatur*. Diodorus Siculus L. XII. c. 20. Nisi infamiam in pœnæ locum subire dixeris. Sicuti in hisce ejusdem legibus apud Eundem d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit una ancilla comitatior. Extra urbem noctu pedem non efferto: nisi cum mœchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir annulum subaureum, aut vestem Milesiæ parem ne gestato, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde fœdis pœnarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus pœnæ annexis, a noxio cives luxu & intemperantiæ studio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio civium exponi sustinebat*. Add. *L.* 14. §. 14. *D. de relig. L.* 3. §. 4. *de sepulcro violato*. Sic igitur legis duæ sunt partes (*e*), altera definitiva, altera vindicativa, sive sanctio

(*a*) Tollendæ confusioni, quæ in sequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parenthesin hic collocatam exemplo Cl. BARBEYRACI, transtulimus ad finem Periodi, suo eam simul nexu solventes.

(*b*) Inter Principum Constitutiones legis imperfectæ exemplum NOODTIO Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batav. 1724. occurrere videtur in *L.* 3. *C. de patr. pot.* qui, quod superest, leges omnes hodie esse perfectas ex Constitutione Theodosii & Valentiniani *L.* 5. *C. de Legibus* observat p. 13. Quæ sententia non penitus probatur SCULTINGIO ad Ulpianum Tit. I. §. 1. Ceterum legem Papiam Poppæam quoque imperfectam fuisse, monet HEINECCIUS ad hanc legem L. II. c. 2. §. 5.

(*c*) De qua Ulpianus *tit.* 1. ab initio in fragment. & BRUMMERUS pec. commentat. ad hanc legem. H.

(*d*) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A. V. DXLIX. Cornelio & Sempronio Coss. quam erudito commentario illustravit Fridericus BRUMMERUS Lipsiensis, edito Lutetiæ Parisiorum 1668. & recuso Lipsiæ 1712. quem in quibusdam aberrantem in viam reduxit HEINECCIUS Antiquit. Tom. I. p. 481.

(*e*) Ubi observandum, leges vindicare non uno modo: vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum est non rescindentes. Cujusmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Ulpianus, loco jam adducto. Adde H. GROTIUM

II.

ctio pœnalis; duæ partes, inquam, ejusdem legis, non duæ species legum. Nam uti supervacuum est dicere, *hoc fac*, si præterea nihil sequatur; ita absurdum est dicere, *pœnas dabis*, ni causa, quæ pœnam mereatur, fuerit significata. Probe autem observandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ pœna violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id est facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid præstandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat est instrumentum, per quod subjecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Unde & hoc apparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clausulam pœnalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subjectis repræsentat. Vis autem coactiva; id est, potestas exigendi a subjectis conformationem actionum ad normam ipsis præscriptam, pœnasque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut executorem est. LIBANIUS Orat. V. *Ipsis certe legibus opus est judicibus, qui quæ leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adsunt: neque si quis eas advocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedent: duntaxat per eos qui judicant, adjuvant.* Etsi frequens valde fit apud scriptores, ut per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuatur. Quale est illud APULEII de Mundo (pag. 749.): *Quod est lex in urbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus.* Quod autem apud LIVIUM L. II. c. 1. (*a*) *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis dumtaxat verum est, quod magistratui a legibus præscriptis discedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legislatores, ut tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, ut diversum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repræsentata peccantibus pœna efficiant, ut nemo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem pœnam legi parere, quam eandem violare præstabilius sit.

§. XV. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusæ intelliguntur (*b*). Utut MODESTINUS L. 7. D. de LL. tradat: *Legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cujusvis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hactenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quæ ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quæ tertium quamvis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si, quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat

ad

II. de J. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane jure naturæ actus irritus dici non potest, eo quod vitiosus est, nisi accedat potestatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Cæterum sunt leges quædam, latæ propterea, ut ad virtutum studia homines excitent, quales memorantur ab ARISTOTELE VII. Pol. 2. Quibus si vim tantum directivam tribuas, forte non erraveris. H.

(*a*) Et apud HERODOTUM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis præest Domina lex quam multo magis metuunt, quam tui te.* Nimirum in civitatibus, quæ polycratico regimine utuntur, legum publicarum custodia maximi est momenti. V. elegans oratio Baptistæ NANI L. VII. Histor. Vener. ad A. 1628. H.

(*b*) Quod non videtur admittendum, quum certissimum sit, præter leges præceptivas, quibus ad faciendum, & prohibitivas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permissivas, quibus jus nobis, seu facultas aliqua conceditur, pro arbitrio nostro re aliqua utendi & in cujus exercitio nemini nos turbare integrum est. Quum enim hac posteriore parte aliorum obligatio juri nostro respondeat, maxime interest, legem *permissivam* a *præceptiva* & *prohibitiva* separari, eo quod obligatio & jus sic distant, quod huic renunciari possit, quum illi usquequaque adstricti simus. Sic unicuivis jus est, ducendi uxorem, ita tamen, ut abstinere liceat matrimonio. Sic SCium Macedonianum permittit, uti exceptione ejus, sic tamen, ut non intercedat, quominus mutuum, a filio familias contractum, a patre exsolvatur. Prius jam CICERO agnovit L. II. de Invent. c. 49. Unde se rectissime habet Modestini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipsius Auctoris nostri, utpote hac parte fluctuantis. Philosophiam huc redire videas, p. 208. lin. 7. in verbis: *vel quia ut hoc liceret, definivit.* Quare perperam Pufendorfii errorem adoptavit GUNDLINGIUS Jur. Nat. C. I. §. 44.

ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniventiæ indulgeatur. Uti verbi gratia leges civiles marito permittunt cædem uxoris in adulterio deprehensæ; neque tamen vetant, quo minus alius eam cædem impediat. Enimvero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat (*a*), sed ex propria cujusque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cujus hic præcipue est effectus, ut ne quis mihi innoxium ejusdem exercitium turbet. Sic ut expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia. Interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, supervacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges usuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris (*b*), quod alicubi licentia corpore quæstum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non disputo. Vid. EVAGRIUS Hist. Eccles. L. III. c. 39. de chrysargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anastasium sublato. De cætero distinguere solent permissionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam (*c*), quæ impunitatem dat a pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum (*d*), ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia ut hoc liceret definivit (*e*), vel denique quia leges civiles multa cujusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. *L.* 144. *D. de reg. jur.* & ibi notata Jacobo GODOFREDO. Circa permissionem legis ac fori civilis aliqui accuratius observant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis, verbi gratia, ita conceptæ, ut legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, dissimulandoque vel in præsens, vel in longum, ut in consuetudinem evaleant; potestas civilis transmittit. Non potest tamen permissio legis civilis efficere, ut actus aliquis non sit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentis metum. Sed & illud observandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege civili vetante aut jubente definitum est; non esse cavillanda verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem ultro inesse intelliguntur. Quin & semper cogitandum de jure naturali aut honestate, quæ perpetuum legis civilis supplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri juris nomine æstimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt, Vid. BOECLER. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. MATERIA legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, haudquidquam istius vis ideo expirat; sed relinquitur legislatori potestas pœnam

(*a*) Atqui libertas hæcce a Deo ita homini est concessa, ut ab alio lædi aut auferri citra justam caussam haudquaquam possit. Vi sane libertatis, maxime in naturali statu, homo facit, quæ non sunt vetita, licite non pauca habet & poscit alios: hinc occupat res, paciscitur, contrahit, de rebus suis disponit. Unde complura jura oriuntur. V. *infra L. II. c.* 3. §. 24. Mihi videtur nomen legis esse ex eorum genere, quæ Aristoteli dicuntur *πρὸς ἓν καὶ ἀφ᾽ ἑνός*, & præcipue pertinere ad legem, quæ naturalem constringit, & *necessitans* vocatur infra c. 7. §. 3. Adde supra §. 3. H.

(*b*) De quo multa lectu digna habet Nicol. HENELIUS Otii Uratislav. c. 50. H.

(*c*) V. AUCTOR L. VIII. c. 3. §. 13. H.

(*d*) Et eorum contractibus, quantum subditos attinet, V. H. GROTIUS L. II. c. 14. §. 6. n. 2. H.

(*e*) Ex caussis, quas AUCTOR adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

nam exigendi eo nomine, quod legibus suis jam satisfieri nequeat. De cætero legem ferre quam subjectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & cum summa iniquitate conjunctum. Sed circa quæ singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. XVII. Quis lege obligari possit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subjectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipsa lege satis perspicitur. Nam in omnibus legibus, qui is sunt obligandi designantur vel per expressam determinationem, quæ fit aut signo universali, aut restrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum subjectus in se deprehendit, simul intelligit, sese illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori subjectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis potest applicari. Alias enim turba & confusio inter cives orietur; cui evitandæ leges potissimum sunt inventæ. Adeoque nemo abs lege censebitur exemtus; nisi peculiariter privilegium suum demonstraverit. Etsi & hoc fieri soleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *dispensare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit ejusdem effectum utique etiam in certa persona suspendere. Differt autem isthæc dispensatio ab æquitate (*a*), (quam cum illa quidam confundunt (*b*,)) quod illam adhibere possit non nisi legislatoria potestate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non possit tantum, sed & debeat, adeo ut si nudam legis literam secutus fuerit in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse sit censendus. Adeoque dispensatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Etsi circa dispensationem indulgendam prudentia opus sit, ne dum ea promiscue conceditur, vis & auctoritas legis enervetur: vel si citra gravissimas causas reliquis, qui sunt ejusdem conditionis, denegatur, invidiæ & indignationi causa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non sint habiti (*c*). Exemplum subtilis dispensationis extat apud PLUTARCHUM Apophth. Lac. (p. 214.) & in Agesilao, (p. 612. 613. Ed. VVechel.) ubi Agesilaus leges ad unam diem suspendit, hac formula κοιμάσθων αἱ νόμοι σήμερον. *Dormiant leges hodie*, (uti est apud APPIANUM Alex. Lybico.) (p. 68. Ed. Stephani) ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eundem (PLUTARCHUM in Demetrio, pag. 900.) cum Demetrius omnibus mysteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parva quidem mysteria mense Anthestereone, magna Bœdromeone celebrari, Stratoscle legem promulgavit, ut mensis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Anthestereon, mox Bœdromion diceretur & haberetur. Add. IDEM Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plausibilius est, quod IDEM Demosthene (pag. 859.) narrat: Quum Demosthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria districtus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, *eludebant legem*. Morem habebant, ut Jovis Servatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demostheni locaverunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æstimata. Compar exemplum est apud Diodorum SICULUM L. XIII. c. 100. & PLUTARCHUM Lysandro (p. 436.) Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magistratum bis capessere prohiberetur, Araco classis imperium fuit traditum, sed Lysander legatus illi adjunctus, cum mandatis: *Ne dux a consiliis ejus unquam discedat*. Add. Valer. MAXIMUS L. VI. cap. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod Gabriel

(*a*) V. H. GROTIUS Differt. de æquitate, indulgentia & facilitate; ubi differentiam illustrat exemplis. Breviter dici potest: æquitatem esse jus naturale ipsum, & ita vocari intuitu juris arbitrarii. ARISTOTELES I. Rhetor. 13. *Æquum bonum est jus quoddam, scripta lege prætermissum*. At dispensatio est relaxatio legis in personis, factis, aut rebus singularibus. H.

(*b*) Sive interpretatione secundum æquitatem.

(*c*) Huic simile ap. APPIANUM Alexandrin. in Punicis. *Scipioni consulatum populus Rom. offerebat, sed obstabat ætas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque connitente uno Tribunorum plebis, Coss. permiserunt, ut Tribuni Pl. legem hanc in annum unum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo*. Addit APPIANUS: *Quod exemplum videtur sumptum a Lacedæmoniis, qui quum necessitate coacti leges posthabere, captos ad Pylum absolverunt, feruntur dixisse: Dormiant leges hodie*. Adde de P. Scipione majore Valer. MAXIMUM L. III. c. 7. n. 1. & de Agesilao L. VII. c. 2. de externis n. 11. H.

briel NAUDÆUS Coups d'Eſtat cap. 3. p. m. 193. Hiſpanis in uſu eſſe refert, ut occultos judices dent in eum, quem læſi ſtatus reum æſtimant, ac proceſſum ſecreto contra illum inſtituant, eumque damnent, ac poſtea omni ratione ſententiam exſecutioni dare laborent; ne aliquem cauſa non cognita occidiſſe videantur.

§. XVIII. DIVISIO legis commodiſſime fit reſpectu originis in *divinam*, & *humanam*: quarum illa Deum, hæc hominem habet auctorem, ſed ſi lex conſideretur, quam neceſſariam convenientiam illa cum ſubjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem* & *poſitivam*. Illa eſt, quæ cum rationali & ſociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honeſta & pacifica ſocietas citra eandem conſtare nequeat; aut, ſi ita mavis, quæ bonitatem velut naturalem ſeu utilitatem ex nativa ſua efficacia in ordine ad genus humanum in univerſum habet. Quanquam & alia ratio iſtius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex conſideratione humanæ naturæ in univerſum inveſtigari & cognoſci poſſit. Hæc eſt, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haudquidquam fluit, ſed quæ abs ſolo legislatoris arbitrio proficiſcitur; etſi nec hæc ſua ratione & uſu, quem ſaltem certæ hominum ſocietati præſtat, carere debeat. Aliqui jus poſitivum appellare ſolent *voluntarium* (*a*), non quod ipſa quoque lex naturalis non ſit a voluntate Numinis profecta; ſed quia iſtud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in univerſum illi ſervandæ foret neceſſarium, aut ut citra expreſſam & peculiarem promulgationem poſſet innoteſcere. Unde & ipſius rationes non ab univerſali humani generis conditione, ſed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate certorum cœtuum petuntur. TACITUS A. XII. (c. 6.) *morem accommodari prout conducat*. Adeoque poſita jam hominum ſocialitate iſtæ per arbitrium ſuperiorum definiuntur. Ad legis poſitivæ indolem intelligendam aliquo modo facit (*b*) illud ARISTOTELIS Nicom. L. V. c. 10. Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. *Jura ex inſtitutione & utilitate ſimilia menſuris ſunt: non enim ubique ſunt æquales vinariæ & frumentariæ menſuræ; ſed majores ſunt, ubi emunt; minores, ubi vendunt*. Cæterum *lex divina* quidem alia *naturalis*, alia *poſitiva* eſt. Lex autem *humana*, preſſe accepta, omnis *poſitiva* eſt. De ſingulis in ſpecie plura ſuo loco exponentur.

CA-

(*a*) Stat pro eo GROTIUS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIUS in Inſtitut. Juriſprud. Divinæ, qui deinde ſententiam mutavit in Fundamentis Jur. Nat. & G. quo facto plerique omnes ejuſmodi jus divinum poſitivum univerſale dari negaverunt. Quare jam pauci norunt, quæ ſit ratio, quare, quum de pœna occiſoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quæritur, in judiciis Chriſtianis ſatis conſtanter ed præceptum edhuc Noachicum, & Leges Moſaicas, de inceſtu decurri ſoleat. Verum tunc ſtrictius ſumitur vox legis poſitivæ univerſalis, quatenus ſcilicet univerſim cum Judæis Chriſtianos obligat. Quum enim veteris quoque fœderis, placita generalia ſequantur Chriſtiani, utique præceptis publicæ utilitatis, honeſtatis, temperantiæ ac decoris, quæ Judæis in legis forma propoſita fuerunt univerſim edhuc obligantur, etſi exemti ſint iis inſtitutis, quæ ed figuram Reipublicæ Judaicæ & cultum Leviticum pertinent, poſtquam Reſpublica Judaica ſublata, & umbra cultus Judaici exoriente vera luce adventus Chriſti, Domini noſtri, evanuit.

(*b*) Quem vide & I. Rhet. 13. Cæterum ex dictis non una differentie legis naturalis & arbitrariæ poteſt colligi. Illa pro ſcopo habet bonum humani generis; hæc utile cujuſque civitatis quod cum oppido variet, non poteſt non inſignis legum humanarum varietas exiſtere: cum e contrario quæ eſt in naturali lege diverſitas, non niſi ex diverſitate triplicis ſtatus, naturalis dico, œconomici & civilis, eorumque propria indole reſultet. Illa originem refert ad Deum, hæc ed homines. Ille occupatur circa agenda vel omittenda ex natura & conditione, a Deo homini ettributa; hæc circa indifferentia, niſi quod interdum naturali legi addit aliquid vel detrahit. Illius juſſio explicatur mentis opera; hujus verbis eut factis: Illa mutationi non ſubjacet: hæc ſæpius mutatur. H.

CAPUT VII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUALITATIBUS.

PROXIMUM jam est, ut de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur (*a*) necessariæ vel non necessariæ, licitæ vel illicitæ, bonæ vel malæ, justæ vel injustæ. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositæ; quæ proprio vocabulo destituuntur, bonitas & malitia, justitia & injustitia (*b*).

§. II. ACTIO necessaria est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussum fuit datum. In hoc enim consistit hæcce actionum moralium necessitas, quod illæ omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit JCtis, ut illa, quæ ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. *L.* 15. *D. de Condit. instit.* Opponitur autem necessariæ actioni, non solum actio vetita, quæ legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur: sed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cuiusvis arbitrio est relictum. CICERO pro Balbo: (c. 3. in fin.) *Est aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* LIBANIUS Declam. 16. (pag. 444. C. Edit. Paris. Morelli.) Ἃ οὐ κεκέλευσαί τι ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυσαι. *Quæ non jussus est aliquis facere, hæc quo minus faciat non prohibitus est.* Ex usu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quæ neque divina neque humana lex vetat, quæque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt; sed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hactenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; sed suo cujusque pudori ista committat. (*c*) CICERO Tusc. Quæst. L. V. (c. 19.) *Peccare nemini licet, & sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit LAMPRIDIUS: (in vita Alex. c. 24.) *Habuit in animo, ut exoletos vetaret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poscant, probibitaque fu-*
rore

(*a*) Hæc ita distinguuntur: Necessariæ vel non necessariæ, licitæ vel illicitæ actiones dicuntur intuitu originis; bonæ vel malæ aspectu legis, justæ vel injustæ aspectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliæ favorabiles sint, aliæ odiosæ. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 16. §. 16. H.

(*b*) Moralitati actionum dilucidis aliquot divisionibus lucem affudit TITIUS ad opus minus Auctoris observ. LXIV. & LXV.

(*c*) Hac notione licito opponitur honestum: PAULUS *l.* 144. *d. R. J. Non omne quod licet honestum est.* Conf. *l.* 194. *eod.* SENECA consol. ad Polyb. c. 26. *Cæsari quoque ipsi, cui multa licent, propter hoc ipsum multa non licent.* H.

cere perfequantur (*a*). Illa possumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, ut humanam coercitionem non metuat. SENECA de clementia L. I. c. 18. *Cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet: quia ejusdem naturæ est, cujus tu*. Add. GROTIUS L. III. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. III. ACTIONEM bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicujus cedere intelligitur, alibi agitur, etsi hæc circa ea, quæ lege naturali, & utplurimum etiam civili lege præcipiuntur, cum illa morali sit conjuncta, & inter animalia rationalia illi ansam velut dederit,) dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem discrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum consistit in habitudine, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper hic intelligimus necessitatem, non permittentem, &, si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eam instituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur (*b*). Quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, verbi gratia pyxis nautica; causa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum, non tam quatenus navis eum secat cursum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præscripto ejusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id est, cum intentione obedientiam eidem præstandi proficiscitur. Unde si quis casu, aut citra ullam cogitationem de obsequio legi præstando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam ajente, id est non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti displosione avem dejecit, perite & artificiose jaculatus dici nequit.

§. IV. PORRO cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, uti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, iisque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse, tum ut secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa, (*c*), sed ad præstandam obedientiam legi debitam sit exercita (*d*). Unde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sicut ille, qui dum Jasonem trucidare intendit, vomicam fecuit, apud Valer. MAXIMUM L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui potestate sua legitima malo fine utitur, verbi gratia judex potestate sumendi pœnas a noxiis ad satiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero eventu, pravo* (*e*) *consilio rem gesserant*. LIVIUS L. XXXVIII. c. 48. & Valer. MAXIMUS L. II. c. 7. §. 1. ext. Etsi contra actio, alias

(*a*) Quatenus permissio est vel plena, vel minus plena. V. supra c. 6. §. 15. H.

(*b*) SENECA ep. 120. p. 594. Ed. Gron. 1672. *Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & Honestum & Bonum judicante. - - - Noveramus corporis sanitatem: ex hoc cogitavimus esse aliquam & Animi. Noveramus corporis vires: ex his collegimus, esse & Animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obstupefecerant: hæc cœpimus tanquam perfecta mirari*.

(*c*) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

(*d*) Hanc bonum factum, sed non bene factum, dicunt aliqui. Quo pertinet quod Critonius Scotus Patrio, de conjuratione in Reginam Angliæ quærenti, respondisse memoratur apud THUANUM Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis adverbiis quam nominibus gaudere: & magis placere, bene & legitime, quam bonum & legitimum; ita ut nullum bonum liceat facere, nisi bene & legitime*. EURIPIDES Electra.

Δίκαια μὲν νῦν ἥδ᾽ ἔχει, σὺ δ᾽ οὐχὶ δρᾷς,
Si justa patitur illa, non & tu facis. H.

(*e*) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepisse videtur, sed inconsultam libidinem significat, quemadmodum LIVII verba recte

alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haudquidquam fiat bona. Inde est, quod nemo peccatis propriis possit uti velut mediis ad finem bonum adsequendum; ac non sint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, sufficit, si vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque statim actio fit mala, si vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel intentio a lege discrepet. Ac vanum est, quod aliqui dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiamsi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actionis moralis cum primis etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ est principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actionem ad malum finem: sed hoc quoque, referre eandem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus. Matth. VI. 5. JUVENALIS Sat. VIII. (v. 215. 216.) *Causa facit rem dissimilem.* Imo non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit (*a*), sed etiam inchoatum duntaxat pro scelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. SENECA de constantia sapientis c. 7. *Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt.*

§. V. ISTHÆC actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia & disconvenientia ad normam moralem consistit: ita efficienter unice ab illo dependet, abs quo ista actio lege præscripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis sane illos torsit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malæ actionis formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etsi positio cujuscunque formæ privationem, aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinionis, qui essentiam rei in ista privatione quæsiverit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatis, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inscitia rerum moralium subegit. Qui enim omnium physicorum entium creator est Deus haudquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & causa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, Deum quoquo modo inter causas peccandi immiscuisse. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, quam inquirere; an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in ista actione physicum est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam verbi gratia deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditavit. Vocabulum autem causæ in impropriam, & a communi sensu alienam hic trahere significationem, est id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem ostentes. PHILO Judæus de profugis (pag. 462. Ed. Paris.): *Quæ potest esse blasphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, sed ex Deo?* Maximus TYRIUS dissert. 3. (pag. 36. Edit. Davis.) Ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, εἱμαρμένη,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαί, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσι. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα δικαιότης ἡμαρτημένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. *Hæc nomina nihil aliud sunt, quam humanæ improbitatis speciosus prætextus, quæ culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nam & Erynnis, & mala scæva, & vis Deorum, & si quæ alia vocabula, quæ fatalem exprimunt potentiam, in animo nostro circumgestamus*, &c. IDEM Differt. 25. (pag. 253. & seqq.) Αὐτῷ τῷ ἑλομένῳ μοχθηρίας αἰτία, Θεὸς ἀναίτιος. *Malitiam qui assumit, culpam sibi adscri-*

ete exposuit MONTANUS dans ses Essais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, ut eleganter observat. Cl. BARBEYRACUS in annotatione (1) ad h. §.

(*a*) Quale non est cogitatio (animæ semetipsam alloquentis sermo) saltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. GELLIUS L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienses, qui de defectione deliberaverant, excusantem. H.

adscribat, Deum extra noxiam relinquat (*a*).

§. VI. Jam de justitia quoque dispiciamus: circa quam cum primis observandum, ejus significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis usurpatur (*b*), justum esse significat idem, quod juste faciendo delectari, justitiæ studere, vel conari facere in omni re id, quod justum est. Et esse injustum, est negligere justitiam vel eam non debito suo, sed præsenti commodo mensurandam existimare. Sic ut justi hominis non paucæ possint actiones injustæ, & injusti justæ esse. Justus quippe homo dicendus est, qui justa facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus, qui justa facit propter pœnam legi adjunctam; injusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudve emolumentum. Hobbesius de Cive cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud Plinii Panegyrici (cap. 56.): *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest.* Philemon apud Stobæum Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ' ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ' ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέσχετο,
Ἀλλ' ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνειν,
Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὅστις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non justus omnis abstinens injuriæ est,
Sed qui nocere cum potest, tunc abstinet:
Nec qui recusat parva, sed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit:
Nec quisquis ista quolibet præstat modo;
Sed qui dolosi nescius fuci, integra
Probitate, justus esse, non credi studet.

Archytas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel injuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *judicium non ex uno tempore, sed ex vita tota faciendum.* Huc spectat & judicium Agathiæ L. V. (c. 3.) de illis, qui terrore atrocis terræ motus Byzantii certatim bona opera fecissent. *Hæc omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adbuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare cœpit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non justitia revera, neque pietas solida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed* μηχανή τις ἀπατηλή, καὶ ὥς τις ἐμπορεία σχεδιασθεῖσα, *machinatio quædam incomposita, & velut nundinatio fallacissima ad subterfugiendum ac propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem justitiæ, JCtis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suum cuique tribuendi; spectare ad justitiam personarum, non actionum (*c*). Id quod mihi satis inconveniens (*d*) videtur, cum jurisprudentia maxime circa justitiam actionum sit occupata; justitiæ personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. Differt autem justitia actionum a bonitate (*e*) in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet convenientiam cum

(*a*) Prætermisit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis TITIUS Obs. LXV. & Thomas GATAKERUS de natura & usu sortis, Londini 1609. c. V. §. 4.

(*b*) Seu quod eodem recidit, bene agere secundum legem, de quo §. 4. Quanquam interdum justum esse referatur ad personam, non ajente, sed negante sensu. Quomodo operans juste interdum agere dicitur, qui non injuste agit, etiamsi id quod agit, justum non sit; & recte distinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. Τὸ ἀδικεῖν *&* τὸ ἄδικον πράττειν, *injuste agere, & agere quod injustum est.* Atque hoc aspectu litigium aut bellum utrinque potest esse justum. V. H. GROTIUS L. II. de J.B. & P. C. 23. §. 13. H.

(*c*) At JCtis Romanis & sua constat ratio, considerantibus justitiam, ut est finis jurisprudentiæ. H.

(*d*) Utique hæc justitiæ definitio vice justitiæ actionum, cujus nervi artusque obsequium legum sunt, sistit justitiam personarum, quæ in voluntatis constantia locum tuetur. Sed vel sic satis bene se habet antiqua hæc & Authentica justitiæ descriptio: fecit enim, ut, quantum in nobis sit, meminerimus obsequium legibus sponte præstandum esse officii magis contemplatione, quam metu sanctionis, quo omnium inter se actionum nostrarum justa concordia juvetur utilitas humanæ conjunctionis.

(*e*) A bonitate proprie non differt justitia, sed species ejus est, ut ipse auctor monuit, supra §. IV. Igitur præstitisset, distingui actiones bonas ratione *objectorum*, ut aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quæ pietati, aliis *aliorum hominum*, quæ justitiæ, aliis, *nostrummetipsorum*, quæ temperantiæ tribuerentur.

cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio justa nobis dicitur, quæ ex proæresi applicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque justitia hoc modo erit (*a*) recta applicatio actionum ad personam. Divisionem ejusdem nobis desumere placet potissimum ab ipsa materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri applicatur. Ubi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illæ absolvuntur motu quodam alicujus potentiæ, certa ratione ad objectum applicito; uti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, aversatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hæ autem sunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in personam, adversus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, reipsa alterius personam aut res juvante vel lædente. Deinde sunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio, inter homines æstimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc observandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto (*b*). Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea præstanda alterum adigere; aut in eadem civitate si vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum jus auctores frequenter solent exprimere (*c*), addito vocabulo *sui*; verbi gratia ille *suo jure* hoc postulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est, inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diversitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Unde cum minus necessarium sit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam hæc rigidiori posse modo exigi: cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorem & molestiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujusque pudori ac conscientiæ relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors gravis necessitas subigat. Verum in civitatibus discrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi civitates ut plurimum hic juris naturalis vestigia sint secutæ (*d*), nisi qua peculiares ipsarum rationes diversum suaderent.

§. VIII. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adversus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur observari justitia universalis. Ut quando quis consilio, re, aut opera egenti subvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adversus quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia illud tantum spectat, ut præstetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præstatur, sit æquale causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors longe supra fuerit. Ast quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, justitia particularis (*e*) dicitur.

§. IX. Jus porro isthoc oritur vel singulis

(*a*) ARISTOTELES V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sola ex omnibus virtutibus justitia alienum videtur esse bonum: quia ad alterum refertur & pertinet. Aliorum enim utilitati consulit.* Ante dixerat: *Eam non existere in aliquo, verum foras progredi.* CICERO II. de inventiun. & 3. ad Herennium *justitia cuique jus suum & indignitatem tribuit.* SENECA epist. 91. *justitia res sacra est, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui.* H.

(*b*) Obligationes, quæ ex jure perfecto nascuntur, solæ veræ obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectæ in solo foro Divino obligent, eo quod pudori, conscientiæ, & timori summi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum lusus in hac divisione exulat.

(*c*) Quæ tamen vox interdum strictius accipitur, ut opponatur ei quod in credito est. *L.* 27. §. 2. *L.* 34. *pr. de aur. & argento legato.* H.

(*d*) AUCTOR exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 27. H.

(*e*) Ast, inquis, sic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri vetat sensus communis. Est enim justitia particularis pars universalis, & proinde, quemadmodum hominem dividere non possumus in hominem & manum, vel manum in manum & digitum auriculæ

gulis ex pacto (*a*) (tacito, aut expresso) cum societate aliqua inito hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur justitia distributiva. Quandocumque enim aliquis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite initur inter societatem, & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad societatem, qua talem, servandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis socio adsignandis fit secundum æstimationem operæ, aut sumtuum impensorum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportione ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumtus impensos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur positis pluribus personis, positaque inter easdem inæqualitate, in justitia distributiva sit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius (*b*); sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Nam uti loquitur Philo Judæus de Monarchia (Lib. II. pag. 640. Edit. Genev. pag. 829. A. Edit. Paris.) *Æqualia dignitate imparibus tribuere est inæqualitas*. Arriani Epictetus L. III. c. 17. Νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστί. *Ea naturæ lex est, meliorem, in eo quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior* (*c*). Sic verbi gratia si distribuenda sint VI. inter Caium, Sejum, & Titium, posito Titii merita superare merita Caii triplo, duplo Seii, Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter exæquet meritum personæ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet applicari. At vero quod Hobbesius de cive c. 3. §. 6. æqualitati respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, evertendæ adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronunciato Salvatoris nostri Matth. XX. 13. id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in justitiam commutativam, (quæ contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex justitia commutativa debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit justitia universalis, adjicit; modo cæteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, sed ratione quantitatis velut inæquale, habent, rata portio assignanda; Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, haudquidquam innuit, factum id ad justitiam distributivam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex justitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas Grotius L.I.c.1.§.8. movet, observandum, ipsius

cularem, sic justitiæ quoque universali opponi nequit justitia particularis. Sed hic non est divisio, sed potius distinctio vocabuli in diversos significatus. Saltem ita rationes subduxisse videtur ARISTOTELES Ethicorum L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

(*a*) Imo dantur officia pactum omne præcedentia, veluti ne contemnamus quenquam, vel lædamus; quæ nomine rei conveniente dicuntur officia *modestiæ*, quum quæ ex pacto oriuntur, contra satis concinne nomine officiorum *justitiæ* ab illis separari possint.

(*b*) Quod tamen ad honores haud extendendum. De quo vid. AUCTOR L. III. c. 1. §. 3. H.

(*c*) Imo hic locus si sequentia Arriani inspiciuntur, ita reddendus erat: *Ea naturæ lex est, meliorem, eo, quod est melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior*. Quo tamen sensu nihil hic locus ad rem facit.

ipſius juſtitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum diſtributiva haudquidquam ad amuſſim coincidere; neque diviſionem ipſius eodem cum noſtra fundamento niti. Nam illa nobis deſumitur ab ipſa potiſſimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipſi autem a modo, & velut intenſione, qua quid debetur. Unde ratio apparet, quare diſtributio lucri in contractu ſocietatis illi ad juſtitiam expletricem, nobis ad diſtributivam pertineat. Etſi ut in contractu ſocietatis proportio geometrica (*a*) obſervetur, ex accidente eſt; cum non neceſſum ſit, ut ſocii inæqualia contulerint, ſed potuerint etiam æqualia contuliſſe. Quo facto ſimplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *ſi unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam ſimplici commenſione attributio fiet* (*b*): ulterius diſpiciendum, an iſte ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad juſtitiam univerſalem id exemplum pertinebit: ſin illud, agnoſcimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non ſemper in juſtitia diſtributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos diſcrimen utriuſque juſtitiæ ab uſu diverſæ proportionis deſumſimus. Sic & legata aſſignare non ad diſtributivam, ſed ad univerſalem juſtitiam ſpectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, commutativa, non diſtributiva exercetur juſtitia; quia cauſa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, ſed ex peculiari, & diverſo plane contractu.

§. X. Ast si alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur juſtitia commutativa. Ea pacta cum hoc ſpectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, ſaltem quæ mea æſtimatione talis ſit, facile apparet ratio, cur hæc juſtitiæ ſpecies requirat æqualitatem ſimplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem (*c*), neſcio an ad mentem Mathematicorum vocant; etſi Plutarchus de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo ſenſu uſurpet. Adeoque hic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præſtatur, exacte quantum moralis fert æſtimatio, reſpondere debet. Nam quod Hobbes de Cive c. 3. §. 6. objicit: *Si res noſtras vendamus, quanti poſſumus, injuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit* (*d*); infra pluribus excutietur. De juſtitia vindicativa, quæ ex mente noſtra peculiarem ſpeciem conſtituit (*e*); infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operæ pretium quoque fuerit Grotii ſententiam ſuper juſtitiam expendiſſe, quam ille, neglecta differentia univerſalis, & particularis juſtitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* diſpeſcit; cujus diſcrimen fundatur in diverſitate juris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod eſt vel perfectum, vel imperfectum ſeu aptitudo. Adeoque ille actus ipſi pertinet ad juſtitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure ſuo poſtulare poterat: ad juſtitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem iſtarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum eſſe intelligitur, ſic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abeſſe judicetur. Ideo & nomina in patrimonio noſtro reputantur, & in ſolutum aliis cedi poſſunt. Unde ſi accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, ſed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantiſper ſuſtinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia qui librum ex bibliotheca mea commodato ſumſit, eo reſti-

(*a*) Quæ diſtantias inæquales metitur, velut quando dicimus, quemadmodum diſtant quatuor ab octo, ſic diſtant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde præmia diſtribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti ut centurio ſextuplo plus prædæ ferat, quam miles gregarius.

(*b*) Sic ſi unus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, ſolus aptus erit Profeſſioni hujus linguæ. Si unus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, ſolus aptus erit muneri Architecti militaris.

(*c*) Quæ diſtantias æquales inter ſe contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo diſtant a quatuor, ita nonaginta octo diſtant a centum. Perinde enim æſtimationes in contractibus æſtimantur, quum verbi gratia eodem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

(*d*) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

(*e*) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, verbi gratia si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, sutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius isthanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiæ, humanitatis, & similium. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem Grotius huc quoque refert providentiam restricem, id potissimum arbitror pertinere ad illa præmia distribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior distribuenti sit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen consultissimum fuerit, hic quoque meritorum cujusque rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quo spectat illud Isocratis Areopagitico, ubi de antiquis Reipublicæ Atheniensis administratoribus agit: Μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τίνων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαστον, τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῃροῦντο. *Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo existimentur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem singulis, alterum unicuique quod convenit tribuit, non ignorarunt, utra utri præferenda esset: sed illam quidem æqualitatem, quæ bonos malosque iisdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores præmiaque attribuit* (*a*), *sequendam fili, præbalendamque duxerunt*. Quare autem Grotius receptis Aristotelicorum terminis usus non fuerit, hanc ipse rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ justitiæ ideo expletrici examussim non quadrat, quod ut possessor rei meæ illam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad justitiam expletricem pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum sit rem meam abs quovis possessore vindicandi: non tamen actio mea fundatur super synallagmate, aut super contractu aliquo expresso, quem cum ipso de restituenda re iniverim; sed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me spectare. Ergo datur actus justitiæ expletricis, circa quem non intervenit συνάλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς justitiæ ideo attributrici undiquaque non congruit, quia διανέμειν subinnuit plures, inter quos distributio debet fieri. Atqui justitia attributrix exercetur, etiam quando uni duntaxat quid præstatur, ad quod ipse solus erat aptus (*b*).

§. XII. Aristotelis genuina mens super speciebus justitiæ, quantum nobis licuit assequi, hæc videtur: Justitia universalis, quæ ipsi est, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον *universæ virtutis usus erga alium*, Nicom. V. c. 5. virtus est, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis justitiæ tres facit species; unam διανεμητικὴν, distributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας. *In distributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum, quæ dividi in eos possunt, qui ejusdem civitatis participes sunt*. Altera διορθωτικὴ, *correctiva*, quæ in corrigendis συναλλάγμασι consistit; quorum alia ipsi sunt spontanea, alia invita. Illa συναλλάγματα ultroneo consensu constant, ut sunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, usura, sponsio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συνάλλαγμα invitum statuitur, quod verbi gratia in furto res mea me invito ad furem transit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ sic corrigenda est, ut quantum ille plus habet, ipsi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Hic emtor habet III. venditor novem, justum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9.

(*a*) Imo, *pœnas attribuit*. Hic enim significatus vocis κολάζουσαν.

(*b*) Quæ Grotii rationes satis manifeste evincunt, divisionem, qua utitur, justitiæ in expletricem & attributricem, accuratiorem esse ea Aristotelis, qua justitia in commutativam & distributivam dispescitur.

6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quo posterior numerus priorem superat (*a*), sunt æquales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmeticam proprie sic dictam institui tradatur. Vid. Joh. a Felden ad Grotii L. I. c. 1. §. 8. Atque hæ duæ species justitiæ proprie, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus cum imperio sunt. Horum enim est, non privatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. Aristoteles Nicom. V. c. 7. Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. *Injustum hoc, cum sit inæquale, æquare conatur judex*. Tertia justitiæ species ipsi est τὸ ἀντιπεπονθός, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diversæ & inæquales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; verbi gratia si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, si quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. Aristoteles Nicom. V. c. 8. & Michael Ephesius ad d. l. Atque isthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Aristotelis aliam justitiæ speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & judices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitius inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quæ nonnisi in certum genus civium caderent.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 3. §. 6. & Leviath. cap. 15. justitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud sit, quam servatio fidei, & pactorum impletio (*b*). Quæ sententia mutuo sumta est ab Epicuro apud Diogenem Laertium L. X. circa finem. (§. 50. 51. Ed. Amst.) Et commutativam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Justitiam autem distributivam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam æqualitatem in justitia observari, quam isthanc, quod cum æquales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, nisi id juris per pacta sibi fuerit adquisitum. Porro cum injuria, sive actio aut omissio injusta, ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cujus sententiæ suæ rationem petit ex illo suo dogmate de jure in omnia a natura concesso, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum, quo quis jure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuivis jus sit faciendi erga alterum quæcunque velit; is autem, qui jure suo utitur, injuriam non faciat. Conf. Gassendus Syntagm. philos. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimvero infra pluribus ostendemus, jus illud in omnia non posse ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipsius conservationem stabilem, atque diuturnam; sicut & Ipse c. 1. §. 7. in definitione *Juris* usum *Rationis* posuit. Jam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis pluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non possit non cæterorum jura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est (*c*), jus fingere, quod nullum effectum in ordine

(*a*) Legendum sine dubio, *quia excessus, quo posterior numerus secundum superat, & excessus, quo secundus priorem superat, sunt æquales:* quemadmodum poscente id manifeste sensu, hunc locum restituit Cl. BARBEYRACUS.

(*b*) Ubi tamen notandum est, Hobbesium nullum pretium rebus ipsis inesse censere.

(*c*) Plane ut de brutis animantibus nequit dici, iis jus inter se esse. HESIODUS operibus:

Juppiter hanc posuit legem mortalibus ipse.
Fit fera namque feris & piscis piscibus esca,
Alitibusque ales: nullo quia jure tenentur.
Ast hominum generi data lux præstantior æqui.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. posset etiam huc applicari, quod CICERO ad Trebatium JCtum, qui ad Epicuri castra transisse narrabatur, scripsit: *Quod jus*

dine adversus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale jus est, cui alter pari jure possit resistere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, si ille pari jure imperata mea potest negligere? Aut me jus habere verberibus quempiam cædendi, si pari jure & cum fœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi jus haudquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quæsitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interveniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, injuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod justitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum suam debeat originem, quod IDEM Leviath. d. c. asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, ut justitia omnis resolvi possit in fidem pactis præstandam, ut contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium jussu, aut saltem permissu initum esse. Add. CUMBERLAND. de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut sola injuria in unum, damnum in alterum redundet (*a*); tamen haudquaquam admittendum, quod HOBBESIUS d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid subtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit: *Si dominus servo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino soli facit.* Verum si pecuniam debitam jussus solvere servus non solverit, damnum non patietur creditor, cui salva adversus dominum manet actio (*b*). Nec si beneficium jussus dare servus non dederit, alter damnum passus est. Quanquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quæ aliis nomine sui domini debeat dare, ipse intercepit, & sibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. GROTIUS L. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia servi, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Etsi vel maxime isti tertio injuriam servus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique super servo justa conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in Leviath. ita proponitur: *Privati, quæ invicem debent, remittere possunt; sed furta, cædes, aliasque violentias, quibus læsi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui civitatis personam repræsentat, seu legislator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui læsus est, injuriam non fuisse factam. Sed prout de Cive d. l. hoc proponitur, nullo modo feri potest. Dicit: *In civitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum; injuriam soli illi, qui totius civitatis potestatem habet.* Quid? an qui me lædit civis non mihi, sed soli regi injuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoque inter cives ejusdem Reipublicæ locum habebit? Qui sane communem dominum agnoscunt. Nam quod subjungit: *Si is, qui damnum accipit, injuriam expostularet, is qui fecit, sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abest, ut licet *nulla pacta* peculiaria *intercesserint, in hac oratione nihil reprehendendum sit*, ut potius a sensu communi eum discessisse sint judicaturi homines, qui hac exceptione læsi querelas

jus statuto communi dividundo, quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur. H.

(*a*) Veluti si quis unum vulnerare velit & per errorem alterum vulneret. Hic enim injuria alii, quam damnum illatum est.

(*b*) Oblique tamen fieri potest, ut & servum ideo obligatum habeat, veluti, si hujus dominus interea factus sit non solvendo, aut, si a servo eo tempore, quo pecunia exsolvi debuit creditori, creditorum ipsius factus sit concursus, cui avertendo impar fuerit propter subductam sibi, servi culpa, hanc pecuniam: solius enim servi admissio hoc damnum fecit.

las repulsurum se speraverit. Id tamen recte ab EODEM d. l. observatur; *Injustitiæ vocabulum significare relative ad legem; injuriæ autem tum ad legem, tum ad personam certam*. Nam ubi quid injustum est factum, omnes id injustum vocare possunt, seu omnibus id injustum est. Sed injuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed alii; & quandoque nemini privato, sed civitati tantum; verbi gratia in cæde per duellum ex provocatione facta. Nam de injuria sibi facta ne ipse quidem, qui læsus est, queri potest, ideo quia consensit in aleam pugnæ legibus vetitæ. Sed legislatori utique violatum suum interdictum exequi fas erit.

§. XIV. COGNITO quid justitia sit, facile de injustitia, ejusque speciebus colligere licet; simulque quod actio injusta sit, quæ ex proæresi prave applicatur ad personam, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injustum quippe est, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipsi debebatur (*a*). Nam bona ejus sunt naturæ, ut cuivis citra causam tribui possint, siquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit. Adeoque injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio sive intermissio moraliter pro actione censetur.

§. XV. CÆTERUM solet injusta actio ex proæresi suscepta, & quæ jus alterius perfectum lædit, uno vocabulo dici *Injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum (*b*), aliquem lædi posse triplici modo; vel ut denegetur, quod ipse debebat habere; (Marcus ANTONIUS L. IX. §. 5. Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. *Sæpenumero contingit, ut injuste agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi potestas alteri non erat. Circa priorem modum est observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure (*c*) naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges istæ alteri jubent exhibere. Hæc si denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum licet adigere, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum pœnæ præstentur. Et hactenus duntaxat verum est illud Hobbesianum; *injuriam non fieri nisi ei, quicum pactum intercessit*. At vero, quando alicui invito, & non lacessenti, dedita opera malum infertur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflicto positive malo aliquo, semper injuria fit, sive pactum intercesserit, sive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur: neque homini fas est, ut ipse alterum non lacessitus lædat, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit. Addimus, *non lacessitus*. Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius. Ὁ γὰρ ὅτι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. *Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit* (*d*), *injuriam facere minime videtur*. ARISTOTELES Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. PORRO ad injuriam proprie dictam requiritur (*e*), ut ex proæresi, & destinato consilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ casu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito transeuntem trajecerit; aut

(*a*) Hæc periodus parum cohæret antecedentibus & consequentibus, quare ea recte omissa est a Cl. BARBEYRACO, in primis cum sententia ejusdem repetatur in periodo penultima.

(*b*) Hippodamus apud ARISTOTELEM II. Politic. 6. pr. tria esse ajebat, ex quibus lites oriantur, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. *contumeliam, damnum, cædem*. H.

(*c*) Quod & absolutum vocare possis, si illud, quod ex facto nascitur, hypotheticum appellare velis.

(*d*) Nam qui alterum sine causa per vim invadit, jus sibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

(*e*) Quæ injuria dolus vocatur a JCtis. Sed & DONATUS ad Terentium: *Dolus est, si scientes læserimus; culpa, si nescientes: Alterum sceleris, alterum stultitiæ est*. H.

aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi jus, improviso dejecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita excusatur: *Non vetitis operam dabat, sed justis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus est: neque a scopo aberrans, in eos, qui a scopo discesserant, jaculatus puerum attigit, sed omnia recte, ut sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. *Juste, vel injuste factum spontaneo, & invito definitur. Item* ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. *Quando præter rationem evenerit læsio, infortunium est.* ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. *Quando vero non præter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum Michael EPHESIUS: *Læsiones aliæ ex ignoratione fiunt, & invitis nobis, aliæ ex cognitione, & sponte. Earum autem, quæ ex ignoratione fiunt, aliæ præter rationem & inopinato efficiuntur, aliæ involuntariæ quidem sunt, non inopinato tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læsiones quæ ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdivisionem quandam facit, inquitque eas quæ præter rationem fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem & inopinato raro contingunt: ut si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assistentem percusserit; aut dum in loco jaculatur, qua nullus transire consueverit, de improviso forte quadam occurrentem emisso jam telo vulneravit. Hæc enim atque hujusmodi cætera inexpectata, præterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiturum esse aliquem, qua nemo unquam transire visus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi versari consueverunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque hujusmodi læsio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium causæ habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum se contulit, qua transituros esse aliquos verisimile erat.* Atque ejusmodi ἁμάρτημα JCtis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ scire & observare debuisset ac potuisset. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiæ, cujus omissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & ultra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura juxta cujusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfamilias in suis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa levissima (*a*) illi levis,

(*a*) isti

(*a*) Quæ semel, nec amplius ita vocatur in *L.* 44. *D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumscribitur, & eo gradu negligentiæ designatur, quem quisque diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Sic clausa & signata tradenda est cista, quæ deponitur, quum claudere & signare cistas, quas diligentissime curant, diligentissimi soleant patresfamilias. Ceterum commode JCti veteres culpam in tres gradus dividunt, quum sic facilius, quam si plures admitterentur momentum illud significari possit, quo unusquisque gradus incipit & finitur. Ponitur enim una media, a qua altera defectu, altera excessu ejus distat, etsi utraque ei appropinquet. In applicatione vero culpæ exigendæ natura negotii inspicitur, plus aut minus diligentiæ poscens. Sic in emto vendito utrinque culpa levis præstanda quia utrinque commodum & onus. In deposito a parte solius depositarii culpa lata sarcitur, quia commodum omne a parte deponentis est. In commodato naturaliter culpa levissima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis utilitas sequitur. Sed hic in diversa abierunt JCti veteres. Cajus, ut alias, rem naturaliter æstimat, & ideo *exactissimam* poscit in *L.* 1. §. 4. *D. de O. & A.* Ulpianus contra levi contentus est in *L.* 13. §. 1. *D. de Pignor. act.* utens sine dubio civili ratione, qua commodatum dari non solet, nisi amicis, & his aliquid remittendum visum est ex naturali præstatione. Et Ulpiani sententiam probant imperatores Diocletianus & Maximianus in *L.* 19. *C. de Pignoribus*, & Justinianus in §. 2. *Inst. quibus modis re contr. oblig.* quæ ideo juris civilis novissimi videri debet. Aliter quidem rationes subducit Gerh. NOODT V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & Lib. IV. c. 3. tentans *l.* 13. §. 1. *D. de Pign. act.* lenissima emendatione, &, quæ ita nonnullis probatur, ut ovo Columbi eam comparent. Sed vel per solam *L.* 19. *C. de pignor.* stare hæc emendatio non potest, uti stabat ovum Columbi, premitque eam præterea *d.* §. 2. *Inst. Quibus modis re contr.* cum hæ Institutiones compositione saltem Pandectis posteriores, adeoque in dubio eis præferendæ sint: in quibus verba: *si*

modo

(*a*), isti lata (*b*) dici suevit. Circa culpam latam observant, eam dolo æquiparari in contractibus & similibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur (*c*), non item in criminibus (*d*): etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & levissima culpa habeant, passim JCti docent, ubi de præstationibus in contractibus agunt. Enim vero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat semiplena, ad lædendum alterum impellitur, non ideo ista læsio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injusti appellationem quis non statim sortiatur. Inde Aristotelfs Nicom. d. l. Ὅταν δ' εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη· ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. *At cum cognoscens quidem, sed sine tamen præconsultatione agit quispiam, injuste factum est* (*e*); *ut sunt quæ ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui necessarii, naturalesque hominibus accidunt. Qui in his enim lædunt, & peccant, injuste quidem agunt, suntque hæc injuste facta, nondum tamen injusti ob hæc, neque pravi ipsi homines habentur; quippe cum læsio ipsa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione læserit quispiam, tunc demum injustus ac pravus est. Quocirca recte ea, quæ ex ira fiunt, non esse ex providentia judicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, sed qui ad iram provocavit.*

§. XVII. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda est injuria (*f*). Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi sermone tritum est. Aristoreles Nicom. V. c. 11. Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. *Læditur igitur aliquis sponte, & injuste patitur; nullus tamen est, qui injuria sponte afficiatur.* Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum volenti non præsto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipse inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ubi tamen supponitur, ut homo pleno rationis usu gaudeat (*g*), nec violento aliquo affectu extra se raptus sit. Add. Ant. Matthæus de crimin.

modo alius diligentior potuerit eam rem custodire, culpam levem in abstracto denotant. Qua ratione etiam carere possumus commento Cujacii, quo is Lib. XIX. Obs. c. 24. distinguit, utrum solius accipientis, an utriusque caussa commodatum contractum sit, & de illa specie Cajum, de hac Ulpianum intelligit. Nam quum generalis utriusque sit elocutio, generalis quoque utriusque interpretatio esse debet, quæ, ut a nobis proposita fuit, satis se habet expedite.

(*a*) Qua negligentia diligentia seponitur, quam præstare solent homines frugi, *L. 11. D. de Peric. & Comm. rei vend.* & custodia quam bonus paterfamilias rebus suis adhiberet. *L. 35. §. 4. D. de Contract. emt.* qualis est, quam in ædibus custodiendis, agris colendis, rebus adservandis alii ejusdem conditionis homines adhibere solent, &, qua, verbi gratia, pignus aistæ includitur, eique clavis abstrahitur.

(*b*) Lata culpa est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L. 213. 223. D. de R. J. L. 9. §. 2. de juris & facti ignor.* veluti si quis ignem inferat loco, qui straminæ vel fœno repletus sit.

(*c*) Magna negligentia culpa est: magna culpa dolus est, *L. 226. D. de V. S. L. 32. D.* Depositi. Confer. NOODTII Probabilia Juris L. I. c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

(*d*) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur, L. 7. D. ad Leg. Cornel. de sicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, si sicarium vulnerare aliquem jusserimus, & aberrante per culpam ejus ferro, cædes secuta sit, cædis tenemur, etsi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamvis duallo congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, taman cædis tenentur, si ea ex culpa eorum orta sit. Vid. Casus similis in *L. 38. §. 8. D. de pœnis.*

(*e*) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα,

Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tusculan. c. 23. iram dixit *initium insaniæ*. Conf. EUNDEM L. III. Idem ARISTOTELES V. Politic. 10. μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, *non uti ratione motum animi*. Et mox: *Cum ira secum habeat ægritudinem, non esse facile subducere rationem*. Apud eundem d. l. c. 11. est: *iratos abjicere cogitationem sui*. Hinc JCti asse[illegible], etiam homicidium per dolorem aut iram, ex [illegible]a caussa provenientem, mitius puniendum esse. V. MEVIUS part. III. Decis. 358. H.

(*f*) Idque semper verum est in actibus licitis, & ubi tertius simul non læditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet favori pro se introducto posse renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

(*g*) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare injuste agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamvis volente, parvi emit. Præterea consensus volentis id tantum, quod interest, tollit; non autem reatum: quare criminis persecutio in delicto adhuc judici integra est, etsi id commissum sit in consentiente.

crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. Hobbesii demonstratio de Cive c. 3. §. 7. in eo laborat, quod præsupponit, injuriam non nisi in pacti violatione consistere. Exinde etiam Aristoteles Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui seipsum per iram jugulaverit (*a*), non sibi facere injuriam, sed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi ministro privat (*b*). Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offensa, eum multare consuevit, illata ipsius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. Mich. Ephes. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falsa sit illa Aristotelis sententia: Οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτιννύναι ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *Lex non jubet, seipsum quempiam occidere: quæ autem non jubet, vetat*. Nisi τὸ κελεύειν Aristoteli h. l. idem quod permitere significat.

(*a*) Hæc sola ratio non sufficit. Quid enim si homo minus frugi aut publicæ rei inutilis sit? Verior est quam habet AUCTOR supra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 16. H.

(*b*) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

CAPUT VIII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium absoluta*.
II. *Qualis intentio requiratur in foro divino?*
III. *Qualis intentio sufficiat in foro humano?*
IV. *Quid sit actio perfecta seu completa?*
V. *Quantitas actionum relativa*.

Consequens est, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eædem æstimentur, & velut quantæ concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias æstimari vel *absolute* & in se, vel *relate* & ad se mutuo. Circa absolutam æstimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, si eam formaliter & præcise consideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cuius nulla esse mensura intelligitur. Unde etiam formaliter & præcise spectata actio bona non altera melior; etsi materialiter & ratione objecti, nec quoad intensionem obligationis, una sit præstantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, distantiam utique majorem aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, majus aut minus æstimari potest; sicuti una curvitas magis a rectitudine discedit, quam altera. Nam nihili est (*a*) ratiocinium Zenonis apud Diogenem Laertium L. VII. (Segm. 120. Ed. Amst.) *Peccata omnia esse æqualia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam & qui centum stadiis, & qui uno a Canopo abest, æque uterque Canopi non est: Sic etiam qui magis minusve peccat, æque uterque a recte facto abest*. Quoniam autem isthæc distantia a lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde

(*a*) Imo verissimum, si res in se consideretur, etsi, propter hominis ad peccandum proclivitatem, in foro humano discrimen fiat inter peccatum majus & minus. Dissimulatur a magistratu peccatum minus, quia alias civibus omnibus pereundum esset. Sicuti enim omnia linea curva, etsi vel minimum a rectitudine deflectat, curva, non recta est, eaque ratione omnes curvæ inter se pares sunt: sic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malæ sunt, & hoc sensu peccata omnia æqualia. Quod & Theologi admittunt, quando in foro divino peccata omnia eatenus æqualia esse dicunt, ut homo vel propter minimum pœnæ æternæ reus sit. Civiliter igitur rem æstimans sententiam Stoicorum exagitat HORATIUS L. I Sat. III. v. 115.

de olim, cum prima hujus disciplinæ *Elementa* (*a*) juvenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo sphærico ista declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejusmodi argutiæ istam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. II. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non solum, ut fiat id, quod lex jubet, sed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi est conformis: inde apparet, ad hoc (*b*) ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum ut quod lege præscribitur juxta omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet studium legislatori promtum obsequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo approbari tanquam perfecte bonam, nisi quæ cum plenissima intentione fuerit suscepta, & ubi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam ut creatoris optimi maximi voluntati satisfieret. Eoque magis, quod istum utpote καρδιογνώστην ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem suam jactare sustinebit (*c*).

§. III. Ast in foro humano remissiore diligentia licet defungi (*d*). Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum civitatis procuratum eant (*e*), quod plerumque per exterius actionis exertitium provenit, quæ demum cunque sit agentis intentio (*f*): inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege præscriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per conjecturas, aut signa in sensus incurrentia, quæ inter mortales haudquidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem æstimant duntaxat sensualiter, seu prout sagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis usus admittit: ac parum fere sunt soliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus approbaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane absfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili suscipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæresi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atque indiciis æstimare fueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quæ ultimum quasi complementum attigit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quæ ab ista perfectione discedunt, eo inferior quælibet censetur, prout ab isthac absfuerit, sive pars aliqua pleno operi defuerit (*g*), sive intra conatum opus substite-

(*a*) Puta, *jurisprudentiæ universalis*, excusa Hage Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Mœnum a. 1680. p. 311. & seqq.

(*b*) Vid. supra c. 7. §. 3. & 4. H.

(*c*) Eximia est hæc periphrasis constantis & perpetuæ voluntatis, qua viri boni voluntati divinæ obtemperare nituntur, & cui ipsa conscientia humana suffragatur. Etsi enim vel justus quoque cadat septies in die, tamen & in ea indolis nostræ imbecillitate suavissimo perfundimur lætitiæ sensu, quoties pura est nostra voluntas, actinnes nostras ad amussim voluntatis divinæ conformandi: cum contra mens nostra contristetur, quoties nostra voluntas voluntati Divinæ rebellis ad alium finem tendit, quam ut plenitudini desiderii creatoris optimi maximi satisfiat.

(*d*) Videtur tamen sapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte exegisse. Caute enim Ulpiano in *L. 10. pr. D. de J. & J.* Justitia constans & perpetua voluntas dicitur, jus suum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adsuescunt. Unde διὰ τὸ αὐτὸ, ut officii nostri ratio eo fortius animis nostris insideat, quanquam utrumque eodem redit, & constans, & perpetua exigitur voluntas.

(*e*) Conf. NOODT de religione, jure gentium ab imperio libera.

(*f*) Cato apud GELLIUM L. VII. N. A. c. 3. ajebat: "*Facta sola censenda atque in judicium vocanda; sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque pœnis fieri obnoxias*. Add. CICERONIS III. de officiis locus supra c. 2. §. 10. H.

(*g*) Ubi multum refert, utrum conatus a principio interno, hoc est, mutatione voluntatis, quam pœnitentiam dicimus, an vero ab externo, puta casu, vi majore aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis aut indifferentibus interdum locum habet, quod SENECA dixit VII. de Benef. 13. *Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia tentasse*. H.

stiterit (*a*). Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quæ propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiæ quæque obtinet, quo longius citra ultimum complementum substiterit. Ubi tamen circa objecta (*b*) actionum, prout legibus designantur, observandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quædam enim divisionem admittunt, quædam secus; seu quædam ita sunt comparata, ut necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, tanquam species. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Mosen divinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis. Opposita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur sub se cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L.* 15. §. 1. *De de Injuriis*. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam injungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam a venere illicita. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscœnos, cogitationes fœdas. Hic verbi gratia verba impudica proprie se non habent ad adulterium instar gradus aut partis. Sed quia legislator divinus compendii gratia sub una lege generali multos actus speciales voluit comprehendere; inde solidum & integrum peccatum contra sextum præceptum patravit æque, qui simpliciter scortatus est, quam qui mœchatus est. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri. Ast vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non statim totum est patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex jubet operario mercedem integram exsolvi, ejus par solvi, pars negari (non) potest (*c*). Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haud contingit (*d*).

§. V. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum versetur; ex una etiam plus boni, malive, quam ex altera proveniat: apparet hoc respectu actionum quidem bonarum unam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo spectat proprie illud Horatii Serm. L. I. Sat. 3. (vers. 115. 116. 117.)

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut
peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legerit.

Add. Cicero pro Muræna, ubi salse Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etsi non insuper sit habendum istud Horatii I. ep. 1. (v. 55.56.)

De mille fabæ modiis quum surripis unum:
Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.

Quæ est actionum æstimatio *relativa*. De qua infra L. VIII. cap. 3. prolixius agitur (*e*).

CA-

(*a*) SENECA L. VII. de Benef. c. 13. *Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit Medicus partes suas; etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni jure usus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiamsi tu beneficium non recepisti.*

(*b*) Pro, *circa materiam* actionum. Occasionem erroris detexit Cl. BARBEYRACUS in not. 2. ad h. §.

(*c*) Adjecimus, monente Cl. BARBEYRACO, particulam negativam, quæ antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo sensui.

(*d*) Addendum ex Elem. jurisprudentiæ univers. p. 319. *& in aliam simul legem impingit.*

(*e*) Conferenda hic etiam AUCTORIS Elementa jurisprudentiæ universalis p. 327.

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM IMPUTATIONE.

I. *Imputatio actualis*.
II. *Imputatio ex gratia*.
III. *Imputatio ex debito*.
IV. *Quid alteri efficaciter possit imputari?*
V. *Meritum quid?*
VI. *Quomodo effectus actionum moralium decantur?*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Ubi prius separandæ sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quæ in cujusque arbitrio relictæ sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem auctorem declarat; simulque effectus ipsarum (*a*) in istum actu redundare, aut in eodem hærere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius usum & emolumentum exercuit, significat, sese in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Etsi posterior hæcce vocabuli imputandi significatio (*b*) frequentius apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem apparet, quod prior quidem ab latore aut custode legis tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & usum actio fuit suscepta.

§. II. Prioris imputationis vulgo circumfertur divisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratæ, quos iste sibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odiosa non item (*c*). Quemadmodum enim ea bonorum natura est, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipsum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, ut ex ejusmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconveniens est, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponatur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit (*d*). Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus insigni patris

(*a*) Id est, *præmia* vel *pœnas*.

(*b*) Ita SENECA II. de Benef. c. 17. *Superbos & imputatores* dixit, qui magni æstimant beneficia sua, & alios eo nomine sibi habere volunt obligatos. Qualis ille a PHILEMONE descriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:

Bene quod fecisti id exprobrasti non bene:
Verbis mendicis operam optimam destruis,
Jactans amico quod per te evenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

(*c*) Distinctio, qua alias JCti, conventionum & legum contemplatione utuntur inter res *odiosas*, *favorabiles & mixtas*, infra ab AUCTORE exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de favorabilibus & odiosis per *se* & *simpliciter talibus* agitur.

(*d*) Quod fit, ubi simul posteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in posteris quoque pensandum, effecit interdum, ut regna fierent hereditaria. V. POLYBIUS L. VI. histor. cap. 4. & 5. H.

patris merita imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, ut delictum paternum fit occasio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non nisi sub certa lege in eum transitura, aut ejusdem mansura erant. Quo ipso tamen haudquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipsius conditio respuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipsi omnino possideant, aut ut ad certos honores admittantur (*a*). Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem a parentibus illæsa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neque deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum auctor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo usque procedi potest contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem facessere adigantur. Nam a natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, sed id juris facto suo aut alieno adquirit; cui retinendo hæc potest adjuncta esse conditio: ut amittatur, ubi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicujus juris a conditione casuali suspendi, rationi non repugnat (*b*). Quanquam alicubi leges civiles hic justo duriores esse, nemo inficias iverit.

§. III. Imputatio autem ex debito in hoc consistit, ut ii, quorum interest, actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Unde si in lege aliqua actioni bonæ certum sit constitutum præmium, ubi custos legis ab aliquo istam actionem patratam agnoverit, manifestum est, hunc istud præmium suo jure posse petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promissum præmium facere quid jussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris approbatio; & abundantis præmii loco erit habendum, istius offensam, quæ secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, ubi actio vetita fuit patrata, si quis pro istius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & exsecutio non spectat, bene facta approbaverint, male facta reprehenderint, nihil præter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari potest illud Diodori Siculi in Excerptis Peiresciarum: Ἔστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλος ἀρετῆς ἀδάπανος. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. *Laus est, quasi quoddam virtutis præmium nullo constans sumtu: vituperium vero pœna est vitii absque vulnere*. Est tamen ulterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum istam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit (*c*). Quo ipso tamen publicæ superiorum prætensioni, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Ast quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis objectum aut directores, id est, adversus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Unde si injuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus usum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præstitit sibi pro imperio injuncta, approbationem sui facti experitur cum a cæteris, tum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid insuper prætendere haud-

(*a*) Quid enim si pater ante mortem bona sua per luxuriam dissipasset? V. H. GROTIUS Lib. II. de J. B. & P. c. 21. §. 10. AUCTOR L. VIII. c. 3. §. 30. H.

(*b*) Vid. L. VIII. c. 3. §. 33. H.

(*c*) Ita transactio de crimine capitali publicæ accusationi non obstat. V. *L.* 5. §. *fin. ad L. Jul. de vi public*. A. MATTHÆI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quæst. crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Atejus Capito apud TACITUM III. Annal. 70. *Sane lentus in suo dolore esset*: (Tiberius) *Reipublicæ injurias ne largiretur*. H.

haudquidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. Luc. XVII. 9. 10. Eandem ob rationem nemo postulare potest, ut sibi ad producendum aliquid jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinuerit; sed contentus erit, quod nuda istius approbatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret (*a*), isthoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud SENECAM L. IV. controv. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & præmium tirannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit*. Et recte CICERO Philip. II. (c. 3.) negat se ideo Antonio devinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non-entia, quorum nullæ sint affectiones positivæ. Etsi reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Ast contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram agere; rationis utique est, ut id ipsi queam imputare, id est, meo jure postulare, ut ille isthoc factum velut a me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Ut tamen isthæc imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi (*b*), in recipiente voluntas expressa aut præsumta ab isto illud admittendi (*c*). Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur (*d*). Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei respectu, aut etiam ut mihi noceret, egit. Sic stulte petiturus est præmium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomicam ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud TACITUM H. I. (c. 71.) *Marius Celsus constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit*. Add. Genes. XLV. 5. L. 20. (*e*). Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres, a quibus domo paterna fuerat ejecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ auctoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin*; apud Zonaram Tom. III. (in Theodosio Juniore.) Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid impurandum sit, pactum intervenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo ulterius isthoc in negotio tendat, invenit. Conf. Matth. XX. 13. 14. Quo spectat illud HOBBESII Leviath. c. X. *meritum præsupponit jus ex promisso*.

V. Ex HISCE facile colligitur, quæ sit indoles meriti, aut quænam sint actiones meritoriæ, quas alii etiam adversus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti præcipue est præstatio operæ indebitæ, & quam a nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præstitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. M. SENECA L. I. controv. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est*. Julius CAPITOLINUS in Antonino Pio, (c. 2.) cum rationem cognominis memorasset, quod socerum ætate fessa manu, præsente Senatu, levasset, addit: *Quod quidem non satis magnæ pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat*. Nec indebita invito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum utilitas redundaverit. Unde manifestum est (*f*), mortali adversus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinæ examussim.

(*a*) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

(*b*) Quo referri debuisset exemplum tyrannicidæ supra, loco non suo exhibitum.

(*c*) Hinc solutum pro invito actione negotiorum gestorum repeti nequit. V. L. 8. §. *f. D. L. fin. C. negot. gest. L.* 40. *D. mandati*. H.

(*d*) Hinc quærenti Ulyssi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic responderet:

Πάντων δ' ἑταίρων ὕστερον θοινήσομαι.

Te post sodales ultimo epulabor loco.

Ulysses regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.

Das hospiti equidem munus egregium Cyclops. H.

(*e*) Plane, ut H. GROTIUS in Sophompan. Josephum introducit loquentem, cum fratribus:

Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas

Meretur. Est cur gratias vobis agam,

Per quos honores proximos regno tuli. H.

(*f*) Optime hoc demonstrat H. GROTIUS ad Lucam XVII. 7. H.

mussim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitæ promissionis, quam destituere bonitas (*a*) ipsius non fert; non autem quod exinde ius proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, sæpe jussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandæ obsequii promtitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Unde & ista non mercedis, sed præmii liberalis nomine solent venire. EURIPIDES in Rheso (v. 162. 163.) Παντὶ προσκείμενον κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit.* Quod si tamen legislatores actione aliqua præstita expresse abs sese aliquid tanquam jure postulare statuant; qui id recte & suo jure petere agens queat, dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est nuda intermissio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanæi, L. VI. c. 11. *Non est justitiæ opus ab injustis abstinere, neque prudentiæ opus est, stulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim, quod æque ab bonore pœnaque distat, virtus non est.* Add. Lucæ XVIII. 11. Ammianus MARCELLINUS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Supersunt igitur ad adquirendum adversus homines meritum actiones, quæ ipsis, saltem perfecte, non debentur; sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas astringat; sive naturalis quidem ratio eas jubeat, aut suadeat, applicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; sive juri civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam jus obtinet, adeo ut si illa præstentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo applicandum in præsens jus habebam: iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Ast quando extra obligationem perfectam alteri quid præsto, id utique cum mihi decedat istique adcrescat, relinquit apud me (*b*) jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid æquipollens. Et hoc ipsum meritum est (*c*). Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expressa conventione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur (*d*), *Præmium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis (*e*), ut concessio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas; vel notionalis (*f*), ut statuæ, inscriptiones, coronæ, & similia. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. II. c. 7. Etsi sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt utiles, meritum resultat. Sicut contra ex actionibus pravis, cumprimis illis, quibus alteri damnum injuria datur, enascitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum pensandum adstringitur. In uni-

(*a*) Adde *& veracitas ipsius*, quas voces recte in versione sua explevit Cl. BARBEYRACUS ex Auctoris Elem. Jurispr. univers. p. 336. Per hanc enim potissimum virtutem, Deo, tanquam sanctissimo promissori credimus. Vid. Nehem. IX. 8. 33. 1. Joannis I. 9. ubi justi nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in sermone, neque in moribus.

(*b*) Ubi scilicet animus adfuit inducendæ obligationis hujusmodi, verbi gratia si quis alterius negotium utiliter gessit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

(*c*) Ubi docet *& a servo beneficium accipi posse; & quod affectu amici sit, desinere esse ministerium.* Quo pertinet & Hebræorum proverbium Maimonidi memoratum: *Ei datur præmium, qui quid injussus facit:* Cyrus apud Xenophontem Histaspæ, qui omnia imperata sedulo fecerat, quærenti, cur sibi Chrysantas præferretur, respondebat: *Chrysantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum invocatus ad nostra negotia aderat; deinde non hoc solum quod jussus erat, verum id quoque, quod ex usu nobis esse sentiebat, exequebatur.* H.

(*d*) Sive honorarium a JCtis. H.

(*e*) Vid. de hac distinctione JCtorum infra L. IV. c. 10. §. 7.

(*f*) Sive talis, quæ notionem excitet in animis hominum ex instituto humano.

universum autem malæ actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. CÆTERUM quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita ejusdem cessatio ac velut revocatio eosdem abolet. Isthæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales sunt, seu quamdiu legibus præcipiuntur, aut interdicuntur, non potest non sequi imputatio simplex. Abolita autem lege, isthæc quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille tantum remittere potest, cujus interest effectus actionis ipso actu exsistere. Unde si quis operam præstitit, imputationem remiserit, merces non amplius peti potest. Quam remissionem facere non est in arbitrio ejus, cui opera est exhibita. Creditoris quippe est debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos est, quorum interest, eos effectus actu exsistere, id est, ejus, qui læsus fuit, & legumlatoris, atque custodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potissimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exsoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna adæquata nemo punitur. Etsi multæ pœnæ velut lituram post se relinquunt. Vid. SUETONIUS Claudio c. 16. Sæpe etiam exhausta pœna corporali (*a*), moralis pœna sive infamia, ejusque signa perdurant. Deinde quem judices absolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio (*b*), si reus moriatur. Etsi ad terrorem cæterorum in atrocissimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam sæviri soleat. Quarto, lapsu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, ut postea propter ista in judicium delinquens non vocetur. SENECA Oedipo: *Latere semper patere, quod latuit diu*. Etsi diuturnitate temporis crimen deleri neget LYSIAS Orat. XII. Et denique si criminis venia ab eo, qui summum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. MATTHÆUS de criminibus ad *L*. 48. *D. tit*. 19. Cæterum uti velut sopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus dissimulatur, aut velut in antecessum condonatur: ita ubi semel isti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem potest, quod in illis est morale, non autem, si quid circa eosdem physici intercurrit. Quod enim semel factum, id physice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici potest. Sic qui propter delictum fustigatus fuit, verbera quidem, quæ semel tergo excepit, retinet (*c*); infamia tamen decreto imperantium extingui potest. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum est illud OVIDII de Ponto L. I. El. 1. *Estque pati pœnam, quam meruisse, minus. Pœna potest demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne sim, cum venerit, exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet*. Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui, ut reatus actionis malæ tollatur, præter non-imputationem, seu condonationem requirunt infusionem qualitatis alicujus contrariæ, seu habitus justitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus superinducto tectorio; aut fœtorem accenso thure dissipamus. In quem errorem istos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo physicæ solent. Id quod quam absurdum sit, ex superioribus facile potuit colligi.

(*a*) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.

(*b*) V. L. III. c. 1. §. 11. H.

(*c*) SYMMACHUS X. ep. 3. *Notatus judicio exploratissimum remedium veniæ imperialis implorat, ut judicati remissione famæ suæ vulnus excludat*. Exemplum famæ, a Papa Carafis restitutæ, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Histor. ad A. MDLXVI. H.

S A-

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ
ET GENTIUM
LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE, UT VIVAT EXLEX.

I. *An lex in hominem cadat dubitatur?*
II. *Libertas in genere quid?*
III. *Libertas in Deo qualis?*
IV. *Libertas brutorum qualis?*
V. *Hæc ne homini indulgeretur, obstabat ipsius dignitas.*
VI. *Pravitas.*
VII. *Varietas ingeniorum.*
VIII. *Et imbecillitas ac naturalis incultus.*

POSTQUAM priori libro res morales in genere, ac frequentissimi usus vocabula sunt explicata, quæ sparsim inserta compagem hujus disciplinæ erant interruptura; jam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum evadet, quare Creator optimus maximus homini non indulserit ejusmodi libertatem, ut omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret (*a*), nulli juri, regulæ, aut necessitati (α) obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, id est, facultatem ex intrinseco velut impulsu sese convertendi ad eas res, quæ ipsi congruæ videntur, & avertendi sese ab illis, quæ displicent, & quidem ut illa voluntas cogi sit nescia; dubitare quis possit, annon bonitatem ipsius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat applicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quæ necessario intermittenda, multa nolle, quæ necessario suscipienda sunt (*b*).

§. II. UT IGITUR paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ esse inutilem ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, ut legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fræna recte potuerint laxari. Hic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod (*c*) quis

(*a*) Quale hominis monstrum erat Cyclops ille apud HOMERUM, dicens:
'Ουδ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
"Ουτε σεῦ, οὔθ' ἑτάρων, εἰ μὴ θυμὸς με κελεύοι.
Non odium devito Jovis, nec cæterà parcam,
Vel tibi, vel sociis, si non mutavero mentem. H.

(*b*) Non necessitate *physica*, sed *morali*, quæ exposita fuit supra, L. I. c. 6. §. 14. in fine, & c. 7. §. 2. ita, ut *necessitas* & *obligatio* hic sint Synonyma.

(*c*) Quæ hic sumitur pro potestate agendi, seseve movendi.

(α) Necessitatem pro obligatione posuit Auctor, quæ vox quidem confusionem parit.

quis ipse judicaverit. Dum *Facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum, ac vim movendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, ut intelligatur, motum & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis nervis mobile exsistit. Additur denique, *quod quis ipse judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cœco quodam impetu motum excitari, sed præsupponi agentem rem objectam, saltem utcunque cognovisse, ac post qualemcunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia impedimenta (*a*), quæ motum inhibere, aut in diversum detorquere possint, hinc abesse debere, ubi illibatæ libertati locus statuitur.

§. III. His positis apparet, si quis rerum universitatem perlustret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; uti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diversos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum Deum optimum maximum cadit, quæ tanquam nobilissimum attributum perfectissimæ ipsius essentiæ concipitur. Quæ & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est conjuncta. Unde quod Deus quædam non agit (*b*), aut non omnia semper agit (*c*), illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. Psalm. CXV. 3. Ephes. I. 11. (*d*) Quod autem idem quædam non posse agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali aut morali, sed ex proprio placito (*e*), quod mortales ad magnitudinem & præstantiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud tritum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur justitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut jus in altero, sicut justitiæ humanæ natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimæ suæ naturæ congruere ipse operibus, & per revelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum applicamus, quo quæ recte a nobis adversus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod ejus libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promisso ortam; sed quia præstantiæ divinæ convenit efficere, ne frustra quis expectaverit, quod ab ipso expectare est jussus: aut quia promissa fallere imperfectionem aliquam involvit, quæ a Deo quam longissime abest. Qua de causa etiam mortales promissa divina non velut jure nostro postulamus, sed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim hic, quod in promissis humanis, obtinet; solve quod debes; promissum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa Dei, quam quæ citra promissum ab ipso præstantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcunque balbutire possumus. Etsi illud manifestum sit, libertatem isthanc divinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 7. §. 6.

§. IV. Animantia bruta, quæ infra nostram conditionem posita sunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quæ eatenus quidem valde est ignobilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptæ, & hebetudo sensuum, ac abjectio appetitus neque circa multa objecta, idque sat superfunctorie verse-

(*a*) Quorum alia *Physica* sunt, ut vinculum, ferrum, carcer; alia *moralia*, ut obligatio, lex, imperium, auctoritas. Vid. Auctor. Element. Jurispr. univers. p. 20.

(*b*) Et, verbi gratia, non plures lunas terræ circumponit, ut plures lunas circumposuit Jovi & Saturno: APOLOGIA Pufendorf. §. 7.

(*c*) Quod, verbi gratia, fieret, si quotidie crearet nova corpora animata, vel inanimata.

(*d*) Fusius hoc & quæ sequuntur exsequitur AUCTOR infra c. 3. §. 5. & 6. H.

(*e*) Exempla eorum, quæ a Deo absolute fieri nequeunt, mendacium, verbi gratia, furt, & perfidia. Sed cum Deus, tanquam ens liberrimum, obligationis & impedimenti omnis expers sit, impotentia, quæ hac parte Deo tribuitur, non aliunde originem habet, quam ex infinita perfectione ipsius. Vid. infra c. 3. §. 5. & 6.

versetur, & non nisi ab iis, quæ ventri inserviunt, crassis fere, & ubique obviis excitetur. De cætero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo aut inter se, aut adversus homines debeant uti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum conjunctione, & nonnulla benevolentiæ specie, non fidei religione contineatur. Plerisque ubi Venerem explevere, nullum amoris vestigium superest, nec ulla pudoris aut sanguinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolis amor; sed qui eousque durat, quoad alere seipsam illa queat. Ulterius neque genitoribus geniti cura, & amor oblivione penitus deletur. Neque istis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officii solicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunque palato arriserint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges dominii ignorent, ubi fames subegerit, sæpe acriter super illis, quæ in medio exposita sunt, certatur; & quæ jam ab aliis congesta in suos usus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, nisi quam sola virium eminentia tribuit (*a*). Equidem apud quædam bruta instar aliquod amicitiæ & societatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate sunt prædita, in diversa potius genera, quam in proprium sæviunt. Quo spectat illud JUVENALIS Sat. XV. (v. 159. & seqq.)

> —— —— *Parcit*
> *Cognatis maculis fera: quando leoni*
> *Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam*
> *Expiravit aper majoris dentibus apri?*
> *Indica tigris agit rabida cum tigride pacem*
> *Perpetuam; sævis inter se convenit ursis.*

Verum præterquam quod non citra figuram poeticam isthæc dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnæ pacis; quippe quæ statim, ubi ventris respectus intervenerit, abrumpitur. Blande inter sese lusitant catelli; sed offam in medium projice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla adversus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adsuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum appetitum irritare possit, ne hic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum haudquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam sæpissime coercetur. Quod si quis quærat, quare isthæc exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta solicitudine fovenda & circumscribenda securitas animantium, in quæ maximo numero producenda non solum fœcundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quæ anima immortali destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu unice provenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coercitione opus habebant, quod appetitus eorundem non nisi fame, siti & Venere stimuletur, cui sedandæ istis paratam fere, & copiosam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset (*b*), abunde ipsis virium ac solertiæ competit. Add. CHARRON de la Sagesse, L. I. c. 34. num. 11.

§. V. ENIM VERO quare Creator ejusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conveniat, plures rationes apparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia (*c*) aut post superveniente, resultantes. Requirebat humanæ naturæ digni-

(*a*) Et alia simulacra virtutum vid. infra c. 3. §. 2. H.

(*b*) ANTIPHON:

> *Τέχνῃ κρατῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα,*
> *Natura quorum superat, arte hæc vincimur.*

V. H. GROTIUS L. IV. de Verit. Relig. Christian. §. 6. & in notis. H.

(*c*) Quo nomine hic venit conditio, in qua homo nascitur, quando e manibus quasi creatoris sui in hujus luminis auras mittitur, consideratus pure ac simpliciter, ut homo, antequam ullum facultatum suarum usum fecerit: quum contra *superveniens* dicatur, in qua, præcipue postquam facultatibus suis uti cœpit, sibi relictus versatur. De illa hoc paragrapho agitur, de hac tribus sequentibus.

dignitas, & præstantia, qua cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem; lumine intellectus, facultate res dijudicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes solertissimam. Ob quam ille audit *sanctius* reliquis *animal*, *mentisque capacius altæ*, *& quod dominari in cætera posset*. Solinus c. 3. hominem vocat animal, *quod rerum natura sensus judicio*, *& rationis capacitate præposuit omnibus*. Animam porro ad longe nobiliorem finem destinatam esse a Creatore, quam ut corpusculo huic pro sale sit, vel inde colligitur, quod ejusmodi præcipue facultatibus exsplendescat, quæ ad conservationem corporis parum aut nihil videntur conferre, sic ut isthoc longe minore velut apparatu incolume esse potuerit (*a*). Sane enim animæ humanæ vis circa illa sese quam maxime exserit (*b*), quæ ad cultum Numinis (*c*), vitamque socialem (*d*) ac civilem spectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere (*e*), & quid sibi congruat, vel non congruat, judicare; notiones universales a singularibus, abstractas formare; signa, per quæ notiones in animo hærentes aliis communicari queant, comminisci, numerum, pondera, ac mensuram intelligere, atque ista inter se comparare; ordinem ejusque vim intelligere, & observare; affectus ultro excitare, sistere, ac moderari; plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata sub præsentem velut obtutum revocare; in seipsam aciem suam reflectere, ac sua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conscientiæ vis promanat. Quorum omnium exiguus usus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac insociabili intelligitur. Add. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 2. §. 4. (*f*) Qui & ex structura corporis humani præclara adfert, d. l. §. 33. seqq. Jam quo splendidioribus donis Creator hominem instruxerat, quo plura ipsius ingenium capiebat; eo fœdius erat illa incultu obsolescere, aut sine ordine, sine decore temere velut effundi, & consumi. Neque vero frustra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utque eidem sese posset attemperare; sed par omnino erat concessis ipsum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exsplendesceret, ipsique homini amplior felicitas proveniret. Possis quoque huc applicare illud Manilii Astron. L. II. (v. 580. & seqq.)

> — *Quis dubitet hominem conjungere cælo?*
> *Eximiam natura dedit linguamque capaxque*

Inge-

(*a*) Quod exemplo animalium quorumdam, longevorum, veluti cervi, tum etiam arborum quarumdam, veluti quercus, manifestum, ut pote quæ, etsi intellectu, imo arbores etiam sensu fere careant, tamen diutissime vivunt.

(*b*) Nam, quæ alimenta, quæ remedia, quæ exercitia corpori nostro quam maxime conveniant, vitamque nostram omnium diutissime producant, pletisque parum exploratum est, imo id sæpe vel sagacissimos philosophos & expertissimos medicos fugit.

(*c*) Vid. infra c. 2. §. 20. not. 2.

(*d*) Quod CICERO observavit, enumerans commoda, quibus homo bestiis præstat. De Off. L. I. c. 4. *Eademque*, inquit, *natura*, *vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis*, *& ad vitæ societatem*. - - - *Nec vere illa parva vis naturæ est rationisque*, *quod unum hoc animal sentit*, *quid sit ordo*, *quid sit*, *quod deceat*, *in factis dictisque qui modus*.

(*e*) Vid. infra c. 3. §. 10. n. 5. & CICERO de Nat. Deor. L. II. c. 59.

(*f*) Egregius quoque CICERONIS I. de LL. c. 9. locus est. *Ipsum autem*, inquit, *hominem eadem natura non solum celeritate mentis ornavit*, *sed etiam sensus*, *tanquam satellites attribuit*, *ac nuncios*: *& rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudavit*, *quasi fundamenta quædam scientiæ*: *figuramque corporis habilem*, *& aptam ingenio humano dedit*. *Nam cum cæteras animantes abjecisset ad pastum*, *solum hominem erexit*, *ad cælique quasi cognationis domiciliique pristini conspectum excitavit*: *Tum speciem ita formavit oris*, *ut in ea penitus reconditos mores effingeret*. *Nam & oculi nimis arguti*, *quemadmodum animo affecti simus*, *loquuntur*: *& is*, *qui appellatur vultus*, *qui nullo in animante esse*, *præter hominem*, *potest*, *indicat mores*: *Cujus vim Græci norunt*, *nomen omnino non habent*. *Omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis*, *moderationem vocis*, *orationis vim*, *quæ conciliatrix est humanæ maxime societatis*. *Neque enim omnia sunt hujus disputationis ac temporis*: *& hunc locum satis*, *ut mihi videtur*, *in iis libris*, *quos legistis*, *expressit Scipio*. *Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum esse voluit*, *generavit*, *& ornavit Deus*, *perspicuum sit illud* (*ne omnia disserantur*) *ipsam per se naturam longius progredi*: *quæ etiam nullo docente profecta ab iis*, *quorum*, *ex prima & inchoata intelligentia*, *genera cognovit*, *confirmat ipsa per se rationem*, *& perficit*. Conf. EUNDEM Lib. II. de natura Deor. c. 54. & seq. H.

Ingenium, volucremque animum. Quem denique in unum
Descendit Deus, atque habitat, seque ipse requirit,

§. VI. Sed et quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat (*a*) ipsius præ hisce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque studia penitius fuerit rimatus. Quod bruta solicitat, venter est, & Venus; & hæc quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluam titillationem, sed excitandæ soboli exercetur. Quo fine obtento, ultro velut sopita quiescit. Oppianus Cyneg. I. 3.

Οὐ γάρ τοι θήρεσσι νόμος, γαστὴρ ὅτε πλήθει,
Ἐν λέχει ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

Non enim feris est consuetudo, venter cum plenus est, cubile ineuntibus perficere venereum opus. Ast hominis libido haudquidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conservandæ speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum a natura passim expositum, & qui nullo præterea apparatu nullisve condimentis indigeat. Hic si quiescat, nihil insuper curarum negotium facessit. Nec in iras (*b*), & ad lædendum alium temere exardescunt bruta, fame ac Venere vacua, nisi lacessantur. Ast hominis venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult (*c*). Vestibus ne indigerent bruta, natura dedit. Ast homo nuditatis suæ teneritatem in occasionem ostentandæ vanitatis & superbiæ arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido (*d*), ambitio, gloriæque & alios eminendi cupiditas (*e*), invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio, superstitio, cura rerum futurarum, curiositas, mortales subinde agitat: quorum omnium sensu bruta haudquidquam tanguntur. Manilius Astron. L. IV. (v. 4. & seqq.)

—— *Nullo votorum fine beati*
Victuros agimus semper, nec vivimus unquam,
Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit:
Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat.
Cumque sui parvos usus natura reposcat,
Materiam struimus magnæ per vota ruinæ,
Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas,
Et summum census pretium est effundere censum.

Libanius Declam. IX. (pag. 345. 346. Ed. Paris. Morell.) *Nonne mite quidem animal verborum tenus homo est: Sed rebus ipsis agreste & effræne? Nam quænam leonum adversus leones expeditio? quod bellum inter ejusdem generis belluas? quod apud illas est perjurium? quæ pactorum violatio? quæ perfidia tanta & avaritia? quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commessationes aut crapulas; quæ norunt adulteria?* Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata suscipi. Add. Charron de la Sagesse L. I. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11. In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum jus eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo, nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & pœna imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus frænum compesceret? Add. Aristoteles Problem. sect. 29. quæst. 7. Plinius H. N. L. XVIII. Procemio. Jamblichus Protrept. c. 20. *Ut homines inter se vi-*

(*a*) Et quidem insignis. Quam in rem plura sapientum effata attuli Elem. pr. civ. Part. I. sect. 1. §. 5. seqq. Adde quæ AUCTOR habet L. VII. c. 1. §. 3. post med. H.

(*b*) SENECA Ep. CIII. *Nunquam enim illas* (feras) *ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet.*

(*c*) Et sæpe plus alimentorum appetit, quam digerere possit stomachus ejus, addit AUCTOR de Offic. L. I. c. 3. §. 4.

(*d*) PLINIUS Hist. Nat. Lib. VII. Procem. *Uni* (animantium) *ambitio, uni avaritia, uni immensa vivendi cupida, uni superstitio, uni sepulturæ cura atque etiam post se de futuro.*

(*e*) Memoria injuriarum & eam comitans vindictæ studium, addit AUCTOR de Offic. hom. & civ. L. I. c. 3. §. 4.

se vivant familiariter, simulque contra legum præscriptum, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferretur, quam si quisque sigillatim vitam institueret. Itaque propter hasce necessitates tam lex, quam justitia regis loco inter homines sunt, neque ullo modo illa abesse ab iis, vel removeri possunt. MANILIUS Astron. L. II. p. 47. Edit. Bœcleri v. 13. & seqq.

§. VII. ACCEDIT, quod in homine longe major sit ingenii diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera consimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & appetitu ducuntur. Unum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulcrum. HORATIUS II. Sat. 1. (vers. 27. 28.)

—— Quot capitum vivunt, totidem studiorum
Millia. ——————

PHILEMON apud Stobænm Serm. 2. Ἐὰν τετρα-μυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγῃ, μίαν φύσιν Ἁπαξάπασῶν ὄψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν Καθ' ἑνὸς, τοσοῦτοι ἐστὶ καὶ τρόποι ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget; unam naturam omnibus cernet inesse, modumque vitæ & tenorem parem. Nostrum autem quot corpora numero, totidem est & vitæ rationes cernere.* PLINIUS Paneg. (c. 76. n. 4. Ed. Cellarii.) *Nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic fiunt, tanquam omnibus placeant.* Nec simplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixta. Imo idem homo sæpe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore summopere abhorret.

—— Magno curarum fluctuat æstu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.

Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exercendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. QUINTUS Calaber L. I.

Πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὸν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα
Eadem quidem generis origo est universis hominibus,
Στρωφῶντ' ἄλλοι ἐπ' ἄλλα. ——
Sed circa munia alius alia versatur. - - -

Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo fœdior, & inamœnior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, quæ omnimoda similitudo haudquidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diversa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diversa officia diversis sint exhibenda, ac diverso nos modo erga diversos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examussim essent similes, nec unus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscititiis, quæ infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam præbere possent. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diversitate latet, dum ex eadem uni hæc, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, ut cuilibet formam, quæ sibi pulcherrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, invenire liceat.

§. VIII. DENIQUE ut citra legem non viveret homo, requirebat quoque ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, ut eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem a prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. QUINTILIANUS Declam. 306. *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque fœtibus est statim ingressus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adversus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis sæpe labitur* (a) THEOCRITUS Idyll. 26. (v. 50.)

Ἄλλ-

(a) SENECA de Consolat. ad Marciam C. XI. *Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: quum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & li-*

Ἄλλῳ δ' ἄλλων ἔθηκε Θεὸς γ' ἐπιδευέα φωτῶν.
Nam Deus alium alio indigere statuit viro.

Add. PLINIUS H. N. L. VII. præfat. Quot anni requiruntur, quam ſolicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente ſermocinatione, nutritum, ut quo velit ambulare queat; de cætero ab omni informatione & diſciplina deſtitutum, cuique adeo nihil ſit ſcientiæ, niſi quod ex proprio velut ingenio pullulavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac ſocietate in ſolitudine relictum. Quam miſerandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radiceſque vellere, aut ſponte natos fructus legere, ſitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aeris injuriis antra ſubire, aut muſco gramineve corpus tegere, tempus tædioſiſſimum per otium exigere, ad quemvis ſtrepitum, aut animantis alterius occurſum exhorreſcere, denique fame, frigore aut lacerante fera beſtia perire. Igitur quod homo non miſerrimam vitam inter omnia animantia degit, a conjunctione, & ſocietate ſui ſimilium habet. *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum*, non ad matrimonium duntaxat, ſed & ſocietatem cum aliis hominibus in univerſum pertinet. Societas autem inter homines ſine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma ſervari poteſt. Igitur ne fœdiſſimus omnium animantium, & miſerrimus eſſet homo, exlegem eundem vivere haudquidquam conveniebat. Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque PLUTARCHUS de audit. (pag. 37. Edit. VVechel.) Τῷ λόγῳ τοὺς ἑπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὡς βούλονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μεταμελοῦντι ἑκούσιον. *Rationi qui parent, ſoli digni ſunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi vivunt ut volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Ineruditæ autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum pœnitentia conjunctam habent.* Ex quibus omnibus apparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipſi competit, & non per abſtractionem concipitur, ſemper cum vinculo aliquo, ſanæ rationis nimirum, & legis naturalis, eſſe intelligendam.

& lineamentis exterioribus nitidum: frigoris, æſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu & otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ ſolicitaque tutelæ, precarii ſpiritus & male hærentis, quem pavor repentinus addictuſve ex improviſo ſonus auribus gravis excutit. Soli ſemper nutrimentum ſibi vitioſum & inutile. Quem locum, hoc ſcribens, ante oculos habuiſſe videtur Auctor.

C A-

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

I. *Status naturalis diversa consideratio.*
II. *Ejus miseria.*
III. *Et jura.*
IV. *Status naturalis temperatus.*
V. *An ille habeat indolem belli?*
VI. *Affirmantis Hobbesii rationes adducuntur.*
VII. *Negativam suadet cognatio inter homines.*
VIII, *Hobbesii rationibus occurritur.*
IX. *A statu naturali non debet exulare ratio.*
X. *Barbari mores statum naturalem non constituunt.*
XI. *Pax naturalis pactis opus non habet.*
XII. *Pax naturalis est parum fida.*

PER STATUM hominis naturalem (*a*) non intelligimus hic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; sed in qua homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & universum vitæ humanæ cultum, sed etiam potissimum societates civiles, quarum ex ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu ut distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quæ ipsum incommoda, quæ itidem jura eundem comitentur; id est, quæ conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, id est, an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri sit subjectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut absolutus, qui adversus omnes omnino homines æqualiter se habet, vel *limitatus* & restrictus, prout certam dumtaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel ut concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in societatem civilem coaluisse, cum cæteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. II. UT IGITUR status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra ulla subsidia & inventa humana, aut divinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo undecunque in huncce mundum projectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post nativitatem ipsi accidens, & quidem ut non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla prævia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foveri. Hujus conditio non potest non miserrima concipi sive ponas illum infantem fuisse, cum ita undecunque exoriretur, sive justa jam

(*a*) Huc referendum, quod CICERO dixit V. de finib. 9. *Omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum, quasi finem & extremum, se ut custodiat quam in optimo generis sui statu.* Mox: *Homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere.* Quod ita interpretatur, *vivere ex natura undique perfecta & nihil requirente.* E contrario H. GROTIUS II. de J.B. & P. c. 5. §. 9. & §. 15. Statum naturalem opponit statui legis Christianæ, velut perfectissimo. Addenda his nova significatio, auctorem habens Jacobum Thomasium, in societate civili statum naturalem, qui citra legem, ab arbitrio humano venientem, in naturali ratione fundatur, a civili distinguentem. Hoc loco intelligitur naturalis status, qui ante factum humanum omne existit. Qua notione factum & natura sibi aliquando opponuntur. V. L. 20 §. 1. D. *de servitut. præd. rustic.* L. 1. §. *idem aiunt de aqua & aqua pluvia arcenda.* Add. AUCTOR infra §. 4. circa finem. H.

jam præditum ſtatura ac robore. Sane infanti miſerrime fuiſſet pereundum, niſi velut per miraculum brutum aliquod animal ubera miſero præbuiſſet (*a*): quod ipſum tamen cum brutis contubernium beſtiarum, alumno non parum feritatis daturum erat. Iſte tamen juſta jam ſtatura, utique nudus erit concipiendus, non niſi inarticulatum ſonum emittere valens, omni diſciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *ſtupefactus novo penderet lumine mundi*, uti MANILIUS L. I. (verſ. 68.) loquitur, cui fame vellicante obvium quidvis arriperetur, guſtuque prætentaretur, ſitim obvius liquor levaret, contra injurias aeris antra aut denſæ arbores qualecunque ſuffugium darent. Talium ſi etiam plures in terra adhuc plane inculta ſibi ſolis relictos concipiamus, quamdiu miſerrimam ac fere belluinam vitam acturos fuiſſe arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occaſione, ex ſolertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitæ cultum proficerent, *& varias uſus meditando extunderet artes*? Id quod facile agnoſcet, ſi quis omnia illa velit circumſpicere, quibus jam in vita noſtra utimur, & quam difficile cuivis futurum fuerit omnia iſta proprio Marte invenire, ni aliorum hominum manuductio & opera præiret; imo quam de pleriſque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non eſt, paganos ſcriptores, qui veras origines generis humani ex divinis literis ignorabant, tam fœda de primævo hominum ſtatu prodere. HORATIUS Sermon. L. I. ſatyr. 3. (verſ. 99. & ſeqq.)

Quum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces, ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire, & condere leges,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Sic LUCRETIUS L. V. (verſ. 923. & ſeqq.)

Et genus humanum multo fuit illud in arvis
Durius, ut decuit, tellus quod dura creaſſet.
Quod ſol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte ſua, ſatis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque. At ſedare ſitim fluvii fonteſque vocabant.
Nec tum res igni ſcibant tractare, neque uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum.
Sed nemora, atque cavos montes, ſylvaſque colebant,
Verbera ventorum vitare, imbreſque coacti.
Nec commune bonum poterant ſpectare, neque ullis
Moribus inter ſe ſciebant, nec legibus uti.
Quod cuique obtulerat prædæ fortuna, ferebat
Sponte ſua, ſibi quiſque valere, & vivere doctus.
Et Venus in ſylvis iniebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impenſa libido.
Illud erat curæ pariter, quod ſecla ferarum
Infeſtam miſeris faciebant ſæpe quietem.
Inde caſas poſtquam, ac pelles, ignemque pararunt;
Et mulier conjuncta viro conceſſit in unum;
Caſtaque privatæ Veneris connubia læta
Cognita ſunt, prolemque ex ſe videre creatam:
Tum genus humanum primum molleſcere cœpit.

Ignis

(*a*) Specimen capi poteſt ex puero, ab urſis educato, A. MDCLXI. capto, & Warſaviam ad Regem Poloniæ Caſimirum adducto. V. HARTKNOCH. L. I. de Polon. c. 2. p. 108. Cui non diſſimile pueri, luporum alumni, in Haſſia, quod commemorat Auctor ſupplementor. Lamberti Schaffnaburgenſ. ad. A. 1344. Adde hiſtoriam pueri, a capra educati, apud PROCOPIUM L. II. Gothicor. H. De infante A. MCCCXLIV. apud Cattos invento, vid. HERTIUS in Diſſertat. de ſocialitate primo jur. natur. principio, Sect. I. §. 8.

Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
Nam ita jam possent cæli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires, puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc & amicitiam cœperunt jungere habentes
Finitima inter se, nec lædere, nec violare:
Et pueros commendarunt, muliebreque seclum;
Vocibus & gestu cum balbe significarent,
Imbecillorum esse æquum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni,
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.
At varios linguæ sonitus natura subegit
Mittere, & utilitas expressit nomina rerum.

Gemina hisce habet Diodorus SICULUS L. I. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egisse, memorant: ut qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari usu edocti; & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnoverunt.* Mox: *Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum esset, laboriose vitam sustentarunt, utpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adsueti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terræ fœtus ad necessarios usus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adservationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitæ conducibilia invenire cœperunt.* Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO pro P. Sextio (c. 42.) *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam jus, atque vis.* Similis locus occurrit apud EUNDEM de inventione L. I. (c. 2.) EURIPIDES Supplicibus: (verf. 202. & seqq.)

Laudo, quisquis deorum nostram vitam
A belluino & confuso ritu suis descripsit finibus?
Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam
Verborum sensuumque linguam, ut voces cognoscere
Possemus, & fructus alimoniam, desuperque alimoniæ
Infusas guttas, quæ terræ fœtus alant,
Et irrigent solum. Adhæc adversus hiemem,
Quæ sint præsidia, ad arcendam cæli injurias.
Item navigationes maris, per quas inter nos
Haberemus rerum permutationes, quibus quæque indiget Terra.

Et solenne est Poetis inventionem rerum vitæ humanæ utilissimarum ad Deos referre. Vid. OPPIANUS Halieut. L. II. v. 16. seqq. Isthæc utut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio auctores istos non fefellit; quod ejusmodi originibus generis humani positis (*a*), talem quoque, qualem ipsi delineant, ejusdem faciem extitisse necessum fuerit (*b*). Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aeris temperie, terræque ultronea fertilitate, quæ primis mundi temporibus extiterit; quasi alias genus humanum ita recens enatum servari non potuerit, si ea, quæ nunc est, aeris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset quærendus. Vid. OVIDIUS Metamorph. L. I. v. 107. VIRGILIUS Georg. II. v. 336. LUCRETIUS L. (V. verf. 816. 817.)

At novitas mundi nec frigora prima ciebat,

Nec

(*a*) Qualis non olim tantum, sed & hodie visa est in gentibus ferinæ prope indolis, quarum exempla adduxi in Part. I. Elem. prud. civil. Sect. I. a pr. Quibus adde Hunnos, *inconsultorum animalium ritu, quid honestum inhonestumve sit, penitus ignorantes, nullius religionis aut superstitionis reverentia districtos.* Ut eos describit Ammianus MARCELLINUS L. XXXI. c. 2. H.

(*b*) Conf. AUCTORIS Dissertatio de statu hominum naturali §. 1.

Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.

Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet (*a*), (vid. Genes. III. 21. 23. IV, 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & fœda conditio generis humani futura fuerat, nullis civitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsim rexisset, adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de universo genere humano dici potuisset, quod de Cyclopibus extat apud EURIPIDEM Cyclope: (vers. 120.)

Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.

Vagi pastores, nec ullus ulla in re alteri paret.

Ejuscemodi status incommoda nervose repræsentavit HOBBESIUS de Cive cap. 10. §. 1. *Extra civitatem* (*b*), *propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem fructus ab industria nemini certus; in civitate omnibus. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia.* Conf. POLYBIUS L. IV. cap. 45. ubi de miseria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & judicaverim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda civitatum jactat, quam si ipsi ob oculos repræsententur naturalis status incommoda. Quæ recte æstimant, apud quos in proverbii vicem receptum est: *Nisi judicia forent, unus alterum devoraret.*

§. III. QUÆ JURA porro statum hominis naturalem comitentur, facile colligi potest tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non possunt non ad conservationem sui corporis, vitæque; nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt statu nullius hominis imperio sunt subje-

(*a*) Quod ex laudata Auctoris Dissertatione illustratur a Cl. BARBEYRACO in nota 5. ad hunc Paragraphum, in qua imprimis memorabile exemplum est usus ignis incognitus incolis insularum Canariarum & Philippinarum, ut & Chinensis alicujus, propter amœnitatem, qua horto assimilabatur, los jardenas appellatæ, quod refert Georg. HORNIUS de Orig. gent. American. L. I. c. 8. & L. II. c. 9.

(*b*) Inseruit Auctor hæc verba Hobbesii omisso nullo, libello etiam suo de Offic. hom. & civ. L. II. c. 1. §. 9. & quidem illaudato auctore. Idem in probanda quoque generaliter sententia eorum justo liberalior fuisse videtur. Refutarunt eum latissime TITIUS Obs. 460. 461. & Cl. BARBEYRACUS nota 7. & seqq. quorum argumenta hic recenseri, lectoris interesse videtur, quum status utriusque, naturalis & civilis commoda & incommoda sistaut. Igitur I. in statu naturali fructus industriæ civis satis certi; in statu contra civili laborum nostrorum proventus sæpe a malis Principibus pessundantur. II. Timor pœnarum etsi in statu civium continendæ plebi sufficiat; parum tamen illo proficimus contra proceres & amicos Principum utpote solitos leges eludere. III. In statu civili damnum onus maximum societatis humanæ a potentioribus oritur, utpote qui animi motibus etiam vehementissimis obsecundare sueverunt: cujus contra infanæ potentiæ nullum temere exemplum in statu naturali inveniretur, ubi & impotentiæ exempla deficerent, avertendo damno tali imparis. IV. Bella statum naturæ non necessario sequerentur, quod Auctor pluribus contra Hobbesium probat infra §. 5. V. Darentur quidem decertationes hostiles, sed non tam graves ut in civitatibus, nec ex tam immani congredientium numero conflatæ, & ex quibus, ut hodie fit, tantum non integra regna & totæ provinciæ devastarentur. VI. Modi reprimendæ malitiæ neque in statu naturæ deficerent. Vide, quæ dicentur infra L. VII. c. 1. §. 7. nota 1. eidem contra difficilius occurritur in civitatibus propter ministeria & potentiam procerum. VII. Ad victum & amictum necessaria facile unicuivis tribuerent suus labor & solertia, iisdemque proinde soli ignavi aut prodigi carerent, perinde ut iis carent in civitate. VIII. Barbaries, solitudo, & tenebræ ignorantiæ in compluribus quoque regnis, in primis Asiæ, Africæ & Americæ obviæ. IX. Ambitionis, avaritiæ, voluptatis, injustitiæ & crudelitatis monstra civitatibus fere propria sunt, utpote in Aulis in primis dominantia, unde non lenta contagione ad subditos serpunt. X. Pax & securitas ex statu civili non minus exules, quam e statu naturali, quod non tantum bella crudelissime gesta docent, sed etiam persecutiones testantur, propter sacrorum diversitatem civibus illatæ. XI. Divitiis certe præ statu naturali adfluere civilem, negant exempla tot mendicorum & hominum, quibus minus nihilo est, in civitatibus obvia. XII. In civitatibus decori, studii societatis, elegantiæ, scientiarum, benevolentiæ nominibus sæpe vanitas, stultitia, pedantismus, odia & subtiles fallendi artes teguntur: quodsi autem his motibus boni aliquid inest, id neque a statu naturali penitus alienum. Præterea hæc perpolita vita, hæ elegantiæ, hæc urbanitas, & ceteræ urbanitatis suavitates in solis urbibus majoribus inveniuntur, ruri contra ubivis, etiam in regnis cultissimis, plena omnia squaloris & rusticitatis.

P 2 Ex

subjecti (*a*). Ex priori enim consequitur, quod in naturali statu constitui possint omnibus in medio positis uti, frui, omniaque adhibere, & agere, quæ ad conservationem sui faciunt, in quantum aliorum jus inde non læditur. Ex posteriori autem, quod iidem sicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, utantur ad procurandam sui defensionem, atque conservationem. Atque hoc quoque respectu ille status nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegressum humanum factum sui juris potestatisque, ac nullius alterius hominis potestati subjectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subjectus est, neque eundem sibi subjectum habet, æqualis habetur. Atque in hunc sensum corrigenda & interpretanda sunt tradita ab HOBBESIO de Cive c. 1. §. 7. seqq. *Juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur, omnemque operam det, ut a morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conservetque*. Cui consequens fit, ut, *quoniam frustra jus habet ad finem, cui jus ad media denegatur, unusquisque jus habeat utendi omnibus mediis: & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest*. Cum autem in naturali statu nemo alium hominem habeat superiorem, cujus arbitrio suam voluntatem, suumque judicium submiserit; inde *quilibet naturali jure judex est*, id est, quilibet ex proprio judicio definit, *utrum media quibus usurus est, & actio quam acturus est, ad conservationem vitæ vel membrorum suorum necessaria sint, nec ne*. Nam si vel maxime quis alteri hic consilium suppeditare instituat; tamen cum alter isti voluntatem suam atque judicium non subjecerit, licebit huic de ejusdem consilio judicare, an sibi congruens sit, vel minus. Adeoque iste faciet, quod alter suaserit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi arridet, & consequenter ex proprii judicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit: *Naturam dedisse unicuique jus in omnia, hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licuisse facere, quæcunque & in quoscunque libebat, & possidere, uti frui omnibus, quæ volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in statu naturæ mensuram juris esse utilitatem*. Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tamen haudquidquam aliquam licentiam quidvis in quosvis patrandi inde deduci debere agnoscet, qui cogitaverit (*b*), (Hobbesium) in isthoc statu hominem utique legum naturalium, & sanæ rationis regimini subjicere. Quæ licentia cum nequaquam sit, neque abs sano homine haberi possit idoneum medium ad conservationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulsisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere præsumat, magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehensurus. Sic ut demum effati istius sensus huc redeat: natura res ad hominis conservationem facientes in medio posuit, antequam per pacta homines istas inter se dividerent: & qui neminem habet superiorem, ex propriæ ejusque sanæ rationis dictamine quævis agere potest, quæ ad diuturnam sui conservationem faciunt. Quod si tamen ita crassa fuit (Hobbesii) sententia, qualem prima fronte verba ejus præ se ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane respuit, ipse viderit, quomodo meritam castigationem declinaverit. Id sane manifestum est, Auctorem Tractatus Theologico-Politici, quem Spinosam Exjudæum vocat Sam. Maresius, jus illud in omnia naturalem statum comitans sat horride descripsisse, quod discussisse non abs re fuerit. Is igitur *per jus & institutum naturæ nihil aliud intelligit, quam regulas naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque*

Ex quibus manifestum est, nec civilem sane statum, ut alias in rebus humanis nihil, ex omni parte beatum esse. Utut enim status civilis reprimendæ hominum malitiæ accommodatior sit, quam naturalis, eoque societatem eorum & felicitatem magis promoveat si recte & sapienter imperium ejus administretur; tamen, si summa in republica potestas viribus suis vel per se, vel per suos in imperio administros abutatur, multo is infelicior est, quam status naturalis, quod in primis ex bellis & seditionibus manifestum.

(*a*) Principium hoc cum eo, quod sequitur, ad unum reduci potest. In hoc statu licere omnia, quæ non sunt vetita. Cui addendum alterum: Cum omnes in eo sint pares, eos tractandos esse ut pares. De quo infra L. III. c. 4. H.

(*b*) Enimvero cum Hobbesius nulli in hoc statu injuriam fieri posse expresse statuat, eumque hostilem esse contendat, non nisi dicis gratia legum naturalium meminisse videtur. H.

que naturaliter determinatum concipimus ad certo modo exsistendum & operandum; verbi gratia, pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Ubi notandum, hoc loco per vocabulum *Juris* non notari legem, juxta quam agendum sit, & quid citra injuriam agere quis possit; sed facultatem agendi (*a*): eoque non recte inferri, omnia, ad quæ agenda jus aliquis habet, necessario quoque eundem agere debere. Deinde uti impropria est acceptio vocabuli, *Legis naturalis*, quando notat id, secundum quod unaquæque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non præditis conspicitur, juris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat jus ad agendum habere dicimus, qui prævia ratione agit. Pergit Ille: *Naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia quæ potest, hoc est, jus naturæ se eousque extendere, quousque ejus potentia se extendit; naturæ enim potentia ipsa Dei potentia est, qui jus summum ad omnia habet.* Hic si per *naturam absolute consideratam* intelligitur Deus junctim cum rebus creatis (*b*), concedimus istam assertionem, Deoque jus summum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem essentiæ ipsius sit attemperatum. Sed si per naturam intelligatur universitas rerum creatarum, Deo contradistincta, tunc negamus, potentiam naturæ esse ipsius Dei potentiam, & illam cum hac æque late patere. Nam est quidem potentia naturæ a Deo producta, ut tamen totam potentiam Dei non exhauriat; sed limitibus ab ipso assignatis circumscribatur. Exinde Iste sic infert: *Quia universalis potentia totius naturæ nihil est præter potentiam omnium individuorum simul, hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum habere ad omnia quæ potest, sive jus uniuscujusque eo usque se extendere, quousque ejus determinata potentia se extendit.* Ast ego non puto hæc consequi: potentia totius naturæ est potentia omnium individuorum simul: ergo quodlibet individuum habet summum jus ad omnia. Quin potius quodlibet individuum certam & definitam juris particulam obtinet; eoque haudquidquam singula individua sibi illud jus arrogare potuerunt, quod cuivis ex universitate naturæ competit. Addit: *Et quia summa lex naturæ est, ut unaquæque res in suo statu, quantum in se est, conetur perseverare, idque nulla alterius, sed tantum sui habita ratione, hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum ad hoc habere, id est, ad exsistendum & operandum, prout naturaliter determinatum est.* Ubi præterquam quod vocabulum *Legis naturæ* improprie sumitur, saltem de hominibus falsum est, ipsorum naturam ita esse determinatam, ut conetur perseverare *nulla alterius*, sed sui tantum habita ratione (*c*). Sed & proprie *naturaliter* determinatæ illæ res dicuntur, quæ ad uniformem agendi modum alligatæ sunt, agentibus liberis contradistinctæ: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipsos est, non a natura, sed a lege ad certi quid determinati sunt; & inde non statim illis jus ad agendum competit, quod intra vires naturæ ipsorum est. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, si resectis ambagibus ita proponatur: Deus habet jus summum ad omnia; naturæ potentia est Dei potentia: ergo & natura jus habet ad omnia; potentia autem naturæ est potentia omnium individuorum simul: ergo singula individua jus ad omnia habent. Judicet qui potest, num in hoc ratiocinio justa sit connexio. Falso autem Spinoza pronunciat, *nullam hic agnoscendam differentiam inter homines & reliqua naturæ individua*; (cum non nisi de hominum jure quæstio institui queat;) *neque inter homines ratione præditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter*

(*a*) Transposuimus hæc verba, præeunte Cl. BARBEYRACO, quum antea sine sensu legeretur: *Legem, juxta quam agendum sit, sed facultatem agendi & quid citra injuriam agere quis possit.*

(*b*) Et satis aliunde constat, Spinozam non agnoscere Deum, tanquam ens intelligens & perfectissimum. Huic enim mundus Deus est, quem æternum & increatum esse, supponit.

(*c*) Quod adeo verum est, ut Hobbesius, cujus sententia parum recidit ab hypothesi Spinozæ, illimitato huic Juri omnium in omnes superstruat necessitatem pacta ineundi, quibus, ut ipsi videtur, justitia omnis nititur, eo, quod fieri non possit, ut genus humanum conservetur, si omnes utantur jure suo. Vid. Liber ejus de Cive c. 1. §. 11. & 13. & c. 11. §. 3. Ipse Spinoza tamen, quod auctor observat, in fine paragraphi, fatetur, tutius nos rationis præcepta sequi, quam sola naturæ desideria.

ter fatuos, delirantes & sanos. Quanquam enim aliis promtior, aliis tardior usus rationis sit; cui tamen ullus rationis usus est, saltem id intelligere potest, ad sui conservationem jure illimitato in omnia sibi opus non esse, idque adeo sibi non posse competere. Quibus autem nullus rationis usus est, de eorum jure frustra quæritur; neque ex morbidis hominibus de nativa conditione humani generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per jus in omnia, servari nequit. Frustra est ratio ab ILLO subjuncta: *Quicquid enim unaquæque res ex legibus naturæ suæ agit, id summo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest*. Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturæ suæ agit, jus in omnia affectare, aut ad idem exercendum a natura determinatum esse. Fallit igitur conclusio Spinosæ: *Inter homines, quamdiu sub imperio solius rationis vivere considerantur, tam illi, qui rationem nondum novit, seu qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis suæ vitam suam dirigit. Hoc est, sicuti sapiens jus summum habet ad omnia, quæ ratio dictat, sive ex legibus rationis vivendi: sic etiam ignarus & animi impotens summum jus habet ad omnia, quæ appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi*. Atqui status naturalis & imperium naturæ in homine rationem utique includit, nec aliis legibus sapiens, aliis hebetior vivere tenetur. Qui porro solo appetitu reguntur, in eos jus & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus a ratione abit, non ex jure aut legibus vivitur, sed aberrationes legum committuntur. Non minore falsitate laborant consectaria, quæ ex præmissis deducuntur: *Jus naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis; sed contra omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram vivendi rationem noscere possunt, & virtutis habitum adquirere, magna ætatis pars, etsi bene educati fuerit, transit, & nihilominus interim vivere tenentur, seque quantum in se est conservare, nempe ex solo appetitus impulsu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex sana ratione vivendi denegaverit, & propterea non magis ex legibus sanæ mentis vivere tenetur, quam felis ex legibus naturæ leoninæ*. Enimvero ut quis juxta rationem vivere teneatur, non necessum est, ut *naturaliter determinatus* sit ad operandum juxta leges rationis, id est, ut aliter agere non possit; sed sufficit tantum habere naturalis potentiæ, ex qua possit ab injuriis & molestiis inferendis abstinere, quo nihil est facilius. Sicuti & modus seipsum conservandi non adeo est operosus, ut jure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui, per ætatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratior actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc sese exserentis. Quo minus tamen, quæ ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura providit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & aliis istorum directionem commendavit. Falsa denique est & isthæc illatio: *Quicquid itaque unusquisque, qui sub solo naturæ imperio consideratur, sibi utile vel ductu sanæ rationis, vel ex affectuum imperio judicat, id summo naturæ jure appetere, & quacunque ratione sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum*. Item: *Ex quibus sequitur, jus & institutum naturæ, sub quo omnes nascuntur, & maxima ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus suadet, aversari*. Hæc assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantum extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conservandi, quæ non alicui animanti ex instinctu suæ naturæ usurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quæratur, num in homines jus in omnia adversus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum Spinosæ ob oculus fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanæ rationis, quæ non nisi hominum verum utile & conservationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quæ totius naturæ, cujus homo particula est, æternum ordinem respiciunt*. Et tamen mox fatetur, hominibus esse utilius secundum leges & certa nostræ rationis dictamina vivere, quæ verum hominis utile intendunt. Ast quid opus erat jus fingere, cujus usus homini, si salvus esse vellet, necessario deferendus

erat;

erat; cum cæteris animalibus, qui aliquod instar juris in omnia exercet, haudquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale jus eidem naturaliter competeret.

§. IV. FATEMUR tamen, universum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali extitisse; neque etiam exsistere potuisse, ideo quod divinarum auctoritate literarum persuasi, ex uno pari conjugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utique Eva sua maritali imperio fuit subjecta. Genes. III. 16. Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in ejusmodi statu universum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar e terra provenissent, aut, sicuti Cadmæi fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repræsentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout Hobbesio illud deformatur, ubi

---- *Furit omnis turba, suoque*
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.

OVID. Metam. 3. (v. 122. 123.) Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit (*a*), nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum civilem, aut illi analogum, coaluerunt; adversus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etsi quo plures, quoque minores in cœtus genus humanum fuit divisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, & nunc postquam idem in civitates concessit, illi mutuo in naturali statu vivunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent (*b*). Sic priscis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac singuli peculiarem sibi familiam, & ab alia non pendentem constituebant, in libertate & statu naturali mutuo vivere incipiebant (*c*). Adeoque non quidem primi mortalium, sed horum posteri in naturali statu exsistere actu cœperunt. Atque isthoc modo temperatus hicce status, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem incommodis caret, quæ mero statui naturali adhærent; & insuper amplissimi inter mortales fastigii instar habetur, totius civitatis viribus subnixum; in hisce terris neminem superiorem agnoscere. Sic ut civitates earumque rectores statum suum eximie libertatis naturalis nomine insigniri queant, quippe qui istis viribus sunt succincti, ut eam secure exercere queant. Cum illis, qui in statu mere naturali singuli degunt, parum lætabile, aut utile sit, neminem habere superiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem salus sua perpetuo in ancipiti hæret. Frustra autem sunt, qui istam libertatem naturalem aut non existere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura appetat societatem ordinatam, ordo autem sine imperio non intelligatur, cum nulla societas sine imperio sit, imperium potius res vere naturalis sit dicenda. Cui probando adducitur locus CICERONIS L. III. de LL. *Nihil tam aptum est ad jus conditionemque naturæ, quam imperium: sine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terræque, & hominum vita jussis supremæ legis obtemperat.* Inde Hobbesius accusatur; quod statum mere naturalem nominaverit, & finxerit, qualis non esset homine dignus, aut naturalis humanus; sed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, appetere, possidere, nulla est ratio, nulla natura recte atque integre judicans, quæ dictet. Depra-

(*a*) Unde fit, in civitate summum imperantem, intuitu externorum, esse in statu naturali: at intuitu civitatis considerari, vel ut caput, sive qua est imperans, vel ut partem civitatis, sive qua est civis. Cui consequens est, statum naturalem mere talem non parum a temperato differre. In illo quis facile malus & nequam, in hoc quilibet bonus esse, præsumitur, etiam externorum intuitu. V. AUCTOR L. III. c. 6. §. 9. ante med. Quod inde provenit; quia bonis moribus, legibus, institutis & disciplina eruditates status naturalis, mere talis, in civitate vel tolli penitus, vel temperari possunt. H.

(*b*) V. Element. Prud. civil. Part. I. Sect. 1. §. 1. & §. 11. sect. 3. §. 4. H.

(*c*) Vid. de his PLATO Lib. de Legib. III. paulo post initium p. 680. 681. Tom. II. Edit. Stephan. & ARISTOTELES Politicor. L. I. c. 11. p. 297. D. Ed. Paris.

Depravatæ naturæ impetus ejusmodi esse posse, non dictata rectæ rationis, quæ eo ipso quod societatem appetit, ordinem societatis appetit: qui licentiam ejusce modi motibus incompositis omnem præcludit. Ordo enim esse qui potest, nisi ad primum aliquod tendat? Id primum est & summum, & omnia moderari aptum, id est, imperium, sive summa in societate potestas: sine cujus respectu societas nulla appetitur ab eo animante, quod rationis & orationis instrumento utitur. Huc usque progredi naturam, ut imperium in omni societate naturale esse, libertatem autem, quæ imperium omne adspernaretur, cum natura pugnare demonstret. Vid. Boeclerus ad Grotii proleg. Enim vero quid de his sit sentiendum; ex superioribus facile constare potuit. Mere naturalis status dicitur conditio hominis, prout abstrahit ab illis, quæ instituto humano ipsi supervenerunt; non quod natura hominem, ut in isto statu degeret, destinaverit (*a*). Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, seu congenita dici potest; non quod naturæ repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quæ sit exempta ab obligatione legis naturalis, imperiique divini. Libertas autem, quæ omne imperium humanum aspernatur, non magis cum natura pugnat, quam etiam progressum in infinitum admittit. Naturale est equidem imperium, id est naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter se constituerent. Sed non minus naturale est, ut qui id summum in alios homines gerit, ipse ab imperio humano sit immunis, adeoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni summo superius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in universum naturale est, ut qui non habet dominum, ex dictamine propriæ rationis se ac suas actiones gubernet.

§. V. Majoris momenti disquisitio est, an status naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; seu quod eodem redit, an qui in statu naturali vivunt, id est, qui neque communem habent dominum, neque unus alteri paret, aut imperat, invicem pro hostibus, an vero pro pacatis & amicis sint habendi? Quo loco potissimum meretur expendi sententia Hobbesii, qui uti statum mere naturalem vocat bellum non simplex, sed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere hostilem statum invicem exuere tradit, reliquos hostium loco manere. Sic de Cive c. 9. §. 3. *Hostis est quisque cuique, cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status civitatum inter se naturalis, id est, hostilis est. Neque si pugnare cessent, idcirco Pax dicenda est, sed respiratio; in qua hostis alter alterius motum vultumque observans, securitatem suam non ex pactis, sed ex viribus & consiliis adversarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *æstimat*. Plane uti piscium statum describit Oppianus Halieut. L. II. (vers. 44. & seqq.) Πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώουσιν· ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ δάπτει ἀφαυροτέρους. ἄλλῳ δ' ἐπιπέχεται ἄλλος, πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέροισι πέφυκεν ἐδωδή. *Omnes enim infesti invicem & infensi natant. Validior quippe semper devorat imbecilliorem; alter alterum persequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit*. Idem ibid. Οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν Ἔρχονται· τὸ καὶ οὔποτ' ἐσόψεαι ὑπνώοντας Ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ Ἐγρήγορε πτώσσοντας. ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλάουσι. *Hi autem omnes exitiosi invicem existunt. Inde nunquam videas dormientes pisces: sed ipsis semper & oculi & mens vigilant insomnes, quia metuunt quidem semper validiorem obviam venientem, imbecilliores vero persequuntur*. Add. Polibius L. XV. c. 20. Hobbesius in Leviathan. c. 13. adjungit: Bellum non est illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis confligitur, sed quo voluntas pugnandi satis declaratur. Nam sicut pravam tempestatem vocamus non solum, quando procellæ ruunt, sed & quando aer ad istas producendas est dispositus; ita bellum quoque non tantum præliis, sed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æstimamus. Neque vero primus ista Hobbesius tradidit; verum eadem jamdudum habentur apud Platonem Libr. I. de LL. (princ. pag. 769. 770. Edit. Vvechel. Ficini & 625. 626. Tom. II. Ed. H. Steph.) ubi dum Clinias Cretensis rationem reddit, quare Cretensium legislator multa instituta rem militarem spectantia introduxerit, ita subjungit: Ἄνοιαν δέ μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων,

ὅτι

(*a*) V. infra c. 3. §. 16. H.

ὅτι πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ᾽ εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ᾽ ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. In *quo sane arbitror cum stultitiæ crimine permultos condemnasse, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus juge ac perpetuum esse. Quam enim plerique pacem nominant, id esse nomen solummodo existimandum: re vero ipsa omnibus civitatibus adversus omnes non indictum bellum natura esse*. Ubi & hoc obiter observandum, minus accurate a non nemine quæstionem hanc ita explicari, quod per statum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur seorsim victuri, aut extra societatem constituti esse, eumque esse statum belli, id est, propositi, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita ut sensus sit; si homines viverent extra societatem, versarentur in perpetua discordia; vel si homines vitam socialem non viverent, in statu perpetuæ discordiæ victuri essent (*a*). Nam status naturalis & vita socialis sibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in statu naturali vivunt, socialem invicem vitam agere possint, debeantque, & sæpenumero soleant. Enimvero cum super hac quæstione fundentur omnes fere considerationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare debent ac solent, operæ pretium puto fuerit, quæ in utramque partem adferri possunt argumenta pressius expendere.

§. VI. Quod igitur status naturalis sit status belli Hobbesius de Cive c. 1. & Leviath. c. 13. ita demonstrare conatur. Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipso in statu belli versetur, causam esse, quod hominibus & facultas & voluntas sit invicem nocendi. Facultatem nocendi inde ostendit, quod homines adultæ ætatis sint viribus invicem æquales. Nam licet sæpissime unus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri posse, ut etiam imbecillior ex insidiis, aut conspiratione cum aliis inita, vel robustissimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debilissimi cujusque. Seneca de Ira L. I. c. 3. *Nemo tam humilis est; qui pœnam vel summi hominis sperare non possit, ad nocendum potentes sumus* (*b*). Neque vero naturalem solertiam, qua unus alterum solet excedere, id præstare posse, ut abs tali periculo tutus sit, cui nullum nisi in se solo præsidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre possunt, sit mors; eam autem tam robustus debiliori, quam hic illi queat inferre; consequens esse, ut qui maximum inferre invicem possunt, sint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis inesse ex necessitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui sibi omnia volunt licere, & præ cæteris honorem arrogant, aliosque petulanter lacessunt; non posse non reliquis, modesto licet sint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ sibi, velint permittere, necessitatem nasci sese contra istorum ferociam defendendi. Datur quippe non unus, qui

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis,

aut uti Manilius Astron. L. V. loquitur, (vers. 120. & seqq.)

Nec pacem a bello, civem discernit ab hoste.
Ipse sibi lex est, & qua fert cunque voluntas,
Præcipitat vires: laus est contendere cuncta.

Et (vers. 489. & seqq.) cui

Nulla quies placet; in nullo sunt otia fructu;
Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus,
Seditio, clamorque. ——

Frequentissime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri, tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissentit, pro stupido ipsum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, uti quilibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. Cicero

(*a*) Clarius, non socialitas, aut societas æquatoria, sed rectoria statui naturali opponitur. V. quæ dicemus ad §. 8. H.

(*b*) CURTIUS Lib. VII. c. 8. n. 15. *Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit. Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.*

cERO Offic. I. (c. 27.) *Falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse*. Huc pertinet illud HORATII Ep. 1. (verf. 83.)

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Et JUVENALIS Sat. XV. (verf. 35. & feqq.)

—— *Numina vicinorum*
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse deos, quos ipse colit

Inde cum omnis animi voluptas in hoc fita fit, ut quis aliis fefe præferre queat, non poffe non quandoque figna contemtus adverfus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare folet. CICERO Off. I. c. 8. *Quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem*. Neque folum *in Græcorum levitate ista perversitas, ut maledictis insectentur eos, a quibus de veritate dissentiunt.* IDEM de Fin. L. II. Add. CHARRON de la Sageffe L. I. c. 40. n. 6. 7. 8. Denique & inde creberrimam provenire caufam, quare nocere invicem velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum fimul adjiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem dividere poffint aut velint. Quæ fane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum eft. Socrates apud XENOPHONTEM Memorab. L. II. (c. 6. §. 21. Edit. Oxon. p. 437. Ed. Steph.) *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propensi sunt, alter etenim altero eget, ac invicem miserentur, & utilitatibus invicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque jucunda putant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia atque cupiditas plus habendi atque invidia odium parit.* SENECA de Ira L. III. c. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri; eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant.* Add. CHARRON de la Sageffe L. I. c. 39. n. 8. Ob has igitur caufas non poffe non homines mutuo metu ac fufpicione perpetuo agitari. At cum non affectus folum naturalis, fed & ratio cuique falutem fuam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat, quorum aptitudinem, cum fuperior ibi non fit, quilibet ex fuo judicio æftimat; non poffe non oriri cupidinem præveniendi potius alios, quam ipforum fefe invafionibus præbendi. Ex quo ipfo demum refultare ftatum infiniti cuiufdam belli omnium in omnes. Cujus confectarium fit, ut quilibet cuilibet poffit clam aut aperte inferre, quæcunque fibi expedire judicaverit. In quo etfi ratio ipfum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum juftitia & injuftitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etfi inepta fui confervandi media ufurpando contra rationem peccare quis queat.

§. VII. ISTHÆC quidem utcumque tolerabilia videri poffent, fi duntaxat per modum hypothefeos affumerentur. In quo fenfu eadem ab ipfo HOBBESIO accipi, ex c. 8. §. 1. de Cive videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent jamjam subito e terra fungorum more exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione*.. Alio tamen loco, IDEM de Cive c. 13. §. 7. & paffim, non per modum hypothefeos, fed ferio ftatum civitatum vocat *naturalem*, id eft, *hostilem*. Quæ ita conciliandа videntur, ut illud quidem hypothefis fit; omnes homines fimul & femel in ftatu naturali invicem extitiffe; ficuti futurum erat, fi magna hominum multitudo fubito e terra fuiffet prognata: revera tamen ftatus ille naturalis exfiftat inter quofdam homines, qui nempe invicem fubjecti non funt, nec communem habent dominum, ut jam omnes funt civitates. Sicuti etiam IPSE expreffe in Leviath. c. 13. dicit: *Quanquam tempus nunquam fuerit, in quo unusquisque uniuscujusque hostis erat: Reges tamen & personæ summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt*. Enimvero pro contraria fententia in primis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nefcia facrarum literarum auctoritas nos edocet; quæ fane naturalem hominum ftatum pacificum potius, quam bellicum, hominefque invicem potius amicos quam hoftes arguunt. Scilicet primo homini ex terra divinitus producto adjungitur focia, cujus materia ex illo ipfo defumta, ut eandem tenero ftatim amore complecteretur

tan-

tanquam ex carne & ossibus suis desumtam: quam insuper sanctissimo ipsi fœdere adjunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex similitudine naturæ resultare potest; & de qua loquitur *L. 3. D. de Just. & Jure*. Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali; quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores junctam, conciliat; etsi eius sensus inter remotiores a communi stirpe fere exoleverit, quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, a primævo & naturali statu descivisse est censendus. Adversus quæ frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coævæ generi humano, ut homines pacate viverent, e contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi impacate (*a*) viverent. Ad quæ reponimus, inquiri hic a nobis de statu naturali, non qualis abstrahendo concipi possit, sed qualis revera existat. Jam autem cum primi homines in tali statu extiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu cæteri quoque homines provenerunt (*b*); manifestum est, homines, si primæ suæ originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes invicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductæ, ne status naturalis existeret; sed quia genus humanum aliter propagari & servari nequibat. Status autem naturalis inde emersit, quod multiplicati homines una societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi præsupponere velis (*c*), ab initio multitudinem hominum abs se invicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud Aristotelis Rhetor. L. I. c. 11. Ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod est secundum naturam, jucundum est, & quæ cognata sunt, secundum naturam invicem sunt, omnia cognata & similia jucunda sunt plerumque, ut homo homini* (*d*). Cicero de Fin. L. III. (c. 19.) *Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri*. Nec insuper habendum illud Ejusdem de Nat. Deorum L. I. (c. 27.) *Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas, ullam esse terra marique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulcrius quam hominem putaret?* Quintilianus, Declam. V. *Publica omnium mortalium, quippe sub uno parente naturæ, cognatio est* (*e*). Add. Marcus Antoninus L. IX. §. 9. ubi argumentum de similitudine naturæ, ad conciliationem mutuam faciente, prolixius deducit. Et Rich. Cumberland. de Leg. nat. c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum (*f*), quod ait Belisarius apud Procopium Hist. Vandal. L. II. (cap. 14. pag. 145. Ed. Aug. Vindel.) *Natura homines hominibus neque addicti neque infesti sunt. Facta cujusque aut connexu societatem, aut diversitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt*.

§. VIII. Sed nec deest, quod Hobbesii rationibus reponatur (*g*). Non possunt sibi

(*a*) Antea legebatur, *ut illa pacate viverent*, manifesta contradictione eorum, quæ præcedunt.

(*b*) AUGUSTINUS Lib. XII. de Civit. Dei c. 21. *Unum atque singulum creavit, non utique solum, sine humana societate deserendum; sed ut eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis unitas vinculumque concordiæ, si non tantum inter se naturæ similitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur: quando nec ipsam quidem fœminam, copulandam viro, sicut ipsum, creare ei placuit, sed ex ipso, ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum*. Si cui argumentum hocce non satisfaciat, addenda cætera, quibus socialitas probatur in cap. sequent. H.

(*c*) Cujus præsumtionis contrarium satis elucet ex ipsa traditione paganorum. Vid. GROTIUS de Veritate Religion. Christianæ L. 1. §. 16. & interpretes ad Acta Apostolorum XVII. 26.

(*d*) Et V. de Finib. 23. *Natura hominis sic generata est, ut habeat quiddam innatum, quasi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant*. H

(*e*) Qui etiam congnationis inter homines meminit passim. V. *L. 3. de rebus suis*. §. 4. & *l.* 12. §. 26. ubi Gatakerus & *ad L.* 2. §. 1. H.

(*f*) PROCOPIUS d. l.
Φύσει μὲν γὰρ οὐδένες τῶν πάντων ἀνθρώπων ὁποίως ἂν ἢ ἐναντίως ἀλλήλοις ἔχοιεν· αἱ δὲ πράξεις ἑκάστου ἢ τῷ ὁμοτρόπῳ ἐς ξυμμαχίαν συνίστασαι, ἢ τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης ἐς τὸ δυσμενὲς διακρινόμεναι, φίλους ἂν οὕτω τύχοι ἢ πολεμίους ἀλλήλους ποιοῦσι.

(*g*) Cl. AUCTOR Meditat. polit. c. 4. §. 2. regerit: tales pro neutris habendos, non pro amicis:

ſibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjungit. Nam qui abſens mihi nocet, id facit per aliquem præſentem. Neque res meæ niſi per præſentem perdi queunt. Ergo cum longe inter ſe diſſiti, quamdiu non propius inter ſe junguntur, nocere invicem nequeant, non apparet, quare non inter amicos potius quam hoſtes tales ſint cenſendi. Nam ſi quis tales malit neutros dicere, ſcire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi poſſe cenſeri (*a*). Deinde illa ipſa virium æqualitas, quam Hobbeſius adſtruit, voluntatem nocendi (*b*) potius refrænare, quam incitare eſt idonea. Quin nemo ſanus cum æquali in pugnam deſcendere amat, niſi neceſſitate urgente, aut ubi occaſio rei bene gerendæ fiduciam ſubminiſtrat. Alias enim pugnam citra neceſſitatem inire, in qua illatæ plagæ non minore impetu ſint refundendæ, & ubi per pugnantium vires exitus non niſi ab incerta pendet alea, ſtultorum & temere ferocium eſt. Sane enim ubi cum pari in pugnam deſcenditur, ubi utriuſque vita periculo exponitur, neutri tantum e victoria accreſcit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti eſt alium occidiſſe, quam vitam ſuam aleæ expoſuiſſe. Periculum enim vitæ meæ plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo poteſt, quod in pari periculo ſit hoſtis mei vita; nec illius ideo augetur ſecuritas, quoniam inde incerta eſt mea, ſed utrique hinc aliquid decedit, quod neutri cedit in emolumentum. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 2. §. 29. Inde Scythæ apud Curtium L. VII. c. 8. *Firmiſſima eſt inter pares amicitia; & videntur pares eſſe, qui non fecerunt inter ſe periculum virium*. Sic Cæsar de B. C. L. III. (c. 10. pag. 471. Edit. Daviſ.) Pompejum monet; *hoc unum eſt tempus de pace agendi, dum ſibi uterque confideret, & pares ambo viderent*. Et Florus L. IV. c. 10. *Expertis invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta feciſſent, pari rurſum reverentia integrata amicitia*. Apud Thucydidem L. III. (§. 11. Edit. Oxon.) mutuus metus tutiſſimas reddere dicitur ſocietates; *quippe qui eas violare cupit, dum ambigit, an ſuperior eſſe poſſit, abſterretur*. Sed & cauſæ, quæ ab Hobbeſio adducuntur, quare homines ſeſe mutuo velint lædere, particulares duntaxat ſunt, adeoque haudquidquam ſufficientes ad excitandam in genere humano neceſſitatem belli omnium in omnes, ſed duntaxat quorundam in quoſdam. Neque enim ſemper contingit, ut modeſtis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos lubido ſubeat illos laceſſendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui ſupra vulgus eminent; magnam mortalium partem iſte morbus non adit, aut non niſi leviter tentat. Denique non ita maligne neceſſitatibus mortalium Creator proſpexit, ut circa eandem rem aſſerendam plures ſemper concurrere debeant. Etpoteſt quidem communis hominum malitia cauſam præbere, ut ne quis temere cuivis fidat, & velut nudum latus præbeat: præſertim ſi eum non penitius noverit (*c*); uti eſt apud Plautum Aſinar. *Lupus eſt homo homini, non homo, quem qualis ſit non novit*. Sed ut iſta ſuſpicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat (*d*), nemo ſanus admiſerit. Recte Cicero Offic. I. (cap. 7. in fine) *injurias* vo-

cis: deinde non quæri de actu, ſed de facultate nocendi. Ad hæc reſpondeo: non niſi, cum alii belligerantur, quem neutrarum partium intelligi; & hunc tamen illis æquum ſe præbere oportere. Facultatem autem fruſtra eſſe, quæ in actum deduci nequit. H.

(*a*) Regerit idem AUCTOR jurium tamen æqualitatem propoſitum lædendi in nobis fovere. At quæſo quænam eſt illa jurium æqualitas? an jus illud omnium in omnia? Non ſane: Jus enim intelligi nequit, quod alius æque habet præpediendi, & ubi utrinque nulla ſit injuria, ut inter beſtias; quibus idem Auctor degentes in naturali ſtatu, neſcio an convenienter, comparavit. Cæterum Auctor noſter non negat, pacem in ſtatu naturali ſatis eſſe debilem & infidam. V. infra §. 12. & alibi. H.

(*b*) Melius dixiſſet, *deſiderii nocendi delectum* cum de talibus loquatur, qui in impotentia nocendi poſiti ſunt.

(*c*) Vid. infra C. V. §. 6. Lib. III. c. 6. §. 9. & L. VIII. c. 4. not. 3.

(*d*) GELLIUS L. VII. Noct. Atticar. c. 3. contra Tironem diſputans, negat, humanæ vitæ negotia, & actiones, & officia, vel occupandi vel differendi, vel etiam ulciſcendi, vel cavendi, ſimilia eſſe pugnæ gladiatoriæ. *Nam gladiatori compoſita ad pugnandum, pugnam quam propoſitam eſſe ſortem, aut occidere, ſi occupaverit; aut occumbere, ſi ceſſaverit. Hominum autem vitam non tam iniquis, neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcriptam eſſe, ut idcirco prior injuriam facere debeas, quam, ni feceris, pati poſſis*. H.

vocat, *quæ a metu proficiſcuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, niſi id alteri fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo*. Eo minus autem tolerabilis eſt Hobbeſii opinio (*a*), quod naturalem ſuum ſtatum duntaxat per ſubitionem imperii alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas ſaltem civitates in ſtatu belli invicem verſari, quæ fœderibus & amicitia junguntur, a ſenſu omnium populorum abhorret. Nec ſtatim nulla pax eſt, quæ non ſatis fida eſt. Sicuti non ſtatim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles ſunt.

§. IX. Est porro & hoc probe obſervandum, hic agi non de ſtatu naturali animantis, quod ſolo impetu & inclinationibus animæ ſenſitivæ regatur; ſed cujus pars præcipua, & cui in cæteras facultates regimen, ſit ratio; quæ etiam in naturali ſtatu communem, eamque firmam & uniformem habet menſuram, rerum nempe naturam, quæ ſeſe ſaltem circa generalia vivendi præcepta, legemque naturalem ſuggerendam facilem admodum præbet atque expoſitam. Et iſtius rationis uſum legitimum haudquidquam excludere, ſed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui ſtatum naturalem hominis eſt rite deſignaturus. Cum igitur non ſolam affectuum libidinem, ſed & rationem, non ſane unice ſuis ſe commodis dimetientem, audire poſſit homo; a bello, quod per pravos affectus impellitur, quale eſt etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potiſſimum argumento revocatur, nimirum quod deprehendit, bellum altero non laceſſente ſuſceptum eſſe & indecorum, & inutile (*b*). Sane enim facile licet homini colligere, ſe non extitiſſe a ſeipſo, ſed ab aliquo ſuperiore productum, quique adeo in ipſum poteſtatem habeat. Cum autem duplici ſeſe velut principio impelli ſentiat, quorum unum præſentibus tantum immineat, alterum etiam futura & abſentia cogitatione complectatur, & illius quidem inſtinctu in periculoſa, ancipitia, ac deformia ſe videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido poteſt inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, ſed ut poſterioris ductui, obtemperet. Quo cum maniſeſta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non poteſt non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præſertim cum poſtea, ſi quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex eventu deprehendat, ſe deteriora ſecutum; ac fere optet, infecta poſſe fieri, quæ contra rationem facta ſunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum ſtatum, etiam extra civitates conſideratorum, non eſſe bellum, ſed pacem; quæ hiſce fere legibus conſtat, ut quis alterum non laceſſentem non lædat, ſuiſque quemvis bonis frui patiatur, ac ſi qua convenerunt, fideliter præſtet, ac libenter aliorum commoda promoveat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim ſtatus naturalis hominis uſum rationis includat, non poteſt quoque aut debet ab eo ſeparari obligatio, quam ratio ſubinde oſtentat. Et quia quilibet homo in ſeipſo deprehendere poteſt, bonum ſibi eſſe, ſi ita ſe gerat, ut aliis hominibus benevolis potius, quam infenſis utatur: propter naturæ ſimilitudinem facile præſumere poteſt, alios quoque paria ſentire. Ac ideo male circa deſignandum eundem ſtatum præſupponitur, homines ſaltem pleroſque ductum rationis, quam natura ſupremam actionum humanarum directricem conſtituit, negligere: adeoque male ſtatus naturalis vocatur, quem neglectus aut abuſus principii maxime naturalis producit. Atque iſthæc omnia prolixiſſime demonſtrat Ric. Cumberland de Leg. nat. qui adeundus, ſi cui noſtra nondum ſufficiant.

§. X. Neque est, quod aliquis nobis occinat, barbariem apud pleroſque priſcorum populorum, quos juvit ſemper recentes

(*a*) Hoſtilem ſc. Nam alias oppoſita utique ſunt ſtatus naturalis & ſocietas rectoria, atque ex illo in hanc tranſitur. Neque negari poteſt, per civiles cœtus mala naturalis ſtatus maxime tolli. Quo adſpectu civitas *ſocietatum omnium princeps* ab Ariſtotele dicitur & Cicerone. Eodem referri poteſt ejuſdem Ciceronis locus, oratione pro Sextio: *Inter hanc vitam perpolitam humanitate* (quæ in civitatibus in primis conſpicitur) *& illam immanem, nihil tam intereſt, quam vis & jus. Horum utro uti volumus, altera eſt carendum. Vim volumus? extingui jus neceſſe eſt, id eſt, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt*. Enimvero hinc neutiquam ſequitur, in naturali ſtatu pacem aut ſocietatem æquatoriam eſſe haud poſſe. Status enim naturalis recte dividitur in ſtatum vel belli, vel pacis. H.

(*b*) Seu potius *damnoſum*. Quem ſenſum conſequentia maniſeſte poſcunt. Vid. not. 1. ad §. 7. c. 3. L. I.

tes convectare (*a*) prædas, &, vivere rapto; quibusque adeo inter modos rem quærendi, vitæque genera fuit λῃστρικὴ seu prædatoria. Sicuti & ARISTOTELI Polit. L. I. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piscatorum, venatorum ponitur βίος λῃστρικὸς, *vita latronum*. Et mox d. l. ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quærendæ. Nam venandi ars pars ejus est. Qua uti oportet ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura justum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. HOMERUS Odyss. γ. v. 73. & Odyss. ι. v. 252. ad quæ verba DIDYMUS: οὐκ αἰσχρὸν ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum*. Diodorus SICULUS L. III. c. 49. *Libyes nullum omnino jus, nullam quocumque pacto fidem erga peregrinos servant* (*b*). De Germanis CÆSAR de B. G. L. VI. (c. 23.) *Latrocinia nullam habent infamiam, qua extra fines cujusque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant*. Ibidem dicit, *maximam civitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere*. Paria habet MELA L. III. c. 3. de Germanis: *Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni*. Etsi TACITUS (de Mor. Germ. c. 46.) de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid sylvarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare*. De Hispanis PLUTARCHUS in Mario, (p. 408. Ed. VVechel.) ad id usque tempus latrocinari inter pulcherrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Græcis eadem THUCYDIDES L. I. (c. 5.) Quo referunt aliqui *L. ult. D. de collegiis*, ubi rata habentur pacta (*c*), τῶν ἐπὶ λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui prædæ causa coeunt. Etsi SALMASIUS de usuris Lib. I. cap. 12. ibi legendum putet (*d*) ἢ εἰς καπηλεῖον, *aut in camponationem*. Sic & apud POLYBIUM L. III. c. 24. in fœdere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, *ne Romani ultra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarsejum prædas agerent, neve mercaturam exercerent*, quasi utrumque pari jure tunc æstimatum fuerit. De Phocensibus JUSTINUS L. XLIII. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, *quod illis temporibus gloriæ habebatur*. Sextus EMPIRICUS Pyrrhon. hypoth. L. III. c. 24. *Prædari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo ut eos, qui inter prædandum obiissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, judicarent. Et Nestor quidem apud Poetam postquam Telemachum, & qui cum eo erant, comiter acceperit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Prædones quo more solent? Atqui si prædari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset*. Huc aliquo modo pertinet etiam *L. 2. D. de captiv. & postlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt*. (conf. *L. 118. D. de verb. signif.*) *Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab iis caput, & eorum fit*. Dio CASSIUS L. LIV. de Rhætis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiæ finibus prædas egerant, Romanosque & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestaverant: id quidem consuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo essent fœdere juncti, ita statuerent*. ISOCRATES Panathenaico, (p. 481. 482. Edit. Paris. 1621.) de Triballis dicit, eos *concordiores inter se esse, quam ullos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitan-*

(*a*) VIRGILIUS Æneidos L. IX. v. 612. 613.
---- *Semperque recentes*
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

(*b*) Idem jus diu post mansit apud Saxones quos propterea *archipiratas* vocat Sidonius, Arvernorum Episcopus, VIII. ep. 6. & apud Normannos, de quibus Saxo & alii videantur. De Gallanis, infesto hodie Habessinis populo in Africa, v. Job. LUDOLF. L. 1. Hist. Æthiopic. c. 16. n. 24. seq. H.

(*c*) Quæ male intellexit interpres, dum vertit: *qui & multum simul habitantes sunt*. Videtur sane Solon in hoc respexisse ad veterem illum Græcorum morem, cujus meminit Thucydides. H. (Legem SOLONIS exhibet, melius quam antea Latine reddit & interpretatur, laudatus Dn. van BYNCKERSHOEK dicto observ. L. I. c. 16.

(*d*) Indigno facinore, ut censet Illustr. van BYNCKERSHOEK Observat. L. I. c. 16. qui veterem lectionem ἐπὶ λείας servat, & in Zelandia, unde sibi origo sit, tempore belli, sodalitia ejusmodi ad prædas mari agendas quotidie iniri, & eum quæstum ibi longe uberrimum esse, observat.

bitantes perdere, sed eos omnes; ad quos penetrare possunt. Add. GROTIUS L. II. c. 15. §. 5. Ubi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuivis populo peculiares essent Dii. Add. JUVENAL. Sat. XV. (*a*) Enimvero ad ista recte regeritur, dictatum sanæ rationis apud multas quondam gentes per pravos mores fuisse obliteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia, (*b*) violari jura naturæ; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese conjecerunt. Nam utique ut quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit; sicuti ex statu civitatum inter se, naturali utique, apparet. Neque admittendum, quod idem HOBBESIUS de Cive c. 5. §. 2. adserit: *Rebus sic stantibus λῃστεύειν non fuisse contra legem naturæ*. Nam illos quidem, qui ex pravo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli iure poteramus deprædari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria præverterat. Neque enim si alii impudenter legem naturæ violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subjungit: *id vitæ genus fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant*. Uti quibusdam *moris fuit, cætera rapientibus & vitæ parcere, & a bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturæ abstinere*. Ad quod ipsum tamen non lege naturæ fuerint obstricti; sed eosdem hoc modo gloriæ suæ consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. XI. CÆTERUM eo ipso quod asserimus, pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut sunt ratione præditi, stringuntur, neque ut illa ab initio introducatur, abs conventione hominum oriri. Unde etiam pactis aut fœderibus solam isthanc pacem universalem muniri inutile videtur. Nam per tale fœdus nihil superadditur obligationi legis naturæ, seu non convenitur de præstando quopiam, ad quod non jam antea homines ipsa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrumque in naturali æqualitate permanere, sic ut nullo amplius vinculo teneatur ad servandum pactum, quam reverentia adversus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipsum possit redundare. Nisi quod maiori cum malitia & fœditate videatur conjunctum, id non servare, de quo quis expresse est testatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læso datur, sive pactum aliquod antegressum fuerit, sive non. Unde & abhorret a consuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non sit violaturus, id quod

jam

(*a*) Ex cujus verbis: v. 33. sequ.

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas.
Immortale odium & numquam sanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tentyra: Summus utrinque
Inde furor volgo, quod numina vicinorum,
Odit uterque locus; quum solos credat habendos,
Esse Deos, quos ipse colat.

patescit, paganos quoque diversorum sacrorum caussa, in mutuas iras exarsisse, ita, ut hoc vitium generis humani, non unius alteriusve religionis esse videri possit. Aliud Cl. BARBEYRACO videtur, qui rem hic *singularem* a Juvenali referri putat, quum alias constet, paganos religionis solius caussa numquam cum aliis committi solitos fuisse. Sed hoc forsitan gratis adfirmatur, & vel ex sola Historia Maccabæorum refellitur, neque ulla idonea ratio fingi potest, quare pagana religio hac parte reliquis præstantior videri debeat, in communi hominum omnium pertinacia. Ceterum neque Christiani vel Judæi, Turcæve continuis, semper & ubique, propter cultus divini dissimilitudinem, odiis miscentur, adeoque apud hos quoque tyrannidis in conscientias studium *singulare* est, & proinde haud incongrue pagani iis ab auctore adjunguntur.

(*b*) De his latrociniis gentium duæ exstant dissertationes Jacobi THOMASII Observat. Halensium T. VI. & VII. quarum altera inscribitur, Historia de latrocinio gentis in gentem; altera moralitas latrociniorum gentis in gente. Occasionem his latrociniis præstitit ignorantia legum naturalium & veræ religionis, plenæ mansuetudinis. Si quæ vero darentur gentes, quibus perspecta esset horum bellorum injustitia, reliquarum tamen exemplum sequi coactæ erant, cum conservationis suæ studio, tum jure quodammodo Repressaliarum. Certe sic Judæi rem gerere soliti erant, ut constat exemplo Jephtæ, de quo videatur Joannes CLERICUS ad librum Judicum c. XI. v. 3. p. 167. not. b. in fine.

jam a natura expresse fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quasi ipsius jussum non satis jam necessitatis nobis attulisset, nisi & ipsi in idem ultro consentiremus; aut quasi ex nostro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum est aliquid, quod alias alter ipso jure naturæ a me exigere non poterat, quodve antea ex eodem jure perfecte non debebam, sed quod demum post declaratum & acceptatum ab altero meum consensum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri sua ministeria addicit, haudquidquam pro capitibus pacti expresse, & immediate constituit, quod perfide adversus ipsum non sit acturus, quod furtis ipsum non sit expilaturus; ita erubescenda est conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri sese obstringit, quam quod non sit adversus ipsum violaturus pacem universalem, id est, quod non sit usurus in illum jure in bestias adhiberi solito. Quod si tamen inter quasdam gentes barbaræ istæ deprædationes in usu fuerunt, reducendæ paci universali pacto opus est, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conspiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hactenus collisi, arma ponunt; ubi si de peculiaribus quibusdam præstationibus non convenitur, non nisi communis illa pax reducitur (*a*). Dantur tamen exempla non pauca civitatum, eo necessitatis redactarum, ut pacem istam universalem, & injuriarum abstinentiam non pactis solum, sed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas vivere rapto judicatum. CLAUDIANUS (in prim. Conf. Stilichon. L. I. v. 210. 211.)

Illi terribiles, quibus otia vendere semper
Mos erat, & fœda requiem mercede pacisci.

Quod si inter populos, qui hactenus neque beneficiis, neque injuriis, pace aut bello fuere cogniti, fœdera ineantur, in quibus circa peculiaria quæpiam præstanda non convenitur, illa amicitiæ sanciendæ causa iniri feruntur; quæ sane arctiorem coniunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicujus contestationis de observando deinceps mutuo officio (*b*). Sicuti etiam qui primitus invicem innotescunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere fueverunt.

§. XII. FATENDUM tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem & infidam, quæque adeo sola salutem hominum citra alia præsidia maligne admodum custodit. Sic ut applicari huc possit illud OVIDII Tristium L. V. El. 2. (vers. 71.)

Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam (*c*).

Cujus rei causa est malitia hominum, & effrænis augendæ propriæ potentiæ libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud SALLUSTIUM Jugurth. (c. 6.) Micipsam *terrebat natura mortalium avida imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem: præterea opportunitas, quæ etiam mediocres viros spe prædæ transversos agit.* Quæ eousque validis stimulis mortalium animos subigit, ut ne mansuetissima quidem doctrina Christi, ubique pacem, humanitatem, mansuetudinem, benevolentiam, propensionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiæ mundanæ inculcans, inter Christianos injustissimas insidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoque Principes Christianos congruat illud PLUTARCHI Pyrrho (pag. 389. Edit. VVechel.): *Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamque dispescunt termini, circumscribunt: hi non video, ubi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt semper, quod insitum iis sit, ut insidientur, & invideant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace utuntur præsenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex usu.* Nec in solos Romanos & Pœnos quadrat illud Velleii PATERCULI L. I. c. 12. *Aut bellum inter eos populos; aut belli præparatio, aut infida pax fuit.* Ergo uti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacef-

(*a*) V. H. GROTIUM L. I. de J. B. & P. c. 3. §. 22. & in not. H.

(*b*) Sive quod ab altero jure exigi nequit, ut apparet ex iis, quæ paullo ante ab AUCTORE adlata fuerunt.

(*c*) Accedente præsertim impunitate. Bene CICERO II. de finib. *Quæ libido se non proripiet, aut projiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia.* conf. Part. I. Elem. Civil. sect. 1. §. 10. H

laceſſere, nec aliena appetere: ita cauti eſt viri, ſuæque ſalutis amantis, ita omnes hominis amicos credere, ut tamen iidem mox hoſtes fieri queant; ita pacem iſtam cum omnibus habere, quaſi quæ mox in bellum erumpere poſſit. Conf. SOPHOCLES Ajace flagell. v. 688. ſeqq. Et ſubinde meditandum illud Dionyſii HALICARNASSEI L. VI. (c. 87. pag. 394. Ed. Oxon.) Ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι κακὰ δρᾷν, οὐκ ἐλλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis ſit poteſtas malefaciendi, nec voluntas defutura eſt.* Quam ob cauſam quoque

—— Σώφρονος δ' ἀπιστίας
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia nihil eſt hominibus utilius. EURIPIDES Helena. (verſ. 1633. 1634.) Et cordatum hominem agere decet μὴ ὡς πρόβατον, εἰ καὶ ἐπιεικὲς, ἢ βλαπτικὸν, ὡς θηρίον (a), *nec ut ovem, licet manſuetum pecus ſit, nec ut feram, nocendi ſtudio.* Add. HOBBESIUS de Cive c. 13. §. 7. 8. Apud TACITUM de Mor. German. (c. 35.) invidenda laus Chaucorum. *Populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri, ſine cupiditate, ſine impotentia, quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod ut ſuperiores agant; non per injurias adſequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac ſi res poſcat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quieſcentibus eadem fama.* Contra IDEM de Cheruſcis (c. 36.) *Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt; idque jucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falſo quieſcas; ubi manu agitur, modeſtia & probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur.* Scilicet, uti eſt apud Dionem CHRYSOSTOMUM Orat. I. de regno (pag. 6. C. Ed Pariſ. Morell.): Τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *Iis, qui ad bellum gerendum optime ſunt inſtructi, maxime licet in pace vivere.*

(a) Quæ verba, neſcio cujus, male Euripidi tribuit interpres Anglus, ut obſervat Cl. BARBEYRACUS, in nota 7. ad h. §.

CAPUT III.

DE LEGE NATURALI IN GENERE.

POSTQUAM igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actioneſque ſuas vago velut impetu, & citra reſpectum ad aliquam normam ederet; conſequens eſt, ut diſpiciamus de communiſſima actionum humanarum regula, ad quam

quam quilibet homo, ut est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam juris seu legis naturæ vocabulo insignire usu invaluit; quam & legem universalem vocare possis, quod ad eandem universum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positivæ leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, unde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positivum jus sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quæ superstruuntur, ultro ruere sit necessum. Bene PLATO in Cratylo (pag. 299. Edit. Francof. Finini.) Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος δεῖν τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ ὑπόκειται. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quisque circa rei cujusque principium statuendum disserere multa, diligentissimeque considerare, utrum recte decernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, cætera jam principium sequi debent.* Quod in primis circa hanc disciplinam accurate observandum, quo verius est illud LACTANTII L. III. c. 7. *Quoniam in disponendo vitæ statu, formandisque moribus periculo majori peccatur: majorem diligentiam necesse est adhiberi, ut sciamus, quomodo nos oporteat vivere. Hic nullus dissidio, nullus errori est locus; unum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam uno quasi ore præcipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis evertitur.* Nec minus bene DIOGENES Appolloniata: Λόγου παντὸς ἀρχόμενον, δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δὲ ἑρμηνείαν ἁπλῆν καὶ σεμνήν. *Omnis mihi videtur sermonis principium a perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & gravem esse adhibendam.* Diogenes LAERTIUS L. IX. (Segm. 57.)

§. II. JURECONSULTI Romani jus naturæ definiebant, *quod natura omnia animalia docuit*; quodque adeo homini peculiare non sit, sed *cujus peritia cætera quoque animantia censeantur*. Sic ut ex hac hypothesi juris naturalis illa sint, in quæ bruta æque ac homines communiter ferri, & a quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quæ sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima universi, cujus reliquæ animæ sint quædam ἀποσπάσματα seu particulæ (a), quæ in se ejusdem naturæ, diversas edant operationes, prout in diversum corpus inciderint, organaque vires suas exserendi sortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, sed animas habere similes, atque invicem communicare. Vid. VIRGILIUS Æneid. L. VI. v. 724. seqq. OVIDIUS Metam. L. XV. v. 75. seqq. Enim vero tale jus homini cum brutis commune eruditi passim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. HESIODUS Op. & Dier. (v. 276. & seqq. Ed. Clerici.)

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. - - -

Hanc enim hominibus legem constituit Jupiter piscibus quidem, & bestiis & avibus, ut se invicem comedant, quoniam justitia non inest illis. Sed hominibus dedit justitiam. Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homo legi satisfecisse dicitur; revera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus sen-

(a) Quæ sententia Stoicorum fuit, ut intelligi potest ex iis, quæ habet Ju. LIPSIUS Physiol. Stoic. L. I. Diss. VIII. & L. III. Diss. IV. Stoicos autem secuti sunt Jureconsulti veteres in primis artis suæ notionibus. Ceterum ex adducta definitione minime evinci potest, JCtos bestiis tribuisse rationem. Definitur enim instinctus illa, quem utique ex æterna lege homo cum ceteris animalibus communem habet, & unde tutela sui ipsius, maris & feminæ conjunctio, liberorum procreatio, & educatio proficiscuntur. Hæc prima naturæ secum reputans Quintus MUCIUS in *L. 1. §. 11. D. si quadrupes pauperiem fec. dicatur*, cum arietes vel boves commisissent, distinxit: ut, si quidem is perisset, qui aggressus erat, cessaret actio: si is, qui non provocaverat, competeret, quia se quidem non tueri per instinctum non posset aries vel bos, ceterum ferocia aut lascivia periisset, si ipse aggressus esset. Similiter noxæ dabantur filius filiave familias, qui quæve damnum protervia contra instinctum naturalem dedisset, ut pota quod sui ipsius tutela a damno aliis dato vehamenter distet, exemplo animalis, quod feritate sua præter naturam pauperiem fecisse diceretur, §. 7. *Inst. de Noxal. act.* Quodsi id jus naturæ appelletur, quod per rationem innotescit, bestiis id non competere ipse Ulpianus adgnoscit in *L. 1. §. 3. D. Si quadrupes pauper. fec. dic.* animal injuriam fecisse negans, quod sensu careat.

sensum ista non habent. Unde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus justitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. SELDENUS de Jur. nat. & gent. L. I. c. 5. Quæ enim extrinseca facie similia videntur, haudquidquam eadem sunt, si ex diverso intrinsecus principio profluxerint. Cæterum quod GROTIUS in Prolegom. de J. B. & P. & L. I. de Verit. Rel. Christ. §. 7. a ratione aliqua, aut principio intelligente extrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, uti formicarum & apum, & quod in quibusdam utilitatis propriæ studium suorum fœtuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod a Deo Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sicut gubernator navem (*a*). Neque arduum est intelligere, quare par solertia in aliis non difficilioribus haudquidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat (*b*), quicquid formæ est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare. Præsertim cum & inter homines invenias, qui cum circa certos actus ingenio sint promtissimo, circa alios nequidquam abstrusiores aut difficiliores mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa dispositione partium, & in primis cerebri & spirituum provenire potest. Conf. PLUTARCHUS convivio VII. sapientum p. 163. E. Edit. VVechel. Isthanc autem indolem brutorum; ex qua certos actus edunt, qui *jus naturæ in brutis* appellare gaudent, vocabulo juris præter necessitatem abutuntur (*c*). Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus sceleris plurimum judicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorrere. Sic PLATO L. VIII. de Legibus (pag. 913. Ed. Francof. Ficini) in prohibenda mascula Venere ad bestiarum naturam recte provocari posse ait, inter quas ejusmodi fœditas haudquidquam deprehenditur (*d*). Theseus apud SENECAM Hippolyto. v. 913.

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

Add. OPPIANUS Cyneg. L. I. v. 239. seqq. Sic contra parentes *ἀντίγαμοι* adferri possunt, quæ IDEM Halieut. L. I. v. 702. seqq. habet.

§. III. CONATI sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem juris inter homines & bruta conquisitis undique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quæ ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud Genes. IX. 5. *Sanguinem vestrum a manu cuncti animalis requiram*; aliqui interpretantur, quod Deus velit ulscisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluvium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint (*e*). Aliqui ita; Deum

(*a*) Vid. BÆLII Dictionarium historico-criticum T. III. p. 210. Edit. secundæ.

(*b*) Quam tamen auctor ipse adoptasse non videtur, ut apparet ex compluribus locis hujus operis vid. nota 1. ad L. I. c. 3. §. 1.

(*c*) Vid. BÆLII Diction. T. I. p. 475. 476.

(*d*) Andromache apud EURIPIDEM in Troadibus, cum dixisset, se abominari eam, quæ priorem virum cum amiserit, novis connubiis alium amet: nam ne equam quidem, quæ sejuncta fuerit a compare, cum qua outrita fuerat, facile trahere exclamat:

Καί τοι τὸ θηριῶδες ἄφθογγόν τ' ἔφυ,
Ξυνέσει τ' ἄχρηστον, τῇ φύσει τε λείπεται.
Atqui hæc bestia est & muta,
Et rationis usu caret, & natura inferior est hominibus.

Apud AIMOINUM L. IV. c. 30. Dagobertus Rex ita filios suos alloquitur: *Vos autem, boni filii, considerantes primam naturæ religionem, cujus gratia etiam bestias ligat, manete fratres.* Nota sunt, quæ complures, cum veteres, tum novi auctores de ciconiarum pietate in senecta parentes memorant. Inde ciconia *pietaticultrix* dicta a Publio SYRO, *πελαργικοὶ νόμοι* ab ARISTOPHANE in avibus dicti, *quasi ciconiariæ leges*, quibus liberi parentes alere tenentur. Adde quæ de delphinis & thunnis, parentes senio debilitatos alentibus, ex variis auctoribus probavit VOSSIUS L. IV. de idololatr. gent. c. 16. H. GROTIUS L. II. d. I. B. & P. c. 19. §. 2. in not. similia adferens, observat: *Nullam esse in homine factum laudabile, cujus non vestigium in alio aliquo animatium genere Deus posuerit.* H.

(*e*) Quæ interpretatio solis Rabbinorum somniis debetur. Vid. SELDENUS d. I. N. & G. sec. Hebræos L. I. c. 5. pag. 64. Ed. Argentor.

Deum homicidii pœnam etiam per feras bestias exacturum (*a*). Aliqui illud *omne vivens* (*b*), capiunt de homine tantum, quasi diceret, nullus homo cædem humanam impune feret. Levit. XVIII, 23. & XX, 15. 16. jubentur equidem bestiæ, quiqus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem (*c*), fine ullo ætatis discrimine, vetula vacca, an juvencula fuerit. Quod discrimen tamen Hebræi in hominibus utriusque sexus observandum volebant; adeo ut si puer novennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiæ qualiscunque ætatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam ætatem coitum in lege interdictum fieri non admittant (*d*). Enimvero id factum, non quod brutum deliquerit, sed partim, ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim, ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. GRATIANUS cauf. 15. quæst. 1. c. 4. *Pecora credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam*. Addit PHILO Judæus de specialibus legibus (pag. 605. Ed. Genev.) *ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex hujusmodi piaculis detestabilibus, quæ nemo honestus ferat in suis possessionibus* (*e*). Sic Deus Deuteron. XIII, 15. 16. bruta, idololatriæ sane non capacia, interfici jubet (*f*), ad repræsentandam delicti atrocitatem. Id præterea observant, quando gentilis apud Hebreos degens cum bruto rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 4. & MORNACIUS ad *L. ult. D. de his, qui effud. vel dejec.* Exod. XXI, 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim, ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim, ut puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodiisset. Quæ etiam causa erat, quod ejusmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando levis tantum culpa ipsius intervenerat, seu quando ignorabat ferociam bovis. Ast si dominus vitium noverat, ipse quoque pœnas capite dabat. Ubi itidem observant Hebræi, bovem fuisse occisum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero instrumenta alicujus maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex DEMOSTHENIS oratione contra Aristocratem, & ÆSCHINIS contra Ctesiphontem apparet, ex Atheniensium legibus lapidem, lignum, securim, & id genus alia, quoties homicidii instrumenta fuerunt, in prytaneo in judicium deducta, velut in pœnam (*g*). Sic statuam Theagenis; quæ casu suo aliquem oppresserat, Thasii in mare protrahendam decreverunt. Vid. DIO CHRYSOSTOMUS in Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. AMBROSIUS Hexaemeri L. V. c. 3. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur Levit. XIX. 19. Videantur SELDENUS d. l. Aut. MAT-

(*a*) Verba quippe Mosis ita reddentes: *Repetam sanguinem vestrum per manum uniuscujusvis animalis*. Quam versionem tamen non fert præpositio textus Authentici.

(*b*) Quod in solo Pentateucho Samaritano legitur, sed qui hoc loco corruptus est. Vid. CLERICUS ad Genes. IX. 5.

(*c*) Cujus lapidationis itidem a solis Rabbinis mentio fit, quum Scriptura sacra modum non designet, quo pereundum sit huic animalium generi.

(*d*) Singulare est, quod memoravit, PLINIUS L. VIII. N. H. 16. *Polybium leones ob hominum appetitum crucifixos vidisse, quia cæteri metu pœnæ similis absterrerentur eadem noxa*. H.

(*e*) Omisit hic Auctor rationem, quæ palmariæ facile locum tueri possit, scilicet, quod Deus, ut horror, quo hæc crimina prosequebatur, eo magis hominibus innotesceret, voluerit, ut detruderentur ea omnia, quæ ratione quacunque generandis his flagitiis inservissent.

(*f*) Quam ob causam etiam in res rerum inanimatas ira exercita. Dictator apud LIVIUM L. IV. c. 15. & 15. de Mælio quod regnum affectasset, occiso, *non satis esse*, inquit, *sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietesque, intra quæ tantum amentia conceptum esset, dissiparentur. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui exemplo jussit*. Hujusmodi quinque exempla extare in Rep. Romana, observavit CICERO oratione pro domo. Carthaginenses domum Hannibalis a fundamentis disjecerunt, teste Cornelio NEPOTE in Hannibale c. 7. Apud Hebræos & in Oriente moris fuit, ob quædam delicta domos in latrinas vertere v. Esdr. VI. 11. Dan. II. 5. ubi Grot. in annotat. Alibi vetitum fuit, domum unquam instaurare, ut inane solum monumentum esset delicti. V. 3. Maccab. H.

(*g*) Anno MDLIII. dolium, reprobis mercibus plenum, a carnifice ad numellas positum & abhinc in Albim projectum, memorat Ant. WECHIUS L. IV. Descript. civitat. Dresdens. tit. 10. H.

Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii (*a*). Quæ de processu adversus mures apud Burgundos instituto referuntur apud Thuanum L. VI. jocularia sunt (*b*). Quid si tamen pro excusandis JCtis Romanis dicamus, ipsos *L. 1. §. 3. D. de Just. & Jure*, vocabulo juris naturalis (*c*) minus proprie uti, pro ordine a Creatore constituto circa illa potissimum, que ad conservandam ipsam naturam, id est, speciem & individua animalium faciunt (*d*). Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & fœminæ conjunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius juris præcipua capita exprimuntur (*e*). Sicuti & præter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est Ivo Parisinus, in tractatu de jure naturali a Deo rebus creatis constituto. Nec non Cartesius in principiis philosophiæ. Apposite tamen Plutarchus de Amore prolis (p. 495. B. C. Ed. VVechel.): *Natura sicut in plantis sylvestribus, ut labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita & brutis quoque amorem fœtus inseuit imperfectum, & non pertinentem ad justitiam, neque ultra utilitatem sese proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal esset ratione præditum ac civile, justitiamque, leges, & Deum coleret, urbesque conderet, & amice cum aliis viveret: semina quoque harum rerum præclara, pulcra, & fœcunda inseruit, amorem scilicet prolis, secuta in hoc prima principia, quæ in ipsa corporis insunt constructione.*

§. IV. Aliqui objectum juris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudo, quique adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoque a Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota distare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, sed & a divino voluntario seu positivo; quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia esse, quia Deus vetuit, sed ideo Deum ista vetuisse, quia in se erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honesta aut necessaria fieri, quia a Deo præcipiuntur, sed ideo præcipi, quia in se sint honesta. Vid. Grotius L. I. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obscuro maneat, hac sententia admissa, quinam demum sint illi actus in se illiciti, & quo indicio ab aliis actibus liquido internoscantur (*f*); quæ item ratio sit proxima, quare iidem tales sint; etiam supra osten-

(*a*) Et adversus locustas in eadem Burgundia, prolixe narrat THOMÆ. de noxia animal. c. 27. multa habens egregia de supplicio brutorum animalium H.

(*b*) Officiales tamen inter ceteros Lugdunenses sæculo XV. graviter sententias dederunt contra bestias, quæ regioni suæ infestæ erant. Advocatos etiam interdum utrinque datos novimus, quorum alii caussam bestiarum agerent, alii pro populo starent, antequam sententia ferretur. Vid. *l'Histoire Critique des Pratiques superstitieuses par le Pere le* BRUN & summa ejus, quæ præsto est, dans les Novelles de *la Republique des lettres*, *Mense Julio A. 1702. Articulo VII. p. 63.*

(*c*) Vel intellexisse eos, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν dicta veteribus, sive *prima naturæ*, de quibus disserit Taurus apud GELLIUM L. XII. N. A. c. 5. H.

(*d*) Quatenus scilicet ab homine, perinde ac animali quædam sine collectione & disceptatione, solo sensu, naturæ impulsu percipiuntur. Sic animalia non minus quam homo sentiunt, & jure hoc naturæ aversantur calorem, frigus, famem, sitim, & appetunt contraria. Generandi quoque appetitus apud homines, ut apud animalia, ex hoc jure naturæ est, nisi quod homo, ut animal nobilius, & cui rationis præterea donata sit prærogativa, hos motus naturæ, ad destinatos ei fines attemperare debet, quum bruta animalia solis sensibus obtemperent.

(*e*) Defensio sui ipsius in *L. 3. D. de J. & J.* demum nominatur, & ad jus gentium refertur, quod male habet plerosque interpretes, eo quod cetera animalia quoque vi resistant, & ea ideo propulsatio injuriæ ad jus naturæ referenda videatur. Verum Jure naturæ vis injusta repellitur, quatenus *vis*, idque monere Ulpianus supervacuum censet, quod affectum, tendentem ad sui conservationem, primis naturæ deberi, ultro liquebat omnibus. Eadem contra vis, jure gentium propulsatur, quatenus *vis injusta*. Jus naturæ etiam sine ratione exercetur. Sine ulla enim cogitatione, ullove consilio fit, quicquid natura præcipit. Jus gentium contra sequimur cum discrimine æqui & iniqui. Sic supplicium meritus, & ad pœnam damnatus, si sententiæ se non submittat, sed, quo potest modo contranititur, Jus Naturæ sequitur; id enim rationem quamvis probat expediendæ salutis. Contra, ut quis meritam criminis pœnam subire paratus sit, ratio facit, cui, dum obsequitur damnatus, paret juri gentium. Hujus enim præceptum est, non propulsare, nisi vim injustam: injusta autem vis non est, quæ a legibus & magistratibus infertur.

(*f*) Imo internosci ii facile possunt, si animadvertamus, Deum, qui res omnes proportionibus suis instruxit, pro immensa sapientia sua, rebus etiam convenienter præcipere, ita, ut quæ indoli humanæ conveniunt, velle, quæ repugnant, nolle videatur. Unde sponte manant præcepta, neminem occiden-

ostensum L. I. c. 2. §. 6. nullos actus in se esse debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec est, quod aliquem moveat illa dubitatio: si omnis actuum humanorum moralitas a lege dependet, annon Deus potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam sunt, verbi gratia, ut inter officia hominis mutua esset occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta servare, mutuum reddere, & similia. Hic etsi supervacuum ac petulans videatur, quærere quid Deus facere potuerit, cum constet quid fecerit: tamen, si cui etiam vani convellere cordi sit, facile reponere potest, illam dubitationem non obscure contradictionem involvere. Nam etsi nulla necessitas Deum adegerit, ut omnino hominem crearet; valde enim jejune de potentia Dei sentiunt, qui putant, ipsius gloriam in obscuro fuisse hæsuram, si terricolas nunquam condidisset; (Vid. Jobi XXXVIII, 7.) tamen postquam ipsum destinasset creare animal rationale ac sociale, non poterat non lex naturalis ipsi congruere, non ex necessitate absoluta; sed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuisset adstrictus, non sociale animal, sed alia feri & horridi species animantis fuisset producta. Quo tamen non obstante firmum manet, ante omnem legem quosvis actus esse indifferentes. Nam eo ipso, dum Deus decrevit creare hominem, id est, tale animal, cui non omnes actus deberent esse indifferentes, legem quoque simul eidem constituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in se ante legem indifferentes asserimus, consequitur; Deum, si voluisset, potuisse constituere, ut blasphemiis aut contemtu coleretur. Quod facit Vasquius Controv. illustr. L. I. c. 27. n. 9. seqq. Nam sacra Herculis Lindii, de quibus inter alios est apud Lactantium L. I. c. 21. insanorum hominum commentum sunt. Nam creatura rationalis, id est, cui Deus indidit facultatem, res uti sunt, apprehendendi, non potest Deum aliter concipere, quam non solum infinita quadam eminentia, sed & summo in ipsam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam Deum conciperet. Jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentissimum simul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui possim recte insultare; exercere aliquid tanquam signum æstimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperii, quod directe, & per se contrarium hujus notat. Quando igitur Deum talia lege sancire non posse dicitur, id non plus ipsius omnipotentiæ detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta sunt fiant infecta, nequit. Est præterea & hoc monendum, si definitio juris naturalis isti fundamento de necessaria honestate, & turpitudine quorundam actuum superstruatur, eam non posse non fieri obscuram, & velut in circulum revolvi. Id quod Grotianam definitionem perpendenti sat manifestum est. Et recte Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 6. §. 9. monet, in definitione legis naturalis bonum sumendum esse pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio absurde fiat per ea, quæ definitum jam ante notum supponunt.

§. V. Qui juris naturalis prototypum in ipso Deo investigant, in duas partes discedunt. Alii enim primum velut fontem ipsius in voluntate divina collocant; quæ cum sit summe libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturæ posse mutari, imo contrarium ejus præcipi, quemadmodum in legibus positivis fieri solet. Alii vero in sanctitate & justitia (a) Dei essentiali illud fundari adserunt, sic ut jus naturæ istam velut ἀντίτυπα aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem juris naturalis provenire, quod justitia ac sanctitas Dei utique omnem alterationem atque mutationem respuat. Nobis circa priorem sententiam monendum.

cidendum, non esse furandum, mœchandum, calumniandum, gratum contra animum exhiberi debere, servari pacta, mutuumque reddi; ac similia. Quæ adstruendæ philosophiæ Grotianæ sufficere videntur.

(a) Hæc justitia potius ex sapientia ipsius, & sanctitate nascitur: Pro illa enim Deus vidit, quæ naturæ humanæ convenirent, pro hac naturam hominis talem esse voluit, ut eidem convenirent. Utramque providentiæ nomine complectitur Justinianus in §. 11. *I. de I. N. G. & C. Sed naturalia quidem* inquiens *jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta*. Ex qua providentia perinde, ac e sapientia & sanctitate Dei, recte elicitur immutabilitas Juris naturæ. Est enim jus naturæ immutabile, quia immutabilis providentia ipsius, quod inde intelligitur, quod 1. immutabilis sapientia; 2. immutabilis sanctitas ipsius.

dum videtur, in voluntate divina quidem positum fuisse, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam postquam a Deo creatus est homo, animal quod citra observationem legis naturalis salvum esse nequit; inde haudquidquam fas est credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quam diu naturæ humanæ nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege præceptæ naturali consequentia ad socialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariæ pari necessitate hanc destruunt, id est, quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & similia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, injuria, ingratitudo eosdem irritandi. Adeoque posita rerum, & humanæ naturæ constantia, etsi ex beneplacito divino illa ab initio sic formata fuerit, lex naturæ firma & immota persistit; secus atque illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in universum ita necessario desiderari non videantur. Præterea per hanc sententiam Deus quidem auctor legis naturalis constituitur, de quo nemini sano dubitare licet; verum illud adhuc in obscuro manet, unde demum voluntas ista divina sit cognoscenda, & quo indicio constare possit, hoc vel illud sub lege naturali Deum voluisse comprehendere. Atque idem incommodum etiam posteriorem sententiam comittatur. Nam etsi nemo tam impius sit futurus, qui adserere audeat, lege mnaturalem continere aliquid in se sanctitati & justitiæ divinæ repugnans: Quo sensu quoque admittitur illud Euripidis Hecuba u. 800.

Νόμῳ - - - γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

Lege ipsos deos censemus; difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad sanctitatem & justitiam divinam esse expressam, ut quo modo sese Deus erga ceaturas suas, & peculiariter adversus homines gerit, taliter etiam sese homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Add. Rich. Cumberland de Legibus naturæ proleg. §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim apparet, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo jure, quo creator erga creaturam suam utitur: id est, quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis divinæ, quæ nulla lege, nullaque obligatione coerceri apta est. Quæ enim ex Scripturis sacris adseruntur, quod homo ad imaginem Dei sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinet, & officii est observans. Ad isthunc modum quis sanctitatem Dei conceperit? Justus inter homines habetur, cui cordi est neminem lædere, suum cuique tribuere (*a*). Ast Deo utique jus est, quod creavit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neque vero ulli hominum debere quidquam potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promisit, id servat, non quod istis ex promisso jus adversus Deum quæsitum sit; sed quia magnitudine & bonitate ejus indignum foret, jubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promisit non servat, is vel facultate præstandi deficitur, vel ex levitate aut malitia bene conceptum propositum post deserit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quæ tempore præstandi promissi est, ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione sunt conjuncta. Unde promissa sua non potest non Deus servare, homo non debet non servare. Et humanum promissum cadit in debitum: Dei promissa ex mera gratia præstantur. Quas regulas justitia Dei vindicativa observet, supra nostrum est captum. Saltem hoc constat,

(*a*) Et tamen Deo quoque justitia recte tribuitur, quatenus nemini injuriam facit, imo beneficus est, & quod cuique convenit, pro summa sua sapientia dispensat, bonos & se colentes remuneratur; malos, interdum etiam in hac vita, mirabiliter punit. Quo aspectu PLATO in Theæteto dixit: *Conandum esse, ut Deo similes efficiamur prudentia, justitia & sanctitate*. Deinde *Nihil Deo similius esse, quam justissimum hominem*. STRABO L. XIX. Geograph. ab antiquis dictum memorat: *Beneficentia proxime ad Deos accedi ab hominibus*. Bene AUGUSTINUS libro de prædestinatione & gratia c. 2. *Quis ita desipiat, vel potius quis ita blasphemet, ut dicat, de justitia Dei lege humana justitia disputandum? Quæ profecto, si justitia Dei adversatur, injusta est. Ab illo enim, qui summe justus est, omne, quod qualitercunque justum est, manare manifestum est. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem & omnia quæ sunt condentem, regentem atque servantem Dei sapientiam perdat humana sapientia arbitrio?* v. AUCTOR infra §. 12. H.

stat, eandem non usquequaque vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde ARISTOTELES Nicom. X. cap. 8. Πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν· ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν. *Quales actiones diis attribuere debemus? justas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent, atque alia hujusmodi inter se contraherent. Nunquid fortes, ut formidolosa sustineant, periclitenturque, quia honestum sit? An liberales? Sed cui dabunt? absurdum quippe, si etiam ipsis numum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si temperantes eos esse asseruerimus, quidnam ejusmodi essent? quod enim pravas cupiditates non habeant, molesta atque invidiosa laus est. Si demum omnia percurramus, quæ ad actiones attinent, prava & indigna diis videbuntur.* CATULLUS (carm. LXIX. ad Mallium vers. 142.

Atqui nec divis homines componier æquum est.

Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum, facile responsio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturæ dispensaverit, dum Abrahamum jussit mactare filium; Israelitas subducere Ægyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est jus in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi æqualem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturæ, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. GROTIUS L. I. c. 1. §. 10. Ubi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando objectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse desiit (*a*). In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex, neque objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in ejus jus successit. Sic igitur hæc lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum, quia in dominium ejus fiscus successit.

§. VI. SED NEQUE argumenta AUCTORIS de principiis justi & decori (*b*) p. 254. id videntur efficere, ut *jus naturale* duplex statuamus, *divinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat*. Cum enim omni juri sive legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & superius principium præsupponit; non apparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *Deum a se ipso, aut a sua essentia obligari* (*c*). Neque vero ex Roman. I. 32. exsculpseris, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse, Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ Deo quidem jus nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam pœnam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri, id est legi Deum obnoxium concluserit? Sed & ambigue dicitur; *supremum jus Dei in creaturas ratione naturali innotescere iis principiis, quæ inter homines juris & æquitatis naturalis fundamenta faciunt*. Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. Vid. Lucæ VI. 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa servare injunxit, item promissa ipsis facta firmiter servaturus. Rom. III. 4. Hebr. VI. 17. 18. Ab humanis judicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. 2. Paralip. XIX. 7. Rom. II. 2. Ast si hoc asseritur, Deo non plus juris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, ut credamus, do-

(*a*) Quod est in L. 31. D. *depositi*, de qua conf. AUCTOR L. IV. c. 13. §. 5. H.

(*b*) Est is Velthuysenius, cujus sententiam tamen male cepit Auctor, ut latius ostendit Cl. BARBEYRAC. in not. 4.

(*c*) Hunc locum apud Velthuysenium non invenit Cl. BARBEYRACUS, qui ideo alii Auctori, nescio cui, tribuendus est.

domino eminentissimo non plus esse juris in servum, quam servo in conservum natura æqualem: seu ut Grotii terminis utar, *jus rectorium & æquatorium* examussim coincidere. Sed nec citra animadversionem præteriri debet, quod Idem Auctor p. m. 52. asserit: *Deum debere necessario leges naturales tanquam justas æstimare, posito & constituto ordine in hoc universo, qualem jam esse quorumvis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere*. Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *Deus debet necessario*, majestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla hic deprehenditur necessitas, nisi quæ ex divino beneplacito originem ducit. Neque ratio ab ipso subjuncta illam thesin satis adstruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quæ a re, salva ratione, separari non potest*. Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suæ voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licita nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignaverit; qua salva, quæ ad eandem quadrant honesta, quæ discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus jus, neque habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quæ abs divina dispositione non dependeat, infert.

§. VII. Qui jus naturale omnium, aut gentium, aut saltem plerarumque, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur auctorem Aristotelem (*a*) Nicom. V. c. 10. ubi Δίκαιον φυσικὸν, *justum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή (*b*), *quod ubique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime*. Qui etiam Rhetor. L. I. c. 13. dicit: Ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune justum & injustum, etiamsi nulla societas invicem sit, nullaque pactio*. Cicero Tuscul. quæst. L. I. (cap. 13. 14.) *Omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. Et omnium consensus naturæ vox est*. Enimvero præterquam (*c*) quod modus hic jus naturæ probandi sit a posteriori, & ex quo nondum constet, quare jure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo Hobbesio de Cive c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare (*d*), quippe cum ipso, qui utique generis humani pars est, in diversum abeunte, consensus humani generis jam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius, quam observant. Nam uti Isocrates Orat. ad Philippum (pag. 153. Ed. Paris. 1621.) loquitur: Πάντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν ἢ κατορθοῦν, *ita natura comparatum est, ut omnes sæpius peccemus, quam officio fungamur*. Nec felicius ad *omnium gentium* consensum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & instituta sunt cognita? Quin nec res succedet, si dicamus, moratiorum populorum consensum sufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens, cui aliqua seipsam conservandi ratio constat, ultro sese barbaram agnoscet? aut quæ tantum sibi tribuet, ut ad suos mores reliquas omnes exigi postulet; quæ ab istis discrepaverit, eam barbaram declaret? Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros despiciebat. In eum fastum dein Romani succedebant. Ho-

(*a*) Imo reliqui philosophi quoque ita rationes subduxisse possunt. Nam sic quoque JCti veteres loquuntur. Ecce enim, quod apud omnes populos peræque custoditur, vocatur jus gentium in §. 1. *Inst. & J. N. G. & C.* quasi quo jure omnes gentes utantur. Videntur autem veteres, exemplo gentium cognitarum & moratarum uti per denominationem potissimæ generis humani partis.

(*b*) Nec, ut PLUTARCHUS de Stoic. contradict. ait, *Antipodes latet, quod ista sint eadem*. H.

(*c*) Et hactenus etiam admittit H. GROTIUS L. I. de J. B. & P. c. 1. §. 12. Conf. L. II. c. 5. §. 12. n. 3. H.

(*d*) Imo id inde minime sequitur, quum & homines culti peccent; & aliud sit, leges scire, aliud, secundum eas agere. Ut se ipsa gens barbaram profiteatur, necesse non est, sed sufficit, eam nobis talem videri.

Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis sumsimus, ut cultura morum reliquis superiores nos feramus. Ast dantur ex adverso populi, qui sese nobis longe præferunt. Jamdudum a Chinensibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatis damnati. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 8. & L. I. c. 39. ubi inter stolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & rejicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud a moribus & opinionibus nostris vulgaribus abhorret. IDEM L. II. c. 2. n. 7. Nec desunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut subsidium nostræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate enitescant; & ad bonam mentem paucis opus sit literis. Neque semper literæ bonos mores sortiuntur comites. PLATO epist. X. Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τοῦτο ἐγώ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. *Firmitatem, fidem, sinceritatem veram esse philosophiam existimo*. Sed & quædam nationes operoso apparatu inanium aut superfluarum rerum vehementer sibi placent, despectis iis, quibus simplicior vita degitur. Atqui sæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Apposite JUSTINUS L. II. c. 2. de Scythis: *Admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisque philosophorum consequi nequeunt; cultosque mores incultæ barbariei collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam his cognitio virtutis*. Valer. MAXIMUS L. I. c. 1. §. 2. inter externa. Non pauca quoque occurrunt apud Sextum EMPIRICUM Pyrrhon. hypotyp. L. II. c. 5. quæ huc applicari possint. Præterea in isto consensu per se parum momenti esse, argumento est & hoc, quod & plures sint stulti, quam sapientes, & pauci investigatis ipsarum rerum fundamentis opiniones suas conceperint: plerique cæco assensu citra proprium judicium atque scrutinium alios præeuntes secuti sint (*a*). Accedit denique, quod licet de consensu plerorumque populorum saltem circa generalia præcepta legis naturalis sat liquido constare videatur, ac de eorum quoque consensu, quos ignoramus, præsumere possimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti sunt, propter naturæ similitudinem: tamen ex hoc ipso tutius colligitur, quid isti erga cives suos observari æquum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multi promiscue hostile odium, & quos hostili modo tractare nefas non fuit judicatum. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 30.

§. VIII. QUANQUAM autem usus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum (*b*). Sic ut non male applicari hic possit illud Socratis (*c*) apud PLATONEM Alcibiade (L. I. pag. 434. Ed. VVechel. Ficini:) Οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις, εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers*. Scilicet uti est apud PLUTARCHUM Themistocle (p. 125. B. Edit. VVechel.): Νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *Leges mortalibus discrepantes sunt, aliis alia honesta*. Et apud TACITUM Hist. III. (c. 33.) *Utque exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum*. Speciminis loco isthæc sunto. ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi invicem infantes ad epulandum mutuare*. Quas ipse paulo post vocat ἀλογίστους, θηριώδεις, καὶ μόνῃ τῇ αἰσθήσει ζῶντας, *irrationabiles, feri-*

(*a*) Adde, etiam posse institutum aliquod inter complures populos habere locum ex causa singulari Ita JOSEPHUS II. adversus Apionem observavit, nullam esse urbem Græcam, nullam Barbaram, quam non pervaserit mos septimæ diei, qua Judæi feriantur. Quod unde manarit, ex sacris literis constat. Conf. H. GROTIUM de veritat. religion. Christiano. L. I. §. 16. n. 23. seq. H.

(*b*) Ex quibus exemplis non magis cogi potest, non dari jus gentium, quam quidem ex hodierno dissensu philosophorum & JCtorum inferre licet, non dari Jus naturæ. Sunt ea enim partim fabulosa, partim indifferentia. Quæ vero tertii generis habentur, & historica fide *nixa* a præceptis juris naturæ *recedunt*, ea facti sunt, & id tantum probant, gentes non semper juri naturæ convenienter egisse, non autem *præcepta ejusdem incognita eis fuisse*. Satis est, nullam gentem tam barbaram esse, ut ei perspecta non sint generalia Juris naturæ capita, neminem scilicet lædendum, pacta servanda esse, & similia.

(*c*) In quo tamen non de consensu gentium, sed de opinionibus vulgi agitur.

ferinos, & solo sensu viventes. EUSEBIUS de Præparat. Evangel. L. I. cap. 3. dum fœdos mores per doctrinam Evangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus; (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes LAERTIUS prooemio.) esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quod Massagetæ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibareni seniores præcipitarint; Hyrcani alitibus, Caspii canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia fœda (*a*), adulteriis stuprisque mixta, in honorem deorum, victimæque humanæ. IDEM L. VI. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, ut fœminæ quibuscunque velint, misceantur, ac præcipue advenis, nec ideo a maritis accusentur, aut adulteræ vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulteræ omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut cælibem fratrem, aut innuptam sororem interfecerit, ne accusatur quidem; lege namque ita sancitum est. In Atriis quid aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, sputis dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud Britannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multæ fœminæ unum maritum.* Sextus EMPIRICUS Pyrrh. Hypotyp. L. III. c. 24. ut ostenderet, circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantium institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: Παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισθαι τὸ τῆς ἀῤῥενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ' ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. *Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem, ut fertur, turpe non est: sed unum ex iis, quæ usu recepta sunt.* Nam eo usque quidem ei vitio dediti erant Græci, ut PLATO de LL. L. VIII. aliquot rationibus opus judicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coerceatur. Neque solos Boetios ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur Cornel. NEPOS Epaminonda c. 4. ni forte posterioribus seculis apud Thebanos id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba: *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur.* Sed quod de Germanis subiungit, id adeo infecetum est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; Cynicos philosophos, & Zenonem Citticum, & Clanthem, & Chrysippum ἀῤῥενομιξίαν indifferentem habuisse. Quosdam Indorum publice cum uxoribus congredi turpe non judicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex Ægyptiis etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, a ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quæstu a meretrice facto aliquem sustentare vitam. Persas cum matribus, Ægyptios cum sororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zenon a ratione non alienum dixerat: (Add. IDEM d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci: quod ipsi quoque Stoici approbaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eosdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permissum unicuique apud Athenienses filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures, non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parerent mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Add. Diogenes LAERTIUS in Pyrrhone L. IX. (§. 23. 24.) CICERO Tusc. Quæst. L. V. (c. 27.) *Ægyptiorum imbutæ mentes pravitatis erroribus quamvis carnificinam prius suberint, quam ibim, aut aspidem,*

(*a*) Conf. H. GROTIUM L. II. de ver. Rel. Christian. §. 11. Apud Babylonios feminæ omnes corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quam Mylittam vocabant. V. HERODOTUM. L. I. STRABONEM L. XVI. Geograph. Alia multa a recta ratione deflectentia instituta congessit Georg. CALISTUS epitom. Theol. moralis p. 49. seq. H.

S 2

dem, *aut felem*, *aut canem*, *aut crocodilum violent*, *quorum etsi imprudentes quippiam fecerint*, *pœnam nullam recuſent* (*a*). Sic Colchis in honore eſſe furtum facere, teſtatur Busbequius epiſt. 3. Et Abyſſinis in more eſſe poſitum, ut fures partem rei furtivæ regi offerant, reliquum vero ſine infamia retineant (*b*), memorat Franc. Alvarez. Pertinet quoque huc luculentus locus Philonis Judæi de temulentia (pag. 208. 209. Ed. Genev. 268. 269. Ed. Pariſ. 1646.): *Illa quoque deterrent*, *ne temere credamus incertis*, *quæ pene per totum orbem diffuſa ſunt*, *communem tum Græcis*, *tum barbaris in judicando lapſum inducentia*. *Quænam? inſtitutiones ab ætate tenera*, *conſuetudines patriæ*, *leges antiquæ*, *ex quibus univerſis in nullo conſentiunt omnes*, *ſed per ſingulas regiones*, *gentes*, *civitates*, *vicos denique ac domos*, *ſaltem viri diſcrepant a mulierculis*, *& pueri a cæteris*. *Nam quæ nobis turpia videntur*, *illis honeſta*: *quæ decentia*, *illis indecora*. *Equidem non miror*, *ſi miſcellanea confuſaque turba*, *morum legumque utcunque inductarum ſerva*, *ab incunabulis obedire his aut ſecus ac dominis atque tyrannis aſſueta*, *& animam contuſa colaphis*, *nihil magnum ac virile valens ſapere*, *credit acceptis ſemel majorum traditionibus*, *& mentem ſinens inexercitatam*, *ſine ſcrutatione ac examine vel affirmat vel negat*. *Philoſophos miror*, *quorum plerique ſimulantes ſe venari manifeſtam in rebus certitudinem*, *catervatim diviſi decernunt diſſona*, *interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis parviſque*. Add. Mich. Montaigne Eſſais L. I. c. 22. & Charron de la Sageſſe L. II. c. 8. §. 4. 7.

§. IX. Sed & aliud incommodum comitatur ſententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; ſed quælibet leges ſcriptas aut non ſcriptas eidem habeat ſuperadditas, quibus utitur, quando ipſi cives inter ſe negotii quid habent. Quin & ſæpe ipſa gentium inter ſe negotia ex jure civili, utrique communi, aut jure naturali, ſed multis poſitivis additamentis velut veſtito, definiuntur. Unde non ita facile eſt perſpicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro poſitivo & civili jure habuerint. Quid quod ſæpe inolita diu conſuetudo naturalis rationis faciem mentitur? Agathias L. II. (c. 16.) *Manifeſtum eſt*, *ſingulas hominum nationes*, *ſi cui legi*, *quæ a multo tempore obtinuerit*, *aſſueverint*, *optimam eam*, *æquiſſimamque judicare*; *& ſicubi quid præter eam fiat*, *rejectaneum id ipſis ac ridiculum videre*, *dignumque cui fides abrogetur*. Quam in rem facit illud apud Herodotum Thalia (pag. 112. Ed. Græc. H. Steph.) *Darius accitos Græcos*, *qui in ſua ditione erant*, *percontatur*, *quanta pecunia vellent defunctis parentibus*, *juxta Indorum aliquot morem*, *veſci*; *hi negabant ſe ulla pecunia ad hoc poſſe induci*: *rogavit dein pariter Indos*, *quantum acciperent*, *ut patres defunctos ipſi juxta Græcorum morem comburerent*, *nec poſtea comederent*: *qui vehementer reclamantes*, *meliora ipſum ominari jubebant*. Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni eſſe innutritum, ut licet illa falſa ſit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis ſaltem, queis intra vulgarem ſortem eſt ingenii perſpicacia. Aristoteles Problemat. ſect. 18. quæſt. 6. Ὅ, τι δ' ἂν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ οἷς ἂν συνηθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διαφθείρεται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quæ principio aliqui ſibi delegerint*, *quibuſque inſueverint*, *in iis ne judicare quidem poſſunt*, *quidnam melius ſit*: *animus enim eorum jam corruptus eſt propter pravas præſumptiones* (*c*). Cicero Tuſculan. Quæſt. L. IV. (c. 3.)

(*a*) Adde AUCTOREM ſupra c. 2. §. 10. de latrociniis & deprædationibus populorum olim in honore habitis. Nec omittenda hic deprædatio naufragorum, a multis olim populis uſurpata, & alicubi inter regalia & fiſci compendia numerata. De qua v. H. GROTIUS Sparſ. flor. ad *tit.* C. *de naufragiis*. A MATTHÆI not. & obſervat. ad Annal. Egmundan. c. 67. & quæ attuli teſtimonia Diſſertat. de Superiorit. territor. §. 56. Add. Sixtin. L. II. de Regal. c. 3. n. 91. ſequ. AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

(*b*) Quod hodie quoque in ipſa Germania fit, quando Judæi in quorumdam Imperii Statuum locis monetariis aurum argentumve rapinis, furtove corraſum marſupiis tectum apponunt, nulli tangendum, inſpiciendumve, niſi ei, qui teſtæ id fundendum immittat, probe plerumque gnaro, mala illud fide conquiſitum eſſe.

(*c*) Et L. III. Princip. *Natura parvulos nobis dedit igniculos*, *quos celeriter*, *malis moribus opinionibuſque depravati*, *ſic reſtinguimus*, *ut nuſquam naturæ lumen appareat*. *Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum*: *quæ ſi adoleſcere liceret*, *ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret*. *Nunc autem ſimul atque editi in lucem*, *& ſuſcepti ſumus*, *in omni continuo pravitate & in ſumma opinionum perverſitate verſamur*: *ut cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur*. *Cum vero parentibus redditi*, *demum*,

(c. 3.) *Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimum judicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhærescunt.* Et paulo post: *Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere.* Add. Mich. MONTAIGNE Ess. L. I. c. 22. Philo Judæus de Abrahamo: *Inveterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium applicari potest illud Sexti EMPIRICI Pyrrhon. Hypot. L. III. c. 24. Ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra ullam opinionem vitæ communis observationem.* Et illud EURIPIDIS Bacchis (vers. 201. & seqq.)

> Πατρὸς παραδοχὰς, ἃς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
> Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος,
> Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν ηὕρηται φρενῶν.

Patris traditiones, quas coætaneas nobis diu servamus; eas nulla labefaciet ratio, neque si maximis sapientia sit exquisita ingeniis (a). Quo referre possis illud Apostoli I. Corinth. XI. 14. Et aliquo modo illud PLATONIS de LL. L. VII. (pag. 884. A. Edit. VVechel. Ficini) ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramque partem æque se habeat (b). Sic apud multos populos non exigua est barbæ dignitas. Vid. ARRIANI Epictetus L. I. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Parte II. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi haudquidquam adsuetudini eas vires tribuamus, ut rationis judicium eousque detorquere ac depravare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 6.

§. X. CÆTERUM ista legum atque morum apud diversas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum jus naturale dari; atque omne jus ex utilitate singularum civitatum promanasse, eaque unice metiendum esse (c). Sic enim HORATIUS Serm. L. I. Sat. 3. (vers. 98. & vers. 111. seqq.)

> —— *Utilitas justi prope mater & æqui.*
> *Jura inventa metu injusti fateare necesse est,*
> *Tempora si fastosque velis evolvere mundi.*
> *Nec natura potest justo secernere iniquum,*
> *Dividit ut bona diversis, fugienda petendis.*

OVIDIUS Heroid. I. Epist. 4. (vers. 131. & seqq.)

> *Ista vetus pietas, ævo moritura futuro,*
> *Rustica, Saturno regna tenente, fuit.*
> *Jupiter esse pium statuit quocumque juvaret.*

LUCANUS L. VIII. (vers. 488. & seqq.)

> ———— *Sidera terra*
> *Ut distant, & flamma mari, sic utile recto.*
> *Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa*
> *Incipit; evertitque arces respectus honesti.*
> *Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur.*

Crasse quoque valde super origine justi & injusti loquitur Aristippus apud Diog. LAERTIUM L. II. (§. 93.) & Pyrrho ap. EUNDEM L. IX. (§. 61.) Late quondam super hac re disputaverat Carneades, cujus argu-

mum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. SENECA ep. 123. *Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla; nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur.* Paulo post: *Recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est.* AUGUSTINUS L. III. de doctrina Christian. c. 8. *Fit plerumque, ut quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quæ suæ regionis ac temporis homines vituperare atque damnare consueverunt: & ea tantum probanda atque laudanda, quæ consuetudo eorum, cum quibus vivit, admittit.* H.

(a) V. infr. L. V. c. 3. §. 10. Huc etiam pertinet quod AUGUSTINUS ait L. III. de doctr. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.*

(b) In India æquales, se invicem salutantes, barbam prehendunt. V. infra L. IV. c. 1. §. 2. H.

(c) Euripides *Æolo*:

> Τί δ' αἰσχρὸν: εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ?
> *Quid turpe, nisi quod esse turpe usus putat?*

Quem versum tamen Antisthenes correxit hoc modo:

> Αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ.

Antistheni sane tribuit Plutarchus: at Diogeni Cynico Stobæus. H.

argumenta contraxit LACTANTIUS Div. Inftit. L. V. c. 16. (*a*). *Jura fibi homines pro utilitate fanxiffe, fcilicet varia pro moribus; & apud eofdem pro temporibus fæpe mutata; jus autem naturale effe nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates fuas natura ducente ferri; proinde aut nullam effe juftitiam; aut fi fit aliqua, fummam effe ftultitiam; quoniam fibi noceret, alienis commodis confulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipfis, qui totius orbis potirentur, fi jufti velint effe, hoc eft, fi aliena reftituant, ad cafas effe redeundum*. Add. GROTII Prolegomena ad libr. de J. B. & P. Ad ifthæc diffolvenda conveniens erit præmittere illud CICERONIS Offic. II. (c. 3.) *In hoc verbo*, (utilis,) *lapfa confuetudo flexit de via, fenfimque eo deducta eft, ut ab honefto utile fecerneret, & conftitueret honeftum aliquid quod utile non effet, & utile, quod non honeftum. Qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri*. Et quod IDEM Offic. L. III. (c. 3.) tradit: *Socratem folitum exfecrari eos, qui primum hæc natura cohærentia opinione diftraxiffent*. Scilicet impofuerunt ifti imperitioribus ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex eft, prout ex diverfo principio æftimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compofitorum pravo judicio, qui præfentibus fere, ac cito tranfituris commodis imminent, de futuro parum folliciti. Aliud fana ratio utile judicat, quæ non tantum ante pedes pofita confiderat, fed & quid in futurum tale eft, & ad diuturnitatem facit: (Marcus ANTONINUS L. VII. §. 74. ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν. *Emolumentum eft actio omnis naturæ confentanea*.) Nequaquam autem appetendum judicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen poft fefe eft tracturum. Quemadmodum maligna valde eft voluptas, inter febriles ardores gelida fefe ingurgitare, mox acerbiffimis ideo doloribus excruciari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, ut non folum honeftæ fint, id eft, quæ ad honorem, exiftimationem & dignitatem hominis confervandam & augendam faciant, fed & utiles, cædem exfiftant, feu quæ commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipfius conferant. Quod attributum ufque adeo dignationem virtutis non dedecet, ut in divinis quoque literis *pietas ad omnia utilis* dicatur, tanquam quæ promiffionem habeat hujus & illius vitæ. Sed quæ actiones legi naturali repugnant, femper quidem turpes funt, aliquando tamen utilitatis quid & fæpius jucunditatis producere videntur, fed quæ neque ad diuturnitatem valet, & quam longe majorum moles malorum a tergo fequitur. Vid. Proverb. XX. 17. V. 3. 4. IX. 17. 18. XXI. 6. Facit quoque huc illud CICERONIS Offic. I. (c. 4.) *Inter hominem & belluam hoc maxime intereft, quod hæc tantum, quantum fenfu movetur, ad id folum, quod adeft, quodque præfens eft, fe accommodat, paululum admodum fentiens præteritum aut futurum: homo autem, qui rationis eft particeps, per quam confequentia cernit, principia & caufas rerum videt, earumque progreffus, & quafi anteceffiones non ignorat, fimilitudines comparat, rebufque præfentibus adjungit, atque annectit futuras, facile totius vitæ curfum videt, ad eamque degendam præparat res neceffarias*. Ergo tantum abeft, ut etiam civilia jura intuitu fpuriæ iftius & momentaneæ utilitatis fint conftituta, ut vel præcipuus harum finis fit, nec cives ifti utilitate fuas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra refpectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoque eandem detur viam infiftere, non poterit non inde emergere fumma rerum confufio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo ftatu nihil homini inutilius (*b*), nihil inconvenientius. Cum contra manifeftum fit, longe certiorem fpem utilitatis ab aliis fibi acceffuræ concipere poffe, qui legem naturalem obfervando alios fibi demereri ftudet, quam qui potentiæ fuæ confifus quælibet quibuslibet pro lubitu inferre inftituit. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2. Neque vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in univerfum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegii conceffum fit, ut, quo is jure in alios utitur, idem alii, adverfus ipfum non viciffim exerceant. Inde fruftra credis, utile tibi effe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & refiftere, & pari ad-

(*a*) Qui verba hæcce. CICERONIS L. III. de Republica deprompferat.

(*b*) Pro *perniciofius*. Vid. fupra c. 2. §. 5. n. 1.

ri adversus te licentia uti possint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipsum exempla redire queant. Prov. I. 13. 14. seqq. ISOCRATES Areopagitico (p. 252.) (*a*) : *Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus censebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, si desinerent clientelas sibi adsciscere, parvis reditibus spoliatum iri: illos, si deessent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos.* IDEM Orat. de pace (pag. 285.), fundamentum consiliorum suorum in eo collocat, ut civibus suis persuasum sit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. *Plus utilitatis & lucri esse in tranquillitate quam in conatu supervacaneo multarum rerum: & justitiam præstare injuriæ, suarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in sequentibus luculenter deducit. Neque etiam est, quod quis suæ potentiæ tantum tribuat, ut sibi ab aliis paria reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vi nequidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusque salus toties in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire: & eam qui viam sequitur, suo exemplo docet alios tantundem contra ipsum audere. Adeoque non justitia sed injustitia revera est summa stultitia, quæ neque in universum, neque ad diuturnitatem prodest, etiamsi cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ societate continetur, it eversum. Idque non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hactenus tam copiosa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indiguerit, nec saltem a pluribus conjunctis lædi potuerit. QUINTILIANUS Declam. 255. *Nunquam prodest malum exemplum: etiamsi in præsenti occasione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet.* DEMOSTHENES Olynth. 2. Οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. *Non fieri potest, ut per injurias, & perjuria, & mendacia stabilis potentia comparetur.* Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste GASSENDO philos. Epicuri Syntag. Part. III. c. 24. & 25. *Justitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Cujus in mente injustitia consedit, hoc ipso quod adest, non potest non turbulenta fieri: etsi vero molita quidpiam est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet, id fore semper occultum. Cumque justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est, jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam tessera utilitatis, seu ea, conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neque lædant, neque lædantur, atque adeo secure degant: quod ut bonum & utile est, ita quisque natura duce expetit.* Etsi quæ post de utilitate apud diversos diversa, & inde justo variabili subnectuntur, non de jure naturali, sed civili duntaxat possint admitti. Breviter Diodorus SICULUS L. XXV. Eclog. 1. *Epicurus in libro, quem ratas doctrinas inscripsit, vitam cum justitia conjunctam perturbatione vacare pronunciat: injustam vero perturbatione quamplurima refertam esse.* LUCRETIUS L. V. (vers. 1151. & seqq.)

Circumretit enim vis atque injuria quemque,
Atque unde exorta est, ad eum plerumque revertit.
Nec facile est placidam ac placatam ducere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.

Porro quantopere a communi velut sensu abhorreat, omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Apposite nihili alias Sophista Protagoras apud PLATONEM Protagora (*b*). (pag.

(*a*) Qui locus nihil plane ad rem facit. Videatur ille, qui infra adducetur ad §. XXI. n. 4.

(*b*) Neque hic, neque sequens locus Quintiliani instituto Auctoris magnopere inservire videntur. Utroque is illud tantum vult, malos vitia sua bonis nominibus tegere, & in iis virtutis adfectare speciem: neque quicquam ibi est, quod ad *utilitatem* justitiæ oppositam pertineat. Magis ad sententiam auctoris facit SENECA Epist. XLVIII. *Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hæc societas diligenter & sancte observanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquid esse commune jus*

(pag. 225. Edit. Francof. Ficini p. 323. A. B. Tom. I. Edit. Stephani.) *In cæteris facultatibus, si quis se jactet, puta quod tibicen optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero ut insanum admonent, & increpant. Contra vero injustitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam injustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus fateatur, insanire eum existimant, neque patefaciendam censent iniquitatem, imo semper, sive ea præditus sit, sive non, justitiam ostentandam: cum vero qui non simulat justitiam delirare, tanquam oporteat unumquemque aut istius participem esse, aut ex hominum cœtu exterminari.* Quintilanus Instit. Orat. L. III. c. 8. *Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videri velit.* Quin & nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sed & divina providentia tam pestilentis dogmatis assertores ipsos eventu satis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; Lysander ille *homo versutus, & pleraque fraudibus miscens, jusque in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem ajebat, sed utriusque pretium & dignitatem usu definiebat; qui pueros talis, viros sacramentis decipi debere* jactavit; uti est apud Plutarchum Lacon. apophth. (pag. 229. Edit. VVechel.) & Polyænum Strateg. L. I. (c. 45.) an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? Vid. Cornel. Nepos Lysandro. Sic Agesilaus, qui alias in omni sermone *justitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe cum fortitudinis, si absit justitia, nullus sit usus*; factum Phœbidæ, Cadmeam occupantis defendit hoc colore. Ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴ τι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. Τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ. *Ipsum factum, quatenus ex usu foret, spectandum: Nam quæ essent e republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere ultro fieri.* Verum annon id ipsum factum occasionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderint?

§. XI. His positis facilem habent, quæ objiciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio: *Civitates sibi diversa jura statuerunt pro ratione utilitatis*, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, præsupponunt, aut includunt; quæ haudquidquam destruuntur per illa, quæ istis superaddi peculiaris singularum civitatum utilitas requisivit. *Jura* pœnalia, seu sanctiones pœnales, *metu injusti inventa*, admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero Horatius negabat, naturam posse justo secernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utique sensu percipiunt, quæ corpori conveniant, quæ noceant, citra tamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, *Romanis, si justi esse velint, id est, si aliena restituant ad casas fore redeundum*, igitur justitiam esse stultitiam; id speciem aliquam ad vulgus habet, penitus inspicientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos statuere, quo ipsi adversus alios utimur, sane haudquidquam utile est aliena per injuriam rapiendo, alios ad nostra rapienda invitare. Ac in definiendo utili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quod in universim & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur, injuste rapta restituendo ad pristinas fortunæ angustias ultro sese revolvere. At ubi postea Princeps deprehensis furtis eas opes fisco applicuerit, prave solertem collectorem patiaut carceri mancipaverit, credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modica re, innocenter parta, contentus esse maluit? Sic nescio an satius fuerat urbi Romanæ intra modicas & juste quæsitas opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera sævire, & enervem truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quæ Lactantius l. d. ad-

jus generis humani.) Et ARRIANUS Differt. Epict. L. I. c. 19. p. 76. Καθόλε τε (ὁ Ζεὺς) τὸ τοιαύτην φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου, κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, εἰ μή τι εἰς τὸ κοινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται. οὕτως οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν.

l. d. adfert. (*a*), operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam ædium dissimulare, ut eo pluris illas vendat, etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactaverit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga saucium integer equo deturbare possit (*b*), ut ipse potius quam alter servetur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat hic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur, quam approbatur, haudquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. Auctor de Princip. justi & decori p. 114. seqq.

§. XII. (*c*) Idem Auctor de Principiis justi & decori isthac via jus naturale investigare instituit. Principio præsupponit, *Deum esse & mundum condidisse in sapientia*; de quo nemo sanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutes justitiæ & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Ps. XCVI. v. ult. Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & justitia divina ad modum *Virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, justitiæ quæ Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortalibus est invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus juxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemque summo domino subjectos locum habeat. Justitiam porro tam divinam, quam humanam eodem modo metiendam esse, haudquidquam inde statim evincitur, quod in Sacris Literis sæpe ad exemplum Dei revocamur. Luc. VI, 36. Matth. V, 44. 45. XVIII, 33. quippe cum in istis locis argumentum a minori ad majus (*d*) ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum in creando mundo sibi finem proposuisse*: ac *media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem*: denique *hominem non impune laturum, si deviat ab illo ordine, quem ab homine observari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit: & præmio afficiendum, qui vitam & mores instituit, juxta ordinem a Deo præscriptum; justitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam pœnarum & præmiorum legitimam distributionem*. Ubi nescio, an ullo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem *constituisse*, aut ordinem illum homini constitutum, id est, observationem legis naturalis producere finem mundi a Deo conditi. Sicuti nec illa, quæ sequuntur, facile quis digesserit: *Naturalem in Deo necessitatem hominibus imponere necessitatem studii virtutum, & fugæ vitiorum*. Verum si vel maxime isthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia substerneremus effata: *Quæcunque natura sua ita sunt comparata, ut finem in creatione mundi a Deo intentum impediant, illa omnia jure na-*

re na-

(*a*) *Bonus vir*, inquit, *si habeat servum fugitivum, vel domum insalubrem ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, ut vendat: utrumne profitebitur, fugitivum servum ac pestilentem domum vendere, an celabit emtorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet: Si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei consulet; sed idem malus, quia fallet. Rursus, si reperiat aliquem qui auricalchum se putet vendere, cum sit illud aurum; aut plumbum, cum sit argentum: tacebitne ut id parvo emat: an indicabit, ut magno? stultum plane videtur, malle magno*. LACTANTIUS L. V. c. 17. n. 5. 6. 7.

(*b*) *Nempe justitia est, hominem non occidere, alienum prorsus non attingere, quid ergo justus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis, imbecillior viribus, tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit, ut ipse conscendat eaque nixus evadat, maxime cum sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet; ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit, quam manus inferre alteri; jam non justus ille, sed stultus est; qui vitæ suæ non parcat, dum parcit alienæ*. Item *Si acie suorum fusa, hostes insequi cœperint; & justus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem eine parcet, ut ipse occidatur: an dejiciet ex equo, ut ipse possit hostem effugere; quod si fecerit, sapiens, sed idem malus, si non fecerit, justus, sed idem stultus sit necesse est*. IBID. n. 10. & seq.

(*c*) Est is Lambertus Velthuysius. Cujus demonstrandi ratione licet singulæ non satis concludant, in principiis tamen juris naturæ ab AUCTORE non discedit; Ait enim: *Quicquid in genere & sua natura ita comparatum est, ut sine ingenti noxa generis humani eo homines carere non possint; aut quod, si promiscue permittatur, non levi damno multabit genus humanum, id lege naturali prohibitum esse*. Ante dixerat: *Cum proximus meus in eadem sit constitutus dignitate, quam Deus me sustinere voluit, iisdem etiam privilegiis gaudere debet, quibus ego*. H.

(*d*) Imo e contrario *a majori ad minus*. Illatio enim hæc est; Si Deus, qui æterna felicitate fruitur, sibique solus sufficit, & venia nunquam indiget, adhuc miseretur hominum a se creatorum, qui delinquendo sæpissime ipsius iram provocarunt; multo minus perpetuæ inimicitiæ esse debent hominis in hominem, cujus venia quotidie indiget, & cujus auxilio carere non potest.

re naturali prohibita sunt: quæcunque autem istius sunt naturæ, ut sine iis idem finis obtineri non possit: illa omnia jure naturali sunt imperata: nondum tamen liquido & distincte intelligere datur, quam necessariam relationem singula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipse finis nondum sat dilucide sit designatus. Sic verbi gratia operosa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, sine honore parentum non posse obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejusmodi vocabula hæret, nisi propiora, & & magis distincta principia adsumserit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud, quam hoc ingeminare novit: *Cum mundus in sapientia sit ordinatus, & homini partes agendi in hoc universo assignatæ sint: ordo ille necessario homini indicare debet, quodnam cujusque in agendo sit officium.*

§. XIII. In eo plerique conveniunt, jus naturale ex ipsa hominis ratione eruendum, idemque adeo ex istius recte se habentis dictamine profluere. Dio Chrysostomus Orat. X. (pag. 110. C. Ed. Morelli) quæ inscribitur de Servis. Νοῦν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σαυτοῦ, ὅτι σοι πρακτέον ἐστί, καὶ ὅπως. *Mentem habens scies ex temetipso, quid tibi sit faciendum & quomodo.* Quo nomine etiam Sacræ Literæ eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Ubi illud manifestum judicamus, etsi divinæ literæ liquidius cognoscendo juri naturali plurimam lucem adferant; illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessæ, & adhuc superstitis, posse investigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur præfracte contendere, animis hominum ab ipsa nativitate congenita, & velut impressa esse juris naturalis saltem generalia præcepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quæ statim atque usus sermonis accesserit (*a*), citra ulteriorem informationem aut mediationem abs homine possint expri-

* (*a*) Displicet hoc, & quod postea AUCTOR ait, *facilitatem æquum ab iniquo discernendi ex assuetudine provenire*, Ulrico HUBERO Part. II. Digress. L. I, c. 5. §. 6. Quoniam inutilis & erronea hæc sit opinio. Inutilis, quia reddat hominem, contra dictamen naturæ peccantem, minus ἀναπολόγητον, si copiam institutionis non habuerit. Erronea, quia sine dubio & literis sacris & evidenti experientiæ repugnet: nam Paulum ad Rom. II. 14. in his verbis: τὰ ἔθνη νόμον μὴ ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. *Gentiles, lege carentes, natura quæ legis sunt faciunt*, opponere inter se jus quod positum, & quod congenitum, τὸ νόμιμον ἀεὶ φύσει πεφυκός, *jus quod natura semper exsistit*, ut EURIPIDES, in Bacchis vocat. Rursus Paulum verbis, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει. *Ipsa vos natura docet*, perspicue inculcare, non ab informatione & exemplo aliorum, sed a proprio nativoque instinctu esse doctrinam juris naturæ. Experientiæ refragari; quia si quis se ipsum valide consideret, aliquod interius principium sentiat. Et sane negandum non est, hominem, inter homines alios agentem, suopte ingenio, citra aliorum institutionem, quid juris naturæ sit, posse cognoscere. Propositiones enim ejus universales, & quæ iis proxime insunt, non opus habent operosa aut artificiosa demonstratione, qualis ad contextum artis alicujus requiritur; sed vulgaris & naturalis sufficit, cujusmodi in vulgo etiam quotidie deprehenditur. Unde apud Barbaros etiam populos interdum insignem justitiæ cultum cernere est. Equidem libenter Auctori concedimus, juris naturalis præcepta ad modum distinctorum & actualium principiorum non innasci: Fatemur quoque, bonam educationem & formationem ad excitandos juris in natura positi igniculos, & in alteram partem corruptelas morum ad extinguendos illos multum posse. Vere enim PLUTARCHUS Libro de auditione *Hoc utique clarum est, adolescentem, si a disciplina omni arceatur, nec sermonem ullum, quo erudiatur, gustaverit, non modo sterilem prorsus fore, virtutem quod attinet, ut nihil fructus germinisve ejusmodi producat, sed & ad vitia facile desciturum, agrestia multa ex animo, tanquam ex terra inculta & inexercitata, emittentem; impetus enim animi ad voluptatem ferentes, sinistrasque de labore suspiciones, habes, non extrinsecus illapses, aut sermonibus immissos, sed indigenas quosdam, innumerabilium affectuum morborumque fontes: quos si quis dimissos permiserit, qua sunt nati, procedere, nec institutis bonis tollendo, nec divertendo, naturam composuerit, nullum utique est animal, quod non homine mansuetius sit futurum.* Verum inde non sequitur, principia juris in hominibus ab assuefactione & informatione pendere. Ipse Auctor infra §. 20. dicit, *ut lex naturæ obliget, sufficere simplicem notitiam, neque artificiosam ejusdem demonstrationem ac deductionem ad hunc finem requiri.* Et mox: *Notitiæ juris naturalis veritatem necessariam ex ratiocinatione seu usu naturalis juris posse colligi.* Deinde supra §. 9. in fine: *Assuetudini eas vires haud quaquam tribuendas esse, ut rationis judicium detorquere queat, quo ipsi impossibile sit, veritatem extra leges naturales perspicere.* Bene CICERO V. de Finib. 15. *Est natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: Ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur: sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur; nam cum ita nati, factique simus, ut agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pue-*

ris

primi. Hæc enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosius puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentinm profectus accuratius observare instituerit. Nec insuper habendum (*a*), quod Sacræ Literæ infantilem ætatem describere soleant ignorantia recti & turpis (*b*); adultiorem istius notitia. Vid. Jonæ IV. 11. Deuteron. I. 39. Esai. VII. 14. 15. 16. Add. Rich. CUMBERLAND de Legibus Naturæ, Prolegom. §. 5. qui & ipse d. l. §. 7. 8. clare demonstrat, etsi congenitæ illæ propositiones abnuantur, revera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo, tanquam primo motore, animis hominum imprimi; ex quo cuivis patere quoque potest, ipsum velle & jubere, ut juxta eam legem homines faciant. Quæ a plerisque nimis presse urgetur phrasis Rom. II. 15. figurata est (*c*); ac nihil aliud notat (*d*), quam liquidam, altaque mente repostam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua convictus sit, undecunque demum eadem animo impressa sit. Sicut quæ Jer. XVII. I. *tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia utique, haudquidquam ab ipsa statim nativitate erant cognita. Add. Luc. II. 51. Prov. VII. 3. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab Iniquo discernendi, id ex adsuetudine provenit: dum a teneris annis, & statim atque usum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, hæc pœnam sequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista cœperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quæ a vulgo tamen expedite, & citra hæsitationem obeuntur. Exempli loco AUCTOR de Princip. justi & decori affert: *Si quispiam in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: si autem quispiam ira percitus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat, quæ hæc est, *quia plus periculi cuivis ex fure, qui cujusvis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo lacessitus fuerat*. Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanę liquido perspicere possit, ad normam ejus sibi legis necessario vivendum: simulque investigare principium, ex quo ejusdem præcepta solide & plane demonstrari queant. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 4. §. 3. Neque obstat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificiose demonstrentur, a plurimis ignorctur, aut non capiatur; ac plerique ex adsuetudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiscere & observare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inventa vocari queunt, solidissima ratione subnixa. Ex hisce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ sit metienda; seu unde constet, an dictamen aliquod rectæ, an vero pra-

vis virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum: nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. H.

(*a*) Plane ut HOMERUS Odysseæ Υ.

Οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· Πάρος δὲ τι νήπιος ἦα.
Omnia novi
Quæ bona, quæ mala sunt: fueram puer insciius ante. H.

(*b*) Seu potius boni & mali, quod tamen in exemplo adducto magis ad utile & damnosum, quam ad rectum & turpe, sive honestum & inhonestum refertur. Vid. Ludovicus CAPELLUS ad Genes. III. 5. ad quem locum etiam consoluisse profuerit Joannem CLERICUM. Ceterum loci Scripturæ sacræ ab Auctore excitati eorum sententiæ favere videntur, qui ideas innatas dari negant, quoniam, qui dicit *omnia*, nihil sane excipit, eoque cunctis ideis innatis locum præscindit. Idem autem loquendi modus etiam apud Scriptores profanos obvius. Vid. CLERICI Ars critica P. II. S. J. c. 2. §. 26. p. 153. 154. T. 1. 2. Edit. HESIODUS Theogon. v. 900. Edit. CLERICI.

(*c*) Conferatur GROTIUS ad hunc locum & CLERICUS in arte Critica p. 194. & seqq. Tom. I. 2. Edit.

(*d*) Cui tamen natura rationalis, insita homini, principium dedit. Theonoe apud Euripidem Helena.

Ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς Δίκης ἐμοὶ μέγα
Ἐν τῇ φύσει.
Magnum enim justitiæ sacellum mibi inest
In natura. H.

pravæ rationis ſit. Nimirum rectæ rationis dictamina ſunt vera principia, quæ cum rerum natura probe obſervata & examinata conveniunt, & quæ ex primis & veris principiis per bonam conſequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen eſt, ubi quis vel falſa principia ponit, vel per ἀσυλλογίας, falſas concluſiones format. Eo ipſo enim quo lex naturalis a rerum natura imprimi dicitur, veram eandem eſſe inſinuatur; quia illa non indicar, niſi quod exſiſtit, ejuſque cauſa eſt, in quo nihil unquam eſt falſi; quippe cum falſum oriatur ex errore hominum, notiones naturæ cohærentes disjungentium, aut natura disjunctas conjungentium. Add. Rich. CUMBERLAND c. 5. §. 1. Quo obſervato non eſt amplius metus, ne quis cerebri ſui male purgati deliria, aut incompoſitam animi cupidinem pro lege naturali venditare poſſit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui aſſerta ſua ex legitimis principiis naturæque rerum congruentibus demonſtrare nequit: quippe cum utique veritas & rectitudo in convenientia conceptuum & propoſitionum cum rebus ipſis, quæ per iſtas exprimendæ ſunt, conſiſtat. Qui autem per ingenii hebetudinem demonſtrationes nectere ignorat, valde impudens eſt, ſi ſui cerebri dictatis, quatenus a receptis ſententiis abeunt, aliquid tribuendum poſtulaverit. Sed & indolem demonſtrationum intelligentibus facile patet, principia non ſolum neceſſario vera, & prima eſſe, debere, ſed etiam propria, & velut domeſtica huic diſciplinæ, de qua anquiritur, & ita perſpicua, ut animus, percepta ex illis aſſertionis cauſa, placide adquieſcat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impegerunt non ſolum illi, quorum fundamenta juris naturalis hactenus diſcuſſimus; ſed & qui credunt, ſufficiens ſe legis naturalis fundamentum conſtituiſſe, ſi dicant: *Honeſtatem naturalem conſiſtere in concordia rationis, & appetitus, cujus honeſtatis norma ſit excellentia & dignitas humanæ naturæ, & finis ille nobiliſſimus, propter quem videmur a natura in univerſi hujus poſſeſſionem immiſſi*. Nam ſi vel maxime ſic argumenter: hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo eſt honeſta, & ideo facienda; nondum adeptus ſum liquidam & diſtinctam ſcientiam, cui mens mea firmiter queat adhuc adquieſcere; ſed in obſcuro adhuc eſt, in quonam illa excellentia conſiſtat, & quæ cauſa ſit, cur ea homini competat. Sicuti ſi quis ſacerdoti dicat; non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati ſacerdotis; verum quidem dicit, ſed non ideo ultimam rationem, & poſt quam dubio non amplius locus ſit, expreſſit. Conf. RACHELIUS Prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. ſeqq. Cæterum quanquam non cujuſvis ſit, legem naturalem artificioſa deductione ex principio ſuo eruere; ut tamen omnibus hominibus, uſu rationis gaudentibus, illa cognita dici poſſit, ſufficit, quod ſaltem mediocria ingenia eam demonſtrationem ſibi ab aliis propoſitam capere, & ejuſdem veritatem, collata naturæ ſuæ conditione, liquido perſpicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, uſuque publico haurire ſolet, ad ejuſdem certitudinem ſatis eſſe debet auctoritas ſuperiorum, qui illud in civitatibus exerceri curant; & quod ipſi rationes probabiles deſint, quibus ejuſdem veritas labefactari, aut convelli poſſit; & quod præſentem ipſius utilitatem quotidie deprehendit. Quo ipſo etiam lex naturalis ſufficienter promulgata intelligitur, ita ut nemo adultus & mentis compos invincibilem ejus ignorantiam obtendere poſſit. Pro facili quoque cognitione ejus, quod jus naturale dictitat, HOBBESIUS de Cive c. 3. §. 26. & Leviath. c. 15. hancce regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturus in alterum ſit, jure naturali facturus ſit, nec ne, putet ſe eſſe in illius alterius loco*. Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem tranſlate fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quæ regula ab ipſo Salvatore noſtro confirmatur Matth. VII. 12. MOSCHUS Idyll. V. (*a*) (v. ult.)

> Στέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν' ἢν φιλέητε, φιλῆσθε.
> *Diligite amantes, ut ſi ametis, redamemini*,.

Add. SELDENUS de J. N. & G. L. VII. c. 12.

Ari-

(*a*) Qui locus Moſchi ſine damno lectoris ab auctore ommitti potuerat, quum longe ſanctius ſit Salvatoris præceptum, utpote, quo etiam eos diligere debemus, qui nos odio proſequuntur, ideoque religione longiſſime ſuperet illud monitum ſapientiæ paganæ, *ut ameris, amabilis eſto*.

Ariſtoteles apud Diogenem Laertium, rogatus, erga amicos quales eſſe debeamus, dixit: Ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *Quales eos erga nos eſſe optamus. L. 1. & L. ult. D. quod quis juris in alterum.* Seneca de Ira L. III. (c. 12.) *Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt, cui iraſcimur: nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Confucii dictum eſt apud Martinium Hiſt. Sin. L. IV. c. 25. *Ni facias ulli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur civibus, quos ad cultiorem vitam adducere inſtituebat, ab Ynca Manco Capac, imperii Peruani fundatore, apud Garcilassum Comment. Reg. L. I. c. 21. Eam tamen regulam Sharrok de Officiis ſec. Jus Naturæ c. 2. n. 11. eo nomine univerſalem non cenſet, quod alias judici de latronibus calculum laturo, illi ſint abſolvendi, quod ſine dubio iſte horum loco poſitus vitam ſibi donari ſit optaturus; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum ſit, quia ipſe indigens hoc velim; aut quod ſervo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipſo poſtulare ſoleo. Enimvero facile ſibi conſtabit iſthæc regula, ſi obſervetur, non unam duntaxat, ſed utramque ſimul lancem eſſe conſiderandam; ſeu non id ſolum expendendum, quid mihi placeat, ſed etiam quæ alteri obligatio aut neceſſitas incumbat, & quid ego, ſalvo utrinque officio, ab altero poſtulare queam (*a*). Fatemur tamen, id præceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non poſſe; cum ſit conſectarium illius legis de æqualiter habendis nobis cum aliis hominibus, adeoque a priori demonſtrari queat.

§. XIV. Nobis nulla via propior videtur, & magis appoſita, ad inveſtigandum jus naturale, quam ipſam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: etſi in ea conſideratione neceſſario etiam ad alia, quæ extra hominem ſunt, reflexio ſit facienda, ac inprimis ad ea, quæ ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta ſunt. Sive enim ad promovendam ipſius felicitatem, ſive ad coercendam ejuſdem malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini eſt impoſita; non felicius eadem addiſcetur, quam perſpecto, qua ipſe ſubſidio, qua fræno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ ſenſus ſui ineſt, ut ſeipſum quam maxime amet, ſeipſum ſtudeat omnibus modis conſervare, quæ bona ſibi videntur, nitatur adquirere, mala repellere. Cicero de Fin. L. III. (c. 5.) *Simul atque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur & commendatur ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienatur autem ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videantur afferre.* Valerius Flaccus (Argon.) L. V. (644.)

Eſt amor, & rerum cunctis tutela ſuarum.

Add. Diogenes Laertius L. VII. (8. 85.) in Zenone. Marcus Antoninus L. XI. §. 8. Epicteti Ench. c. 38. n. 2. Et iſte quidem cujuslibet erga ſeipſum amor regulariter tam validus eſt, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipſi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam ſeipſos: ac magis iſtorum bonis, quam propriis gaudere, magiſque eorundem malis, quam ſuis indoleſcere. Sicuti Cartesius de Paſſionibus c. 82. ait: *Amor, quo fertur bonus parens in ſuos liberos, adeo purus eſt, ut nihil ab ipſis conſequi cupiat, nec eos aliter poſſidere velit, quam jam habet; vel illi jungi arctius, quam jam eſt; ſed eos conſiderans tanquam alios ſeipſos, quærit eorum bonum ut ſuum proprium; quin etiam majori cum cura, utpote cum concipiat ſe & illos unum totum conſtituere, cujus melior pars ipſe non ſit, ſæpe eorum utilitatem ſuæ præfert, nec metuit ſe perdere, ut eos ſervet.* Vid. 2. Samuel. XVIII. 33. Euripides Alceſtide v. 653. ſeqq. ad v. 705. Enimvero præterquam quod hoc non ſit perpetuum, etiam ideo ſæpe mala liberorum in ſe translata vellent parentes, quod credunt, ſeſe melius ea ſuſtinere, quam iſtos poſſe; aut quod illorum ætas vita ſit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes (*b*), quod gloriæ ſibi eſſe judicent, tales genuiſſe. Vid. Luc. XI. 27. Qui

(*a*) Atqui, æqualitas illa potius eſt hypotheſis, quam principium in hac diſciplina. V. infra AUCTOR L. III. c. 2. §. 1. in fine & §. 2. H.

(*b*) MENANDER apud Stobæum:
Οὐκ ἔστι μείζων ἡδονὴ ταύτης πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ᾽ ἰδεῖν τινα
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.
Major nulla genitori datur,
Virtute quam ſi videat ac prudentia.
Florere quemquam de ſuo exortum ſatu. Conf. Proverb. Salomonis X. 1. XV. 20. XVII. 21. H.

Qui tanti talem genuere parentes. VIRGILIUS Æn. I. (verſ. 606.) Sicut vice verſa Epaminandas eorum, quæ ipſi eveniſſent bona atque commoda, omnium hoc ſibi ajebat accidiſſe jucundiſſimum, quod utroque parente vivente, Lacedæmonios ad Leuſtra viciſſet. PLUTARCHUS Apophth. (L. II. p. 193. Ed. VVechel.) Sed & multos pro aliis ſat æquo animo mortem oppetiiſſe conſtat, quos peculiari affectu proſequuti ſunt, aut quibus ſeſe penitus devoverunt. Quibuſcum ita ſeſe junctos atque unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque ſe malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conſervent. Vid. CARTESIUS d. l. c. 83. De Solduriis CÆSAR de bello Gallico L. III. (c. 22.) PROCOPIUS de bello Perſico L. I. c. 3. *Apud Hunnos Ephthalitas opulentiores quique amicos ſibi adjungunt vicenos, aut ſi fors tulerit etiam plures, quos ſemper habent convivas, omniumque facultatum ſuarum participes, dato ſingulis communi quodam in eos jure. At ubi fato conceſſit, qui illos ſibi ſodales adſciverat, obtinuit conſuetudo, ut ipſi adhuc vitæ pleni in tumulum cum mortuo inferantur*. Quales devotiones adhuc apud Japonenſes frequentari teſtatur Fran. CARRON in deſcript. Japoniæ cap. 7. De Æthiopibus vid. DIODORUS SICULUS L. III. c. 7. (*a*) Verum talibus jactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quæque adeo ipſa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam projiciunt, tanquam ſibi deinceps acerbiſſimam futuram, extincto eo, in quo omnem ſuam ſpem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, ſui nunquam obliviſcitur (*b*); & communem hominum affectum bene expreſſit Satanas apud Jobum II. 4. Præter hunc amorem ſui, ſtudiumque ſeipſum omnibus modis conſervandi, deprehenditur quoque in homine ſumma imbecillitas, atque naturalis indigentia, ut ſi homo ſolus abſque ullo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deſtitutus concipiatur, vita ipſi in pœnam data videri poſſit. Manifeſtum quoque eſt, poſt divinum Numen homini non plus ſubſidii atque ſolatii poſſe accedere, quam ab aliis hominibus (*c*). Quanquam enim ſingulorum vires ad ſeipſos conſervandos adeo tenues deprehendantur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, cum ad pleraque hominibus utiliſſima & ſumme neceſſaria efficienda ſingulos & vires & tempus defecturum ſit, ni plures hominum operas conjunxerint: tamen viciſſim ſinguli in aliorum uſus multa poſſunt præſtare, quibus ipſi non egent, & quæ adeo ipſis nulli erant futura uſui, niſi in alios diſpenſarentur homines. SENECA de Ira L. I. c. 5. *Homo in adjutorium mutuum generatus eſt*. Marcus ANTONINUS L. II. c. 1. *γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν, ad mutuas operas nati ſumus, quomodo pedes, manus, palpebræ, dentium ſuperiorum inferiorumque ordines*. Iidem tamen homines non minus invicem nocumenti & moleſtiæ inferre poſſunt, & ſæpe volunt, vel inſtigante prava libidine, vel ſubigente neceſſitate ſeipſos contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculos noſtros incurrunt, & ſupra cap. 1. L. II. latius ſunt deducta. Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum aſſignaſſe, non quod quilibet ſeipſum ſolum reliquis omnibus ubique præferre debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo ſeparata eſt, ſummum ſibi ſcopum proponere; ſed quia amorem proprium naturaliter homo prius ſentit, quam aliorum curam, eo ipſo, quod naturaliter prius eſt ſentire ſui, quam aliorum exſiſtentiam. Deinde quia, ut ego mei ipſius curam habeam, ad neminem propius, quam ad me ipſum ſpectat. Licet enim ſcopum nobis præfigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars ſim, cujus

(*a*) Videatur pulcherrimum certamen in Oreſtem & Pyladem, uter pro altero mori poſſit, apud EURIPIDEM Iphigenia in Tauris, act. 3. Et Græci pariter ac Romani perſuaſi erant, vitæ ſuæ jus eſſe penes quemque. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 21. §. 11.

(*b*) EURIPIDES Oreſte: H.

Πανταχῇ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον, ἢ θανεῖν τοῖς σώφροσιν.
Quin ubique vita morte dulcior prudentibus.
Mox.
Πᾶς ἀνὴρ κἂν δοῦλος ᾖ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὁρῶν.
Dulcis eſt uſura lucis omnibus: ſervis quoque. H.

(*c*) Similiter CICERO de Officiis L. II. c. 3. 4. 5. late probat, nihil eſſe, unde plus boni malive hominibus immineat, quam ab aliis hominibus. *Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & proſint & obſint: primum hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare animos hominum, & ad uſus ſuos adjungere*.

cujus saluti aliqua etiam cura debetur, nemo sane est, cui distincta magis & specialis mei cura incumbere possit, quam mihimet ipsi.

§. XV. Ex hisce positis facile est fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifesto apparet, hominem esse animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine sui similium auxilio servari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum (*a*), idem tamen sæpe malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Ejusmodi animali, ut salvum sit, bonisque fruatur, quæ in ipsius conditionem hic cadunt, necessarium est, ut sit sociabile, id est, ut conjungi cum sui similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum lædendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, aut promovendi. Cicero de LL. L. I. (c. 5.) *Non opinione, sed natura constitutum esse jus, patebit, si hominum inter ipsos societatem conjunctionemque perspexeris.* Jamblichus Protrept. c. 20. Σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἀνομίᾳ διατελεῖσθαι οὐχ οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατ᾽ ἕνα διαίτης. *Ut homines simul, & tamen sine lege vivant, fieri non potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferetur, quam si quisque sigillatim vitam institueret.* Inde fundamentalis lex naturæ isthæc erit. *Cuilibet homini, quantum in se colendam & conservandam esse pacificam adversus alios socialitatem: indoli & scopo generis humani in universum congruentem.* Neque enim per socialitatem hic intelligimus præcise proclivitatem ad jungendas societates particulares, quæ etiam malo fine & modo iniri possunt, uti est conjunctio latronum; quasi sufficeret qualicunque intentione sese cum altero conjunxisse. Sed per socialitatem innuimus ejusmodi dispositionem hominis erga quemvis hominem, per quam ipsi benevolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione conjunctus intelligitur. Ut adeo falsissimum sit, eam, quam nos insinuamus socialitatem indifferenter se ad bonam & malam societatem habere. Diximus autem, cuilibet homini socialitatem colendam, & actu exercendam *quantum in se*. Quia cum penes nos non sit præstare, ut alii omnes sese erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio nostro satisfecimus, si nihil eorum, quæ in nostra erant facultate omisimus, quod istos, ut vicissim erga nos sociabiles essent, permovere posset. Ex quo consequitur, quia qui obligat ad finem, simul obligare intelligitur ad media, sine quibus finis non potest obtineri; *Omnia, quæ ad istam socialitatem necessario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Isthanc viam eruendo juri naturali non planissimam solum esse patet; sed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique sapientum magno consensu agnoscunt (*b*). Multa testimonia accumulare opus

(*a*) Quod minus prona consequentia elici contendit TITIUS Obs. 78. Sed hic fallitur vir aliquando nimium acutus. Derivat enim socialitatem noster ex omnibus his qualitatibus hominis conjunctim sumtis, non ex singulis separatim. Quod superest amor nostri ipsius utique non unicum est fundamentum socialitatis, quum plures dentur occasiones, in quibus nostram salutem alienæ postponere debeamus, quæ proinde socialitatis effectus non autem caussa sunt. Vid. n. 5. ad h. §. & quæ ab ipso auctore dicuntur initio §. XVI. Præterea officia erga Deum & nos ipsos pleraque locum habent, etsi homo vel maxime solus & extra omnem societatem humanam vivat. Quæ socialitas earum imprimis obligationum fons est, quibus aliis obstringimur, veluti, ut neminem contemnamus, neminem lædamus, damnum datum reparemus & beneficiis beneficia rependamus.

(*b*) Testatum reliquit Auctor noster, initio c. sequentis & Speciminis Controvers. c. 5. §. 25. ut & Spicilegii Controversiarum c. 1. §. 14. hoc sibi præcipue constitutum esse, ut officia hominum mutua, sive erga alios explicet. Officia erga Deum, ex ipsius sententia pars theologiæ naturalis sunt, cui in doctrina Juris naturæ non alia contemplatione locus est, quam qua numinis cultus firmissimum societatis civilis vinculum est. Officia hominis erga se ipsum partim e Religione, partim e studio societatis manant, ita, ut si homo non penderet a Deo, & extra societatem aliorum viveret, nulli obligationi erga se ipsum adstrictus esse intelligi posset. Sed cum necessitas officiorum erga Deum & nosmetipsos non minus ex recta ratione perspici possit, quam ea officiorum erga alios, & præterea dentur officia erga nosmetipsos 1. sine contemplatione societatis, imo etiam 2. in societate, quando officia erga alios & nosmetipsos colliduntur, satius sane fecisset auctor, si huc quoque animum advertisset. Rem omnem V. regulis complectimur. Igitur I. cultum supremo numini debemus, tanquam enti perfectissimo, a quo omnia nostra profecta sunt, & a quo toti pendemus. II. Post Deum, & nos ut amemus, necesse est, nostræque conservationi studeamus, si vera felicitate potiri satagamus. III. Cum homo homini natura æqualis sit, & sine homine vix salvus esse possit, homini ab homine præstanda sunt officia socialitatis. IV. Officiis erga Deum cedunt omnia reliqua

opus non eſt. Inſtar omnium poteſt eſſe (*a*) illud Senecæ de Benefic. L. IV. c. 18. (*b*) *Quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac imbecillimus & facillimus ſanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes.* Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν· χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. *Vir virum, & urbs ſervat urbem. Manus manum lavat, & digitus digitum. Salus omnis in ſociis.* Plinius N. H. L. IX. c. 46. Add. Marcus Antoninus L. IV. §. 4. qui & L. V. §. 16. Τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζώου κοινωνίαν, *bonum animalis rationalis ſocietatem* vocat; & L. V. §. 29. ac paſſim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν, *animal ad ſocietatem natum* pronunciat. Add. Idem L. VII. §. 55. Libanius Declam. 19. Φύσις ἄνθρωπον ἀνθρώπῳ συνεργάτην εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε, *Natura hominem homini adjutorem & ſocium vitæ effecit.* Quanquam & aliæ accedant cauſæ, licet minus principales, aut argumenta ſocialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua ſolitudine homini ſit triſtius: (Cicero de Fin. L. III. (c. 20.) *Nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne eum infinita quidem voluptatum abundantia. Unde facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos.*) quod inutilis alias foret lingua, nobiliſſimum inſtrumentum, per quam ſolus homo præ cæteris animantibus animi ſenſa articulato ſono poteſt exprimere; (vid. Quintilianus Inſtit. Orat. L. II. c. 16.) quod optimus quiſque præclare agendo inter alios ſeſe oſtentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter ſecundarias duntaxat rationes ſocialitatis habendum eſt, quod tradit Cicero Offic. L. I. (c. 44.) (*c*) *Quod ſi omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula divina, ut ajunt, ſuppeditarentur, tum optimo quiſque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita. Nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quæreret, tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet, quod Idem Offic. L. III. (c. 5.) dicit: *Magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis maximos labores moleſtiaſque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cœleſtium collocavit, quam vivere in ſolitudine non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quiſque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem Ejusdem in Lælio (c. 8.) ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam ſocialitatem ſpectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia eſt, & ſocietas, applicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis eſſet habitura.* Cæterum a noſtra lege fundamentali non abit illa Rich. Cumberland de Leg. Nat. cap. 1. §. 4. de ſtudio communis boni, & exhibenda erga omnes benevolentia quantum fieri poteſt maxima. Nam & nos dum ſociabilem eſſe debere hominem tradimus, ei non ſuum bonum, ab aliis diſtinctum, pro ſcopo habendum, ſed & cæterorum innuimus, nec ulli commodum ſuum cum oppreſſione aut neglectu reliquorum quærendum, nec cuiquam ſuam felicitatem ſperandam, ſi alios negligat, aut injuriis laceſ-

qua officia. V. Quando officium erga noſmetipſos committitur cum officio ſocialitatis, ordinata caritas, recte incipit a ſe ipſo. Ita panis fruſtulum nemo alteri dare obſtringitur, ſi ipſi fame alias pereundum ſit. Quod & apoſtolus probat 2. Cor. VIII. 13. & SENECA de Benefic. II. 15. *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream.* Conf. HERTIUS de Colliſione Legum, & NOODT Comm. ad Pand p. 5.

(*a*) IDEM ep. 103. *Ab homine homini quotidianum periculum.* Mox: *Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit: ut cogites, quod hominis ſit officium, Alterum intuere, ne lædaris: Alterum, ne lædas:* H.

(*b*) *Ut ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi adfectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil æque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium.* Paullo ante.

(*c*) *Nec verum eſt, quod dicitur a quibuſdam, propter neceſſitatem vitæ, quod ea, quæ natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem.* Paullo ante.

hacessat. Ex socialitate porro hominis, & quod quisque non sibi soli, sed generi humano natus sit, egregia quædam consectaria deducit Baco de Verulamio de Augment. Scient. L. VII. c. 1. puta, quod vita activa sit præferenda contemplativæ, quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quærenda sit: quod propter casus improvisos rebus gerendis subtrahere nos non debeamus, aut a consortio aliorum nos removere; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus civilibus subducere nos non debeamus. Quo loco & illud monet; nullam omnibus seculis repertam philosophiam, religionem, legem, disciplinam, quæ tantum bonum communionis exaltavit, bonum vero individuale depressit, quantum fides Christiana.

§. XVI. Consideremus jam, an cum hisce pugnent, quæ traduntur ab Hobbesio de Cive c. 1. §. 2. Cujus quidem mens a quibusdam eruditis nimis quam sinistre fuit accepta, quasi is doceret: *Natura inter homines non societatem, sed discordiam institutam esse*: ex quo consequi credunt, *ut omnis societas humana contra naturæ fuerit institutum*. Conf. Conringius de civili Prudentia c. 14. in fine. Quod perinde est, ac si dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connascitur, ergo omnis loquela, quæ addiscitur, est contra naturæ institutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lucem producuntur, ergo ut illi adolescant contra naturam est. Aut, homines natura sunt obnoxii morbis, ergo contra naturam est, dieta & medicamentis morbos antevertere aut depellere. Equidem prima fronte Hobbesii doctrina satis paradoxa videtur, præsertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *Naturæ* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo observandum fuerit: amorem proprium, & socialitatem haudquidquam sibi invicem opponi debere; sed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hec perturbetur aut evertatur. (Arriani Epictetus L. I. c. 19. Οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται. τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν. *Privatæ utilitatis studium a communitate non excluditur*.) Istud temperamentum ubi per enormem libidem fuerit abruptum, & quisque suum commodum quærere instituat cum læsione aliorum, enascitur quicquid est turbarum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipsa salutis propriæ cura jubet socialitatis leges observari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriæ salutis cura Hobbesius leges naturales sat argute deduxit; circa eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquido ex illa constare, saluti hominum expedire, ut ab hominibus juxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; jus est homini ista media ad sui conservationem adhibere; ergo & ad eadem observanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoque cavendum vehementer est, ne quis inde concludat; ubi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promovere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus damni (*a*) ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cujusvis hominis præstantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in cæterorum commodum proficiscuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulantia: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique utilitas unicus scopus recte haberetur, ubi plures eadem in re (*b*) summam suam utilitatem versari judicent, necessum erit, ut aut plurium scopi contradictionem involventes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus prætendere possit, suum scopum alterius scopo

po

(*a*) Antea *commodi* legebatur, quod mendum sustulit. Cl. BARBEIRACUS in nota 1. ad h. §.

(*b*) Mavult Cl. BARBEIRACUS in nota 2. *ubi plures in rebus oppositis*: hoc sibi velle putans auctoris ratiocinium, & Cumberlandium de Legibus Naturæ C. V. §. 16. quem, hæc scribens ante oculos habuerit Pufendorfius: sed recepta Pufendorfii lectio sic satis intelligi potest, nec quicquam recedit a mente Cumberlandii.

po præferendum, necessario fuerit admittendum, non debere hominem ita suam sibi utilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad suam tantum utilitatem neglectis cæteris trahere aggrediens, & incassum laborabit., cum impossibile sit, res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet: Præterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius utilitati inservit, sequitur, cæteris idem malum esse, quia ipsorum utilitati inservire nequit. Atqui sic idem ab uno appetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines ansam præbere. Vid. late Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. Argute quoque BACO Sermon. fidel. c. 23. *Centrum plane ignobile est actionum hominis cujuspiam, Commodum proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficisci possit, nihilque in se is habeat, quod vel desiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult (*a*). Quæ etiam sola ratio, si cæteræ deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Unde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & justitiam colens, tantisque pollens viribus, ut reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoque ab aliis lædendis haudquidquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populos in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, utique ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus, se conservare, etiamsi nullum fors jus adversus alios adhiberet. CICERO de Fin. L. III. (c. 19.) *Non magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit (*b*), quod particulam aliquam justitiæ inter se exerceant, & quasdam leges observent: quodque ipsorum Princeps æqualiter prædam distribuat, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. CICERO Offic. L. II. (c. 11.) Atque hoc eo diligentius observandum est, quo liquidius apparet, ad violandum jus naturæ potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, saluti suæ jam abunde prospectum; non esse quod adversus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De cætero uti cura propriæ salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Salvatoris nostri dicto apparet, ubi jubet, nos *proximum diligere, sicut nos ipsos*. Chrysippus apud CICERONEM Off. L. III. (c. 10.) *Qui stadium currit, eniti, & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat; supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere jus non est.* Quin & hoc ratio satis dictitat, quod cui salus & conservatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem a benevolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, ut pro bene factis paria sibi reponi velint, ubi id non fit, animum benefaciendi exuant: utique nemo sanus sui conservationem ita sibi pro scopo proponere potest, ut aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis ut alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse male-

(*a*) Nimirum indigentia, infirmitas, periculum ex aliis hominibus & alia, causæ quidem esse possunt, quæ homines impellant ad colendam socialitatem, verum non solæ, nec præcipue, ut AUCTOR infra ostendit §. 20. Quanquam, ut vere observavit H. GROTIUS Prolegom. de J. B. & P. §. 22. *Nulla est tam valida civitas, quæ non aliquando aliorum ope indigere possit, vel ad commercia, vel ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires. Unde etiam a potentissimis populis & Regibus fœdera appeti videmus*: SOPHOCLES Ajace flagellitenente.

Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν,
Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν.
Modicus validi, validusque iterum
Modici sese sustentat ope.

Non minus prudenter idem GROTIUS L. III. Histor. Belgic. ad An. 1594. *Cunctis, qui fas atque honestum in suo usu habent, nec ullo obtentu dedecus mutatur, & ne diu perfidia fruantur, ipsi adversum se documento sunt.* Conf. AUCTOR supra §. 10. H.

(*b*) Nam ut SENECA ait 7. Excerpt. Controv. I. *Naturæ jura sacra sunt, etiam apud piratas.* H.

malevolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius sit, alios homines ad istos coercendos & extirpandos esse incubituros.

§. XVII. Deinde non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut cœtum coeunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde sit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in universum non est destinata ad socialitatem; aut adversus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est, quod certi homines in certam societatis speciem coalescant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem singularem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari societate vivat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa socialitas, & pax comiter colenda; quæ in eo fere consistit, ut læsionibus injustis abstineatur, & quantum per arctiores licet obligationes, commoda & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. XVIII. Unde facile apparet, quid respondendum sit ad istam objectionem: *Si homo amaret hominem naturaliter, id est, ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate sibi præ cæteris honor defertur, aut utilitas* (*a*). Scilicet confunditur hic communis illa socialitas cum peculiaribus & arctioribus societatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus causis provenit. Nam revera ad communem istum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo sit. Natura quippe ob causas supra dictas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines constituit, abs qua nemo est excludendus, nisi per immania scelera sese eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris sapientiam lex naturalis ita humanæ naturæ sit adaptata, ut ejus observatio semper cum utilitate & commodo hominum sit conjuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in assignanda hujus ratione non ad commodum inde proveniens, sed ad communem naturam solet provocari, verbi gratia, si ratio reddenda sit, quare homo homini nocere non debeat, non solet dici, quia id utile est, etsi revera id sit quam utilissimum; sed quia & alter homo, id est, a natura cognatum animal est, cui nocere nefas: Lucianus in Amoribus: (T. I. p. 893. Edit. Amst.) Οὐ γὰρ πάντα τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσπαζόμεθα, ἀλλά πως φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες, ἥδιον τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγούμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ' ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωσάμενοι, μᾶλλον εὐφραινόμεθα. *Non ut bruta animantia solitarias conversationes amamus, sed amica quodammodo societate conjuncti, & suaviora mutua bona, adversa leviora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes majori lætitia afficimur.* Sic Dio Chrysostomus Orat. XII. dicit, Jovem φίλιον & ἑταιρεῖον cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem ullius hostem aut inimicum;* ξένιον autem, *quod ne hospites quidem oporteat negligere,* μηδ' ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. *Neque exterum existimare ullum hominem.* Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod major sit ingeniorum inter ipsos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut proclivis ad commoda ejus promovenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte æstimare norit. Id quod haudquaquam naturæ hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles nos esse natura jussit, ut nostri curam negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, ut per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere.

(*a*) Adversus hæc & quæ sequuntur nonnulla regerit AUCTOR Medit. Polit. c. 4. §. 4. negat enim, hominem qua talem amari ab homine, nisi respectus commodorum accedat. Cui reponimus negantem hoc opus habere, ut destruat argumenta, quibus socialitatem probavit noster. H.

cere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis lædatur, singulisve membris injuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum, id est, civitatum, non a mutua hominum benevolentia, sed a mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto. Nam præterquam quod non de origine civilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminent, plures inter se uniti adversus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse. Quæ tamen neque in civitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit ζῶον πολιτικὸν (*a*); infra fusius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§. XIX. Cæterum isthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum solum & manifestum (*b*), sed & sufficiens (*c*) atque adæquatum esse arbitramur hactenus, ut non sit ullum præceptum juris naturalis, alios homines spectans, cujus ratio non ultimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, ut ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit præsupponere, Deum esse, & per ipsius providentiam tum omnia, tum in primis genus humanum gubernari. Neque enim adstipulari possumus Grotio, qui in Prolegomenis autumat, jura naturalia *locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana* (*d*). Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quæ necessario superiorem ponit

(*a*) L. VII. c. 1. H.

(*b*) Custodite hic loquitur AUCTOR. Nam Deum venerari & colere eique parere, haud dubie ex socialitate non fluit: imo hanc illius consequens esse, liquet ex hoc §. & infra c. 4. §. 3. & L. III. c. 4. §. 4. Et quod homo conservationi sui studere debeat, seque possit adversus alios defendere, non nisi per indirectum ex socialitate deducitur, ut evincunt satis, quæ AUCTOR ipse habet supra §. 14. & infra c. 5. §. *16. 19.* & c. 5. Tria ergo sunt principia universalia & prima: & qui aliter existimant, vel confundunt hypotheses cum principiis. Ad hypothesin sane pertinet, si quis dicat, *voluntatem & jussum Creatoris esse unicum & adæquatum juris naturæ principium*. Nam licet hoc verum sit, sine voluntate summi rerum opificis in homine non esse vel intelligi posse jus naturæ: tamen ut scias, quid juri naturæ congruat, nec ne, aliis propositionibus est opus. Sic si quis quærat, cur, injuriam alteri facere, jure naturæ sit vetitum, frustra responderes: quia Deus voluit; id enim est in quæstione. Ne jam dicam, multa Deum voluisse, & velle posse, quæ juri naturæ adscribi nequeunt; vel talia substituunt, quæ non nisi verborum sono ab iis discrepant. Cæterum qui socialitatem inter principia non ferunt, ut plurimum hanc & societates particulares commiscent; quæ tamen diversa esse, satis innuit definitio socialitatis supra §. 15. proposita. Videatur, si libet, quæ dixi fusius dissertatione *de socialitate primo juris naturalis principio*. Quod vero nonnemo socialitatem propterea negat esse principium, quoniam ea, ut medium ad conservationem sui, sit data homini; id nostram potius firmat sententiam. Etenim si omnes & singuli homines ita sentiunt, non potest non socialitas principium esse officiorum omnium, quæ ad alios homines pertinent. Quanquam rectius dicatur, socialem vitam cuique ob conservationem sui & humani generis a Deo imperatam esse. Illud AUCTOR ipse fassus est L. VI. c. 1. 32. prohibitionis matrimonii inter personas, proxima necessitudine conjunctas, alias, quam ex socialitate, rationes quærendas esse. H.

(*c*) Vid. nota 2. ad §. XV.

(*d*) Verum Grotius nihil aliud monere voluit, quam præcepta juris naturæ ita niti indole & natura generis humani, ut & Atheo constare possit, e re ipsius esse, facere justa, omittere injusta. Ultra progressus BÆLIUS dans ses Pensees sur la Comete p. 554. 3. Edit. etiam ideo id fieri posse contendit, quod Atheus honestum sanæ rationi conforme esse intelligat. Quod ante Bælium BACO etiam asseveraverat in Sermon. fidel. c. 17. Illa ceterum comparatio Bælii, qua ingenti molimine Atheismum superstitioni confert, inanis est, ut ostendit BUDDEUS de Atheismo & superstitione c. IV. §. 5. p. 346. seq.

ponit (*a*). Recte CICERO de Natura Deor. L. I. (c. 2.) *Atque haud ſcio, an pietate adverſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima juſtitia tollatur.* LIBANIUS Declam. 3. (pag. 250. C. Edit. Pariſ.) Τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγωρίᾳ πίστις οὐχ ἕπεται. *Numinis deſpectionem nulla fides ſequitur.* Etſi fortaſſe poſſent obſervari intuitu utilitatis, ſicuti quæ a Medicis regendæ valetudini præſcribuntur (*b*). Videtur autem Grotii ſententia expreſſa ex illo M. ANTONINI L. VI. §. 44. *Si de nulla re noſtra conſilia Dii ineunt, quod tamen impium eſt credere; quidni egomet mihi conſulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero unicuique, quod eſt conſtitutioni & naturæ ipſius conſentaneum. Porro natura mea rationalis & civilis eſt, civitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus; hiſce civitatibus quæ utilia, & mihi ſunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex noſtro principio non poſſe demonſtrari ſaltem virtutem fortitudinis, niſi fundamenti loco ſubſternatur ſimul immortalitas animæ; cum alias præmium non poſſit cadere in eum, qui pro bona cauſa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias iſtam negare, aut in dubium revocare impium ſit; tamen etiam citra eandem demonſtrare licet, militi poſſe injungi, ut pro patria ad necem uſque pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido ſit probatum, quodlibet recte factum neceſſario aliquo præmio velut extrinſeco eſſe mactandum; id ſane in confeſſo eſt, penes ſummum imperium eſſe, cives armare, & in hoſtem educere pro ſecuritate civitatis, ac, ubi ratio belli poſtulaverit, ſub pœna capitis edicere, ne quis aſſignatam ſtationem per fugam deſerat. Jam vero ex duobus malis non poteſt non minus eligere homo. Eſt vero minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum uſque ſpiritum, quam certam ſubire mortem. Igitur ſtultiſſimus juxta & ignaviſſimus foret miles, qui non mallet hoſtis dextra cadere, anticipata ſui ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo applicari poteſt illud JAMBLICHI in Protreptico: Φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. *Metu plurium malorum ſuſtinent, qui ex illis fortes ſunt, mortem, quandocunque ſuſtinent.* Sufficere autem videtur, ut quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet: neque ad conſervationem civitatum, aut ſocietatis inter homines in univerſum requiritur, ut omnibus inſit firmitas animi, terrore mortis concuti neſcia: quæ ſane non in quaſvis animas cadit. Quid quod fortitudinis uſus non in eo ſolum conſpicitur, ut mors ubi opus ſit, intrepide ſubeatur, ſed vel præcipue ut mortis periculum acriter propulſetur. Nam & ſæpe non aliud remedium periculorum, quam pericula ſunt; & *mors* etiam *fugacem perſequitur virum, nec parcit imbellis juventæ poplitibus timidoque tergo.* (*c*). Neque vero ſequitur, niſi immortalitas animæ ſupponatur, collocandum hominis ſummum bonum in voluptate. Nam præterquam quod in diſciplina juris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animæ non negatur, ſed duntaxat ab eadem abſtrahitur, voluptas illa corporis, quæ vulgo Epicuri ſummum bonum dicitur, ad conſervationem, ſocialitatem, pacem, & tranquillitatem generis humani non facit, ſed potius eidem adverſatur. Alia autem eſt indoles, alius ſcopus religionis Chriſtianæ ab hac diſciplina juris naturalis; eoque recte Apoſtolus miſerrimos dicit fore Chriſtianos omnium mortalium, ſi in hac tantum vita in Chriſtum ſperarent.

§. XX. ENIM VERO ut iſthæc rationis dictamina vim legis obtineant, ſublimiori principio opus eſt. Quanquam enim eorum utilitas ſit longe manifeſtiſſima: illa tamen ſola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab iſtis diſcedi poſſet, ſi cui utilitatem eam negligere allubeſceret, aut alia ſe via utilitati

(*a*) Et pertinent huc, quæ de religionis vi & effectibus attulit ipſe GROTIUS II. de J. B. & P. c. 20. §. 3. conf. AUCTOR c. 4. §. 3. H.

(*b*) Et inniti ſupra rejectæ Scholaſticorum & Moraliſtarum hypotheſi, quaſi jus naturæ voluntatem divinam antecedat, & ab objecto ſe diffundat in præceptum. v. L. I. c. 2. § 6. & hoc cap. 3. §. 4. H.

(*c*) Attamen ſpes vitæ futuræ & exſpectatio præmiorum, quæ viros bonos, quod vel ſola nos ratio docet, poſt hanc vitam ſequuntur, fortius remedium eſt minuendi terroris, quem mortis metus incutere ſolet, adeoque argumento ab immortalitate animæ ducto, ſuum adhuc conſtat pondus. Conf. Balth. BRANCHU Leibnitius vindicatus, obſervat. T. I. p. 122.

litati suæ magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, ut in diversum, quandocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata servanda conspiraverint; diutius tamen eadem haudquidquam subsistent, quam ipsorum consensus duraverit. Neque solum si omnibus, qui conspiraverunt, simul discedere placuerit, obligatio expirabit; (sicuti jam, quando a pactis mutuo dissensu resilitur, fieri suevit:) sed etiam durante eo consensu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de servandis pactis nondum vim legis induerit, id quod supponitur; adeoque etiam singulis pro lubitu, cæteris licet dissentientibus, ab ejusmodi placito licebit abire. Denique ne solum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere posse videtur. Nam cum illud exsurgere nequeat, nisi mediantibus pactis, hæc vero ex lege vim suam mutuentur; non apparet, quomodo enasci possit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, nisi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut si maxime fingere velis, imperium humanum solo hominum consensu stare, ac per illud dictamina rationis pro legibus observanda injungi: tamen non ampliorem, quam leges positivæ, vim eadem obtinerent, quæ a voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Conf. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 7. Igitur omnino statuendum est, obligationem legis naturalis esse ab Ipso Deo Creatore, ac summo generis humani moderatore, qui homines creaturas suas ad istam observandam pro imperio adstrinxit. Atque hoc ipsum ex lumine rationis demonstrari potest. Deum universi hujus conditorem ac rectorem esse, cum a sapientibus dudum sit manifeste ostensum, & nemo pius id in controversiam vocet, jam supponimus (*a*). Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, ut hic citra sociabilem vitam servari nequeat, eaque de causa eidem indiderit animum, notionum huc inservientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipso tanquam primo motore profectum, animis insinuet, earumque necessariam connexionem ac veritatem perspicue repræsentet: intelligitur sane eundem quoque voluisse, ut homo actiones suas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipse assignasse cernitur. Cum autem non aliter, quam observata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque a Creatore obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Creatore huic fini procurando constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa media, sine quibus finis non potest obtineri. Vid. M. ANTONINUS L. IX. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus a Numine injunctam esse,

(*a*) Cui considerationi alia, æque potior addenda. Cum Deus hominem, tanta supra bestias nobilitate constitutum, produxerit, haud dubie ut gloriam divinam faceret illustriorem; adhæc eundem tot communicandi instrumentis, ad vitam socialem opportunis, instruxerit, non difficulter intelligi, Deum velle, ut homines inter se placide ac juste vitam agant, cultu omni ac veneratione Deum prosequentes, & se mutua benevolentia complectentes. LACTANTIUS libro de ira c. 14. *Deus, sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum propter se, tamquam divini templi antistitem, spectatorem operum rerumque cælestium. Solus est enim, qui sentiens capaxque rationis intelligere possit Deum, qui opera ejus admirari, virtutem potestatemque perspicere. Idcirco enim consilio, mente, prudentia instructus est. Ideo solus præter cæteras animantes rectus corpore ac statu factus est, ut ad contemplationem parentis sui excitatus esse videatur. Ideo sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare potestatem Domini sui possit. Postremo idcirco ei cuncta subjecta sunt, ut factori atque artifici Deo esset ipse subjectus. Si ergo Deus hominem suum voluit esse cultorem, ideoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur: utique justissimum est, & Deum colere, videlicet eum, qui tanta præstitit: & amare hominem, qui sit nobiscum divini juris societate conjunctus. Nec enim fas est, cultorem Dei a Dei cultore violari. Unde intelligitur, religionis ac justitiæ causa esse hominem figuratum. Cujus rei testis est M. Tullius in libris de legibus, ita dicens:* Sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto præstabilius, quam plane intelligi nos ad justitiam esse natos. *Quod si est verissimum, Deus ergo vult omnes homines esse justos, id est, Deum & hominem charos habere, Deum scilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota justitia consistit. Qui ergo aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, injuste & contra naturam suam vivit, & hoc modo rumpit institutum legemque divinam.* H.

esse, non inde solum patet, quod ea sit abconditione jam præditum genus humanum, ut, ni hæc persuasio firma subsistat, salvum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primæ causæ factum sit, ut ex actibus lege naturali præceptis humani generis felicitas, & ex vetitis ejusdem infelicitas naturali consecutione proveniret: sed & quod in nullo animantium præter ipsum ullus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur (*a*). Quo accedit tener admodum conscientiæ sensus in animis hominum non corruptorum, quo convincuntur, in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud TACITI Ann. VI. (c. 6.) de Tiberio: *Adeo facinora atque flagitia ipsi quoque in supplicium verteram. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & ictus; quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur*, CICERO de Finibus L. I. (c. 16.) *Si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi esse & muniti videntur, deorum tamen numen horrent, easque ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus supplicii causa importari putant*. SENECA apud Lactantium L. VI. c. 24. *Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?* ALBRICUS de Deorum imaginibus (c. 22. p. 326. in fin. Ed. MUNCK.) *Nunquam malitia liberæ frontis est*. Add. JUVENALIS Sat. 13. (vers. 193.) Contra de bona conscientia MARTIALIS L. X. Ep. 23.

Ampliat ætatis spatium sibi vir bonus: hoc est
Vivere bis, vita posse priori frui.

Add. PHILOSTRATUS de Vita Apollonii Thyanei L. VII. c. 37. Habuissent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque revelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocunque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec ut rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subjectam sentiret, peculiaris revelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoque, queis Scripturæ Sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccasse: quod dici non posset, si quidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Unde non possumus probare illud HOBBESII c. 3. §. ult. *Cum naturæ, quæ vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: igitur non esse illas proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; sed duntaxat quatenus a Deo in Scripturis lata sunt*. Enim vero nos de essentia legis non arbitramur, ut sit oratio, seu ut per vocabula in orationem formata subjectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti IPSE d. l. c. XV. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacita rectæ rationi dictamina*. e. q. s. Sed & leges naturæ ratiocinando erutæ non nisi per modum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus civilibus, scripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, sive per ipsum Deum visibili specie, & humanæ vocis sonitu assimulato, sive per sanctissimos viros, peculiari divinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; sive denique per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturæ, sed medium, quo rite usurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam revelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter revelatum censetur, cuius colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi

(*a*) Etiam Regum. STATIUS.
Pallidumque visa
Matris lampade respicit Neronem.
Plura veterum dicta comportavit GRUTERUS ad illum Taciti locum XV. Ann. 36. *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus*. Add. FORSTNER. ad XIV. Ann. 10. AUCTOR supra L. I. c. 6. §. 12. infra L. III. c. 4. §. 6. H.

di occasio quasi inevitabilis fuit præbita. Sicut utique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam judicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionum congruentia cogitandi ansam accipere. Add. Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 1. Quanquam autem, ut lex obliget, necessum sit, eam subjectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejusque fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cujusvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa ejusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium præcipua juris naturalis capita a Numine fuisse tradita, quæ deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu usu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repræsentantes, ex contemplatione naturæ rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad auctorem naturæ Deum referuntur. Add. Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 10. (*a*). Cæterum originem naturalis juris ad Deum refert præstantissimus quisque sapientum. Plutarchus de Auditione (T. II. pag. 37. D. Ed. VVechel.) Ταυτὸν ἐστι τὸ ἕπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem est Deum sequi, & parere rationi*. Pulchre cumprimis Cicero L. III. de Republ. apud Lactantium L. VI. c. 8. *Est quidem vera lex, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando a fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra jubet aut vetat; nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est; neque derogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex & sempiterna, & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia, quæ putantur, effugerit*. Sophocles Oedipo tyranno (pag. 157. Ed. H. Steph.) Νόμοι ὑψίποδες οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες ὧν Ὄλυμπος πατὴρ μόνος, οὐδέ τιν θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν, *Leges excelsæ, quæ cœlitus datæ sunt, quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit*. Add. Seldenus de J. N. & G. L. I. c. 8. Ubi ostendit, etsi gentiles per depravatos hominum mores ipsa juris naturalis capita a gentibus interdum violari, & iniquis constitutionibus velut obrui agnoverint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, sive quod revera est justum ex deorum præscripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui immania scelera contra jus naturæ commisissent. Nam cum pœnas violati juris naturalis a diis exigi crederent, sane & eosdem illius juris auctores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. Jamblichus Protrept. c. 13. Ἓν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθὲς, ὅτι οὐκ ἔστι ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τούτου πράγματα. *Hoc unum igitur verum cogitandum est, non eventurum viro bono ullum malum tam viventi, quam mortuo: neque negliguntur hujus viri res ab diis immortalibus* (*b*). Euripides Jone: (vers.

(*a*) Hippolytus apud EURIPIDEM in ejus nominis Tragedia:

Ἐπείγε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.

Siquidem homines legibus utimur Deorum:

CICERO II. De LL. *Jus naturæ rationem rectam* dicit *summi Jovis:* V. H. GROTIUM Prolegom. de J. B. & P. §. 12. & in notis. H.

(*b*) Et in Hippolyto obtecto

Ὦ Μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμᾶς.
Ἱππόλυθ' ἥρως διὰ σωφροσύνην.
Οὔ ποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
Δύναμις μείζων.
Ἦλθε γὰρ ἢ πρόσθ', ἢ μετόπισθεν,
Τῆς εὐσεβίης ἡ χάρις ἐσθλή.

Quos

(verſ. 1620. & ſeqq.) Εἰς τέλος δὲ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὔποτ' εὖ πράξειαν ἄν. *Tandem quæ merentur boni conſequuntur: mali autem, ut digni ſunt, nunquam felices erunt*. Deinde docet, apud veteres Chriſtianos conſtantem opinionem viguiſſe, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & univerſalia a Deo humano generi lata fuiſſe, quæ poſtea corpori legum Moſaicarum ſint inſerta. Inde elegans annotatio Chrysostomi Orat. 12. ad Pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto, nullam addidiſſe rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notiſſima. Aſt præcepto de ſabbatho, quia poſitivum, ſolicite rationem adjunctam. Addatur quoque Ib. c. 9. & L. VII. c. 9. 10. Denique quaſvis leges a religione maximam firmitatem ſumere ſapientiſſimi quique legiſlatores intellexerunt, quibus a cultu Numinis leges ſuas auſpicari ſolenne eſt. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diodorum Siculum L. XII. c. 21.

§. XXI. Operæ pretium quoque eſt, ſuper *Sanctione* legis naturalis paulo curatius diſpicere. Ubi præter ea quæ ſupra de ſanctione legum in genere tradita ſunt, præmittimus, bona juxta atque mala, quæ homini obveniunt, in tres poſſe claſſes dividi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut ultronea aliorum hominum benevolentia proficiſcuntur, aut etiam per induſtriam hominis, ad quam is libere & ultro ſe determinavit, adquiruntur. Quæ legum obſervantiæ non deberi apparet. Alia autem exactione legibus præcepta per naturalem conſecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, aſſignavit. Quæ Rich. Cumberland præmia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proveniunt arbitrio legiſlatoris, aut conventione hominum: quorum illa κατ' ἐξοχὴν præmia, aut præmia arbitraria, hæc mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipſam naturam hominis, & conditionem ſequuntur, abſtrahendo unde ea conditio primitus orta ſit, aut citra peculiarem culpam ejus, cui incumbunt, contigerunt. Quæ ſano ſenſu poſſis vocare mala fatalia, fati vocabulo non oppoſito divinæ diſpoſitioni, ſed peculiari culpæ ejus, qui iſto malo premitur. Alia per naturalem conſecutionem & connexionem ex peccatis proveniunt; quæ a quibuſdam vocari ſolent *Pœnæ naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & diſpoſitionem legiſlatoris extra naturalium effectuum conſecutionem; ubi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio eſt legiſlatoris. Et hæc nobis pœnæ vocantur proprie dictæ, aut laxiore vocabuli ſenſu pœnæ arbitrariæ. His præmiſſis dicimus, etſi Creator optimus maximus obſequium a nobis pro imperio potuiſſet exigere, fructu aliquo in nos redundante plane ſterile; placuiſſe tamen ipſius bonitati naturam rerum & hominum ita diſponere, ut obſervantiam legum naturalium bona quædam, violationem mala naturali quadam connexione ſequerentur. Ac obſervantiam quidem legum naturalium comitatur ſerenitas & ſecuritas conſcientiæ cum bona fiducia conjuncta (*a*), bona conſtitutio & tranquillitas

Quos tu & quantos,
Hippolyte heros, nactus honores,
Caſto vitæ tramite? namque hæc
Virtus homines prima coronat:
Cito vel ſera ſequitur ſemper
Pietatem debita merces. H.

(*a*) Phædra apud EURIPIDEM in Hippolyto:

Μόνον δὲ τοῦτο φάσ' ἁμιλλᾶσθαι βίῳ,
Γνώμην δικαίαν κ' ἀγαθὴν ὅτῳ πάρῃ
Unum ſed ajunt par eſſe vitæ bonum,
Cum ſectus animus nil ſibi conſcit mali.
Mox:
Φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἁπανταχοῦ καλὸν,
Καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.
Proh, quanta ſecum decora, quam fert gloriam
Mens temperata ad caſtitatis regulam!

Chorus apud eundem in Bacchis:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου δ' ἀφροσύνας
Τὸ τέλος δυστυχία.
Ὁ δὲ τᾶς ἡσυχίας,
Βίοτος, ϗ τὸ φρονεῖν, ἀσάλευτον μένει, ϗ συνέχει
Δῶμα.
Spretrix legis iniquitas,
Effreniſque loquacitas,
In fines miſeros ruunt.
Vitæ providus at tenor,
Servatorque modeſtiæ,
Tranquillo manet in gradu,
Et tutam retinet domum. H.

litas animi, conſervatio corporis a multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quæ ex benevolentia & mutuis officiis aliorum hominum conciliari poſſunt. Sic SENECA de Ira L. II. c. 13. *magnum præmium* vocatur *felicis animi immota tranquillitas*. IDEM ibid. *Facilis eſt ad beatam vitam via. Quid enim quiete otioſius animi? Quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. Omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur*. Add. IDEM de Ira L. II. c. 30. & ult. & L. III. c. 5. & 26. Huc ſpectant, quæ ex Prodico de Hercule in bivio conſtituto habentur apud ZENOPHONTEM (Memor. Socrat. Lib. II. p. 430. Ed. Steph. c. 1. §. 21. & ſeqq. Ed. Oxon.) Proverb. II. v. 4. VIII. 18. X. 9. XI. 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII. 20. Sir. VI. 5. VII. 37. 39. XXXI. 28. Contra ex violatione ejuſdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conſcientiæ, perturbatio, & corruptio animi, deſtructio corporis, ac infinita mala, quæ ab irritata violentia aliorum hominum, & a ſubtractione auxilii eorundem provenire poſſunt. Marcus ANTONINUS L. IX. §. 4. Ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιῶν. *Qui injuſte agit, ſibi nocet, dum malum ſe facit*. CICERO de homine perdito: *Ulciſcentur illum mores ſui*. Proverb. V. 9. 10. 11. VI. 33. 34. 35. XII. 13. XIV. 14. 22. 32. 34. XVII. 13. XIX. 29. XX. 1. XXII. 5. XXIII. 20. 28. ſeqq. Sirac. XIX. 3. XXXI. 22. ſeqq. 39. 40. Quanquam autem hæc præmia, & mala, quibuſdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis provenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, invidia, & alia mala reponantur, alii contra ſcelerum ſuorum fructu impune gaudeant; adeoque infallibiliter non præſciatur pro meritis noſtris paria nobis ab aliis hominibus repoſitum iri, (nam qui in nobiſmetipſis producitur fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum eſt, ex bonis & juſtis actionibus commoda tanta cum certitudine ſequi, quanta ex oppoſitis vitiis cum ratione ſperare non poſſumus. Prov. XI. 31. (*a*) Ac licet non ſemper omnia illa bona conſequantur, quæ alias per rerum naturam conſequi idonea erant; evidens tamen probabilitas eſt, illorum non pauca ſecutura, aut ſaltem plura, quam ex malis actionibus ſperari poſſunt. Et ſic hoc modo ſaluti noſtræ longe melius conſulimus, & longe probabiliorem ſpem concipere poſſumus, fore ut ab aliis viciſſim quid ad emolumentum noſtrum conferatur, quam ſi nullo ad cæteros homines habito reſpectu ad ſolam noſtram utilitatem omnia referremus; multoque magis, ſi vi doloque adverſus alios adhibitis ex ipſorum damno lucrum noſtrum quærere inſtitueremus. Hoc modo igitur valor præmii ex bona actione oriundi omnibus recte perpenſis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen obſervandum, hic ubi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quæ ſupra ad primam claſſem referebamus, & quæ conſilio & induſtria noſtra vel non poſſunt adquiri, vel non poſſunt evitari. Hæc enim bonis æque ac malis accidere poſſunt & ſolent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura ſortiri poteſt. Sic mors nunc bonos æque ac malos rapit. Verum illa tantum hic æſtimantur, quæ a ratione humana provideri poſſunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus noſtris. Cæterum quanquam pars bonorum, quæ per obſervationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a benevolentia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane ſint in noſtra poteſtate: tamen cum & ipſos probabile ſit eundem nobiſcum finem habere, ſaltem utplurimum iſti effectus ab aliis dependentes erunt ſperandi, etſi in anteceſſum non ita accurate poſſint determinari. Et vix ullus tam infenſos ſibi homines expertus eſt, ut non plurima aliorum benevolentiæ ſeſe agnoſcat debere. Sane mala, quæ ab hominibus provenerunt, nunquam evaleſcere potuerunt ad totius generis humani deſtructionem: quod indicio eſt actiones bonas ſæpius effectu ſuo fuiſſe potitos, quam eodem excidiſſe. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales

(*a*) Si boni male habeantur, mali floreant. Hinc LUCANUS L. III. Pharſal.

- - - - *Servat multos fortuna nocentes,*
Et tantum miſeris iraſci Numina poſſunt.

Quamquam hujus longe aliæ cauſæ ſint, quam vulgus exiſtimat, quas expoſui Commentar. de Juriſpr. univerſ. ſect. 1. §. 25. H.

rales negligit, per improvisum concursum causarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut ultro inundent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum ut lex tale quid praecipiat. Quin ratio satis evidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, ut e proviso fine, mediisque quae possumus optimis adhibitis agamus, quam ut seposito consilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & in primis a Rich. Cumberland de Legibus naturae diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum civilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi (*a*); seu num etiam poena arbitraria leges naturales a Numine sint sancitae; praesertim postquam animadvertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere? Ubi quid Sacrae Literae hic definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem hujus quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa plerasque apud gentes traditio de Nemesi divina (*b*), deque poenis inferorum. Quo facit Jonae I. 7. Actor. XXXIII. v. 4. ubi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum a Jona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenses utique praesupponebant, manu velut regia scelera divinitus vindicari. Add. GROTIUS de Veritate Relig. Christ. L. I. §. 19. 20. 21. 22. & L. II. §. 9. Et sane cum constet, Deum velle, ut istae leges ab hominibus observentur, & vero appareat, a quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi; valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; praesertim cum morsus conscientiae & defectus securitatis, in quo facinorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exaequare non videantur. Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. §. 25. Verum quia ratio a priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista poena praesupponit positivam voluntatis divinae determinationem, quam citra peculiarem Dei revelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quaestionem obscuri adhuc quid habere.

§. XXII. CIRCA materiam legis naturalis GROTIUS L. I. cap. 1. §. 10. observat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, sed *reductive*, quibus jus illud non repugnat; sicut justa appellantur non solum, quae ex justitia debentur, sed etiam quae cum justitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permissa. Commodius tamen fortasse istam distinctionem applicaveris ad illa instituta, quae pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suasit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & ejusmodi quaestiones inter JCtos agitari audias, verbi gratia, an dominia rerum, an usucapio, testamenti factio, emptio venditio, sint juris naturalis? Ad quas apposite responderi non potest, nisi separaveris ea, circa quae jus naturae disponit praecipiendo aut vetando, ab illis, quae ratio socialitatis ab hominibus institui suasit (*c*), aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis ini-

(*a*) Quibus verbis alluditur ad morem veterum regum Romanorum, qui ex Republica quae videbantur & legibus moribusve patriis nondum definita erant, manu rexisse dicuntur Pomponio, in *L. 2. §. 1. D. de O. I.* Quo sensu manus etiam accipi videtur a TACITO Annal. L. III. c. 27. n. 5. & in Agricol. c. 9.

(*b*) Quo nomine vindicta veniebat, qua Deus impios persequitur. Credebatur enim haec Dea ulcisci crimina, quae ab hominibus, negligentia eorundem aut impotentia relicta essent impunita. Colebatur a Romanis in bellum ituris, ut ita significarent, se nisi justa bella nunquam suscipere. Videatur pulcherrima ejus descriptio apud Ammianum MARCELLINUM L. XIV. c. 2.

(*c*) Duplex enim est officiorum genus, quae ex Jure naturae proficiscuntur. Alterum ex constitutione hominis naturali, &, ut vulgo loquuntur, primaeva nascitur: alterum ex statu adventitio, sive hypothesi quadam superveniente. Ita belli hypothesis est injuria, captivitatis bellum, servitutis captivitas. Posterius autem homines, usu exigente & humanis necessitatibus sibi constituisse dicuntur, eo quod praecepta Juris generalia, rebus circumstantibus pro temporis ratione applicita fuerunt. Inde primum dominia distincta, &, quod his consequens est, agris termini positi: Inde & commercia, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutae, adjuvandae communis utilitatis caussa. JUVENALIS Sat. XV. v. 140. & seqq.

--- *Quis enim bonus, & face dignus*

immediate profluit ; ut hæc reductive ad jus naturæ dicantur spectare . Sic dominium rerum a natura quidem immediate non est , neque expressum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi potest ; juris tamen naturalis dicitur , quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit . Sic ut usucapio sit , disertum legis naturalis præceptum non extat : positis tamen distinctis rerum dominiis , tranquillitas generis humani eidem favebat , ne dominia semper forent in ancipiti . Sic ultimas voluntates edere , emere aut vendere , natura nemini præcipit ; sed ex posito dominio naturaliter consequitur , ut moriturus de bonis suis disponere , aut ut quivis suas res alienare , aut ut quivis suas res alienare, aut alienas per contractum adquirere possit . Idem dein d. l. monet (*a*) , interdum abusive dici juris naturalis , quæ ratio quidem dictat esse honesta , & meliora suis oppositis , etsi proprie non sint debita . Cujus generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis , misericordiæ & mansuetudinis , & quando quis præter necessitatem de jure remittit . Quæ illustrantur per illud Apostoli I. Cor. X. 23. VI. 12. VII. 38. (*b*) . Sic & Ulpianus *L.* 4. §. 1. *D. de alien. jud. mut. caus. Hon tamen ejus factum improbat prætor , qui tanti habuit re carere , ne propter eam sæpius litigaret : hæc enim cogitatio ejus , qui lites execratur , non est vituperanda .* Sic Socrates nebulonem , a quo injuria fuerat affectus , in jus noluit vocare , æstimans eam , velut asinus ipsum calce feriisset . Sic Cato , *cum illi os percussum esset , non excanduit , non vindicavit injuriam ; ne remisit quidem , sed factum negavit . Melius putavit non agnoscere , quam vindicare .* Seneca de Ira L. II. c. 32. & de Constantia sapientis c. 14.

§. XXIII. Est denique & illud hic expendendum , an detur peculiare jus gentium positivum , & juri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis convenit . Multis jus naturæ & jus gentium in se unum & idem habetur ; quod extrinseca duntaxat denominatione differat . Inde & Hobbesius de Cive cap. XIV. 4. 5. naturalem legem dividit *in naturalem hominum , & naturalem civitatum , quæ vulgo jus gentium appellatur . Præcepta utriusque* , addit , *eadem sunt : sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales , lex , quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus , applicata totis civitatibus , nationibus sive gentibus , vocatur jus Gentium .* Cui sententiæ & nos plane subscribimus . Nec præterea aliud jus gentium voluntarium seu positivum dari arbitramur , quod quidem legis proprie dictæ vim habeat (*c*) , quæ gentes tanquam a superiore profecta stringat . Add. Boeclerus ad

Arcana , quædam Cereris vult esse sacerdos ,
Ulla aliena sibi credat mala? separat hos nos
A grege mutorum , atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium , divinorumque capaces ,
Atque exercendis , sapiendisque artibus apti
Sensum a cœlesti demissum traximus arce ,
Cujus egent prona , & terram spectantia . Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas , nobis animum quoque , mutuus ut nos
Adfectus petere auxilium & præstare juberet ,
Dispersos trahere in populum , migrare vetusto
De nemore , & proavis habitatas linquere silvas :
Ædificare domos , laribus conjungere nostris
Tectum aliud , tutos vicino limite somnos
Ut collata daret fiducia : protegere armis
Lapsum , aut ingenti nutantem vulnere civem
Communi dare signa tuba , defendier iisdem
Turribus , atque una portarum clave teneri .

(*a*) Vid. Supra L. I. c. 2. §. 8. n. 2.

(*b*) Et in *L.* 1. §. 3. & 4. *D. de periculo & commod. rei vend. Licet venditori vel effundere vinum , si diem ad metiendum præstituit , nec intra diem admensum est . Effundere autem non statim poterit , priusquam testando denunciet emtori , ut aut tollat vinum , aut sciat futurum , ut vinum effunderetur . Si tamen , cum posset effundere , non effundit , laudandus est potius .* Ad quam legem videatur HUBERUS in Eunomia .

(*c*) Quatenus enim exempla ejus rationibus generalibus nituntur , eatenus Juris naturalis dicenda sunt . Cetera vero , quæ ex conventione expressa vel tacita repetuntur , solos paciscentes obstringere videri possunt : ad reliquas autem gentes non pertinent . Omnes enim gentes natura æquales sunt , & proinde nulla suis pactionibus alteri legem dicere potest . Satis autem apparet , esse inter hæc talia , quæ recte quidem præstentur , peti autem nulla ratione possint . Unde occasio juris gentium ex voluntate earum & virtutis studio repetenda , quod & nominis ratio patitur . Voluere enim rectores earum non solum fortes & justi , sed etiam magnanimi & misericordes videri , idque ut probum & rectum tractum est in exemplum . Inde Darius Alexandri sibi non minus justitiam quam virtutem esse perspectam Besso respondet apud CURTIUM

ad Grot. L. I. c. 1. §. 14. & ad L. II. c. 4. §. 9. Inde nobis revera non contradicunt, quibus jus naturæ id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; jus gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiæ nostræ, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positivum aliquod jus gentium, a superiore profectum, negamus. Quæ autem ex indigentia humanæ naturæ colliguntur, ad jus naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere noluimus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quæ isthac via suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum revolvitur. Pleraque autem, quæ apud JCtos Romanos, aliosque ad jus gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel (*a*) ad jus naturæ pertinent (*b*), vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus, quæ alias universali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species juris non recte constituitur: quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventione aut obligatione mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis civitatibus per accidens conspirent. Unde & eadem ab uno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac sæpe numero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane rejicienda videatur sententia FELDENI ad Grot. L. II. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. ubi tradit, quod JCtis Romanis jus gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens (*c*); jus civile autem proprium sit civium, peregrinos excludens. Unde testamenta & matrimonia dici juris civilis (*d*), contractus autem juris gentium; quod illorum soli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes essent. Apud multos quoque sub vobabulo juris gentium venire solent quædam consuetudines, inter plerasque gentes, saltem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solitæ. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quærere, id est in eo præstantiam suam præ cæteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut injusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, usurpata omni licentia justi belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem tem-

TIUM V. 12. Inde idem, ut fides ei facta est, humanitatis & clementiæ qua in captivam uxorem Alexander usus erat, apud eundem IV. 10. *Dii patrii*, inquit, *primum mihi stabilire regnum, deinde, si de me transactum est, precor, ne quis Asiæ rex sit, quam iste tam justus hostis, tam misericors victor*. Qua de caussa 1. ne veneno in bello uti liceret, placuit: tum, 2. ut mitior quam olim captivorum esset conditio, denique 3. ut legatis sua constaret sanctitas, etiam delinquentibus in regione aliena, & 4. ut bella non inferrentur, sine præcedenti solemni indictione. Utilitatis postea publicæ non minor quam virtutis honos fuit apud gentes cultas. Inde probatæ gentibus 5. repressaliæ, & actibus 6. secundum instituta alius gentis celebratis, apud alias quoque sua tributa auctoritas. Postremo, quum de præcedentia quoque sæpe lites inter gentium principes emergerent, juri gentium voluntario tributus 7. est ordo earum, qui semel placuerat, propter potentiam, aliudve præstantiæ genus: qua in re primis temporibus multum valuit judicium Pontificis Romani.

(*a*) De quo in §. 24. agitur. H.

(*b*) Ab H. GROTIO L. II. de J. B. & P. c. 3. §. 5. c. 8. §. 1. & §. 26. L. III. c. 1. §. 1. *dictum, jus civile plurium gentium; lex civilis multarum nationum; jus multis populis seorsim commune*; a SELDENO de mari clauso c. 3. *jus gentium domesticum*. H.

(*c*) Imo ita non sapiunt JCti veteres, Juris gentium nomine potius intelligentes id, quod nos jus naturæ appellamus, seu, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, & quod gentibus omnibus rectam rationem sequentibus commune est, & quod non inepte in primævum & secundarium dividitur. Illuc referenda sunt officia absoluta, veluti ut nemini liceat sui commodi caussa alteri nocere, huc ea, quæ auctori in §. XXIV. ex legibus conditionalibus nasci dicuntur, & certam conditionem adventitiam ponunt.

(*d*) Qua in re rursus fallitur Feldenus. Quamvis enim testamento solemnitatibus certis opus esset, ut jure civili validum haberetur & peregrini Jure Romano neque testari, neque heredes esse possent; testamenta tamen juris gentium habebantur, quum a milite institui possent in opus publicum perpetuo damnati & in insulam deportati, ut ea quidem, quæ Juris Civilis sunt, non haberent; quæ vero juris gentium sunt, haberent. *L. 17. §. 1. D. de Pœn. L. 13. §. 2. D. de Testam. mil.* Matrimonia quoque iisdem juris gentium erant, utut connubia, seu nuptiæ, jure civili validæ non essent, nisi inter cives Romanos. ULPIANUS Tit. V. §. 3. 4. SENECA de Benef. IV. 35. BOETHIUS in Top. Cic. c. 4.

temperare multis populis est visum (*a*). Unde ortæ consuetudines circa exemtiones certarum rerum & personarum a vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captivos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab Alberico Comensi e Flaminia introductus, & in Italia superioribus seculis usitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni industria incumbendum contenderant, ut a se atque a militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ullæ cædes fierent, capi tantummodo utrinque liceret, & sine ullo pretio dimitti. In objecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, in tentoria jacerent. Castra præterea nullo vallo, nulla fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Hæc omnia in eorum militaribus, atque ab ipsis inventis institutis permissa erant.* MACHIAVELLUS Principe c. 12. Cui non dispar conventio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis invicem uterentur, legitur apud STRABONEM L. X. Quo referre quoque possis Indorum morem, quo per intestina bella agricolæ ab omni noxa liberi præstabantur. ARRIANUS in Indicis (cap. 11. Ed. Gronov.) (*b*). Cæterum consuetudines illæ, licet videantur continere obligationem, ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cujusdam ruditatis: quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitiæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur si quis justa gerit bella, solo naturæ jure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum easdem malit observare, ut & ipse hostem in se suosve minus sævum experiatur. Ast qui injustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, ut saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quæ tamen rationes cum generales non sint, jus aliquod universale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Præsertim cum quilibet iis, quæ non nisi tacito consensu nituntur, exsolvere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & cæteri ista adversus se non adhibeant. Unde & videmus, plurimas ejusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut adversum istis morem invaluisse. Nec est quod non nemo quiritetur (*c*), quasi hac doctrina securitatis, utilitatis, aut salutis gentium præsidia destruantur; quæ sane non in illis consuetudinibus; sed in observantia juris naturalis, longe utique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad jus naturale referatur, ejus dignationi sane longe magis consulitur, quam si ejus origo ad simplicem gentium conventionem referatur. Inter præcipua capita juris gentium voluntaria Grotius numerat jus legationum (*d*). Ubi arbitramur, ipso jure naturæ legatos esse inviolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum præ se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam, servandam, aut arctius per fœdera & pacta adstringendam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet; utique & cavisse censetur idem jus securitati personarum, sine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. Add. MARSELAER Legato

(*a*) Ad eas in Europa introducendas quondam non parum valuit auctoritas Pontificis Romani. Ita sub Innocentio II. in Concilio Lateranens. Can. 29. statutum: ut anathemate percellerentur, qui balistis & sagittis uterentur adversus Christianos. v. *cap. unic. X. de sagittar.* H.

(*b*) Sane consuetudo, quam habet vim in civitatibus, ex tacita summi imperantis voluntate accipit. Ast inter liberos populos quis determinabit, quot actus requirantur, & quantum temporis ad eam introducendam sit necessarium? Jam etsi novæ exsurgant civitates, quis eas obligatas esse dixerit jure a se nondum probato. H. (Addatur HERTII dissertatio de Lytro, §. 2.)

(*c*) Designare, ut videtur, Auctor voluit, Samuelem Rachelium, JCtum Kiloniensem, quem ita sensisse in dissertatione sua de jure gentium colligas ex iis, quæ habet HERTIUS in dissertatione sua de Lytro §. 11.

(*d*) Vide quæ dicentur in nota 1. ad XII. c. 9. L. VIII.

gato L. II. c. 13. Cui conjunctum est, ut legati saltem circa ea, quæ officium ipsorum spectant, sint exemti a jurisdictione & coactione ejus, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, præterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere (*a*). At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius reipublicæ secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videat nr, citra violationem ullius juris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, ut sui quoque pari modo tractentur. Jus quoque sepulturæ (*b*), quod itidem peculiare caput juris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. Ant. Matthæi de Crimin. Proleg. c. 3. §. 5. Neque cætera tanti sunt, ut peculiarem juris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate juris naturalis locum sortiri queant (*c*). Sed quod non nemo ad jus gentium quoque referre instituit peculiaria conventa duorum pluriumve populorum, fœderibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Etsi enim illis stare lex naturalis de servanda fide jubet, legum tamen & juris vocabulo valde improprie veniunt. Et præterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem juris constituunt, quam pacta singulorum civium inter se ad corpus juris civilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque Seldenus de mari clauso L. I. c. 2. De jure non scripto, seu consuetudine præter alios vid. Boeclerus ad Grot. L. II. c. 3. §. 5.

§. XXIV. Distributio juris naturalis isthæc nobis videtur expeditissima, ut primo loco consideretur, quomodo istius jussu quis sese debeat gerere adversus *seipsum*; deinde, quomodo adversus *alios homines*. Præcepta juris naturalis, quæ alios homines spectant, iterum possunt dividi in *absoluta & hypothetica*. Illa sunt, quæ omnes homines in quovis statu obligant, ac citra positionem alicujus instituti, per homines introducti aut formati (*d*). Hæc autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, præsupponunt. Quod Grotius d. l. sic expressit: *Jus naturale non de iis tantum agit, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quæ voluntatis humanæ actum consequuntur*. Unde licet dominia rerum, qualia nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum jus naturale dictitat, nefas esse alienam rem invito domino subtrahere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de furtis. L. 42. D. de verb. sign.* Scilicet multa dantur, quæ quoad exercitium actus arbitraria sunt, seu ibi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis, necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiæ determinantur. Sic verbi gratia, etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam; posito tamen, me libere emere, idem jubet,

(*a*) Henricus IV. Gall. Rex cum Balthazar Zunica legatus Hispanicus scribam, quod dolos Regi struxisset, captum, reposceret, respondebat apud H. GROTIUM L. XIV. Hist. Belgic. ad A. 1605. *Si quis forte legatus arcana per artes rimaretur, dissimulari mutuo & ignosci: cruenta consilia & jugulum petentia a se refelli*. Tandem tamen scriba legato redditus, *probatumque Regi dolos dolis, quam bello ulcisci*. Adde quæ de toto hoc argumento dixi pluribus Comment. de Lytro sect. 1. Unde, nisi fallor, refelli abunde possunt, quæ Auctori singulatim reposuere Ulric. HUBERUS Eunomia Roman. ad L. 1. Digestor. BECMANNUS medit. Polit. c. 2. §. 8. sequ. H.

(*b*) Conf. GRIBNERI Jurisprudentia naturalis L. I. c. 12. §. 2.

(*c*) CONRINGIUS, & eum secutus Sam. RACHELIUS de jure gent. §. 12. Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 15. Ἡ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. *Pactum lex quædam civitatis est, & de certo negotio*. H.

(*d*) Ubi observandum, statum aut institutum, si nihil inhonesti in se contineat, ad jus naturale referri, quod H. GROTIUS *pro certo rerum statu*, ejus frater Guilielmus *dominativum*, vulgo *permissivum* vocant; Auctor autem supra §. 22. *jus naturale reductive tale* maluit appellare. At jus ex tali statu fluens, sive hypotheticum ab Auctore insignitum, H. Grotius dixit, quod *actum voluntatis humanæ consequitur*; Avesanus, JCtus Gallus, *jus naturale per retrotractionem*. Cæterum jus naturale hypotheticum ab illo, quod simpliciter est tale, in eo præcipue differt, quod facilius quam illud mutationem recipiat, ac in eo præcipue ad voluntatem illorum, qui auctores fuere instituti, respiciendum sit. V. Auctor infra cap. 6. §. 2. circa finem, & §. 5. & L. IV. c. 4. §. 13. & passim. H.

bet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt juris naturalis præcepta, quæ nisi posito dominio rerum distincto, atque imperio civili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussis ut pareamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem id certum est, violatores legum civilium propter intercedens istud pactum mediate in ipsam quoque naturæ legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimen inter leges naturales hypotheticas, & civiles positivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in universum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges civiles positivæ præcepta juris naturalis hypothetica non sunt, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro divino mutuantur. Eorum autem institutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potissimum deprehendimus (α), *sermonem*, *dominium rerum*, *earundemque pretium*, & *imperium humanum*. Et secundum hanc partitionem nobis deinceps hæc disciplina tractabitur (*a*).

(*a*) Ceterum, quæ ab Auctore hoc capite dicta sunt, ad jus naturæ præceptivum tantum pertinent, cui tamen addi necesse est jus *permissivum*, quod ea saltem fieri sinit, quæ convenientia, aut disconvenientia necessaria cum lege naturæ destituuntur. Ex quo jure manant libertas, imperium & aliæ res similes. Videtur id Auctor ipse agnovisse L. I. c. *6*. §. 15. ut ibi in nota 2. indicavimus.

(α) Tria instituta esse hujusmodi nominat, quæ postea quatuor numero recenset, in quo sane miramur Barbeyracum, virum cæteroquin ingenio acrem, aliosque insignes Commentatores cæce nimis Auctori adhæsisse. A.

C A-

CAPUT IV.

DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS

ADVERSUS SEIPSUM, TAM CIRCA CULTURAM ANIMI, QUAM CURAM CORPORIS ET VITÆ.

Etsi homo cum cæteris animantibus hoc commune habeat, quod sua conservatio (*a*) curæ ipsi sit, ac ut quam optime sese habeat, ultro gaudeat: tamen quod ea cura (*b*), longe exquisitior & sublimioris indolis esse debeat, quam qua bruta defunguntur, causa est non solum, quod iste præ his longe plura accepit, eximiam & fructuosam culturam admittentia; sed etiam quia præstationes, queis obstrictus est, decenter obire nequit, ni cultura insitam facultatem promoverit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod opere circa seipsum excolendum sumit homo non in ipso solo terminatur, sed fructum suum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo præstantior quis sibi ipsi fuerit, eo nobilior hujus universi civis, & munificentior habetur. Eoque homo leges socialitatis, cui a Creatore destinatus est, implere studens, merito primam circa se ipsum operam collocare debet, eo felicius officiis adversus alios satisfacturus, quo curatius circa sui perfectionem laboraverit. Et qui sibi est ipse inutilis ignavusque, ab eo cæteri nequidquam emolumenti quid expectaverint. Habet autem ista cura non minus necessitatis, quam solicitudinis, quod non solum in summa omnium rerum ignorantia nascantur homines, quorum teneri adhuc animi facile pravarum opinionum sordibus imbui possunt, quas ægre deinceps iterum elueris

(*a*) Ad quæstionem, Quomodo homo sibi ipsi obligatus esse possit, auctor demum respondet in §. 16. ubi videatur nota 2. Quod inde forsitan est, quod priores XV. §§. hujus capitis secundæ demum editioni ab eo inserti sunt, & id facientis menti non obversaretur, tractationi huic ita moram injici.

(*b*) Bene hic, Auctor curam conservationis, curæ perfectionis præmittit, quum perfici nequeamus, nisi salvi simus. Quicquid tamen hoc, & sequentibus XIII. §. §. dicit, ad ideam posteriorem, id est, ad perfectionem, pertinet. Ceterum secundum ea principia, quæ supra in n. 2. ad §. 15. c. 3. posuimus, notandum est, officia hominis erga se ipsum apud hominem fluere ex amore sui ipsius bene ordinato, quo nimirum unicuivis integrum est, tendere ad summum felicitatis humanæ gradum.

ris (*a*), sed & per congenitas jam libidines in devia a recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quæ nisi coerceantur, per totam vitam pravarum colluviem actionum progenerant. Præsertim cum vana sit querela illa apud EURIPIDEM Supplicibus (vers. 1080. & seqq.):

Οἴμοι. τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξημάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξωρθούμεθ' ἄν.

Hei mihi, quare non licet hoc hominibus,
Bis fieri juvenes, & rursus senes.
Nam in ædibus quidem si quid non recte se habeat, id
Posterioribus sententiis emendamus:
Vitam vero non licet: si autem essemus juvenes
Bis, & senes, si quis peccavisset, id nos
Duplicis vitæ facti compotes corrigeremus.

Cum autem ex duabus homo constet, partibus anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium est, hoc instrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas sibi partes vindicat.

§. II. CULTURA animi, ad quam capessendam omnes homines obstringuntur, & quæ ad rite obeundum hominis officium est necessaria, huc potissimum redit, ut recte sese habeant sententiæ de rebus, quæ ad officium ipsius respiciunt, ac ut rite formetur judicium & æstimatio circa res, quæ appetitum stimulare solent, utque motus animi ad normam sanæ rationis revocentur, & temperentur.

§. III. INTER sententias igitur, quas penitus imbibisse omnes homines oportet, princeps est ea, quæ circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem hujus universi versatur; quod scilicet revera exsistat summum aliquod ens, abs quo cæteræ res originem, & motus sui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, sicut verbi gratia pondus horologio appensum id impellit; sed quod intelligens sit, & liberum: quod idem tum in universum mundum, tum in genus humanum, quin & singulos homines regimen exerceat; cujus notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio injuncta, quorum observatio ipsi probetur, violatio & neglectus displiceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra respectum personarum rationem sit exacturum (*b*). In hac autem persuasione non solum præcipuum hominis officium vertitur, de quo alibi (*c*) plenius egimus, quod huc transcribendum non duximus; sed etiam ea (*d*) fundamentum est illius adquiescentiæ, qua hominum animi intrinsece perfunduntur (*e*), quin & illa ipsa velut firmamentum est omnis probitatis, adversus alios homines exercendæ, & citra quam nemini recte fecisse serio cordi est, nec aliis de cujusdam probitate satis cautum creditur. BOETIUS de Consolat. Philos. *Magna vobis necessitas incumbit probitatis, cum degatis sub oculis judicis omnia cernentis.* GROTIUS ad libr. Sapient. cap. XII. 1, *Quanquam magnifice dicunt quidam, honestum per se expetendum: tanta tamen in animo est vis eorum,* *quæ*

(*a*) Id quod etiam magnis viris subinde contingit. Vere SENECA præfat. L. III. Quæst. Natur. *Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi qui se.* H.

(*b*) SENECA Epist. 95. *Primus est Deorum cultus; deos credere: deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse, qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam & coercent & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare, bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est.*

(*c*) De Offic. hom. et. civ. L. 1. c. 4.

(*d*) Sive piæ illius fiduciæ, qua homo ad fidele obsequium compositus in Deum totus recumbit. SENECA præfat. L. III. Quæst. Nat. *Quid est præcipuum? Posse læto animo adversa tolerare: quicquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses, omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est.* H.

(*e*) PHILO de Abrahamo; Τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν, εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἀμφότερον, ὁσιότης μὲν πρὸς Θεόν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Ejusdem est indolis, pium esse & hominum amantem; & in eodem utrumque reperitur, sanctitas erga Deum & justitia erga homines.* Idem *ad Decalogum:* Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων. *Fieri non potest, ut pius sit erga eum, qui non conspicitur, is qui impius est in eos, quos de proximo videt.* H.

quæ conspicimus, ut nisi adsit de divina providentia, & quidem facta hominum repensante persuasio, simulque leges quædam, quæ in rectam viam homines dirigant, fieri non possit, quin extra orbitam evagentur, & quidem sæpe graviter. Nam ut vaga est hominum ratio, ubi affectus, & blandientes affectibus mores accessere, facile reperit rebus pravis velamenta, obstatque sibi, donec plane obsurdescat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & providentiæ ipsius cognitionem non solicite custodiunt, sed de ea re sententias cujusque permittunt arbitratui; quo nihil potest reperiri, non jam dico bonis moribus, sed & reipublicæ exitiosius. Quanquam autem ex decretis religionis Christianæ constet, Deum non quovis genere cultus hominibus propitiari hactenus, ut peculiari ipsos gratia complecti, & æternæ felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipse singulari modo generi humano promulgavit: habet tamen quævis seria persuasio de Numine, ejusque providentia sub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam, ut homines reddat officii observantiores (*a*). LUCIANUS de Imaginibus: Ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐκ παρέργου σέβουσι, οὗτοι καὶ τὰ περὶ ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν. *Quicunque numen non superfunctorie colunt, illi circa humana officia optimi exstiterint.* Argumento est, quod & olim & nunc dentur religioni pro salute animarum pestiferæ addicti, puta Muhammedanæ, aut Ethnicæ, quos propter suam de providentia Numinis persuasionem non spernenda honesti & officii cura agitat, ut saltem quoad exteriores actus plurimis Christianorum non videantur concedere. Imo sunt, qui ex longinquis peregrinationibus observasse se ferant, Christianam religionem peculiares populorum versus certa vitia inclinationes non mutasse, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis discerni. Cujus rei tamen caussam ego putaverim, quod religio Christiana, quam plerique non tam proprio judicio, quam adsuetudine, & ex usu civitatis, in qua nati sunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo hæreat, quodque adeo tam paucis cordi est juxta scita ejusdem animum suum emendare. Quin enim saltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere possint, siquidem professione sua dignos sese gerere serio laborarent, mihi dubium non est (*b*).

§. IV. UTI ERGO isthæc persuasio, & quæ præterea super cultu Numinis recta ratio, aut singularis revelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia est implantanda: ita quæ huic repugnant opiniones solicite excludendæ (*c*). Nec solum hic intelligimus Atheismum, & (*d*), Epicureismum; sed alias quoque opiniones non paucas, veræ religioni, bonis moribus & societati humanæ exitiosas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime interest. Quas inter est illa de fato Stoico, seu de immutabili consecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nisi instrumenta redduntur suarum actionum, quas libere moderari penes ipsos non sit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non apparet, quomodo homini magis suæ actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem usum religio, quamque æquitatem leges ac pœnæ habeant. SENECA Oedipo (vers. 1019.): *Fati ista culpa est; nemo fit fato nocens.*

Add.

(*a*) Disputat hoc loco Cl. BARBEYRACUS latius contra Petrum Bælium, ostensurus, e societate superstitiosorum minus mali metuendum esse, quam ex societate Atheorum. Qua in controversia album sententiæ ejus calculum ejicimus.

(*b*) Adde, quod etsi Christiani præceptis religionis suæ minus obsequantur, eoque paganis sæpe istis similes sint, Christianismus tamen in se spectatus innumeris prærogativis pollet præ Paganismo. Qua de re videri potest Joannes CLERICUS dans son traitè de l' incredulitè P. II. c. 5. p. 222. & seqq. Exemplis, quibus utitur Clericus, adjicienda abolitio moris nefarii, quo tam apud Græcos, quam Romanos paganos, recens natos liberos exponere fas erat, de quo conferendus Gerardus NOODT in Julio Paulo.

(*c*) Qualem ore Sisyphi describit EURIPIDES Sisypho. H.

(*d*) Quem professus est Cyclops apud Euripidem in ejus nominis Tragœdia:

Hæc pecora non Dis ipse, sed macto mihi
Ventrique, Numen quod mihi sanctissimum:
Quicunque sapiunt, hoc Jovem magnum putant,
Potare & esse totos quod libet dies,
Nec sibi nocere: callidos, qui legibus
Tinxere vitam simplicem mortalium,
Plorare jubeo: non omittam, quin meo
Animo ipse sim morigerus, ac te devorem. H.

Add. IDEM ibid. v. 980. seqq. HOMERUS Iliad. τ. (verſ. 86. 87.) Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς. *Ego non in culpa ſum, ſed Jupiter, & fatum, & errivaga Erinnys.* Quem obtentum tamen lepide eluſit magis, quam ſuſtulit Zeno apud Diogenem LAERTIUM L. VII. (Segm. 23. Ed. Amſtel.) *Servum in furto deprehenſum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi ut furarer, fatum erat: & ut vapulares, inquit.* Melius Marcus ANTONINUS L. II. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιπίπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο. *Dii, ne in ea, quæ vere mala ſunt, incidat quiſpiam, in ipſius arbitrio prorſus poſuere.* Cognatum huic dogma eſt, quod conſecutiones cauſarum & effectuum, ſeu illa velut catena rerum a Creatore conſtituta tam immobilem habeat legem, ut Deus circa eandem ne in particularibus quidem caſibus libertatis ſibi quid reſervarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, pœnitentiæ, & emendationis perimi videntur. Quo pertinet & illa perſuaſio antiquiſſima juxta ac diffuſiſſima, quaſi poſitus ſiderum actionibus & eventibus humanis indiſpenſabilem quandam neceſſitatem adferat; aut quod prima naſcendi hora univerſum vitæ curriculum temperet. Cujus inter alios ſeſe adſertorem fert MANILIUS, qui L. IV. (v. 79. & ſeqq.) ita pronuntiat:

——Furit alter amore,
Et pontum tranare poteſt, & vertere Trojam,
Alterius ſors eſt ſcribendis legibus apta:
Ecce patrem nati perimunt, natoſque parentes,
Mutuaque armati coeunt in vulnera fratres:
Non noſtrum hoc bellum eſt, coguntur tanta movere,
Inque ſuas ferri pœnas lacerandaque membra.
Hoc quoque fatale eſt ſic ipſum expendere fatum.

Et hæc ſuperſtitio magnam adhuc partem Orientis occupat, ubi nihil alicujus momenti ſuſcipitur, niſi conſultis aſtrologis, quæ ipſorum phraſis, ut legant quod in cœlo ſcriptum eſt. Quam in rem facetam hiſtoriam narrat BERNIER de rebus geſtis in regno Mogolis de hortulano Regis Perſarum Abas, qui arbores, ex conſilio aſtrologi auſpicatiſſima hora a Rege poſitas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad aſtrologum converſus; miſeram ipſum horam elegiſſe, inquit, quod arbores meridie poſitæ, veſpera ſint erutæ. Item, de ſervo aliquo Goa profugo, qui in urbe Dehli populo fidenter multa prædicebat, inſpecta ſubinde pyxide nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobiliſſimis inſtrumentis; & cum, quia antea eum norant, novam ejus profeſſionem & apparatum mirarentur, repoſuit: *Atal beſtias tal aſtrologuo.* Enimvero iſta aſtrologia revera nihil eſt aliud, quam ſpecioſum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam ſuapte arte freti; & ſi res, uti dixerint, cadat, ingenti ſunt in gloria; ſi quid aliter evenit, in oblivionem eorum dicta abeunt. TACITUS Hiſt. I. (c. 22.) iſtos pſeudo-mathematicos vocat *genus hominum potentibus invidum, ſperantibus fallax.* Add. HOBBESIUS de Homine c. 14. §. 12. AGATHIAS L. I. (c. 1.) *Malorum cauſam non arbitror eſſe in ſiderum curſu, conſtitutiſque fatalibus, & incredibili neceſſitate. Quippe ſi vincit ubique fati vis, periit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, diſciplinæ in irritum cadunt: evaneſcunt ſpes eorum, qui vitam honeſtiſſimam egerunt. Sed nec fas reor cædes mutuas & vulnera Deo adſcribere.* Vid. quoque GROTIUS de Verit. Rel. Chriſt. L. IV. §. 11. Ac præter alia mala, quæ hanc opinionem ſequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui ſideribus tantum inhiant, parum ſoliciti ſunt circa actiones ſuas ad normam ſanæ rationis dirigendas (a). Cordate EURIPIDES Helena (verſ. 763.)

Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἥ τ' εὐβουλία.

Opti-

(a) Et Iphigen. in Aulide:
Τὸ μαντικὸν πᾶν σπέρμα, φιλότιμον κακόν.
Totum genus vatum eſt gloriæ cupidum & malum. Et poſtea:
Τίς δ' ἐστὶ μάντις ἀνήρ;
Ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει
Τυχών· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ, διοίχεται.
Vates quis eſt?
Qui multa dicit falſa, tum ſi ita res cedit,
Vera utique: ſi fruſtratus eventis, abit.
V. & AUCTOR infra L. V. c. 5. §. 6. in fine. H.

Optimus vates prudentia & bona consultatio.

STATIUS Thebaid. III. (verſ. 582.)

—— Quid craſtina volveret ætas
Scire nefas homini. Nos pravum ac debile vulgus
Scrutamur penitus ſuperos: hinc pallor & iræ,
Hinc ſcelus, inſidiæque & nulla modeſtia voti.

Perniciofa quoque eſt perſuaſio (*a*), quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliiſque muneribus, nec non inanibus quibuſdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitæ. Item, quod Numen capiatur ejuſmodi inventis hominum, adſumtiſque vitæ inſtitutis, quæ ad ſocietatem humanam & civilem, ad ſanæ rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant (*b*). Quo pertinent pleraque inſtituta Monachorum, quorum magnus numerus non ſolum inter quandam Chriſtianorum Communiones (α), ſed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quævis ſuperſtitio; quæ abjecte valde de Deo, ejuſque cultu ſentit. Cum contra quivis cordatus debeat eſſe Θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας *pius ſine ſuperſtitione*. Marcus ANTONINUS L. VI. §. 30. Add. BACO Sermon. fidel. cap. 17. Mala quoque eſt illa perſuaſio, quaſi homini ſolum pietatis exercitium erga Deum ſufficeret citra reſpectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut imitamenta pietatis & exteriora cultus divini accurate obita penſare queant injuſtitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis boniſque artibus pecunias corradere fas eſſe, dummodo moribundus aliquis ad pias cauſas, uti vocant, relinquat. Add, CHARRON de la Sageſſe L. II. cap. 5. 25. ſeqq. Prava quoque eſt opinio, ſimplicem hominem poſſe non ſolum pro ſe officio ſuo adverſus Deum ſatisfacere, ſed & ipſi ſupereſſe poſſe, quod in alios transfundat, ſic ut alieno merito humano defectus neglecti officii velut ſuppleri queat. Nec melior eſt illa opinio, quaſi propter ſatisfactionem & meritum Chriſti homines minus teneantur probitati, morumque ſanctimoniæ ſtudere; aut quod ejuſdem fiducia ſecuritatem peccandi præſtet. Cui enim perſuaſum eſt, ſibi propter alienum meritum peccata remitti; ni eidem quoque perſuaſum ſit, ipſi propriam incumbere obligationem ſummo ſtudio in ſanctimoniam vitæ incumbendi, vix poterit in diſſolutam licentiam non prolabi. Illa non minus peſtilens quam bruta eſt opinio, Numen dexteritati & nequitiæ ſcelerum indulgere, & quædam peccata habere velut jocularia. Sicuti veteres Poetæ nugantur, Deos perjuria amantum negligere, & furtis illis ignoſcere. TIBULLUS L. III. (Eleg. VI. verſ. 49. 50.) *Perjuria ridet amantum Jupiter, & ventos irrita ferre jubet* (*c*). Quorum veſania eo provecta eſt, ut ſcelera ab ipſis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis ſceleribus certos Deos velut præſides præficerent. Recte FULGENTIUS Mythol. L. I. (cap. 18.) *Si furtis præfuere dii* (Mercurius & Laverna) *non erat opus criminibus, judice, ex quo culpæ habuere cœle-*

(*a*) MENANDER, vertente H. Grotio in excerptis:

Adducat ſi quis victimas, o Pamphile,
Sive ex caprigeno pecore, ſive ex bucera,
Sive adeo pecudes alias, aut dona feras
Paludamentum ex auro, ſive ex purpura,
Aut ex ebore, aut ſmaragdo ſigillaria,
Atque his propitium ſperes adipiſci Deum,
Decipitur vanitate mentis credulæ.
Sed oportet ipſum hominem eſſe puris moribus,
Non ſelem virginalem, non adulterum:
Non furem, non qui occidit quæſti gratia.
Nec acuis filum, Pamphile, concupiveris,
Quando ipſe præſens Deus inſpectat omnia.

Adde eundem GROTIUM L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 12. H.

(*b*) V. infra L. III. c. 3. §. 2. H.

(*c*) Ut & H. GROTIUM L. II. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 13. n. 1. Cordate EURIPIDES Iphigenia in Tauris, poſtquam nonnulla, quæ Diis attribuebantur, apud Græcos, retuliſſet, ſibi incredibilia, addit:

Οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν·
Nullum Deorum quippe crediderim malum. H.

(α) Auctor in hunc numerum recenſet omnes Monachorum communitates, aliorumque Regularium, quæ in Romana Communione florent. Neque profecto adeo ab errore cenſeri poteſt immunia fuiſſe Pufendorfius, ut earumdem ſocietatum ideam tectam præ ſe ferret, ac aliis etiam repræſentare poſſet. Quin ſibi innotuiſſet eas nil derogare, nilque nocere civilibus ſocietatibus, immo oppido per quam prodeſſe tum ob pietatis exercitia, in quæ incumbunt, tum ob exempla integritatis, ac ſanctitatis eximia. Aſt aberranti a vera Eccleſia, & præjudiciis tenaciter adhærenti haudquaquam datum erat hæc ſingula inſpicere, & propenſiore animo proſequi. A.

cœlestem auctorem. SENECA Hyppolyto (v. 195. & seqq.)

—— *DEUM esse*
Amorem, turpis & vitio favens
Finxit libido: quo quæ liberior foret,
Titulum furori Numinis falso audit.

EURIPIDES Jone (vers. 449, & seqq.)

- - - - Οὐκέτ' ἀνθρώπους κακοὺς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε·

Non amplius homines accusari justum est, si Deorum vitia imitemur; sed Deos qui docent hæc. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hispano, Christianum se jactanti, & filium Dei creatoris cœli & terræ, & venire, ut ejus legem annunciet, reponebat: *Si Deus tuus te jubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, urentem, occidentem, & facientem omnia mala, quæ animo concipere potes: scias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut ejus legem suscepturos*. Hieron. BENZONIS Hist. novi orb. L. II. cap. 13. Malum quoque est credere, Deo placere preces, quas quis fundit, ut alii homines immerito malo mactentur, quo ipsis lucri aperiatur occasio. Puta, si accolæ littoris orent; ut multa circa id fiant naufragia (*a*). Nec sanctiores judicaverim supplicationes, quæ instituuntur, quando quis injustum alteri bellum infert, aut ubi successus in tali bello arriserit (*α*). Prava quoque opinio est, partem esse religionis & cultus divini, ullum præceptum legis naturalis adversus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam persuasum est; hostili odio prosequendos, qui a nostra religione sunt alieni: religionem gladio esse propagandam: diversis a religione nostra fidem non esse servandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in externa conversatione velut immundos aversandos; quævis scelera, proditionem, seditionem, rebellionem, esse licita, imo laudabilia, si ad religionem promovendam suscipiantur. Perniciosa quoque opinio est; ad solidam felicitatem nihil interesse, virtuti quis studeat, an vitiis sese dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. CICERO de Nat. Deorum L. III. (c. 35.) *Divina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & malorum*. Item, nil sublimius esse homini expectandum, quam ut præsenti sensuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne jus, etiam quod naturale vocatur, esse commentum humanum, nec ad auctorem Deum referri, ab eoque vim & sanctimoniam obtinere. Hæ igitur & similes opiniones plane sunt eradicandæ, quippe quæ officium hominis erga Deum destruunt, ac firmum studium mores ad sanam rationem componendi intercipiunt.

§. V. POST HÆC cuique cultura sui circa hoc potissimum occupatur, ut seipsum, suamque naturam probe exploret, & nosse discat. Quam inquisitionem, tanquam iter veræ sapientiæ præeuntem, tanti fecit vetustas, ut aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam sit: γνῶθι σαυτὸν (*b*), *nosce teipsum*. De quo CICERO Tuscul. I. (c. 20.) *Præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat, non, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus. Cum igitur* Nosce te *dicit, Hoc dicit: Nosce animum tuum; nam corpus quasi vas est, aut aliquod animæ receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te*. Add. quæ CASAUBONUS ad Persii Sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suæ conditionis ac muneris, quod.

(*a*) Obtendi solent sumtus Fisci in muniendis ripis & explorandis syrtibus, incertitudo dominii ejusdemque explorandi difficultas: quibus consequens sit, publicum esse, de cujus privato dominio constare non possit.

(*b*) In Græco versu est:

Τὸ, γνῶθι σαυτὸν, πανταχοῦ 'στὶ χρήσιμον.
Hoc, nosce teipsum, utile est per omnia.

Verum Gnomologus deseribat, qui velit ad §. §. sequ. dicta Sapientum cumulare. H.

(*α*) Bellum inter duas summas potestates nec justum, neque injustum asseri potest, quia utraque justitiam causæ sibi tribuit, nec judex inter eas est; ultima victoria ea est, quæ de justitia belli decidit. Quocirca in bellis post ultimam victoriam gratiarum actiones Deo O. M. rerum omnium arbitro, ac bonorum dispensatori, cur detestandæ sint, non satis perspicio. Nisi, quod Pufendorfius in ea versatus sit opinione, dicamus, nimirum Principes scientes & volentes quandoque injusta bella suscipere, & successus in bellis hujusmodi sibi arrideri posse, de qua re nil hic disputamus. A.

quod sibi in hoc orbe gerendum impositum est, dum animadvertit, se non a seipso extitisse, sed sublimiori principio origines suas debere; se nobilioribus facultatibus dotatum, quam quæ circa se conspicit bruta; se denique non solum, nec sibi soli natum, sed partem esse generis humani, adversus quod sociabilem se teneatur gerere. Ex hisce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. Marcus Antoninus L. X. §. 6. Persius Sat. 3.

—— *Quem te Deus esse*
Jussit, & humana qua parte locatus es in re,
Disce. - - - - - -

Sed & ad cognitionem sui pertinet, ut quis norit, quæ sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cumprimis respicit in explicatione eius dicti aurei Socrates apud Xenophontem Apomnem. L. IV. (c. 2. §. 24. & seqq. Ed Oxon. p. 463. 474. Ed. H. Stephani.) Add. Baco Sermon. fidel. c. 36. Cui coniunctum est, ut norit, quis cujusque actionis humanæ sit effectus; tum quem respectum & usum res extra hominem positæ ad ipsum hominem habeant.

§. VI. Ex hac igitur notitia sequitur, ut homo intelligat, se esse imperio Dei subjectum, ac pro captu donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam majestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese adversus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus a Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non cœco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quæ agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda (*a*). Cui consequens est, ut & finem sibi proponat, naturæ suæ convenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, ut neque ad mediorum applicationem prius progrediatur, quam de fine constiterit; nec finem statuat, cui adsequendo media deficiant. Cui conjunctum est, ut quia verum & rectum semper uniforme est, ita judicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter judicet, sibique postquam recte judicaverit, semper constet. Tum ut voluntas & appetitus rectum judicium non præcurrat; sed subsequatur, nec ejusdem decretis obluctetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter aget, & constanter, & moderate. Qualem Catonem suum describit Lucanus L. II.) vers. 381. & seqq.)

—— *Servare modum, finemque tenere.*
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam,
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Secus qui agit, per hunc mundum volvitur potius, quam procedit; & *toto disconvenit ordine vitæ*: nec ad felicitatem unquam adspirabit. Nam, uti Sophocles Antigone (pag. 268. Edit. H. Steph.) ait: Πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει *Sapere ad beatitudinem præcipuum est* (*b*).

§. VII. Suas autem vires, suamque potentiam si rite cognoverit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, ultra quos sese non extendat; eoque plurima esse in hoc universo, quæ dirigere, aut quibus obsistere nulla ratione queat. Aliqua non quidem absolute supra hominis potentiam sunt, sed quæ tamen intercursu & oppositione aliarum potentiarum intercipi possunt. Quædam denique nostræ potentiæ non aliter cedunt, quam si eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conspirat notissima distinctio philosophiæ Stoicæ, qua aliqua ἐφ' ἡμῖν, seu in nostra potestate constituta, cætera οὐκ ἐφ' ἡμῖν esse dicuntur. Quod maxime intra potentiam nostram positum videtur, est liberum nostrum arbitrium, ejusque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quan-

(*a*) SENECA Epist. LXXI. *Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet, quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum; Errant consilia nostra, quia non habent, qua dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit quia vivimus casu.*

(*b*) Vel potius, *Sapientia multo majoris est facienda quam fortuna vel prosperitas.* Qua ratione hoc dictum redditur a Triclinio in scholiis. Quo sensu tamen id nihil facit ad sententiam Auctoris. Auctor versionis, quam Pufendorfius sequutus est, non animadvertit, πρῶτον hic habere vim comparandi.

Quanquam enim & idem nonnulla circumstent, contumaciæ quid habentia (a), & quæ ab æquilibrio suo id vergere faciant: tamen neque propius quid isto est homini, neque magis conjunctum, & quod minus a potentiis externis intercipi queat; cujusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Unde in id præcipue cuivis incumbendum est; ut suis facultatibus & viribus bene, & ad præscriptum sanæ rationis utatur, saltem ut constans & perpetuum habeat propositum, quantum in se est, faciendi, quæ suo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud est, ex quo quilibet homo est æstimandus, & quo cujusque intrinseca præstantia & probitas est metienda. ARRIANUS Epicteto L. I. c. 1. Τί οὖν δεῖ; τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν· τοῖς δ᾽ ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. *Quid ergo est opus? ut ea, quæ in nostra potestate sunt, quam optima faciamus: cæteris autem pro ipsorum natura utamur.*

§. VIII. CIRCA cætera autem, quæ extra nos posita sunt, ita laborabit homo, si & vires nostras non excedant, & ad finem ejus legitimum faciant, & digna sunt, propter quæ labor sumatur. Quæ supra nos sunt, improba spe & vano conatu non affectabit, & stultum ducet magno conatu finem persequi, quem novit vires suas una cum auxiliis merito expectatis assequi non posse, aut ni saltem certo constet, spem probabilem finem suum obtinendi pluris valere, quam effectum ullum, quem eodem tempore conatu suo certo posit producere. Cætera providentiæ divinæ committet, & ad ea placide excipienda, quantum potest, animum obfirmabit; nec sese inquietabit ob mala, quæ sine sua culpa obvenerunt, aut posthac obvenire poterunt; adeoque molestiarum magnam partem sibi præscindet, quas vel vana spes, in improbos conatus sollicitans, vel dolor, ira, metusve progignere solet. ARRIANUS Epicteto L. II. c. 7. Ἄλλο τι ἄμεινον, ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν; *Quid conducit magis, quam quod Deo visum est?* LIBANIUS Declam. 21. Ὁ χρηστὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ εἰς ἃ προείλετο, κρίνεται· κἂν μὴ τὸ πέρας ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἧττόν ἐστι σπουδαῖος. *Probus vir ac virtute præditus proposito ex iis quæ animo præcipit prædicatur; & quamvis eventus consultis rebus dignus non sequatur, nihilominus frugi est.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non debere sibi hominem, in quantum solo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adspirare, quam quæ nascitur ex prudenti facultatum suarum regimine, & ex subsidiis illis, quæ novimus providentiam divinam in universi hujus administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti cœcæ velut aleæ res non est committenda, ubi providentiæ humanæ locus est: ita si quantum penes nos est, factum sit, de cætero improvisum, & a nostra directione non pendentem eventum a nobis non posse præstari. Nam uti οὐ στρατηγικὸν τὸ οὐκ ᾤμην; *non est imperatorium dicere: non putaram*, quod est dictum Iphicratis apud POLIÆNUM Strateg. L. III. (cap. IX. num. 17. Edit. Maasuici.) etiam quibusvis cordatis applicandum: ita recte Poeta.

—— *Careat successibus opto,*
Quisquis ab eventu facta probanda putat.

Quæ tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, ut successum infallibile argumentum putent justæ causæ, & velut suffragium cœli, quo illa comprobetur. Sed quæ ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. *Multi quippe committunt eadem diverso crimina fato. Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.* JUVENALIS Sat. 13. (vers. 104. 105.) Sed & illud inde consequitur, sicut sapientis est, non quod ante pedes modo est, videre, sed etiam illa, quæ futura sunt, prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus urgere, nec ab eo vel metu, vel præsentis voluptatis illecebris in transversum abripi: ita stolidi esse adversus torrentem niti, & non potius se rebus accommodare, quatenus illæ se nobis accommodare nolunt. MARTIALIS: *Cedere majori virtutis fama secunda est.* Denique quia circa futuros eventus providentia humana vehementer cœcutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen sæpe præter nostram spem cadunt; *Thryphiodoro* vocatur ὁμίχλη ἄσκοπος ἐσσομένων, *caligo obscura futurorum*: inde nec præsentibus nimis secure confidendum, nec futura supervacua anxietate & cura præcipienda.

Sed

(a) V. supra L. I. c. 4. §. 5. H.

Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, adversis desperatio procul habenda. Quæ omnia infinitis sapientum dictis illustrare in proclivi foret. Pauca tantum florum instar spargere suffecerit. ARRIANUS Epicteto L. II. cap. 1. Πρὸς τὰ ἀπροαίρετα θαῤῥεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι. *Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quæ nostri sunt arbitrii.* PLUTARCHUS de superstitione. Ἀρετῆς ἐλπὶς ὁ θεὸς ἐστιν, οὐ δειλίας πρόφασις. *Virtutis spes, non timiditatis prætextus est Deus.* JUVENALIS Sat. X. *Nullum numen abest, si sit Prudentia.* HORATIUS Carm. III. 4. *Vis consilii expers mole ruit sua, Vim temperatam dii quoque promovent in majus.* LUCRETIUS L. III. *Petere quod inane est, nec datur unquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est adverso nixantem trudere monte Saxum, quod tamen a summo jam vertice rursum Volvitur, & plani raptim petit æquora campi.* HORATIUS II. Od. 3. *Æquam memento rebus in arduis servare mentem, non secus in bonis ab insolenti temperatam lætitia.* IBIDEM Od. X. *Rebus angustis animosus atque Fortis appare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo, Turgida vela.* IBIDEM III. 29. *Ille potens sui, Lætusque deget, cui licet in dies, Dixisse, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, Vel sole puro.* IDEM II. Sat. 7. (v. 83. & seqq.) *Quisnam igitur liber? sapiens, sibique imperiosus: Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent: Responsare cupidinibus, contemnere honores, Fortis, & in se ipso totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per læve morari.* JUVENALIS (Sat. 13. vers. 20. & seqq.) *Dicimus autem, Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitæ, Nec jactare jugum vita didicere magistra.* IDEM Sat. 10. *Permittes ipsis expendere Numinibus, quid, Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Nam pro jucundis aptissima quæque dabunt Dii. Charior est illis homo, quam sibi.*

§. IX. EST QUOQUE illa culturæ pars maxime necessaria, ut quis justum pretium rebus, quæ appetitum humanum præcipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur judicatur vel splendidissima, & quæ erectioris homines indolis præcipue solicitaræ idonea sit, opinio præstantiæ & excellentiæ, unde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita est formandus, ut omni quidem studio existimationem simplicem (*a*), seu opinionem boni viri conservare laboret; quippe quæ regulariter ex legis naturalis & officii observantia promanat, & cujus defectus ad multa incommoda adversus nos occasionem pandere potest. Etsi ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, ut eadem nitori suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumnias, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiæ nos rectitudo solabitur (*b*), & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. Anton. le GRAND Instit. Philos. Cartes. Parte VIII. Art. 10. p. 420. Intensiva autem existimatio, honor & gloria, eatenus appetenda, quatenus ex præclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanæ spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiorem campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obtigit, cavendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur. PLINIUS Panegyr. (c. 71.) *Cui nihil ad tangendum fastigium superest, hic uno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suæ.* Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec præstantiæ nostræ solidum continet argumentum. Sicut verbi gratia apud LUCIANUM Demonactes, (in Demonact. p. 867. 868. T. I. Ed. Amst.) cum conspexisset quempiam propter purpuræ, qua vestiebatur, latitudinem superbire, admoto ad illius aurem capite, apprehensaque ipsius veste; *Heus tu*, inquit, *hoc ante te ovis ferre solebat, & ovis fuit.* Sed ubi occasio, qua præstantiam nostram exseramus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id æquo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobari queat. HORATIUS III. Od. 2. (vers.

(*a*) Videatur expositio divisionis famæ in simplicem & extensivam L. VIII. c. IV. §. 2.

(*b*) SENECA Epist. LXXXI. *Si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter, quam per speciem injuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne conscientiam perderet.*

(verſ. 18. & ſeqq.) *Virtus repulſæ neſcia ſordidæ, Intaminatis fulget honoribus : Nec ſumit aut ponit ſecures, Arbitrio popularis auræ*. CLAUDIANUS de conſ. Mallii (verſ. 1. & ſeqq.): *Ipſa quidem virtus pretium ſibi, ſolaque late Fortunæ ſecura nitet, nec faſcibus ullis, Erigitur, plauſuve petit clareſcere vulgi; Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis, Divitiis animoſa ſuis, immotaque cunctis, Caſibus ex alta mortalia deſpicit arce*. Ex adverſo patet, ſtolidum eſſe, & improbum, inſignia honoris affectare, ubi intrinſeca ejuſdem fundamenta deficiunt; inſanum & deteſtabile, per malas artes & rationi adverſantia facinora ad famam & honores graſſari; aut ideo alios eminere velle, ut eos inſultare & libidini tuæ obnoxios habere queas. Cumque penes nos non ſemper ſit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa a cauſis extrinſecis dependet; diſponendus eſt animus, ut poſtquam quæ in ſe erant, fecerit, illi ſorti, quæ obtigit, adquieſcat, & ea, queis potiri non datum, velut ad ſe nihil pertinentia citra ægritudinem adſpiciat. Valer. MAXIMUS L. VII. c. 2. §. 1. inter externa. SENECA Agamemn. (verſ. 102. & ſeqq.) *Modicis rebus longius ævum eſt. Felix mediæ quiſquis turbæ ſorte quietus aura ſtringit littora tuta; timiduſque mari credere cymbam, remo terras propiore legit*. IDEM Hercule Oetæo (verſ. 691. & ſeqq.). *Male penſantur magna ruinis. Felix alius, magnuſque ſonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaſelos jubeat medium ſcindere pontum. Tranſit tutos fortuna ſinus medioque rates quærit in alto, quarum feriunt ſuppara nubes*. Add. IDEM Oedipo v. 882. ſeqq.

§. X. REBUS extrinſecis ad ſui conſervationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis proſpicere ſæpe inter officia eſt. Inde rationis quidem eſt, ut circa iſtas parandas ſtudium adhibeatur, quantum vires, occaſio, & honeſtas admittit. Quæ VIRGILIO Georg. II. *inopi metuens formica ſenectæ* dicitur, etiam in divinis Literis inter exempla innocentis induſtriæ commendatur. Proverb. cap. VI. verſ. 6. EURIPIDES Electra (verſ. 80. 81.) Ἀργὸς οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. *Nemo ignavus Deos in ore habens, facultates adquirit ſine laboribus*. Verum quia indigentia noſtra non eſt infinita, ſed valde modica; igitur ad naturæ modulum, & ſobrietatem iſtarum rerum deſiderium eſt attemperandum. Proverb. cap. XIII. v. 7. Socrates apud Diogenem LAERTIUM L. II. (Segm. 25.) memoratur ſæpe rerum venalium multitudinem conſpicatus ſibi ipſe dixiſſe : Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; *Quam multis ego opus non habeo?* JUVENALIS Sat. V. (verſ. 106.) *Ventre nihil frugalius*. IDEM Sat. 14. (verſ. 316. ſeqq.) *Menſura tamen, quæ ſufficiat cenſus, ſi quis me conſulat, edam: In quantum ſitis atque fames, & frigora poſcunt*. APULEJUS Apologia (pag. 436. Ed. in uſ. Delph.) : *Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vitæ munia utendis, quicquid aptam moderationem ſupergreditur, oneri potius, quam uſui exuberat. Igitur & immodicæ divitiæ velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt : quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem*. LUCANUS L. IV. (v. 381.) *Diſcite, quam parvo liceat producere vitam, Et quantum natura petat. Satis eſt populis fluviuſque Cereſque*. LUCRETIUS L. V. (verſ. 1116.) *Quod ſi quis vera vitam ratione gubernet; Divitiæ grandes homini ſunt, vivere parce Æquo animo*. CLAUDIANUS in Rufinum. I. (verſ. 216. 217.) *Vivitur exiguo melius, natura beatis Omnibus eſſe dedit, ſi quis cognoverit uti*. HORATIUS III. Od. 16. (verſ. 42. & ſeqq.) *Contracto melius parva cupidine Vectigalia porrigam, quam ſi Mygdoniis regnum Halyattici Campis continuem. Multa petentibus deſunt multa, bene eſt, cui Deus obtulit parca quod ſatis eſt manu*. IDEM I. Epiſt. 10. (v. 32.) *Licet ſub paupere tecto Reges, & Regum vita præcurrere amicos*. IBIDEM Epiſt. 12. (verſ. 47.) *Pauper enim non eſt, cui rerum ſuppetit uſus*. QUINTILIANUS Declam. 13. *Satis divitiarum eſt, nihil amplius velle*. Turpilius apud Priſcianum : *Profecto ut quiſque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime*. Inde nec quærendi cupidini frænum nimis laxandum; multoque minus per pravas artes & injurias aliorum ad opes graſſandum. HORATIUS I. Sat. 1. (verſ. 92. & ſeqq.) *Denique ſit finis quærendi; cumque habeas plus Pauperiem metuas minus, & finire laborem Incipias, parto quod avebas*. EUMENIUS Panegyr. (cap. 15.) *Nullis muneribus fortunæ explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eis*

f, li-

felicitas ingrata subterfluit , ut semper pleni sperum , vacui commodorum , præsentibus careant , dum futura prospectant . Addat. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 21. Tum quæ parta sunt , non alio loco habenda, quam subsidia nostræ necessitatis , & materia de aliis bene merendi . Nequaquam autem ut in sola eorum possessione & custodia , ac in infinito eadem accumulandi studio animus unice velut occupetur aut adquiescat . JUVENALIS Sat. 14. (vers. 136. 137.) *Manifesta phrenesis , Ut locuples moriaris egenti vivere fato .* Egregia est illa commendatio viri sapientis apud STATIUM Sylvar. L. II. (in fine.) *Non tibi sepositas infelix strangulat arca Divitias , avidique animum dispendia torquent Fœnoris : expositi census , & docta fruendi Temperies .* HIPPODAMUS de Felicitate (p. 662. Ed. Amstd. in Opusc. Mythol. 1688.) Οὐ μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχεν δεῖ τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ χρῆσθαι. *Non solum possidere oportet bona , sed & iisdem uti .* Add. THEOCRITUS Idyll. 16. HORATIUS Epod. I. (33. 34.) *Haud paravero , Quod aut avarus , ut Chremes , terra premam : Discinctus aut perdam ut nepos .* IDEM IV. Od. 9. (vers. 45. & seqq.) *Non possidentem multa vocaveris recte beatum , rectius occupat nomen beati , qui Deorum muneribus sapienter uti callet .* IDEM I. Epist. 2. (vers. 56.) *Semper avarus eget ; certum voto pete finem . Quod satis est cui contingit , nihil amplius optet .* IDEM II. Epist. 2. (vers. 190. & seqq.) *Utar , & ex modico , quantum res poscet acervo Tollam ; nec metuam , quid de me judicet hæres , Quod non plura datis invenerit .* Addat. GELLIUS L. X. c. 17. Cogitandum quoque , quod natura non desinat fœcunda esse in producendis iis , quæ indigentiæ humanæ subserviunt . ARRIANUS Epicteto L. III. c. 24. Οὐδείς ἐστιν ἄνθρωπος ὀρφανός, ἀλλὰ πάντων ἀεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. *Mortalium nemo pupillus est , sed est pater , qui continenter omnes curat .* Item , quod quæ in futuros usus disponuntur opes tam variis casibus obnoxiæ sint ; & custodia sæpe non minus sollicitudinis , quam adquisitio laboris requirat . HORATIUS III. Od. 16. (vers. 17.) *Crescentem sequitur cura pecuniam .* Quod denique a morientibus omnia , quæ nobis superfuere , hæredi sæpe indigno aut ridenti relinquenda sint . BION , Idyl. γ. Ἐς πόσον ἁ δειλοὶ καμάτως κ' εἰς ἔργα πονεῦμες ; ψυχὰν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα , καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες , ἱμείροντες ἀεὶ πολὺ πλείονος ὄλβω ; λαθόμεθ' ἢ ἄρα πάντες ἐπὶ θνατοὶ γενόμεσθα. *Quamdiu vab miseri in labore & opera nos fatigamus ? Et quo usque animum ad lucra & artes applicamus , semper desiderando multo majores opes ? Omnes sane obliti sumus , mortales nos esse natos .* Igitur uti non negligenda , si qua se offerat , occasio fuerit honeste opes adquirendi : ita animus assuefaciendus est , ut si fors ferat , iis amissis non velit concidere . HORATIUS III. Od. 29. (vers. 53. & seqq.) *Laudo manentem fortunam ; si celeres quatit pennas resigno quæ dedit , & mea virtute mei involvo probamque pauperiem sine dote quæro .* Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. n. 11. §. 9. Vice versa circa erogationem istarum ita temperandus est animus ; ut & quæ expendere officium jubet , libenter eroget , & easdem præter necessitatem & rationem ne dissipet . HORATIUS II. Ep. 2. (v. 195. 196.) *Distat enim , spargas tua prodigus , an neque sumtum Invitus facias , neque plura parare labores .* JUVENALIS Sat. XI. (vers. 37. 38.) *Nec multum cupias , cum sit tibi gobio tantum In loculis . Quis enim te deficiente crumena , & crescente gula manet exitus ?* Æque enim stultum est , non velle istas ei fini , cui destinatæ sunt , adhibere ; & temere profundere , quæ melioribus usibus debebantur . Præsertim cum illud multiplicem officii violationem habeat conjunctam ; & hoc ad multa vitia ac molestias , puta , æs aliennm , fœdam paupertatem , rapinas , fraudes , furta viam sternat . CATULLUS : (Carm. 26.) *Villa nostra non ad Austri Flatus opposita est , nec ad Favoni , Nec sævi Boreæ , ad Apeliotæ : Verum ad millia quindecim & ducentos . O ventum horribilem atque pestilentem .* LUCANUS L. I. (vers. 181. 182.) *Hinc usura vorax , avidumque in tempore fœnus , Et concussa fides , & multis utile bellum .* OVIDIUS Heroid. I. Epist. 15. (v. 66.) *Quasque male emisit , nunc male quærit opes .* Add. BACO Sermon. fidel. cap. 28. & 34.

§. XI. ID PRÆTEREA rationi non repugnat , dolorem non necessarium aversari , & quantum licet fugere ; quippe qui ad destructionem corporis tendit ; nec solum ut quis doloris sit expers , sed ut objecta quoque adsint sensibus accommodata & grata . Vid. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 6. n. 1. 2. Sed ut singularem & exquisitam sensuum titillationem cupide affe-

ſtet animus, aſſuefaciendus non eſt; cum illa aut enervet hominem, & corporis juxta ac animi vigorem opprimat, atque gravibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & neceſſariis operis ſuffuretur; aut neceſſarium homini apparatum, opeſque melius erogandas abſumat ac diſſipet; aut ſæpe cum delicto conjuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem poſt ſe trahat. Ergo uti dolores non neceſſarios, nullique uſui ſibi arceſſere veſaniæ proximum; ita rationis eſt, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius deguſtare, quam penitus iiſdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. XII. Denique & circa id ſollicite animo cura eſt adhibenda, ut motus ſuos & affectus in poteſtate habeat; quippe quorum plerique non ſolum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, ſed & judicium intellectus velut obnubilant ac diſtorquent, & in devia ab officio & ratione non leviter inclinant, ſic ut frigus affectuum ſit velut naturale principium prudentiæ & probitatis inter homines. Quintilianus Declam. 296. *Magni affectus jura non ſpectant*. Circa ſingulos pauca notare tædio non erit. *Lætitia* in ſe naturæ cum primis congruit. Id tamen cavendum, ne intempeſtive, aut ex cauſis non idoneis ſeſe exſerat, puta ob aliena mala, & ne ad ineptias, vanitatem, & quæ turpia aut indecora ſunt, propellat. *Triſtitia* animum corpuſque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum poteſt exterminanda, niſi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu proſequi, aut quatenus pœnitentiæ ob prava facinora exprimendæ requiritur. *Amor* naturæ humanæ amicus affectus, ſed qui ratione haſtenus eſt temperandus, ut in objectum dignum feratur; ut ad turpia patranda ſe non vertat, aut ex turpibus velut pabulum ſibi quærat; ut aliis officiis remoram ne injiciat; ne in morbum degeneret; ne ſi verſetur circa rem corruptioni aut amiſſioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, ut ea amiſſa, animus ſe colligere nequeat. Sophocles Antigone (pag. 240. Edit. Henr. Steph.) Μή ποτε τὰς φρένας ὑφ᾽ ἡδονῆς γυναικὸς οὕνεκ᾽ ἐκβάλῃς. *Ne mentem per amorem mulieris cauſa abjiciat*. Euripides Hippol. coron. (v. 298. & ſeqq.) Χρῆν μετρίας εἰς ἀλλήλους φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, Εὔλυτα δ᾽ εἶναι στέργηθρα φρενῶν, ἀπό τ᾽ ὤσασθαι καὶ ξυντεῖναι. *Oportebat mediocres inter ſe mutuo mortales miſcere amicitias, & non uſque ad extremam medullam animæ. Et amores animorum facile ſolvi poſſe, & expelli, & intendi*, ſeu minui & augeri. Addatur Baco Sermon. fidel. c. 10. *Odium* infeſtus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum poteſt reſtinguendum, ac obnitendum, ne illo impulſi aliis inferamus, quod officio repugnat. Et ſi quis omnino dignus ſit, quem averſemur, ne tamen ideo nobis ipſis ægritudinem conciliemus (a). *Invidia* deformis plane affectus, & qui ſæpe in aliis, ſemper autem in ipſo invido pravos effectus producit; dum invidus propriis moribus, ſicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabeſcitque videndo ſucceſſus hominum, carpitque & carpitur una, ſuppliciumque ſuum eſt*. Ovidius Metam. (II. verſ. 781. & ſeqq.) *Invidia Siculi non invenere tyranni tormentum majus*. Horatius I, Epiſt. 2. (verſ. 58. 59.) *Spes*, lenior quantumvis affectus, ita temperanda, ne animus per eam ægreſcat, ac ne dum vana, incerta, aut ſupra vires poſita complectitur, gratis ſeſe fatiget, & ſit ἐγρηγορότος ἐνύπνιον, *vigilantis ſomnium*, uti Ariſtoteli dicitur apud Diogenem Laertium L. V. (Segm. 18.) Neve in nos cadet, quod eſt apud Lucretium L. III. (verſ. 1095. & ſeqq.) *Dum abeſt, quod avemus, id exſuperare videtur, Cætera; poſt aliud, cum contingit illud avemus: Et ſitis æqua tenet vitai ſemper hiantis*. *Metus* humanæ menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quæ ex illo provenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumſpectio nequidquam trepida, aut anxia producere poteſt. *Ira* violentiſſimus juxta ac perniciosiſſimus affectus, cui omni ſtudio reluctandum, quæ & ipſam fortitudinem ac in periculis conſtantiam, cui vulgo ſubſer-

(a) Supponit Auctor aliquem odiſſe licere aliquando; attamen quantum hoc a veritate Evangelicæ Legis abſit, facile conjici poteſt; *Diligite enim*, ait Chriſtus, *inimicos veſtros &c.*

servire putatur, velut occœcat & præcipitat. XENOPHON de Re equestri (pag. 549. Ed. H. Steph. cap. 6. §. 13. Ed. Oxon.) Ἀπρονόητον ἡ ὀργή, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improvida est ira, ut sæpe efficiat, quæ pœnitenda sunt.* STATIUS Theb. L. X. (vers. 697. & seqq.) *Ne fræna animo permitte calenti: Da spatium tenuemque moram: male cuncta ministrat Impetus.* HORATIUS I. Epist. 2. (vers. 62.) *Qui non moderabitur iræ, Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & mens, Dum pœnas odio per vim festinat inulto. Ira furor brevis est.* Add. LIBANIUS Progym. Vituper. Iræ. Iræ cognata est *Libido vindictæ*, quatenus excedit legitimam & moderatam sui & suorum defensionem, & suorum jurium assertionem adversus violatores, plane in vitio est. Addat. Anthon. le GRAND Institut. Philos. Cartes. Part. VIII. cap. 12. seqq.

§. XIII. ATQUE in his fere consistit illa cultura animi, ad quam capessendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potissimum soliciti esse debent, quibus aliorum informatio incumbit. Hujus quippe privatio, aut contraria eidem dispositio officio hominis adversatur, aut ad idem rite obeundum non parum remoræ injicit. Eoque qui ejusmodi cultu destituitur, in reprehensione est. Datur præterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & disciplinarum notitia consistens, quæ non quibusvis adeo necessaria est ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capesset, prout ipsius capacitas, & causæ impellentes, & fructus, cui producendo idonea est, suadebit. Cæterum quin artes illæ, quæ necessitatibus, & commoditatibus vitæ humanæ subserviunt, utiles sint, nemo in dubium vocat. Sed circa studia literarum non pauci scrupulum injiciunt, quasi illa non inutilia solum, sed & perniciosa forent; eoque in multis rebuspublicis illa plane proscripta, quatenus supra peritiam legendi, scribendique, & numeros tractandi procedunt (*a*). Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis persuadetur. ERASMUS L. XVII. Epist. 12. in elogio viri cujusdam eruditi hoc quoque ponit: *Rerum communium prudentia valens, quæ fere solet in studiorum cultoribus desiderari.* Ac nemini ignotum est, quæ vocabula in homines literatos jactentur. Sic celebris est locus apud PROCOPIUM Histor. Goth. L. I. (c. 2.) *Multum abesse a virtute literas, & senili institutione dejici plerumque & ad metum incurvari indolem. Theudericum solitum dicere: Fieri non posse, ut qui didicissent flagra extimescere, ad contemtum ensium hastarumque exsurgerent.* Non multum abit illud PLATONIS de Rep. L. VII. (T. II. pag. 536. 537. Edit. Steph.) Οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μανθάνειν. *Nullam disciplinam serviliter* (*b*). *Ingenuum oportet discere.* Et SENECÆ Hippolyto (vers. 459. 460.) *Ingenia melius recta se in laudem ferunt, si nobilem animum vegeta libertas alit* (*c*). PLATO Gorgia (pag. 330. F. Ed. Francof. 484. D. Tomo I. Ed. Steph.) de philosophis: Ἐπειδὰν ἔλθωσιν εἴς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται. *Quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam vel privatam se conferunt, habentur ridiculi.* ARRIANUS Epicteto L. I. cap. 11. Scholasticum vocat: Ζῶον, ὃ πάντες καταγελῶσιν. *Animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. Michael MONTAIGNE L. I. c. 24. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. in fine & L. III. cap. 14. n. 19. & seqq. Eam ad rem liquido definiendam, utque adeo & literis justum pretium ponere sciamus; multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas (*d*), sed omnino requiri nativam animi bonitatem; quæ si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam manifestum erit.

(*a*) De vulgo Pædagogicorum Petrus Ronsardus, vir acerrimi judicii, apud THUANUM L. LXXXVI. ad A. 1582. censebat: *Nunquam incorrigibilis ineptiæ, ex pædagogica contractæ, characterem vel longissimi ævi curriculo deleri posse.* H.

(*b*) Id est, *per vim & metum*, quo tamen sensu hanc vocem vix accepisse videtur Auctor, notante Cl. BARBEYRACO.

(*c*) Qui locus ipse quoque alienus est ab instituto Auctoris, prouti cuivis Senecam conferenti manifestum erit.

(*d*) Aurelius VICTOR, exemplo Salvii Juliani, juris urbani scientia præstantis, sed imperatoris non æque boni, docet: *Ni ingenium adjuvet, imbecillem esse eruditionem.* CICERO 3. ad Herennium: *Ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam: ars porro naturæ commoda confirmat & auget.* H. Errorem Aurelii VICTORIS notavi in Diatriba, de Sectis Proculianorum & Sabinianorum in Jure Civili c. II. p. 57.

tiam producere poteris, quam opimam segetem, si steriles arenas vomere proscideris. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poeta: Ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ. *Ut nihil est doctrina, si mens absfuerit*. Et recte QUINTILIANUS *Inst.* 32. *Lib. VI. c. 6. Plus sine doctrina, prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est*. Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non evadit; id non magis quid præstantiæ solidarum literarum detrahit, quam efficaciæ medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur*. Et *cultura vim promovet insitam*: eoque illa frustra adhibetur, ubi nihil est insitum (*a*). Quin & hoc observatum est, non minus nativam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, ubi accesserint literæ, fieri incurabilem, & intractabilem, magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus utramque defendat & in apricum producat. Et HOBBESIUS Leviath. cap. 4. pronunciat: *Neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque (nisi cui forte morbo vel prava constitutione organorum animus læsus sit,) insigniter stulti*. Add. BACO Sermonum fidelium cap. 48. Deinde non omnia, quæ literarum vocabulo continentur, sunt ejusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare *utiles*, alias *elegantes & curiosas*, alias denique *inanes*. Utiles literas ad tres licet revocare classes; ad doctrinam moralem, medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classem revocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitæ promotionem, altera circa sanitatem corporis, tertia circa varias artes vitæ humanæ maximam commoditatem adferentes, manifestum habet usum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus, quarum utilitas non quidem tanta est, ut citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitius in rimanda opera naturæ nos deducat, vel præstantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conservet. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes matheseos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra præstantur, poeticam, oratoriam, & similes. Quæ sane in se egregiæ & laude dignæ sunt, & condimenti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum sunt tractandæ atque æstimandæ. Inanes autem literas vocamus, non illas solum, quæ circa falsa & erronea sunt occupatæ, sed etiam quæ satagunt circa commenta astutorum aut otiosorum hominum, distinendis ingeniis, ne ad solidam rerum cognitionem adspirarent. Qua classe censeri debent non solum multa veterum philosophorum dogmata, oppido quam a rerum natura abeuntia; sed & pleraque, quibus per superiora secula barbara scholæ personabant, quæ adhuc a multis mordicus retinentur, inscitia meliorum, aut quia dedidiscere pudet; quæ tam operose didicerunt, aut quia monarchiæ Papalis interest, vegeta ingenia nugis detineri (*α*). Vid. HOBBESIUS Leviathan. cap. 46. 47. PLUTARCHUS Alexandro (pag. 668. C. Ed. VVech.) de metaphysicis Aristotelis: Ἀληθῶς ἡ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχει χρήσιμον. *Revera commentarius ille metaphysicus ad docendum vel discendum nihil habet compendii*. MARTIALIS II. Epist. 86. (vers. 9. 10.) *Turpe est difficiles habere nugas, & stultus labor*

(*a*) V. omnino Jan. Nicium ERYTHRÆUM Pinacothec. I. sub Trajano Boccalino circa extrem. ARISTOTELES Probl. sect. 29. qu. 7. quærit: Διὰ τί ἄνθρωπος μάλιστα παιδείας μετέχων ζώων ἀδικώτατόν ἐστι; *Cur homo, qui adeo eruditione præditus est, animantium omnium injustissimus sit? & respondet*: Ἢ ὅτι πλεῖστα λογισμῷ κέχρηται, μάλιστα οὖν τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐξήτακε. Ταῦτα δ' ἄνευ ἀδικίας οὐκ ἔστι. *An quia ingenio cogitationeque plurimum valet. Voluptates igitur & felicitatem rimatur maxime, atque perpensat, quæ nisi cum injuria nemo assequi potest*. H.

(*α*) In Protestantium sinu versans Auctor, eorumque tenaciter adhærens erroribus, haud neglexit quibuscunque potuit, viribus, Catholicos calumniari; atque hoc præsertim loco Romanos Theologos mordaciter persequitur, licet in propria communione aptiora suis enunciatis exempla invenire potuisset. Non ne enim Jurgerus, Koterus, Darbecius ac alii plures quos brevitatis causa præterimus, satis amplam assertorum nostrorum probationem subministrant?

labor est ineptiarum. Has inanes literas maxime despicit, prout quisque solidis literis fuerit instructior. Denique quod vitium est ineptæ disciplinæ & malesanorum Orbiliorum, id haudquaquam ipsis literis est adscribendum. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 14. num. 21. seqq. Sic quis ad sapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali schola, qualem Uranii philosophastri describit AGATHIAS L. II. (cap. 12.) *Cum sua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreverenter de sublimibus hisce rebus, divinisque quæstionibus sermones miscent; & semper de iisdem argutantes, nec ipsi aliis quidquam persuadent, neque de concepta semel opinione, qualiscunque ea tandem sit, discedunt, sed eadem semper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione infensis inter se animis decedunt, & apertis conviciis sese mutuo lacessunt, turpes voces emittentes, instar aleatorum rixantium. Atque ita solvitur ipsis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi vero hostes ex amicis facti*. Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: Μόνῳ δὲ τῷ θρασὺς εἶναι καὶ στωμυλώτατος οὐκ εἰδὼς ἐν οὐκ εἰδόσιν ἐνίκα. *Sola præfidentia & inani linguæ volubilitate nihil sciens inter nihil scientes vincebat*. Similem disputandi processum describit LUCIANUS in bis accusato. Addatur IDEM in dialogo, qui inscribitur Charon. De cætero quis dubitet bona indole præditum, ubi solidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progressurum, quam solis naturalibus viribus succinctum? PLUTARCHUS de Educ. Lib. (pag. 8. A. Ed. VVechel.) Ὁ θεωρητικὸς τῶν πρακτικῶν ἀπηρτημένος, ἀνωφελής· ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής. *Contemplator si actionibus abstineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philosophiæ ignarus, rudis est & facile errat*. Vetus Poeta: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν. *Oportet literas discere, & discentem sapere*. SALLUSTIUS Jugurth. (præf. c. 2.) *Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium est, incultu atque socordia torpescere sinunt*. ÆLIANUS V. H. L. VII. c. 15. *Cum Mitylenses imperium maris tenerent, sociis, qui desciscebant, hanc pœnam imposuerunt, ut liberos suos non docerent literas, neque Musicam: omnium suppliciorum hoc gravissimum judicantes, in inscitia & ignorantia artium liberalium vitam transigere*. Addantur quæ CICERO Off. I. (cap. 6.) tradit de studio veritatis investigandæ. Est tamen illis, qui circa studia literarum versantur, in primis observandum, ut illa ad usum aliquem vitæ hnmanæ referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro sterili occupatione fallendo tempori habeant. Aristippus apud Diogenem LAERTIUM L. II. (§. 80. Ed. Amstel.) interrogatus, quænam sint ea, quæ pueros honestos addiscere oporteat? *Ea*, inquit, *quibus, cum viri fuerint, utantur*. Ac improbum est, qui tam egregias animo teneat sententias, idiotis nihilo meliorem esse. Pacuvius apud GELLIUM L. III. cap. 8. *Ego odi homines ignava opera, & philosopha sententia*. ISOCRATES Encom. Helenæ (circa init. p. 356. Ed. Parif. 1621.) Sophistas decebat *suos auditores in iis rebus, quæ in vita communi usum habent, erudire; atque in actionibus civilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe præstabilius esse, de rebus utilibus mediocres opiniones habere, quam supervacuarum exquisitam notitiam: & aliis paulo superiorem esse in magnis, quam in parvis, præsertim iis, quæ vitam nihil adjuvant, multum excellere*. LUCIANUS convivio (pag. 648. Tom. II. Ed. Amstel.) Οὐδὲν ὄφελος ἐπίστασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μή τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυθμίζοι πρὸς τὸ βέλτιον. *Nil prodest nosse literas, nisi quis & vitam melius disponat*. Apud Ægyptios bibliotheca inscribebatur *Medicatorium animæ*. Diodor. SICULUS L. I. cap. 49. Prave eruditi sunt, in quos cadit illud ARRIANI Epicteto L. IV. cap. 5. Ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ἀλώπεκες. *in schola leones, foris vulpeculæ*. Tum ne omnis scientia in nudam auctoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem resolvatur; sed ut in solida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quæ nondum ad liquidam demonstrationem deducta sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio mutetur, ubi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile fit, ut alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priorem doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. SOPHOCLES Antigone (pag. 242. Ed. H. Steph.) Ἀλλ' ἄνδρα, κεἴ τις ᾖ σοφὸς, τὸ μανθάνειν πόλλ' αἰσχρὸν οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν. *Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare*. PLINIUS N. H. L. III.

L. III. Procem. *Minime mirum eſt, hominem genitum non omnia humana noviſſe*. Idem L. XI. c. 3. *Mihi contuenti ſe perſuaſit rerum natura, nihil incredibile exiſtimare de ea*. Inde eſt apud Diogenem Laertium L. X. (86. in fine) Οὐ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. *Non juxta legis ſanctionem de natura diſſerendum, ſed ſicut ea, quæ videatur, hortantur*. Cicero de Nat. Deor. L. I. (c. 5.) *Obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum judicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident*. Quintilianus Inſtit. Orat. L. III. c. 1. *Illi probant qualecunque ingreſſi ſunt iter: nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaveris, quia nemo non didiciſſe mavult, quam diſcere*. Idem L. VII. c. ult. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit*. Horatius II. Ep. 1. (verſ. 83. & ſeqq.) *Vel quia nil rectum, niſi quod placuit ſibi ducunt: Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, ſenes perdenda fateri*. Enimvero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις, *veritati indignari nefas*. Plato de Rep. L. V. (in fine.) Et *ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis*. Denique ne quis ita ſe penitus immergat libris, ut alia officia negligat, & ad vitæ civilis genium inhabilis reddatur. Luciani Convivio l. cap. Τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς εἰς μόνα τὰ βιβλία, καὶ τὰς ἐν ἐκείνοις φροντίδας συνεχῶς ἀφορῶντας. *Literarum ſtudia a recta ratiocinatione abducunt eos, qui in ſolos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt*. Alias enim pedantiſmus mentis, non literarum aut ſectæ alicujus vitium eſt, ſed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat (*a*).

§. XIV. Quanquam autem præcipua & maxime operoſa circa animum cultura verſetur, non tamen ideo corporis cura eſt negligenda, quippe cujus fulcris animus ſuſtinetur (*b*), & quo male ſe habente animus quoque parum præclari effecerit. Eſt igitur quantum in nobis, opera danda, ut mens ſana in ſano corpore habitet, & ut illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur, Vid. Diodorus Siculus L. I. c. 45. apud Lucianum de Lapſu inter ſalutandum (T. I. p. 500. Ed. Amſt.) Pyrrhus memoratur quotidianis ſacrificiis Deos nihil aliud oraſſe, quam ὑγιαίνειν, *valere*, quod hoc omnia bona contineat. Tum cavendum, ne intemperantia cibi, potuſque, intempeſtivo & non neceſſario labore, aliave ratione ejus vigor vireſque affligantur. Quo nomine vitanda eſt ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & ſimilia. Juvenalis Sat. XI. (verſ. 34.) *Buccæ noſcenda eſt menſura tuæ* (*c*). Add. quæ contra incontinentiam diſputat Socrates apud Xenophontem Apomnem. L. I. (cap. 3. Edit. Oxon.) Argutum eſt dictum Democriti apud Plutarchum de Sanitate tuenda (pag. 135. Ed. VVechel.) Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accuſaret animam corpus, illam quin condemnetur effugere non poſſe*. Etſi reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, cæteraque quæ corporis tutelam ſpectant, inde provenire, quod animus præter rationis monita cedat appetitui & affectibus corporis, per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre Theophrasti dictum: Πολὺ τῷ σώματι τελεῖ ἐνοίκιον ἡ ψυχή. *Magnam mercedem pro inhabitatione anima perſolvit corpori*. (apud Plutarchum, ubi ſupra p. 135. E.) Add. Baco Sermon. fidel. c. 30.

§. XV. Vita nostra nobis a Creatore conceſſa eſt, velut ſtadium aliquod, exſerendis ex dictamine rationis noſtris viribus; eoque illa non reciprocatione ſpiritus, ſed bonis actionibus metienda eſt. Unde cavendum cuilibet, ne fit ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, *inutile terræ pondus*, ſibi inutilis, aliis gravis; numerus tantum, & fruges conſumere natus (*d*), aut cui in ſolo vivendi cauſa palato eſt (*e*), Cicero de Nat. Deor. L. II. (c. 16.) *Mihi, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur* (*f*). Ovidius de Ponto L. I. E. 6. (verſ. 44.) *Mors nobis tempus*

(*a*) Quod ex *Arte cogitandi*, illaudato libello, depromtum eſt.

(*b*) Locus hic expreſſus eſt e PLINIO L. I. epiſt. 9. *Corpori vaco*, inquit, *cujus fulcris animus ſuſtinetur*.

(*c*) Qui locus JUVENALIS ad *prodigalitatem* potius, quam ad *ingluviem* referendus eſt.

(*d*) HORATIUS L. I. epiſt. 2. verſ. 27.

Nos numerus ſumus, & fruges conſumere nati.

(*e*) JUVENALIS Sat. XI. v. 35.

Aut quibus in ſolo, vivendi cauſa palato eſt.

(*f*) Quo loco apud Ciceronem commento Epicuræorum occurritur, quo Deos in otio, ſine ullo negotio agere fingebant.

pus habetur iners. Silius ITALICUS L. III. (verſ. 145.) *Quantum etenim diſtant a morte ſilentia vitæ?* THEOCRITUS Idyll, 14. (verſ. ult.) Ποιεῖν τι δεῖ ἇς γόνυ χλωρόν. *Oportet quid agere, quibus genu eſt viride*. Add. GELLIUS L. XIX. c. 10. Cum porro induſtria hominum ſeſe ſoleat exſerere vel circa quærendas res vitæ ſervandæ neceſſarias, vel circa obeunda munia vitæ ſocialis, & civilis, quæ magnam fere habeat varietatem, & quibus non quivis æque idoneus eſt; inde cuilibet mature capeſſendum & eligendum genus vitæ, honeſtum, proficuum & ſuæ capacitati conveniens. Ad quod plerumque viam velut deſignat impulſus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum auctoritas, quandoque imperium civile, invitans occaſio, aut neceſſitas. ISOCRATES Areopagitico (pag. 255.) de veteribus Athenienſibus. *Univerſis eaſdem exercitationes præſcribere in tanta rei familiaris inæqualitate non potuerunt: ſed ut ſingulorum facultates ferebant, ita ſingulis præcipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari & inopiæ cauſam eſſe pigritiam, & ad facinus inopia pleroſque impelli. Quare fonte malorum ſublato, etiam cætera delicta, quæ inde velut ebullirent, cenſebant poſſe præcaveri. Locupletes autem animum ad rem equeſtrem, ad gymnaſia, ad venationes, & Philoſophiam adjungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perſpiciebant, ut alii virtutibus excellerent; alii flagitiis plurimis abſtinerent*. Apud Ægyptios & Indos quilibet paternam artem excolere jubebatur. Diod. SICULUS L. I. c. 74. & L. XII. c. 41. cujus inſtituti rationem reddit ISOCRATES Laud. Buſir. (pag. 388. Ed. Pariſ. 1621.) (*a*) Idem receptum erat ſub imperio Yncarum apud Peruvianos; ſolis autem nobilibus licebat capeſſere cultum ſcientiarum, non item plebeiis. Garcilaſſus de la VEGA Comment. Reg. L. IV. c. 19. Huc quoque facit illud XENOPHONTIS Cyrop. L. II. (c. 1. §. 8.) Ὅσοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἱ ἂν ἀφέμενοι τὸ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν, ἐπὶ ἓν ἔργον τράπωνται. *Singulis in rebus ii præſtantiſſimi efficiuntur, qui miſſis multarum rerum occupationibus, uni ſe operi alicui dederint*. Et L. VIII. (c. 2. §. 4. Ed. Oxon.) Ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. *Fieri non poteſt, ut qui multas artes exercet, multa præclare faciat*. Unde in ſtatu ſanæ rationi adverſo vivunt, non ſolum qui ex facinoribus victitant; ſed & qui muneribus vitæ communibus ſeſe præter neceſſitatem ſubtrahunt; uti inter alios ſunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philoſophis nonnulli. Item valida mendicabula abuſum divini Nominis in quæſtum vertentia, Deumque ſibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo major eſt, ſi ultro ſibi membra diſtorqueant, aut mutilent, ut ne ſi velint quidem, frugi deinceps eſſe poſſint. Memorabile eſt, quod apud Chinenſes nemini ſano, quantumvis oculis orbato, mendicare permittitur, ſed hi molas truſatiles verſando victum ſibi parant. MARTINIUS Hiſt. Sin. l. c. c. 34. Quia autem celeri lapſu ruit tempus, & inopinantes ſæpe mors opprimit, ac nemini jam eam deſugere licet; ideo & mature vita utendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. MARTIALIS I. Epiſt. 16. (verſ. 11. 12.) *Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, Vivam. Sera nimis vita eſt craſtina; Vive hodie*. Silius ITALICUS L. III. (verſ. 141. 142.) *Brevitas vetat mutabilis horæ prolatare diem*. HORATIUS I. Epiſt. 4. (verſ. 12. & ſeqq.) *Inter ſpem, curamque, timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum. Grata ſuperveniet, quæ non ſperabitur, hora*. IDEM: (L. I. Od. 4. verſ. 15.) *Vitæ ſumma brevis ſpem nos vetat inchoare longam*. Denique & ſemper velut ſubductas vitæ rationes habere debemus, & mature adverſus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit utendum, repoſcenti reſignare queamus. Silius ITALICUS L. IX. (verſ. 376. & ſeqq.) *Virtus futile nomen, Ni decus adfuerit patiendo, ubi tempora lethi Proxima ſint*. PLINIUS N. H. L. VII. c. 40. *Alius de alio judicat dies, & tamen ſupremus de omnibus*. ARRIANUS Epicteto L. I. c. 1. Τί οὖν; ὅταν ἔλθῃ, τότε τεθνήξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα. *Cum hora aderit, tunc ſtatim moriar, quomodo? Ut eum decet, qui reſtituit aliena*. Addatur Marcus ANTONINUS L. XII. §. ult. & BACO Sermon. fidel. c. 2.

§. XVI.

(*a*) Imo Iſocrates hoc loco illud ſignificat, Buſiridem voluiſſe, ut ſingulis ſingulæ eſſent profeſſiones, quod difficillimum videretur unum excellere in pluribus. Præſtitiſſet igitur, hunc locum poſt verba Xenophontis linea abhinc 8. exhiberi.

§. XVI. PORRO quantopere homo vitam suam amet, & quam ejus conservatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod jussum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non apparet, quæ efficacia sit illius legis, quæ in me ipso terminatur, cujusque servandæ necessitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini injuria fiat. Sed & supervacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conservandum, ut ne, si velit quidem, facile in diversum abire queat. SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Supervacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimvero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conveniens fore, ut in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium Sapientum consensu Creator optimus maximus hominem condiderit, ut ipsi inserviat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, eusdem gloriam redderet illustriorem: cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & servavari nequeat, ni quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & servet; cum totius societatis humanæ salus intelligi nequeat, si singuli salvi sint, nec ne, nihil intersit: apparet abjecta plane sui cura hominem non sibi quidem (a), sed Deo Creatori, sed generi humano facere injuriam. Conf. tamen Anthon. MATTHÆUS de Crimin. Proleg. c. 3. §. 4. Deinde usque adeo non sequitur, jus naturæ illud non præcipere, quia instinctus jam ante in id satis acriter ferebatur; aut potius iste dictamini rationis velut succentoriari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiæ, quæ vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursans: ac quam multis vita producatur, ut plura excipere mala possint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, ni instinctus tantopere eandem commendaret; aut ni morti tanta opinio acerbitatis esset conjuncta: aut quotusquisque instinctum illum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris jussa obstarent? Nec plane de nihilo sunt illa apud QUINTILIANUM Declam. 4. *Quid juvat, o misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissime corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quæcunque ex hac universitate mundi vel solicitant adspectu, vel blandiuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. Humiles prorsus abjectæque mentes, quas non implent hæc eadem semperque redeuntia: ut qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quæ vera felicitas nunquam sibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis quanto plura sint in hac ævi brevitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa æstimemus, propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimur ætatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum quod pro incolumitate hominis natura commenta est, ut periremus inviti: & contra tot adversos casus, patientiæ nobis æquanimitate succurreret.* Apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. (p. 423. Ed. Steph. cap. 4. §. 7.) Socrates σοφοῦ δημιουργοῦ τέχνημα, *sapientis conditoris artificium* judicat, quod *cupiditatem procreandæ sobolis nobis immisit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum vivendi desiderium; maximum moriendi timorem.* Quorum ultimus etiam suam cuique vitam ab aliis hominibus tutam præstat. Quam facile enim esset occidere, ni mori acerbum foret? Unde dominus est alienæ vitæ, qui suam contemsit; & aliena capita meum custodiunt. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 11. n. 8.

§. XVII. ILLUD altioris est indaginis, an & quousque homini aliqua potestas in pro-

(a) Hinc scite JOSEPHUS L. III. de Bell. Jud. c. 14. vitam παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ, *depositum Dei* vocat. H.

propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum absolutum hic satis homini jus concedebant, sic ut crederent, posse aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conservationem alterius pro ipso devovere, & ubi ejus pertæsum foret, ante naturalem seu fatalem terminum ipsam abrumpere. PLINIO Nat. Hist. L. II. cap. 7. mortem sibi consciscere posse vocatur *optimum in tantis vitæ pœnis*. Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine absolvi potest, dum ita abjecte de maximo Dei beneficio sentire non veretur. Nobis quid principiis juris naturalis maxime videatur congruum, inquisivisse curæ erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo possit, & debeat sua opera aliis inservire, & vero certum genus laborum, aut eorum intensio vires hominis ita afficiat, ut senium, vitæque terminus maturius ingruat, quam si quis molliter ætatem exegisset; recte posse aliquem paulo brevius ævi spatium eligere, ut facultatum suarum usum aliis hominibus largius dispenset. Cum enim non nobis solis vivamus, sed Deo & societati humanæ; inde si vel gloria Creatoris, vel salus societatis humanæ vitam nostram velut deposcat, eam sane ad istos usus libenter consumere debemus (*a*). STATIUS Thebaid. L. X. (vers. 629.) *Felix qui tanta lucem mercede relinquit*. HORATIUS Carm. III. 2. *Dulce & decorum est pro patria mori. Mors & fugacem persequitur virum, Nec parcit imbellis juventæ Poplitibus, timidoque tergo*. Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonæ importandæ præfectus, & amici vehementer dissuaderent, ne mari tempestuoso se crederet, respondit: *Necesse est ut eam, non ut vivam*. Achilles apud HOMERUM Iliad. ι. elegit vita potius brevi, sed gloriosa defungi, quam ingloriam, domi desidem ad extremas ætatis metas pervenire.

§. XVII. DEINDE cum certum sit, sæpe numero multorum vitam servari non posse, nisi pro iis alii probabili sese vitæ periculo exponant; id quoque constat, ex jussu imperantis legitimi posse alicui injungi obligationem, ut ejusmodi periculum declinare ipsi non liceat, ni gravissimas subire pœnas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur (*b*). de qua suo loco pluribus. Egregie Socrates apud PLATONEM in Apologia (L. VIII. c. 2. §. 4.) Οὗ ἄν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ὑπ' ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ *Quo quisque in loco vel seipsum constituit, arbitratus id optimum esse, vel a superiore jubetur consistere, in eo permanere oportet, periculumque subire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem*. Sed neque in ipsa ratione naturali, neque in divinis literis, quæ vitam pro fratribus profundere jubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili sese vitæ periculo pro aliis exponere queat (*c*); modo spes aliqua sit, istud in aliorum salutem cessurum, & hi digni sint, qui tam care redimantur (*d*). Nam id stolidum fuerit, alteri perituro sese frustra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci jugulari. GROTIUS

(*a*) Menelaus apud EURIPIDEM Phœnissis:

> Στείχω δέ, θανάτου δῶρον οὐκ αἰσχρὸν Πόλει
> Δώσων, νόσου δὲ τήνδ' ἀπαλλάξω χθόνα.
> *Moriar, sed urbi munus egregium dabo,*
> *Cladis redemtor, liberator patriæ.*

Chorus paulo post:

> *Te fas perpetuis laudibus, o puer,*
> *Tolli, pro patria non timidum mori.*
> *Tu patri gemitum, sed decus inclytum*
> *Tu septem geminis turribus adferes.*

v. & *pr. Inst. de excusat. tutor*. H.

(*b*) L. VIII. c. 2. §. 4. H.

(*c*) Quo pertinet exemplum de Minyarum uxoribus, qui maritos jam morte mulctandos, veste eorum sumta, ipsæ in carcere manentes, liberarunt, ad HERODOTUM L. IV. H.

(*d*) Helena apud EURIPIDEM in ejus nominis Tragœdia:

> Ἐγὼ, δ' ἐκεῖ, τὶ μὴν τέθνηκε Πόσις
> Καὶ ξυνθάνοιμ' ἄν. Ἀλλὰ τίς κείνῳ χάρις,
> Ἐπεγγελασθεῖσα κατθανεῖν;
> *Premtus est nobis amor,*
> *Etiam marito commori: sed mortuo*
> *Mortem imputare quid juvat?*

Notissimum est, in quibusdam Indiæ partibus etiam hodie marito demortuo viduam sponte rogo insilire, & una cum ipsius cadavere concremari. Vid. Jo. de LAET de Imperio M. Mogolis. c. 3. Cujus moris causam refert Diodorus SICULUS L. XIV. Biblioth. ad mulierem unam, quæ maritum dolo interemerat. H.

TIUS ad Jonæ c. I. 12. *Si homo unus, ut multos servet, recte morti se offert, quod Demosthenti dicebat Phocion: multo id faciet justius, qui se aliis periculi scit esse causam.* Unde etiam nos licitum putamus, ut quis pro altero, præsertim innocente ac præstanti viro, vadem sese constituat, aut ad securitatem salutis multorum obsidem se dedat, sub periculo mortis subeundæ, si reus se non stiterit, aut pactum non fuerit servatum. Quanquam ab altero hujusmodi vades ac (*a*) obsides recte morte plecti nequeant (*b*): uti alibi ostendemus. Ejusmodi tamen devotiones, quæ non nisi vanam fidei & fortitudinis ostentationem citra ullum usum habent, quales apud Japonenses adhuc frequentari (*c*) supra diximus, quin juri naturali repugnent, nulli dubitamus. Frustra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimvero hoc per legem naturæ præcipi, ut quivis cujusvis alterius vitam, cæteris præsertim paribus, suæ præferat, haudquidquam arbitramur; & contrarium non obscure suadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione majores testes, qui proximum sibi quemque esse admittunt. Vid. II. Corinth. XII. 13. 14. *L. 14. princ. D. præscript. verb. L. 6. C. de Servitut. L. 2. §. 9. D. de aqua pluv. arc.* (*d*) Non obstat *L. 5, §. 4. D. commodati*. (*e*) *L. 1. § 28. D. de SCto Silan.* Add. AUCTOR de Princip. Justi & Decori p. m. 122. seqq.

§. XIX. ILLUD denique discutiendum restat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditatem vitalis auræ aspernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miseriis, & antevertendæ ignominiosæ morti jam jam impendenti, sibi ipse fata properare queat? Hanc in rem notissima est sententia *Platonis in Phædone*, Christianis etiam scriptoribus laudata: Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν. *In custodia quadam nos homines sumus; neque decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere* (*f*). Id quod copiosius expressit LACTANTIUS Div. Instit. L. III. c. 18. *Sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, ejusdem jussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec jubeat emitti.* Etsi bene observandum, qualem sui interfectorem PLATO de LL. L. IX. ignominiosa sepultura afficiendum pronunciet. Ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκῃ, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχὼν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. *Qui seipsum vita & sorte fatorum vi privaverit; non judicio civitatis, nec tristi & inevitabili fortunæ casu coactus, neque pudore aliquo extremo compulsus; sed ignavia, & formidolosi animi imbecillitate de seipso injuste statuerit.* ARISTOTELES quoque Nicom. III. cap. 11. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel molesti quidpiam fugiamus, fortis viri minime est, sed potius timidi: quippe cum laboriosa fugere mollities sit.* SENECA Phœnissis. *Non est virtus Timere vitam, sed malis ingentibus Obstare nec se vertere ac retro dare*, MARTIALIS L. XI. epist. 57. *Rebus in angustis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser esse potest.* VIRGILIUS Æneid. VI. in tartaro locum assignat iis, *Qui sibi letum Insontes peperere manu, lucemque perosi Projecere animas.* PROCOPIUS Hist. Goth. L. IV. (c. 12.) *Vitam abrumpere nullo mortis usu* (*g*), *præceps amentia est, cæca adversus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi speciem, a sapientibus insipientia ducitur.* Amm. MAR-

(*a*) Quamquam exempla non desint, relata a GROTIO L. III. d. J. B. & P. cap. 4. §. 14. Quibus adde Eduardi III. Anglor. Regis, apud BUCHANANUM L. II. Rer. Scotic. pag. 242. v. GROTIUM d. l. L. III. c. 11. §. 18. SCHILTERUM de Jure Obs. d. c. 6. & 7. H.

(*b*) L. V. c. 10. §. 22. H.

(*c*) c. 3. §. 14. H.

(*d*) v. infra. L. V. c. 4. §. 6. H.

(*e*) v. infra ad c. 6. §. 2. H.

(*f*) Quod in Sacris ἀπορρήτοις Pythagoræorum fuit, quo nomine veniebant præcepta secreta, quibus discipuli eorum imbui solebant. Vid. CICERO de Senectute c. 20. &, quod ad Sacra ἀπόρρητα SCHEFFERUS de not. & constit. Phil. Ital. cap. 10.

(*g*) Apud EURIPIDEM in Helena, Teucro narrante de fratre suo:

Οἰκεῖον αὐτὸν ὤλεσ' ἆλμ' ἐπὶ ξίφει
Suo ipse pectus ense transfegit sibi.

Quærit Helena:

Μαίνεται, ἐπεὶ τίς σωφρονῶν τλαίη τάδ' ἄν;
Furens? quis illud mentis auderet suæ? H.

MARCELLINUS L. XXV. cap. 4. *Æquo judicio juxta timidus est, & ignavus, qui quum non oportet, mori desiderat: & qui refugiat, cum sit oportunum.* Add. Abr. ROGERIUS de Braminibus Part. II. c. 18. Nicolaus TRIGAUTIUS de Regno Chinæ L. I. c. 9. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 11. num. 18. GROTIUS L. II. cap. 19. §. 5. Ubi memorat, tam apud gentiles, quam Hebræos (*a*) abs sepulturæ honore fuisse exclusos, qui mortem sibi ipsi consciverant. Add. JOSEPHUS de Bello Judaico L. III. c. 25. Quamquam nonnulli Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, si quis videat, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei (*b*). Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse statuebant, existimabant solam Dei præsumtam voluntatem esse, quæ mortis antecipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Samsonis exemplum, qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui (*c*), & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei suisque hostibus illuderetur, & sua captivitate fortasse servitium populo conciliaret (*d*). Nam hunc respuisse isti volunt, postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat; quam gnarus sibi imminere si pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus, Davidis etiam præconio, a quo & illi, qui Saulum cum honore sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad similes quoque casus producunt, eo nixi fundamento: quemadmodum sibi nemo potest obligari, ita injuriam sibi non facere, qui vim vitæ suæ intulerit. Quod autem quis seipsum ex lege naturæ teneatur conservare, id inde esse, quia Deo ad colendam societatem humanam est destinatns, quam ad desertoris instar aut infrequentis militis destituere haudquidquam possit: adeoque quod ego me tenear conservare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanæ. (ARISTOTELI Nicom. V. 15. αὐτόχειρες non in seipsos, sed in civitatem injurii dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remotus, hominem sibi commendari per solum illum instinctum sensitivum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum causam favorabilem judicant, certe miseratione quam aspera sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admisso ipsi cæteris mortalibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut sævo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut ut suis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud TACITUM Ann. VI. (c. 29.) est: *Promtas ejusmodi mortes metus carnificis faciebat, & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Ex qno obiter patet, non usquequaque probari posse illud MARTIALIS L. II. Ep. 80. *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriare, mori?* Nam uti ÆSCHINES Orat. de falsa Legatione (pag. 271. C. Ed. Genev.) loquitur; Οὐχ ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda* (*e*). Huc referri quoque solent fœminæ, aut formosi pueri, qui pudicitiæ suæ vio-

(*a*) Et apud Christianos V. Concil. Bracarens. I. Can. 34. CARPZOV. L. II. Jurispr. Conf. Def. 376. & quæst. Crim. II. num. 25. seq. cum JCtis passim. H.

(*b*) Qua tamen ratione cædes sui ipsius minime excusatur. Modo enim ipsi nihil admittamus contra reverentiam Divini Numinis, satis excusamur, etiamsi profanis occasionem præbeamus illudendi Creatori nostro: neque hæc occasio auctoramentum nobis præbere potest transgrediendi præcepta Divina, cum jure naturæ, tum revelatione nixa, quibus vitam sine jussu Dei deserere prohibemur.

(*c*) Imo id a Simsone vindictæ studio factum. Vid. CLERICUS ad Judic. XVI. 28. 30. ut pote quem Deus punivit etiam quum preces ejus exaudivit.

(*d*) Vid. CLERICUS ad 2. Sam. I. 14.

(*e*) Exempla plurima habet H. GROTIUS d. L. II. de J. B. & P. cap. 19. §. 5. & in notis H.

violationem hoc modo declinarunt (*a*). Vid. Paulus Diaconus L. XV. de Dugna fœmina Aquilejensi. Eusebius Hist. Eccles. L. VIII. c. 24. 27. Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem jam sibi a summo imperatore dari (*b*); veniam quoque generis humani facile præsumi; cui jam perierint; nec ullius interesse; tantillo tempore mortem abs se antecipari, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. Cicero Tusculan. quæst. L. I. (c. 30.) *Cato sic abiit e vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis; næ ille medius fidius vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit; nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam a magistratu aut aliqua potestate legitima, sic a Deo evocatus atque emissus exierit*, Conf. L. 3. §. 6. *D. de bonis eorum, qui ante sententiam. L.* 45. §. 2. *D. de jure fisci*. Addatur Quintilianus Declam. IV. Ant. Matthæus *de Crimin. ad L.* 48. *D. tit. V. c.* 1. §. 9. Grotius ad Judic. c. XVI. 30. Verum isthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo tædio molestiarum vitæ humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam ultro abrumpunt, nullam adferre posse sat validam defensionem, quo minus in legem naturæ peccasse sint censendi. Aliter sentire videtur Thom. Morus Utopia L. II. quod ego non probaverim. Illi vero contra merito a crimine αὐτοχειρίας sunt eximendi, qui ex morbo rationis usum adimente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud æquos viros excusat. Curtius L. IV. c. 16. *Ubi intravit animos pavor, id solum metuunt, quod primum formidare cœperunt*. Lucanus L. III. (vers. 689. 690.) *Mille modos inter leti mors una timori est, Qua cœpere mori*. *Mors timore appetita* dicitur apud Svetonium Nerone c. 4. Addatur Mich. Montaigne Essais L. I. c. 17. Add. *L.* 14. §. 3. *D. quod metus causa*. Id quoque hic observandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut Deianira apud Senecam Herculе Oetæo (v. 696.) loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente nostra*. Nam qui mori hic & nunc non debuit; non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodavit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa Flori L. IV. c. 7. *Quis sapientissimos viros*, (Brutum, & Cassium) *non miretur ad ultimum non suis manibus usos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumque animarum, judicio suo, scelere alieno, uterentur*. Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum Flori illustrandum possit facere illud Æschinis Orat. contra Ctesiphontem: Ἐάν τις αὑτὸν διαχειρίσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. *Si quis seipsum occiderit, manum, quæ id fecit, a reliquo corpore sepelimus*. Cæterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; apparet quoque, non posse probari leges illas, quæ vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex apud Taprobanenses memoratur Diodoro Siculo L. II. c. 57. qua statutum erat, *ut ad certum annorum numerum viverent;*

quo

(*a*) Qui tamen sine sontica satis caussa suas sibi maoua intulerunt. Solatio enim ipsis esse debuerat animi integritas, qua nullius sibi sceleris conscii essent: temeraria autem aliorum judicia & alia mala inde obvenientia patienter ferenda erant. Vera enim pudicitia a nemine nobis eripi potest, & immerito vili penduntur, qui quæve occubuerint vi majori.

(*b*) AUGUSTINUS ipse I. de Civitate Dei c. 16. *Ac per hoc* (quod voluptatem carnia senserunt vim passæ) *& quæ se occiderunt, nequicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci*. H.

quo expleto, *insolenti mortis genere decedebant*, *herbæ indormientes*, *quæ citra sensum doloris necat*. Add. Idem L. III. c. 33. de Magabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, majores sexaginta annis aconito vitam finire, ut reliquis cibaria sufficerent. Strabo L. X. Heraclides de Politiis. Etsi Ælianus V. H. L. III. c. 37. hanc causam alleget, *quod sibi ipsis conscii sint*, *se ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius esse*, *animo jam ob ætatem delirare incipiente*. Add. Valerius Maximus L. II. c. 5. §. 7. 8. De more Herulorum: apud quos senio aut valetudine debiles mortem ultro sibi arcessebant, uxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueo sese necantibus, vid. Procopius Hist. Goth. L. II. (c. 14.) De Sardis, & Berbiccis vid. Ælianus L. IV. c. 1. De Messagetis Strabo L. XI. & Herodotus Clio in fine.

C A P U T V.

DE DEFENSIONE SUI.

I. *Defensio sui violenta est licita.*
II. *An etiam naturali jure præcepta?*
III. *Defensio qualis in libertate naturali?*
IV. *Qualis eadem in civitatibus?*
V. *An & contra invasorem errantem:*
VI. *Tempus defensionis in libertate naturali;*
VII. VIII. IX. *Et in statu civili quomodo se habeat?*
X. *De mutilatione membri:*
XI. *Et pudicitia:*
XII. *Nec non alapa.*
XIII. *An fugere quis teneatur?*
XIV. *An religio Christiana diversum hic disponat?*
XV. *Cædes in defensione patrata est innoxia*
XVI. *De defensione rerum.*
XVII. XVIII. *De fure nocturno.*
XIX. *De defensione ejus, qui injuriæ initium fecit.*

Ad conservationem sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque sui defensio, seu propulsatio malorum in læsionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Isthæc defensio duplici modo instituitur; vel sine læsione ejus, qui malum nobis machinatur (*a*), vel cum ejusdem læsione ac pernicie. Prior quin sit licita, omnique peccato vacet, nemo sanus unquam in dubium revocavit. Circa posteriorem autem nonnullis ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam utique lædatur, aut perdatur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam socialem adstringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod majores turbæ societatem humanam videantur invadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut ubi id non datur, corpus nostrum patienter invadenti præbeamus. Enim vero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed &, ubi iste locum non habuerit, cum læsione ejus, qui nos oppugnatum it (*b*); & ratio evincit, & sapientum juxta atque vulgi consensus approbat. Equidem ad pacem cum sui similibus agendam homo conditus est, omnesque naturæ leges, quæ alios homines spectant, primario ad pacem constituendam, & servandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, ubi aliter per alterius injuriam salvi esse non possumus. Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis est mutua, & omnes homines æqualiter stringit; neque ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipse in altero violare eas leges queat, alter autem adversus hunc pacem continuare tenea-

(*a*) Veluti ut aditum invasori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invasorem moneam, velit desistere a cœca mentis rabie.

(*b*) Tale jus ἀμύνης νόμον vocat Plutarchus in vita Arati. V. Sapientum dicta apud H. Grotium L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 8. n. 2. & 3. H.

neatur. Sed utrinque ſtringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque ubi alter contra leges pacis talia adverſus me ſuſcipere aggreditur, quæ ad meam perniciem ſpectant, impudentiſſime a me poſtulaverit, ut ego ipſum deinceps ſacroſanctum habeam; id eſt, ut meam ſalutem prodam, quo ipſius malitia impune graſſari queat. Εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. Τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος, καὶ ἀνανδρείας ψόγος παρακολουθεῖ. *Rectum & neceſſarium vindicare magis quam accipere injuriam; quippe ad occiſi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* Herodianus L. IV. c. 5. Sed cum is inſociabilem ſeſe adverſus me exhibeat, & ineptum ad recipienda a me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam ſalutem revocatur; quæ ubi citra iſtius læſionem ſervari nequit, habet quod ſibi imputet, qui ad iſthanc neceſſitatem me adegit. Horatius L. II. Sat. 1. (verſ. 44. 45.) *Nec quiſquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commovit (melius non tangere clamo,) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quæ natura aut induſtria nobis dedit, fruſtra forent conceſſa, ſi alteri injuſte illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expoſiti forent probi, ſiquidem illi hiſce vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentam ſui defenſionem plane proſcribere, haudquidquam paci, ſed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturæ, in ſalutem utique hominis inſtituta, tali quoque paci favere eſt cenſenda, quæ præſentem ipſius perniciem, & nihil minus, quam ſociabilem vitam erat productura. Add. Grotius L. I. c. 2. & c. 3. §. 3.

§. II. Illud non adeo liquidum eſt, an defenſio violenta, & quæ cum læſione aut cæde invaſoris conjuncta eſt, etiam ſit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum præſidiis; qui dum ſe cum cæde hoſtium aut latronum defendunt, patriam ſimul, aut fidei ſuæ commiſſos protectum eunt; in quos quadrare poteſt illud Senecæ Phœniſſis (v. 294.): *Vitam tibi ipſi ſi negas, multi negas*: ſed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defenſionem ſui excitat. Quo facit illud Plutarchi Phocione (pag. 756. Tom. I. Ed. VVech.) *quum Phocion culparetur, quod dimiſiſſet Nicanorem, nec retinuiſſet, negavit diffidere ſe Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin ſecus foret, malle ſe omnibus innoteſcere injuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de ſe ipſo videatur æſtimanti probe & fortiter dictum. At qui ſalutem patriæ in præcipitem caſum adducit, atque is dux & magiſtratus, haud ſcio, anne majus violet, & antiquius erga cives jus.* Equidem ſunt, qui eouſque illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civili eadem poſſit tolli; & qui ſe, cum defendere poſſet, occidi permittit, illum damnari poſſe, non aliter ac ſi ſeipſum occidiſſet. Vid. Zieglerus ad Grot. L. I. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quemdam multarunt: quod multi ipſum injuria afficerent. Plutarchus Inſtit. Lacon. (pag. 239. B. Ed. VVechel.) Auctor quoque de Princip. Juſti & Decori p. m. 33. in hanc ſententiam inclinat: argumento uſus, quod præter alia, ad conſervationem hominis ſpectantia, nobis ſit inſitus acutus ſenſus doloris, ardor vindictæ, manuſque lædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum fruſtra non ſint datæ, inde colligi, Deum velle, ut iſtas conſervando mihi ipſi adhibeam. Ac perinde fore (*a*), ſi manibus meis non ad internecionem uſque invaſoris pugnem, quam ſi eaſdem ultro mihi abſcindam. Et ſi infra p. 118. fateatur, legem illam de conſervatione ſui ipſius non eſſe ejuſmodi neceſſitatis, quin eveniant nonnumquam caſus, qui hominem in præſtanda obedientia aut diſpenſent, aut ſui juris faciant. Nobis id cumprimis videtur conſiderandum, an aliorum multum interſit, ut qui invaditur ſit ſuperſtes, an vero iſte ſibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem caſu ad defenſionem ſui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus; poſteriori autem inter licita duntaxat habeamus, ſe cum cæde invaſoris defendere; præſertim ubi invaſoris vita multis eſt utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, dum in ejuſmodi facinore cæditur, damnationis inſuper æternæ periculum incurrere. Nam etſi magnitudo imminentis terroris merita perſonarum ita otioſe trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis ſe ipſum conjecit, & ex quo ſeſe eripere iterum

(*a*) Quæ verba non Velthuyſenii ipſius ſunt; ſed per conſequentiam ab Auctore e ſententia ejus ducuntur.

rum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, præsertim ab eo, cujus damno alter furit; (Isocrates adversus Callimachum (pag. 650. Ed. Paris.): *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam, quod penes ipsum est, & in quod se ipse conjecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) Libanius Declam. 23. Ἃ οὐκ ἔπαθεν ἂν ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν εἰργάσατο ἠδικηκώς. *Quæ passus non esset, nisi injuriis provocasset, hæc sibi ipse fecit injuria illata*. Tamen ut ejusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermisso peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Præsertim cum huc quoque applicari queat illud tritum: privilegio suo quemlibet posse renunciare, ubi citra præjudicium tertii id queat fieri (*a*). Id quod ita expressit Quintilianus Declam. 7. *Omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicujus inventum est, desinit privilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, jura percurrite; nusquam adeo pro nobis solicita lex est, ut quod præstat, extorqueat*.

§. III. Sed ut super defensione sui accuratius cognoscatur, qua ratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, utrum, qui se defendit, in statu naturali, an vero in civili degat; quippe cum hic longe arctioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum a multis non satis fuerit observatum, inde de inculpata sui tutela in universum tradidere, quæ de alterutro duntaxat statu vera sunt. Ast ubi distincte fuerit expositum, quidnam juris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in civitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiæ est præceptum; *Omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere* (*b*). Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleæ ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. Libanius Declam. 1. Πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιτηδεῦειν ἀνθρωπινώτερον. *Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possisne quod jus est obtinere, id est homine dignius*. Sic si invasuro viam possim intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem consero: Sic quem parietes ac janua possunt defendere, imprudenter pectus suum hosti objicit. Terentius Eunuch. (Act. IV. Scen. 7. v. 23.) *Tu quod cavere possis, stultum admittere est*. Deinde & hoc prudentis est, levis injuriæ patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de jure suo aliquid remittere potius, quam intempestiva defensione majori sese periculo exponere; præsertim ubi imperatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Plautus Amphitr. Act. 2. sc. 2. (vers. 71. & seqq.) *Bacchæ bacchanti si velis adversarier, Ex insana insaniorem facies: feriet sæpius. Si obsequare, una resolvas plaga*. Idem Trucul. (Act. IV. scen. 2. vers. 55.) *Si stimulos pugnis cædis, manibus plus dolet*. Martialis VI. Epigr. 64. *Sed miserere tui, rabido nec perditus ore Fumantem nasum vivi tentaveris ursi* (*c*). Sicut sapientius meo judicio facit, qui cum altero super decem aureis, quos ipsi debebat, utcunque transigit, quam qui molesta illos actione extorquere contendit, siquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. Martialis L. VII. Ep. 64. *Ah miser & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinci, Gargiliane licet!* Theocritus Idyll. 23. (vers. 10.) Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀείρειν. *Par est exiguo malo magnam litem tollere*. Præsertim cum νίκας χρυσέας ἀποδίδοσθαι ἄπορον. *contentionem adver-*

(*a*) Imo, quum natura vel per solum instinctum conservationi nos nostræ studere jubeat, defensio sui ipsius non tantum *licita*, sed utique etiam *præcepta* videri possit. Vid. van der MUELEN ad Grotium de J. B. & P. L. II. c. 1. §. 8. & 9. & TITIUS ad Pufend. de off. hom. & civ. obs. CXXI. quamvis de hoc argumento non temere laborandum sit, propter naturalem hominum ad defendendum sese proclivitatem.

(*b*) SENECA Thebaid.

Nunc belli mala
Propone, dubias Martis incerti vices.
Licet omne tecum Græciæ robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.

Et in Hercule furente:

Arma non servant modum,
Neque temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira. Bella delectat cruor. H.

(*c*) Eumenes apud LIVIUM L. XXXVII. c. 53. *Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei videri malint, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse*. Thomas Soderinus apud MACHIAVELLUM L. VII. Histor. Florentin. dicere fuit solitus: *Potiorem esse macilentam transactionem, quam pinguem victoriam?* H.

versus potentiores susceptam deponere difficile sit. PINDARUS Olymp. Od. X. (v. 47. & seqq.) & ἴσον ἐράννα τύχας καὶ μαρμαίρων περὶ νίκαις ἄκρον ἐνίσθω. IDEM Isthm. Od. 4. Sic summopere laudandum, quod de seipso prædicat ISOCRATES de Permut. (pag. 543.) *Hæ artes meæ fuerunt, ut ne quid ipse erga quenquam delinquerem: mihi vero si qua facta esset injuria, ut non judicio me de inimicis vindicarem, sed controversias eorum amicis dirimendas permitterem*. LUCIANUS Eunucho (pag. 480. T. I. Ed. Amstel.) Τοῦτο μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσοφοῦντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καί τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. *Hoc autem revera ridiculum, philosophiam professos inter se litigare, cum oporteret, licet magni momenti esset, controversias amice inter se componere*. Add. *L. 4. §. 1. D. de alienat. jud. mut.* Sicuti & sæpe locum invenit illud POLYBII in Excerptis Peirescianis, quod tunc accommodabatur ad Achæos brevi clade perfunctos: Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν. *Nisi celeriter periissemus, nunquam salvi fuissemus*. SENECA de Ira L. II. c. 14. *Sæpe ratio patientiam suadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, servile in se attraxerunt jugum*. Add. quoque STOBÆUS Sermon. XIX. (*a*) Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. V, 17. quam adfert GROTIUS L. I. c. 2. §. 8. Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppressos, & ubi justitiæ copia non est (*b*). Conf. Thren. c. III, 28. 29. 30. cum contra in bona republica quilibet teneatur injurias coram judice exigere, (Levit. V, 1.) non propter vindictam (Levit. XIX, 17. 18.) sed animo justitiam legesque patriæ defendendi, & ne malis sua scelera lucro aut gaudio sint. LYSIAS Orat. contra Theomnestum (c. 1.): Ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. *Illiberale nimium existimo & litigiosum maledicentiæ aliquem accusare*. Apud Cyrenenses, teste HERACLIDE de Politiis, lex erat, ut πολυδίκας, *litigiosos cives ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipsis imponerent*. ARRIANI Epictetus L. I. c. 25. Ἂν τις ὡς λίθος ἀκούῃ, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι, *Si quis ut lapis audierit, quam e suis maledictis capiet utilitatem convitiator?* SENECA de Ira L. II. c. 32. *Magni animi est injurias despicere. Ultionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ latratus minorum canum securus exaudit*. Etsi læsus illhanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in se omnia humanitatis commercia cum ipso abrupit; quam propriæ securitati & tranquillitati (α). Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites transilierit, lacessenti injuriam non facit, sed immoderate & imprudentius duntaxat egisse dicitur. Enimvero ubi hac ratione salus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utique ad manus fuerit deducenda. Ubi si alter injuriam malitiose inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum cæde istum repellere licebit. Etsi vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me salvo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neque cautio mihi exsi-

(*a*) Qui loci e Florilegiis depromti videntur Cl. Barbeyraco, quum alia omni mente, quam quæ Auctoris est, dicantur a scriptoribus, quorum nomina præ se ferunt. Qua in re an aliquid dandum sit PUFENDORFIO, cui ab adversariis suis lectionis objiaiabatur penuria, nescio. Deerat ei præterea intarior cognitio sermonis Græci, quod ipsum quoqua accurationem valda sufflaminabat, quum plerumque scatantias Auctorum ex versionibus hauriret. Præstitisset panca salegissa, & quæ quinta parte sui Nactaris imbuissat Venus.

(*b*) Imo sansus horum varborum sine dubio is est, non debere nos litigara propter iojurias minimas, quod pluribus ostendit CLERICUS ad adductum locum Matthæi. †

† Lites adhibendæ sunt ut remedium aliquando necessarium contra injustitiam debitoris, aut iniqui aggressoris. Quia Lex Evangelica non absoluta vatat provocare judicem, sed in iis dumtaxat casibus, in quibus lex naturalis idipsum prohibet. A.

(α) Loquitur Auctor de statu naturali hominis; sed omnia ejusmodi juxta sapientissima Evangalii dogmata diverso prorsus modo exiguntur. Licet cæteroquin vix facile concipiamus, quomodo inter Christianos admitti possit Jus naturale ab Evangalico Jure divarsum, cum jura naturalia sanxerit & explicuerit Servator ut Doctor, & ut Legislator, a quibus ne latum quidem unguem recedere licet absque summa Divini Numinis offensa. A.

hi exſiſtit, quod ab iſtis initiis ad majores injurias non ſit erupturus, etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipſo enim, dum quis ſeſe hoſtem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me laceſſit, nec pœnitentiæ ſigna oſtendit,) (*a*) dat mihi, quantum in ſe, adverſus ſe licentiam in infinitum. Οὐ γὰρ ταὐτά, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί. *Non enim eadem, ſed plura & majora qui incipiunt, digni ſunt, ut contra patiantur*. Antiphones Orat. XI. (pag. 74. Ed. VVechel.) Equidem ſunt, quibus hæc libertas reſiſtendi in infinitum eo nomine diſplicet, quod *jus defenſionis, & reſiſtendi injuriæ nunquam naturale fuerit, niſi cum reſpectu ordinis, ſive ſalvo ordine, quem natura ſocialis ſuo fini conſequendo, ſupremo loco deſtinavit. Cum in jure reſiſtendi naturaliter inſit hæc exceptio*, niſi reſiſtendo violetur ordo ſocialis, *cujus primam & ſummam rationem ipſa natura habet. Niſi enim hæc cautio accederet, ſocietas, ordinis neceſſarii & naturalis ratione non cuſtodita, inſociabilis fieret*. Vid. Boeclerus ad Grot. L. I. c. 4. §. 2. Enimvero haudquidquam hoc aſſeritur, ejuſmodi licentiam reſiſtendi in infinitum in omnibus caſibus utique adhibendam; cum multæ poſſint intervenire conſiderationes, quæ læſum ad extremum procedere vetent; ſed quod iſte, abs quo injuria incipit, queri non poſſit, ſi extrema in ipſum ſtatuantur. Ac tunc demum revera vita redderetur inſociabilis, ſi licentiæ reſiſtendi aliquis terminus ſtatueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. (*a*) Qualis enim vita eſſet, ſi alter me ſemper modicis infeſtare verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione ſiſtere, aut reprimere non daretur, niſi morte ipſi intentata? Aut ſi vicinus rapinis duntaxat, & vaſtationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas eſſet, iſtum cædibus repellere? Cum enim ſocialitas ad ſalutem univerſorum ſpectet, non ſunt ejuſmodi leges iſtius fingendæ, per quas modeſtiſſimo cuique ſemper miſero eſſe neceſſum foret, quotieſcunque pravo cuipiam jus naturæ violare placeret. Ac abſurde ſocietas inter homines injurias perferendi neceſſitate ſancita ſtatuitur. Unde ſtultus eſt, propriæque ſalutis ignavus proditor, qui hoſti, quamdiu talis perſiſtit, & hoſtilia exercet, parcit, & fruſtra perire quam perdere mavult. Nam haſtenus duntaxat lenitate, & humanitate adverſus hoſtem ius naturæ uti me voluit, ut ſi oſtendat, ſeſe pœnitentia ductum ab injuriis adverſus me ſerio velle deſiſtere, ac damno penſato cautionem de non offendendo in poſterum præſtet, parcere, & ignoſcere ipſi debeam, paceque inſtaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia viciſſim reſpondere. Hesiodus Op. & dier. L. II. (verſ. 711. & ſeqq.) Εἰ δὲ καὶ ἄρξῃ ἤγετ' εἰς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλησι παρασχεῖν δέξασθαι. Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædentis dolorem & perniciem habet propoſitum (*b*), ſub crudelitatis vitio natura inter homines proſcripſit. Cui conſequens eſt, memoriam inimicitiarum, quantum fieri poteſt, deleri debere. Quo ſpectat illud apud Ciceronem de Inventione L. II. (c. 33.) Quod Thebani apud Amphictyonas accuſati ſint ob æneum tropæum poſitum victis Lacedæmoniis: ideo quod *æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Graiis ſtatuere non oporteat*. Nam alias tropæa de ligno.

(*a*) Hoc ſæpe inculcat AUCTOR infra §. 10. 12. 16. & L. VIII. c. 6. §. 7. Et veriſſimum utique eſſe teſtantur exempla populorum ex omni ævo, ut pluribus comprobavit H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 4. 5. 6. 7. 8. Sane niſi id ſtatueretur, bella forent infinita. Legati Athenienſium ad Ætolos dicebant apud LIVIUM L. XXXI. Hiſtor. c. 30. *Non id ſe queri*, inquiebant; *quod hoſtilia ab hoſte paſſi fuerint. Eſſe enim quædam belli jura, quæ ut facere, ita pati ſit fas. Sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, miſera magis quam indigna eſſe patiendi*. ÆSCHYLUS Promethen vincto:

Πάσχειν δὲ κακῶς
Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
Male ab hoſte pati
Hoſtem, minime diſſidet æquo.

Seneca apud EURIPIDEM Jone:

Ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
Θέλῃ τις, οὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Quando vero hoſtibus nocere
Aliquis vult, nulla lex obſtat. H.

(*b*) CICERO I. de Officiis: *Sunt quædam officia etiam adverſus eos ſervanda, a quibus injuriam acceperis. Eſt enim ulciſcendi & puniendi modus*. Quam in rem plura ſapientum dicta cumulavit H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. cap. 11. §. 1. H.

(*a*) Quamquam facile largiamur in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus & hodie fieri animadvertamus, & olim factum eſſe, memoriæ prodiderint ſcriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcell. *Hiſt. XXXI.* 2. inde tamen non ſequitur, ut in ſtatu naturali juris naturæ cognitio, & obligatio nulla fuerit. A.

bello duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. Florus L. III. c. 2. in. fin. Seneca Herc. furente (verf. 362. & feqq.) *Si æterna femper odia mortales agant, Ne cœptus unquam cedat ex animo furor, fed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella.* Cæterum in ftatu naturali degentes non folum in præfens intentatum periculum repellere, fed etiam eo depulfo contra lædentem eoufque progredi poffunt, quoad ab illo in futurum fatis fibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis injuria facta, ftatim pœnitentia ductus veniam petat, & damni reftitutionem offerat, in gratiam cum ipfo redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere poffe, præter fidem denuo dandam. Sufficienti enim eft argumento, firmum ipfi effe propofitum, in pofterum me non amplius lædendi (*a*), quem fponte facti pœnituit, & qui ad petendam veniam ultro defcendit. Aft cui per vim pœnitentia eft extorquenda, & qui tunc demum veniam petere inftituit, quando refiftendi vires deficiunt, ejus fola fides parum fufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi fubtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis exfiftat formidabilis, poftquam expromta femel malitia, nec rite emendata perpetuo ipfum fufpectum reddidit.

§. IV. Ast vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui fuam falutem propriis viribus, proprioque ex judicio expediunt (*b*), id haudquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem imprimis adverfus fuos cives. Hi enim violentam fui defenfionem adverfus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magiftratus ad repellendam eam injuriam implorari, quæ vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum, in præfentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in pofterum magiftratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium fit juri & legibus, quam compofita & conftituta republica quidquam agi per vim* Cicero de LL. L. III. (cap. 18.) in ejufmodi duntaxat cafu, & *inter arma* ab alio intentata iftæ *filent, nec fe exfpectari jubent, cum ei, qui exfpectare velit, ante injufta pœna luenda fit, quam jufta repetenda*. Add. Gellius L. IV. c. 14. Quintilianus Declam. 13. *Nos ideo magiftratus legefque a majoribus noftris accepimus, ne fui quifque doloris vindex fit: & affiduæ fcelerum caufæ fe refellant, fi ultio crimen imitabitur:* Et ex hifce fundamentis liquido poffunt decidi, quæ paffim ab auctoribus fuper moderamine inculpatæ tutelæ difputantur.

§. V. Et quidem dubitatum fuit a quibufdam, an cum cæde repelli poffit ejufmodi invafor, qui non me, fed alium, deftinato confilio invadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Ubi fundamenti loco Grotius L. II. cap. 1. §. 3. fupponit, jus defenfionis primario, & per fe nafci ex eo, quod natura quemque fibi commendat, quodque adeo non poffit non quifque omni conatu ad propriam falutem expediendam incumbere; non autem ex injuftitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur (*c*). Scilicet ad innocentiam defenfionis fufficit, quod alteri non fit jus ad me invadendum & occidendum (*d*), neque in me fit obligatio mortem citra reluctantiam fubeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias con-

(*a*) ARRIANUS L. VII. de Exped. Alexandri: *Unicam peccati medicinam effe cenfeo, peccati agnitionem & confeffionem, manifeftumque pœnitentiæ documentum edere. Nam qui injuriam accepit, non ita graviter læfum fefe judicat, fi iis, qui læfit, perperam fe feciffe fateatur: & bona alicui fpes fiat, fe non amplius injuria affectum iri, fi is, qui affecit, pœnitentiam facti præ fe ferat.* SENECA Agamemnone:

Quem pœnitet peccaffe, pene eft innocens. H.

(*b*) Hac enim de caufa civitates præcipue funt inftitutæ, ut homines a fe mutuo abftinerent injuriis. *Idcirco judiciorum vigor jurifque publici tutela videtur in medio conftituta, ne quifquam fibi permittere valeat ultionem*; ajunt Honorius & Theodofius Augufti in *L. 14. C. de Judæis*. Conf. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. cap. 20. §. 8. n. 4. H.

(*c*) Sancivit hoc Carolus V. in Ordin. Crim. art. 145. H.

(*d*) Unde dependet decifio quæftionum, an Principem aliquando occidere liceat, vel patrem: quæ, fi de jure ftricto quæratur, omnino adfirmanda videtur, quum Principis & patris animum exuiffe videatur, qui necem nobis immeritis parat, neglecto officio, quo contra ipfius erat, civem vel filium potenter tueri.

considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidiosum est, malum in auctorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiares casus, qui hic dari possunt, desinire. Si enim quis insania agitatus, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipsi jus sit me invadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non apparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Hic autem omnino præsupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose observatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, jugulum eidem præbere tenear? Et imprudentiæ suæ imputet, quod amicum hostilia induere coegerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam applicari potest ad eum, qui inimico suo insidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur (*a*); Quin & ille aggressor legis Corneliæ de sicariis (*b*) reus est. Nam utut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus cædem patrandi. Add. *L.* 18. §. 3. *D. de Injuriis*. Et Grotius in Spars. florum ad *L.* 14. *D. ad L. Cornel. de sicariis*.

§. VI. Ad moderamen inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præsens, & velut in puncto; neque quamvis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere asserunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum civilem. Nam etsi & hic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi; certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendæ defensioni violentæ, quam iis, quorum salus patrocinio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præsumitur quilibet isti obligationi satis facturus, nisi claris indiciis de diversa ipsius voluntate constiterit; adeoque nisi pateat, eum sanæ rationi, quæ idem suadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est proclivis; igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præstruat hostilia molientibus, arma, & cætera (*c*) ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adjungat, aliorum conatus vigilanter observet, & quæ sunt similia. Ac merito sapiens prædicatur respublica, quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnum sit positum præsidium; nequidquam tamen sibi miracula cœlitus pollicetur, qui in torporem resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona nostra contra fures & grassatores acri pœnarum sanctione munita sunt, malum patremfamilias arbitramur, qui sub noctem januas claudere, cistasque & conclavia obserare negligit. Sicut Romani etiam vilissima utensilium annulo signabant, contra furacitatem servorum, in quos tamen potestatem vitæ, ac necis obtinebant. Vid. Tacitus Annal. II. 1. Cæterum uti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita ut obtentu defensionis meæ alterum possim occupare, signa requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infesto ipsius in me animo, ac lædendi destinatione, ut ni prævenire malim, primus mihi sit ictus expectandus. Quæ inter signa, ob quæ jus nanciscar ultro vim inferendi, haudquidquam numerari debet sola potentia, ni-

(*a*) V. L. I. c. 5. §. 16. ff.

(*b*) Lege Cornelia, de qua agitur *Digestorum L. XLVIII. tit.* 8. puniebantur homicidia, dolo commissa, quum contra Lex Aquilia pertineret ad damnum cæde servi, dolo & culpa, etiam levissima, factum *L.* 3. *D. Si quadrup. L. ult. D. De his, qui effud.*

(*c*) Qualia contemplatione gentium liberarum fortalitia præcipue sunt in confiniis exstructa. Vid. THOMASII Dissertatio, inscripta: Non-ens actionis forensis contra ædificantem ex æmulatione, §. 18. & seqq.

nimium gliſcens, noſtriſque viribus præponderans; præſertim ubi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle invidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult (*a*), ergo citra ullam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthæc doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur auctores, vel audiendi non ſunt, vel de præcautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per ſigna ſatis declararunt. Et illi dicterio apud CICERONEM Ep. fam. XI. 28. *etiam ſervis ſemper liberum fuit, timerent ſuo potius, quam alterius arbitrio* (*b*): Opponitur illud non minus argutum Vibii Criſpi apud QUINTILIANUM L. VIII. cap. 5. *Quis tibi ita timere permiſit?* Et ipſe Cicero Orat. pro Tullio apud QUINTILIANUM L. V. cap. 13. *Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potueris occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur.* Neque vero quod ab uno aut altero peccatum eſt, id in normam agendi eſt allegandum (*c*). Add. Alberic. GENTILIS de Jure Belli L. I. c. 14. Quia tamen viribus quis ſuis abuti poteſt, ideo mature innoxia, uti dictum, munimenta ſunt circumſpicienda. Sed & ſi quis præter vires nocendi voluntatem quoque ineſſe ſibi oſtenderit, ne ſic quidem directe mihi ſtatim cauſa naſcitur, ultro ipſum invadendi, ſiquidem nondum adverſus me eam voluntatem exſeruit. Neque enim ſufficienti eſt argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum cauſæ peculiares adverſum alios ipſum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi ſat cauſæ præbet lædentem invadendi (*d*), quamdiu tam læſus quam lædens ſolo humanitatis vinculo mihi jungitur. Etſi facile ſit, ut læſo peculiariter obliger; puta, ſi ab ipſo imploratus auxilium meum pacto promiſerim. Id quippe maxime cum natura ſociali congruit, ut quis, nulla licet injuria laceſſitus, ad depellendam ab altero vim injuſtam, ex pacto vires cum ipſo conjungere queat, licet iſte, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque ſit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil intereſt. Nam illud Exodi II. 14. tantum in ſtatu civili obtinet (*e*). Quod ſi autem probabilis accedat ſuſpicio, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria pro inſtrumento ſequentis uſurum; eo promtius alteri petenti erit ſuccurrendum, quod ipſius conſervatio meam ſalutem in tuto ponat. Et ſapienter facit, qui intra vicini ædes incendium ſiſtere nititur, ne ubi iſtæ conflagra-

(*a*) Qua ratione occurritur procaci ſententiæ, quæ metum creſcentis potentiæ pro cauſſa belli legitima habet. Fovent eam Albericus GENTILIS l. de Jure belli cap. 14. HOBBESIUS de Cive 2. 5. §. 2. & GUNDLINGIUS Gundlingianorum P. V. Obſ. 2. Quodſi tamen moraliter certum ſit, nos imparitum iri, jam adeſſe videtur caſus voluntatis. Ceterum quemvis daretur, nunquam exſtitiſſe Principem valde potentem, qui non depreſſerit vicinos infirmiores, quod tamen gratis poſtulari videtur, ſi rerum geſtarum monumenta exigas, tamen vel ſic ſuſtinendæ Auctoris ſententiæ ratis eſt, cohibendæ vicini potentiæ ſufficere innoxia munimenta ab infirmioribus ſibi circumponi.

(*b*) Qui locus Ciceronis, ſi antecedentia & conſequentia ejus expendantur, nihil continet, quod magnopere faciat contra ſententiam, quam profligandam ſuſcepit Puſendorfius.

(*c*) H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 22. §. 5. AUCTOR L. VIII. c. 6. §. 5. H.

(*d*) Quin vel ſic non tantum jus nobis eſt, innocenti oppreſſo ſuccurrendi, ſed ad defenſionem ejus etiam obligati ſumus per inviolabiles leges ſocietatis, modo vi, quæ paratur, pares exiſtamus, TITIUS ad Puſend. de Offic. Hom. & Civ. Obſ. CXXXI.

(*e*) Batavi apud H. GROTIUM L. VII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1598. *Melius olim populi ac Reges, qui ipſi adhuc illaceſſiti, creſcentibus imperiis in tempore obviam ierunt, ne ceteri ſuam in perniciem vincerentur. Sciebant quippe bellorum alia geri ut pax habeatur, alia quia haberi non poteſt. Nam ut aqua & ignis, quarum rerum contraria natura eſt, ita eorum qui imperare omnibus cupiunt, & qui ſervire alteri nolunt, perpetua & immortalis pugna eſt: in qua vindicare ſerum, imminentem antecapere prudentis & glorioſum eſt. Non enim puniendis tantum injuriis, ſed prævertendis maximo regimen Principibus & arma cælitus data. Ne tuetur ſe quidem, qui tueri contentus eſt. Nocentes animos irritat impunitas.* Add. BACONEM de Verulamio ſermon. fidel. 19. Jacob. ZEVECOTIUM ad Flor. L. II. c. 2. H.

flagrarunt, ad ipsum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis constat indiciis, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit; in libertate naturali viventibus statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat; aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Neque enim tenetur quis exspectare aut excipere alterius assultum, ut violentiæ suæ ex necessitate defensionis justitiam adstruat. Unde hic pro aggressore est habendus, qui prior se movet ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit, licet alter, animadversis illius cœptis, celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet favore, qui injurias adhue adparantem prævenit. DEMOSTHENES Philippica 3. (pag. 46. Edit. Genev.) Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & instruit; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel jaculis, vel sagittis petat.* THUCYDIDES L. VI. (cap. 38. Edit. Oxon,) *Inimici non facta solum, sed consilia etiam & cogitata pœna prævertere oportet. Nam & illi, qui se non præmunit, damno prævenitur.* PROCOPIUS de Bello Persico L. II. c. 3. Λύουσι τὴν εἰρήνην οὐχ' οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλῶσιν. Τὸ γὰρ ἔγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua adversus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quisquis aggressus est scelus, optato licet successu careat, jam id patravit. Philo Judæus de specialibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos jam impugnant classibus aut exercitibus, verum etiam qui utrosque apparatus faciunt.* Add. Alberic. GENTILIS advoc. Hispan. L. I. cap. 9. Lex VVISIGOTH. L. VI. tit. 4. cap. 6.

§. VII. AST VERO nequidquam par licentia est illis, qui in civitatibus degunt (*a*). Hi enim, ubi negotium sit adversus extraneum, ultro quidem invadentem semper repellere possunt; injussu autem imperantis eundem in apparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempestivo bello implicetur. Idque multo accuratius observandum est adversus concivem. Hunc enim, licet comparare se intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces minas spargere percepero, haudquidquam occupare conceditur: sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab isto cautio exigenda. Quam ubi ipse abnegaverit, tunc demum eo modo salutem meam mihi licebit expedire, ac si in libertate naturali forem constitutus. Unde absurdi valde sunt illi Moralistæ, quos citat GROTIUS L. II. cap. 1. §. 5. qui tradunt, *jure posse interfici eum, qui non quidem vim præsentem jam intentet, sed conjurasse, aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri.* Neque tollitur absurditas per additam restrictionem (*b*), *si aut aliter periculum evadi non potest, aut non satis certum est, evadi non posse*; quippe cum plerumque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque casus pateat, ac multa inter calicem supremaque labra cadere queant. Enimvero isti sine dubio supponunt statum civilem; cum iniqua judicia, accusationes, testimonia, non nisi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda si civibus jus damus cædem exercendi; quid magistratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido isthoc demonstrare nequeat, & nihilominus ad cædem provocare velit, pœnam legis Corneliæ haudquidquam deprecabitur. Ast ubi quis ipso actu per vim invadatur, & in eas redigatur

(*a*) V. infra L. VIII. c. 6. §. 8. H.

(*b*) Ipse tamen GROTIUS quoque hac restrictione utitur in verbis n. 2. *Si aut aliter evadi periculum non potest, aut non certum satis est, aliter evadi non posse.* Significat scilicet Grotius, non antea pergendum esse ad cædem alterius, quam postquam defecerint omnes aliæ rationes expediendæ salutis.

gatur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, ut vim invasoris abs se arceat, vel extrema ipsi poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus citra ejusmodi cædem vita e præsenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso haudquidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. Vid. *L.* 3. §. 9. *D. de vi & vi armata*.

§. VIII. Ex quibus apparet, in civitatibus tempus defensionis inculpatæ expediendæ (*a*) angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus excessus vix a prætore curetur. Unde licet cordato judici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in universum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi præ se ferens, & a viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum extiterit locum, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim (*b*); verbi gratia, si quis stricto gladio ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus; tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet; ne si nimis appropinquaverit, telo meo uti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis; quæ intra breve nimis spatium usum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi advolet sclopetis brevioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor exspectare, donec ille intra id spatium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perveniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare*. *L.* 1. *C. quando liceat unicuique*. Perdurat autem illud spatium inculpatæ defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel pœnitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; puta si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magistratui curæ erit. Vid. *L.* 45. §. 4. *D. ad L. Aquiliam*. Isthoc spatium qui in cæde intra civitates egrediuntur, ab omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Unde apparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert Sicharnus ad d. l. C. *si quis ita forte mihi dicat, ubicunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine pœna*. Nam licet non tenear expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in civitate, quam per cædem cavere mihi possum & debeo; etiam tunc, quando constat ex anteacta vita istum ad ejusmodi minas exsequendas (*c*) non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandæ Baldi sententiæ adjiciunt.

§. IX. Quod autem hic addunt; *Ita demum ejusmodi cædem excusari, si alia ratione periculum evadi non potuerit* (*d*); id haud

(*a*) Vulgo moderamen inculpatæ, quam vocant, tutelæ ad tria capita revocatur, *causam* (hoc est injustam insultationem, ex qua mortis periculum, quod nisi cæde invasoris evadi non potest, imminet) *modum* (ut inter offensionem & defensionem sit justum æquilibrium) & *tempus*, ut defensio fiat in continenti. H.

(*b*) Oedipus apud SOPHOCLEM Oedipode in Colono:

Εἴ τίς σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνοι παραστὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν, ὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Si quis te amantem juris, ut credi cupis,
Impeteret ictu, quæreres prius an pater
Is esset, an te sine mora defenderes?
Ulcisceretis credo, jure, injuria,
Hunc quisquis esset, vita si cordi est tibi.
Conf. quæ ante dixerat v. 276. seq. H.

(*c*) Nec in quem illud MENANDRI quadret:

Ὅταν δ' ἀλαζὼν ἐστὶν ἀλιτήριος;
Tum vero quam ipse gloriosus, carnifex? H.

(*d*) Videatur nota 2. ad §. septimum.

haud nimis ſtricte eſt interpretandum, ſed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præſentia tanti periculi enaſci ſolita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias poſſit circumſpicere, ſicut ille, qui tranquillo animo extra periculum conſtituitur. Inde uti ad minantem, aut provocantem ultro ex loco tuto deſcendere temerarium eſt: ita ſi in aperto me loco conſtitutum alter invadat, non præciſe ad fugam obligor, niſi forte in proximo ſit tale ſuffugium, ad quod me citra periculum poſſim recipere; neque ſemper ceſſim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum oſtendendum, & utrinque periculum lapſus imminet, ac ubi ſemel gradu ſis depulſus, eundem iterum componere haud ita in proclivi eſt. Sed nec inde defenſio mea vitioſa fit, quod non intermiſerim actum aliquem, mihi ex officio injunctum, aut quem ſuſcipere ſaltem libertas erat. Sic verbi gratia, ſi, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, invaſorem (α) cum cæde repulero, haudquidquam inde culpabilis reddor, quod, ſi domi manſiſſem, in periculum non incidiſſem. Ad quid enim nobis ſecuritatis publicæ ſanctimonia, & noſtra libertas prodeſſet, ſi illa uti non liceret, ob improviſa pericula, quæ alter non niſi per ſcelus intentare nobis poteſt? Sine dubio autem ineptum eſt, quod tradit Theod. BALSAMON. ad Epiſt. 1. Baſilii, quæ eſt ad Amphiloch. can. 43. *Qui ad tutelam corporis ſui occidit, nulla homicidii pœna teneatur, ſi aggreſſorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim ſimilem: teneri tamen de occiſo, ſi levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggreſſorem interemerit* (a). Sed & inepta fuit illorum ſollicitudo, qui anxie diſputarunt; *an ad inculpatam defenſionem quoque requiratur paritas armorum*. Quaſi vero aggreſſores ſemper prius invaſionem denuncient, & quibus armis ſint uſuri, ut otium ſit alteri congrua arma parandi; aut quaſi defenſio iſtiuſmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, ubi qui ſpectaculi cauſa compoſiti depugnant, paribus (b) aut æquivalentibus armis inſtruuntur. Illud quoque hic monendum, non poſſe innoxiam tutelam prætendere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipſi ſit pereundum (c). Nam id periculum ne ſubiret, leges vetabant. Unde circa æſtimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iſte tam homicidii pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter eſt conſtituta, merito poteſt affici.

§. X. QUÆRI jam ulterius ſolet, an licitum ſit alterum interficere, qui non vitam eripere, ſed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit? id quod de ſtatu naturali tuto affirmari poteſt. Nam & membrorum noſtrorum integritatem ita tenero nobis ſenſu natura commendavit, ut non poſſimus non omnibus modis ipſam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipſa vita æſtimatur (d). Quin ex iſta mutilatione ſæpe ipſa vita periclitatur; nec ita liquido conſtare poteſt, an ulterius quoque iſte ſit in me graſſaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hoſtis ſit, qui quantum in ſe, licentiam dedit mihi adverſus ipſum in infinitum (β). Sed & in ſtatu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adſtrinxiſſe, ut mutilari ſe potius ferant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere ſuperior humana conſtantia videatur. Saltem eam in

(a) Quos magno numero profert FARINACIUS Pract. Criminal. quæſt. 125. num. 354. & ſeq. H.

(b) Et quid ſi aggreſſor ſit robuſtus, invaſus vero debilis? H.

(c) Et involuntarium ex voluntario ortum moraliter pro voluntario habetur. V. FRANZKIUS L. III. Reſol. 23. H.

(d) Unde nihil huc facit diſtinctio, quam quidam hic adhibendam cenſent, an mutilatio cum periculo vitæ conjuncta ſit, nec ne. H.

(α) Addi poterat, *improviſum*, ut Auctoris deciſio cenſura ſaltem careret; ſiquidem ſecus ſi negotia gerenda diſpenſationem pati queunt, domi remanere teneor, prout prudentia, & charitas ſuadet, uſquedum remedium allatum ſit. A.

(β) Hujuſmodi jus nobis non competit ne in ſtatu quidem naturali aggreſſorem repellendi in infinitum; multo minus in civili; curare tantum pro viribus debemus, ut noſmet defendentes, ſaluti noſtræ conſulamus cum moderamine inculpatæ tutelæ.

in gratiam malitiosi invasoris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magistratum exsequi oportet.

§. XI. Defensioni vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte defendi asseritur (α). Cujus favor ideo tantus est, quod ejusdem integritate decus sexus fœminini maxime æstimatur, accedente insuper ejusdem imbellia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. Quintilianus Declamat. 349. *Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent*. In civitatibus autem (*a*) cum legislatores recte potuerint capitalia supplicia in violentos stupratores constituere, singulis quoque honestis fœminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id (*b*), quod semel ereptum restitui nequit (*c*). Apud Hebræos, ut tradit Seldenus L. IV. c. 3. tantus comitabatur favor defensionem corporis & pudoris, ut non solum is, qui invadebatur, per se invasorem cum cæde repellere, sed & alter innocenter oppressum cum cæde invasoris defendere posset; idque non tantum si vitam alterius aggrederetur, sed & si cum masculo vellet concumbere, aut alterius sponsam comprimere. Vid. Lex VVisigothorum L. III. tit. cap. 6. *Constitut. Siculorum L. I. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marii, quod absolvisset, simulque corona donasset militem, qui sororis suæ filium tribunum militum, de stupro se solicitantem, interfecerat. Plutarchus Mario (p. 413. Ed. VVechel.) Plato de LL. L. IX. (pag. 874. C. Ed. Steph. 936. A. Ed. Francof.) Ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρὸς, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων. *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi subegit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, verum etiam a patre, fratribus, filiisque vita privetur*. Neque ex eo, quod Augustinus de Civit. Dei L. I. cap. 18. dicit: *Non amitti corporis sanctitatem, manente animi sanctitate, etiam oppresso corpore:* (add. Gratianus Caus. 32. Quæst. 5. cap. 1. 2. 3. 4. Plautus Amphitr. *Haud promeruit, quamobrem vitio verteres. Mea vi subacta est facere*. Seneca Hippolyto (vers. 735.) *Mens impudicam facere, non casus, solet*.) consequitur, violentos stupratores non posse quocunque modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen observandum, quod Lysias Orat. I. (cap. 12.) tradit, lege Attica (*d*) gravius punitum, qui persuasione, quam qui per vim fœminam stupraverit. Rationem subjungit: *Eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuando persuadent, adeo ipsorum animos pervertere, ut aliorum uxores reddant sibi benevolentiores, quam maritis, & universam domum suæ faciant potestatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum*. Libanius Declam. 2. (pag. 222. B. Ed. Paris. Morelli) Πολὺ δεινότερον τὸ πεῖσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην κατῃσχύνθαι. *Multo gravius est, quod persuasit, ut flagitiosa esset, quam quod necessitate illata dedecoravit*.

§. XII. Est quoque celebris illa quæstio, an periculum accipiendæ alapæ, aut similis mali jus faciat illud cum cæde intentantis arcendi? Grotius L. II. cap.

(*a*) Ut Romani, L. 1. §. 2. *de extraordin. crimin.* & in Germanico Imperio Carolus V. Ordinat. Criminal. art. 119. H.

(*b*) In primis, quum hac ratione honesta femina, dura hac necessitate premi possit, ut eam oporteat sobolem suscipere ex inimicis amplexibus.

(*c*) Et apud Romanos Hadrianus Imper. rescripsit, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. *L. 1. §. 4. ad L. Cornel. de sicar.* Conf. PAULUS *L. V. sentent. tit. 23. §. qui latronem*. Hinc AUGUSTINUS L. I. de libero arbitrio c. 5. *Lex dat potestatem vel viatori, ut latronem, ne ab ipso occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut feminæ, ut violenter sibi stupratorem irruentem, ante illatum stuprum, si possit, interimat*. Quanquam mox subjiciat: *Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam, qui interficiunt, non invenio*. H.

(*d*) Aliter apud Hebræos, v. Deuteron. XXII. 19. ubi GROTIUS, juncto Exodi XXII. 16. H.

(α) Dissentit Divus Augustinus *de lib. arbitrio* I. 5. Thomas. *Jurispr. div.* II. 2. 114. Buddeus *Theol. mor. part. II. c. 3. Sect. III. §. 20.* ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi, aut vi extorqueri nemini possit. A.

cap. 1. §. 10. equidem censet, id *non repugnare justitiæ expletrici*. Cujus sensus hic est; cum justitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum jus habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam cæditur, queri non posse, justitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim injuria alterum lacessit, nullum amplius in se habet jus, quo minus extrema quæque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat læso adversus se jus in infinitum: etsi sæpe ne isto jure quis integro utatur, aliæ considerationes prohibeant (*). Neque est, quod aliqui obiiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod Grotius monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi civilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum ejus fieri potest*; & deinde illa moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoste hæret, sed ex generositate, & c. virtute alterius. Addit quoque Grotius, *caritatem per se non obstringere nos ad ejusmodi contumeliam devorandam in gratiam nocentis*: Verum *doctrinam Evangelii non admittere, ut ejusmodi injuria tam violenter repellatur*. Nobis iam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigi patientiam etiam modicæ injuriæ, præsertim continuatæ, quo minus per extrema quæque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legatis suis illatam internecivo bello persecutus legitur. 2. Sam. X. 4. seqq. Enimvero an in civitatibus cædes repellendæ alapæ permitti recte possit, valde dubium est. Equidem gravissima habetur contumelia alapis cædi; cujus causa apud multos Europæ populos hæc videtur esse, quod servorum, aut vili adhuc disciplinæ subjectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in usu est, illos, quibus arma gestandi jus conceditur, aut qui ex statu tirocinii promoventur, alapa cædi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus inest contemtus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen hic observandum, alapam ejusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Servorum enim & armis indignorum est, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem involent, aut quando, dum manus conseruntur, os verberatur. Adeoque vix apparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque jam ad defensionem sui expedivit (*a*). Deinde falsum est, alicuius honorem, illata ejusmodi contumelia, per se tolli (*b*); qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in ista inest contemtus, facile a magistratu aboleri, aut pensari potest, gravi multa lædenti imposita, eodemque adacta, ut læso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præsertim militares tali contumelia læsa putatur, non aliter quam privatim stricto ferro, aut pugna singulari conserta asseritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi a civitate assignatam strenue obit; & longe splendidiores sint occasiones exserendæ fortitudinis, quam si quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, uti fieri suevit, ab alapa confestim ferrum stringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli asserunt, non solum recte cædem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, eum posse occidi ad recuperandum honorem (*c*). Vid. Boeclerus ad d. loc. Grotii. Addendum tamen & hoc est,

(*a*) V. infra L. VIII. c. 4. §. 8. H.

(*b*) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 8.

(*c*) Et H. GROTIUS Annot. ad Matthæi V. 39. H.

(*) Auctor cum Grotio, Thomasio, Titio, & Barbeyraco, profecto decipiuntur, sustinentes affirmativam hujusce quæstionis. A.

eit, etsi res ex judicio sapientum, non vulgi, sint æstimandæ; tamen si in aliqua civitate genus quoddam injuriæ insignis ignominia comitetur, asperrima pœna esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neque omnibus iste sit animi rigor, neque multorum persona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maxime civium parti sint contemtui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magistratus jure irasci possit illis, qui ex more, opinione vulgi existimationem suam asserunt, ubi iste tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque privatorum vult interdicere magistratus, asperrimas debet pœnas statuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut convicio eum adsperserint, cui in ista civitate insignis ignominia adhæret. Nam illam Grotii philosophiam vitæ civilis mos non fert, quod cum *honor sit opinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat*. Vid. Actor. XVI. 37.

§. XIII. Ex dictis etiam intelligi potest, an qui ab altero invaditur, utique teneatur fugere, si commode possit; si ut cædes invasoris non prius fiat licita, quam fugæ via sit interclusa? Ubi patet, in naturali quidem statu invasori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Etsi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam invasoris, sed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire videtur; πόδες ὅπλα λαγωῶν, *pedes arma, leporum*, inquit Oppianus Cyneget. L. IV. (vers. 35.) Inde cum civitates invicem in statu naturali vivant, nemo asseruerit, quando verbi gratia rex alterum regem per injuriam invadit, teneri hunc, quantum potest, fugæ se mandare, ne dum resistit, aliquos ex invasoris copiis occidat (*a*). Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam invasor occidendus. Neque vero in ejusmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quæ non suscipitur ex ignavia aut neglectu officii, sed quia ratio nullam hic fortitudinis exserendæ materiam invenit, si citra necessitatem civis sit occidendus; abs quo me tutum magistratus præstare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *si commode fieri possit*. Non enim credendum est, ter gum semper invasori obvertendum, aut cessim eundum; cum illud vulneribus pateat; & hic a lapsu periculum immineat: & quia periculis magis patemus aversi: & qui semel in fugam se conjecit, ubi forte eidem spatium non amplius superfit, aut velocitate pedum invasor præcellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum adversarii impetum. Ergo ubi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non transgreditur, qui pectus potius invasori opponit, quam per fugam oportunum se ictibus præbet (*α*). Denique & illi recte a Grotio d. l. notantur, qui admiserunt, *recte occidi eum, qui, si aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit lædere*. Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumnia imminentem antevertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius Plato de LL. L. IX. (pag. 934. Ed. VVechel. pag. 872. C. Ed. Steph.) Ἐὰν τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἤ τινος ἕνεκα ἄλλου τοιούτου, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεχέτω φόνου δίκας. *Si quis servum nihil injuriantem, timens ne turpe quid a se factum indicet, vel alia hujuscemodi causa inductus, morti tradiderit; quasi civem necaverit, sic puniatur*.

§. XIV. Atque ista quidem ex ratione sat plane deducuntur (*b*). Cæterum sunt, qui ex scitis religionis Christianæ hic aliquem scrupulum movent, asserentes; etiamsi licitum sit invasorem vitæ injustum occide-

(*a*) Quanquam qui hoc intermiserit, ordinario homicidii supplicio vix puniatur. V. MEVIUM Part. IX. Dec. 118. H.

(*b*) Quos inter etiam Joann. Ludovicus PRASCHIUS libello de lege charitatis, quem postea defendit brevi responsione, objectionibus Christiana Thomasii opposita; ubi tamen excipit interfectorem latronis, publico occidentes, & milites. H.

(*α*) Attamen ab Auctore monendum erat, periculis quibuscunque evitandis quemque pro virili obstrictum esse, & quod necesse sit, ut culpa sua in ea non incidat. A.

cidere; laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mavult (*). Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri justitiæ conveniens, ut minus nostrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem solvere licet aliorum sit; id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in ejusmodi consternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non esse otium, ut quis ejusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ sint cogitationes, quomodo præsens mors declinari queat. Dein eum qui invaditur, non ita semper esse paratum, ut non spatio aliquo opus sibi putet componendæ animæ, & subducendis vitæ rationibus; seu *ut sarcinas colligat ante, quam proficiscatur e vita*; uti loquitur Varro de Re rust. L. I. c. 1. Præterea vix videri probabile, me magis solicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animæ suæ cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimæ rei meæ, ejusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? Plinius L. II. Epist. 10. *Parum est providum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non præstes* (a). Præsertim cum non constet; an ille damnationem utique sit evasurus, si vel maxime jam occisus non fuerit. Et tralatitium est, eius periculi non haberi rationem, in quod quis sua se culpa conjecit; & ex quo se liberare potest, quando vult. Hic autem nullum amplius, saltem in præsens, animæ ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod isthæc sententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim semper pii homines nefariis latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum resistunt, isti damnationem æternam incurrant. Conf. Grotius L. I. c. 2. §. & c. 3. §. 3. Dictum Salvatoris, quo jubemur *proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de eiusdem sinceritate, quod nemo se ipsum ficto aut fucato amore prosequatur. Et videtur illud *sicut teipsum* habere instar proverbialis locutionis, de amore sincero & intenso. Vid. 1. Samuel. XVIII. 1. 3. Ex quo tamen haudquidquam sequitur; si dilectioni propriæ, & dilectioni proximi simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2. Cor. VIII. 13. Cicero Tuscul. Quæst. L. III. (c. 29.) *Præclarum illud est, & rectum & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus; ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se amet, ego illum plus quam me, perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur*. Neque ex dictis Exod. XVIII, 4. 5. Deuteron. XXII. 4. sequitur, charitatem proximi præire nostra commoda. Nam inde haudquidquam deduxeris; si noster quoque asinus sit prolapsus, alterius asinum prius, quam nostrum esse levandum, aut etiam tunc nos teneri, quando pluris est opus, quod in ista sublevatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an ejusmodi invasor sub proximi nomine venire possit. Vid. Luc. X, 29. seqq. (Ubi per proximum intelligitur omnis homo; qui est nostræ opis indigus, & cui occasionem benefaciendi nos habemus.) Lactantius Divin. Instit. L. VI. c. 18. Ciceronem carpit, quod L. III. Offic. dixerat: *Eum esse virum bonum, qui prosit quibus possit, noceat nemini nisi lacessitus* (b). *O quam simplicem*, dicit, *veramque sententiam duorum verborum adjectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adjungere*, nisi lacessitus injuria? *Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit lacessitus: jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est*,

(a) Qui locus parum ad rem facit.

(b) Adde locum CICERONIS in Orat. pro Quinctio c. 16. *Jugulare* civem, *ne jure quidem quisquam bonus vult. Mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuisset, perdidisse. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum existimationis & communis utilitatis caussa: ut, cum ipsi alteri nihil scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit.*

(*) Inter hos quidem Divus Ambrosius, cujus eximia verba haud omittenda censeo: *Non videtur, quod vir Christianus, & justus, & sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet*. lib. 3. de Offic. c. 4. Adde & D. Augustinum l. 1. de lib. arbitr. n. 13. alias c. 5. & Epist. 47. alias 154. n. 5. & D. Cyprianum Epist. 56. & 57. A.

est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnæ, contentionesque nascuntur, nisi quod improbitati opposita impatientia, magnas sæpe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbitati opposueris, extinguetur protinus, tanquam si igni aquam superfuderis. Enimvero uti quandoque per impatientiam læsi pugnæ non necessariæ surgunt, quæ commode declinari poterant; ita non semper improbitas, ubi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virtus patientiæ, Christianis tantopere commendatæ, ad omnes promiscue injurias devorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, sed ut se conservet. Nec qui propulsat malum; injuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi potest, atque injuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui invaditur, sit persona utilior, quam invasor*. At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulo se semper expendere haud vacat, uter pluribus sit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cujus officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam injusto invasori parcendo prodere; licet forte is ea sit æquanimitate, ut *æque miserum* esse putet *occidere, quam perire*, sicut Piso apud TACITUM Hist. L. I. c. 29. Quippe cum ipsius exitium plurium salutem evertat. Tales sunt, qui alios iter facientes præsidii causa comitantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud LUCANI L. V. (vers. 685. & seqq.)

Cum tot in hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori. - - -

Item illud amicorum Alexandri apud CURTIUM L. IX. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniæ columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avide manifestis periculis offerat caput, oblitus tot civium animas trahere te in casum?* Exinde tamen haudquidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut paucorum salus pendeat, eum non recte posse invasorem occidere, quem vivere fortasse plurium interest. Hoc modo cælebs aut orbus numquam posset occidere invasorem proletarium, ne hujus liberi & uxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus uxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud PLATONIS de LL. L. IX. (pag. 932. D. Ed. Francof. pag. 869. B. C. Ed. Steph.) *Filio ne pro defensione quidem sua, si a parentibus videt se interfectum iri, lege ulla conceditur* (*a*), *ut parentes, a quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere præcipitur, quam quidquam ejusmodi facere*. Mox tamen subditur: Ἀδελφὸς δὲ ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν στάσεσι μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν, πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρός. *Si orta seditione, vel quovis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit*. Illud tamen labi sæculi adscribendum, quod addit. *Si servus liberum se defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, sit subjectus*.

§. XV. EX HACTENUS dictis etiam hoc apparet, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra pœnam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosis lex humana affectuum humanorum, & iræ violentiæ velificata (*b*, impunitatem indulget; qualis est cædes adulteri marito permissa. De qua vid. *L.* 20. *L.* 22. *L.* 24. *L.* 32. *D. ad L. Juliam de adult.* & Lysiæ Orat. I. pro cæde Eratosthenis, ubi ostendit (*c*), lege Attica permissum occidere, non solum qui apud uxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur

(*a*) Quod etsi Plato lege nulla concessum dicat, quum legislatores præsumserint, non temere inventum iri filium, qui cum patre de vita decerneret; tamen nihil obstat, quo minus & filio jure naturæ licitum dicamus, si insons a patre oppetatur & in vitæ discrimine constituatur, servato moderamine inculpatæ tutelæ, etiam patrem perimere. Vid. nota a. ad §. V.

(*b*) V. H. GROTIUM. L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 17. H.

(*c*) Nec Athenis modo, sed aliis quoque Græciæ civitatibus talem legem fuisse, liquet ex LIBANII

batur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; uti est apud Demosthenem adversus Aristocratem (*a*). Rationem subjungit: *Quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquod sit amicorum & hostium, sed e factis horum utrumque censeatur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste ulcisci lex liberum fecit.* Apud Persas, qui uxorem una cum adultero occidit, novam insuper vestem præmii loco accipit. Add. OLEARIUS Itin. Pers. L. V. c. 22. (*b*) Add. Valerius MAXIMUS L. IX. c. 1. §. 13. Ant. MATTHÆUS de Crim. *ad L. XLVIII. D. tit.* 3. *c.* 3. §. 13. *seqq.* Quod si igitur alicubi pœna aliqua aut expiatio iis, qui cædem justam patraverant, fuit injuncta, ea vel ad cædem ex inculpata tutela commissam non pertinet; vel fine ratione fuit introducta (*c*); vel eo fine adhibita, ut intelligeretur, quantum scelus esset injusta cæde humanum sanguinem effundere, cum etiam justa cædes aliqua lustratione videatur indigere. Apud PHILONEM Judæum de vita Mosis L. I. (pag. 503. Ed. Genev.) hic dicitur *Pontifici mandasse, ut lustraret reversos a recenti cæde hostium, quamvis enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necavit hominem, etiamsi coactus & propulsans injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite: Hæc tum fuit lustrandi causa, ut ne species quidem sceleris in eos competeret.* Beneficio tamen asyli, quod pœnam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam cæde invasoris servatum ivit; sed tantum, qui cædem involuntariam quidem patraverat, sed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. Numer. XXXV. Deuter. XIX. Locus 1 Paralip. XXIX. 3. ad defensionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipse ex cædibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriæ sibi paravisset (*d*). Scholiastes EURIPIDIS in Oreste ad vers. 820. tradit, morem veterem apud Græcos fuisse, ut post justam cædem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiæ, quasi qui ex ipsorum mente πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει, *omnia videt, & omnia audit*, super ea re testis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur (*e*). De quo exilio etiam est apud PLATONEM de LL. (L. IX. pag. 865. 866. Ed. Steph.) vid. *L.* 16. §. 8. *D. de pœnis* & GROTIUS in Flor. spars. ad d. l. Athenis quoque de cædibus, quas quis jure factas contendebat, cognoscebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, a templo Apollinis Delphini, uti est apud Demosthe-

BANII Declamat. 25. 33. 34. 35. Apud M. SENECAM I. Controv. 4. Legi, *adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit*, subjicitur altera: *Liceat adulterium in matre & filio vindicare*. Ad quem locum videantur, quæ in commentario annotavit Schottus, recte corrigens legem hanc, utut contra exemplarium fidem: *Liceat adulterium & marito & filio vindicare*. Apud Siamenses quoque marito licet uxorem in adulterio deprehensam occidere. LOUBERIUS de regno Siamensi Tom. I. Part. II. cap. 16. H.

(*a*) Et CASSIODORUS L. I. Ep. 37. *Feris insitum est, copulam sui extremo concertatione defendere: homo autem quomodo poterat adulterum inultum relinquere, quod ad extremum suum dedecus cognoscitur admissum? Genialis enim thori maculam deprehensi adulteri fas est diluere, & si male junctos amplexus adulterorum morte quis divisit, æstimatur potius vindicta, quam culpa*. H.

(*b*) GRAMMONDUS L. II. Histor. Gall. ad A. MDCXVI. H.

(*c*) PORPHIRIUS de Abstinentia ab animantibus primo: Ἐπεὶ καὶ τὸν ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ὅπως μηδεμίαν ἐλθοῦσι παράφασιν τῆς ἑκουσίου καὶ τῆς ἀκουσίου δρῶντος ἔργα μιμεῖσθαι περιωρισμένοι, *Nam etiam cædem sine consilio perpetratam, non extra omnem pœnam esse voluerunt legum auctores; ne ulla daretur occasio aliis deliberato imitandi, quæ illi non deliberato fecerant*. H.

(*d*) Aliam rationem eamque magis speciosam prodit CLERICUS ad laudatum locum Paralip.

(*e*) Adde exilia Cephali & Herculis apud Apollodorum. Suecico jure constitutum, ut homicida, moderamine etiam inculpatæ tutelæ observato, pecuniaria pœna teneatur, & ritu quarundam ecclesiarum pœnitentiam ecclesiasticam subeat. In legibus etiam Norwegicis pœna homicidii ex inculpata sui tutela pecuniaria est. Ut observavit Joann. LOCCENIUS Synops. Jur. Suecic. Diss. 29. Quæst. 10. Et in quibusdam Helvetiæ Pagis quicunque homicidium perpetraverit, etiamsi vim repulerit, exulare cogitur; neque Senatui ipsum ab exilio revocare licet, sed a publico conventu regionis reditum petere & impetrare potest, teste SIMLERO L. II. de Helvetia. H.

mosthenem adversus Aristocratem, & Scholiasten Aristophanis in Equitibus. Sic apud Æthiopes, qui involuntariam cædem patraverat, exulabat, donec a Gymnosophistis fuisset expiatus. Vid. PHILOSTRATUS de Vita Apollonii L. VI. (c. 5. pag. 239. init. Edit. Lipf. 1709.) Apud VIRGILIUM Æneid. II. (verf. 720.) ita Æneas:

Me bello e tanto digressum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, (sacra) donec me flumine vivo
Abluero. - - - - -

In Canone 18. Concilii Nannetensis sub Formoso habiti ita disponitur: *Si quis casu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua pœniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat: post biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet: post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abstinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neque hic canon ad defensionem spectat, & fortasse plus justo est rigidus. Sic & quæ habentur in Legibus LONGOBARDICIS L. I. tit. 9. L. 19. & in Capitul. CAROLI L. IV. tit. 27. & L. VII. tit. 295. non necessario videntur ad cædem, quæ intra moderamen inculpatæ tutelæ subsistit, extendenda: aut ubi istud factum fuerit, merito nimiæ severitatis notantur. MORNACIUS quoque *ad L. 3. D. de Just. & Jure* tradit, judices in Gallia ad hunc diem religiosissime servare, ut numquam fere in ejusmodi judiciis rei absolvantur, quin simul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Christianis pro occisi anima sacrificiis. Quod nonnihil superstitionis olere videtur. Etsi bonis non fine causa ejusmodi cædis necessitas tristis accidat.

§. XVI. CÆTERUM defensio quidem vitæ, membrorumque ac pudicitiæ, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet favorem, sic ut illa quoque legem divinam positivam de Sabbatho solvat: (Vid. 1. Macchab. I. 32. seqq. JOSEPHUS Antiq. Jud. L. XII. c. 8.) (pag. 169. C. Ed. VVechel.) Nam qui diversum senserunt, non fine ratione irridentur a PLUTARCHO de Superstitione, & Agatharchide, citante JOSEPHO Ant. Jud. L. XII. c. 1. Add. GROTIUS ad 1 Macchab. II; 37. Ut mirer, quomodo Eidem L. I. contra Apionem (pag. 1050. E.) isthoc factum laude dignissimum videatur, quod observationi illius legis vita & patriæ libertas fuerit postposita (*a*); nisi de intentione hoc potissimum accipias. Enimvero circa defensionem rerum, quæ utique restitui possunt, neque omnes ita absolute homini videntur necessariæ, dubitari potest; an illæ quoque per extrema sint asserendæ. Præsertim cum multis valde arrideat illud Taxilis apud PLUTARCHUM Alexandro: *Quid bellis inter nos, & prælio opus est, Alexander, quum neque aquam nobis ademtam, neque victum necessarium veneris, pro quibus solis necesse habent homines sani decertare.* EURIPIDES Supplicibus: Τῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς ὐκ ἔστι τ' ἀνάλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρήματα δ' εἰσὶν πόρον. *Sola enim vitæ humanæ jactura a mortalibus reparari nequit. Opes autem sarciri possunt.* Equidem quid judicium & mos omnium gentium ferat, in aprico est; qui ad necem usque invasorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri constat, non ut aliis vita, sed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hostis, qui, ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum est, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etsi alias istæ res vitæ hominis æquiparari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui injuriam qualemcumque dolo malo intentat, hostis evadit, qui quo minus extrema quæque patiatur, nullo jure, quod in ipso hæreat, munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit servari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis civilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit raptores rerum, quas utique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coercendi. Porro illi,

(*a*) Notandum autem quod idem JOSEPHUS scripsit L. de B. J. 5. *Pro solo corpore Judæis etiam per sabbatha pugnare licet*, & XIV. Vet. Histor. 8. *Probibere vim inferentes lex permittit; sed obsidentium opera impedire non finit.* H.

illi, qui non citra anxietatem sese hic torserunt, duabus hypothesibus nisi fuerunt: primo pœnam justam semper delicto æqualem esse debere hactenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipse in altero læsit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quæ pro defensione sui ac rerum injusto invasori inferuntur, esse pœnas proprie dictas, adeoque per regulas justitiæ vindicativæ dirigi. Quod itidem falsum est. Nam pœna proficiscitur a superiore in subjectum ex vi imperii, ejusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus propriæ salutis, & necessitas sua conservandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca civitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamvis injuriam hostilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defensionis civibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis civilis, ut leges civiles non est ademtum. Quæ licet concedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι κελεύει. *Si quem, auferentem aut abducentem per vim & injuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse jubet*; apud Demosthenem adversus Aristocratem:) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, a privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, ut cum Grotio L. II. cap. 1. §. 11. adeo simus soliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ raptoris per favorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum Boeclero ad d. l. dicere velimus, cum plerumque sit difficillimæ dijudicationis, quid in tali actione citra ultrave limites steterit, naturæ non repugnare, favorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemve odio prosequi, id est, in dubio veniam dare cædi hujus generis, & ignoscere. In civitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges civiles designatos non excesserit. Si tamen hoc factum fuerit, invasori non fit injuria, sed simpliciter in leges civiles peccatur. Sed annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis cædatur? Ubi arbitramur, caritati adversus hostilia professum hactenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad pœnitentiam injuriarum, & componendam pacem moveri posse. Quæ spes ubi decollavit, proditor sui est, qui hosti parcit. Quodsi autem ratio mihi suadet, rem, quæ minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiæ suscipiam, aut humili nimis animo, avarusque videar. (α)

§. XVII. Hoc loco etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quæ extat Exod. XXII. 2. Cui convenit lex Solonis, quam ita refert Demosthenes Orat. contra Timocratem (num. 180.); *Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit; ad undecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcunque furatus fuerit, hunc licere occidere; & inter persequendum vulnerare, & ad undecim viros abducere, si quis velit*. Rationem addit Ulpianus Rhetor; Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δυνατόν τι καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑκάστῳ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι. *Interdiu enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item*. Sic Plato de LL. L. IX. (pag. 937. A. Edit. VVech. pag. 774. B. T. II. Ed. Steph.) Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. *Qui noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto* (a).

Ea-

(a) Et apud Francos obtinuit. Lex BAIVVARIORUM tit. 8. c. 5. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidii querela nascatur*. Quæ lex inserta quoque est L. V. Capit. cap. 343. Add. I. WISIGOTHOR. L. VII. tit. 2. cap. 16. BURGUNDION. addit. 1. tit. 16. c. 1. & 2. FRISION. tit. 5. c. 1. H.

(α) Expedit potius rem amittere, quam hominem perdere, de cujus pœnitentia, ac injuriæ reparatione aliquid semper sperandum remanet. A.

Eadem lex in XII. tabulas translata : *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto*. Quam ita refert Cajus *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur*. Ubi Jac. Godofredus ad LL. XII. tabb. notat, posteriora verba de clamore esse emblema Triboniani (*a*). Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitisse, arguit locus Ciceronis in Orat. pro Milone (cap. 3.): *XII. tabulæ nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt*. M. Seneca L. X. Excerpt. controv. ult. *Lex, quæ nocturnum furem occidi quoquomodo jubet; non de damnato tantum, sed de fure loquitur*. Gellius L. XI. cap. ult. quando refert, Draconem in fures capitis pœnam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat (*b*), addit: Decem viros Romanos inter istius *Severitatem* & hujus *Lenitatem* media incessisse via. *Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prehenderetur, defenderet*. Clamorem autem Lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diuturno, quando telo se defensaret. *Si luci furtum faxint, si se tela defensint, quiritato, endoque plorato. Post deinde si cæsi esint, se fraude esto*. Conf. *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Aquil.* ubi itidem vocabulum *æque* a Triboniano infarctum (*c*). Etsi non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque Cujacio L. XIV. Obs. 15. Id quod apparet ex Ulpiano L. V. *ad edictum*, cujus verba integra extant in *Collatione legum Mosaicarum & Romanarum a Petro Pithæo* primum edita. Quæ truncata referuntur *L.* 5. *D. ad L. Aquil.* Add. *L.* 9. *D. ad L. Corneli. de sicar.* Cujus mutationis fortasse hæc ratio fuit quod nonnulli ex ædibus suis in prætereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occasio, sic ut furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. Justinus L. II. c. 2. §. 6. Unde putat Cujacius l. d. legem illam XII. tabb. non in urbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris adhuc obtinuisse (*d*), per *L.* 1. *C. quando lic. unicuique*. Quanquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & prædatoribus violentis agat; prout ostendit subjuncta ratio; *Ut isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant*. Sed & sæpius dictam legem Sext. Cæcilius apud Gellium L. XX. c. 1. falso *de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia* explicat (*e*). Cæterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdiu deprehensio res possit recuperari, a fure nocturno non item, ubi is sese ædibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum e lectis non facile testes excitantur (*α*). In qua sententia hæc plerisque maxima difficultas videtur, quod cum istæ leges in fures pœnam capitalem non decernant, absurdum sit, privatis in eosdem plus licentiæ indulgere, quam summa potestas civilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum præsupponere; res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerumpublicarum pœnam dupli aut quadrupli sufficere judicabant. Exinde tamen non sequitur; ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque

(*a*) Cujus emblematis Tribonianum absolvit NOODTIUS Obs. L. I. c. 15. Probab. L. I. c. 9. & ad Leg. Aquil. c. 5. Adde Præfationem Tomi III. Thes. Juris OTTON. p. 29. in fin.

(*b*) Conf. van BYNCKERSHOEK Observ. L. III. c. 16.

(*c*) Quod itidem negat NOODTIUS dd. ll.

(*d*) Jure novo aliud in agris, aliud in urbe & oppidis obtinuisse contendit CUJACIUS ex L. I. C. Quando liceat, & Harmenopulo L. VI. c. 5. Sed recte observavit Jac. GOTHOFREDUS ad L. 2. C. Theodos. ad Leg. Cornel. de Sicar. T. III. p. 94. a Edit. Lips. eam legem Theodosii I. ad privatos fures non pertinere, sed ad prædones & raptores referendam esse.

(*e*) Cui accedit, propter *insidiosam nocturni grassatoris violentiam*, ut GELLIUS loquitur L. XX. N. A. c. 1. vitæ aut corporis periculum raro abesse. V. CARPZOVIUS Quæst. Criminal. 32. n. 31. sequ. H.

(*α*) Si fur per diem furetur, potest *discerni*, *quod ad furandum, non occidendum venerit*, uti habet D. Augustinus quæst. 84. in Exod.

que enim quod in statu naturali jus belli indulget, id legislatores circa definiendas in civitatibus pœnas sequi necessum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quæ autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges pœnam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc applicare illud, quod Ric. CUMBERLAND de Leg. natura c. 5. §. 26. tradit. Quia sæpe magistratus civilis de hujusmodi flagitiis non potest cognoscere, sæpe evadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest pœna, sumitur gravissima, ut quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creverit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, cædem furis permitti ad conservationem rerum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. XVIII. QUÆ CUM ita sint, apparet, frustra a nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud GROTIUM L. II. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere*. Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum subducant, in ædes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, ut dum res meas servatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite cædes furis fit licita. Ubi innocentiæ meæ non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario; ex quo si quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro servandis rebus in tale se periculum non imprudens conjecit, ubi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis favorem implorat, qui in duellum provocatus ultro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *Quod noctu vix sit copia adhibendorum testium, atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit*. Etsi enim demus, vocabulum Hebraicum (*a*) posse capi pro *instrumento perfossorio*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inventus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inventus est cum telo; igitur illius, a quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege XII. Tabb. non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumtio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quo modo* occidi permiserat. In *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* (*b*) verba illa, *si parcere ei sive periculo suo non potuit, dum rem servare conatur*, posterioribus seculis LL. XII. Tabb. sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso id periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata præsumere jubet; hic de præsumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conserere pugnam, & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis servatis magistratui defert, quam qui citra neces-

(*a*) במחתרת bammahhthereth, quod proprie significat *in effossione*. Cui fossioni furis ideo locus erat, quia pleræque domus colonorum ex argilla, lignis inserta, constructæ, Hiob. IV. v. 19. Unde illud saltem manifestum, falli, qui ex hoc Exodi loco distinctionem furis venientis cum telo & sine telo, cujus mentio in Nemesi Carolina Art. 159. 160. eliciunt, quum instrumentum hic, ad summum perfossorium fingi possit, pro telo autem vel gladio id accipi, perfossionis indoles non patiatur.

(*b*) Quam non suo loco positam esse contendit, NOODTIUS Prob. L. I. c. 9. §. 6.

necessitatem eum occidit. Add. quoque GROENEVVEGEN de Legibus abrogatis ad *L.* 4. *D. ad L. Aquil.* ubi testatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. Lex VVISIGOTHORUM L. VII. tit. 2. c. 16. Lex BURGUNDIONUM Addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. Lex FRISIONUM tit. 5. Constit. SICULARUM tit. 13. Capit. CAROLI & LUDOVICI L. VI. cap. 19.

§. XIX. QUÆRITUR denique, an qui injuriam prior intulit, recte possit resistere injuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias suas exsequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis hic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ, qui injuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensæ veniam concedere alteri petenti, & pœnitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum præstita. QUINTILIANUS Declam. 5. *Semper odiorum honestus occasus est, & dum simultates nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic Marcus ANTONINUS L. I. §. 7. in suis moribus commendat, Πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι. *Quod placabilis & reconciliatu facilis esset adversus eos, qui offensionis causam dederint, aut deliquerint aliquid, simul atque illi in gratiam redire vellent.* Addatur IDEM L. XI. §. 8. & SENECA de Ira L. II. c. 34. L. III. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chinenses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent præferre, nemo est tam crudelis, ut injuriam sibi illatam morte ulcisci studeat; & qui alteri cedit & lædere ipsum non cupit, cordatus & egregius vir habetur. NEUHOF Ingen. descript. Chinæ c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, injuriam injuria cumulat (*a*). Sed qui æquam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, injustam vim molitur, eique jure resisti poterit. Conf. LIVIUS L. IX. c. 1. & GROTIUS L. II. c. 1. §. 18. & BOECLERUS ad h. l. Potest huc facere exemplum privatæ pugnæ apud DAVILAM de bello civili Franciæ L. XV. p. m. 1027. (*b*).

(*a*) ARISTIDES Leuctrica prima ait: *Cum Thebani omnia æqua Lacedæmoniis obtulissent, ii autem ultra tenderent, bonam causam ab his ad illos transiisse.* Quod aliis exemplis illustrat GROTIUS d. l. in not. H.

(*b*) De libertatis defensione noster nihil monuit, quemadmodum nihil quoque de ea Grotius dicit, forsitan quia hodie rarius de ea quæstio est. Veteribus libertas vitæ semper æquiparata fuit, quod hodie quoque militibus, cum barbaris, quotquot captos in servitutem redigunt, decertantibus, justum esse videri possit. Ceterum, qui nos in servitutem redigere conatur, recte interimitur, quia, uti LOCKIUS de gubernatione civili L. II. c. 3. 4. in primis §. 17. & 22. Edit. Londin. philosophatur, nescimus, quousque perfectura sit ira ipsius, & vitam nobis relicturus sit, nec ne.

C A-

CAPUT VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

I. *Necessitas quotuplex?*
II. *Ubi jus aut favor necessitatis fundetur?*
III. *Quid illa cuique det juris in seipsum, aut directe in alios?*
IV. *Quid indirecte eadem indulgeat?*
V. VI. VII. *Quid juris eadem indulgeat in res aliorum?*
VIII. *Quid pro rebus nostris servandis liceat in res aliorum?*

IN ORE omnium versatur vis necessitatis (*a*), quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. M. SENECA L. IV. Controv. 27. *Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium est*. CALLIMACHUS Hymno in Delum (vers. 122.) Ἀναγκάη μεγάλη θεός. *Necessitas ingens est Dea*. Add. Oratio Lentuli apud LIVIUM L. IX. c. 4. Ea vis unde sit, & quousque se extendat, curatius jam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciæ circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem observandum, quod CICERO L. II. de Inventione (cap. 57. 58.) duplicem faciat necessitatem; *Simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adjunctione*. Quæ iterum triplex est, *ad honestatem*, (quo referre possis illud PLINII L. I. Epist. 12. *summa ratio sapientibus pro necessitate est*;) *ad incolumitatem*, *ad commoditatem*. Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima*; *tertia ac levissima commoditatis*, quæ cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas præstet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse præferri, si, ubi incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & justitia recuperari queat. Ubi id non possit, honestatem præferendam. Etsi alii moneant, quotiens necessitudini ad honestatem præfertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam præscriptione juris & directa via, quam excusatione humanæ infirmitatis, per vocabula veniæ & miserationis, & clementiæ: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim sive ad defendendum sive ad excusandum inesse, nisi res sit cum judice, qui studii, & propensionis suæ majorem, quam juris & sapientiæ rationem habet. Enimvero nobis hic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus vetita agere, aut præcepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in ejusmodi angustiis hæremus, ut aliter salutem nostram expedire nequeamus. Ubi apparet, quicquid est illud sive juris, sive favoris, aut veniæ, quod necessitati tribuitur, unice inde pronanare, quod non possit non homo studio ad se conservandum conniti; eoque non facile præsumatur, talem ipsi obligationem impositam, quæ ardori propriæ salutis conservandæ præponderare debeat.

§. II. EQUIDEM de hoc nemo pius dubitaverit, quin Deus, qui absolutus est dominus nostræ vitæ, & quam nobis precario hic agendam indulsit, tam rigidam nobis-

(*a*) EURIPIDES in Hippolyto obtecto.
Ἐγώ γε φημὶ, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῆς ἀναγκαίας πλέον.
Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet & Lex cedere.
CLAUDIANUS L. I. in Eutrop. vers. 596.
Suprema pericula semper
Dant veniam culpæ. H.

bis legem dicere queat, ut moriendum nobis sit potius, quam vel lætum unquam ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Judæi 2. Macchab. VII. Et recte quidem, quod suillam edisse in ejusmodi casu habebatur pro abnegatione veræ religionis. Cum extra talem casum utique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame perierit (*a*). Sed & sæpe per imperium civile tam severa alicui mandata injunguntur, ut mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimvero tam rigida non semper præsumitur legum positivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quoque ob oculos habuisse præsumuntur teneritatem humanæ naturæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipsius destructionem (*b*) tendunt (*c*). Quam ob causam pleræque leges, saltem positivæ, intelliguntur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsorum obligationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi animi humani constantia superius: nisi expresse, aut per negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directe lex hic & nunc possit violari, seu peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus Matth. XII. 2. 4. Add. CASAUBONUS Exercit. I. ad Baronium n. 9. Scilicet quod materia & ratio istius legis tantum rigorem non jubeat præsumere, ut fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum (*d*) PALLADIUS de Re rustica L. I. c. 6. (*e*) *Necessitas feriis caret*. Verum uti hæc circa leges positivas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda, nimirum an in casu necessitatis intermitti possit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat; Circa prius (*f*) ex natura præceptorum affirmativorum constat, illa, ut hic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præsupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deesse intelligitur, ubi quid fieri non potest, nisi ipse peream; cum amorem & curam sui abjicere fere inter impossibilia, & quæ communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur (*g*), vel ex qualitate negotii (*h*) colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem summæ necessitatis habere intelliguntur; præsertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare fameli-

(*a*) POLYBIUS I. Histor. 17. de Romanis: Τὸ γὰρ πρόστιμον παρ' αὐτοῖς θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐκ ἐφεδρείας. *Apud hos loco decessisse, aut omnino stationem fuga deseruisse, capitale est*. Apud eosdem Romanos servus domino opitulari debebat, etiam cum vitæ discrimine. V. L. 1. §. 28. *D. de SCto Silan*. Chorus apud EURIPIDEM in Helena, Theoclymeni mortem interminanti, respondebat:

> Κτεῖνε· σύγγονον δὲ σὴν
> Οὐ κτενεῖς ἡμῶν ἑκόντων, ἀλλ' ἐμέ. Πρὸ δεσποτῶν
> Τοῖσι γενναίοισι δούλοις εὐκλεέστατον θανεῖν.
> *Perime: Germanam tuam*
> *Me volente non necabis: me prius. Fidelibus*
> *Quippe servis mors decora est, morte heros prævertere*.

Cujusmodi servorum aut famulorum non pauca exempla extant in historiis. H.

(*b*) Quod superest bene observavit THOMASIUS Jurispr. Div. L. II. c. 2. §. 131. bonum publicum nasci ex bono privatorum, & plerumque unius civis salutem præstare observantiæ centum legum humanarum.

(*c*) Ferri enim leges ab hominibus *solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis*, ait H. GROTIUS L. de J. B. & P. cap. 4. §. 7. num. 2. H.

(*d*) Quod etiam de iis dicendum, quæ tempore feriarum vetita sunt, quo pertinet locus ab Auctore subjectus, *Necessitas feriis caret*.

(*e*) V. *L.* 3. C. *de feriis*. H.

(*f*) V. infra L. V. c. 12. §. 23. H.

(*g*) Ex qua ratione decidenda videtur quæstio, An in casu necessitatis interdum migrare liceat præceptum etiam Divinum, quam tractat noster L. III. c. 7. §. 5. & quam distinctius excussetunt THOMASIUS Instit. Jurisp. Div. *L. II.* c. 2. §. 130. & seqq. & TITIUS Observ. CXLI.

(*h*) Ita Daniel non omittebat, ut per diem ter in genua provolutus oraret Deum, etsi non ignoraret, ob edictum Regis mortem sibi imminere: considerabat enim, omissionem illam contemtum veri Dei involvere. V. Daniel VI. 10. H.

medico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. 2 Corinth. VIII. 13. Nec si alter in aquis periclitetur ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. SENECA de Benefic. L. II. c. 15. *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Sed quod præcepta negativa attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus (*a*), qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta aliquis evitandæ mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique ejus, & obsequio renunciet. Cum enim certum sit, Deum homini longe gravius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle pensare jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipsius facit; CARPYLLIDES in Antholog. L. I. Ἡ ῥα δικαίοις Ἀνθρώποις εὐσεβέων ἀπόλωλε χάρις. *Deperiit justis gratia nulla viris*: nefas utique fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Etsi qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, observandum, esse quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut institutum præsupponunt; cujus finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremæ necessitatis non extendendum; adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam a causa principali, vel tanquam a causa instrumentali. Hæc iterum dupliciter sese habet, vel ut nullum motum, nisi a causa principali impressum exserat, & quidem contra naturalem suam inclinationem, si quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinseco impulsu ad actum exercendum se convertat, licet prioris quoque causæ impulsio, aut directio adsit. Hic si quis homo posteriori modo ad actum concurrat, tanquam causa instrumentalis, actus iste non principali duntaxat causæ, sed & huic, tanquam suus, & ab ipso profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non instrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requiruntur (*b*) infra latius exponetur.

§. III. HIS PRÆMISSIS ad speciales quæstiones, quæ hic agitari solent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in sua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abscindere membrum insanabili morbo correptum (*c*), aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut sana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum usus membrorum impediatur. An autem summa necessitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id est, an ad effugiendam mortem ignominiosam, aut asperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum (*d*), superius disquisitum fuit. Porro quid in alios necessitas juris indulgeat, jam videamus. Carnibus hominum a nobis non cæsorum vesci in summa fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus (*e*), sed tamen nefarius non est. Verum quid de istis exemplis sit pronunciandum, ubi in summa cibi penuria alii sunt jugulati inviti, aut forte ducti, vix liquet (α); cum ex una parte lex homicidii

(*a*) Ut perjurium. JUVENALIS Satyra 8.

Ambigua si quando citabere testis
Incertaque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere caussas. H.

(*b*) L. VIII. c. 1. §. 6. 7. H.

(*c*) Vid. TITIUS Obs. CXLII.

(*d*) C. 3. §. 18. Ad hunc locum pertinet etiam quæstio, an conservandæ sanitatis causa liceat Venere illicita uti. V. Godofr. MONACHUS ad A. MCXC. *ubi de Friderico Duce Sueviæ, qui, suadentibus licet Medicis, id noluit.* SENECA Oedipo:

Ubi turpis est medicina, sanari piget.

Item an ob morbi curationem se castrare liceat? v. *Novell.* 142. *c.* 2. & *c.* 5. *X. de corpore vitiato*. Conf. CUJACIUS L. XVII. Observat. 24. H.

(*e*) Plane ut mumiam & sanguinem humanum in medicinam adhibere, inter illicita non habetur, ut Moralistæ docent. V. WULFERI Discurs. præliminar. in Itinerar. Joann. Saarii. Quin & citra necessitatem aliqua licite fiunt circa cadavera hominum. SENECA L. X. Declamat. 5. *Multum semper artibus licuit. Medici, ut ignotam vim morbi cognoscerent, viscera hominum resciderunt.* H.

(α) In hac quæstione, ut in aliis permultis etiam solet, Pyrrhonismo adhæret Auctor; quocirca neque nobis quid restat examinandum.

cidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra tristissimum hocce medium omnibus foret pereundum (*a*). HOMERUS Odyss. η. (v. 216. 217.) Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ. *Nihil enim odioso ventre impudentius, & qui sui necessario meminisse jubeat*. Vid. 2. Reg. VI. 28. 29. Deuteron. XXVIII. 53. Thren. IV. 10. JOSEPHUS Antiq. Judaic. L. IX. 2. & de Bello Judaico L. VI. c. 21. Diodorus SICULUS L. III. c. 40. Add. Historia de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, sortiti unum non sane reluctantem jugularunt, cujus sanguine intolerabilem sitim ac famem carnibus utcunque sedaverunt; quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. Prout ex Nicol. TULPIO in Observat. medicin. refert ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 2. §. 3. Qui censet *a navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem unius, & quisque in se, si ita contingeret, conspiraverint, atque periculum corporis periculo animæ antepoſuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vili pendere, ut ejus jactura alterius famem expleret: Nec reliquos ideo in socium suum sævire debuisse, ut stomacho suo consulerent*. Etsi huic reponi possit; aspere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui forte ducendum censent unum, ut reliqui serventur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. Jonæ I. 7. seqq. Unde nec animæ periculum hic fuisse metuendum. Illum animam suam vili æstimare, qui citra necessitatem eandem projicit. Nec sævitiam dici posse, ubi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo excipit, quam alter infingit. Velim quoque ejusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure scapha pertineat; an non sorte sint ducendi, qui projiciantur: & si quis sortiri detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, absque ulteriori deliberatione præcipitari queat: Verum circa ejusmodi casus rariores judicium nostrum nunc suspendimus.

§. IV. ISTHOC frequentius contingit, ut duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo utrique sit pereundum, ni unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri alias perituro, fata admoveantur. Vel etiam ut ex necessitate periculum mortis, aut magnæ læsionis intentemus alteri indirecte (*b*), ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; ut tamen mallemus quavis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam læsionem quantum in nobis est temperemus. Ejusmodi alterius læsionem uti nostro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque æstimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (ut fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsum mecum efferre possim; an quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horæ partes a me utcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi; duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit injicere, me simul secum perditurus, nihil videtur obstare, quo minus quavis violentia eundem a tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel ponte post se dejecto, vel porta clausa, alterum in præsenti vitæ periculo destituere potest, si uterque simul servari nequit (*c*). Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, ut pauci sint destituendi, quo summa rerum servetur. ARRIANUS de Expedit. Alex. L. VI. (c. 25.) Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἕκαστον ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. *Præ communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur*. Apud

VIR-

(*a*) Conf. TITIUS Observ. CXLIV. †

† Non audiendi tamen sunt, Titius & Barbeyracus, qui non solum humana carne vesci, sed etiam cædem illius, quem edere sibi quidam necessitate extrema adactus proposuit, licere contendunt; quas decisiones aures quidem exhorrescunt. A.

(*b*) Quo animo alioquin non pauci sunt, PHÆDRUS L. IV. Fab. 8.

Homo simulac venit in magnum periculum,
Effugium reperire alterius quærit malo. H.

(*c*) Alia exempla congessit FREINSHEMIUS Comment. ad L. IV. Curt. 16. v. 8. H.

VIRGILIUM Æneid. IX. (verf. 72. & feqq.) *Pandarus ut cernit, quæ fit fortuna loco, qui cafus agat res, Portam vi multa conver-fus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multofque fuorum Mœnibus exclufos duro in certamine linquit*. Apud EUNDEM L. XI. (verf. 584. & feqq.) pulfo Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec fociis aperire viam, nec mœnibus audent Accipere orantes*. Conf. LIVIUS L. XXVI. c. 15. ubi Thurini hoc prætextu fcelerate funt ufi. Apud FLORUM L. II. c. 18. de Numantinis dicitur; *Noviffime confilium fugæ fedit; fed hoc quoque ruptis equorum cingulis uxores ademere, fummo fcelere, per amorem*. Sic apud TACITUM Annal. XIV. (c. 32. 33.) tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniæ Camaloduni *non motis fenibus & fœminis juventus fola reftiterit* (add. LIVIUS L. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius unius oppidi damno fervare univerfa ftatuit neque fletu & lacrymis auxilium ejus orantium flexus eft, quin daret profectionis fignum & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis fexus, aut feffa ætas attinuerat, ab hofte oppreffi funt*. Cum tamen tanta neceffitas nondum premeret, humaniter Darius apud CURTIUM L. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis nolnit refcindere, addens: *Se malle infequentibus iter dare, quam auferre fugientibus* (a). Altero cafu, fi robuftior quis mortem intentans me perfequatur, ac in angufta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cefferit, aut id temporis locive anguftia non admiferit, licebit fane illum impellere, & per ejufdem ftragem fugam capeffere, etfi probabiliter ex ifto impulfu vehementer videatur affligendus. Nifi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro eodem periculum fubire debeam. Quod fi fugæ interpofitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta fi infans fit, aut claudus, faltem excufationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem faltum potius molitur, quam moras neftendo corpus hofti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifeftum eft. *Præfectus quidam militaris e prælio fugiens, hofte inftante, de fuis militibus unum in conferta turba antepofitum transfodit, ne fugæ mora crearetur*. Huic enim utique tantum erat virium, ut folo impulfu viam fibi facere poffet. Excufabitur tamen, fi præter intentionem armis fuis forte noxam intulerit. At vero fi quis petulanter, aut inhumane mihi obftiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hoftem profternere poffum, quantumcunque demum is inde lædatur. Conf. LACTANTIUS Div. Inftit. L. V. c. 17. qui noftris affertis nequidquam opponitur. Cæterum uti vitæ periculum quocunque modo declinaffe magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excufatur fuga, cum læfione obftantium fufcepta, fi cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum ufque refifti poteft, & ubi fuga periculum declinatur (b), etiam improvidum & importunum impetum confternatio excufat.

§. V. VIDEAMUS jam, an neceffitas noftram vitam fervandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis, vel clam vel aperta vi iftis raptis, fubvenire nobis queamus? Nobis ad folidam ejus quæftionis decifionem neceffarium videtur paucis libare caufas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ iftæ potiffimum funt, ut difcordiæ ex communione primæva ortæ tollerentur, atque induftria hominum aleretur, dum proprio quifque Marte res fuas quærere neceffum habet. Nequaquam autem ideo res funt diftinctæ, ut ne quis per eas aliis inferviret, & ut divitiis repertis folus incubaret; fed ut circa ufum illarum pro arbitrio quifque poffet difponere & ubi eafdem aliis communicare placeret, faltem occafionem obligationis ab altero adquirendæ haberet. Inde poft proprietatem rerum introductam data eft facultas hominibus, non tantum commercia infigni cum utilitate generis humani exercendi, fed & beneficentiam adverfus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore

(a) Idem judicavit H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 3. 4. ubi in comment. diffentit Zieglerus, quia lex juftitiæ naturalis vetet innocentem obtruncari. Cui refponderi poteft, hanc rationem non valere in collifu, & quicquid hic accidit, invafori imputandum. Plane ut facrilegii a Phocenfibus commiffi invidia in Thebanos redundabat, ceu a quibus illi in eam neceffitatem fuerunt compulfi. V. JUSTIN. L. VIII. c. 1. H.

(b) Nam, ut eft apud CÆSAREM VII. de Bell. Gall. 26. *Plerumque in fummo periculo timor mifericordiam non recipit*. H.

bore aliis liceret inservire. Vid. Ephes. IV. 26. Est porro ea dominii vis, ut dominus res suas ipse possit dispensare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo consequitur, quod res ab altero sibi debitas non statim ipse quis involare queat, sed dominum, ut ultro sibi eas tradat, poscere debeat. Quod si tamen iste ultro obligationi suæ satisfacere tergiversetur, haudquidquam ideo tanta vis domini ipsius erit, ut res alteri debita invito domino non possit eripi per auctoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, si merum jus naturale respiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema necessitate constituto rebus suis, quibus ipse pari modo non indiget, subveniat; nihil tamen obstat, quo minus per legem civilem in perfectam ista obligationem evalescat. Uti apud Ebræos factum fuisse memorat SELDENUS L. VI. c. 6. de J. N. & G. ubi per forensem sententiam ad dandam eleemosynam cogi poterat, qui quod sibi erat præstandum denegaret. Unde mirum non est, ipsos noluisse pauperes suos quidquam ex alieno sibi sumere, sed rogando tantum accipere a privatis, aut a publicis eleemosynæ exactoribus. Adeoque subreptionem alieni per extremam necessitatem apud ipsos pro furto aut rapina habitam. Quod si tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non sit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas suppetat, ut pretio aut opera egestati præsenti quis subvenire possit (*a*), num ideo fame fuerit moriendum? Num ulli instituto humano tanta esse vis poterit, ut si alter officium facere negligat, mihi pereundum sit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo discedendum? Igitur non judicaverim furti crimine se illum adstringere, si quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum necessariarum, aut quibus corpus contra sævitiam frigoris munitur versans, postquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata sua opera, illas ut ultro sibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas subducat; præsertim ubi intentionem habeat earum æstimationem præstandi, quando copiosior fortuna arriserit. Cæterum quod ejusmodi necessitas possit contingere, frustra negatur (*b*). Quid enim, si quis in aliena regione inops, ignotus, amicisque carens destituatur, naufragio ejectus, aut subducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium casu perierit? Si nemo inveniatur, qui egenti subvenire, ejusve operam conducere velit; aut, uti fieri suevit, ipsius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra necessitatem hunc stipem petere crediderint; an ideo misero fame fuerit pereundum? Equidem Proverb. VI. 30. 31. fur vocatur, furti pœnæ obnoxius, qui res alienas surripit ad explendam famem suam. Sed accuratius inspicienti patet, istum furem haudquidquam extrema necessitate, qualem nos supponimus, urgeri, aut iniquo fato citra suam culpam & desidiam in famem incidisse. Nam utique innuitur, domum ipsum habere, & supellectilem, quæ sufficiat ad restituendum septuplum (*c*), quam poterat vendere, aut oppignorare, inventurus utique emtorem aut creditorem temporibus copiosis & tranquillis. Neque enim apparet, ibi præsupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuisse patratum. Et qui non amplius habebat, unde sese aleret, debebat se in servitutem vendere. Vid. Levit. XXV. 39. SELDENUS L. VI. c. 7. Non obstat Proverb. XXX. 9. Ab aliis quoque hoc exemplum ejusmodi necessitatis adfertur. Versatur quis in regione ignota & aliena, ab justo invasore impetitur, salutis via nulla est, nisi ut fuga arripiatur. Adest ad manum alienus equus, sed cujus restituendi nullum medium apparet, cum

nec

(*a*) Non facile ita quisquam judicabit. Imper. Valentin. Novell. XI. *Nihil est, ad quod non desperatio salutis impellat. Nihil turpe, nihil vetitum credit esuriens. Sola cura est, ut qualicunque sorte vivatur.* Necessariam hanc necessitatem dixit TERTULLIANUS de corona militis. H.

(*b*) Quid etiam si Dardanarii annonam flagellent, & clausis horreis frumentum supprimant, magistratibus officium facere negligentibus, aut cum illis colludentibus? H.

(*c*) Grotius in notis ad hunc locum contendit, ita eum reddi debere, *etsi* (fur) *septies in furto deprehensus fuerit, septies restituere* (tantum) *cogitur*, id est, sola restitutione delictum luet. In qua versione tamen ipsa, ponitur, furi bona esse, quia ultra id, quod ereptum esset, restitui debebat. Vid. Exodi XXII.

nec dominus noscatur, & equus longius sit abducendus.

§. VI. Grotius L. II. c. 2. §. 6. eam difficultatem isthoc modo expedire instituit: Eos, qui ab initio distincta rerum singularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem istis addidisse intelligi; quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum usu, quando alter citra earundem usum servari nequit; adeoque in ejusmodi casu necessitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus est, in communionem primævam rediisse censeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia distincta instituerunt, singulos cum singulis pactum inivisse, ut abs aliorum rebus, nisi quantum domini concedunt, manus abstinerentur; ut tamen, ubi extrema urgeret necessitas, cujuslibet re, citra quam servari quis nequit; tanquam in medio posita, uti sit concessum. Cum enim in legibus scriptis ea sit sumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id autem esse æquissimum; ut cuique se conservare indulgeatur ea re, quæ ipsi unica tunc occurrit. Enimvero hic non deest, quod in dubium revocari possit. Nam si in necessitate quis accipit jus asferendi sibi res alienas, velut in medio istæ forent positæ; non apparet, quare quis easdem ipsi domino, qui pari necessita premitur, ubi viribus prævaluerit, non possit eripere. Id quod tamen Grotius non concedit (a). Deinde ejusmodi rerum, quas velut in medio positas meo jure arripio, restitutio haudquidquam est facienda; quam tamen hic Grotius requirit. Et fuerat quoque distinguendum, utrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per socordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim sibi queant usurpare; adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere ejusmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra suam culpam calamitosis merito subvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quo facit illud Plutarchi Apophthegm. Lacon. (pag. 223. C.) *Cum maritimus prædo incursiones in agrum Laconicum fecisset, esseique deprehensus, ac diceret: se non habuisse, unde stipendia suis militibus persolveret, neque se ab habentibus potuisse impetrare, ultro ut darent; itaque venisse, ut vi auferret; Cleomenes dixit: Σύντομος πονηρία· compendiosa est hæc malitia.* Add. Pandulfus Collenutius Rer. Neapolit. L. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui fato; aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, jus esse domino in rem suam, etiam adversus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hactenus saltem, ut possit dijudicare, dignusne sit ille misericordia, an minus; utque adeo materiam habeat oportuno beneficio egentem sibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiæ locus, si quis alteri tribuat, quæ per vim jure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthæc expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum, qui est locuples, teneri succurrere innocenter egenos ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet; sed tamen, si summa urgeat necessitas, id eam efficere, ut istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur, id est, ut extra ordinem adeatur magistratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens necessitas dispellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur; jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo ultro pronum, simulque alios beneficio devinciendi sit materia. Istud ubi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus

(a) Imo Grotius, habiles in hypothesi sua terminos voluisse videtur, ita nimirum, ut in dubio possidentis conditio melior censeatur; &, tum demum jure communionis aliquid auferre liceat, si id alteri supervacuum.

cibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas Grotius assertioni suæ subjungit. Nam cum inevitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum necessitas possit evadi; puta adeundo magistratus, preces adhibendo, promissa restitutione, ubi fata mollius fluere cœperint, operam offerendo. Deinde huc descendi non potest, ubi dominus pari necessitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præsupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne sic quidem invito rem suam eripi debere, si manifestum sit, eum mox in eandem necessitatem deventurum, si res ista alteri cesserit. Hic enim sibi quisque proximus est. Facit quoque huc illud apud HERODOTUM Urania (p. 315. Ed. H. Steph.) cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Necessitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impossibilitatem*. JCtorum regula, quam Grotius hic adducit, *in pari causa possidentis conditionem esse meliorem*, huc non videtur quadrare (*a*). Nam tunc tantisper pro possessore pronunciatur, quando petitoris jus nondum liquidum est. Verum de domini jure hic nullum est dubium: cum hoc duntaxat quæratur; an per solam legem humanitatis ego tenear perire, ut alter servetur. Quod nemo adseveraverit. Cæterum apposite ad casum propositum apud CURTIUM L. VII. c. 1. dicitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum*. Denique & nos asserimus, restitutionem, ubi commode fieri possit, esse faciendam, in primis ubi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod si autem res sit modica, quæque alterius facultates gravare nequeat, sufficiet, si velut ex debito gratitudinis, ubi occasio tulerit, ostendamus, nos libenter ipsi beneficium fuisse debituros, si per eiusdem tenacitatem licuisset. Sed quod Grotius quoque restitutionem fieri debere adserit (*b*), id ipsius hypothesi parum congruit. Nam si in casu necessitatis primævæ communionis jus redibat, sic ut quis suo jure rem alienam receperit, nulla erit facienda restitutio. Sed quia hæc fieri debet, apparet sane, domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere, gratis, aut accepto pretio, aliave pensatione. Quod quia iste negligebat, necessitas jus quidem dedit eam rem arripiendi, sub isto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipsum, vel ad æstimationem refundendam obligaret.

§. VII. SUPER eadem quæstione ac aliis non minus in diversas partes disceditur. *Cap. si quis X. de furtis* glossa intelligit duntaxat de modica, non autem de summa necessitate. Didac. COVARRUVIAS de cap. Peccatum P. II. §. 1. num. 3. eandem fere cum Grotio fovet sententiam. *Quod ob necessitatem extremam*, inquit, *liceat absque furti vel rapinæ vitio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem, rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Siquidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinatæ, & destinatæ ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dictat ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extremæ*. Adducitur locus Ambrosii ex GRATIANI *decreto c. sicut hi. dist.* 47. *Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis*. Ant. PEREZIUS *ad tit. Cod. de furtis* §. 3. pro eadem sententia has affert rationes; quod vi majore quis id compellatur facere, nec præsumatur dominus invitus, quia consentire, & ultro indigenti subvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediæ tamen necessitate liberatum,

(*a*) Verum Grotius hac regula juris civilis tantum utitur per modum accommodationis.

(*b*) Utique vero ex principiis auctoris nostri dubium hoc expeditius solvitur, quam quidem hypothesi Grotiana; cui frustra suppetias ferre voluit van der MUELEN in Commentario P. II. p. 88. adhibita distinctione inter jus *usus* & jus *proprietatis*.

ratum restituere debere, quæ accepit. Anton. MATTHÆUS ad L. XLVII. *D. tit.* 1. §. 7. inter crimen & pœnam distinguendum arbitratur; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, pœnam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino hic furtum committatur, hisce rationibus probare instituit; quod utique lucri faciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad quod reponi potest, vix videri lucrifaciendi causa rem alienam eripere, qui per eam extremæ suæ necessitati consultum it, eo animo ac voto, ut eandem quam ocyssime possit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienæ* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præsenti casu, quo commodissime fieri poterat modo, arripere posset. Præterea IDEM jactat, *viro sapienti atque bono nullam tantam vim inferri posse, ut sciens aliqua se turpitudine contaminet; atque in ejusmodi casibus*, ut CICERO scribit de Offic. L. III. (cap. 5.) *suum cuique incommodum ferendum esse potius, quam de alterius commodis quidquam subtrahendum*. Enim vero speciose philosophari extra necessitatem constituto in proclivi est. Vid. OPPIANUS Halieut. L. III. v. 197. seqq. Neque major in ejusmodi facto, prout id a nobis fuit determinatum, turpitudo est, quam quod in fama ad sordidos, & bestiales cibos etiam splendidi homines interdum descendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui ejus rei jactura gravis non sit, minuti quid subtrahitur, ne quis fame, aut per injurias æris pereat. Circa *L.* 2. § 2. *ad L. Rodiam de jactu*, monet, *publica utilitate urgente, quod quisque frugum domi flagellat, id eum ad annonæ subsidium proferre debere; non tamen singulis indulgendum, ut suo arbitratu auferant, quod sibi desit, aliis superat. Id enim publica auctoritate magistratuum esse faciendum*. Sed an ideo fame moriendum, ubi a magistratu nullum est subsidium sperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inveniri dispensationem*, id vanum est. Nam in superioribus sat rationum est allatum, quare non sit præsumendum, legem de furtis ad præsentem casum extendi debere.

§. VIII. DENIQUE videtur & necessitas circa res nostras versans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen restrictione, ut citra nostram culpam illud periculum rei nostræ extiterit, ut idem commodiore via dispelli nequeat, ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiorem perdamus, ut æstimationem ejusdem præstemus, siquidem ista alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quo fundamento nititur æquitas *legis Rhodiæ de jactu*, qua *cavebatur, ut si levandæ navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est*. Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati sunt. Sic funes & retia, in quæ navis mea impulsa est, discindere licebit, si aliter illa explicari nequit. Vid. *L.* 29. §. 3. *D. ad L. Aquiliam* (*a*). Ita tamen, ut si citra culpam meam factum id fuerit, damnum utrinque commune sit (*b*). Sic orto incendio coque meis ædibus imminente, licebit vicini ædes dissipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, id damnum sarciant. Quanquam enim *L.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.* statuat (*c*), ubi incendium pervenisset ad ædes, quæ dejectæ sunt, eum, qui dejecit, esse absolvendum: communis tamen sententia æquitati magis accedit: (Add. *L.* 49. §. 1. *D. ad L. Aquil.*) si urgente incendio, domus aliqua diruta sit cæterarum conservandarum causa, id damnum esse sarciendum a vicinis (*d*), ad

(*a*) Ut variis edictis & judicatis rebus Belgarum probat GROENEWEGIUS ad d. L. 29. H.

(*b*) SENECA IV. Controv. 4. *Necessitas est, qua ruinis incendia opprimit*. H.

(*c*) Nisi forte τὸ *pervenisset* in d. l. significat, *pervenire potuisset*: V. & *l.* 3. §. 7. *D. de incend. ruin. & naufrag.* H.

(*d*) Quod in applicatione ad casus obvenientes maximis difficultatibus premi, recte monet TITIUS Observ. CXLV. Unde in bene ordinatis civitatibus quibusdam jam eo decurritur, ut a singulis, quorum interest non fieri incendia, statis temporibus in singulare aliquid conferatur ærarium, e quo deinceps ædificia combusta instaurentur.

ad quos verisimiliter ignis potuit pervenire, etiamsi ad domum, quæ diruta est, nondum pervenisset. Id enim sane durum nimis foret, cum per alterius rei destructionem rem meam servaverim, in illum solum devolvere damnum, me immuni (*a*). Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quæ a JCtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, ubi possessor rei ruinosæ, ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adigitur de damno, si quod vitio operis contigerit, præstando: ac si illud renuerit, per edictum prætoris ego immissionem in ruinosas istas ædes obtineo (*b*). Uti & illud, quod interpretes juris Romani tradunt, si quis fundum, confinibus undique prædiis non servientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere a judice confinem, ut aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoque Grotius L. II. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino jurisdictione, & fructibus; denique si id fiat animo reddendæ custodiæ, simul atque necessitas illa cessaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipse etiam atque etiam locum custodiat, oblatis quoque ad eam rem sumtibus, aut si malit, inutilem eundem ad præsidia recipienda faciat. Item, ubi sumtus in ejusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, nisi ipse utique eosdem facturus erat; nec obtentu factorum sumtuum ultra necessitatem isti loco incumbendum; cum alter per eos sumtus non istius loci meliorationem, sed propriæ religionis defensionem spectaverit. Recte tamen Boeclerus ad d. l. Grotii monet, ex usu omnium sæculorum & populorum constare, neminem putare, se teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoste timenti, occupationem loci, aut arcis suæ (*c*), si impedire possit. Adeoque si alter occupaverit, hoc ex iis esse, quibus facilior venia tribui potest, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hostem suspicio possit oriri, dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare; sic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipsum devolvi queat. Imo si vel maxime hostis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen si is alterum inde exturbare instituat, belli calamitatibus iste subjicitur, quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & nescio quam parum consultum est, plures in domum suam hospites recipere, quam quos commode iterum possis expellere, & quibus nolens amicus esse cogaris, quique tibi, si libido subegerit, ultro migrationem injungere queant.

(*a*) Et quod ob metum sive periculum naufragii liceat jacere res alienas. Quanquam & tum ab illis, quorum res conservatæ sunt, contributionem (avariam vulgo vocant) pro rata fieri oporteat. Quo pertinet Lex Rhodiensium (de quorum eunomia v. STRABO L. XIV. Geograph. & Ubbo EMMIUS de Rep. Rhodior.) & tot. tit. *D. de L. Rhodia de jactu*. H.

(*b*) Arg. *L.* 12. D. *de religios.* Conf. BRUNNEMANN. *ad l. final. de Servit.* V. P. MEVIUS. Part. I. Dec. 28. Exemplis hisce adde, quod frequens est inter populos, ut ob necessitatem alter alterius navibus, quæ adsunt, manum injiciat iisque utatur. Ita Xenophon tempore necessitatis naves prætereuntes cogebat, ut exercitum suum abducerent. Quod ipse pluribus memoravit. L. V. Histor. expedit. Cyri ab init. Bene vero hic monuit Xenophon, *considerandum, an æquum sit, eos, quas cum navibus subducturi essent, impensa communi a se ali, quam quidem diu ipsorum causa manserint: atque, num etiam merces vectura sit danda, ut pro navata tam utili opera & ipsi commodum aliquod percipiant*. Quod comprobavit exercitus. Subjicit Xenophon: *Postea merces, quæ illis navibus vehebantur, eximebant, milites & custodes constituebant, ut eæ salvæ dominis essent: navigiis ad vectionem utebantur*. Hujusmodi exemplorum aliquot etiam adduxi Dissert. de collision. Legum Sect. 2. §. 13. H.

(*c*) Enimvero de his quæstio non est, sed de illis, qui propriis opibus urbes, oppida aut arces defendere haud possunt. Fœderati Belgæ apud H. GROTIUM L. IX. Histor. Belgic. ad A. MDC. Cæsaris legatis, loca & damna Germaniei soli repetentibus, respondebant: *Merita hosti & damna imputari & occupata defensioni loca, qui prior solo pacato intulisset exercitum. Id si Hispano condonaretur, at certe sibi noxium esse non debere, quod suasisset necessitas*. H.

SAMUELIS PUFENDORFII

DE

JURE NATURÆ

ET GENTIUM

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM, REPARETUR.

QUid homini adverſus ſeipſum exercendum iniungat lex naturalis, quantumque ei licentiæ, aut favoris circa conſervationem ſui, rerumque ſuarum eadem indulgeat, haſtenus expoſuimus. Jam tranſeundum eſt ad illa præcepta, quibus officia adverſus alios homines obeunda continentur. Ea ſupra (*a*) diviſimus in *abſoluta & hypothetica*. In claſſe *abſolutorum*, quæ citra omne antegreſſum humanum inſtitutum omnes homines obligant, merito principem locum (his duobus) deferimus: (I.) *Ut ne quis alterum lædat, utque* (II.) *ſi quod damnum alteri dederit, id reparet* (*b*). Eſt quippe hoc omnium latiſſimum (*c*), omnes homines ut tales complexum; idemque facillimum, utpote nuda actionis intermiſſione conſtans, niſi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non poſtremas tenet enormis propriæ utilitatis amor, quandoque compeſcendæ ſunt. Quin & maxime neceſſarium idem eſt, quod citra illud ſocialis hominum vita nullo modo conſiſtere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miſcet, cum eo tamen tranquille vivere poſſum, modo nulla ratione me lædat. Imo a maxima mortalium parte nihil amplius quam iſthoc deſideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. Aſt cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice poſſim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem ſui rerumque ſuarum inſeverit, ut

(*a*) L. II. c. 3. §. ult.

(*b*) Imo præceptum Socialitatis, monente TITIO in Obſerv. CLI. in hæc tria ſpecialia commode reſolvi poteſt, (1) Neminem læde. (2) Malum ab aliis averte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera præcepta ſpecialia, pro objectorum varietate, veluti concluſiones elici poſſunt.

(*c*) Quæ duo officia junctim ab Auctore propoſita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris intereſſet ea ſeparari; in primis quum hujus §. tractatio ad illud prius pertineat. Separavit ea PUFENDORFIUS ipſe in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur (*a*). SENECA de Ira L. II. cap. 31. *Nefas est nocere patriæ: ergo civi quoque; nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si universum venerabile est. Ergo & homini; nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. Salva autem esse societas nisi amore & concordia partium non potest* (*b*). Muniuntur autem hocce præcepto, & velut sacrosancta esse jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam ejusdem præcepti vis sese per omnia instituta ac conventiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent (*c*). Sic ut quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis præceptis affirmativis virtualiter insit, dum illa unum ponendo ipsius contraria removent. Quam manifeste autem hujus legis necessitas quorumvis sese animis ingerat, apparet ex SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit* (*d*). CICERO Offic. III. (c. 5.) *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. II. Ex HOCCE porro præcepto consequitur, *si cui abs aliquo læsio sit illata, damnumque datum ullo modo, quod ipsi recte potest imputari; id, quantum ejus fieri potest, ab eodem esse* (*e*) *sarciendum* (*f*). Cum alias vanum sit præcepisse, ne alter lædatur, si ubi de facto is læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam (*g*) citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis pravitas mortalium unquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. III. DAMNUM etsi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, ut omnem læsionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis

(*a*) Et LUCRETIUS L. V.

Circumretit enim vis atque injuria quemque:
Atque unde exorta est, ad eum plerumque revertit.
Nec facile est placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis. H.

(*b*) Add. SENECA Epist. XCV. pag. 464. & seqq. Edit. Lugd. Batav. 1672. & Epist. CIII.

(*c*) Læsionem autem illam ad tria vocabula Græci revocant, ὕβριν, βλάβην, θάνατον· *injuriam, damnum, cædem*. ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

(*d*) Jam antea CICERO quoque de Finib. III. 11. monuerat, neminem esse, qui sine scelere, quo tendat, pervenire non malit, etiamsi impune futurum videat factum. *Quis est enim*, inquit, *aut quis unquam fuit, aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quovis velis, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire.*

(*e*) Ut ad sarciendum damnum datum obstricti simus, necesse est, ut (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel positiva prohibitum sit, (2) ut dolo, culpave nostra id contigerit, (3) ut alteri id datum sit invito. Quod si consenserit, adhuc restrictionibus opus est, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

(*f*) Hæc verior est ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quærentis in contractu involuntario. Cæterum in argumento hoc diligenter separanda, quod recte monuit H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 17. §. 22. vitiositas actus ab effectu: illi pœna respondet, huic damni reparatio. Bene idem GROTIUS Prolegom. Histor. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex ultima sapientia petitum, quod in delictis duo spectabant, læsum jus privati, & læsam societatem publicam. Itaque mulctæ duæ pendebantur (quod & Tacito notatum) altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut civitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicæ, qui peccavit, per eam restituitur. Illud Wedrigeldum, id est, pro talione datur.* H.

(*g*) Antea hic legebatur: *neque etiam*. Sed quum his verbis nova ratio, non ratio rationis proponatur, versionem Cl. Barbeyraci sequi maluimus, ipso præeunte AUCTORE Op. min. L. I. cap. 6. §. 4.

nobis id notat omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit a natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; sive denique omissionem aut denegationem alicujus præstationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur (*a*). Huc quoque facit QUINTILIANI Declamatio 13. ubi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuefieri possit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunque illas habendi jus est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut servitutem injunctam intelligi, ut apibus passim citra ullius prohibitionem vagari liceat. Add. L. 27. §. 12. *L.* 49. *D. ad L. Aquil.* Hic tamen observandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quæ posteriori modo debentur. Nam cum isthæc ab altero ex ultroneo velut impulsu virtutis cujusdam debeant præstari, mihique non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconveniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi per modum beneficii ultronei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interversis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. cap. 4. *Πλεονεκτεῖ οὐδὲν γὰρ ὁ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν*. *Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrit per tenacitatem*. Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἔλαττον seu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio (cap. 4.) ubi contendit, quanquam fortasse Lateranensis Plancium dignitate superaverit, penes populum tamen fuisse, isto præterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutri jus perfectum fuerit quæsitum (*b*). *Est conditio*, inquit, *liberorum populorum, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique*. Et tamen IBIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi sumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa istud dictum GROTIUS L. II. cap. 17. §. 3. monet, cavendum esse, ne confundantur, quæ ad diversum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiserit facultatem suo nomine munia assignandi; ubi hic indignos dignis prætulerit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen jus est, electorem istum rationem gestorum damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis pensationem poscendi (*c*). Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum haudquidquam jus habeat adversus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prensandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitæ, sed ambiguæ.

(*a*) Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipsam naturam alicui adsunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quæcunque, instituto aliquo & conventione humana sunt quæsita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto id auferri, corrumpi, aut usibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Unde hoc ipso interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur, qualia est cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ sunt similia. AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 6. §. 3.

(*b*) Alia itaque caussa fuit Caroli VIII. Regis Galliæ, Maximiliano Annam Britannicam præripientis, quum hæc Maximiliano jam per procuratorem desponsata fuisset. Aderat enim jam mutuus in conjugium consensus, quamvis sine intentione statim cohabitandi, in aliud scilicet tempus dilata hac consuetudine.

(*c*) Vid. Novella JUSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes JULIANI c. 556. p. 193. quæ laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

guæ istius spei æstimationem. Est & hoc circa æstimationem damni observandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti (quanquam hi jam per se æstimari possint tanquam peculiares res,) sive adhuc sperentur (*a*), si modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindic.*) deductis tamen impensis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessarii; ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut proprius a fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æstimanda messis in herba perdita, quam quæ jam maturis flavescit aristis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius ædes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. *L. 5. C. de rei vindic.* Add. quoque *L. 22. §. 1. L. 23. princ. D. ad L. Aquiliam.* Ex Philone Judæo de victimis (pag. 653. Ed. Genev. 884. D. Ed. Parif.) constat, si quis ob damnum alteri datum pœnitentiam egerit, damnum id debuisse restituere, superaddita quinta parte pretii, in solatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifestum, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali necessitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII. 6. *L. 27. §. 8. L. 30. §. 3. D. ad L. Aquil.* M. Seneca L. V. Excerpt. Controv. 5. Strabo L. XII. (pag. 371. Ed. Genev. Casaub.) de Ariarathe rege refert, quod *angustiis quibusdam obstructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque insulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi sit moratus. Clausura vero ad unum, rupta aqua, soluta est, intumefactusque Euphrates magnam Cappadociæ partem traxit, & multas habitationes, & consita delevit. Agrum Galatarum non parvo affecit detrimento* (*b*). *Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei judicio Romanis commisso.* Libanius Progymn. (pag. 12. D. Ed. Parif. Morelli.) Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθούντων κομίζεται τὸν λόγον. *Id quod occasionem præbuit, consequentium omnium causam habet.* Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Lex Wisigothorum L. VIII. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. Circa illos, qui damnum dant, repetendum est ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Potest quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per se; verum etiam per alios: potest & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab isto postulari, quia ad istius factum aliquid contulit vel faciendo, (quod non debebat (*c*)) vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipse principalis causa habeatur, vel uterque pari passu ambulet, vel idem accessorii, & causæ minus principalis loco sit. De his igitur omnibus sciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, seu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejusdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut sine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istique adeo velut superflui accesserint. Ubi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen præsentis damni nulla pars ab ipsis profluxit, restitutio ab iisdem postulari nequit. Haudquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, si vel maxime ipsi operam aut consilium non accommodassent, alios tamen non fuisse defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipsos damnum utique fuisse dandum. Sufficit enim ipsorum ope-

(*a*) (Vid. *L. 62. §. 1. D. de Rei Vindicat.*) Conf. *L. 39. §. 1. de Legat. 1. L. 4. C. Unde vi cap. gravis II. X. de restitut. spoliat.* Aliquando tamen respectus ad possessorem habetur, si scilicet is rem volente domino tenuit. V. *L. 3. C. de pignoratit. action.* H.

(*b*) Non injuste. Vere enim & juri naturali convenienter ULPIANUS in *L. 1. §. 22. D. de aqu. & aqu. pluv. arcend. Semper hanc esse servitutem inferiorum prædiorum, ut natura profluentem aquam excipiant.* De quo fusius dixi alio loco. H.

(*c*) Hæc verba inseruimus, poscente ea sensu verborum, sequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

operam revera aliquid efficaciæ habuisse circa producendum damnum. Neque vero isti alii immunes erant futuri, si & ipsi hic manus admovissent. Et videmur in universum hancce regulam dare posse circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille susciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit; is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque insultant? Vid. Ps. CXXXVII. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui pravum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excusant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod affertur ex CICERONIS Philippica 2. (c. 12.) *Quid interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum*, Non est seria aliqua sententia, sed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec si maxime seria esset, ad reparationis obligationem posset extendi. Unde & idem dictum Ciceronis minus apposite videtur applicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo prætorii præfecto dicit: *Nunquam clienti vel servo agere quidquam jussisse illicitum; sed si eorum quenquam crimen ullum comperérat admisisse, vel ipsa repugnante justitia, non explorato negotio sine respectu boni honestique defendebat*. Nam & istis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defensione sua impediebat, ne damni a suis dati reparatio fieret. (Ut proinde amplius aliquid adesset quam simplex approbatio aut apologia mali, quod aliis intulissent (*a*).) Quod autem attinet eos, qui consilium dant, id quidem certum est, si quis modum damni inferendi suggerat, eum ad reparationem teneri. Sed si quis tantum in genere suadet alicui; ut verbi gratia ad latrocinia, ad furta se applicet, aut si quis destinationis jam certo (*b*) assentiatur; uti timidi Principum consiliarii, aut adulatores solent, is ad reparationem haudquidquam teneri videtur. Conf. Ant. MATTHÆUS de Crim. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, observandum; tunc demum ex sua omissione ad reparandum damnum ipsos teneri, si omiserunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant (*c*), non si quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque si intercipiantur ad reparationem agere potero (*d*). Quicquid contradicat ZIEGLERUS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QUOD si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præstanda reparatione hic ordo servabitur, ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad necessitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal. action.* Lex WISIGOTHORUM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In ejusmodi enim casibus patrator facinoris, seu qui manus admovit, instrumentalis erit causa. Ubi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si a prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non a pœna.) Sed quid si a pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum: an vero pro rata duntaxat parte? GROTIUS d. l. §. 11. hic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit*. Quæ satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare

(*a*) Quæ verba ipsa quoque recte adjicit Cl. Barbeyracus in versione sua, quia sine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

(*b*) Qui locus mendo carere videtur: etsi Cl. Barbeyracus, reponat *destinatis*.

(*c*) Exempli gratia, si quis fundo suo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 39. §. 1. ad L. Aquil.* H.

(*d*) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen inter eos non esse damni reparationem, facile liquet. H.

drare arbitramur. Tres ſunt, qui faces ſimul alicui domui injecerunt. Hic actus incenſæ domus totus videtur a ſingulis proceſſiſſe, etſi non a ſolis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum facem injeciſſet: At ſi plures aliquem fuſtibus invaſerint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excuſſerit, ſinguli non de tota læſione tenebuntur, ſed quiſque pro eo, quod ipſe fecit. Etſi ſæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in ſolidum damnentur; præſertim ubi conſpiratum inter ipſos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, ſi diſtinguamus inter actus dividuos, & individuos. Hi ſunt, ad quos multi concurrunt, ſed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit ſecuturus, neque ſingulis certa velut pars iſtius queat aſſignari: uti eſt incendium, perfoſſio aggeris; & ſimiles. Nam damnum inde datum idem fuiſſet ſecuturum, ſi vel maxime unus tantum ei facinori manus admoviſſet; ſic ut definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a ſingulis provenerit. Ad talem actum ſi plures concurrerint, ſinguli tenebuntur in ſolidum haſtenus, ut, ſiquidem omnes ſimul comprehendantur, æquales damni partes ſinguli ſarcire debeant; aſt ubi reliquis elapſis unus duntaxat ſit comprehenſus, ab ipſo ſolidum poſſit exigi. Nec minus, ſi ex deprehenſis aliqui non ſint ſolvendo, locupletes in ſolidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione pœnæ, quod ibi uno ſolvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non ſit, (etſi per modum pœnæ id non raro fiat:) ſed ut ſolida pœna pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens eſt. Quo ſpectat caſus ille apud QUINTILIANUM Inſtit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadrupulum ſolvat, duo ſurripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadragena, illi poſtulant, ut vicena conferant.* Ubi contra fures videtur pronunciandum (*a*). Nam ex legibus Romanis actio furti ſive dupli ſive quadrupuli tantum ad pœnæ perſecutionem pertinebat. §. *ult. Inſtit. de oblig. quæ ex del. naſc. L.* 7. §. 5. *L.* 8. *D. de jurisdictione. L.* 6. *princ. D. arborum furtim cæſarum. L.* 34. *D. de injuriis.* Add. *L.* 11. §. 2. 4. *D. ad L. Aquil. L.* 51. §. 2. *ibid. L.* 15. §. 2. *D. quod vi aut clam. L.* 21. §. 9. *D. de furtis.* HOTOMANUS Illuſtr. Quæſt. 32.

§. VI. CÆTERUM ut aliquis a nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen abſque negligentia, eaque vel leviore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic ut iſta læſio recte nobis imputari nequeat. LYSIAS Orat. XXX. (c. 3.) Οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίγνεται. *Nemini ſponte infortunium accidit.* Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data ſunt; Vid. Exod. XXI. 28. ſeqq. 33. ſeqq. & GROTIUS ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem ut exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, ut noſtra converſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. *L.* 6. §. 7. *L.* 14. *D. de offic. præſidiis*, *L.* 27. §. 9. *in fin.* §. 29. 34. 35. *L.* 27. 29. §. 2. 3. 4. *ad L. Aquiliam.* Deut. XXII. 8. ex qua a paritate rationis vetari tradunt Judæi habere ſcalas fractas (*b*), & canes mordaces. Imo & leviſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt (*c*), ſi modo negotii indoles exactiſſimam diligentiam non ultro velut adſpernetur;

(*a*) Secundum hos nimirum diſtinguebatur inter actiones rei perſecutorias & pœnales: in illis unius præſtatio alios non liberabat: ſecus in his. V. d. ll. Add. *L.* 14. §. *final. & ſeq. D. quot. met. cauſ. L.* 3. *Pr. ſi menſor falſ. mod. L.* 1. *C. de condict. furtiv.* junctin. *L.* 5. §. 3. *D. ne quis eum, qui in jus vocat*, H.

(*b*) Vid. CLERICUS ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem CLERICUS ad Exod. XXI. 33. & XXII. 5. 6.

(*c*) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, contentum ſe fore reapſe declarat. Licet non pauci aliter ſentiant. V. BRUNNEMANNUS *ad L.* 44. *D. ad L. Aquil. n.* 3. H.

netur; aut si non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat (*a*); puta, si quis in fervore pugnæ, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat. Sic apud Æ-LIANUM V. H. L. III. c. 44. adolescenti, qui in socium ensem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia respondit: Ἔκτανες τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίηνεν Αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. *Defendens socium verso mucrone necasti: purior es manibus nunc, quam prius esse solebas*. Add. EPICTETUS Enchir. c. 39. & SIMPLICIUS ad d. l. circa finem, nec non *L.* 44. *L.* 52. §. 4. *D. ad L. Aquil. & interpretes ibi*. Ex casu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifestum est, ubi scilicet nulla alicujus culpa admixta est. Id porro (*b*) dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab suis animalibus per suam culpam, aut se instigante data sunt; aut si ex naturali & usitata ferocia animal ipsius alterum læserit, aut per ordinarium instinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem custodire, ne alteri damnum dare possent. Nam ubi a me nihil admissum est, quod imputari mihi queat, nulla ratio est, quare ego magis, qui invitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L.* 5. §. 2. *L.* 7. §. 3. *ad L. Aquil.* Quod si tamen pauper a locuplete per casum fortuitum sit læsus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIUS quidem d. l. §. 21. censet, eas ex jure civili positivoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præcise a jure naturali non distitentur (*c*). PLATO de LL. L. XI. (pag. 978. Ed. VVechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.) *Si servus vel serva alienæ rei offecerit, sive imperitia, sive immoderato aliquo usu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam præbuerit, dominus ejus aut satisfaciat, aut servum servamque illi, qui damnum passus est, tradat*. Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gentis Romanæ, (cap. 6. Ed. Pitisci) de Evandro, qui furacem servum Cacum Recarano Herculi noxæ dedidit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, læsus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione constitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læsus fuissem (*d*), quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quærendi (*e*); ea facultas per divisa rerum dominia mihi præclusa non intelligitur. Et cum dominus vero ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit favorabilior (*f*), quam lucri adquisitio: apparet recte a domino animalis postulari, ut damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dedat. Idque multo magis procedit in servo, qui utique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit, æquum sane est, ut dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Præsertim cum citra hoc servo daretur licentia

(*a*) Ita Henricus II. G. R. in hastiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. THUANUS L. XXII. ad A. 1559. Adde CARPZONIUM Dec. illustr. 295. ubi de occiso in athletico certamine. H.

(*b*) Inseruimus hoc loco duos versus infra loco non suo positos, judicium sequuti Cl. Barbeyraci.

(*c*) Imitatus, uti videtur, Solonem, qui, ut in ejus vita auctor est Plutarchus, scripsit & de pauperie a quadrupedibu. data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi jubens. Adde LL. Wisigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Bajoariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

(*d*) Et animal persequendi, a nemine impediendus. H.

(*e*) Quoniam dominium alterius jus Vindictæ mihi auferre non potest. H.

(*f*) Adhæc dominus vitium animalis scivisse præsumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum sarcit, factum ejus approbare censeatur. V. SCHILTERUS *Ex. ad D.* 19. §. 2. H.

certia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob læsionem dominus velit, læso inde haudquidquam satisfieri potest. Vid. Interpretes juris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem, & ad L. Aquiliam.* & Constant. L'EMPEREUR Baba Kama. Capitulare CAROLI L. III. cap. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto*. Cæterum de reparationibus damni in universum observandum est, si per maleficium datum sit damnum, eius reparationem pœnam non tollere. Vid. *L.* 48. *D. de furtis* (*a*). Etsi ultro eandem obtulisse reatum non parum uinuat, tanquam certum pœnitentiæ signum. Luc. XIX. 8. (*b*) Notatu quoque dignus est locus apud Michaelem GLYCAM Annal. Tom.IV. de Michaele Paphlagone. *Cæterum Michael Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abjecisset imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus, peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoæ consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quædam præstans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen divinum & mentis expers & injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.* Valer. MAXIMUS L. II. c. 8. §. 4. *Tantum interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab injuriæ fine* (*c*). Verum istis illustrandis exempla, quæ a GROTIO l. d. afferuntur, subjiciemus.

§. VII. HOMICIDA injustus tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in medicos (*d*); & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, solebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & ætatis tam huius, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L.*68. *D. ad L. Falcidiam* (*e*). Sed quod ZIEGLERUS ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod utique istorum hæreditatem fecisset opi-

(*a*) V. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

(*b*) AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNUM *alteri* CITRA DOLUM MALUM *dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse, ne læsus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum læsit, is non solum alteri reparationem damni debet offerre, sed & pœnitentiam sui facti ostendere veniamque petere. Vicissim læsus, reparatione obtenta, pœnitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitentia adquiescere non vult, sed vindictam utique manu sibi quæsitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex caussa supervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quæ nullum alium finem habet præpositum, quam ægre facere istis, qui nos læserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant eoque & ipsi venia quotidie opus habent.*

(*c*) Qui locus nihil ad rem facit, observanta Cl. Barbeyracn.

(*d*) Hoc jus hodie, quicquid ex disciplina juris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat SCHILTERUS *Ex.* 19. *ad D.* §. 28. Plane ut hodie ex legibus quorundam populorum, si quis in ministerio navis, aut conflictu cum piratis ab hostibus læsus, vulneratus vel occisus fuerit, detrimenti hujus reparatio cum plena mercede, & vectura sumptibusque sepulturæ computari, & communi contributione navis ac mercium sarciri solet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Ut docet Joann. LOCCENIUS L. II. de Jure maritim. c. 8. §. 13. Bene Michael EPHESIUS ad V. Nicomachiorum: Ὃ γὰρ ἡ γυνὴ, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος λαμβάνουσι, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δίδοται. *Nam quod uxor, aut liberi, aut propinqui occisi accipiunt, id quodammodo ipsi datur.* Add. GROENEWEGIUM ad §. 1. *Inst. de obligat. quæ ex quasi delicto:* ubi observat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

(*e*) Cujus summa parum accurate sistitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes ejus subduxit VOETIUS Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur TITIUS Observ. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui Observ. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Civ. bene animadvertit, rem illam in vita civili non adeo magni esse usus, quum ut plurimum eo nomine transigatur. Adjicimus, inservira tranquillitati conscientiæ, si damni reparatio deminutionem alitantisper excedat, quam si aleam subeamus, non penitus sarciendi ejus: eo quod caussa personæ læsæ semper favorabilior est, quam ea ejus, qui damnum dedit.

opimiorem : id vix admittendum videtur. (*a*). Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida injustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus eo ipso, dum sociale animal hominem natura esse, aque mutua læsione jubet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne a certis ipsum personis lædi nefas sit; idque tacite, aut expresse (*b*). Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum sine justa causa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs sese repellendi alter jus habeat, neminem præter seipsum potest accusare, qui dum sua vis injusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, ut cuique liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud PLUTARCHI in Apophth. Lacon. (pag. 233. E. Edit. VVechel.) *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendæ gratia intervenerant, promitterent, se ultores fore, & percussorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obsecro, inquit, fieret enim hoc injuste. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuissem & antevertissem.* Add. *L.* 4. *L.* 5. *L.* 7. §. 4. *L.* 51. §. 1. *D. ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum, illius tamen solius violatio ad obligationem pensationis non sufficit. Cæterum liberi hominis vita æstimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, ut iste vivat; adeoque eo quod interest præstito, æstimationem vitæ postulare hi nequeunt. Secus se res habet in servo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet, ipsoque occiso est, qui suo jure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licebit, non ipsius personæ, sed quæ ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciviam, quæ dolo malo æqualis est, alterum occidunt. Vid. *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Cornel. de sicar.* & ibi GODOFREDUS *L.* 10. *D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumspecte cædem patrant (*c*); cujus exempla ponuntur in *Institut. de L. Aquil.* §. 5. *seqq.* (*d*) similes in alio loco (*e*) quam qui ad exercendum destinatus est, dum sese exercet, aliquem trajecerit; aut si id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris est. Nam si a milite ibi quis non destinato consilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. Add. L. 9. §. 4. *D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONES Orat. VII. Item si putator ex arbore dejecto ramo servum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est puta-

(*a*) Vid. van der MUELEN in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

(*b*) Et hoc locum habet, quantum attinet damni reparationem, licet qui invaditur, moderamen inculpatæ tutelæ excesserit, verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit injuria: & involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita sæpius in Tribunalibus pronunciatum esse constat. V. CARPZOV. Part. IV. const. 10. def. 4. Conf. infra AUCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

(*c*) Add. aliud exemplum apud MEVIUM Part. I. Dec. 220. 221. Item si vehes fœni aut segetis, vel carrus onustus in transeuntem hominem vel obvium animal evertatur: Quo casu olim in quibusdam Germaniæ regionibus consuetudo fuit, ut carrus cum equis cederet fisco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

(*d*) Conferatur de his speciebus omnibus elegans opusculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

(*e*) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. est: *Si quis ignoranter aliquem jacendo interfecerit, in Werigeldum, & non in mortem condemnatur.* Et jure Suetico mulctam eo nomine præstari, forte quod non satis prævideret, testatur LOCCENIUS Synops. Jur. Suetic. Diss. 28. Quæst. 1. Add. CARPZOVIUS Quæst. Criminal. 27. n. 50. seq. H.

putator. Uti & si idem seorsim a via fore, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. *L.* 31. *D. ad L. Aquil.* Add. Lex BURGUNDIONUM tit. 46. Item si medicus ægrum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. PLINIUS L. XXIX. cap. 1. Lex VVISIGOTHORUM L. XI. tit. 1. cap. 6. (*a*). Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si ultro ad ejusmodi munus sese applicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L.* 5. §. 3. *L.* 7. §. 2. 5. 6. 8. *L.* 8. *L.* 9. *princ.* §. 3. *L.* 11. *princ. L.* 31. *L.* 51. §. 2. *D. ad L. Aqui.* conf. *cap.* 8. 9. *seqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de uxoribus illi, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præstet damnum & id quod interest, & unum Musulmanum ex captivitate redimat. Sic & istos, quibus lex divina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. asyla indulgebat, ad ejusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cujus manubrio ferrum elapsum est, a culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu civili congruat, ut ejusmodi homicidam involuntarium vindex sanguinis (*b*), extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus, ni implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuisse (*c*) dicamus (*d*). Conf. TACITUS Germ. cap. 21. HOMERUS Odyss. *o.* vers. 272.

§. VIII. QUI MUTILAVIT, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus lucrari potest (*e*). Conf. *L.* 13. *princ. D. ad L. Aquil. L.* 7. *D. de his, qui dejec. vel effud.* Notatu dignæ sunt hic Hebræorum leges, quæ referuntur a Constantino L'EMPEREUR in Baba Kama cap. 8. §. 1. Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni*, *doloris*, *curationis*, *cessationis*, & *ignominiæ*. *Damnum* hoc modo æstimatur. Si verbi gratia illius oculum excæcavit, manum amputavit, pedem fregit, cum considerant, ac si servus esset in foro vendendus, atque æstimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam si hic diversitas conditionis & status personarum attenderetur, nullam fore putabant certam æstimandi rationem; cum in singulis vitæ generibus, & personarum statu diversissimo semper quidpiam proferre posset læsus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejusque compensationem augeri postularet. Itaque omnes læsos pro servis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea verbi gratia 50. siclis æstimatus, postea 30. tantum vendi posset, lædens 20. siclos, quanti læsus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, si quis hominem adussert veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non fit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusque adsuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æstimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem constituisse, ut istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iste daturus esset, ut manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læso doloris nomine debebat solvere. Conf. *L.* 5. *princ.* & §. 1. *D. de injuriis*, ubi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, ut *verberare sit cum dolore cædere*, *pulsare sine dolore*; etiam dolorem æstimari posse consequi videtur. Circa *cura-*

(*a*) Conf. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4. LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

(*b*) Quo officio heredem, vel saltem proximum occisi propinquum, functum esse, verisimile est. Vid. CLERICUS ad h. l.

(*c*) Cui sane promissioni, sub Evangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & seqq.

(*d*) Ejus generis complurium populorum mores protuli Diss. de herede occisi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opusculor. H.

(*e*) Vid. Exodi XXI. 19. ibique notas Joannis CLERICI.

curationem hoc observabant; si curatione semel facta pustulæ succrescerent, si quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsolvere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem ejus tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, lædentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa læsi, aut per imperitiam medentis. In statuenda æstimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant læsum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Hebræorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æstimationem a lædente accepisse. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia jam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiatur, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod e servato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius a Maimonide modus æstimandi cessationem per certos casus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non sit, sed ægrotet; & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convalescat, alter ipsi cessationem uniuscuiusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere cessat, a quo ille abstinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut manum amputaverit, reddito manus valore, seu damno præstito, quoad cessationem eum ut cucumerum custodem considerant; atque expendunt, quanta sit hujusmodi custodis merces quotidiana, quotquot dies ægrotaverit, supputant, tantumque ipsi rependitur. Similiter si pedem ipsi abscidit, eum, ac si ad portas civitatis custodem ageret, considerant. Si excæcaverit oculum ipsius; ac si in mola moleret, similiterque similes æstimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æstimanda. Cum longe gravius sit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illustri; & quæ contumelia sordido homini levis est, honoratum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco subjungitur: si quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & simul ignominia afficiat, puta in lutum isto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiæ non item. Hæc ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *L. ult. D. de his, qui effuderint vel dejec. & L. 3. D. si quadrupes* (*a*). Ubi observandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æstimatio esse traditur, id ad liberos duntaxat homines restringi debere (*b*). Nam cum luxuriosis Romanorum moribus formosa mancipia magni æstimarentur, pensatio utique locum habere poterat, si quis alicuius faciem per vulnera deformasset. Imo & recte æstimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque fœminæ, cui sæpe dotis instar est oris gratia. Ac in universum molesta sane est insignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, jocisque ac contemtui petulantium exponit. Nisi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud Livium L. XLV. c. 39. sub finem. Add. Seneca de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa pensationem mutilationis observandum; ibi non tam taxari & æstimari ipsum membrum, quod est res inæstimabilis pretio numario; sed damna, ex usu membri impedito aut sublato emergentia, emen-

(*a*) Enimvero, si contumelia affectus apud Romanos æstimatoria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere æstimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non esse commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium statui sæpe videmus. H.

(*b*) *L. 7. D. de his, qui effud. vel dejec. Cum liberi hominis, corpus ex eo, quod dejectum effusumque quid erit, læsum fuerit, judex computat mercedes Medicis præstitas ceteraque impendia, quæ in curatione facta sunt. Præterea operarum, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem deformitatis nulla fit æstimatio: Quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.* Dolorum, per leges Juris Romani nulla quidem fit æstimatio, sed eorum quoque nomine in foro aliquid adjudicari solet Arg. Const. Crim. Art. 20.

tia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum versatur judex, membris comparari tum ratione usus, tum ratione dolorum, necesse est. BOECLERUS ad Grot. L. II. c. 1. §. 6.

§. IX. EXEMPLUM de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole adulterina; sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem (*a*): ad eos pertinet, qui indirecte, & per consequentiam actu suo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haudquidquam ad damnum pecuniarium spectat. Circa isthanc rem ZIEGLERUS ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præstari. Sed an legitimis liberis sit restituendum damnum, quod ex concursu ejusdem prolis in hæreditate sentiunt, dubio non carere. Quæstionem enim tantum esse de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non possint, nisi jubente lege. Igitur sic ubi lex civilis adulterinos simul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortasse posset, ideo adulteros istis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum vivorum jus perfectum non competit, ex cujus duntaxat læsione necessitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes hæreditatis insigniter minuatur. Enimvero in isthoc exemplo apparet abstrahi, tum a dispositione legum civilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus pœnalibus in adulteros convictos statutis; atque ejusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensis tum marito tum liberis genuinis deberi recte asseritur. Nam liberi saltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris suæ maritum ipsis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipsis quæsitum est.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. QUI VIRGINEM imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis. De quo elegans est locus apud APULEJUM in Apologia: (pag. 102. Ed. Pricæi, cujus vide notas.) *Virgo formosa, etsi sit oppido pauper, tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur æquum est (*b*), ut, qui istum florem invitæ abstulit, saltem id ipsi refundat (*c*), ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quanquam commodissimum sit, ut nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstet, iste stuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII. 16. 17. Deuteron. XXII. 28. 29. Sed quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter major hic culpa maris, quam puellæ præsumatur (*d*). Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam utique tenebitur. Neque est, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejusque exsecutionem nullum requiratur intervallum; (vid. Tobiæ VII. 10. 18.) sed tantum moribus

(*a*) Quo casu jure civili maritus præterea innocens lucratur dotem, ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta est pars tertia dotis. *L. 8. §. 5. C. de Repud. Nov. 117. c. 8.* contra: uxor innocens dotem non tantum recipit, sed etiam lucratur donationem propter nuptias & tantum ex reliqua mariti substantia capit, quanta est tertia pars istius donationis, *Nov. 117. c. 8. 9.*

(*b*) Aut pellacia. V. supra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

(*c*) Apud QUINTILIANUM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi sine dubio honorem, pretiosissimum pauperum censum: Perdidi Virginitatem filia mea, & cui modo sacerdotium spectabam, difficile inventurus sum etiam maritum.* Apud EUNDEM Declam. 276. *gravissima* dicitur *injuria, qua puella virginitatem perdidit, qua florem ætatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura prærepta est.* H.

(*d*) Expendi hic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiæ forma atque ingenii venustate pellectus, libita ut expleret, nuptias suas promiserat, si marem pareret, scriptoque firmarat fidem. Quod & quæ inde secuta memoravit H. GROTIUS Histor. Belgic. ad Ann. 1604. H.

ribus ac legibus civilibus; vid. GRATIANUS Cauf. 27. Quæft. 2. c. 39. Igitur isto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor fi ftatim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & fi quid turpitudinis in ejufmodi properatis nuptiis infit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. XI. FUR ET raptor tenentur rem fubtractam reddere cum fuo incremento naturali, & cum fequente damno, & ceffante lucro; etiamfi pœnam infuper furti aut rapinæ nomine cogantur fuftinere. Nam læfus reparationem damni quærit; pœna autem ad ufum reipublicæ exigitur; quam fane judex haudquidquam læfo imputare poteft, ut ideo ipfe re fua carere cogatur (*a*). Unde in quibufdam locis abfurde judices rem furtivam fibi retinent; læfum, ut fefe furis fupplicio foletur, jubent. Vid. Caroli V. Ord. CRIMINALIS Art. 218. Add. *L.* 3. §. 12. *D. de peculio L.* 56. §. 1. *D. de furtis*. *L.* 7. *princ. D. de incendio, ruina*. Sicuti & illud juri naturali non congruit (*b*), ut fumtus in fupplicium furis faciendos læfus toleret; cum ad publicum magiftratus officium fpectet, fcelera pœnis reprimere. Ad quod fi requirantur fumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a læfo; cum prefertim ex aliis mulctis emolumentum in fifcum redundet. Sicut verbi gratia, fi bellum fufcipiatur a republica quod cives quidam ab aliquo injuria fint affecti, non illi foli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli fumtus tenentur conferre. Aliud autem eft, fi læfo a judice optio fuerit data, num malit res fuas recipere, an furem fufpendi. Si enim pofterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etfi talem optionem judex non recte læfo permittat; cum fupplicia noxiorum non libidini privatorum, fed bono publico debeantur. Quod fi autem res furtiva perierit, GROTIUS d. l. putat æftimationem non fummam, nec infimam fed mediam præftandam. Quod non fine caufa difplicet ZIEGLERO ad h. l. Cur enim ullo favore hic furem profequamur? & cum recte fummum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abftulit, aliquid remittere debeam? Add. *L.* 9. *D. de in litem jurando*. *L.* 2. *Princ. D. ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit*. *L.* 8. §. 1. *L. ult. D. de condict. furtiva*. Atque hoc cafu etiam reftitutio debetur a fure, aut ejus hæredibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) (*c*) etiamfi fur corpore pœnas luerit. Haudquaquam enim iniquum, aut crudelitati proximum eft, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoque, & id, quod intereft, refarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia folvit*; ex Novella 22. c. 20. (*d*). Præftationes perfonales folvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaque ad quofvis poffeffores comitantur. Quale eft hoc debitum damni reparandi (*e*). De reliquis læfionibus facilis eft fubfumtio; & de nonnullis infra peculiariter fuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, feu pauperie late JCti Romani ad *tit. D. fi quadrupes*.

(*a*) Nec probandum vetus Saxonum jus L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit judici res furtivas in ufum fuum vertere, fi dominus intra annum & diem eas repetitum non iviffet. Et vanus eft color, quo jus illud velare voluit Cnitcius, plectendam domini negligentiam. Quæ enim vigilantia par effe poteft furum folertiæ? & quis domini negligentiam hic præfumeret? V. AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

(*b*) Aliud dicendum de impenfis in rem furtivam. H.

(*c*) Jure vetere Saxonico & Alemanico diverfum obtinuit. Cujus rationes inquifivit, & quam parum juftitiæ regulis id congruat, erudite oftendit Schilterus *Exercit. ad D.* 19. §. 76. H.

(*d*) V. fupra L. I. c. 9. ult. H.

(*e*) Singulatim de damno adverfus exiftimationem five honorem (non fundamentalem, ut ita loquar, fed exhibitivum. V. AUCTOR infra c. 2. §. 7.) confiderari meretur jus vetus Sueonum apud Joann. LOCCENIUM L. II. Antiqu. Sueo-Gothic. c. 7. H.

C. A-

CAPUT II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS NATURALITER HABEANTUR.

I. *Homo ut naturaliter æqualis ab homine habendus.*
II. *Qualis sit naturalis æqualitas?*
III. *Rationes pro eadem populares.*
IV. *Consideratio æqualitatis reddit homines commodos.*
V. *Quomodo per eam res inter plures dividendæ?*
VI. *In eandem peccatur per superbiam:*
VII. *Et contumeliam aliis illatam.*
VIII. *An servi natura dentur?*
IX. *Unde inæqualitas inter homines proveniat?*

PRÆTER illum amorem, quo homo suam vitam, corpusque ac res prosequitur, & per quem non potest non omnia, ad eorundem destructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipsius animo insita tenerrima quædam sui æstimatio: cui si quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo sæpe magis solet is commoveri, quam si corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æstimatio licet ex variis causis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipsa humana natura. In ipso quippe hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio; & ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habetur; utique non canis aut bestia, sed æque homo sum atque tu. STATIUS Thebaid. 12. (vers. 556. & seqq.)

> —— *Hominum inclyte Theseu*
> *Sanguis erant, omnes eademque in sidera, eosdem*
> *Sortitus animarum alimentaque vestra creati.*

Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque competat, neque socialem cum isto homine vitam degere quis possit abs quo non saltem ut homo æstimatur; inde consequitur, jure naturali præceptum esse: *Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. II. ISTHÆC æqualitas (*a*) inter homines ut melius intelligatur, observandum est, quod HOBBESIUS de Cive c. 1. §. 3. & Leviat. c. 13. eandem restringat ad paritatem virium, & cæterarum facultatum humanarum; quibus homines in ætate adulta sunt instructi, & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se invicem metuant. Quamvis (*b*) enim, viribus aliquis paululum sit inferior altero, tamen dolo saltem aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate etiam robustissimum neci dare posse, ita, ut quilibet adultus alteri inferre possit maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficisci possunt, mortem. SENECA de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Itaque cum ii, qui

(*a*) Quam ἀπλῶς sive simpliciter talem vocitare possumus; Nam præterea est æqualitas, quæ fluit ex naturali statu, de qua AUCTOR infra egit §. 9. eamque appellat *æqualitatem potestatis*; ut illam hic *æqualitatem juris*. Illa in omnes status se diffundit, quoniam socialitas, cui fundamentum substernit, citra eandem intelligi nequit: hæc ita propria est Status naturalis, ut tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut civitatem, reliquias ejus non paucas retineant. H.

(*b*) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbesii ab Auctore proponebatur sententia. Ejus cogitata, tanquam sparsa Hippolyti membra collegit & ordinavit Cl. BARBEYRACUS, cujus versionem proinde in hac editione sequi maluimus, quam ipsum auctoris contextum.

ii, qui æqualia sibi invicem inferre possunt, sint æquales, qui autem maxima inferre mala possunt, inferre etiam possint minora, sequi homines natura invicem æquales esse. VIRGILIUS Æneid. X. (vers. 376.) *Totidem nobis animæque manusque*. Subiungit Hobbesius, *inæqualitatem, quæ nunc est, a lege civili esse introductam*. Sed hæc inæqualitas non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero sit robustior, sed ut unus alterum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inæqualitatem, per legem civilem introductam, opponit naturali æqualitati virium humanarum. Neque liquidum videtur; quod HOBBESIUS Leviathanis c. 13. in facultatibus animæ æqualitatem majorem, quam in viribus esse, dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia esse, & omnibus æquali tempore in iis rebus, quibus se æqualiter applicant, æqualiter tribui a natura*. Atqui cernimus, unum altero consequentias principiorum accuratius prospicere, & dexterius prius observata applicare, casuumque similitudinem & dissimilitudinem perspicere. Unde sæpe ex illis, qui iisdem in negotiis æquali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius stuporem usus rerum parum emendat. Neque vero quod homines dispares prudentia videntur, solum est *ex opinione eorum, qui plus justo se æstimant: & quod unusquisque sapientiorem se credat multo, quam quemlibet e vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter consensum cum illis solet admirari*. Nam ea disparitas non solum apparet; quando quis seipsum cum aliis comparat, sed & quando alios inter se componit, quorum uter alterum emineat, ipsius nihil interest. Neque semper illi favetur, qui nobiscum conspirat, sed quem opus & eventus commendaverit. Quanquam autem propter gloriæ cupiditatem quilibet indignetur, stoliditatem & imprudentiam sibi exprobari, ac maxime infensus sit illis, qui prudentiam suam præ cæteris ipsi jactant; non tamen exinde sequitur, neminem concedere, alium se prudentiorem esse. Quid enim si ex eodem periculo unus per dexteritatem sese eripuerit, alter male multatus discesserit; hic non agnoscet, istum se fuisse prudentiorem? Propter æqualem tamen libertatem est, ut prudentior non possit suo jure imprudentioris regimen, nisi hic consenserit, sibi vindicare; præsertim si hic sua qualicunque dexteritate contentum sese profiteatur esse. Enim vero quanquam virium æqualitas huc quoque possit facere, ut ne homo homini temere insultet; quippe cum anceps sit cum pari collidi, ac stultum æquali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species æqualitatis (*a*), de qua hoc loco agitur, quam sartam tectam servari generis humani quam maxime interest (*b*), & qua sola sibi justa harmonia constat, in immensa hac varietate graduum, secundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuspublicis bene constitutis alius civis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo posita est: ita quantiscunque quis animi corporisve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adversus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem, parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque cæteris paribus, ab eodem possunt (*c*); & quod juris quis in alium

(*a*) Ducitur hoc loco argumentum ab inæqualitate bonorum naturæ & fortunæ. Ex eo æqualitatem naturalem ratione minus consequa derivari contendit TITIUS in Obs. CLXXIV. ad auctorio Officia Hom. & Civ. neque sequi: *Homines quoad varia bona sunt inæquales, ergo quoad humanitatem æquales*. Sed sequitur id omnino, si ita fiat illatio. *Quicunque ratione bonorum naturæ & fortunæ sunt inæquales, illi ratione imperfectionis sunt æquales*. Neque illud moramur, quod potentes hac bonorum inæqualitate ad deprimendos infirmos abutuntur: Hoc enim est facti. Et sic non amplius inductio hæc, etsi ex solis verbis Auctoris repræsentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam esse censet Cl. BARBEYRACUS, quum recta & proba in ea sint omnia.

(*b*) V. supra L. II. c. 1. §. 7. H.

(*c*) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mibi idem jus æquum est esse, quod mecum est tibi?

Conf. supra L. II. c. 3. §. 13. H.

alium ſtatuit, eo ipſum uti maxime convenit (*a*). Igitur probari non poteſt effatum illorum Americanorum, apud MONTAIGNE L. I. c. 30. ex nova Francia temporibus Caroli IX. advenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundatia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quærerent, hi non iſtos invaderent, & bona iiſdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* appellabant. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent, tenuiotibus inſultare non debent, ita nec hi illis invidere aut bona ipſorum ſubverſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Æqualitatem juris*; quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines æqualiter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Obſervandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis hujus certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore iniunctas, & eas, quæ ex mutua conventione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hæ quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quando alter prius ab iiſdem diſceſſit; illæ autem adhuc tenere poſſint ad quid præſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deficrit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus juſto habet. Haſtenus tamen obligatio ad exercenda adverſus alterum officia juris naturalis, utut a ſupremo Numine injuncta, convenit cum obligatione ex quavis conventione orta (*b*), quod ubi unus ab ea diſcedat, idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat, & præterea ius accipiat, iſtum, per vim ac ſatisfactionem adigendi. Etſi iſthanc licentiam, ſtatui naturali adhærentem, in civitatibus temperari, iſtius ſocietatis indoles exegerit.

§. III. SUNT & aliæ rationes, ad populum valde plauſibiles, quæ ad æqualitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt. Quas inter non poſtrema eſt, quod ad eandem ſtirpem quidquid eſt mortalium originem ſuam referat. Unde BOETHIUS de Conſolat. philoſ. L. III. (metr. 6.) inſolentiam nobilium caſtigat; *Quid genus & proavos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Autoremque Deum ſpectas, Nullus degeger extat, Ni vitiis pejora fovens Proprium deſerat ortum*. Item, quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coaleſcimus, nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quas plebeius aliquis. Vid. Sapient. VII. 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eandem fœditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres*. (Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα. *Morti omnes debita turba ſumus*; inquit incertus Poeta in Antholog.) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora reſolvuntur. CLAUDIANUS L. II. in Rufinum: (verſ. 473.) *Huc poſt emeritam mortalia ſecula vitam Deveniunt, ubi nulla manent diſcrimina*

(*a*) Inſeruerat hic Auctor loca quædam Auctorum, quæ, ne lectoris animus nimis diſtrahatur, hoc loco cum Cl. BARBEYRACO exhibere maluimus. Seu uti PHÆDRUS L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quiſque exempla debet æquo animo pati*. Diodorus SICULUS L. XIII. c. 30. *Æquum eſt, ut quam quis in alios legem ſtatuit, eandem non gravatim & ipſe ſubeat*. Quo referri poteſt & illud QUINTILIANI Declam. 3. *Cogitare certum eſt, id quemque, cum judicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet*. SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque æquus judex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert*. Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars æquitatis eſt æqualitas*. EURIPIDES Phœniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾶν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, Πόλεις τε πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Æqualitatem colere, quæ ſemper amicos amicis, Urbes urbibus, & ſocios ſociis colligat*. Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. (c. 6.) *Lex ipſa naturæ, quæ utilitatem hominis conſervat & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum neceſſariæ: qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit*. (CICERONIS autem regula non generalis eſt, ſed loquitur is de caſu neceſſitatis, cui ab ipſo auctore noſtro tot privilegia tribuuntur in capite ſequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adſtrictum eſt regulis juſti, ut neque honeſtiſſimo mortalium, ſi extra caſum neceſſitatis fame prematur, ſola dignitatis ratione permittat, vel viliſſimo cuivis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco eſt Philoſophia ſummi oratoris Romani, quem non minus, quam Juvenalem, inter reliquos morum magiſtros paganos, imo & Chriſtianos complures extare, obſerves.)

(*b*) V. ſupra L. II. c. 5. & 6. §. 2. H.

na fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebejus egens. Phocylides; Πάντες ἴσοι νεκροί. *Omnes vita functi æquales.* Lucianus Dial. Nerei & Thersitæ (T. I. p. 313. Ed. Amstel.): Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδου, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos æqualitas est, paresque sunt omnes.* Cicero de LL. L. II. (c. 23. in fine.) *Maxime e natura est, tolli fortunæ discrimen in morte.* Et Statio Theb. X. (verf. 712.) *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X. 9. seqq. Identidem quoque a sapientibus inculcatur, quod variis casibus, fortunæque ludibrio omnes simus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de stabili & inconcussa felicitate, & conservatione præsentis status caverit, sed pro occulto consilio providentiæ suæ diversos per diversa casuum genera raptet. *Valet*, imo & solet *ima summis mutare, & insignem attenuat Deus, obscura promens.* Horatius L. I. Od. 34. *Quid quisque vitet numquam homini sat cautum est in horas.* Idem II. 13. *Fortuna læto sæva negotio, & ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna.* Idem III. 29. Manilius Astron. L. III. (verf. 521. & seqq.) *Tanta est rerum discordia in ævo, Et subtexta malis bona sunt, lacrymæque sequuntur Vota, nec in cunctis servat fortuna tenorem. Usque adeo permixta fluit, nec permanet usquam; Amisitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. Seneca Consol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illustris locus apud Senecam Thyeste: (v. 597. & seqq.)

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere gentes,
Anxius sceptrum tenet, & moventes
Cuncta divinat, metuitque casus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terræ,
Jus dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidosque vultus;
Quicquid a vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno graviore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Nemo confidat nimium secundis:
Nemo desperet meliora lapsis.
Miscet hæc illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam divos habuit faventes,
Crastinum ut posset sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat. - - -

Huc quoque potest facere illud apud Arrianum Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis esset, vendidit. Post ille casu quidam a Cæsariano emtus. Cæsaris factus est sutor. Vidisses ut eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Christiana plurima, quæ huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate æstimentur, ac in extremo judicio, præmiisque ac pœnis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis sese efferunt.

§. IV. Ex posita isthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum observatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conservandam. Ac illud initio manifestum est, eum qui aliorum opera ad suum commodum uti vult, vicissim quoque in eorundem sese usus dispensare debere. *Manus manum lavat*, est in proverbio. Nam is utique alios sibi inæquales æstimat, qui illos quidem, ut ipsi inserviant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui ejusmodi animum præ se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem præbere. Mascule Caractacus apud Tacitum Ann. XII. (c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.) *Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant* (a). Lactantius Div. Instit. L. III. c. 22. *Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum.* Et sane uti contraria judicare de rebus, quæ inter se conveniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis jure statuit aliter, quam in suo, sibi in materia notissima contradicere, argumento animi non mediocriter ægrotantis. Nulla

quippe

(a) Quod dictum melius alio loco positum fuisset, quoniam hic non agitur de jure aliis *imperandi*, sed de jure *officium* ab iis *exigendi*.

quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, cæteris paribus nefas ducam alteri. Sie etiam ut illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi (HORATIUS Sat. 3. (vers. 73. & seqq.) *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Postulat; ignoscat verrucis illius, æquum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:*) ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt; omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante cæteros honorem sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci cæteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiæ duritiem comprimi vel secari facile potest, nec ædificium compaginari sinit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque præ affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles cæteris existunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur: *Ut ne quis, cui peculiare jus non est quæsitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat*. Apud Dionysium HALICARNASSEUM L. VII. (pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.) ita tribunus plebis: Ἀγράφων καὶ ἀνομοθετήτων φύσεων δικαίων τῶνδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturæ non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: cæterum ab injuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem republica versantibus ex æquo commune ducimus*. LACTANTIUS Div. Instit. L. III. cap. 21. *Qui vult homines adæquare, arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant*. Add. SENECA de Ira L. II. cap. 28. Unde insolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. cap. 53. *Satis superque humilis est, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo*. Quasi vero indignum sit, privilegia nobilitatis non valere ad dispensationem æquissimæ istius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Hue pertinet satisfactio illa, quam dux JOINVILLI Marescoto dat, apud GRAMONDUM Hist. Gall. in fine sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIUS in Panegyr. (cap. II. num. 4. Ed. Cellarii) Trajano tribuit: *Unum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus præesse meminit*. Scilicet ille, cum imperium susciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga privatos, quales sibi imperatores privatus optarit. In quem sensum Galba ad Pisonem apud TACITUM H. I. 16. *Utilissimus idem*, inquit, *ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris*. Et SENECA Epist. 47. *Hæc præcepti mei summa est: sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere*. Sed & ex dictis apparet intolerabilis insolentia effati illius apud LUCANUM L. V. (vers. 340. & seqq.) *Nunquam sic cura deorum Se premit, ut vestræ morti, vestræque saluti Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur. Humanum paucis vivit genus*. Qualem animi conditionem Giganteam vocat BACO de Verulamio L. VII. cap. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipsorum velut imaginem præferat; quæ vera est Theomachia*.

§. V. EADEM quoque æqualitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, siquidem jus inter plures ipsi sit distribuendum; *ut nempe tanquam æquales eos tractet* (*a*), *& neutri quid præ altero indulgeat, nisi quantum peculiare jus illi quæsitum*

(*a*) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, æqualis etiam suo legato deposcere potest. Habet enim jus perfectum ex conditione personæ. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europæos discrimen esse inter legatum primi & secundi ordinis, quod Turcæ ignorant, illi præ hoc προεδρίαν adjudicavit. Ut memorat RIGALTIUS io vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, si jus pluribus tantum ex permissu competat. Quo pertinet quæstio, quam tractat AUCTOR infra c. 3. §. 14. H.

tum attribuerit. Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non observat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & injuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. Livius L. XXXIV. cap. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet*. Huic consequens est, ut si res inter plures distribuenda divisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter uti debeant, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea ex præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus sit vel alternus; (Curtius L. VII. c. 6. *Rex in tanto utriusque partis certamine, & sibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem subire eos jussit*;) vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis æquipollens aliquid præstari nequeat, per sortem uni erit illa adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam sors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit. Proverb. XVIII. 18. Conf. Hobbesius de Cive cap. 3. §. 15. 16. 17. 18. Ubi sortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem*. Quarum illa fit consensu contendentium, qui in eventum aut casum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; sic ut ista sors respectu hominum a mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quæ neque dividi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi injecerit: & *primogenituram*, cujus jure ex bonis paternis, quæ neque divici, neque communiter haberi a pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem conficerare, proprie nulla sit sors, nisi arbitraria. Nam nulla apparet ratio, quare ejusmodi eventus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui jus tribuat adversus æquales valiturum, nisi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventione hominum foret assignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio intervenisse intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent assignatæ, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset (*a*). Sicuti & jus primogenituræ conventioni, aut constitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod præstare penes ipsos non fuit? Inde Aritsoteles Nic. VIII. cap. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres æquales sunt, nisi quod ætate differant*. Ideo autem ista quandoque sortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat (*b*). Verum de hisce alibi latius.

§. VI. Contra isthanc æqualitatem peccatur quoque per superbiam, qua quis nulla de causa (*c*), aut non sufficiente aliis sese præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. Quæ quantopere abeat a vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit Cartesius de Passionibus Art. 152. seqq. Ubi cum posuisset, præcipuam partem sapientiæ esse, nosse, quomodo, & qua de causa quisque se æstimare aut despicere debeat, dehinc ostendit: justam causam nos æstimandi unicam promanare ex legitimo usu liberi arbitrii nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum præter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, unde possumus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quæ efficit, ut homo se æstimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil revera suum esse, præter hancce liberam dispositi-

(*a*) Quod ex falsa hypothesi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

(*b*) De sorte divisoria L. V. c. 9. §. 2. de jure primogenituræ L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

(*c*) Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de caussa sese efferre, revera ridiculum est vitium; quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem essent æstimaturi.*

positionem suæ voluntatis, & quod ex solo istius recto aut pravo usu laudari debeat, aut vituperari; quodque sentiat in se constans propositum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem unquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac uti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non esse judicent; sic ubi eadem in se invenerint, haud ideo multo superiores aliis, quos excellunt, se judicare. Inde in generosis quoque deprehendi honestam humilitatem, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostræ naturæ, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus: reputantes pariliter cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent. Ast qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunque alia de causa, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriæ existimationis fuerit iniquior. Omnium vero injustissimam superbiæ causam esse superbire absque causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse meriti propter quod æstimari debeat, ac gloriam in usurpatione putans consistere, credit eos, qui illius sibi plus arrogant, ejusdem quoque plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, ut vix credibile sit dari, qui ita se prostituerent, ni multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt. Pindarus Olymp. Od. 9. (vers. 58. 59.) Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει. *Gloriari intempestive furoribus consonat*. Imo nec si quis ad honores & potentiam provectus sit, causam habet, quare superbiat. Quam ad rem insigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expostulat Menelaus apud Euripidem Iphigen. in Aulide. (vers. 343. & seqq. *Scis, cum studebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam submissus eras, omnem prehensando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac salutans omnes ordine, etiamsi quis noluisset. His nimirum moribus quæritans honorem mercari e medio?* (Tacitus concise dixit, *omnia serviliter pro imperio*.) *Ubi vero imperio potitus es, statim commutatis moribus Amicis prioribus non, ut antea solebas, te amicum exhibes*. Ἄνδρα δ' οὐ χρεὼν τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι. *Sed non decet probum virum, cum ad honores provectus est, mores commutare. Sed tum maxime amicis esse firmum convenit, Quando juvare potest jam rebus lætis auctior*. Sed & præ oculis habendum illud Luciani de Imaginibus (pag. 14. T. II. Edit. Amstel.): Οὐδεὶς ἂν φθονήσει τῇ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὁρῇ. *Nemo invidebit eminenti, si moderato animo ferre fortunam ipsum viderit*.

§. VII. Gravius adhuc contra isthanc æqualitatem delinquitur, si quis contemtum adversus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunque contumelia (*a*), quæ sæpe quoque dono alicui incongruo aut vili inest. Add. L. 5. §. 1. *D. qui satisdare cogantur*. Matth. V. 22. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præsenti exponere, multo magis pacem adversus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe eum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cujusque adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. VIII. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Græcis antiquis haustam, qua quidam homines natura servi statuuntur. Id quod, si ita crude accipiatur, adversa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate Strabo L. I. (in fine p. 66. Ed. Paris. Casaub. p. 116.
B. Ed.

(*a*) Aut non facto, sive omissioni, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. Carpzovius Dec. Illustr. 219. Mevius Part. V. Dec. 258. H.

B. Ed. Amstelod.) de illis judicat, qui Alexandro suaserant, ut Græcis sicut amicis, barbaris sicut hostibus uteretur; *fatius*, inquit, *hæc virtute atque malitia dividi. Complures enim Græcos malos esse, & barbaros urbanos*. Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, ut non solum sibimetipsis possint prospicere, verum etiam regendis aliis sufficiant (*a*): quosdam autem per ingenii hebetudinem ad se ipsos regendos esse ineptos, quin prave, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eosque cum sæpe natura robusto corpore dotaverit, hujus ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio subjecti vivunt, sine dubio statum nacti sunt, indoli suæ convenientem. Unde si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturæ est utique congruum, ut si in istos conferatur potestas jubendi; his autem necessitas obsequii injungatur; qua ratione utrisque consultum erit. Atque in hunc sensum admitti potest illud ARISTOTELIS Polit. L. I. (c. 2. pag. 297. B. Ed. Paris.) Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον· διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταυτὸ συμφέρει. Quod ita μεταφράζει Dan. HEINSIUS (*b*): *Nihil magis congruit naturæ, quam ut quæ natura sic sunt comparata, ut prudentia et mente excellant, atque in longum omnia prospiciant, reliquis, quæ minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quæ sic nata sunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exsequi, quæ a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obsequium civile comparata a natura sunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit servo, eademque utilitas est utriusque atque commoditas*. Conspirat APULEJUS de Philosophia: *Melius est talem, cui nec ex natura, nec ex industria recte vivendi studium conciliari potest, regi, nec ipsum alios regendi habere potestatem: nec dominari, sed subire servitium, imperioque ipsum aliorum addici potestati, parendi potius quam jubendi officia sortitum*. Enimvero longe absurdissimum foret credere, ab ipsa natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale jus, ut illi hosce etiam invitos ad serviendum adigere queant. Nam ut actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium est servitio aptum. Neque statim, quod alteri est utile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, necessum est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus fuit quæsitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte QUINTILIANUS Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de servis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem cœlo spiritum trahunt; nec natura ullis, sed fortuna dominum dedit*. ULPIANUS L. 4. D. *de Justit. & Jure* tradit, *jure naturali omnes homines liberos nasci*. Id quod GROTIUS L. II. cap. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατ' ἀπόφασιν non de ea, quæ est κατ' ἐναντίωσιν, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat, ne unquam serviat; nam hoc sensu nemo liber est, ut servus fieri nequeat (*c*). Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; servitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit, superiori non esse subjectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu

(*a*) V. AUCTOR L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Civil. Part. 1. Sect. V. §. 10. H.

(*b*) Circumfertur epistola ejusdem Dan. HEINSII, inserta variis lectionibus Jani RUTGERSII L. IV. c. 3. qua ostenditur, Aristotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos servos natura appellat, sed de ingenio & indole eorum servili, simulque pax tentatur inter hujus Philosophi præcepta, & dicta veterum JCtorum, quibus servitutem naturæ contrariam esse ajunt. Vide quæ ab AUCTORE infra dicuntur L. VI. c. III. §. 2.

(*c*) Et forte clarius hoc modo: alia est libertas in statu naturali: alia in statu adscititio. In hoc etiam servus nasci potest, & ita libertas intelligitur in oppositione ad libertatem. H.

seu præsentia earum qualitatum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi jure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit HORATIUS IV. Carm, 9. (vers. 35. & seqq.) *Cui animus rerumque prudens, & secundis temporibus dubiisque rectus; vindex avaræ fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecuniæ, consulque non unius anni*. Nam quod est apud PLUTARCHUM in Pelopida, (pag. 290. Ed. VVechel. T. II.) quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda cap. 7. 8. & LIVIUS L. XXVI. cap. 2. Hoc loco etiam interpretandum est illud Albutii apud SENECAM III. Controv. 21. *Neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam*. Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui æqualitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine servi vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus existit miles, omnes cives æquali censentur ordine: ubi autem pars civium militiæ auctoratur, jam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & rejicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. Νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δ' ἐλεύθερον. *E lege esse, ut alius sit servus, alius liber*. Nisi enim servitus instituto hominum esset introducta, uniformis erat futurus hominum status, servusque a libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Prorsus uti est *Inst. de Libertin. Cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, Jure gentium tria hominum genera esse cœperunt; liberi, servi & libertini*. Quanquam & illud dictum ita possit explicari: jura libertatis ac servitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes considerantur, per leges civiles esse definita. Sed & alia sunt, quæ sententiam de servis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio vivere; quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto est animo, ut non domestico regi imperio, quam aliis subjecta esse malit. Denique cum actu imperium a natura non sit constitutum, servi vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possint. Unde & explodendum est illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. cap. 1. Διὸ φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκὸς· ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. *Ideo dicunt Poëtæ, par esse, ut Græci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum & servum esse*. EURIPIDES Iphig. in Aulide: (vers. 1400. 1401.) Βαρβάρων δ' Ἕλληνας εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι. *Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcis. Barbari enim sunt natura servi, Græci vero liberi*. Hoc modo in proclivi esset, omnes populos a moribus nostris dissidentes barbarorum convitio notare, & ex solo isthoc prætexto eosdem invadere. Manifestum autem est, istas Græcorum sententias provenisse partim inde, quod Græci tantopere libertate democratica gauderent, Persæ autem addictissime uni parerent; partim ex odio, quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Unde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Persas Græcorum φύσει πολεμίους, *natura hostes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *devotionibus obstrictos* ait, *si quis civium Persarum pacem aut amicitiam expetat*: Eumolpidas quoque & præcones in festo Initiorum cæteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Cæterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum servitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod ista fit, quando homo hebes, sed robustus servit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est præditus; qua ratione uterque in statu sibi commodo vivit: legalis autem servitus fit, quando per iniquitatem fortunæ, aut

propter

propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori servire cogitur. Quod ubi fit, non potest non talis servus adversus dominum odium fovere. Contra ubi invicem comparantur ingenia, quæ ipsa natura ad utrumque statum idonea finxit, amicitia quædam inter servum & dominum exsistit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi jus perfectum ad imponendam alteri servitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. IX. Addendum quoque hic paucis est de illa æqualitate, quæ consectarium est status naturalis, quam possumus vocare *æqualitatem potestatis* seu *libertatis*. Per quam hactenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quæ æqualitas deinde per statum civilem fuit sublata, in quo, dum unus aut plures potestatem jubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit injuncta, maxima sane inæqualitas inter imperantes & subjectos resultavit. Sed cum in statu civili inter ipsos quoque concives inæqualitas deprehendatur, non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra L.VIII. cap. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inæqualitatis provenire (*a*) a statu patrumfamilias, civitatem antegresso, in quo isti potestatem, in uxores, liberos, ac servos quæsitam, simul in civitates intulerunt, sic ut isthæc inæqualitas haudquidquam a civitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data sit a civitatibus, sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in aprico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac proinde si quis ante civitatem constitutam quid potestatis in se jam in alium transtulerat, id transitione in civitatem vel extinguitur, vel istius supremæ dispositioni subjicitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat; cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat (*b*): vel ex certo privilegio per summum imperantem indulto. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur; nisi quatenus insignes opes materiam præbent, de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemque se submittere sueverunt, vel ne noceant, vel ut commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antistius Constans de Jure Ecclesiasticorum tit. 3. Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus (*c*).

(*a*) E patribusfam. paulatim factos Reges, observavit PLATO in Politico. Idque verum esse evincunt tot parva regna, quæ in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

(*b*) Unde sunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. seq. H.

(*c*) Igitur quum populi quoque omnes liberi, ideoque æquales sint, facile apparet, nulli præ altero aliquid excellentiæ & juris prærogativi competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in statu civitatis privati sortem inæqualem nanciscuntur. Frustra proinde Principes, qui aliis præferri volunt, ad antiquitatem provocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque solius solertia ingenii hic obtendi potest, aut obverti stupiditas, aut laudari religio, utpote quæ ipsa quoque, etsi diversa, jura gentium eadem omnibus jura relinquit. Observantur tamen inter gentes quædam imminutæ gentium existimationis exempla: quod ex neglectis apud eas juris naturæ præceptis originem trahit. Unde Turcæ, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum civitatibus pyraticis merito contemnuntur ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quæ dicentur ad §. 15. ejusdem capitis.

C A-

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

I.

Enimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitam ei non detraxisse, per quæ justa duntaxat odii causa removetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelavit (a); sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, a natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. Seneca Epist. XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie Plato Epist. IX, quæ est ad Archytam Tarentinum: Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expressit Cicero Offic. I. (c. 7.) *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem.* Idem Offic. III. (cap. 5.) *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoque Lactantius Divin. Instit. L. VI. cap. 10. 11. Philo Judæus, quod Deus sit immutabilis (p. 296. B. Ed. Paris.): *Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis cæteris: tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν. *In periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere;* apud Heliodorum Æthiops L. II. (c.6.) Libanius Declam. 19. (pag. 497. D. Ed. Morelli) Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω. *Hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. Philostratus de vita Apollon. Thyan. L. V. cap. 1. Marcus Antoninus L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν. καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστίν. *Cognatum est rationale omne; & naturæ ipsius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat.* Idem L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονε· *Homines alter alterius*

(a) Exagitavit, propulit.

vius causa nati sunt. Add. Idem L. IV. §. 4. Seneca Epist. XCV. *Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Iste versus & in pectore & in ore sit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur*. Add. Baco Sermon. Fidel. cap. 13. Quanto fœdius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud Columellæ de re rustica L. XI. cap. 1. *In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quod nesciat, semperque cupere quod ignorat addiscere*. Unde apparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibique ignavi, aliis graves animam pro sale habent, ne putiscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus e republica extirpanpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut universi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo proventu & vitæ genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut injustum agitans quæstum, mortis pœnam incurrebat. Diodor. Siculus L. I. cap. 7. (*a*). Similem legem apud Sardos recitat Ælianus V. H. L. IV. cap. 1. (*b*). In qua classe censentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs se ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Sicut & Virgilius Æn. VI. (vers. 610. 611.) non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui divitiis soli incubuere repertis. Nec partem posuere suis*. Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret*. Diogenes Laertius in Democrito. (L. IX. Segm. 39.) Quales etiam describit Manilius Astron. L. IV. (vers. 535. & seqq.) *Ille patri natisque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, ut capiat semet, nec compleat unquam Inque epulas funus revocet, pretiumque sepulcri*. Inde Apostolus inter causas, quare cuivis laborandum sit, hanc quoque refert; ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι· *Ut possit impertiri, cui opus fuerit*. Ephes. IV. 28. Et Horatius (L. II. Sat. 2. v. 103.): *Cur eget indignus* (.paupertate) *quisquam te divite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poeta *in Antologia*: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι· Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλόφανες. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν, σοὶ σὰ γένεται· ἂν δὲ φυλάττῃς Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives habere aliis, cum sis, me judice, pauper; Usus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si utare tuis, tua sunt: hæredibus illa Si serves, jam nunc sunt aliena bona* (*c*). Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte Zosimus L. V. (ad ann. 403. c. 23. pag.

(*a*) Et Corinthiorum Diphilus, Græcus Comicus, in Mercatore apud H. GROTIUM in Excerpt. Poetar. Adde de Persis Joannem CARTWIGTUM in Itinerario apud Joannem de LAET Descript. Persiæ. H.

(*b*) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commissum erat, ut, qua ratione quivis vitam aleret, inquirerent, eosque punirent, qui numerus tantum essent, & fruges consumere nati. Ejusdem Solonis lege filius patri alimenta præstare non cogebatur, si is nulla eum arte imbui curasset, ex cujus exercitio vitæ sustentandæ sufficere posset. Vid. vita Solonis apud PLUTARCHUM T. I. p. 90. Edit. Wechel.

(*c*) Conf. supra L. II. c. 4. §. 4. H.

pag. 567. 568. Ed. Cellarii) (etsi homo alias profanus (α). *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum nec alium reipublicæ necessarium usum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc usque diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub prætextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt* (*a*). Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chinenses, qui tam diu capitibus in se mutuo arietant, quoad ipsis aliquid detur; aut qui minantur, manus se violentas sibi illaturos, ni sibi detur. De quibus vid. Neuhof. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium Valerius Maximus L. II. cap. 5. §. 7. Massilia *omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimans*. Add. Epistola Erasmi ad Servatium, quæ reperitur in vita istius, præfixa editioni epistolarum Londinensi Ann. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinuere, sed aliis quoque libenter communicarunt (*b*). Quippe cum *parum sepultæ distet inertiæ celata virtus*. Horatius IV. Carm. 9. Sic Virgilius l. c. in campis Elysiis locat, *inventas qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo*. Ad quæ verba Servius: *qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur*. Add. Lucretius L. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis (*c*) vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere sortiti, vid. Diodor. Siculus L. I. cap. 13. 14. 15. Add. Idem L. I. cap. 43. Cicero de Finibus L. III. (cap. 8.) *Impellimur natura, ut prodesse velimus quam plurimis, imprimisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis*. Add. Plinius N. H. L. XXV. cap. 2. Seneca Epist. VI. *In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam*. Sophocles Oedipo Tyranno (pag. 164. in fine Ed. H. Steph.): Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοι τε καὶ δύναιτο, κάλλιστος πόνων. *Homines juvare prout possis, præclarissimus labor est*. Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata, septem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis, vixit annos septem*. Hisce igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum commoda promoventur; seu ut nobis propositum sit, non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset: an si quis verbi gratia investigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi, argentumve, eam artem teneatur propalare (*d*)? Id quod negandum videtur, cum tali arcano evulgato commercia, patrimonia, opesque (*e*) & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. III. Magis definite quis aliis inser-

(*a*) Quos ideo *lucifugas, & vivo funera* RUTILIUS appellat Itin. v. 440. *Ignaviæ sectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Jac. Gothofredum.

(*b*) Qualis inter recentiores fuit Flavius Gioja, civis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam invenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diss. I. de Rep. Amalph. num. 22.

(*c*) Vide de artibus, quas a se inventas commemorat Prometheus, ÆSCHYLUM Prometheo vincto. H.

(*d*) Conf. BUDDEI Dissertatio lectu digna: An Alchymistæ sint in Republica tolerandi? §. 26.

(*e*) Et cogitandum foret de rariore materia, cum ex qua nummus fere æstimatur. H.

(α) Loquitur Zosimus de sui temporis Monachis. Sed quænam Pagani hominis auctoritas, quam adeo præ se ferat Pufendorfius, ut omnibus obtrectet piis cæteroquin viris, qui in claustris vitam religiosam agunt? Nisi dicamus eum sibi propofuisse finem, impudentem quam maxime, communionis catholicæ Romanæ sectatores injuriose pro viribus, quum sibi se se obtulisset occasio, calumniari; neque profecto sapientem virum decebat tot mordacibus inconsulto se se immiscere obtrectationibus, sed potius æqua lance prius omnia trutinari, ut veritas tandem sibi illusisset. A.

fervit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis utilitatem quampiam possit afferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremque fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præstare possumus, ut nobis nihil decedat, ni eam data occasione exerceamus, frustranea est, ac in opprobrium domini sui cedit. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur; qui fœno incubantes, quo vesci nequeunt, boves eodem accessuros morsu abigunt. Unde & in ejusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud Diogenem Laertium L. V. (Segm. 17. & 21.) cum quidam reprehendissent, quod improbo stipem dedisset: Οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, sed hominem miseratus sum*: seu, ut alii efferunt, οὐκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. *Non homini, sed humanitati*. Sic quæ inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus mihi molesta est; eam non potius integram relinquere, ut aliis usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Etsi sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant (*a*). Sic & lubenter aliis indulgendæ sunt res, quæ vocantur, innoxiæ utilitatis. De quibus Cicero Offic. I. (cap. 16.) *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest*. Ut homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: *Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. Una enim ex re satis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare*: (Platoni Theage (pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. VVechel. Ficini.): Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *consilium sancta res* dicitur:) *quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum. Sed quoniam copiæ parvæ singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem*, nihilominus illi luceat; *ut facultas sit, qua in nostros simus liberales*. Idem Off. III. *erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est*. Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, ut merito pro intestabili sit habendus. Hinc Plutarchus libro de invidia & odio (pag. 537. 538. Ed. VVechel. T. II.) tradit: *Eos, quorum calumnia oppressus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita aversati sunt cives, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, sed qua illi lavissent, eam tanquam pollutam a ministro juberent effundi: donec illi impatientia odii sese suspenderunt*. Idem de Callicrate & Andronida tradit Polibius in Excerpt. Peirescianis p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebra-

(*a*) Ex quo tamen principio jus perfectum non oritur, nisi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non præstito vel probabiliter periret (v. supra L. II. c. 6. §. 6.) vel jus sibi perfecte competens sine eo consequi non possit. Finis enim pro mensura est in moralibus & hujuscemodi in casibus cessant rationes, quæ officiis quibusdam, quo minus perfectum jus producant, obstare dicuntur. Et si removere quacunque ratione possum, quicquid usum aut defensionem juris mei adversus alterum impedit, tametsi tertius, a quo impedimentum oritur, jus agendi habeat (v. supra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, ubi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, posse summum imperantem lege lata efficere, aut etiam judicem interdum statuere, ut hujusmodi officia in jus perfectum coalescant. Quam in rem leges Hebræorum, Spartanorum & Atheniensium adducit AUCTOR hoc & sequ. §. & supra L. II. c. 6. §. 5. In jure Romano est actio ad exhibendum. Ex eodem jure in alterius æmulationem ædificare in suo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis*, & hypothecam specialem cum generali habens illam prius excutere debet. *L. 2. C. de pignoribus*. Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluv.* & exemplum de condomino, qui in usu rei communis impeditur citra causam, apud Joann. a SANDE L. III. Decis. Frisicar. tit. 8. Def. 1. H.

lebrabantur; uti ex Orat. DINARCHI contra Ariſtogitonem (pag. 69. Ed. VVech.) conſtat. Add. SOPHOCLES Oedipo tyranno v. 244. ſeqq. EURIPIDES Oreſte v. 46. & 513. Quando autem SENECA de Benefic. L. IV. cap. 29. ait : *Quis beneficium dixit , quadrum panis , aut ſtipem æris abjecti , aut ignis accendendi facultatem ?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi ; ſed impudens & ſordidum fore judicat , tam leve quid alteri velle imputare. Quanquam enim iſta quandoque plurimum proſunt ; vilitas tamen ſua , etiam ubi a tempore commendantur , quo minus in calendario ſcribantur , prohibet . Sicut apud TERENTIUM Andr. (Act. II. Scen. 1. verſ. 33. 34.) dicitur : *Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto , cum is nihil promereat , poſtulare id gratiæ apponi ſibi* . Sed nec gratiam quis inierit ejuſmodi donis, in quæ ludit HORATIUS I. Epiſt. 7. *Quo more pyris veſci Calaber jubet hoſpes ; Veſcere ſodes. Jam ſatis eſt, at tu quantum vis tolle . Benigne. Non inviſa feres pueris munuſcula parvis . Jam teneor dono , quam ſi dimittar onuſtus. Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques. Prodigus & ſtultus donat , quæ ſpernit & odit*.

§. IV. CÆTERUM ad illuſtranda iſthæc munia humanitatis vulgaris facit illud PLUTARCHI Quæſt. ſympoſ. L. VII. Quæſt. 4. ubi diſputatur , quare antiqui Romani ſemper in menſa aliquid reliquerint , neque lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adſertur : *Hunc morem condocefactioni ad humanitatem inſerviiſſe . Nam neque fas nobis eſt nutrimentum perdere , ubi affatim nos ſaturati ſumus , neque fontem obturare , aut occultare , quando aquæ ſatis bibimus , neque ſigna navigationis itinerisve abolere , poſtquam uſi ſumus iis . Sed relinquenda iſta ſunt , ut aliis etiam poſt nos uſui eſſe poſſint . Proinde indecorum etiam eſt , ob avaritiam* , διὰ μικρολογίαν , *lumen lucernæ , quando ejus uſum porro nos non deſideramus , extinguere ; ſed conſervandum relinquendumve eſt , ſi quis forte veniat , cui eo etiamnum ardente , & ſplendente ſit opus . Quippe ſi fieri quiret , etiam viſum atque auditum , imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis utendam dare deſelamus ipſi dormituri , aut quieturi .* IDEM Quæſt. Roman. de eadem conſuetudine ; *An hic mos docet , neque ignem , neque aquam , neque ullam rem neceſſariam , cujus copia nobis ſuppeditet , perdere nos debere , ſed aliis relinquenda eſſe , quibus uſus eſt iis, ubi nos non amplius indigemus ?* THEOCRITUS Idyll. 26. Ἑρμᾶν φαντὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴ κεν ὁδῷ ζαχρεῖον ἀπορταί τις ὁδίταν . *Mercurium cœlicolarum maxime ajunt iraſci , ſi quis via indigentem averſetur viatorem* . Sic apud LUCIANUM in Prometheo , hic deos invidiæ arguit , quod ſibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint ; cum tamen ille *nihilo fiat minor , ſi quis etiam cum alio communicet ; neque extinguatur , quia alius inde flammam tranſtulerit* . Quo ſpectat etiam ſcitum Pythagoræ apud Diogenem LAERTIUM (L. VIII. Segm. 23. ubi videatur Menagius) : Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι. *Mitem arborem neque corrumpendam , neque violandam* . Ad hoc genus pertinet uſus aquæ profluentis ad aquandum , aut lavandum. Etſi enim flumina poſſint eſſe publica , aut privata ; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hoſti indulgeatur , ipſa humanitas præcipit . Ita enim ſentire malumus , quam cum GROTIO L. II. cap. 2. §. 12. dicere : *Flumen qua flumen* (*a*) *eſſe populi , qua aqua profluens dicitur , commune manſiſſe* . Minus quippe congrue videtur dici , eandem rem diverſo reſpectu propriam & communem eſſe ; quam , rei alicujus propriæ uſum ex humanitatis lege omnibus patere debere . Illud autem velle imputare , quod & alias fruſtra petit , & continuo fontium affluxu alitur , oppido quam ſordidum eſt . PLAUTUS Trucul. (Act. II. Sc. 7. verſ. 11. & ſeqq.) *De fluvio , qui aquam derivat ſibi , niſi derivetur , tamen omnis ea aqua abeat in mare* . OVIDIUS (de Arte amandi L. III. v. 93. 94.) : *Quis vetet appoſito lumen de lumine ſumi , Atque cavum vaſtas in mare ſervet aquas ?* Sic etiam interpretandum illud Latonæ ad ruſticos Lycios apud EUNDEM Metamorph. VI. (v. 349. & ſeqq.) *Quid prohibetis aquas ? uſus communis aquarum eſt . Nec ſolem proprium natura , nec aera fecit : Nec tenues undas ; ad publica munera veni* . Nam aquam fonteſque in proprietatem poſſe venire , dubium non eſt . Inde aquam pro ſe & jumentis ab Idumæis pre-

(*a*) Quatenus ſcilicet & alveum , & aquam profluentem , continet.

pretio sese empturos Israelitæ promittunt. Numer. XX. 19. conf. II. Paralip. XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum ubertas est, profluentem alias undam cuivis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. Genes. XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLUTARCHUM Solone (pag. 91. C. D. T. I. Ed. VVechel.) *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem scripsit, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatam aquam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent a vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam.* IDEM libro de vitando aere alieno in princ. (pag. 827. T. II.) *Plato in legibus vicinos alienæ aquæ participes fieri non sinit, nisi ubi domi solo usque ad terram ceramitidem seu argillam exhausto, aquæ id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non insitatum est. Vid. Levit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. Deuteron. XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. JOSEPHUS Archæol. IV. 8. Conf. Matth. XII. 1. PLATO de LL. L. IIX. (pag. 916. B. Ed. VVechel.) *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum uno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali cum gratia gustet.* Ex legibus Lycurgi Spartæ indigens poterat uti servo, jumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedæmon. (pag. 396. 397. Edit. H. Steph. cap. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.) Add. Lex BURGUNDIONUM tit. 28. §. 1. It. SELDENUS L. IV. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: (vers. 22. 23. 24.) Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. (& vers. 134. 135.) Κτῆνος δ' ἢν ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρε. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλιτρωπὸν οὐκ ὑπαλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miserere, quoniam navigatio incerta est (a). Manum lapso porrige, virumque derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemque hominem, marive volutatum ne devites.* DIPHILUS Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς ὅ τι ἐστὶν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit.* Add. L. 10. D. de incendio, ruina. QUINTILIANUS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum hæc caritas est, nec personis impensa reverentia, sed similium accidentium providi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur; sic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggestu.*

§. V. HUC QUOQUE a GROTIO L. II. cap. 2. §. 13. refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venere, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expetant cum gente seposita, aut quod sibi debetur, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inermes transire, suoque sumtu visitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem GROTIUS d. l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divisione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum vel

(a) SENECA I. Controv. 1. *Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est.* H.

rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur (*a*). Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam appareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. Plutarchus Cimone, (pag. 479. C. T. I. Ed. VVechel.) cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives appellasset, Lachartus eum incusavit; Καὶ γὰρ θύρας κόψαντας ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι· *Etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus jusserit*. Sic & apud Dictum Cretensem (*b*) L. II. (cap. 2. Edit. Amstelod. 1702.) recte Telephus incusat Græcos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium adventus sui non præmiserint*. Apud Livium L. XXXIV. cap. 62. Massanissa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario a Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit*. Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis possint esse observantes. Etsi jus eadem nobis præbeat, ut a transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in proverbii vicem jactatur, & imprudens est, qui tot hospites in suas ædes admittit, ut ab iisdem ipse queat ejici. Nec desunt exempla urbium, quæ jugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Præsertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod Cn. Pompejo assignat Cicero pro lege Manilia (cap. 13.): *Ejus legiones sic in Asiam pervenisse, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem peccato cuipiam nocuerit*. Unde Cæsar Helvetiis per provinciam Romanam transitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum, & sub jugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat*. Cæsar de B. G. L. I. (cap. 7. 8.) (*c*). Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut positis armis transire jubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraveris; a quibus postulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, *quasi manus abscinderentur*, quod de Numantinis Florus dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, si diviso agmine, ac per modicas catervas transmittantur copiæ; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea præsidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætextu si cæteri quoque uterentur, jus transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absque dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est (*d*). Nonnemo pro adstruendo liberi transitus jure comminiscitur, vias

regias

(*a*) Imo, quum transitus exercitus per regiones vicini a sola hujus benevolentia pendeat, frustra injuriam dixaria, si is, quamvis innoxium petentibus, denegetur. Samper anim ille, sina inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum semper plenus sit turbarum; incolis porro victus & annona semper eodam reddatur carior, & sæpe, qui transitum petierat innoxium, perfida agans, provincias retinuerit occupatas. Adde, quod hostis transeuntis exercitus, eodem, quo illa jure utens, vicini plerumqua inviti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, bellique ipsius discrimina sine caussa subeunt. Vid. Differt. Illustr. van BYNKERSHOECK de Dominio maris c. 4.

(*b*) Vid. SELDENUM in mari clauso c. 20.

(*c*) Adde quas Mutinæ Dux superiori seculo præscripsit Urbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinensem ditionem in agrum Parmensem transitum patenti, apud FORSTNERUM L. XII. Annal. Taciti a. 62. Et cautioni illi, quam suggerit Grotius, ut transitum petentis sumtibus milites conducantur, similis ast illa, quam Mantuæ Dux, a Pontifica interpellatus, ut Mantuam ad Concilium habendum concederet, poscebat, apud AUCTOR. Historiæ Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

(*d*) V. Adriani BEJERI Tr. an. & quatanus transitus pro exercitu per territorium alterius postulari & denegari possit. H.

regias esse generi humano communes, nec esse illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istæ viæ partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum inficetius est, quam ut refutari mereatur (*a*). Ex adverso tamen non desunt argumenta, quæ transitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi evincant, eo præsertim casu, quo quis vicino nostro bellum illaturus per nostras terras transire instituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de se merito, id quoque debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipsum oppugnandum venit, iter per suos fines concedat; siquidem id citra magnum suum incommodum possit prohibere. Inde stolida impudensque Gallis Romanorum postulatio videbatur, *censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id avertere in se, agrosque suos pro alienis populandos objicere. Cum neque Romanorum in se meritum sit, neque Carthaginensium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma*. Livius L. XXI. cap. 20. Sicuti & hoc in fœderibus expresse solet conveniri, ne hostibus nostris transitus concedatur. Vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud apud Livium L. XXXVIII. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Ætolis apud Polybium Excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, si quis dicat: transitum esse dandum, ubi justo bello alter petatur; negandum, si injustum ei fiat bellum. Nam neque ista dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concesso transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quid enim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat, eumque sistat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi citra magnum nostrum incommodum fieri possit (*b*), transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello simus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoque dignum est, quod refert Plutarchus Lysandro (p. 449. A.): Thebani eo tempore, quo Athenæ a XXX. tyrannis tenebantur, legem sciverunt: Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾶν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν. *Si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum*. Zieglerus ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsiverit; uti nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoque magis, si sit causa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, sed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum ingens nos utilitas, aut necessitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad istbanc quæstionem definiendam facere possunt (*c*). Nam fere prout cujusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulavit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud Plutar-

chum

(*a*) Enimvero amicitia sola nihil potest efficere, ubi is, a quo petitur transitus, neutras partes sequitur, & propterea utrique parti æquum se præbere debet. (V. H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 17.) Ipse AUCTOR paulo post docet, ad petendum transitum sæpe ingentem utilitatem aut necessitatem nos adigere, cui non velificari alterum inhumanum sit. Adde quæ Rex Sueciæ dixit apud AUCTOREM L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

(*b*) Aut potius dissimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud AUCTOREM L. V. Rer. Br. §. 23. ad A. 1655. H.

(*c*) Exemplis his, quæ potius facti, quam Juris sunt, opponi possunt complura alia, gentium talium, quibus transitus peregrini exercitus summo detrimento fuit. Vid. BUDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quæ est inter ejus selecta Juris Nat. & Gent. §. 30.

chum Agesilao, (pag. 604.) cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eund. legitur Troades) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut transiret*. Præcipue hic allegari solet exemplum Israelitarum, transitum per Idumæam petentium hisce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultosque agros non evagentur, utque præsentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Hic cum Idumæi armis transitum arcere instituerent, vi sibi haudquidquam perrumpendum judicavere, sed longo flexu istorum fines circumiverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent (*a*), non minus innoxium fecere transitum, utut idem antea suisset satis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II. 1. 2. 3. 4. Numer. XX. 14. Iidem cum a rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suæ ditionis, ut videtur, adeoque ultro eosdem lacesseret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum pœnas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulcisci; cum Amorrhæi isti utique extra terram promissionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex judicio internecioni destinaverat (*b*). Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *Justas conditiones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum justum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a jure & æquitate alienum satis monstrasse*. Communi quippe mortalium jure læsa solius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. VI. Ad res innoxiæ utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, a Grotio d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Ubi hunc Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus esse: & tamen d. cap. §. ult. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, ut sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes vendat. Ubi sane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exerceant (*c*). Quamquam Grotius excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum est (*d*). De cætero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum sunt necessariæ. Sed qui ejusmodi apportant merces, quæ ad luxum instruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quæruntur, non video, quo jure velut debitum sibi per nostras terras transitum prætendant. Equidem fateor, vix probabilem inveniri posse prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni nostræ subjectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potissimum spectant testimonia auctorum, quæ magno numero hic adduci solent. Sed ut merces sistantur in terra nostra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum nostræ civitati quandoque noxia, aut suspecta esse queat (*e*); quid impedit, quo minus nostri cives id lucrum vindicent, quod peregrini transeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis favere

(*a*) Qui quidem Idumæam plane non ingressi sunt, sed prope confinia iter facientes, victum ab Idumæis emerunt. Vid. CLERICUS ad Deuteron. II. 29.

(*b*) Vid. CLERICUS ad Genesin X. 16. & Numer. XXI. 22.

(*c*) Vel si §. 13. exaudiatur de regula §. ult. de exceptione, qua jus illud commerciorum restringitur. H.

(*d*) Quæ distinctio Auctoris supervecua est, si Grotium, in priori loco, transitum mercium *immediate* in posteriore, *mediate*, concedere animadvertamus. Conf. GRONOVIUM ad priorem locum Grotii.

(*e*) Id sane, quod transeunti, merces jam in manibus tenenti, lucrum ex iis speratum, invito eo, in nos derivare non possumus. H.

vere poſſumus; quam hiſce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, ſi iſtis mercibus etiam gratis tranſitum concedamus; neque injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab iſto lucro excludendi, quare non proximi nobiſmet ipſi ſumus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri poteſt, ſi merces iſtæ non niſi interventu noſtrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti ſumus, commeent. Ac ſane niſi hæc ratio admittatur (*a*), non video, quomodo excuſari poſſint ſtapulæ (*b*), quam vocant, & alia jura, quibus merces ſiſtuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter ſe, ſed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quæſtio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex tranſeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, noſtræ ditioni ſubjectis? Nam non niſi pretio vendere licentiam, quam iſta lex quibuſvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quæ terreſtri itinere tranſvehuntur, aliquid vectigalis poſſit exigi, rario in aprico eſt. Nam & agris per oneraria plauſtra quandoque detrimentum infertur, & ſumtu opus eſt ad vias muniendas, ac dominus territorii ſecuritatem tranſeuntibus præſtat (*c*). Ubi autem pontes ſunt ſtruendi, manifeſta eſt vectigalis pro recuperandis impenſis æquitas. Sicut & contra qui ejuſmodi vectigal exigunt, utique ad conſervandos ac reparandos pontes tenentur. Sic Grotius ad I. Reg. X. 29. notat, equos, qui ex Ægypto venientes tranſibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro tranſitu magnum pependiſſe Salomoni, ſicut & pro thuris tranſitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque ſunt vectigalia, ubi per induſtriam difficultas terreſtrium itinerum velut in compendium fuit miſſa. Sicut hodie multis in locis foſſæ ſunt depreſſæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic ſi quis quondam perfoſſo Iſthmo Jonium, & Ægæum mare conjunxiſſet, a lubentibus ſane vectigal modicum potuiſſet exigere, dum brevi, & ſecura via liceret defungi. Quanquam & citra ejuſmodi foſſam pronunciet Strabo L. VIII. (pag. 378. Edit. Caſaub. Pariſ. pag. 580. Ed. Amſt. 1708.) *Aſiaticis, Italicisque mercatoribus gratiſſimum fuiſſe, omiſſo ad Malcam curſu, Corinthum divertere, advectis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum e Peloponneſo rerum vectigalia pendi contingebat*. Alii adjungunt, multitudine tranſeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terreſtris accedit & hæc; quod civitas modicam ſaltem recognitionem poſſit exigere a mercibus peregrinorum eo

nomi-

(*a*) Enimvero, etſi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus ſtapulæ juri locus ſit, vel inter cives ejuſdem reipublicæ, vel ſi exteri in civitatem noſtram merces ſuas importare velint. V. DEMOSTHENEM oratione contra Phormionem, ubi memorat legem Athenienſium, quæ extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Joannem MEURSIUM Hiſtor. Danic. ad A. MDXVI. de Haffniæ emporio, quod Chriſtiernus Rex conſtituit. Joannem LOCCENIUM L. V. Hiſtor. Suecan. ad A. MDII. de jure ſtapulæ quod Steno Sturius Holmiæ conceſſit, & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Chriſtina jure ſtapulæ donavit. Aſt ut exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factaſve ad alium populum tranſportare volunt, nec aliunde quicquam præter tranſitum innoxium ſibi vindicant, ad merces illas venundandas adigantur, qua jure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc majoris cautionis cauſa A. MDXCVI. conſtitutum in fœdere Gallorum & Belgarum: *Naves in prætervectione aut appulſu retentare, onus ut exponatur, venumve eas ſubigere quenquam, ne liceat*. Apud H. GROTIUM L. V. Hiſtor. Belgic. ad d. A. Niſi forte civitas domi inopia aliave neceſſitate laboret. Quam ob cauſam Byzantini naves Atticorum frumentarias ad ſe traxerunt, & ut frumentum exponerent venum compulerunt, teſte ARISTOTELE II. Oeconomicor. Et Batavi A. MDLXXXVII. ut neceſſario ob delendas a Daniæ Rege naves penuriæ periculo ſuborientes Gallicas Anglicaſque naves, mari Cimbrico venientes, ad portus Batavos & mercatum pertraxere: ut memorat GROTIUS L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

(*b*) Cui voci origo eſt a vocabulo Germanico *ſtapelen*, concervare. Vid. MENAGII Dictionarium Etymologicum, & MARQUARDUS de jure Mercatorum L. II. c. 6.

(*c*) Quibuſdam in regionibus his vicinis adeo ſecuritas viarum publicarum commendata erat, ut, ſi perdiu alicui via bonorum inferretur raptorum, penſare damnum hoc cogerentur. Anceps fama eſt, perdurare hunc morem in quibuſdam M. Britanniæ, Italiæ imo ipſius Germaniæ ſuperioris regionibus. Vid. le Dictionaire de FURETIERE voce Peage & Leges SAXONUM L. II. Art. 27.

nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate a tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, cives sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi solita id quoque addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros sæpe non mediocriter infestent, sæpe quoque aggeribus sint coercenda; non inique velut in solatium istorum damnorum modici quid solvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. CAROLI L. III. cap. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adjutorium præstatur itinerantibus*; (add. Lex LONGOBARDORUM L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id constitutum videtur in favorem civium ejusdem reipublicæ. Quod ad exteros quoque extendi non est necessarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod sumtibus a domino factis respondeat, ubi signa sunt constituenda, notandis brevibus, aut scopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno cursui, aut ubi mare a piratis purgandum (*a*). Sed eorum, quæ præter hasce causas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi est; cum utique transitus navium inermium plane sit res innoxiæ utilitatis. Nisi quod hic non adeo absurde dici videtur; nemini vitio vertendum, si commoditate ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipse ex aquis suis proventum quærat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat subditus, posse naves exterorum, & nostrum fretum transeuntes, adigi, ut nostris civibus primum emendi copiam faciant. Id si ipsis remittatur, eo nomine modici aliquid posse exigi. Et quanquam stapula in freto isto institui non possit, quod illi, ad quos profectio instituitur, navigandi usum non habeant, neque nostris civibus facultas sit suis navibus istorum merces in fretum apportandi; non invideri tamen nobis debere, si in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendiosam aliorum per nostras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen est, cum ejusmodi vectigal maritimum, nescio qua ratione, longe odiosius sit, quam quod pro terrestri transitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & facile unum vel alterum tales afferre rationes posse (*b*), unde se ab isto vectigali exemtum prætendat. Puta, si istius terræ supra & infra fretum attingant; aut si ab ejusdem usu omnia ipsius cum exteris commercia, & ex hisce salus prope reipublicæ suæ dependeat. Ubi sane iniquum fuerit, istum propter innoxium usum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, si sub

(*a*) Apud AUCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad An. MDCXL. Sveci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, ubi nec littore nautæ utantur, non plus rationis habere, quam si aut Anglus in freto Britannico, aut Hispanus in Gaditano idem exigere instituat*. Quæ deinceps bello exorto inter Christianum IV. Dan. Reg. & Christianam Sueciæ Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem transacta, legantur in instrumento Pacis Art. 3. H.

(*b*) Studio Suecorum, indeque manante odio Danorum, hæc scripsisse Auctorem nostrum, quum Lundini in Scania, quæ tum Suecorum erat, Professor esset, admodum verisimile est. Profuerit igitur, sine partium studio, argumenta ipsius diluisse. Igitur I. terræ populi vicini, supra & infra fretum attingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non possunt. Est enim ei integrum, exercere commercia *terrestria*, nec proinde minus jure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compensationem sumtuum, qui fiunt in securitatem, & facilitatem navigationis; tum ad pensationem lucri, quod capiunt ejus gentis mercatores, dum iis via panditur, qua brevius fiat iter eorum, & magis affluentia sint commercia. Haberent hæc locum, etiamsi nulla eis alia constaret ratio, exercendi ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas, tenent, quales verbi gratia sunt incolæ Comitatus Avenionensis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arausionensis, in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere possent. Præterea II. non apparet, quare itinera maritima, ullo hic præ terrestribus aut fluviatilibus privilegio gaudere debeant, cum freta maria per ea, quæ ab ipso AUCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad summam potestatem pertineant, quam viæ publicæ, quæ terris ipsius continentur. Vid. Dissertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis ejusmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem transiens, vel in flumine prætervehens, vectigalis nomine aliquid solvit. Neque IV. Jure Romano, si quis sepulchrum habeat, aliter ei, quam justo pretio *iter* præstatur, per *L. 12. Pr. D. de religios. & sumt. fun.* Eadem hæc ceterum obverti etiam possunt auctori Anglo, puta MOLESWORTHIO dans ses Memoires p. 86. seqq.

sub odioso ejusmodi prætextu alterum duriter sibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem præjudicium adferre potest, quod in illud vectigal aliæ quoque nationes consenserint, quarum salus usui istius freti, non ita est implicita; quibusque adeo facile est, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti dispar longe conditio est ejus, qui per fundum meum iter petit, quo citra istud ab aliorum hominum consortiis velut in solitudine separatus degat, suique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat sui causa alieno prædio servitutem imponere vult. Potest ad hæc illustranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyssinorum, quod quondam tributum aliquod ab Ægypto prætenderit obtentu Nili, qui in ipsius regione ortus terram Ægyptiam fœcundam reddit. Et cum postea Mahummedani eam regionem occupassent, & Christianos duriter habuissent, eundem tentasse alveum Nili in mare rubrum derivare, sed frustra. Quam prætensionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque sat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quæ ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum, utique ipso standum fuerit; sic ut neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. Boeclerus ad Grotii L. II. cap. 2. §. 14. Apud Nicephor. Gregoram L. IV. memoratur; Sultanum Ægypti ab Imperatore Constannopolitano stipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; jam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inveterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita ut vel fretum utrique sit commune, vel utriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiamsi forte alter ex pacto aut concessione solus a reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago naviget.

§. VIII. Ad res innoxiæ utilitatis, quæque adeo cuivis sint præstandæ, refertur quoque a Grotio L. II. cap. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia justa de causa. Hinc apud Maronem I. Æneid. (v. 643. & seqq.)

Quod genus hoc hominum? quæve hæc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Ubi tamen observandum, quod præmiserat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.

Quo ipso ostenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adveniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quæ in terram exscendere vult manus præ se ferat. Nec minus, an a contagiosis morbis immunes sint advenæ. Add. Plinius N. H. L. XXVI. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, uti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret, ita isthoc concesso consequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, præsertim ubi id cum aliorum incommodo fiat (a). Vid. L. 40. D. de

(a) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 2.

D. de adq. rer. dom. Neque sequitur; circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes exsistunt pacta, ideo isthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus (*a*), & pactis (*b*) sanciri frequentissimum sit. Præterquam, quod nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim majorem litoribus alienis appulerit; pacta autem, quæ inter gentes hic iniri solent, de continuo accessu disponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leve alienæ calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit (*c*). In fœdere tamen inter Romanos & Carthaginienses apud POLYBIUM L. III. (pag. 177. Ed. Casaub. Francof.) ita conventum fuit: *Ne navigatio Romani Romanorumque socii ultra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis, jus ei ne esto. Intra diem quintum qui navem applicuerint abeunto.* In altero fœdere (ibid. pag. 179.) ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiator quisquam Romanorum, neque urbem condito: neve eo appellito, nisi commeatus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. INTER officia quoque humanitatis refertur, peregrinos admittere, & viatores tecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem usque sese jactarunt: sicuti iidem judicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiæ jus ex hospitio oriri. ARISTOTELES Magn. Moral. L. II. cap. 11. Βεβαιοτάτη δ᾽ ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική· οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hospitalitas validissima videtur. Nec enim ullus est, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives.* HOMERUS Odyss. ζ. (vers. 207. 208.) Πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Jove sunt omnes hospites & pauperes.* IDEM Odyss. θ. (vers. 246.) Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ᾽ ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hospes & supplex habetur.* Apud LUCIANUM de dea Syria (pag. 660. in fine T. II. Ed. Amst.) delicta ob quæ homines per diluvium Deucaleonis fuerunt extincti, hæc referuntur: Ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Injusta opera agebant. Neque enim juramenta observabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant* (*d*). Add. quoque PLATO de LL. L. XII. (pag. 989. & seqq. Ed. VVech. Ficin.) ubi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum adversus peregrinos vid. Diodorus SICULUS L. II. cap. 42. ÆLIANUS V. H. L. IV. cap. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, voluerit que sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat inhospitalitatis.* Add. Lex BURGUNDIONUM Tit. 30. §. 1. (*e*). De antiquis Slavis HELMOLDUS Chron. Slavorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rarissimum est, peregrinum hospitio removisse deprehensus fuerit, hujus domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant.* PHILO Judæus de vita Mosis (pag. 608. A. Ed. Paris. 472. B. Ed. Genev.), *hospitibus eadem, quæ supplicibus jura deberi* tradit (*f*). Ut tamen isthoc officii jure naturali debeatur, requiritur, ut alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare a domo sua absit. Tum ut ipse probus sit, & unde domui nostræ nullum periculum, aut dedecus immi-

(*a*) Vid. supra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.

(*b*) Vid. infra L. IV. c. 2.

(*c*) Simile pactum fuit Hispanorum & fœderatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

(*d*) Et EURIPIDES Medea ubi Ægeus inter alia ait:

Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν·

Conabor te hospitio excipere, quia sum justus. H.

(*e*) Et de veteribus Germanis Julius CÆSAR VI. de B. G. *Hospites violare fas non putant.* Conf. TACITUS c. 22. de M. G. §. 3. Addatur de antiquis Sueonibus Adamus BREMENSIS libro de situ Daniæ. H.

(*f*) Adde CICERONEM de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Grævium. Joannem CLERICUM ad Exodi XXI. 21. & annotationem primam PERIZONII ad Ælianum V. H. L. IV. c. 1. ut & SIMPLICIUM ad Epictetum c. 37. p. 210. Edit. Lugd. Batav. 1640. & Jo. SCHILTERUM de Jure hospitii Differt. II.

immineat. Præterea ut pretio hoſpitium conducere nequeat. Inde major quondam iſtius humanitatis neceſſitas, ubi publica diverſoria nondum in uſu erant, aut vilia viroque honeſto indecora habebantur, quam hodie in pleriſque Europæ partibus, ubi & ad uſum, & ſplendorem iſta paſſim inſtructa reperiuntur. Enimvero etſi paſſim inhoſpitalitatem, tanquam certum ſpecimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas, dubium tamen moveri poteſt circa illos potiſſimum, qui curioſitatis duntaxat cauſa alienas regiones adeunt, an iſtis ipſo naturali jure admiſſio debeatur. Sane Spartanis, ut peregrinos ſua civitate arcerent (a), hæc ſufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum converſatione corrumperentur, aut evileſcerent. Paria fere inſtituta circa peregrinos apud Chinenſes. Vid. Neuhof. gener. deſcript. Chinæ. cap. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud exteros uſu recepta ſunt. Si quid melius apud hos inveniatur, abſurdum fore, ideo id adſpernari, quod peregrinum ſit. Canum eſſe, etiam viliſſimis vernarum adulari, alienos, utut præſtantiſſimos viros, allatrare. Neſcio quid horridi, & inculti iſtis adhærere, qui nunquam patriis ſedibus pedem extulerunt. Sic & apud Livium L. XLI. c. 24. decretum Achæorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio juris humani* vocatur. Apud Plutarchum in Convivio (p. 151. A. Ed. VVech.) Periander ait: Ἐγὼ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρότερον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego civitates magiſtratuſque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde civibus reſponſa dant.* Hic igitur certum videtur, ſi noſtri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui ut a nobis recipiantur impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non apparet, quo jure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac gravem cauſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe ulla obligatione ad quoſvis eius ſpectatores admittendos adſtringi; ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Præſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis ſuam ſententiam non approbat Franciſcus a Victoria Releſt. 5. Sect. 3. ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiuſmodi format propoſitiones. I. *Hiſpanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec poſſe ab aliis prohiberi.* Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper uſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine iſti veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo jure apud nos velint degere. Ejuſmodi hoſpitia qui aliis velit aſſignare, merito tanquam aſperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hiſpanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus ſuis poſſe prohiberi.* Hic, qui moderatius ſibi philoſophari videntur, nondum poſſunt diſpicere talem negotiandi licenciam, quam in ſubjectis ſuis principes, ſi uſus reipublicæ poſtulaverit, reſtringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoque nobis invitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quæ ſint apud barbaros communia tam civibus quam hoſpitibus, non licere barbaris prohibere Hiſpanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, ſi licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hiſpanis licere.* Quo loco aliqui conſiderandum judicant, an tale quid aliis fuerit permiſſum

(a) PLUTARCH. Inſtit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Wechel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀποδημεῖν δ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν, καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετέχωσι. Καὶ ξενηλασίας δ' εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 21.

sum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali sane magis adversus unum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibituri cum prioribus, qui citra nostrum incommodum re quapiam usi fuerunt; nec alium sibi finem, quam isti, habeant propositum. Si uni vel alteri vicinorum meorum concesserim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius post irruperit, qui arbores confringere, & in ipso horto, me expulso, hospitium figere instituat, puto ostium mihi claudere fas erit. Addatur quoque responsum, quod quidam Americanorum dederunt Hispanis apud Mich. MONTAIGNE Essais L. III. cap. 6. p. m. 189. Sed super hac controversia alii viderint. Plerisque tutissimum videtur dicere: cuilibet civitati ex usu suo licere statuere super admissione exterorum, qui ex causis necessariis, aut commiserationem merentibus non accedunt. Nisi quod pacifice accedentes promiscue sævire sine dubio barbarum sit. Vid. Diodorus SICULUS L. I. c. 67. (*a*). Legatorum autem admissio ex peculiaribus fundamentis deducitur. (*b*). Add. ZIEGLERUS ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admissos tamen semel hospites & peregrinos sine probabili causa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. LIVIUS L. II. cap. 37. 38. Quin & quod probabilis istos expellendi causa fames sit, civitatem urgens, AMBROSIUS de Offic. L. III. c. 7. & cum eo GROTIUS d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, si adsint media, quantumvis paulo duriora, ad istos simul cum civibus conservandos, sique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps esse possint. Nam de hisce proprie loquitur Ambrosius. Verum si peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis statim, ubi a nobis sint expulsi pereundum fuerit; non apparet, quare cives in illorum gratiam cum angustiis annonæ conflictari debeant. Vid. SUETONIUS Augusto c. 42. & BOECLERUS ad d. l. Grotii.

§. X. IN HANC quoque officiorum classem a GROTIO L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur concessio perpetuæ habitationis exteris, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt. Quibus tamen necessum sit, imperium in illis locis jam constitutum agnoscere, atque ita se componere, ne factionibus, & seditionibus præbeatur materia. EURIPIDES Medea (vers. 222.): Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει (*c*). *Decet peregrinum, ut se valde accommodet civitati*. Sicuti & inter pacis leges ab Ænea hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium solenne socer*, apud VIRGILIUM Æneid. XII. (verf. 192. & seqq.) Enimvero humanitas quidem est, paucos quosdam, sedibus suis non sceleris causa expulsos, recipere; præsertim si industria, aut opibus polleant, nec sacra nostra, aut instituta sint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immensum crevisse cernimus, quod peregrinos, & exteros libenter receperint (*d*): alias contra, quæ hos aversati sunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicosa, velut ex debito recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum præsertim vix fieri possit, ut veteribus incolis ab istis periculum non immineat (*e*). Ergo quantum hic

(*a*) V. supra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis assiduis, qui vulgo Residentes vocantur, H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

(*b*) Vide quæ infra dicetur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

(*c*) Et ÆGEUS apud eumdem alloquens Medeam:

Ἀνάιτιος γὰρ καὶ ξένοισιν εἶναι θέλω.
Inculpabilis enim etiam apud hospites esse volo.

ANTIPHANES Prætore:

Ἐν Λακεδαίμονι
Γενόμενος; ἐκείνων τοὺς νόμους μαθητέον.
Si Lacedæmone
Degas, Laconum vivas opus est moribus.

Hebræorum est proverbium apud Christoph. CARTWIGTUM in mellificio Hebraico: *Intrasti urbem, ambula juxta ritum ejus*. Et Habessinorum apud Job. LUDOLFUM commentar. ad histor. Æthiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non sis sicut tu; esto sicut illi*. H.

(*d*) Conf. PARRHASIANA T. I. p. 265. seqq. & BUDDEI Dissertatio de conscribendo milite inter ejus Selecta Jur. Nat. & Gent. §. 18.

(*e*) H. GROTIUS ad Exodi I. 10. notat, triplicem esse metum a peregrinis, ubi multum eorum increscit multitudo, ne conspiratione indigenas opprimant, ne hostibus se adjungant, ne vi exitum quærant. Adde de Minyis, quos Lacedæmonii receperunt, HERODOTUM L. IV. Histor. H.

hic indulgendum, fit, quælibet civitas ex usu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, ut commode omnes possit alere; an nimis anguste simus habitaturi, istis receptis; solers, an ignava sit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ isti possint distribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & isti miseratione digni sunt, & civitatis nostræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum, nec nobis pœnitendum conferre. Alias merito ita temperatur misericordia, ne mox nos aliis evadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipsis imputare possimus: inde consequitur, ut non ipsi, quæ placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure suo occupare possint, sed quæ nos assignaverimus, iis contenti esse debeant. Add. BOECLER. ad d. l. Grotii. Ad quæ illustranda isthæc exempla facere possunt. Apud VIRGILIUM Æneid. XI. (vers. 316. & seqq.) Latinus Trojanis hanc conditionem offert:

> *Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,*
> *Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros*
> *Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.*
> *Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis*
> *Cedat amicitiæ Teucrorum. - - -*

Ubi Servius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuisse jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique ferunt*, e superioribus subaudiendum esse *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur a Dionysio HALICARNASSEO L. I. (cap. 56. & seqq.) Trojanos, cum ex certis ominibus cognovissent, illam sibi fatis destinatam sedem, statim venia non impetrata novam urbem moliri cœpisse, atque non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumque rusticum abstulisse. Qua re commotum Latinum in advenas istos cum exercitu movisse, expostulantem prius cum Ænea: cur, cum licuisset ei quæcunque petiisset moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (παρελθὼν τὰ ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωμα) turpius quam honestius per vim sibi usurpare maluisset? Quæ jure agnoscens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, suamque operam contra hostes effert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud FLORUM L. III. c. 3. Cimbri a senatu Romano petunt: *ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, velut stipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur; sed quas daret terras populos, agrariis legibus intra se dimicaturus?* Aliena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quæ cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud CÆSAREM de B. G. L. IV. (c. 7.) Tenheri & Usipetes jactabant: *Venisse invitos, ejectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint*. Quibus reponebat Cæsar: (cap. 8.) *Haud verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint*. Etsi alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Cæsar. Apud TACITUM An. XIII. 55. Ansibarii sedis inopes, cum agros insedissent trans Rhenum sitos, usibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas; quæque vacuæ, eas publicas esse*. Quo jure etiam Utopienses uti tradit Th. MORUS Utopiæ L. II. Quibus utique molliora erant respondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque*

neque

alios judices quam seipsos paterentur. Imperator Probus *centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem servaverunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* (*a*) *Probo, per totum pene orbem pedibus & navigando vagati sunt, nec parum molestiæ Romanæ gloriæ intulerunt*. Flav. Vopiscus in Probo. (cap. 18.) Sic apud Ammianum Marcellinum L. XXXI. (cap. 4.) Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, a Valente petunt, ut cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturos, si res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, queis & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: uti prolixius d. l. memoratur. Add. Socrates Hist. Eccles. L. IV. c. 28.

§. XI. Sub isto quoque officiorum genere comprehendit Grotius d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, ut ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, aliove contractu licito, quæ vitam hancce commodiore apparatu instruunt: idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet utilitas, quippe quæ velut parsimoniam telluris, non ubique in omnia æque feracis, supplent, & efficiunt, ut quod genitum est usquam, apud omnes natum videatur, (Libanius Orat. 3. *Non omnibus partibus cuncta impertivit Deus; sed munera juxta regiones divisit, ut ad societatem homines opis mutuæ indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem fruitionem eorum, quæ apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat*;) inhumanum valde esse, terrigenam velle invidere usum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id nostrum jus, quod ad ista peculiariter quæsivimus, non redditur deterius. Hinc apud Plutarchum Pericle, (pag. 169. B. Ed. VVechel.) cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portubus suis, isti queruntur id fieri παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *præter jus gentium*. Quanquam isthæc assertio multas admittat restrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res supervacuas vitæ humanæ, aut voluptarias, nullo videmur jure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas servamus. Unde si Josephus perspexisset, non superesse frumentum Ægyptiis tolerandæ septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. Quintilianus Declam. 12. *Ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit*. Sicut & apud Athenienses capitis pœna sancitum erat, ne quis civis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas vendendum veheret. Lycurgus Orat. contra Leocratem. (pag. 120. Ed. VVechel.) Præterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte abs commerciis ejusmodi rerum excludimus, quæ absolute ad vitam agendam non sunt necessariæ. Verbi gratia, cum alibi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriæ potius, quam necessitati isti inserviunt. Apud Livium L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *ut denorum æquorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret*. Sic in *tit. C. quæ res exportari non debeant*, sub capitali pœna vetatur, ne quis vinum (*b*) & oleum

(*a*) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellaverant, seque per milites suos Augustos proclamari jusserant. Vid. SALMASIUS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

(*b*) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L. 2. C. quæ res ven. non poss.* (2) frumentum publici canonis, *L. 3. 2. C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. ult. C. eod.* Vid. HEINECCII Dissertatio de navibus ob merces illicitas commissis. De vino, oleo & armis notabilis *L. 1. & 2. C. quæ res exportari non debent. Ad Barbaricum jus transferendi vini, olei & liquaminis, nullam quispiam habeat facultatem: nec gustus quidem caussa, aut usus commerciorum. - - - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostræ interdicta ubicunque vendiderit: Bona ejus universa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem pœnam subire decernimus*. Vid. BRISSONIUS Select. Antiquit. Jur. Civilis. L. IV. c. 4.

oleum (*a*), itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hisce illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud Livium L. V. c. 33. Aruns Clusinus, ut in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos advexisse* scribitur. Add. Numer. XIII. 14. Judith X. 20. Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigat, aut ut iidem habeant jus προτιμήσεως, seu præ exteris ad emendum admittantur.

§. XII. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure constitui tradit Grotius d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi causa præbeatur, si alter rebus ipsius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati possit oriri, vel ut nostrorum hominum industria excitetur, neve opes nostræ ad exteros migrent. Plato L. VIII. de LL. (pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. VVechel.) *Thus cæteraque hujusmodi, quæ diis incenduntur, peregrinaque sunt, purpuram similiter & colores alios, qui a regione non producuntur, omnia denique peregrina, nisi necessaria sint, nemo adducat: nec rursus aliquid, quod regioni necessarium sit, exportet.* Cæsar de B. Gall. L. II. (cap. 15.) de Nerviis tradit: *Nullum aditum ad eos esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent.* Idem L. IV. (c. 2.) de Suevis: *Jumentis importatis non utuntur. Vinum ad se omnino importari non sinunt; quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde sine dubio falsum est, quod disputat Franc. a Victoria; *Jure gentium fas esse cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Atqui si ego domesticis copiis sim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtruserit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam salis mensuram in singulos annos emere cogitur, id oritur ex potestate illa, quæ principi in cives competit, & habet ista emendi necessitas aliquod instar tributi. Sicut etiam per summum imperium civibus injungi potest, ut si quid ultro velint emere, non nisi abs certo aliquo emant. Qualia, ubi usus reipublicæ admiserit (*b*), non inique in civitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sat frequenter subditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res necessarias etiam in locis remotis coemant: quando penuria, imminente præcipue obsidione, metuitur, aut ut eo laxior sit annona. Verum ut alterum in quem mihi non est imperium, ad merces meas emendas cogere instituam, id vero nulla ratio admiserit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum arrogem auctoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid, & in quæ erogare, & unde necessitati aut voluptati suæ consulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. Add. Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. XIII. Ejusmodi officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præsertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, ubi istis apud se copia fœminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsus alibi consederit, aut cœtus virorum novam condere civitatem velit. Nam sine fœmina ætatem agere re-

(*a*) *Ut brunias*, id est loricas, *foras exportandas nullas vendat*, est in Capitulat. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. ubi etiam de armis & locis, quæ mercatores exteri adire debeant. Plane ut Romani etiam certa commerciis loca statuebant, extra quæ exteris non licebat exercere negotiationem. *L. 4. & final. C. de commerc.* Et MENANDER in Eclogis scribit, fœdere inter Romanos & Persas expressum fuisse, ut mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in provincias Romani Imperii pergerent. H.

(*b*) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

re repugnat naturæ saltem plerorumque virorum; quippe cum cœlibatus, ubi vires corporis sunt integræ, non nisi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia hic adhibere, fœdum. Et res unius duntaxat ætatis est, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum a Romulo patratum. Etsi super eo non uno modo tradatur. Dionys. HALICARNASSEUS L. II. (cap. 30.) ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, credidisse tamen ex hujusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse conflari, postquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliæ causa, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat præpostera hæc sit via amicitiam instituendi. Vid. TACIT. An. I. 55. de Segeste: *Auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus pactam rapuerat. Gener invisus, inimici soceri; quæque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.* Alii ut occasionem bellandi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere; quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoque necessitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIUS (l. c.) ideo vocat: Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' ὃν συνάπτονται γάμους ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: *Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres splendidissimum.* Add. Judic. XXI. v.22. Etsi rarissime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubescendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quæsituros repudiare, asperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem fœminam causa bello per se non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulsæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionysio responderunt: *Se nullam præter lictoris filiam ipsi concessuros.* Vid. Diodorus SICULUS L. XIV. cap. 108. Et STRABO L. VI. (pag. 258. Ed. Paris. Casaub. p. 396. Ed. Amstel.) Simile Exemplum exstat apud M. Paulum VENETUM L. I. c. 52. Nostras autem fœminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoque magis, si dispar quoque conditio accesserit. Conf. BOECLERUS ad d. l. Grotii §. 21. Quæ a Canulejo jactantur apud LIVIUM L. IV. cap. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet: & ut hominum numero simus:* ad præsentem quæstionem non pertinet. Nam haudquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, sed iidem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere fœminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias grassari supervacuum est. Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diversi ordinis homines prohibent, præsupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inveniendi; & rationibus hisce fere nituntur, ut vel certarum splendor familiarum conservetur, vel nostrates fœminæ facilius maritos inveniant (a), vel ne opes aut effectus nostrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. XIV. DENIQUE GROTIUS d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præstandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei causa hæc videtur, quod cum contumelia sit conjunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem

(a) Vel etiam ne quis potentis alicujus exteri affinitate & opibus nixus civis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, affinitate alicujus civis adjutus, rempublicam sibi subjiciat. Quod Locrensi Reipublicæ accidisse observavit ARISTOTELES V. Polit. 7. cum Dionysius junior uxorem Locrensem duxisset, cujus affinitatis occasione adjutus Rempublicam Locrensem occupavit. Eodem loco Lacedæmonios notat. Hinc cum politiæ contrario uterentur instituto, idem ARISTOTELES III. Pol. 6. Ἐπιγαμίας dixit, εἶναι τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων, *rem unam ex iis, quarum communicatio civium est propria.* Adde Nicol. BURGUNDUM Lib. II. Histor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

quem velit excludere abs re, quæ omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non posse, nisi delictum antecesserit. Verum isthæc assertio adeo liquida non videtur. Ejusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectæ. Ut quis omnibus & singulis gentibus, notis æque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, jus perfectum contulerit; casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hactenus quid concesserit sive per modum pacti, sive precario; idem si quis ignotus suo jure prætendere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam utentium (*a*) recte possunt revocari. Add. BOECLERUS ad d. l. Grotii.

§. XV. CÆTERUM sat vulgaris est humanitas, cujus intermissio fœdam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & splendidior ejus gradus est, si quis ex singulari benevolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex sigulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atque talia κατ' ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summa laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & jactantia, & quidvis potius quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat*. PLINIUS Panegyr. (cap. 38. num. 4. Ed. Cellarii.) Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim præcepta inculcant. CICERO Offic. I. (c. 14.) *Beneficentia, qua nihil est naturæ humanæ accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde, ne major benignitas sit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur* (*b*). Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum ut quisque nostræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines observandi. Ubi latissime patet communis omnium hominum societas: qua *propior est ejusdem gentis, nationis, linguæ, interius esse, ejusdem esse civitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum. Ubi prima societas in ipso est conjugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Præstantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes sunt familiaritate conjuncti*. (IDEM de Finib. I. 5. *In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat,* quam

(*a*) Sane quibus aliqua permittuntur, jus ante permissionem non habebant; ergo si ab iis excludatur unus, is de inhumanitate quidem aliquando, sed non de injuria queri potest. H.

(*b*) *Id enim est justitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, qui prodesse velle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi assentatores judicandi sunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt injustitia, ut in suam rem aliena convertant. - - - - Qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditare æquius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per injuriam, ut ad largiendum suppetant copiæ. - - - - In quo* (delectu dignitatis) *& mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium confertur, & animus erga nos, & communitas & societas vitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata: quæ, ut concurrant omnia, optabile est: sin minus plures causæ, majoresque ponderis plus habebunt.* ubi supra. *Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. - - - - Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cætera paria sint, hoc maxime officii est, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari.* IBID. Cap. 15. *Est enim primum* (principium communitatis & Societatis humanæ) *quod cernitur in universi generis humani Societate.* - - - -

quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas & communicatio, & ipsa charitas generis humani; quæ nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis: post vicinitatibus, tum civibus, & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ.) *Videndum etiam est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur: Ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis* (*a*). SENECÆ libros de Beneficiis excerpere hic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit PLUTARCHUS Sympos. L. VIII. cap. c. 7. eos sociis præcepisse, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συμπεριφορτίζειν. *Ne quem onere levent, sed in tollendo & subeundo juvent.* Ratio additur; ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥᾳστώνην ἀποδεχομένους. *Scilicet omne otium, omnem segnitiem eo probibentes.* Quanquam potior ratio sit, quæ extat II. Corinth. VIII. 13. Οὐ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non ut aliis remissio, vobis autem afflictio sit, sed ex æqualitate, &c.* Add. AMBROSIUS Offic. L. I. cap. 30. & ex eo GRATIANUS Dist. 86. cap. 14. seqq. & caus. 1. Quæst. 2. cap. 6. 7. SOCRATES apud Xenophontem Apomnem. L. I. (T. I. cap. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Græcæ H. Steph.) *Erga amicos aut hospites, cæteramque vitam optimam esse hanc admonitionem ajebat* τὸν καδδύναμιν ἔρδειν *secundum quod potes agas.* Modus quoque (*b*) dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilari fronte, prompte, & cum contestatione benevolentiæ demus.

§. XVI. BENEFICENTIÆ ex adversum respondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, ostendit, id sibi acceptum fuisse, dantique ob eam causam favet, & occasionem quærit paria reponendi, quantum ejus fieri possit (*c*). Nam id haudquidquam necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti fuit, quod datum est; sed sæpe studium & conatus obligationem explent. OVIDIUS de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde est, Et finem pietas contigit illa suum.* Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium sese dedisse prætendit, recte opponi possit. Vid. PHÆDRUS L. I. Fab. 23. Nam (*d*) qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo si me in eas prius conjecerat. Quanquam sapientes monent, non nimis subtiliter investigandum esse, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod ista subtilitas nunquam non ingratis prætextum possit præbere. Cæterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta sunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere subigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia nostri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur, neve beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspicionem contemtus faciendum; cum alias in recusatione beneficii, ultro oblati contumelia insit. Et sane absque necessitate gratiæ referendæ si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod periturum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. HOBBESIUS de Cive cap. 3. §. 8. ARISTOTELES Nic. L. IX. c. 2. Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει

(*a*) Add. Marcus ANTONINUS L. V. c. 6. ibique GATAKERUS & PLINIUS Lib. IX. Epist. 30. Inter philosophos recentiores commendari meretur CLERICUS in libello Gallico, *Reflexions sur ce que l'on appelle communement Bonheur & Malheur en matiere de Lotteries*, excuso Amsterodami 1696. cujus caput 12. præ reliquis huc pertinet.

(*b*) Adjicitur hæc periodus ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 8. §. 5.

(*c*) Qua regula etiam discipuli Zoroastris usi sunt. *Preceptum est, ut si aliquis beneficium fecit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

(*d*) Quod exemplum ipsum quoque ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 8. §. 37. hic insertum est. Vid. SENECA de Benefic. VI. 25.

καὶ ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. *Beneficia retribuenda ut plurimum magis sunt, quam sodali inserviendum: & sicut mutuum, cui debet quispiam, restituendum magis, quam sodali dandum. In universum debitum est reddendum: sed si datio honestate aut necessitate superexcedat, ad hæc est declinandum.* Add. quæ Socrates circa amorem fraternum disputat apud Xenophontem Memorabil. L. II. Cicero Offic. I. (c. 15.) *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis, utenda majore mensura, si modo possis, jubet reddere Hesiodus; quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit sine injuria.* Ubi observandum a Cicerone ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus sit adstricta, uti justitia, quæ præcise jubet restituere, quæ ex contractu debentur. Add. Ambrosius Offic. L. I. c. 31. Gellius L. I. c. 4. Quanquam autem nec beneficium dare prorsus extra obligationem sit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori se suo approbet. Etsi sæpe contingat, ut benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei caussas investigat Aristoteles Nicom. IX. 7. Addatur quoque Hobbesius Leviathan c. 11. ubi rationem reddit, quare magna beneficia a majoribus accepta pariant amorem: a paribus aut minoribus non item, nisi spes sit retribuendi. Cui innititur illud Taciti (Annal. L. IV. cap. 18. in fine) *Beneficia eousque læta sunt, quoad videntur exsolvi posse: ubi multum supra sunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. Porro licet in animo ingrato per se nulla sit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: fœdius tamen, & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti (a): quod censeatur animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. Gregor. Nazianzenus: Ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit?* Lucianus in Antholog. (T. II. pag. 337. Ed. Amst.) Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος, εἰς ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας. *Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa perit, fusa simul fuerit.* Add. Xenophon Cyropæd. L. VIII. (c. 3. §. 19.) de Pheraulæ sententia circa naturam hominis. Eleganter quoque Cartesius de Passionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolide superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecilliorum & abjectorum, qui sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse quærunt auxilium aliorum, quod ubi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepisse arbitramur.* Sophocles Ajace flagel. (pag. 31. Ed. H. Steph.) *Decet virum memorem esse, si quid illi suave accidit; Gratia semper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generosus est.* Enimvero an in foro civili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id Seneca de Benef. L. III. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficiis pereat, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, & locato detur; jam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse honestam, si sit necessaria. Denique uni huic legi vix omnia fora suffectura. Themistius Orat. 3. ὁ Περσικὸς νόμος

(cu-

(a) Rationem, qua ingrati adeo invisi sint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque injuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri, eumque, qui faciat, communem hostem, tenuiorum putant.*

(cujus meminit XENOPHON Cyropæd. L. I. Δίκας εἰσπράττονται ἀχαριστίας, ὅτι μάλιστα ἐμποιεῖ μῖσος, ὅπη ἂν ᾖ. οὗ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος. ἐντεῦθεν αὐτοὺς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δὲ, ἀλλὰ κλέπτουσι τὸ ἔχθος. *Persicis legibus ingrati animi constituta pœna est, quod ubicunque sit, maxime odium utque inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex est, quæ id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent.* Add. M. ANTONIUS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMUS L. II. c. 6. §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa (*a*). Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Dissertatio, quæ inscribitur Actio ingrati (*b*). Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut juris naturæ, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos pœnæ post mortem manent, per sententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de caussa beneficium alteri dedi, id est, ejus, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: utque ipse lucri, sed studio humanitatis exercendæ videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Fortius philosophatur Marcus ANTONINUS L. IX. §. 42. *Quando* (*c*) *tanquam ingratum incusas aliquem, in temet censuram converte. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tuæ fructum jam statim percepisses. Quid enim amplius velle debebas, ubi homini benefeceras? annon hoc ipsum tibi sufficit? quod est naturæ tuæ congruum, ubi quid feceris, tum facti istius mercedem quæris?* Ast ubi quis exercet ingratitudinem mixtam (*d*), seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa injurias & malefacta reponit; ubi causa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus fœdissimam ejusdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ executio suscipiatur, & eo

(*a*) SENECA de Benefic. L. III. c. 7. *Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato, datur. - - - - Deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. - - - - Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix sufficient.*

(*b*) Add. ÆLIANUS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITUS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugisse videntur BAYLIUM, quum, dans ses Pensees sur la comete p. 707. Edit. 3. scriberet, apud nullam gentem pœnas contra ingratos sancitas esse, exceptis Medis. Laudat ea de caussa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. sed in posteriori loco editiones vulgatæ pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MURETUS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIUS de Regno Persico L. II. pap. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis singularibus, qualia sunt medicorum, advocatorum & præceptorum extra ordinem jus dicebatur *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur. Emis a Medico rem inæstimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ, solvitur, quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt*, & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex Medico & præceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

(*c*) Ὅταν ὡς ἀπίστῳ, ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφου. Πρόδηλον γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας, ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς, μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εὐθὺς ἀπειληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐκ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς εἰ ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπῄτει, ὅτι βλέπει. ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν, ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρός τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι εὐεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε, πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

(*d*) Quæ etiam *prægnans* appellatur, sed in hac quoque in ingratum non animadvertitur, sed in injuriam inferentem, quippe pœnas daturum, etiamsi hominem nullis sibi beneficiis cognitum, injuria adfecisset.

& eo acriori pœna castigetur is, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Cæterum quatenus per subsequentem injuriam necessitas referendi beneficii tollatur docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epistola 81. (*a*)

(*a*) Cæterum beneficium sæpe beneficii nomen amittit, quamvis non indigno confertur. Hinc Corinthiorum beneficium risit Alexander, offerentium jus suæ civitatis, quamvis se id præter Herculem nemini dedisse gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

CAPUT IV.

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE DIVISIONIBUS OBLIGATIONUM.

I. *Non possunt non in societate humana pacta exsistere*,
II. *Pacta servanda sunt*.
III. *Obligationes sunt vel congenitæ vel adventitiæ*.
IV. *Obligationi congenitæ repugnat atheismus*.
V. *Obligatio naturalis & civilis*.
VI. *Quæ utriusque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria*.
VIII. *Obligatio non mutua*.
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua*.

QUÆ HACTENUS exposita sunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines constituit, invicem debentur, licet nullus inter ipsos actus antecesserit (*a*). Enimvero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quæ inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibusvis ea est ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prodesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci possunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi alter paria a nobis recipias. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inservire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eo eodem iterum expectare; suoque jure exigere deberet. (Id (*b*) ipsum autem fit per promissa & pacta.) Denique (*c*) cum finita utique potentia hominis ad omnes simul pari modo sese extendere nequeat; rationi sane convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum sunt occupatæ, addicantur iis, qui

(*a*) Vide supra c. 1. §. 1. n. 1. & nota ad c. 9. §. 8. hujus libri.

(*b*) Hæc verba, poscente perspicuitate, adjecimus ex Offic. Hom. & Civ. L. I. cap. 1. §. 2. præeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quæ ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus esse pactis, ut obligationes novæ constituantur. Verum sunt ea præterea necessaria, ut obligationes (1) bello abruptæ restituantur, (2) ut constitutæ tollantur, (3) ut imperfectæ & laxiores magis adstringantur. TITIUS Observ. CXCVIII.

(*c*) Hanc periodum, quæ in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non suo legebatur, huc rejecimus, sequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore festinanter agente, posita videtur.

qui per pacta prius jus ad eas sibi quæsiverunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis seu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo justitia stricte dicta dirigit. Ista quippe non ex pactis expressis aut implicitis debentur, sed ex sola obligatione per ipsam naturam quibusvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum sibi jus iste adversus me ex proprio meo consensu quæsivit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere sit necessarium, ut homines commode inter se degere possint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui ista exercuerit, dum paria ab aliis sibi potest polliceri: hic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter seipsum, sed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatum commodum ex beneficio quæritur, illico id nomen & indolem suam amittit. Sic igitur lex humanitatis sive caritatis, & pacta hominum inter se officia, & præstationes mutuo velut supplent, dum quæ ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas subit: Etsi autem, quæ & qualia pacta a singulis hominibus ineantur, in cuisvis est arbitrio; ut tamen aliqua inter homines exsistant, in genere & indefinite jus naturæ hactenus præcepit; quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines servari nequit. ISOCRATES adversus Callimachum (*a*) (pag. 647. Ed. Paris. In fœderibus & pactis *tanta vis est, ut pleræque res tum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis transiguntur. His enim freti convenimus, & commercia agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non desistimus*.

§. II. SI QUÆ autem inter homines ineuntur pacta, illa sancte observanda esse, sociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enascitur. ARISTOTELES Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. *Sublatis pactis tollitur inter se usus hominum*. CICERO Offic. II. (c. 11.) *Justitiæ tanta vis est; ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere*. Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promissa servandi necessitas foret, haudquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide justissimæ querelarum, bellique causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est: cum alio rebus modo meis potuissem consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum juris naturalis præceptum, & quod universæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat habetur: (*b*) *Ut quilibet fidem datam servet*, seu promissa atque pacta expleat (*c*). Addantur, quæ Dionysius HALICARNASSEUS L. II. (pag. 135. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.) de Fide a Numa inter Numina consecrata

(*a*) Τοσαύτην δὲ ἔχουσι δύναμιν (αἱ συνθῆκαι) ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς Βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

(*b*) Idem CICERO pro Roscio Comœdo: *Perfidiosum & nefarium est fidem frangere, quæ continet vitam*. Et II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides*. A. Rhetoric. ad Herennium L. II. *Pacta, quæ sine legibus observantur ex conventu, juri præstare dicuntur*. Add. H. GROT. III. de J. B. & P. cap. 19. §. 1. H.

(*c*) Adde, cujuscunque conditionis, vel religionis is fuerit, quorum pacti simus. Quod præceptum discipulorum Zoroastris est, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honestiorum, quam quidam Christiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum, feceris, id ne frangas*. - - - - - *Ne putes tecum dicere, quamvis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & sive sit cum aliquo in Religione nostra, sive extra eam, res perinde est*. Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Persarum &c. in Sad-der Porta XXVIII. memorabile exemplum Lysidis, Philosophi Pythago-

ta tradit (*a*). Euripides Heraclidis. Χρὴ ἀψευδεῖς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα. *Oportet generosis verax os esse.*

§. III. Caeterum cum per pacta, expressa praesertim, obligatio nobis accedat, quae alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non adorat; conveniens videtur, hoc loco praecipuas obligationum distinctiones evolvere (*b*). Est igitur obligatio alia *connata*; alia *adventitia*. (Arriano in Epictetum L. III. c. 2. dicuntur σχετικὰ φυσικὰ καὶ ἐπίθετα, *affectiones naturales & accersitae*.) Illa est, quae omnibus hominibus eo ipso, quod praedita ratione animalia sunt, inhaeret; seu quae ipsam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exserens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per aetatem ejus vim intelligere coeperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultae aetatis excusat, aut si dicat, sibi numquam in mentem venisse cogitare, an de ea re jure naturali sit dispositum. *Adventitiae obligationes* sunt, quae hominibus ex antegresso facto humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut praesumtum.

§. IV. Inter *congenitas* obligationes praecipua est, quae incumbit omnibus hominibus adversus Deum, universi hujus summum arbitrum; cujus vi tenemur ipsum venerari, ejusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in universum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit, si quis vel ipsum Deum exsistere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem haec duo aequipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria fraenandae rudi plebeculae rejicitur. Ambrosius Off. L. I. c. 26. *Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum judicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delectent.* Add. Lactantius de Ira Dei cap. 8. Inde merito rejiciendus est Hobbesius de Cive c. 14. §. 19. cap. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiae seu ignorantiae refert, veluti is peccatum proprie non foret, sed error duntaxat, & stultitia, quae jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod *atheus nunquam voluntatem suam Dei voluntati subjecerit, ut quem ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostra consensu delatum. Adeoque cum atheus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque ejus regni ipsum non obligari.* Enimvero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguatur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis aequali, nisi nostro consensu, & pacto. At quibus dixerit, Deo non esse jus imperandi suae creaturae, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? Praesertim cum Ipse c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentiae Dei resistere posse nemo crediderit. Unde & athei haudquidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout Hobbesius hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subjiciuntur,) sed rebelles subditi, quique adeo crimine laesae majestatis divinae se obstrinxerunt; quod & Ipse diserte tradit cap. 15. §. 19. Sicut juxta Eumdem crimen laesae majestatis humanae est, si quis in universum dicto, factove declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum civitatis imperium, obediendi; seu ubi quis simul & semel vinculum obsequii civilis abruperit. Ut non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχους divos sese in praelium accinxisse fabulantur Poetae. Verum quae in bello infliguntur hostibus

thagorei, fidem datam nimis religiose observantis refert JAMBLICHUS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kust.

(*a*) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν γε γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulcrum lingua, cui praesto fides. H.

(*b*) De qua supra L. I. cap. 6. §. 5. & seq. fuse actum. H.

stibus mala, pœnas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim jure belli utitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub jure imperii continetur, ad jussa capessenda per violentiam posse adigere eos, qui ultro obsequi detrectant. Multo minus in justum hostem evadit, quique adeo jure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excusat Hobbesium, quod in Psalmo XIV. athei, qui *in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocatur. Quasi vero phrasi Sacræ Scripturæ illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quasi non maxima sit illa stultitia, per malitiam sibi gravissimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arcessere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum est invenire proportionem sphæræ ad cylindrum; quo exemplo utitur Hobbesius. Equidem fortasse artificiosam & philosophicam de Dei existentia demonstrationem eruere aut capere non cuiusvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertione sua proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasione contineri hactenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea est; generi humano per atheismum melius consuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impossibile plane sit, non in Deum duntaxat, sed & in universum humanum genus athei delinquere sunt censendi. Eoque minus venia prosequendi sunt, quod illi demum consensum omnium populorum ac seculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perspicaciam præ cæteris sibi arrogant. Unde si in atheismum prolapsi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili versantur; sed quem non per imprudentiam aut simplicitatem, verum ex petulanti sapientiæ persuasione contraxerunt. Conf. Jean d'ESPAIGNE de Erroribus popularibus sect. 1. c. 6. & BACO Sermon. fidel. c. 16. & de Augment. scientiarum L. III. cap. 2. Addatur etiam PLATO de LL. L. IX. sub finem, ubi atheorum genera distinguit, & quibus pœnis coercendi sint (*a*), tradit. Haud difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus sententiam Hobbesii fulcire conatur AUCTOR Discursus Theologico-Politici c. 16. qui cum hanc thesin præmisisset: *Unumquemque qui rationis usum non habet, in statu naturali ex legibus appetitus summo jure naturæ vivere;* objectioni, hanc assertionem juri divino revelato repugnare, ita respondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem esse religione*; id quod saltem de religione naturali est falsissimum non minus, quam quod subjungit: *Neminem ex natura scire, se ulla erga Deum teneri obedientia, imo nec ulla ratione hoc assequi, sed tantum ex revelatione signis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti potest. Inde & fallit Ipsius illatio: *Ante revelationem neminem jure divino, quod non potest non ignorare, teneri*, si capiatur de jure divino naturali, non positivo: *& statum naturalem absque religione, & lege, & consequenter absque peccato & injuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali statu a religione hominem esse immunem non solum *ratione ignorantiæ, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, super-*

(*a*) Utique pulcherrima sunt, quæ ab Auctore nostro in antecedentibus de religione disputantur: ast hic durius plerisque philosophari videtur, ubi Atheos etiam propter solam errorem puniendos esse ait. Quid enim errori cum crimine commune est, quid ignorantiæ intellectus cum pœnis & suppliciis? Demonstrationibus potius & cohortationibus in eos utendum est, quam sævo ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata est, quam sola convictio. Quodsi tamen error hic cum procacia cum propagandi conjunctus sit, seditionis reus videri possit Atheus, utpote qui, dum religionem spernere docet, sanctissimum societatis humanæ vinculum rumpit, unde non minus puniri potest, quam qui doceat, licita esse furta, aut adulteria, aut a fide data recedi posse; etsi deinde sceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine seculum nostrum abundet, Reipublicæ interest, hic quoque interdum aliquid exemplo dari.

perfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale a Deo creatus est, tenetur. Inanis est igitur conclusio: *Jus divinum ab eo tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu civili fit*. Nimirum ad hanc thesim sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali exsistentiam suam non habere a Deo. Cæterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo præstandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam socialem invicem tenentur. Quæ quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. V. Celebris est quoque divisio obligationis in *naturalem & civilem*, sed quæ a variis varie accipitur. Juxta Grotium L. II. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum. Cujus rei exemplum adfert: legata integra sine detractione Falcidiæ (*a*) præstare, vicem beneficio rependere, solvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, seu cujus exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum (*b*). Vid. Svetonius Vespas. cap. 1. cui SCto similis erat lex apud Lucanos: Ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρεὶς ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioso mutuum dedisse convictus fuerit, mutuo isto multatur*, teste Nicolao Damasceno de moribus gentium (*c*). (in Excerpt. Peiresc.) Quæ ubi ultro soluta sunt, cessat condictio indebiti (*d*). Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, sive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum sive imperfectum duntaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur (*e*) sed ex jure civili (*f*) oritur (*g*): in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas (*h*): aliquando notat talem, quæ in naturali æque ac civili jure fundatur, & ex

(*a*) Hæc partem quartam hæreditatis afficit, quæ Jure Romano heredi salva esse debet, ita, ut, si minus habeat, singulis legatariis, fideicommissariis, Donatariis mortis caussa tantum detrahat pro rata, quantum quartæ desit. *L. 73. §. ult. L. 51. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

(*b*) Quo placuerit, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dedisset, actio petitione daretur, *L. 1. Pr. D. de Sc. Macedoniano*. Cui non a fœneratore, sed a filio-familias, Macedone dicto, nomen esse, verisimiliter ostendit HEINECCIUS Pand. P. III. §. 169.

(*c*) Diversum hic alii non temere existimant. V. Differt. de condiction. indebit. Civil. Deb. Natural. §. 21. seq. H. (Quorum sententia concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, si quis indebita ignorans solvit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens non debere solvit, cessat repetitio, L. 13. D. de R. I. Cujus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatio est.*)

(*d*) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, solvendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad restitutionem obligatum habere censetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digest.* Neque tamen ei locus est in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur*, neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quanquam autem solvendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

(*e*) Sic verbi gratia, si pupillus mutuum sumserit sine consensu tutoris, creditor nihil petere potest. Sed pupillus adhuc *naturaliter* obligatur ad restituendum mutuum. Vid. infra cap. 6. §. 4. not. 5.

(*f*) Apud Romanos eæ potissimum sanctiones leges appellabantur, quæ suffragiis populi, interrogante magistratu Patricio, ferebantur. Ab iis diversa Plebiscita, quæ Plebs a Patriciis discreta, plebejo magistratu rogante, veluti Tribuno plebis, constituebat. Hæ leges & hæc plebescita cum Senatusconsultis & Constitutionibus Principum, Edictis porro Magistratuum & Responsis Prudentum Jus civile constituere dicuntur. Sed præterea Prætores, Magistratum ineuntes, edicere solebant, qua ratione Jurisdictionem explicaturi essent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Nova. Illa, ex sui quisque Decessoris Edicto in suum totidem pæne verbis transferebat, hæc contra de suo veteri Edicto adstruebat. Quod Jus *Prætorium* appellabatur, aut *honorarium*, ab honore Prætoris. Qua quidem ratione Prætores Jus civile sæpe emendarunt, supplerunt, correxerunt, *Vid. §. 3. & seqq. Inst. d. J. N. G. & C.* De Rescriptis imperatorum exstat elegans Dissertatio Antonii SCHULTINGII inter opuscula ejus, excusa Franequeræ, An. 1716. 4.

(*g*) At plura sunt in §. 1. *& seq. Inst. de except.* H.

(*h*) Ut in *Princip. Inst. de Obligat.* ubi Imperator Obligationem κατ' ἐξοχὴν, sive præstantiorem ejus speciem definivit. H.

& ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere civilem, & mixtam. *Ista* naturali æquitate nititur, sed ut nulla actio jure civili eo nomine sit. *Illa* oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut summo jure in eum sit actio, sed quæ jure prætorio infirmetur (*a*), opposita perpetua exceptione (*b*). *Hæc* denique est, quam & naturalis sustinet æquitas, & simul juris civilis firmat auctoritas. De quibus passim interpretes juris Romani.

§. VI. Nobis isthanc divisionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, sed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa sit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis stringit; civilis vero, cui leges, imperiumque civile succenturiantur. Utriusque efficacia spectatur vel in eo, in quo hæret tanquam in subjecto, vel in altero, ad quem spectat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue consistit; ut conscientiam hominis stringat, seu ut homo intelligat, se, ubi eidem non satisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus suam debet originem, ita ad observandam ejusdem legem teneri sese deprehendit. Et quanquam sanctiones pœnales in lege naturali non ita expresse definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile est, eandem omni plane sanctione destitui, quodque ab ipso legis auctore non sit majus malum expectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt (*c*) morsus illi conscientiæ, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex sensu quodam imperii divini oriri, sed ex mera tantum simplicitate, adsuetudine, metuve pœnæ humanæ provenire, nemini pio persuadetur. Cicero pro S. Roscio (cap. 24.) *Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit; suæ malæ cogitationes conscientiæque animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque furiæ*. Add. Seldenus de J. N. & G. L. I. cap. 4. p. m. 47. seqq. Neque crediderim unquam, contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab Atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acrioribus demum motibus impiam mentem concusserit. Et sane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui aliquandiu insipientis consulti sapientiæ errant, ut plurimum retrorsum demum vela dare, non sine gravi consternatione coguntur (*d*). Cæterum etsi primario obligationis naturalis sit conscientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, siquidem hæc versetur circa objectum priori non repugnans (*e*). Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio judicio approbata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes spectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; hic itidem utraque id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præstatur. Verum quando alter obligationis impletionem ultro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & qui-

(*a*) Vid. §. 5. *Instit. de Except.*

(*b*) Quod in Restitutionibus in integrum contigit. Quæ tamen naturali contemplatione reapse supervacuæ sunt: quod Jureconsulti Romani ipsi agnoverunt. *Nihil interest*, inquiunt, *ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur*. L. 112. *D. de R. J.* Vid. Celeb. NOODT. de forma emendandi doli mali.

(*c*) V. supra L. II. c. 4. §. 20. H.

(*d*) HORATIUS L. I. Od. 34. v. 1. & seqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro: nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. - - - -

(*e*) Frustra dissentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

& quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in statu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt, ex praeceptis juris naturalis dispar oritur obligatio. Quae enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi possunt, puta; monendo, rogando, obtestando. Vim autem adversus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, nisi forte summa necessitas urserit (*a*). Causa hujus rei haec videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur seposuisse, velut materiam peculiari benevolentia alios sibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quae vi poterant extorqueri, quam quae citra metum licebat denegare. Verum quae pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quaecunque, a nobis possessa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enimvero civiles obligationes, seu quibus a lege civili auctoritas accessit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis sanctio deest, in civitatibus solo debitoris pudore, ac reverentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas civibus vim adhibere licet. Caeterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex civilis debeat, legislatores (*b*) ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur (*c*). Cujus uti pars est, non ob quaevis negotiosa praetorem posse obtundere, ita eidem haud quidquam consuluerint, qui Seres (*d*) imitari velint, de quibus STRABO L. XV. *Jus apud eos non reddi, nisi de caede & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipsum non esse; uti penes quemlibet sit cavere, ne in contractu decipiatur, diligenter considerato, cui fidem adhibeat*. Paria IDEM d. l. de Indiis: *Nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credunt*. Conf. ÆLIANUS V. H. L. IV. c. 1. Add. SENECA de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. POTEST quoque obligatio dividi in *perpetuam & temporariam*. Illa est, quae tolli nequit, quamdiu exsistit persona, cui inhaeret. Qualis est obligatio congenita adversus Deum, cujus etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, qua tales, quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exsistit: etsi haec interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli devolvor. Est quippe isthaec obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum sit amice cum isto agere, sed salutem & jura sua etiam cum ejusdem laesione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atque propriae salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quoque solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea quae conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus (*e*). Temporariae autem obligationes sunt, quae tolli possunt, vivis adhuc illis, quibus inhaerent.

§. VIII. PORRO quia frequentissimum est, ut obligationes sibi ex adversum respondeant, igitur dividi eaedem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas*. Obligatio non mutua est, quando unus quidem alteri praestare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad aequipollens praestandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutum debent obsequium: ipse vero nulla ratione iisdem pro

hoc

(*a*) Vid. supra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

(*b*) Ita a Charonda constitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuisset. V. STOBÆUM Tit. de legibus. Similiter PLATO L. XI. de LL. venditori, qui rei venditae pretio in creditum iverat, actionem negavit. Add. ARISTOTELEM VIII. Eth. 13. & IX. Eth. 1. in fine. H. GROTIUM II. de J. B. & P. c. 18. §. 10. H.

(*c*) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

(*d*) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. ubi eadem ab Auctore referuntur.

(*e*) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

hoc obſequio ad quid præſtandum, tanquam vi obligationis extrinſecus accedentis (*a*), tenetur. Ex obligationibus autem, quæ homines utrinque reſpiciunt, ſi pauculos contractus *μονοπλεύρους* excipias, nulla hujus generis eſſe videtur. Idque quod naturali hominum æqualitati repugnet, unum ita obligari alteri, ut hic iſti nulla prorſus ratione viciſſim teneatur. Sociabiles etiam (*b*) illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non eſt communicatio, ſed quorum unus ita eſt propter alium, ut ab hoc in illum viciſſim nihil debeat proficiſci. Neque vero homines, dum diſpares ſtatus introduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus præſtando eximeretur (*c*).

§. IX. Obligationes mutuæ ſunt quæ ſibi invicem reſpondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia ſit obligatio, quæ iſtius intuitu viciſſim alteri præſtare quid jubeat (*d*). Hæ iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ ſunt, quæ ſibi invicem reſpondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ eſt alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potiſſimum ex cauſa videtur contingere; vel quia inter perſonas, quæ ſibi invicem obligantur, eſt inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri neceſſitas obſequii incumbat; vel quia aliqui, cætera æquales, ſe ſe ultro pari obligationis genere noluerunt adſtringere. Diſparis quippe efficaciæ ſunt obligationes, dum quædam in eo, quem ſpectant, producunt jus perfectum, ex quo naſcitur actio adverſus nos in foro humano, bello aut pro tribunali perſequenda, prout quis in libertate naturali aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præſtandum adigi nequit. Cæterum ex priori cauſa imperfecte mutuæ fiunt obligationes (*e*) inter principes & ſubditos, inter civitates & cives, dominos & ſervos, patres & liberos; de quibus ſingulis ſuo loco. Sed ut ex poſteriori cauſa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potiſſimum in promiſſionibus gratuitis, earumdemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id præſtandum (*f*), ſic ut iſte ſuo jure id me poſcere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non ſum ſtipulatus (*g*), inde ex lege duntaxat gratitudinis iſte mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad exſolvendum eſt neceſſitas, quam ſi quid ex pacto debeatur. Nam in ejuſmodi velut illimitata obligatione rationes noſtras fundare nequidquam ſolemus: adeoque ſi maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepiſſe nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato repoſcendi jus perfectum naturam dediſſe, etiamſi complures gentes eo nomine actionem in foro ſuo denegaverint. Neque enim ſequitur; major eſt neceſſitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur hic imperfectum eſt: cum poſſint eſſe gradus in eiuſdem generis obligationibus, inprimis ubi inter ſe comparanda ſunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. Boeclerus ad Grotii L. I. c. 1. §. 4.

(*a*) Quæ obligatio extrinſecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

(*b*) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quæ erat in editionibus anterioribus, ſubſtitui jubet Cl. BARBEYRACUS.

(*c*) Hoc enim conſtitutioni humanæ naturæ repugnaret. Quod probe notandum eſt, quum de juribus ſummæ poteſtatis quæritur, quæ ita ſemper intelligenda ſunt, ut nihil a ſubditis petatur, quod ii primo pacto civitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

(*d*) Item in mutuas ab initio & ex poſtfacto, V. AUCTOR L. V. c. 2. §. 5. H.

(*e*) Ob defectum executionis. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

(*f*) SENECA de Benef. VI. 14. *Illos ex toto prætereo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem niſi emiſſem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo.*

(*g*) V. ſupra c. 3. §. 17. H.

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM IN GENERE.

I. *Obligationes adventitiæ unde proveniant?*
II. *Quid sit translatio juris Hobbesio?*
III. *Jus in omnia Hobbesianum non datur?*
IV. *In quo revera consistat translatio juris.*
V. *Assertio nuda non obligat.*
VI. *Promissio imperfecta obligat, sed alteri jus non dat.*
VII. *Promissio perfecta.*
VIII. *Verba de futuro jus non transferunt.*
IX. X. XI. *An vis obligandi insit nudis pactis?*

DISPICIENDUM jam ulterius est, qua ratione obligationes, quæ homini non sunt congenitæ, deinceps eidem suo aliquo actu proveniant. Quo ipso & in aliis enascitur jus aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthæc duo se mutuo consequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid præstandum, nisi exsistat, qui illud exigere, aut saltem a me rite acceptare queat. Etsi non semper vice versa, ubi jus est in uno, in altero statim est obligatio, verbi gratia, in imperantibus est jus ad exigendam pœnam (*a*), sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si jus presse accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Provenire igitur obligationes adventitias constat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ (*b*), quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. II. CÆTERUM cum apud omnes in confesso sit, per promissa & pacta jus in alios transferri, prius sententiam HOBBESII de Cive cap. 2. §. 3. seqq. super translatione juris examinabimus. Is igitur, cum ex posito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea ostendisset, ex usurpatione istius juris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conservandis hominibus: inde concludit, dum ex eo statu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia stare non possit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam istius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de suo jure tradit, si vel illi simpliciter *renunciet*, id est, si idoneis signis declaret, velle se non licitum sibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea fecisse poterat: vel si idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, si signis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle se non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum quid agenti, prout ei resistere jure antea poterat. Inde concludit, *juris translationem consistere in sola* non

(*a*) Imo ipse AUCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut jus se obligare, quod ultro ad implendam ejus voluntatem velit conniti, simulque potestatem ei dare tergiversantem metu mali adigendi. H. (Vid. quæ dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIUS Fundament. Jur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, juri non semper obligationem respondere, exemplo duorum utens, eidem in naufragio tabulæ insidentium, utpote quorum singuli jus habeant alterum deturbandi, etsi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari casus, in quibus jus quod nobis competit, inutile fiat per conflictum juris similis, alii personæ competentis, non autem fallere regulam, certissimo tibicine fultam.)

(*b*) Nimis stricto pacti significatu utitur AUCTOR & contra Latinorum morem. V. L. 1. §. 2. *D. de pactis L.* 3. *D. de pollicitat*. Sane promissio sub pacto continetur, eique, sive reciprocum sit, sive non, inest ut pars suo integro. H.

non resistentia: seu qui in statu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit, sed tantummodo abdicare se jure suo resistendi alteri, jus suum exercere volenti. Id quod ex sua hypothesi ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed justa transferentis resistentia, propter quam alter jure suo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunque in statu naturali jus adquirit, id tantum agit, ut secure, & sine justa molestia jure suo primaevo frui possit, exempli gratia, si quis in statu naturali fundum suum alteri vel venum, vel dono dederit, sibi soli jus in fundum, non item aliis adimit; seu declarat, se non velle alteri resistere, aut eundem impedire, fundo isto frui volentem: quo ipso tamen caeteris omnibus nihil praejudicatur, qui primaevum jus ad illum fundum retinent.

§. III. Enimvero quemadmodum supra ostendimus, statum illum Hobbesianum haudquidquam esse naturalem homini, ad socialem vitam destinato; ita neque consequens istius agnoscimus, ejusmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitius intelligatur, sciendum est; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus esse (*a*), sed illa demum, quae effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejusdem mecum sunt naturae. Sic, uti est in fabulis, facultatem naturalem habebat equus pascendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod ista utriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res sensu destitutas, aut bruta in usum suum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; siquidem illa praecise consideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra respectum ad alios homines. Sed quae tunc demum in juris propriae dicti naturam evalescit, quando in caeteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipso invito ad easdem res usurpandas concurrere. Ineptum quippe est, eam facultatem juris nomine insignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad usus suos adhibendi res quasvis sensu carentes ut & bruta. Verum ea facultas, ita praecise considerata, jus proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese usibus praebendi; tum quia propter aequalitatem naturalem hominum inter se non potest unus caeteros ab iisdem rebus recte excludere (*b*), nisi ex eorum consensu expresso aut praesumto id sibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum est, tunc demum recte jus se ad eam rem habere dicere potest. Concisius dixeris; jus ad omnia, quovis facto humano anterius, non esse intelligendum exclusive, sed tantum indefinite, id est, non quod unus omnia sibi exclusis caeteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quaenam portio rerum ad hunc, quae ad alterum pertineat, antequam ipsi super divisione & assignatione inter se convenerint. Multo minus autem eadem hominum aequalitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus sibi praetendere possit. Quid potius nemini jus ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu aut alio facto antegresso quaesierit (*c*); uti suo loco pluribus ostensum.

§. IV.

(*a*) V. supra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

(*b*) Hac hypothesi, quasi ad originariam dominii acquisitionem opus sit aliorum hominum consensu, saepe AUCTOR utitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii jus ea minime opus esse arbitror, ut infra pluribus ostendam. Hic tantum dico: Deum singulis hominibus jus occupandi res, quae nullius sunt, non dedisse ad certam mensuram. Equidem fateor, si plures in unius rei occupatione simul concurrant, inter eos opus esse pactione. At citra huncce casum, si unus renunciaverit facultati suae in aliquam rem, caeteros non renunciantes ab ejus usu excludi haud posse, quod AUCTOR §. 3. tradit, si concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. (Vid. notae ad L. IV. c. 4. Illud constat, ante bonorum proprietatem nemini jus fuisse reliquos in perpetuum ab usu rei alicujus excludendi. Finito enim usu alicujus res, ad pristinam communionem redibat, cessura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea usi eramus).

(*c*) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. (Et supra c. 2. §. 7. hujus Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.)

§. IV. In quo igitur proprie consistat translatio, & adquisitio juris, planius fiet, si præmittatur, quod quædam jura respiciant homines, quædam res, quodque hoc jus in res sit vel originarium, vel derivatum. In homines adquiritur jus, si alter expresse aut tacite consentiat, ut ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim præscribere: per quod simul se obligat quod ultro ad implendam meam voluntatem velit conniti; simulque potestas mihi conceditur tergiversantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipso habuerant. Verum originario jure semel constituto, per quod primæva ad res facultas ademta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipse habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde apparet incongrue dici, translationem juris consistere in sola non repugnantia; cum hocce vocabulum negativum haudquidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinsecam ad conventa expedienda. Etsi ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ob Hobbesio subjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, ubi ego solus ad aliquam rem cessero meæ prætensioni, quam alii omnes salvam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili (*a*), & post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, ut alii usui ejusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis, sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat (*b*). Verum licet unus renunciaret facultati suæ in istam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque (*c*) deinceps solus iste, qui renunciaverat, non autem cæteri ab usu ejus rei poterant excludi.

§. V. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat, ex promisso suo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverso posse modo loqui de re quapiam alteri præstanda, quæ jam est in nostra potestate, aut fore putatur. Uno quidem modo (*d*), si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseverandi. Uti ad Sejanum scribit Tiberius apud Tacitum Ann. IV. (cap. 11. num. 9. Ed. Rycquii): *Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad præsens referre*. Ex tali assertione neque mihi obligatio, neque alteri jus nascitur. *L. 108. §. 1. D. de verb. obligat.* (*e*). Et ut ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adsit pro præsenti tempore, seu ut revera talis nobis sit animus, qualem profitemur; neve mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseverare non tenemur (*f*): quippe cum animus humanus habeat non tan-

(*a*) Vid. HOBBESIUS de Cive c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quæ infra ab AUCTORE dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

(*b*) Explicatur hæc vox *L.* V. c. 2. §. 7.

(*c*) Quod ipsum quoque falsa illa sententia nititur, cujus mentio facta in nota 1. ad paragraphum præcedentem. Quodsi ex vero hæc æstimentur, res, quam quis usus caussa occupaverat, tantisper ipsius erat, donec eam derelinqueret, ita ut a nemine de possessione ejus dejici posset. Unde si eam alteri de manu in manum traderet, alter idem jus adipiscebatur, & omnes pariter ab usu rei excludebat, donec eam redire sineret in pristinam communionem, vel etiam alteri traderet.

(*d*) Uti fieri consuevit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conventionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. COTHMANNUS 4. Respons. 16. BESOLDUS Cons. 268. MEVIUS Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Cons. 52. n. 154. Adde de testamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

(*e*) *Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit*. L. 108. D. d. V. O.

(*f*) SOPHOCLES Oedipode in colono:

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ᾽ οὔτ᾽ ἐν ἀνδράσι
Φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γὰρ, ἤδη, τοῖς δ᾽ ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κ᾽αὖθις φίλα.

Homines nec inter singulos iidem diu,
Nec civitates inter affectus manent:
Hic citius, illis tantulo post displicet.
Quod ante placuit, quoque displicuit, placet. H.

tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam jus, ut recte id facere possit, ubi nulla obligatio necessitatem adfert, in sententia semel declarata persistendi. Quanquam reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo applicari potest quod Valer. Maximus L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mario Urbinate memorat. Etsi quandoque corvorum hiantium impudentia ejusmodi ludibrium mereatur(a). Vid. Plinius II. epist. 20. Conf. Grotius L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis declaret, se velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit; ubi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo jure exigere non potest. Enimvero ejusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subjecto, domini factum servo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deesse, quod forum deficiat, ubi actionem iisdem intentare queant. Verum quod ejusmodi promissiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum invaliditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promissa per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Ubi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege præscripta fuerint omissa, promissorem ex naturali æquitate ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Ast neque in hoc exemplo promissionis imperfectio ex ratione juris naturalis, sed ex lege positiva resultat, quæ præter legis naturalis morem illius effectum a certis formulis suspendit. Igitur promissionis imperfectæ tale exemplum aptissimum videtur, si eam ita concipiam: ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut id mihi credas. Quo casu promissor ad præstandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ; scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo; qui malunt videri propriæ virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quo referendæ sunt pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris (b), sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen haudquidquam velut jure aliquo abs sese volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem me naturali quidem jure aliquis cogi posse videtur, cum, ne id fieret, sibi tacite reservaverit; ut officii sui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. Perfecta denique promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa præstandam alteri rem quampiam; sed etiam simul indicat, se jus in eundem conferre, ut rem promissam plene poscere ipsum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promissio est vel via ad alienationem rei nostræ, vel quasi alienatio particulæ cujusdam de nostra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio applicare, in eo nunc præscriptum nostri promissi sequi debeamus. Monendum autem est, isthæc pertinere ad promissa inter homines concepta. Nam (c) etsi impossibile sit, divina promissa fallere; nimis tamen superbum videtur dicere, mortalem sibi ex promisso adversus Deum jus quærere. Add. Grotius d. l. §. 2. 4.

§. VIII.

(a) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.
(b) Vid. infra. §. 10.

(c) Vid. supra L. II. c. 1. §. 3.

§. VIII. Observanda porro hic sunt, quæ tradit (*a*) Hobbesius de Cive c. 2. §. 6. seqq. *In jure relinquendo seu transferendo si signa nulla extiterint præter verba, ista hæc de præsenti aut præterito tempore esse debere*: seu jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsenti aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro sic dicit: cras dabo, cras donabo, aperte significat, se jam non dedisse. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem suam habet, immotum ipsi manet, uti & crastino die, & deinceps, nisi per novum promissum jus transtulerit, aut actu interea dederit. Quod si tamen præter verba alia quoque signa adsint, sufficentia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præsenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum ubi talia signa deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut ista etiam ad præsentem translationem juris valeant. Cum enim bona nostra plerumque non soleamus transferre in alios, nisi boni alicujus adquirendi causa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido apparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præsumendum, nisi quantum expressa voluntatis signa ostendunt. Præsertim cum frequens sit, ejusmodi verbis nudum duntaxat, & saltem in præsens inefficacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare censetur, intra quod tempus & affectus ipsius, & meritum alterius mutari potest, vel etiam casus intervenire, quare quis re sua commode carere nequeat. Quemadmodum testator in testamento haudquaquam ius de præsentl in heredem transfert, sed semper ejusmodi clausulam in animo reservasse censetur; hic hæres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutavero. Etsi levitatis notam non effugiat, qui inani spe alios ne quidquam lactat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie jus dare rem cras habendi, seu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quæ diximus, quod communi loquendi usu pleræque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri suevit, quia traditio rei promissæ plerumque ex intervallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum hic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando ejus possessionem nactum fuit. Unde talium verborum sicubi in promissione perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: jam tibi jus do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod intra præfixum diem eadem tibi sim traditurus. Brevius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit: quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. IX. Hoc Loco etiam excutienda erit vexatissima quæstio: utrum naturali jure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conventionis stant, nec ullum in se negotium aut συνάλλαγμα (*b*) con-

(*a*) Et in Leviathan. c. 14. *Verba de futuro, ut dabo, concedam, continent quidem transferendi juris promissionem, sed nondum quicquam transferunt: nam significant nondum dedisse.* Quæ quatenus admitti possint, recte docet AUCTOR. Ex iis autem judicari potest, quam vim habeant pacta contractuum præparatoria, quæ vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel sumendis (*v. L. 30. D. de reb. creditis*) de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quisque suam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiet, circa ea nova erit opus conventione, ut contractus ad maturitatem perveniat. Ante ergo quam hæc sequantur, licebit pœnitere. Quanquam sint, qui a pœnitente interesse præstari velint. Quod tum admittendum censeo, ubi illius dolus intercesserit. H. (Adde HERTII paroemias Juris Germanici L. I. c. 8. §. 5.)

(*b*) Vide quæ dicentur L. II. c. 11. §. 2. 3.

continent (*a*). Id quod sibi præcipue negandum sumsit Franc. CONNANUS Comment. Jur. Civil. L. V. c. 1. quem GROTIUS L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum ivere. Et sane fidem verbis datam esse servandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid præstandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit (*b*), apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. CICERO Off. I: (c. 7.) *Fundamentum justitiæ est fides, id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem appellatam, quia fiat, quod dictum est.* Et ULPIANUS *in L. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanæ quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* Improbe faceta est cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non servaret, respondit: *Linguam suam non esse ad ossis instar rigidam* (*c*). Hoc an ita crude oppugnatum iverit Connanus, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam ejus, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Hic dextre est explicandum, quid sit *nulla de causa* polliceri. Si enim iste est sensus: talia polliceri, quæ ubi non præstentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quæ illi, qui præstiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo jure postulare velit, ut eo fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est proventurum. Sic verbi gratia si tu a me stipulatus esses, ut per quatriduum cibo abstinerem; nulla apparet ratio, quare id servare debeam, si mea valetudo per tale jejunium est affligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu æque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui ejusmodi ex promisso jus, serio vindicandum, quæsitum sibi arbitratur. Præterea cum promissa sint gratuita, adeoque unam duntaxat partem onerent, regulariter censenda est illis inesse hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, ut postulaturus sit, meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut ut cum insigni meo detrimento velit locupletari (*d*). Quo facit illud CICERONIS Off. I. (cap. 10.) *Incidunt sæpe tempora, ut promissum non servare sit justum. Referri enim decet ad fundamenta justitiæ; primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviatur. Ea cum tempora commutant; commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile* (*e*) *vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat,*

(*a*) Conf. *L. 1. Comment. c. 6.* Est tamen qui existimat, Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori consideratis. Distinguendas enim duas propositiones: ex promissis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quæ ex promissis oritur, naturalem non producere obligationem civilem: & hoc fundamentum naturale habere propter jus præcipiendi summo imperanti competens. Enimvero argumenta, quibus utitur Connanus, satis ostendunt, ipsum negare, ex promisso oriri obligationem, quæ vi sua & naturaliter citra legem civilem efficax sit, ut pariat jus perfectum. H. (Proinde CONNANUS L. V. c. 1. n. 5, non loquitur de pactis *nudis*, de quibus differere solent Legistæ, sed de pactis *in genere* consideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum nasci. Merebatur proinde omnino disertissimus Jureconsultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui summi viri laterem lavassent, si Connanus de pactis tantum nudis locutus esset. Unde concidit excusatio, quam BUDDEUS Element. Philos. pract. II. P. c. 4. Sect. 4. §. 9. Connano parat.)

(*b*) Accedit, in promisso simul esse juris translationem, ut jam demonstravit AUCTOR. Sicut ergo rei corporalis dominus eam potest in alium transferre signo aliquo voluntatis, ita etiam jus ipsum, quod quis habet in actus suos aut res suas, potest in alium transferre, vel in solidum, vel pro parte definita. Quod jus alteri ita quæsitum eidem invito auferri haud posse, facile liquet. H.

(*c*) Simile exemplum Mediolanensium, qui increpati de perjurio, responderunt: *Juravimus quidem, sed juramentum attendere non promisimus.* Quod referens RADEVICUS de gestis Friderici I. L. II. c. 25. *Digna*, inquit, *responsio, ut moribus oratio consonaret, &, qui prave ac perfide vivere & facere consueverunt, aliter ac perfide & prave loqui non potuissent, ut vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.*

(*d*) Quod Juri Naturæ repugnare, jam ipsi veteres JCti observarunt. *Jure Naturæ æquum est*, inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem, L. 206. D. p. R. J.*

(*e*) Vid. Nota 1. ad §. 7. c. 3. L. 1.

rat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit (*a*). *Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut si constituerls te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur*. Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod ISTE Offic. III. (cap. 24.) tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento unquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vitæ & saluti consulendum est*. Quod si vero in Connani sententia, *nulla de causa* polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso exspectare quid jussit, quod deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et eum posset mihi impune non promittere; cur me jussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est injuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non ubi postea per promissum jus alteri ad id quæsitum fuit.

§. X. ULTERIUS urget Connanus: cum hujusmodi promissa ab ostentatione potius, quam a voluntate proficiscantur; aut ut non simulate, sed bona fide fiant, leviter tamen & parum considerate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoriis juramentis nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occœcato suscipiantur. PLATO in Convivio, (Tom. III. pag. 183. Ed. H. Steph.) & Poetæ passim. Enimvero frustra tantum hic periculum metuitur. Nam non nisi feriis promissis, & ex deliberato animo professis, vim obligandi tribuimus (*b*). Jocularia pro feriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præstare queas, uti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flav. VOPISCUM (cap. 35.) Aurelianus cum populo coronas bilibres promisisset, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de panibus fecit (*c*). Deinde separanda sunt verba honoris (*d*), & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Sæpe enim humani viri amplis valde verbis benevolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, se ipsos, suaque omnia alterius ministeriis offerunt. Uti apud VIRGILIUM, Æn. L. I. (v. 76. 77.) Æolus:

> —— *Tuus, o regina, quod optes*
> *Explorare labor: mihi jussa capessere fas*
> *est* (*e*).

Hic impudens valde fuerit, istiusmodi verba presse accipere. Vid. I. Regum XX. 3. seqq. Etsi illum locum aliter interpretetur JOSEPHUS Archæol. L. VIII. cap. 8. GRO-

(*a*) Vid. EURIPIDES Hippolyt. vers. 1315. & seqq.

(*b*) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non spondet ille statim, qui dixit: spondeo, si jocandi caussa dixit*. H.

(*c*) Evidentem hic verborum cavillationem adfuisse, putat THOMASIUS Jurisprud. Div. L. II. c. 12. §. 176. quamvis neque populus a stultitia excusari possit, quod speraverit coronas aureas. Jure tamen, adjicit Cl. BARBEYRACUS, populus exspectabat coronas, ab *Imperatore* promissas, non de panibus confectum iri.

(*d*) *Ea autem sola dicta, sive promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non ut jactentur L. 19. D. de Ædilit. Edict.* Vid. HERTII. Parœmiæ Jur. German. L. I. c. 10.

(*e*) ULPIANUS *L.* 13. §. 3. *D.* de Ædilitio edicto: *Ea solum promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non ut jactentur*. Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris sive aulica non obligare. Quod pluribus illustravi L. I. Parœm. Jur. Germ. 10. H.

GROTIUS ad d. l. ait, Achabum verba ista intellexisse ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. POLYBIUS Excerpt. Legat. XIII. & LIVIUS L. XXXVI. (c. 28.) de Phanea, Ætolorum legato. Igitur talia etiam serio prolata ad nihil certi obligant, sed benevolum duntaxat animum, studiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. VASQUIUS Controv. Illustr. L. I. c. 10. §. 20. seqq. Sed promissa illa, quæ certi & determinati quid alterum a nobis expectare jubent, uti ideo sunt necessario implenda, quia alter fidem nostram secutus rationes suas ad ista attemperavit: ita si vel maxime unus aut alter dissoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis se suis everteret, non ideo obligatio promissorum ex vita humana penitus fuerit proscribenda. Sicuti fidejussiones non statim damnantur, quia non pauci earum occasione in noxam inciderunt. Inde quia promissum cadit in debitum, cauti esse homines debent, ne plura promittant, quam commode possint præstare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quæ nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem TERENTIUS, Andr. act. 4. sc. 1. (vers. 5. & seqq.)

Id est genus hominum pessimum,
In denegando modo quis pudor paululum adest:
Post ubi jam tempus est promissa perfici,
Tum coacti necessario se aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare:
Ibi tum eorum impudentissima oratio est:
Qui tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus sum egomet mihi: attamen ubi fides,
Si roges, nihil pudet. Hic, ubi opus est,
Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.

Apud PLUTARCHUM Bruto, (pag. 986. D. Ed. VVech.) de hoc ita refertur: Τὴν ὑπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι. *Impudenter obsecrantibus succumbere turpissimum magno viro ducens, dicere solebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum sibi videri honeste ætatis florem collocasse.*

§. XI. RELIQUA, quæ Connanus adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam justum fuisse aliquid honestati cujusque & liberalitati relinquere, nec omnia ad necessitatem obligationis revocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & constantiæ studium, cum relinquitur, ubi virtutes istæ elucere possunt: quod fieri vix posset, si promissa omnia omnes facere cogerentur. Nunc præstare, quod semel pollicitus sis, aut alio quovis modo ostendisti, te facturum esse, præclarum & gloriosum est; sed eo tamen gloriosius, quo minus est necessarium. Enimvero satis adhuc materiæ relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipsi negare poteras. Et cum tam frequentia promissa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis interest rerum humanarum, minore cum gloria fidem suam exsolvere homines, quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra insigne suum detrimentum posset facere, sane lex naturæ præcipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, si quod natura indefinite tantum præceperat, ultro quis consensu suo designet; alterumque certo id exspectare jubeat. Unde non sequitur; etsi non promisissem, erat tamen viri boni & justi indigentiæ aliorum succurrere; ergo ideo tantum laudabile est stare conventis, quia indiges, non quia ego promisi. Quod autem iste concedit, si quis ex alicujus promisso non secuto damni quid fecerit, teneri eum ipso naturali jure ad id, quod interest (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi posse promissum, & alterum id implere debere, ne iste detrimenti quid capiat. Periculosum vero est admittere isthanc consequentiam: cum deteriore conditione non sis, quando promissum non præstiterim, quam si omnino non promisissem; igitur re integra mihi semper licebit pœnitere. Et magis contra naturam fore hasce promissiones exigere, invitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quæras tuum; quam istos eadem revocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimvero non in hoc solo humanitatis officium absolvi-

ſolvitur, ne alteri noceas, ſed & alterius commoda pro virili ſunt promovenda. Ergo ſi ad hoc te peculiariter adſtrinxiſti, pœnitere ob hanc ſolam cauſam, quod alter nihil detrimenti inde ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per pœnitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed duntaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diverſos, pactorum (*a*), quamdiu ex iis nihil eſt præſtitum, vim fore nullam, præſertim illis in locis, ubi nulla certa forma fœderum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum ſæpiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod denique Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quæ ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſa fuit, quia ſeria promiſſa jure naturali non obligarent (*b*); ſed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur (*c*) mature, an rebus ſuis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promiſſæ exprimerentur, earundem obſcuritas cavillationibus anſam præberet. Add. *L. 15. D. præſcript. verbis*.

(*a*) De quibus infra agetur Lib. VIII. cap. 8. & 9.

(*b*) Et ut diſcerni poſſet, an promiſſio temere effuſa, an conſulto concepta eſſet; præſertim cum antea apud Romanos uſuveniret, quod eſt apud PLAUTUM Aulularia: *Scio, quo pacto ſoleant perplexarier. Pactum non pactum eſt: non pactum pactum eſt, cum illis lubet*. H.

(*c*) Vid. infra L. V. cap. 2. §. 3. Quod, ut omnia humana negotia, duplici ratione, in bonam ſcilicet & malam partem, conſiderari poteſt. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIUS in Nævis Juriſprud. Rom. L. I. p. 12. & ſeqq. & Juriſprud. Div. L. II. c. 11. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios conſtare nequiiſſe obſervant ſine horum auctoritate; auctoritatem autem ſalvam eſſe non potuiſſe, niſi ſibi ſolis Patricii retinerent poſſeſſionem ſcientiæ Juris Civilis, quæ formulis continebatur. In his autem, utut arbitrariis, omnia ſancta, & ad exactiſſimam juſtitiæ normam adtemperata, ut docet BRISSONII æternum opus de formulis. Rem omnem cæterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. I. Deinde ex his legibus* (duodecim Tabularum) *eodem tempore fere, actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſolenneſque eſſe voluerunt, &c. - - - - Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam* (Juris Civilis) *nacti ſunt ante Tiberium Coruncanium publice profeſſum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Jus Civile retinere cogitabant, ſolumque conſultatoribus* (*vacare*) *potius, quam diſcere volentibus, ſe præſtabant*.

C A-

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET PACTA ADHIBENDO.

I. *In promissis & pactis requiritur consensus.*
II. *Consensus significatur expresse vel tacite.*
III. *Consensus supponit usum rationis:*
IV. *Quem impedit magna ebrietas.*
V. *De minorennibus.*
VI. *De errore circa promissa.*
VII. *De errore circa pacta & contractus.*
VIII. *De dolo malo.*
IX. *An suspicio deceptionis pacta reddat invalida.*
X. XI. XII. XIII. *Metus promissa & pacta reddit invalida.*
XIV. *Quomodo convalescant invalida promissa.*
XV. *De consensu acceptantis.*
XVI. *De signis & monumentis consensus.*

Cum per promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque aliquod onus concilietur, dum necessario jam est præstandum, quod antea in nostro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio est, quare quis de ejusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud ultro consensit, suoque sibi arbitrio arcessivit, quod repudiare penes ipsum erat (*a*).

§. II. Iste consensus etsi regulariter per signa (*b*), puta voces, literas, nutusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur (*c*). Sicuti etiam quandoque absentia signorum, sive silentium (*d*), cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Euripides (*e*) Iphigen. in Aul. (vers. 1142.) Αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστί σου. *Hoc ipsum silere te confiteri arguit*. Ubi tamen necessum est, præsentem rerum conditionem ita esse comparatam, ut ex omni parte ad præsumendum consensum velut conspiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diversum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie

(*a*) Quod belle Salomo expressit hac sententia: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas*, (id est manum tuam vinctam alieno tradidisti) *illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui*: Proverb. VI. 1. 2. Inde quoque est, quod promissa Hebræis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX. 5. & GROTIUS L. II. c. XI. §. 4. n. 1.

(*b*) QUINTILIANUS Declam. 247. *Neque unum promittendi genus est. Voluntas hominum non tantum voce signata est.* In universum dici potest, signa illa declarari verbis, vel factis. Ad hæc pertinent nutus (v. *L. 52. §. final. D. de Obligat. & act.*) symbola (ut porrectio dextræ.) SOPHOCLES Philoctete:

Ἔμβαλλε χειρὸς πίστιν.
Cedo dextram fidei testem.

(v. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 13. §. 22. ubi TESMARUS in not. Add. L. III. c. 21. §. 5.) & alia, de quibus egi Differt. de societate facto contracta. H.

(*c*) *Labeo*, ait, *convenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuncium: inter absentes quoque* (posse) *sed etiam tacite consensu convenire intelligitur L. 2. pr. D. de Pactis*. Conventiones etiam tacitæ valent, *L. 4. D. eod. L. 13. §. 2. in fin. D. Commodati*.

(*d*) *Qui tacet, non utique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare*, L. 142. *D. de R.* 3. Vid. Num. XXX. 5. ibique CLERICUS & HERTII Paroemiæ Jur. German. c. 7.

(*e*) Apud eundem Orestes ait in ejus nominis tragœdia: *φωνεῖ σιωπῶν*, *tacens affirmat*. CICERO I. de Inventione: *Taciturnitas imitatur confessionem*. Add. Numer. XXX. 4. Quod imprimis verum est, ubi illius, qui obligari debet, actus positivus non desideratur. H.

prie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur (*a*). Frequentius tamen est, ut quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde usitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones sint subintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in civitatem aliquam, exteros amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi numquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus ejus civitatis attemperare; postquam norat, eam legem in universum dictam esse omnibus, qui intra territorium eius civitatis versari cupiunt. Unde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem justitiæ tacite stipulatus est (*b*). Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eandem pensare una cum sumtibus factis tenetur. Utique enim præsumitur, alterum, si scivisset; in hoc expresse consensurum. Sic qui in diversorio ad mensam accedit, etsi nullum cum hospite verbum citra pretium sibi commutet, ex ipso tamen actu suo ad id solvendum consensisse intelligitur; quod notorium sit, nemini gratis hic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum versatur, ex contractu tacito originem suam trahit. Add. GROTIUS L. III. c. 24. Pactorum autem accessoriorum hæc possunt esse exempla, v. g. Si quis cum altero paciscatur de tuto accessu in aliquem locum (*c*), etiam de reditu convenisse judicatur, etsi de hoc expresse mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto consentit, ut exteri foro suæ civitatis utantur, etiam consentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam absurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum; non autem concedere velle, ut eundem in eo loco possideat, sed postulare, ut in alium locum ipsum transportet. Sic qui cubiculum in ædibus suis alicui locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, saltem hactenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla passim occurrunt. In universum autem observandum, omnium quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, strictam esse faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere posse, quam quo liquida consensus conjectura ducit. Add. *L.* 24. *D. de Pro-*

(*a*) Consensus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Distinguitur ab eo consensus *præsumtus* vel *fictus*, veluti quando JCti Romani præsumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, consentire in negotium, quod ejus nomine gerat tutor, vel absentem consentire in rem, quam negotiorum gestor, ipsius nomine susceperit. Hic consensus fictus, vel præsumtus in *quasi-contractibus* adesse dicitur JCtis Romanis. Possunt autem obligationes, inde nascentes, etiam sine consensu, ex solis officiis humanitatis absolutis, deduci. Sed sic de solo nomine lis est, quum nemo diffiteri possit, ingeniose satis a veteribus excogitatam esse quasi contractuum denominationem arbitrariam.

(*b*) Equidem H. GROTIUS asserit, actionem negotiorum nullum eorum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutavit AUCTOR L. IV. c. 13. §. 13. EURIPIDES Andromacha.

Τῶν γὰρ ἐνδήμων φίλων
Δεῖ τὰς κατ' οἶκον ὄντας ἐκπονεῖν τύχας.
Nam absentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi sunt.

Ecquis vero his, ubi expensas fecerunt, repetitionem negaret? aut si negligenter in amici absentis negotio versati sunt, eosdem non teneri affirmabit? similis ratio est illorum, qui sumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum EURIPIDES Phœnissis:

Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
Fas namque poscit, mortuis non mortuos
Officia facere Manium reverentia.

Quare hi sumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum gestorum, qualitatibus quibusdam novis a Prætore aucta. H.

(*c*) H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Differt. de liter. comm. pro pace §. 13. H.

Prolation. Cum alias facile invito molesta obligatio impingi possit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta subverti aut eludi queant. JCti Romani exemplum taciti pacti adducunt in *L. 2. D. de Pactis*: *Si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos tacite convenisse, ne peterem.* Ubi tamen ex simplicitate juris naturalis non videtur necessarium, pactum tacitum in hoc casu statuere; cum planiore modo dici queat (*a*) redditione cautionis intelligi debitum remissum, adeoque actionem plane sublatam. Juri autem Romano ambages hic, & pactum de non petendo comminisci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo consensu tolli videretur. Sic in casu, qui proponitur in *L. 51. princ. D. Locati*, non necessarium videtur statuere, *silentio convenisse, ne quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus.* Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; dictam illi contractui legem haudquidquam eo usque extendi posse, ut conductori quoque prosit, cum nullo utique favore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit (*b*). Add. quoque *L. 2. C. de Pactis. L. 6. §. 2. L. 18. L. 53. D. Mandati. L. 13. in fine. L. 14. D. Locati.*

§. III. Ut autem quis serio (*c*) & liquido consentire possit, ante omnia requiritur usus rationis hactenus ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se præstari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis (*d*), furiosi item (*e*), & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter observandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis (*f*) distinguitur, nihil impedit, quominus sese valide possit obligare ad id usque tempus, quo per morbum ipsi rationis usus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & præstandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud JCtorum: furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quæ simul & semel absolvuntur. Quale est Testamentum (*g*), quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariæ voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eandem suspendi. Si qui operam mihi suam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo satisfieri amplius nequit. Etsi propter spem recuperandæ sanitatis sæpe tam obligatio, quam potestas & jus penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur (*h*). Vid. *L. 8. D. de his, qui sui vel al. jur. sunt. L. 14. D. de Offic. præsidis. L. 2. D. de Procuratoribus. L. 5. §. 2, D. ad L. Aquiliam.*

§. IV. Cæterum quousque in pueris duret

(*a*) Atqui hoc revera est pactum liberatorium. Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

(*b*) Et L. 13. *Commodati.* ubi POMPONIUS ait: *Plerumque accidit, ut extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur: veluti cum per errorem indebitum solvendi causa datur.* H.

(*c*) Veritas autem consensus æstimatur (1) ex facultate consentiendi *Physica*, (2) ex facultate consentiendi *Morali*, ac (3) serio ac libero facultatis illius exercitio. Hic de prima consentientis qualitate agitur: de duabus insequentibus autem deinceps agetur. TITIUS Observ. CCVII.

(*d*) *Infans, & qui infantiæ proximus est, non multum a furioso distant* §. 9. *Inst. de inutil. stipulat.*

(*e*) *Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.* §. 8. *Inst. eod. Furiosi - - - nulla voluntas est.* L. 40. *D. de R. I.*

(*f*) Quam vero incautum sit, ex uno opere vel sermone, sanum hominem referente, de his dilucidis intervallis judicare, indicat L. 1. §. 9. *D. de Ædilit. Edicto*, quam jucundis duobus exemplis illustrat Tussanus de la RUE. Amœn. jur. observ. Dec. II. c. 6. Thes. Juris Otton. V. c. 1510.

(*g*) *Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit*, §. 1. *Inst. Quib. non est permiss. fac. testamentum* L. 9. C. *Qui testamenta facere possunt.*

(*h*) Mors civilis appellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam pœnam subit, qua caput ejus de civitate eximebatur, ita, ut non amplius superesse censeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione, aut morte*, L. 63. §. 10. D. pro Socio. Add. tit. *Inst. de capitis deminutione.*

duret imbecillitas rationis (*a*), contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit, cum in quibusdam citius, in aliis tardius judicium maturescat. Sed respiciendum hic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones (*b*), tum etiam quid legibus positivis in civitatibus sit constitutum, quæ fere certum temporis terminum hic designarunt, prout indolem suæ nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt (*c*). Sicuti apud Hæbræos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum implesset. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia; ideo in multis civitatibus salutariter institutum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juventæ impetus deferbuisse censeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso jure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum (*d*); sicubi læsi fuerint, ipsis succurritur. Vid. *L.* 11. §. 3. *seqq. L.* 24. §. 1. *L.* 45. *F. de Minoribus*. Id quod jure positivo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Præsertim cum dolo vix careat, qui istius ætatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per judicii imbecillitatem prævidere (*e*), aut æstimare non norunt (*f*). Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat fœminas, quibus non concedebat contractum inire, *nisi usque ad bordei modium*; Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές, *propter consilii infirmitatem*, uti est apud Dionem CHRYSOSTOMUM Orat. 25. de Incredulitate; & ISÆUM Orat 9. (*g*) Sed & ipsum jus naturale præcipit, ut sicubi ejusmodi statuta in civitatibus extent, illa observentur, non solum si cives inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tan-

(*a*) Præmisimus hunc paragraphum, cum Cl. BARBEYRACO paragrapho insequenti. Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis sermonem habuisset, qui usu rationis destituuntur, proximum erat, loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conventionibus hominum ebriorum, utpote quæ classem singularem constituunt; quum ebrietas sit vitium mentis breve, insania contra, & insantia per tempus satis diuturnum durent.

(*b*) Quibus si ætas, intra quam pacisci liceat, fuerit definita, cessat jus illud naturale, ex observatione actionum quotidianarum dijudicationem fieri volens: quippe quæ valde difficilis & anceps est. Hinc recte JCti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

(*c*) Quæ ætas tamen diversa est pro diversitate contractuum. Dantur enim ejusmodi conventiones, quæ ab adolescentibus quatuordecim annorum iniri possunt, quales sunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios ætas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia majoris momenti distrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis*.

(*d*) *Quod est redintegrandæ rei, vel caussæ actio*, PAULLUS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum restitutionibus*, & quæ ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHULTINGIUS, & Nicol. Hieron. GUNDLINGIUS in commentariis suis. Addantur his TITII observationes in Compend. Jur. Lauterbach. qui regulas Juris hac parte Naturalis, sollicite separavit a placitis Arbitrariis Juris Civilis.

(*e*) Imo vir bonus ne quidem abuteretur simplicitate hominis ætate XXV. annorum majoris. Nam si vel is, negotium, de quo agitur, non satis intelligat, parcendum est stupiditati ipsius, neque cum eo in præjudicium ejus contrahendum, qua in re sensus magis legum, quam verba, inspicienda. Quum autem porro quæritur, *utrum minor ex contractu, durante minorennitate inito, conscientiæ saltem præceptis teneatur?* distinguendum videtur (1) an alter, quo cum contraxit, de damno vitando certet, quod utique a Minore sarciendum videtur. (2) An contractus bona ab altero fide initus sit. Nam si prævidebat, adolescentem rem ita gerere, ut perditurus esset quod ex contractu quæsiisset, merito jure suo excidit, qui fomenta libidini juvenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus utique indemnis servandus sit, etiamsi adolescens rem male absumserit. Vid. AUCTOR L. V. c. 2. §. 11.

(*f*) V. & MEURSIUM L. II. Themid. Attic. c. 9. Jure Lubecensi L. III. tit. 6. art. 13. Uxor nihil aliud, quam linum & telam ad usum rei domesticæ comparandi facultatem habet. Jure Suetico maritus, si uxor ultra unum solidum absque ejus consensu emerit, contractum rescindere potest, ut notat Joann. LOCCENIUS Synops. Jur. Suetic. addend. ad Diff. 15. quæst. 1. ubi subjicit ex LL. Norvegicis: Patrisfam. uxorem ad unius assis æstimationem mercari. H.

(*g*) Ridiculum errorem interpretis, qui Isæum Latinitate transscripsit, hic notat Clariss. BARBEYRACUS. Add. ARISTOPHANES in Eccles. vers. 1017. ibique Interpretes.

tantisper subjiciatur (*a*): quam quia actionem solet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipsius legibus non sunt conformia. Nisi civitas expresse ostenderit], se in jure peregrinis dicundo merum jus naturale secuturam (*b*). Atque idem fuerit observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuit, sit instituenda. Nam licet contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto Oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiciuntur; ad leges civiles tamen se attemperabunt; si ex illis jus perfectum & actionem in foro suæ civitatis velint quærere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus civilibus superiores sunt, observandum, alio loco monebimus (*c*).

§. V. PORRO (*d*) CUM usum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus sopiat, quæritur: an ebrius intra tumulentiam illam promittendo aut paciscendo se se possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si jam ebrietas eousque processerit, ut per vinum ratio plane sit obruta. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat consensum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum insigni onere est conjuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate, promissum astute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, ubi dicta sua in mentem ipsi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utique obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat (*e*). Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa a sobriis renovetur. Quo facit illud TACITI de Mor. German. (cap. 22.) *De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens. postera die retractatur: & salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt* (*f*). Paria de Persis refert HERODOTUS (L. I. cap. 133.) ATHENÆUS L. IV. cap. 10. CURTIUS L. VII. cap. 4. (n. 1.) Add. PLUTARCHUS Symposiac. quæst. I. VII. cap. 9. & 10. (*g*) Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo a pœna haudquaquam immunia esse. ARISTOTELES Nicom. L. III. cap. 7. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται,) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Unde ebriis duplices pœnæ institutæ sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est; cum sui quisque in eo dominus sit, ut non.*

(*a*) Hæc ratio vera non est. Non raro enim civitas sequitur alterius civitatis leges, ubi v. g. pactum est initum, aut res sita, aut paciscentium unus habet domicilium. Ut fusius demonstravi *de collision. Legum sect.* 4. H.

(*b*) H. GROTII Sententia, contractum huncce solo jure naturæ regi asserentis, mihi potior videtur. V. *d. sect.* 4. §. 56. & *de commeatu literarum* §. 18. *sequ.* H.

(*c*) Vid. L. VIII. c. 10.

(*d*) Hic Paragraphus in Anterioribus Editionibus quartus est. Vid. nota 1. ad paragraphum præcedentem.

(*e*) Regula hæc generalis est, convalescere, per ratihabitionem, cessante impedimento factam, conventiones antea invalidas. Quare contractus quoque, a minore initus, quem is major factus ratihabuit, convaluisse dicendus est, perinde, ac si major eum iniisset. Vid. *L.* 5. §. 2. *D. de auctoritate & consensu aut Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. si major factus ratum habuerit*. Adde quæ infra ab Auctore dicentur §. 14.

(*f*) Conf. Dissertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

(*g*) Add. Maxim. TYRIUS serm. XII. p. 128. ed. Davis. Cantabr. & POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 20. p. 776. 777. ut & BRISSONIUS de Reg. Pers. Lib. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Solonis lex ita dictitabat: Τὸν ἄρχοντα, ἂν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. *Principem, si ebrius deprehensus sit, morte multandum*. Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admissum duplici pœna plectebatur (*a*). Diogenes LAERTIUS L. I. (§. 57.) Scilicet quanquam forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quis ultro voluit usurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quæ inde erant consecutura. Enimvero exinde non sequitur, promissa quoque ebriorum obligare (*b*); cum diversa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittere, ideo vitandæ quoque sunt homini occasiones, quæ probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet, vix est, ut ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo præcipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatorum numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, novas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoque teneri ad vitandas occasiones, quæ consensum nostrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atque non tenemur evitare somnum, ideo quod nutando possimus videri per ludibrium quid a nobis stipulanti annuisse. Quam ad rem facit joculare scelus Caligulæ, de quo est apud SVETONIUM Calig. cap. 38. *Nota res est*, (loquitur de auctione ab ipso proposita.) *Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Cajo præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu nutantem sibi præteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur*. Unde si nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elici, eo solo nomine inter vetita haudquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in præsenti tempore negotium quod geritur intelligentis: inde consensus alicujus non potest præsumi ex eo, quod quis consensit in usurpandam rem, quæ usum rationis erat impeditura. Præsertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, ut usus rationis tollatur, sed ut eodem ad lætitiam excitentur: prior autem fere præter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, ut per ebrietatem nullum declaretur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur solvere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuso jam palato invergit, & quod bibiturus non fuerat, sui si compos fuisset; illud est ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini solvendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit ejiciendum (*c*). Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. VI. CONSENSUM porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur (*d*), quam maxime impedit *error* (*e*), per quem contingit, ut intellectus a vero promissi pactive objecto deviet,

(*a*) Vid. loci ARISTOTELIS relati supra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIUS ad locum Diogenis Laertii, ab auctore laudatum.

(*b*) In Flandria ab obligationibus, in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium postridie ante meridiem recedere licet; teste Nicolao BURGUNDO Prologo ad consf. Flandr. Add. CARPZOVIUS Part. 2. Const. 25. def. 39. H.

(*c*) Nam & damnum culpa datum secundum jus naturæ resarciri debet. V. supra c. 1. §. 6. H.

(*d*) Tertium requisitum veri consensus, de quo supra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit (1) in iis, qui per *jocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. supra L. III. c. 5. §. 10. (2) *errantibus*. (3) in *dolose deceptis*. (4) in *metu coactis*. Vid. TITIUS Observ. CCXII. & seqq.

(*e*) Modo is efficax sit, & consensum adrogat, eumque confodiat, seu promissio in eo fundata sit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, consentire*. L. 116. §. 2. D. de Reg. Jur. 9. L. 76. D. de Jurisdictione & illud Senecæ de Benef. L. IV. c. 36. *Demens est, qui fidem præstat errori*.

viet, adeoque voluntas revera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, utrum error evenerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronunciandum; si promissio fundata sit in præsumtione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius suppofuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidæque circumstantiæ ostendant, promissorem unice ex illo facto, eave qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit in promissum non absolute, sed præsumtionem ejus facti qualitatisve tanquam conditionem supposuit; quæ cum non existat, ruit quoque & evanescit, quicquid ipsi fuerat superstructum. *L. 15. D: de Jurisdict.* Sic verbi gratia si aliquo nuncio fuerim persuasus, mea negotia abs te bene fuisse gesta, eoque nomine (*a*) tibi quid promisserim, non tenebor, ubi falsum id deprehendero. Inde etiam petenda est decisio quæstionis, quæ exstat apud CICERONEM de Oratore L. I. (cap. 38.) *Venerat de morte militis cujusdam falsus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater testamentum mutat, & quem sibi visum fuit hæredem facit, ac post moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hæreditatem paternam. Causa ad centum viros defertur.* Add. Valerius MAXIMUS L. VII. cap. 7. S. 1. (*b*) Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur testamenta patris (*c*), in quibus filius neque hæres foret scriptus, neque nominatim exhæredatus; id quod hic factum non fuerat. Etsi scriptus hæres excipere posset; legem illam supponere, patri constitisse, filium adhuc sibi superesse; id quod in hoc casu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure simplicius dicitur, patris testamentum fuisse fundatum in persuasione de morte filii; quam cum falsam esse pateat, voluntatem patris nullam fuisse; cum constet, istam solam fuisse rationem, quare is testamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid sit respondendum ad quæstionem, plus justo curiosam, quam proponit Thom. BROWNE de Religione Medici sect. 20. Liceretne illi, quem hæredem Lazarus scripserat (*d*), bona ejus obtinere, an ipse jam in vitam redux facultates suas jure repetere possit? Quorum posterius sine dubio asserendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, est, quia ipsi rebus humanis eximuntur, eoque istis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti seponitur, sacerdotibus aut pauperibus eroganda, in usum animæ istius. Alicubi quædam cum mortuis sepeliuntur, aut comburuntur, ad usus alterius vitæ. Cæterum si promissor fuit negligens in re exploranda, in qua consensum suum fundavit, tenetur resarcire, si quod damnum ex inani isto promisso alter accepit. Verum si promissio præsentiam aut absentiam alicujus qualitatis tanquam conditionem præ se non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissori constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quod si promissio pro-

(*a*) Quod, quia contemplatione utilitatis promittitur, per se conditionis vice fungi videtur, ut perinde sit, ac si promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, si nuntius vera retulerit tuque bene rem gesseris. Aliter THOMASIUS Jurisprud. Div. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, si conditio expresse adjecta fuerit.

(*b*) Add. oratio SCHULTINGII de Jurisprud. M. T. Ciceronis p. 260. & seqq. Equidem casum de milite huc pertinere negat THOMASIUS d. l. §. 44. quoniam ultimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia sit ratio, quam promissionum; partim (1) quia ex testamento non statim jus alteri nascatur, uti ex promisso, partim (2) quia in testamentis necessaria non sit acceptatio. Accedere (3) putat, quod in testamentis etiam respiciendum quandoque sit ad leges & ea potissimum, quæ iis in favorem liberorum disposita sint. Sed facile apparet, Auctori sermonem tantum esse de decisione quæstionis hujus secundum Jus naturæ solum, & alio loco ostendetur, testamento jus heredi instituto tribui, etsi id irrevocabile non sit.

(*c*) *Inter cetera, quæ ad ordinanda testamenta necessaria desiderantur, principale jus est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis: ne præteritis istis testamentum rumpatur* L. 30. D. de Liber. & post. hered. Instit.

(*d*) Prodiit, observante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quæstio hæc serio, & data opera pertractatur. Titulus ejus hic est: Henrici VERDUYN. disquisitio juridica de testamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis-mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boel, Junior JCtus. Summam ejus exhibet le Journal des Savans de Paris 1705. p. 2167. & seqq. Ed. Holl.

pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi una alteri insit per modum conditionis, aut non nisi conjunctim omnes partes possint præstari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. CIRCA errorem autem, qui in pactis contingit, distinguendum videtur, utrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum est, versetur (*a*). Circa prius itidem putaverim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus (*b*). Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit præstitum, deprehendero; æquum sane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur; præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa ad hoc impellat (*c*). Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum est impletum ex toto aut ex parte; qui erravit rescissionem contractus urgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre versanti falsus nuncius adfertur, equos ipsius domi periisse. Hoc ille præ se ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium istum falsum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum sciente venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Etsi ad id quod interest, aut saltem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per æquitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamsi isti equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse hæc lex contractui dicta sit. Ast ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum (*d*). Quippe cum in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates cognitæ debeant esse, citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus foret vel a contractu resilire potest (*e*), vel alterum ad supplendum defectum adigere (*f*), vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius fraus aut culpa intervenerit. Idque fieri poterit non solum, ubi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus supinæ negligen-

(*a*) Quod a similitudine doli depromtum est, qua is, in Jure civili, in dolum contractui *caussam dantem*, & *incidentem* dividitur.

(*b*) Imo hæc distinctio solido fundamento destitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra esse definit Auctori, est Actus *physicus*, qui considerationi Morali nihil addere aut demere potest: plane ut is, qui pecuniam indebite solvit, propter actum solutionis *physicum* pecuniam solutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum est, quin in exemplo mox subjecto, pater-familias, cui peregere versanti falsus nuntius allatus sit, equos ipsius domi periisse, ad complendum contractum adigi posset, nisi diserte hoc nuncio pro conditione usus sit. Possit enim alias culpæ reus videri, qui domi de casu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis præceps fuerit in emendis aliis. Simplicissime dicemus errorem nocere erranti, si consensum attingat, & vitium intellectus in errante sit voluntarium, saltem vincibile, adeoque culpabile, non si ita comparata res sit, ut & prudentissimum fallere possit, veluti (1) si de diversis personis rebusve senserint stipulator & promissor; vel si (2) alteruter circa personam vel rem ipsam, vel (3) circa eas circumstantias erraverit, quæ non facile sciri potuerunt, & quarum, si conscius fuisset promittens, nunquam ita pactus esset.

(*c*) *Modo alter*, adjicit AUCTOR de offic. hom. & civ. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea pœnitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim*. Quam conditionem ab eo hic in mente servari, ex exemplo manifestum est, quod mox subjicitur. Sed videatur nota sequens.

(*d*) Veluti si emtor perinde ac Venditor lancem argenteam crediderint, quæ esset stannea. Error enim communis, utriusque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. D. *de contrah. emtione*. Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quæ nunc petitur, tempore contractus non quæsitum fuerit, veluti si quis lancem simpliciter emerit, & stannea fuerit, quum argenteam eam esse crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamvis & hoc casu ratio humanitatis eam partem pretii restitui suadeat, quæ verum lancis valorem excedit.

(*e*) Si falsus sit in eo, quod *præcipue* & principaliter intendebat, veluti si stannum emerit pro argento.

(*f*) Si scilicet non in eo quidem titubatum sit, quod errans *præcipue* & principaliter intendebat, sed tamen in alia re falsus sit, quam aliter se habere mallet, veluti si fundum servitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id est ab omni servitute liberum esse, crediderat.

gentiæ in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori aspectu, aut nisi a peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare; (Vid. *L.* 47. *D. de Obligat. & act.*) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; (*a*) sed etiam illæ qualitates rei, quas paciscens præcipue ob oculos habuit. Sæpe enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei imprimis æstimetur: ipsa autem substantia rei physica in loco necessarii antecessorii habeatur. Vid. *L.* 34. *princ. D. de contrab. emtione*. CICERO pro Q. Roscio (c. 10.) de Panurgo servo: *Quid enim erat Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat* (H. S.) IↃↃↃ, *ex qua parte erat Roscii, amplius erat* (H. S.) CCCIↃↃↃ. *Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus* (H. S.) CCCIↃↃↃ. Unde non solum vanus erit contractus, si ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit: sed etiam ubi professus sum, me servum quærere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L.* 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. *D. de contrab. emtione*.

§. VIII. MULTO magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut paciscente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumve accessit. Circa doli effectum quæ disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis est, an ab alio. Deinde an dolus dederit causam (*b*) promisso pactove, ita ut citra illum id omissuri fuerimus; an idem negotio duntaxat inciderit, ita ut suscipere illud quidem constituerimus, verum in objecto, ejusque qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Ubi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciscimur, nec aliquod in re ipsa deprehendatur vitium, negotium erit firmum, ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non esse deceptos. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eoque paciscerer, ei ex illo actu haudquidquam obligor. Vid. Diodorus SICULUS L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipsam rem, aut qualitatem rei, ad præsens negotium spectantem, hactenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere (*c*). Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerint designata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitavit (*d*). Quid juris sit; si in

(*a*) V. AUCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quæ se pro virgine ferebat, & post deflorata fuerit deprehensa. Addendum hic de errore circa personam, eum tum demum vitiare pactum, si quis liberaliter in alium quid contulit, aut singularem personæ industriam artemve spectavit. H.

(*b*) Adoptat hic AUCTOR distinctionem Juris civilis, qua dolus dispescitur in dolum, contractui *caussam dantem* & *incidentem*, ita, ut contractus bonæ fidei, si dolus eis *caussam dedisset*, nulli essent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, si *incidisset* L. 7. pr. D. de Dolo malo, L. 12. §. 1. D. de Jure dotium L. 13. §. 5. D. de actione emti, quamvis stricti juris negotia, sive dolus contractui *caussam dedisset*, sive *incidisset*, ipso jure subsisterent. Sed neutri, id est, neque dolo *caussam danti*, neque, *incidenti* favere videtur Jus Naturæ, cum stricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Jure acceptandi destitui videatur, quia adhuc deest alterius consensus, utut is magis deficiat, ubi actus contractui *caussam dedit*. Quare Gerardus NOODT de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonæ fidei etiam apud Romanos fuisse ipso jure nullos, sive dolus iis *caussam dedisset*, sive *incidisset*. Sed diserte huic sententiæ repugnat *d. l.* 7. *pr. D. de Dolo malo* & *d. l.* 12. *D. de jure dotium*, ex quarum priori duo commata ejicere specie emendationis cum viro clarissimo *de jurisdictione* l. 14. & *de forma emend. Doli mali* c. 14. illud quidem vix est non impunia futura per Legem Juliam. Leniori emendatione utitur GUNDLINGIUS ad D. tit. de Dolo malo §. 7. verum suffecerit commoda interpretatio, qua, ut dictum est, utique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumscribit, utpote qui occultas habere debet manus.

(*c*) L. 30. C. *de Transaction. Transactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum intercessisse, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, instaurari grave, nec non criminosum tibi.*

(*d*) *Licet*, adjicit AUCTOR de officiis hom. & civ. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciscitur, facile cogitavit, aut ejus opinio astu fuit confirmata.*

si in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. Dispiciendum jam est de metu, quousque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Ejus duæ hic potissimum species expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut alia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sat perspicue significata, unde oritur probabilis suspicio imminentis ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus speciem id quidem certum videtur; si aliquem videam, qui in universum nihil pensi habeat quosvis promiscue decipere, ac *ridendo fidem fallere*; aut circa præsens negotium animadvertam, eundem insidias mihi tendere: stolide me facere, si data ab ipso fide confisus, ludibrio me ejusdem ac fraudi exponam. Qui enim in casses prævisos ultro ruit, etiam miserationem consumsit (*a*). Sic quis fidem adhibeat ejusmodi hominum generi, quale describit Plautus Curculione (Act. V. Scen. III. vers. 27. 28.) Ch. Qui. *Promisi* Ph. *lingua*: Ch. *Eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata est mibi*. Et Rudente (Act. V. Scen. III. v. 15. seqq.): *Quæ hæc factio est? non debes? non tu juratus es mibi?* Leno. *Juratus sum, & nunc jurabo, si quid voluptati est mibi: jusjurandum rei servandæ, non perdendæ conditum est*. (Et Scen. II. v. 68.) *Meus arbitratus est lingua quid juret mea*. Aut prout delineat Græcos suos Polybius L. VI. (pag. 498. A. Ed. Wechel. Casaub.) *Qui publicam pecuniam tractant apud Græcos, si vel unum duntaxat talentum eis fuerit creditum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut servent, impetrare nequeas*. Sed an ejusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumque qui decipi timet, abs necessitate præstandi absolvat, patebit, ubi sententiam Hobbesii de Cive c. 2. §. 11. examinaverimus. Iste igitur tradit, *pacta mutuæ fidei, neutro quidquam statim præstante, in statu naturæ frustra esse & invalida, si justus ex utravis parte metus oriatur*. Quæ assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte justus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haudquidquam sit facturus. Justum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis est subnixus. Nam magnæ instar injuriæ est, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova causa damnare. Hinc & ipse Hobbesius in Annotatis addit: *Nisi metus causa nova exsistat, ex facto aut alio signo voluntatis non præstandi a parte altera; metus justus censeri non potest. Causa enim, quæ impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum præstet*. Scilicet etiamsi ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen hæc videtur fuisse Hobbesii sententia, quod etiam citra ejusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod apparet tum ex ipsius opere *de corpore politico*, Gallice (*b*) conscripto, ubi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subjuncta ratione: *Quod ille, qui prior præstat, propter pravum ingenium maximæ partis hominum, commodo suo jure & injuria juxta studentium cupidini se probat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, ut aliquis præstet prior, si verisimile non sit, alterum esse præstiturum post*. Ubi apparet, ipsum caussam suspicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in universio in aprico est.

(*a*) Prætermittit hic AUCTOR eam speciem conventionis metu initæ, quæ cum eo facta sit, quem suspicio premebat, fore, ut a se deciperemur, quia ejusmodi vitium animo ipsius inhærebat, ut malignam voluntatem suam sat perspicue hac parte significaverit; sed suppletur hic casus de offic. hom. & civ. L. I. cap. 9. §. 15. ubi hæc de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promissis & pactis, cui fides religio in universum nihil fit, imprudenter quidem facit, sed eam solam ob caussam pactum non reddit irritum*. Cujus regulæ ratio in aprico est. Poterat enim abstinere a contractu, si indigna se videretur conventio cum tali homine.

(*b*) Imo *Anglice*. Quod, observante Cl. BARBEYRACO, ex ipsa etiam præfatione versiona Gallicæ facile intelligi potest, Prodiit hæc Leidæ, 1652. sub titulo: *Le Corps Politique, où les elemens de la loi morale & civile*, typis repetita anno sequenti, apud Joannem & Danielem Elzevirios. Locus, ad quem provocatur, præsto est in in c. II. §. 10.

versum fides proscribetur inter eos, qui eidem judici non sunt subjecti. Cum enim de constantia alicujus hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava sit insigniter proclivis, & vero in statu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit usus. Deinde durum nimis fuerit, universo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim sanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane insolitum arguat, quod vix quisquam reperiatur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graves ob causas a pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum una gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac fœdere, fideque data illam sibi adjungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte præsumitur, quemlibet quod justum est facturum, donec prava per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & applicari illud LUCIANI in Philopseude (pag. 337. Tom. II. Edit. Amstel.) (*a*): γελοῖα ποιεῖς ἀπιστῶν ἅπασιν, *ridicule satis omnibus diffidens*. Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex sola generali pravitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem (*b*). Hinc frivolus valde erat prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Atheniensibus fœderi obtendebant, apud THUCYDIDEM L. III. (c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.) *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem præstabamus. Et cum aliis benevolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos: quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi societatem rupturi erant* (*c*). Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur (*d*), non tamen ideo statim fides data ipsi non est servanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis sit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quominus in servanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem convellendam spectantibus, puta, si in ipso appareat desultoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior est: tamen ne hæc quidem in se sufficiunt, ut quis fidem ejusmodi homini datam detrectet implere. Nam & sæpe potest contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum sit injurius, qui sancte mecum vivit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non sufficere, quominus fides ipsi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reservare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum (*e*). Etsi ubi quis cum eo, a quo semel fuit deceptus, denuo paciscatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui semel me deceperit, dii me perdant. Add. SENECA de Benefic. L. IV. c. 27. in fine. Quin & ubi post pactum initum certa appareant indicia, ipsum

(*a*) Quod dictum tamen a LUCIANO omni alio sensu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo superstitioni paganæ nimium addictus. Præstiterit proinde adtulisse dictum SENECÆ Epist. p. 7. Ed. Amsterodamensis 1672. *Utrumque enim vitium est, & omnibus credere & nulli! sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Add. HESIODUS O. & D. vers. 372. editionis Jo. Clerici.

(*b*) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

(*c*) Καὶ ὅτι μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐθεράπευον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν. ὅ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ, ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε· δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁπότεροι θᾶσσον, παράσχῃ ἀσφάλεια θράσος οὗτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.

(*d*) Apud TERENTIUM est in Adelphis:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est injuria. H.

(*e*) CICERO de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:
Idcirco recte a Poeta: quia cum tractaretur Atreus, personæ serviendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quæ infideli data sit, videant, ne quæratur latebra perjurio.

ipsum id agere, ut me decipiat, summa foret stoliditas alterius sese fraudolentiæ ultro præbere. CICERO de Invent. L. I. (c. 39.) *Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Primo quidem decipi incommodum est: iterum stultum: tertio turpe.* Inde apud HOMERUM Iliad. γ. (v. 105. 106.) Menelaus: Ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ᾽ ὅρκια τάμνῃ Αὐτὸς, ἐπεί οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, ut fœdera feriat ipse, quoniam ejus filii fœdifragi sunt & infidi.* Add. POLYBIUS L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo spectat etiam illud CICERONIS in Verrem L. I. (c. 15. p. 447. Edit. Græv.) *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo unquam sapiens proditori credendum putavit.* IDEM pro Rabirio Postumo (c. 13. p. 66.): *Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foveat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur, in ejusdem promissis pactisve nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus a nobis per vim cogi possit, si tergiversetur, aut manifesta ipsius utilitas subegerit conventis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel divinam providentiam abnuunt; a quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstites negant. Hi enim non possunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitæ genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratæ, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis pejerasse inter ludrica habetur (*a*). TACITUS A. L. XI. (c. 19.) *Nec degeneres insidiæ fuere adversus transfugam, & violatorem fidei* (*b*). Sed & illud negari nequit, etsi ratio HOBBESII supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat: hasce tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam collocet, nisi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac nostram in eo versari, ut istud servetur, & certum isti malum & incommodum imminere, graviusque, quam quod fidem servatam comitatur, ni pacto steterit. Item ut qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, ut non ipse, sed superior conventa prius præstet. Nam inferior si prius præstiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subjungebat SOCRATES Achæus: *Nimis vecorditer nobiscum Rex agit. Quæ enim a nobis auferre cupit, statim sibi tradi postulat; quæ contra referenda sunt, precando dehinc obtinere jubet*, apud Diodorum SICULUM L. XIV. c. 24. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum præstando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, ut hujus viribus ipse postea juxta promissum adjuvetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, ubi nihil aliud est præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur. Andr. MAUROCENUS hist. Venet. L. V. (p. 193.) *In fœdere certum rebus nostris præsidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac præpediri queant; atque alii sæpius sociorum fines animos & vires in diversa trahant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, uti constitutum est, submittantur: inde suspiciones, animorum alienationes, ex his dissidia, ex dissidiis denique leges fœderum vi latæ ac desertæ, qui minores reliquis ad obsistendum afferre possunt, prædæ loco non hostibus modo, verum etiam socii fuere.* Uno verbo, *facilior speratur fides ex pari.* QUINTILIANUS Declam. 312. (*c*)

§. X. SEQUITUR, ut dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit, de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur hic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi apparet. Non minus autem voluntati bonum atque appetibile apparet malum imminens effugere, quam absens bonum adquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, utut alias ipsa in se non sint appetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum.

Etsi

(*a*) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, ubi sententia CICERONIS de offic. III. 29. subducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

(*b*) Qui locus apud TACITUM in aliam omnem sententiam dicitur.

(*c*) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab AUCTORE relatus sede non sua, commode huc rejicitur a Cl. BARBEYRACO.

Etsi spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam sollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem Aristoteles Nicom. III. c. 1. illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritissimum est in jactu mercium, naufragio imminente. Etsi non molliora sustinuerunt verbi gratia athletæ; qui coronæ per certamina reportandæ sese præparabant. Vid. Epicteti Enchirid. c. 35. Enimvero quanquam actiones, metu majoris mali susceptæ, inter spontaneas sint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præsenti conditione revera (*a*) a nobis appetatur (*b*): id tamen nondum sufficit: ut ex illis obligatio aliqua adversus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est præstandum; adeoque illi respondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in uno sint principia obligationem producentia; sed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo jure me poscere quid potest (*c*). Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium est injuria; quæ sane id efficere non potest, ut per eam producatur id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præstare id, ad quod alteri jus est; absurdum utique videtur, per injuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipsa ad sui destructionem inserviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter justos adquirendi modos utique furtum referre non potest.

§. XI. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, utrum ille, quicum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus (*d*). Id enim dubium non habet, quin tenear; ubi me obstrinxi propter effugiendum metum a tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum residet vitium, quod adquisitionem juris adversus me impediat; & is merito, quæ mihi præstitit,

(*a*) CICERO de offic. L. I. cap. 10. *Jam illis promissis standum non esse, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiserit? quæ quidem pleraque Jure Prætorio liberantur, nonnulla legibus.* PLUTARCHUS pag. 90. A. Edit. VVechel. Ἐν τῷ καὶ προσποιεῖται τὸ πεισθῆναι πρὸς τὸ βέλτιστον, οὐδὲν ἡγούμενος τοῦ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ' εἰς ταὐτὸ τὴν ἀνάγκην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τοῦ πάνυ τὴν ἡδονὴν θέμενος, ὡς οὐχ ἧττον ἐκστῆσαι λογισμὸν ἀνθρώπου δυναμένων.

(*b*) Nimirum certum est, in promissionibus coactis deficere voluntatem. ULPIANUS L. 116. de Reg. jur. *Nihil consensui tam contrarium est, quam vis & metus.* TERTULLIANUS libro de velandis virginibus: *Ubi coactio, illic necessitas; ubi necessitas, illic infirmitas.* Quod vero delicta quædam, etiamsi quis metu ad patranda illa compulsus fuerit, morales actiones censeantur, est propter legem. *V. supra* L. I. c. 4. §. 9. At quis hic imputabit? non sane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores est*, ait iterum ULPIANUS d. l. non promissarius; quippe jus cogendi non habens, & propterea odio magis & poena, quam favore dignus. Vere igitur CICERO I. de Officiis: *Illis promissis standum non esse quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiserit?* Moralistæ dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales sunt promissio & donatio, si fiant ex metu injuste illato, jure naturæ non valere ac irritos esse. Apud CAMDENUM ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiæ, terrore mortis injecto cessisset regnum filiolo, vix tredecim menses nato, Throcmortonum Reginæ Angliæ legatum dedisse ei consilium: *Cessionem in carcere, qui justus est metus, extortam, plane irritam esse.* Et ad An. MDLXVIII. latam sententiam declaratoriam, unanimi consensu omnium Nobilium Scotiæ, qui frequentes convenerant, *cessionem a Regina in carcere metu extortam, ab initio nullam fuisse*; Regina ipsa, eandem extortam fuisse, jurejurando confirmante. Conf. THUANUS L. XLII. hist. ad d. A. H.

(*c*) Igitur (1) præcipua ratio, qua ei, qui vim injustam adhibuit, nihil debetur, in eo sita est, quod vim inferens omni jure accipiendi destituitur. Accedit, (2) quod non liber est consensus promittentis, qualem tamen desiderat natura & indoles justæ conventionis. Plane jure naturæ necesse esse non videtur, ut metus, ob quem rescissio conventionis petitur, majoris sit malitatia, seu, qui cadat in virum constantem, qualia est metus mortis, verberum, vinculorum: sufficit, metum esse injustum, quamvis sit mali levioris, modo metu ejus commotus sit is, cui aliquid extorquebatur. Diversi enim gradus malorum diversis ingeniis flectendis sufficiunt: neque minor quam major injustitia plus juris tribuere potest nefario invasori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici utique nulla ratio habenda. Leges Civiles, quando ob vim tantum majorem contractum rescindunt, noxiæ litium multitudini obviam eunt.

(*d*) Pertinent huc, quæ eleganter dixisse Pomponium, scribit ULPIANUS in L. metum 9. §. 7. D. *quod metus caus.* H.

ſtitit, imputare poteſt, quod ipſius auxilio ad diſcutiendum præſens periculum fui uſus. Sic ſi aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adſiſtat, ſine dubio pactum ſervandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non ſolum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus anguſtis conſtitutus largis promiſſis alios in auxilium ſollicitat, poſt ubi eorum ope periculum evaſit, moras nectere inſtituit. Sed & validum eſt promiſſum tertio factum, ſi quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi poteſtas erat. Nam neque in promiſſario aliquod vitium hæret, & ſibi ipſi imputet, qui metu ſe urgeri voluit ad illud ſuſcipiendum, quod ultro ſuſcipere debebat. Sic ſi princeps aliquis milites ſuos extraneo cuipiam velit præſidii cauſa adjungere, & ad majorem ſecuritatem compellat eos iſti quoque fidem dare; non potuerunt hi promiſſa eludere obtentu metus ſibi injecti, utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi jus erat. Sic ſi ponamus patrem filiæ etiam invitæ ſponſum dare poſſe, ubi ea metu paterni imperii ſponſo inviſo fidem dederit, haudquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in ſponſo nihil hæret vitii, quare ſibi ex eo promiſſo jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris juſſa capeſſere (*a*). Atque hactenus intereſt, quiſnam metum incuſſerit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil intereſſe, quis metum incuſſerit, ubi ſcilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus cauſam, non nudam occaſionem, promiſſo aut pacto dedit. Vid. *L.* 14. §. 3. *D. quod metus cauſa.* SENECA L. IV. Controv. 27. *An, ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quæ per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, ſi non a me cogeris, meam culpam oportet eſſe, ut mea pœna ſit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit. Iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna ejus, qui paſſus eſt, non perſona facientis.* IDEM Excerpt. controv. L. IV. cap. 8: *Non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Æque dignus eſt pœna, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum ſuum utitur.* Enimvero invalida judicamus illa pacta & promiſſa, ad quæ ab illo ipſo, cui promittit, aut quicum paciſcitur, injuſta ejuſdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injuſtum metum alteri quid extorſit, id reſtituere teneatur, adeoque tantum debeat penſare, quantum iſti per tale pactum decedit, per compenſationem velut tolli obligatio intelligitur, ſi non ſolvitur id, quod ſtatim reſtitui debebat (*b*). V. *L.* 8. *D. de Doli except.* Ac ſtolidum foret ſponte, quod ob vim promiſſum fuit, ſolvere, ubi jam quis in loca tuta evaſerit, ac deinceps damni ſui penſationem velle repetere. MARTIALIS L. IX. Epigr. 59.

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem divitiaſque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat, res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curva cum tuta novacula theca,
Frangam tonſori crura manuſque ſimul.

Præſertim cum eo ipſo, quod promiſſum a me exigit, aut acceptat, ſatis profiteatur, ſe damnum mihi datum ultro nolle farcire. Inepta præterea eſt ad quærendum ſibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abſurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte CICERO Philip. II. (cap. 3.) negat ſe Antonio debere beneficium, quod ab ipſo Brunduſii non fuerit interfectus. *Quale beneficium eſt*, inquit, *quod te abſtinueris nefario ſcelere? quod eſt aliud beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint.* HORATIUS L. I. Epiſt. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Servus: habes pretium, loris non ureris, ajo.
Non hominem occidi. Non paſces in cruce corvos.
Cum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

IDEM

(*a*) Add. infra de pacto pacis ob metum hoſtilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

(*b*) Quod placitum Juris civilis nimis Arbitrarium & Civile eſt, unde præſtitiſſet, AUCTOREM adductione ejus abſtinuiſſe, imprimis quum ipſe id rejiciat in fine §. 12. hujus capitis.

Idem de Arte. *Vitavi denique culpam, Non laudem merui*. Add. *L. 7. §. 3. D. de Pactis*. Seneca L. II. Controv. 13. *Non est beneficium scelus non facere*. Quintilianus Declam. 330. *Non inter beneficia duco injuriæ finem* (a). Neque magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altero fidejubet, etsi hic ex proprio se metu non obliget. Cum enim fidejussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de jure naturali, accessorio plus inesse efficaciæ, quam primario negotio, aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promisit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat (b), puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injustus est illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligavit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid præstetur, innocentis vitam conservasse; & sibi eximiam humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obsides dederit (c), aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repræsententur: tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africæ, Christiani captivi universi pro singulis de non capessenda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per urbem ambulare possunt. Quod si unus eorum aufugerit, cæteri ejus pretium persolvere coguntur. An autem per juramentum tale promissum solidetur, infra erit dispiciendum. Atque hactenus admittimus, quod Cicero Offic. III. (c. 29.) tradit: *Si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est. Nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, nec jusjurandum commune*. Scilicet quæ talibus per metum sunt promissa, præstari necessum non est. Sed ratio quam Is subjungit, multis non est ad palatum, præcipue si extendatur ad illa quoque promissa & pacta, quæ nulla vi compulsi cum istis inimus. Etsi enim moribus gentium aliter tractatur justus hostis, aliter latro & pirata, (quo applicari potest illud apud Heliodorum Æthiop. L. I. (c. 3. pag. 5.) Οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃσταῖς ἄλυτος πόλεμος, οὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔχει τὸ τελευταῖον. *Neque enim unquam pactis bellum inter prædones compositum est, neque fœderibus finitum*: Non ideo tamen is statim omnia jura hominis amisit, saltem ubi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, sane non ut latro, sed ut quivis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus ejus inciderint, hostilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum aut oratione opus est, sed cuilibet contra hunc licentiam militiæ ipsa natura indulget. Nihilominus dici potest, quemadmodum, fatente Cicerone, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit servanda, sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint servanda, præsertim cum actus hostilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & satisfacit suæ objectioni Grotius L. III. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi possunt abs quovis homine puniri, si jus naturæ respicimus*, (quæ hypothesis tamen alio loco a nobis examinabitur). Ast qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua auferri itidem possunt. Inter jura autem illa est quoque hoc jus ex promisso quæsitum; poterit igitur & hoc in pœnam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciscitur,

(a) ULPIANUS L. 14. §. 6. D. *Quod met. caus.* Labeo ait: *Si quis per metum reus sit constitutus, & fidejussorem volentem dederit, & ipse fidejussor liberatur*. H.

(b) Conf. H. GROTIUM L. III. cap. 9. §. 4. Ego subsisto, nisi manifestus donandi animus in promittente appareat. Ipse AUCTOR infra c. 7. §. 9. hujusmodi promissionem metu extortæ æquiparat. Equidem promittens proprio nomine se obligavit, sed propter alterius injuste oppressi salutem. Alia esset quæstio, an solventi promissum actio negotiorum gestorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud ULPIANUM L. 9. §. 1. *D. Quod met. caus.* H.

(c) Cujusmodi exemplum est in *L. 22. D. de Negot. gestis*. H.

tur, quem talem novit, eo ipso censetur renunciasse exceptioni illi, quam ex persona ipsius petitam validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Unde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam persolvere debeam. Sicuti & *L.* 31. §. 1. *D. Depositi* tradit, latroni depositum esse reddendum, siquidem non appareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam si quis & istum latronem, & hæc spolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, ut inde crimen non contrahat.

§. XII. Sunt tamen plurimi, qui promissis pactisque per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad autoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læsis beneficio restitutionis in integrum (*a*) succurrat, utique videtur supponere; stricto jure ejusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum ejus juris rigorem æquitate Prætoris temperandum (*b*). Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non præsumatur, in civitate degenti vim esse illatam, atque ea exceptio dubiam possit habere disceptationem; conveniens utique erat ejusmodi pactum tantisper sustineri, donec a judice super metu illato posset cognosci. Ex quo tamen non consequitur, ejusmodi pacto, ut & aliis negotiis, præ per exceptionem peremtoriam possunt elidi, intrinsecam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad usum fori civilis, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt (*c*). Grotius L. II. cap. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promisit, obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita istbac rerum conditione*, (Est quippe ἀνθρώπου ψυχὴ πάντων προτιμοτέρον, *homini anima omnibus rebus pretiosior*. Heliodorus Æthiop. L. V.) etsi malo illo non imminente in tale quid consensurus non fuerat. Enimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens; ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam necessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quæ juris in ipso adquisitionem intercipiant. Adeoque non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adversum jus non respondet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu jus adquirere, lucrumve facere prohibet. Incongruum autem est, quod subjungit; *si is, cui promittitur, metum intulit, quamvis levem, atque inde secuta fuerit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit, non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum*. Atqui si obligatione liberari possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actu liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus, tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo, & frustra a me illud exigis, quod ubi præstitero, tu statim restituere teneris. Add. Seneca Controvers. IV. 26.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 2. §. 16. pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine esse invalida, quod ex metu sint profecta: alias enim sequeretur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, esse invalida*: (*procedit enim a metu mutuæ cædis, quod alter alterius regimini se submittit*:) *neque cum ratione eum facere, qui captivo paciscenti pretium redemptionis suæ fidem adhibet*. Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus,

(*a*) Erat tamen huic restitutioni in solis contractibus *stricti Juris* locus, non in contractibus bonæ fidei: Vid. nota 1. ad §. 8. Unde justo latior est AUCTORIS loquutio, de omnibus & singulis id adfirmantis.

(*b*) Et tamen Romani quoque actionem quod metus causa gestum est adversus tertium dederunt, manifesto argumento gestum hujusmodi naturali jure non subsistere. Iidem negotia quædam propter metum adhibitum irrita esse pronunciaverunt, verbi gratia, manumissionem. *L.* 9. *pr.* & *L.* 16. *D. Qui & a quibus manumiss.* dotis dationem. *L.* 21. §. 3. *D. Quod metus causa*. H.

(*c*) Persuasus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod mixtum vocat Aristoteles, in negotiis licitis esse moralem. Quam hypothesin supra destruximus. H.

metus, ob quem homines in civitates congregantur; quam is, de quo hic agimus (*a*). Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato gravi malo, cuique repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diversæ indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paciscimur, ne singuli a communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per injuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet, velut jure cum ipso egisset. Ut enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; juxta illud Menandri apud STOBÆUM Sermone 2: ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία. *inconsiderata res est malitia*. Quin contra ego dixerim, haudquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuste conciliato ereptus ultro latroni pretium sui flagitii persolvit. Huc facit illud Dionysii HALICARNASSEI L. VIII. (p. 509. Ed. Oxon.) *Quicquid necessitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas*. Addit: *universaliter verum esse, obligare pacta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni*. Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori præstat, dum ei per injuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præsens conservavimus, vel malum, quod præter nostram culpam ipsi imminebat, depulimus. Sic stulte apud HERODOTUM Thalia (L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.) Polycrates, dum amicos juxta & inimicos nullo discrimine deprædatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quæ abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset*. Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni, Ergo etiam illi est jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quæ nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abjicere; sed ut hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Unde & falsa est regula, quam IDEM proponit Leviath. c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligato, idem licite pacisci possum propter metum. Quod autem licitum est non præstare*. Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. XIV. HIC denique & illa quæstio subjungenda, cum quæ ex errore aut metu promittuntur, sint invalida, si post errore discusso, aut metu depulso quis utique dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa convalescant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex post facto convalescere potest, si accedat causa nova, jus per se parere idonea, quæ hoc casu est consensus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimatur. Jam enim externum consensus signum antecessisse. Accedente ergo jam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existere oporteat, eoque actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequentis, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promissum valeat, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. GROTIUS L. II. c. 11. §. 20. mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum supervenientem, quia alias alter de jure suo certus esse nequit. Verum ut verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia hic signa sufficere possint (*b*). Puta, si promissor, errore cognito, metuque depulso; ultro præstet, aut super jam exhibita re controversiam non moveat, cum commode posset, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is jure possideat. Cui sententiæ & nos subscribimus.

§. XV.

(*a*) Sive consideratio malorum, quæ naturalem statum comitantur. H.

(*b*) Alexander Imp. L. 2. C. de his quæ vi metuve causa. *Cum te non solum cavisse, verum etiam solvisse pecuniam confitearis: qua ratione ut vim passus restitui, quod illatum est, postules, perspici non potest*. H.

§. XV. CÆTERUM & hoc addendum est, ut promissio sit valida, requiri non solum consensum ejus, qui promittit, sed & ejus, cui promittitur, (L. 19. §. 2. *D. de Donation.*) & quidem per signa sufficientia expressum; ubi interdum nutus sufficere potest, si vel ultro quid offeratur, vel id antea sit petitum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa penes promissorem manet, (*a*) etiam ubi juramentum accesserit, quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius recusatione constiterit. Scilicet qui alteri rem suam offert, neque invito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. (*b*) Ergo si alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, censebitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata, coque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, summa non est consultum: (*c*) alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud PLUTARCHI quæst. sympos. L. IX. c. 13. *potiorem esse, & majoris autoritatis orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest jus enasci, quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censebitur. Add. GROTIUS L. II: c. 16. §. 32. *Ad. L.* 3. *de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluserunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum, GROTIUS L. II. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse revocandam, ut acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur (*d*). Verum curatius inspicientibus id docere videtur Ulpianus, pactum esse consensum atque conventionem duorum, i. e. reciprocam promissionem: pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptione demum valescere. Et jam in antecessum civitas acceptationem significavit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusavit, quæ citra causam promittuntur. *Vid. L.* 1. §. 1. *d. t. l.* 19. *D. de Donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. *L.* 3. §. 1. *d. t.* quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Cæterum, quia in obligationibus quibusvis in eo, quem illæ spectant, seu cui jus ex iis quæritur, consensus requiritur acceptandæ alterius obligationi, & juri per hanc translato, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia, patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accersitarum adversus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, (*e*) nisi aut ipse Deus revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat (*f*). Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari an minus, seu placeat Deo votum servari, an displiceat. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea a nobis, saltem definite, non exigebat. (*g*) Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex revelatione divina, actum aliquem a Deo non præceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quæ Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & approbationem Dei

(*a*) Secus ac visum SETSERO L. I. de jurament. c. 25. n. 28. sequ. & quos profert; jusjurandum enim talem vim natura sua non habet, nisi lex eam tribuat. H.

(*b*) Non tamen necessarium est, ut acceptatio illa in continenti fiat semper. V. MEVIUS part. II. Dec. 242. H.

(*c*) Qua in re insignis est differentia inter promissiones ex causa lucrativa & onerosa. Nam in his rogationi accurate debet respondere promissio: alias nihil actum censetur. *V. L.* 9. *pr. de contrah. emtion. L.* 52. *Locat. conducti*. Secus in illis. *V.* L. 1. §. 4. *de Verb. obligat*. H.

(*d*) Idem vidit LUGO Disp. 23. de I. & I. n. 40. sequ. H.

(*e*) TERTULLIANUS libro de jejuniis: *Votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit*. H.

(*f*) Qualis apud Judæos summus erat Sacerdos, qui significare solebat, quæ Vota Deo grata essent.

(*g*) Qualia non sunt vota, quibus vovemus, fore, ut a furto, adulterio vel scortatione abstineamus.

vel præsumere? Id nos putamus posse fieri non nisi (*a*) in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, sed in quibus applicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum est relicta. Unde recte arbitramur servari vota, quibus quis ad certam summam pecuniæ se obligat in pauperes, aut ad pias causas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum jejunia quis sibi imperat, aut abstinentiam a certo cibo potuve saltem intra certam quantitatem: item quibus genus ornamenti superflui, puta, margaritas, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quæ ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa ejusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quæ non nisi voventi molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiantur. Movetur & illud hic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Ubi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo ut valeat, si acceptetur; vel ita, volo ut valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, utrum sensum ob oculos habuerit promissor: prior sensus magis præsumitur in promissione mere liberali, & pura, quia hic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestativa aut mixta fuit adjecta. (*b*) Confer. GROTIUS L. II. c. 11. §. 15. (*c*)

§. XVI. SUPEREST, ut quædam subnectamus de signis, per quæ consensus exprimitur; quæ sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. Cor. XIV. 11. *Utrinque intellecta* dico. Unde forte est, quod Turcæ (*d*) non aliter pactis & fœderibus adstringi se putent, quam quæ ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam tesseræ aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiæ haudquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc approbaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit, sic ut postea ne quidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam sententiam invertere potest, cui incommodo

(*a*) Sive quæ ex jure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum sunt in Romana historia apud Livium & alios. Solennitates quibus Romani vota suscipere solebant, accurate explicat Janus RUTGERSIUS L. V. Vap. c. 5. H.

(*b*) CARPZOVIUS Part. 2. const. 12. def. 21. ubi pronunciatum, valere donationem absenti factam, epistola vel nuncio interveniente, licet a donatario expresse non fuerit acceptata. H.

(*c*) Imo in dubio semper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promissione teneri, quam postquam promittens recognoverit, factam esse acceptationem promissionis suæ. Quamdiu enim alter nondum acceptavit, adhuc aliquid perficiendum restat, quod impedit, quo minus pacta transacta omnia dici possint. Quod & usus gentium servat, de quo Vide Corn. VAN BYNKERSHOECK Quæstiones Juris publici L. II. cap. 7. pag. 232.

(*d*) Neque aliter Romani primis temporibus rationes subduxerunt, solam Latii linguam in stipulationibus admittentes.

modo scripta haudquaquam ita sunt subjecta (*a*). Inde recte plus defertur fidei instrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis testium: quippe cum validius habeatur, quod quis contra seipsum testatur, quam quod alius: & gravissime accusetur, qui ne suam quidem autoritatem declinare potest. Ita tamen ut omni exceptione majores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se haud pendeat, quippe quæ etiam sine illis recte contrahuntur, (L. 5. D. *de fide instrum.*) (*b*) & quantum ad jus naturæ persistant, utut sors illa casu quopiam perierint. (*L.* 1. 4. 5. 7. 8. 10. *C. de fide instrum. L.* 20. 11. *C. de fide instrum. L.* 10. 21. *C. de probat.*) a judice tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, hæc instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter rejicitur, nisi idoneis argumentis probaverit, eadem casu quodam sibi periisse. Hinc diligentius est hominis, syngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud PLUTARCHUM Perseus cum mutuo pecuniam amico daret; solenni formula, & in foro cautum sibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perseu, inquit? Respondit Perseus; scilicet ut amanter recipiam, nec legaliter poscam. JUVENALIS Sat. XIII. (vers. 75. 76.)

Facile & pronum est superos contemnere testes.
Si mortalis idem nemo sciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, (pag. 214. C. Ed. H. Steph.) cum Muræna bellum Mithridati inferret, istique legati Regis fœdera objicerent, negavit se videre ulla fœdera. οὐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ᾽ ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας διήλλακτο. *Nulla enim Sylla conscripserat, sed executione pactorum contentus discesserat.* Contra ita de moribus Turcarum Christ. RICHERIUS: *Tanta est istis hominibus dictorum constantia, tanta etiam de fide suorum securitas, ut in conventis nulla unquam syngrapha, nulla obsignatione, nullo chirographo utantur: sed solo promittentis verbo vel ipsa nominis ejus qui pacifcitur auditione stent omnia.* Paria de Peruanis refert GARCILASSUS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque est, quod si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit, aut conscio debitore idem sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit. Ex quibus & hoc apparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *syngraphas* minus recte vocari *inania habendi simulacra* (*c*).

(*a*) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam judicari potest, quam parum cum principiis disciplinæ hujus conveniat querela non numeratæ pecuniæ a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam esse numeratam in creditorem, qui instrumentum tenet, rejicitur. Sane rarius usu venit, ut chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non convenit. Deinde si id fiat, habet debitor, quod suæ imprudentiæ imputet. Et quid si pecuniæ remotis arbitris numeretur, & malus debitor occasionem fallendi inde arripiat? præsertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a se esse pecuniam, nimis sit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admisere. V. GRÆNEWEGUS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

(*b*) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

(*c*) Et POLYBIUS L. VI. histor. c. 54. de Græcis notat, si vel unum talentum duntaxat fuerit eis creditum, decem rescriptoribus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut servent, impetrari ab iis haud posse. H.

CAPUT VII.

DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quæ fieri possunt.*
II. *Promissa circa impossibilia sunt vana.*
III. *Impossibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An summus conatus semper sufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam constantiam superantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera jam præstita.*
IX. *An turpiter data repeti possint?*
X. *Frustra promittuntur aliena;*
XI. *Et nostra alteri jam obligata.*

VIDENDUM porro est de materia promissorum & pactorum, seu ad quænam ultro nos promittendo & paciscendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præstandæ habeamus facultatem physicam, & moralem, seu ut id præstare non sit supra nostras vires, neve idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas positum est, deque eodem statuendi facultas mihi relinquitur, nihil sane obstat, quo minus ad id exhibendum alteri necessitatem mihi ultro arcessam, ubi usus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverso circa ea, quæ vel vires nostras excedunt, vel salva obligatione validiore nequeunt præstari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectu suo directo & legitimo sit caritura.

§. II. Ex HISCE consequitur, impossibilium nullam dari obligationem. Id quod etsi in ore vulgi versetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem discrimen est statuendum inter obligationes, quæ sponte nostra nobis arcessimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro se ad impossibile, quod tale novit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod a se fieri non posse prævidet. Non tamen semper ab omni necessitate præstandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conventam præstare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem jam supra vires meas esse, aut intra præstandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneri videor. Præsertim ubi idem expresse dictum fuit (*a*), aut ea conditio tacite utrinque præsupposita fuit. Vid. *L.* 2. §. 3. *seqq. D. si quis cautionibus* (*b*). Sic v. g. si cui promisissem equum commodare, qui jam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse; siquidem equus incolumis domum reversus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non apparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si uterque tam promissor, quam cui promittitur, rem noverit impossibilem, ac se id nosse invicem norint, lusisse tantum, & nihil egisse censen-

(*a*) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad cœnam quia promisi, ibo, etiamsi frigus erit: non quidem, si nives cadant. Surgam ad sponsalia, quia promisi: quamvis non concoxerim: sed non, si febricitavero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non, si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo. Si hæc ita erunt, effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus: tamen deseritur. Non in omnes datur actio; deserentem vis major excusat.* H.

(*b*) Alia exempla v. in *L. domum* 57. *D. de contrah. emtion. L.* 69. *de verbor. obligat.* H.

ſentur. At vero ſi promiſſor duntaxat ſciverit rem eſſe impoſſibilem, alter idem ignoraverit, iſte huic utique tenebitur ad id quod intereſt, ne ita ſibi illuderetur. Ubi autem promiſſor fuerit negligentior in excutiendis ſuis viribus & rem ſibi jam impoſſibilem promiſit, quam talem ſcire poterat, ſi debita circumſpectione fuiſſet uſus; ipſa quidem obligatio erit nulla, quia promiſſor tanquam tacitam conditionem ſupponebat poſſibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri penſare, ſi quid ob inane illud promiſſum damni fecit; licet ſub damno non ſit reputanda ſpes lucri & emolumenti, ex inani promiſſo concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impoſſibile fuit pactus, præſtando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur: ita tamen, ut huic quoque id, ad quod ſe adſtrinxit, remittatur, aut ubi jam præſtitum id fuit, reſtituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. III. Enimvero quando res eo tempore, quo promiſſio aut pactum ſuſcipiebatur, præſtitu fuit poſſibilis, poſt impoſſibilis facta, diſpiciendum, utrum caſu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori caſu evaneſcit pactum, ubi res adhuc ſit integra. Ubi quid præſtitum ab altero jam fuit, id reſtituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri poſſit, ſummus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis reſpicimus ad id, de quo expreſſe ſuit conventum; ubi hoc obtinere non poſſumus, ſufficit æquipollens exhiberi; ſaltem ne damnum ſentiamus, omnimodo cavendum eſt. Ubi vero dolo quis ſibi ipſe vires implendi ademit, ad ſummum conatum tenetur, & velut in ſupplementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis dijudicanda ſunt, quæ circa debitores obæratos diſputantur. Hi quippe ubi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſolvendo eſſe deſierint, ſummum ſolvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſolvendi mediis. Vid. Matth. XIIX, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt*. Vid. L. 12. D. *ſoluto matrimonio*. L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *de Re judicata*. L. 49. L. 50. *d. t.* L. 4. 6. 7. D. *de Ceſſione bonorum*. Niſi tamen creditor, quæ præſentes facultates excedunt, condonaverit, ad reſidua ſolvenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe cœperint (*a*). Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coerceri; in quos demum illud tritum valet: (*b*) qui non habet in ære, luat in corpore. Vid. Gellius L. 20. c. 1. circa finem. Et quæ Appius diſſerit apud Dionyſ. Halicarnasseum L. VI. (pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.) Add. tamen Livius L. VIII. c. 28. Conſiderandum præterea hic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Unde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſolvendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præcaverunt (*c*); puta, qui omnes ſuas fortunas uni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit Plinius L. II. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunæ poſſeſſionum varietatibus experiri*. Et Justinus L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quo-

(*a*) Decoctoris character eſt apud DIPHILUM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:
Quia te videmus, bone vir: obſonarier
Baſilice & longe ſupra civilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt cæteri.
Ita civitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tanquam in certatu Iſthmico.
Tua præda eſt, ſi quis mœnia intravit lepus.
Perdices autem & turdos, ita me Di juvent,
Jam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

(*b*) GUNTHERUS L. VIII. Ligurin. circa extrem.
Cujus fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſolvere noxas.
Afflatur vinclis. H.

(*c*) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:
Tua omnia uni nunquam navi credito.
Et TERENTII in adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, ſervesne, an perdas, totum dividuum face.* H.

quoque prædandi causa profectus est, more negotiantium impensas belli alio bello refecturus. Livius L. XI. c. 21. *Antigonus sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis dicitur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderent.* Apparet tamen, priscos Romanos ista discrimina parum æstimasse. Ita enim Seneca de Benef. L. VII. c. 16, (*a*) *Quid tu tam imprudentes judicas majores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea absumsit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent, fidem utique præstandam. Satius enim erat a paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari* (*b*). Sic & apud Moscovitas non superfunctorie vapulant, qui solvendo non sunt debitores, & demum creditori servire coguntur.

§. IV. Hoc loco etiam est examinandum, quod Hobbesius de Cive c. 2. §. 14. nimis, ut apparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impossibile non obligamur; ultra summum autem conatum nihil est in nostris viribus: adeoque quod isto attingere nequimus, nobis impossibile est, & sic extra obligationem positum. Ubi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo vires id præstandi corruperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non expletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera præsenti operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum conatum obligationi satisfit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto sunt, adeo ut vel vires nostræ aliquo casu debilitari, aut occasio conversione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea sæpe humana perspicacia in æstimatione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi hic quoque sunt paciscentes humanæ conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda præstatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, siquidem vires & occasio eædem permanserint, aut ni vires præsentes justo amplius æstimatæ sint. In ejusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se est fecit; cumprimis ubi etiam in ipsa operatione aliquid, a nostris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat Hobbesii assertio, etiam ex subjectis ab ipso argumentis apparet. Ait, *paciscimur sæpissime eas res, quæ possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles*; (præsupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum præsens ea lege accepit: ut mutuum redderet. Voluntas enim ejus, qui præsens bonum præstat, pro objecto simpliciter habet bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest.* Ego tamen potius contra dixerim, qui bonum præsens alicui præstat, eum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Et quidem æque in conventione dandi, quam in conventione faciendi (*c*). Nam in jure naturali non videtur fundari id discrimen, quod aliqui tradunt, ex conventionibus dandi præcise aliquem obligari ad dandum, sed ex conventionibus faciendi non præcise ad faciendum aliquem obli-

(*a*) Nimirum apud Romanos ante Augustum decoctoribus Equitibus, quamvis fortunæ vitio, non suo decoxisset, lege Roscia certus locus in theatro ignominiæ causa constitutus. H.

(*b*) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *parœmiar. jur. Germ.* 89. §. 3. Add. Joano. LIMNÆUS Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. seq. H.

(*c*) Hinc nec jure canonum, secundum multorum sententiam, nec moribus multorum locorum id discrimen observatur. V. CHRISTIANÆUS Decis. Belgic. 323. VINNIUS & alii ad §. 7. J. de V. O. Ex ipso etiam jure Romano limitationes non paucæ adferri solent. Videtur autem ejus discriminis ratio fuisse, quod Romani servitutis habere speciem existimarent, quem ad factum cogere. Hinc ULPIANUS L. 9. §. 10. D. de pœnis, *inciviles vocat pœnas, invitum hominem jubere facere, quod facere non potest.* H.

obligari, sed præstando interesse eum liberari posse. Enimvero ubi quod conventum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento evitando velle præstari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neque restitutionem admittat id, quod acceptum jam est, defungetur quis sua obligatione, qui præstat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præsertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse solvere; & idem quoque debitor præ se fert; ac super hac hypothesi contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendæ tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in præsens plura exsculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. Vid. Matth. XVIII. Cæterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cujus eventum præstare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi hæc restrictio, si fors faverit, ni ex transverso quid intercurrerit, aut ut Christiani magis pie: si Deo placuerit. Vid. Jacobi IV. 15. Quanquam ejusmodi futura incerta velut absolute jurare cum magna temeritate, & præsumtione impia sit conjunctum (*a*). Ex quo genere est illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, *se nisi victores in castra non reversuros*, apud CÆSAREM de Bello Civili L. III. (c. 87. n. 6.) Add. Actor. XXIII. 21. & SELDENUS de J. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V. EST QUOQUE hic excutienda quæstio fat spinosa, quam HOBBESIUS de Cive c. 2. §. 18. proponit (*b*): An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia? verbi gratia *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratius autem rimanti satis apparet, quo fine quæstio ista negetur; nempe ut ostendatur, securitati hominum non satis caveri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod ultro velit pœnam sufferre, siquidem ab ipso injuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conservandæ inter homines paci, ut imperia constituantur, quæ etiam invitos ad pœnam peccantes possint trahere. Id quod verissimum est, & de eo plura suo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta IPSIUS pressius consideraffe. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo suis pactis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in unoquoque gradus timiditatis summus, per quem malum, quod infertur, apprehendit ut maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus ubi perventum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga vel pugna sibi consulat. Cum igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda satis constantes sunt, ea ferre non obligantur.* Hic observandum, non videri absolute rem humana constantia majorem, mortem citra reluctantiam admittere (*c*). Inde si Deus præceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum ut plurimum ea res constantiam mortalium vulgarem superet, non præsumi hominem ultro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniri debeant cum sensu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissolvendum rigorem disciplinæ militaris, quasi liceret militi stationem deserere, si præsens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus

(*a*) Et Romanorum militum, apud LIVIUM L. II. cap. 45. sequ. & Arcananum apud eundem L. CXVI. c. 25. Addatur BOCCALINUS ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* H.

(*b*) Huc etiam pertinent quæstiones: An quis ad quæstiones subeundas se possit obligare? (V. COLERUS Decis. 284. & part. 1. de Process. execut. c. 6. n. 44. sequ.) An sub pœna amittendæ existimationis? (V. TABOR de Obstagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, sed perperam. V. ARNISÆUS Relat. Politic. 3. sect. 6. n. 46. GAIL. 2. Observ. 45. ZASIUS I. 2. Singular. 8. BERLICHIUS Part. 2. concl. 27. 28. H.

(*c*) Vide, quæ notavimus in nota 2. ad L. I. c. 5. §. 9. & seqq.

mus enim humana constantia, saltem quæ in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credo dari, ut in bello quosdam hosti objicere necessum sit, adempta pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conservandarum civitatum, & usu omnium gentium apparet, siquidem res ita postulet, recte militi a duce posse injungi, ut loco assignato in hostem ad extremum usque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignaviam stationes deserentium morte expiari. Nam qui militiæ nomen dat, timiditatis naturalis excusationem perdit, obligaturque non modo prælium inire, sed & invito suo ductore non fugere. Neque viro est absurdum pœnæ genus, occidere, quia occidi nolnisti. Gravius enim est, a carnifice per ignominiam jugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. *L.* 1. §. 28. *D. de SCto Silaniano*. Sed & illud est addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, ut ad ea quoque defetiscatur, quæ intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui vitium haudquidquam istum obligatione liberari. Pergit HOBBESIUS: *Cum et, qui pacto tenetur, credatur, ad supplicium autem qui ducuntur, vinculis constringantur, aut satellitibus custodiantur, ideo non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse.* Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui revera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violenta quoque præsidia caute disponantur prohibendæ illorum perfidiæ. Quo spectat illud SENECÆ Thyeste (vers. 643. & seqq.): *Arx urbem premit, & contumacem regibus populum suis habet sub ictu*. Subjungit, *inutile fore tale pactum*. *Equidem sic frequenter pacta iniri, nisi constituta die hoc fecero, interfice;* id est, jus habebis capitale supplicium a me exigendi, nisi hoc fecero. *At tale pactum, nisi fecero, interficienti non resistam, iniri & inusitatum esse, & inutile.* Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut civitas cum cive, aut cives ejusdem civitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate vivunt. Ut civitas cum cive tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, ut ipsa possit nocentibus pœnam infligere, si singuli cives fidem dent, quod non velint eum, a quo supplicium sumendum, per vim defendere. Cives inter se ita pacisci nequeunt, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non potest. Iis, qui in libertate naturali vivunt, itidem tale pactum inutile est: quia si pacisecerentur de interficiendo, ni fecerint, intelligetur præcessisse aliud pactum de non interficiendo ante diem præstitutum. Nam ex IPSIUS hypothesi in statu naturali ante pactum initum jus est cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non sit præstitum, redit jus belli seu status hostilis, in quo quidvis in alterum licet, & sic etiam redibit jus resistendi. Ego tamen hic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; ut non solum intrinsecam necessitatem adferant conventa præstandi, sed & utrique jus dent recusantem vi compellendi malo aliquo ipsi intentato. Adeoque in hunc sensum pacta resolvi: spondeo, me tibi hoc præstiturum; ni fecero, habebis potestatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto ut aliud superaddatur de non resistendo illud malum intentanti, inutile esse & absurdum. Hoc enim iterum alio pacto pœnali foret sanciendum, hoc modo: si tibi vim inferenti restitero, tunc aliquo modo me multandi habebis potestatem. Atqui sic manifeste apparet, per alterum pactum primo pacto nihil esse additum. Nam ex eo licebat jam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate posterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus est, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius sit decem, quam unum perrumpere? Denique ita colligit HOBBESIUS: *Pacto non resistendi obligaremur duorum malorum præsentium eligere illud, quod majus videbitur. Nam mors certa majus est malum, quam pugna. Sed duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile: id quod naturæ pactorum repugnat.* Enimvero regula illa de eligendo malo minore dextre est explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, seu quæ damnum adferunt, ut talium. Ubi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni inevitabilis posse defungi. Nequaquam autem illa est extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut unius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commissionis neutrum est eligendum. Etsi aliquando contingat, ut duobus præceptis affirmativis satisferi nequeat; quorum intermissio

missio seorsim considerata cum peccato est conjuncta, sed propter illorum praeceptorum concursum fit, ut unius eorum intermissio habeatur licita. Quo casu utique ex duobus malis omissionis minus est eligendum, seu potius concursus cum altero praecepto nobiliore ostendit, in tali casu omissionem praecepti ignobilioris non esse peccatum. Scilicet quia legibus subordinatis haec semper limitatio inesse intelligitur; quatenus iis satisfieri queat, salva lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio civili, utrumque seorsim consideratum malum est. Sed si contingat, utrique simul satisfieri non posse, puta, si imperium civile jubeat aliquid legi divinae adversum; eo casu huic non obedire malum esse desinit: quia legi de obsequio potestati civili praestando, addita intelligitur limitatio; nisi quid praecipiatur legi divinae adversum. Sicut & mera exsecutio peccati alieni, seu cooperatio per modum instrumenti praeferri potest insigni malo damnoso, aut molesto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum, aut damnosum, & inter peccatum, neque hoc prae illo eligendum; puta, ut quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, utut judicio per pravam libidinem corrupto illud prae hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cujusvis judicio suspenderetur; adeoque penitus evanesceret, si ad illud non obligarer, cujus intermissio ob externum aliquem respectum appetibilis magis videtur, quam ejusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat gravius se malum judicasse opus faciendo vitam tolerare; quam rebus alienis malum injicere. Imo vel hic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid praestandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. VI. Requiritur praeterea, ut ex promisso pactove oriatur obligatio, facultas moralis, quae nobis insit ad praestandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus (*a*). Nam quaevis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque ultra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere ulterius, quam est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem praestanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subjecta non potest solo suo actu earundem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem praestat. Add. *L. 15. D. de Condition. institutionum. L. 35. §. 1. L. 123. D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non servanda esse promissa, quae alteri, cui fiunt, noxae sunt futura: cum generali naturalis juris praecepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse invalidos ipso jure, vel praecedente magistratus cognitione tales declarari. Lex Wisigothorum L. II. tit. V. c. 7. (*b*). Etsi & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, ipse autem actus non rescindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & sepe incommoda, quae rescissionem sequuntur, majora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud Apollonium Rhodium Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Jason cum Medea non concubuisset, ut ea restitueretur Patri; si concubuisset, maneret, penes Jasonem. Idem habetur apud Hyginum fab. 23. Apollodorum L. I. (§. 25. Edit. T. Gal.) Bibliothecae, & Orpheum in Argonauticis.

§. VII. Caeterum hic distinctius quaeri potest, primo, an obligatio ad praestandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit praestitum? Hic certum est, neutra ex parte ex turpi ejusmodi conventione obligationem existere, sed

(*a*) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Joannem BARBEYRAC, in nota 2. ad hunc paragraphum.

(*b*) V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AUCTOR supra L. II. c. 6. §. 14. H.

sed utrumque ab eadem resilire debere (*a*). Seneca Hercule Oetæo. (vers. 480. 481.) *Præstare fateor posse me tacitam fidem, si scelere careat: interim scelus est fides.* Add. *L.* 26. 27. *D. de Verb. oblig.* Unde si verbi gratia sicarium mercede quis conduxerit ad faciendam cædem, sicarius sane, si pœnitentia ductus obire facinus recusaverit, a conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra, si conductor pœnitens sicario denunciaverit, ut ne cædem patret; nequaquam hic alterum adigere potest ad perseverandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendæ locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit. Imo si post factam revocationem sicarius nihilominus perseveraverit cædem absolvere, conductor cædis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, propositum habuisse cædis, sed quod mox per pœnitentiam fuit emendatum. Grotius L. II. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponsam, verbi gratia, homicidii causa vitiosam esse tradit, quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur (*b*). Exemplum non servati ejusmodi pacti extat apud Philostratum L. III. de vita Apollonii Thyanæi, (cap. 24. pag. 114. Ed. Lips.) ubi cum hic promisisset, sese navem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos aliorsum converso cursu elusit.

§. VIII. Secundo quæritur: an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea solvendam teneatur? Quod Grotius d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quæ labes peracto crimine cesset, ideo quod illex mali esse desierit. Enimvero nobis secus videtur. Nam tantum abest, ut pactum tale turpe esse desinat, peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obtento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, solvere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali (*c*), etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda invitatio. Inde labes quoque aliqua ejusmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium justo titulo transiit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in divina lege interdictum est, ne in domum Dei inferretur pecunia ex prostitutione corporis quæsita. Deuter. XXIII. 18. Josephus Archæol. IV. 8. Et sacerdotibus religio erat; mercedem proditionis a Juda pro derelicta habitam ærario sacro inferre. Tritum quoque est, de male partis tertium hæredem non gaudere (*d*). Inde probare non possumus, quæ Grotius d. l. tradit: *Usque ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium*, donec conditio extet; aut promissio rei in præsens impossibilis, quæ tamen possibilis futura speratur, quousque intra vires nostras esse cœperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus consensus,) sed ab accedente vitio fuit impedita*, ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimvero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis,

(*a*) Chorus apud EURIPIDEM Helena;
Καλή γε προδοσί᾽ ἃν δίκαια δρᾶν.
Honesta certe proditio, facere justa. H.

(*b*) Et aliud apud H. GROTIUM L. I. Hist. Belgic. ad A. MDLXXXVIII. duorum castelli ali. cujus traditionem Parmensi promittentium, eumque Præfecti consilio eludentium. H.

(*c*) Et absurda merito censeri debet actio, quæ se fundat in injustitia, & pretium sceleris perit, H.

(*d*) Quod proverbium, jam monente Cl. BARBEYRACO, parum facit ad institutum AUCTORIS. Cujus observationis summa, mutatis, quæ nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conventio inita sit, re adhuc integra neuter obligantur, quia hic fidem servare scelus est: uterque vero Contrahentium propter conatum vitiosum puniri potest. II. Delicto perpetrato, merces promissa peti non potest, uti contra GROTIUM L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamvis enim illex mali cesset, quæ labe sua obligationem impediebat, non tamen cessat turpitudo, sed ad summum pervenisse videtur gradum. III. Si præmium est solutum in pari turpitudine potior est ratio dantis, quam accipientis, quia alias (1) accipiens ex sua improbitate lucrum consequeretur, & (2) incongruum esset, solum dantem non etiam accipientem puniri. Jure Romano, quod meretrici datum est, repeti non potest, *L. 3. D. de Condict. ob turp. causs.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quæstuariæ, mercedem etiam accipere iis integrum esse debere visum fuit; (2) quia incivile habitum est, propriam fateri turpitudinem, eo quod judicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

ctis, si post scelus obitum pactum illud jure naturali est servandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiva citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsecam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vitio fuisse suspensam, quousque ad crimen allicere desierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinseca insit; non sufficit consensum utrinque adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in utramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, utrinque consensisse, facile omnes leges subverterentur, inito super iis violandis pacto; adeoque ipsum jus naturæ ad sui destructionem inserviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neque exsecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex jure proprie dicto postulare posse, neque conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad solvendam eam mercedem teneri. Adeoque juri naturæ curæ non esse, ne quis gratis scelus patraverit. Equidem si quis, qui verbi gratia sicarium conduxit, & mox cæde patrata mercedem solvere abnuit, ab ipso male multetur, nemo est, qui injuriam ipsi factam dicat. Verum hic observandum, etsi turpia pacta vi intrinseca obligandi destituantur, neque ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non servata malo afficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non præstitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso favori hujus legis renunciavit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atque malum, cui quis culpa sua causam dedit, non immerenti accidere judicatur (a). Exempli gratia; jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipsa consensit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen sibi facta queri non potest. Etsi sæpe circa talem istud Ovidii Heroid. ep. (VI. 137. 138.) locum inveniat: *Ipso Crimine dotata est, emeruitque virum*. Sic in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, provocatus ab altero haudquidquam in arenam descendere tenetur etiam ubi id jam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Judæ *Gen.* XXXVII. qui circa exsolvendam Thamari concubitus mercedem solicitus erat, respondet Seldenus L. V. cap. 4. de Jur. nat. & gent. *creditum fuisse eo tempore, licere innuptæ & solutæ fœminæ corporis sui usum concedere alteri sine consensu in vitæ communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conventione, tanquam circa rem, saltem civiliter licitam, potuisse contrahi*. Quanquam & hoc observetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleverint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat solicitus. Huc quoque pertinet L. 4. §. 3. D. de Cond. ob turp. caus. *Quod meretrici datur, repeti non potest, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix*. Scilicet etsi Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus prostituere, ejusque quæstus fœditatem apud ædiles profiteri; tale tamen vitæ genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudo, si mercedem pro usu corporis acciperet meretrix, atque *cava pretium flagitaret usque manu*. Tibullus L. II. (Eleg. 4. v. 14.) Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere; cum Romæ status meretricius fuerit toleratus, valida quoque judicata in eo foro fuisse pacta, quæ illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset Ovidius Amor. I. Eleg. 10. (vers. 29. & seqq.)

Sola viro mulier spoliis exultat ademtis.
Sola locat noctes: sola locanda venit.
Et vendit quod utrumque juvat, quod uterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipsa facit.

Quæ

(a) De his exemplis agit *supra c.* 2. §. 7. & 10. H.

Quæ venus ex æquo ventura est grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Istud tamen patet, si scelus in alterius usum ipso volente sit susceptum, eum recte eidem irasci non posse. Apud OVIDIUM Heroid. epist. XII. (vers. 131. 132.) Medea Jasoni:

Ut culpent alii, tibi me laudare necesse est,
Pro quo sum toties esse coacta nocens.

Apud EUNDEM Metamorph. L. VIII. (v. 130. 131.) Nisa Minoi: *Scelus hoc patriæque patrique; Officium tibi sit.* Apud SENECAM in Medea: (vers. 500. 504.) *Cui prodest scelus, is fecit. Tibi innocens sit, quisquis pro te est nocens* (a). Etsi inter principes cumprimis non infrequens sit, ut fructum alieni sceleris quidem capiant, scelus tamen ipsum puniant, ne id exemplo sibi deinceps noxium evadat. Sic apud Paulum OROSIUM L. V. c. 18. servum, qui Sulpicium herum suum, a Senatu hostem judicatum, quod hostem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, saxo Tarpejo dejici consules decreverunt. Add. ZONARAS Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. TERTIO denique quæritur; an merces pro turpi opera data possit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum suppeditare, si neque dolus alterius, neque enormis læsio intervenerit. Nam utique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipsi tanti fuit æstimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Neque obstat, quod adquisitio sit facta titulo non justo, & modo, & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non potest, qui dedit; quippe qui & ultro pactus est turpem operam, eaque exhibita æquipollens quid convento pretio sibi exhibitum judicavit (b); neu super flagitio queri potest, quod ipse fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium; ut superior quod datum fuit vel per modum pœnæ auferre queat, vel danti iterum addicere (c). Quod si tamen, verbi gratia, illecebrosa aliqua meretrix incautum adolescentem magna argenti summa munxerit, recte eadem videtur repeti posse; cum etiam inter eos, qui ob turpia sociantur, species quædam justitiæ, adeoque & leges contractuum utcunque soleant observari. Cæterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non nisi accepta mercede velle præstare, ulterius quæritur; an si quid promissum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti possit (d)? Respondent aliqui simpliciter, valere tale promissum, si jus naturale spectemus; cum etiam id valeat, quod citra ullius causæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorsionem datum esse sarciendum. Clarius res expedietur, si distinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, præstandum erit, neque repetitioni hic locus apparet. Sic verbi gratia etsi viam erranti monstrare lex humanitatis jubeat; si quid tamen pro eo officio, utut mihi non molesto, paciscar, & exigere id licebit, nec solutum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, ut eo alacrius

(a) V. de Pisone TACITUM III. Annal. 16. & quæ ad hunc locum de Philippo II. Hisp. Rege, qui Escovedi cædem Perezio mandaverat, ex Thuano & Perezii ipsius relationibus narrat FORSTNERUS. Conf. eundem. ad XIV. Annal. Taciti 42. H. GROTIUS L. II. Histor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Peresium, Scovedanæ cædis quondam ministrum, subtracta auctoritate communi facinori reum subdebat.* Add. de Elisabetha Angliæ Regina, Davisonum puniente, CAMPEDENUM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzeviriav. H.

(b) Adde etiam operam respectu ejus, qui illam pactus est, non injustam, sed tantum turpem esse & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere necessitatem præstationis, sed alios inde effectus sequi, præmium puta vel demeritum. Quod si objicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: responderi potest, traditionem factam esse ex causa; & quamvis illa sit turpis, tamen de voluntate domini, rem suam transferre volentis, constare ac proinde cum turpis causa plus operetur quam nulla, meliorem esse causam possidentis. H.

(c) Adde de injusto judice AUCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

(d) H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 10. §. 12. H

ctius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non nisi promissa alia re velit præstare, putaverim idem dicendum, quod de iis promissis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constitutus debitum præstare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse, vi ipsum ad præstandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut supplementum, statim mihi justa in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meæ non ferant bello jam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant (*a*), læsionis istius pensationem post licebit petere, nisi ultro eandem ipsi condonavero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læsum se ostendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto satisfacere sine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quæ Interpretes juris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. causam*. Ubi distinguunt, an turpitudo sit solius dantis, an utriusque. Priori casu condictionem concedunt, posterioribus non item. LIBANIUS orat. V. *Si quæ a legibus evenire mihi possunt, ea percipio, quomodo hoc adhuc gratia est? Certe qui gratiam accipit, remunerationem ei debet, qui dedit? Atqui judici, qui legibus est addictus, gratia non debetur, quæ enim ei ex necessitate erant agenda, egit*.

§. X. FACULTAS moralis quid præstandi, aut ad præstandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quæ non nostro, sed alterius arbitrio sunt subjectæ. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci, ut alter actu nostro jus ad illas adquirat, aliumque istas velut suo jure poscere queat. Unde & JCti Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promisit, neque ipsum obligari, neque alium, cujus factum promisit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhærere verbis ejusmodi promissionis. Quia tamen inconveniens est, actus alicujus serio suscepti nullum esse effectum (*b*); inde facile est, ut eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, ut alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, ut tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat, tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, ut ad eandem exhibendam alter permoveatur. *Moraliter possibili* dicimus, i. e. quantum alter honeste a me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert. Unde si ex mea parte nihil intermisero, & tertius tamen facere abnuat (*c*), ad id quod interest haudquidquam tenebor; nisi hoc expresse receperim (*d*), aut ex negotii natura recepisse intelligar. LIVIUS L. II. c. 31. *Velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin præstaretur* (*e*). Quod si vero ita promittam, ni tertius præstet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non præstante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. Certum tamen est, ex qualicunque meo promisso tertium non obligari, aut alterum jus nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum,

(*a*) Ego subsisto: Nam qui in novam pactionem descendit, cedit jure suo: & si pactum post bellum valet, cur pactio, ut declinetur bellum, erit inefficax? H. (vid. infra L. VIII. c. 8. §. 1.)

(*b*) Hinc Jus Romanum mores hac in parte in quibusdam locis non admiserunt. V. quæ dixi *Differt. de Obligat. alium dat. facturumve sect.* 1. §. 1. H. (Regulam quoque oppositam, *de non quærenda alteri obligatione, in foro*, haud observari testatur MEVIUS IV. decis. 112. n. 5. CHRISTIANÆUS Vol. IV. dec. 177. & 209. & BRUNNEMANNUS ad L. 3. C. de inut. Stip.)

(*c*) Nimirum, ut SENECA ait de benef. 13. *Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeant. Quibusdam pro effectu est omnia attentasse*, H. (*Si omnia fecit, ut sanaret: peregit Medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est*. Idem d. l.)

(*d*) Puta in negotiis onerosis. H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 21. §. 30. Conf. AUCTOR infra L. V. c. 2. §. 8. Quod compluribus exemplis illustravi dicta differt. sect. 1. §. 5. & seq. H.

(*e*) Pœnæ loco. Dissentiunt hic non pauci, sed perperam. Vid. dicta Differt. sect. 2. §. 17. seq. H.

rum, in quos nobis est imperium, quousque isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possum, adeo ut non solum ipse tenear præstare promissum, sed & alter, cujus factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum competentis, ad repræsentandum promissum obligetur, ubi mea ipsi voluntas innotuit. Et si regulariter a principali promissore sit postulandum, ut ipse sibi subjectum ad præstandum adigat, & si hic pertinaciter detrectaverit, non ipse immediate, sed iste conveniendus erit; nisi hic omne suum jus in alterum transtulerit.

§. XI. Denique nec super rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit quæsitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo jure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum jam in alium transtulit, ipse utique, ullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, inito alio, in quo contraria priori disponerentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Unde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius ostendit, posterius nullum esse posse (*a*). Hinc & irrita sunt omnia pacta subditorum inter se, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt (*b*). Gramondus Hist. Gall. L. X. *Qui sub Rege nascitur, primitus fidem Regi debet, quam si quis alius a Rege sibi arrogat, rei alienæ temerarius contrectator est, nec standum pacto, quod contra leges fit, & jura regni. Fide solutus est, qui contra Regem suum fidem dedit.* Quo spectat & illud tritum: (*c*) *qui prior tempore, potior jure*. Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid juris conferat, sed quia priori in eam rem jus jam fuit quæsitum, quod impedit, quominus ad eandem rem posteriori jus adquiri potuerit. Inde etiam est, quod servus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis servus domino suo non posset obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipsius statum comitatur,) inde est, quod jam antea domino in omnes ipsius res, & actiones utiles jus competebat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam jam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & sæpe etiam criminis stellionatus est reus.

(*a*) Vide infra de jurejurando L. IV. cap. 2. §. 24. H.

(*b*) Qui videatur etiam L. II. Hist. Gall. ad A. MDCXVI. de controversia inter Nivernum & Viavillium. H.

(*c*) Quæ regula in hypothecis maxime procedit: hæ enim secundum jus Romanum sola conventione constituuntur. V. L. 10. L. 11. pr. D. *qui potior in pignor.* At in aliis conventionibus non semper valet. Hinc re duobus vendita, qui posterior rem accepit, præfertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per solam promissionem. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & cap. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quæ posteriori conductori tradita, GOMEZIUM II. var. resolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locavit, priori conductori satis ante fieri oportet. *L. 26. locati conducti*. MEVIUS P. II. D. 379. H.

C A-

CAPUT VIII.

DE CONDITIONIBUS PROMISSIONUM.

Circa contrahendas promissiones id quoque observandum, quod quædam fiant *pure* (*a*), quædam *sub conditione* (*b*), seu quod aliquando absolute ad quid præstandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam suspendamus.

§. II. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus vel obligationem parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, a casu, aut arbitrio humano pendentem (*c*). Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut eventus ille, seu quod pro conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. III. Ex his concluditur, adjectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præsens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, præsentium autem & præteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Unde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quæ ad præsens vel præteritum referuntur, (puta, si Titius consul fuit, si Mævius vivit, dabo,) vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere (*d*). Si enim ea, quæ tanquam conditiones adjiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant; statim valet promissio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promissioni posse adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præsens aut præteritum, siquidem de illius exsistentia utrique aut alterutri, quibus invicem negotium est, non constiterit. Quæ tamen promissio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam revera extitisse: ad quod utique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, potest imperitus aliquis historiarum ita promittere, dabo tibi decem, si dictator Cæsar olim Rhenum transiit. Hic sane necessum fuerit, priusquam decem peti

(*a*) Suspensiva sc. quam vocant. Nam resolutiva conditio, qua actus jam perfectus sub futuro aliquo eventu resolvitur, v. g. lege commissoria & interdum addictione in diem (infra L. V. cap. 5. §. 4.) non facit, quo minus pura sit conventio. Notandum præterea non tantum conditione, sed & die, qui differendæ solutionis gratia adjicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui est causa finalis, propter quam aliquid fit vel præstatur; is enim obligationem non suspendit. V. *L. 41. pr. de contrab. emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adjecisse censetur. TIRAQUELLUS tr. Cessante caussa limit. & 1. n. 48. MEVIUS P. IV. Dec. 172. n. 2. & seqq. H.

(*b*) Solet conventionibus præter Conditionem, Modus etiam adjici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant, veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, ut eum intra decimas Kalendas liberes*. Similiter locus interdum adjicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cujus pretium Capuæ solves. Dies quoque interdum adjici solet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, solvendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Jure Civili interest, quod Conditio actum suspendit, qui non suspenditur a Modo.

(*c*) Contrario autem evento resolvitur.

(*d*) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK L. IV. Observ. c. 15.

ti possint, ut alteri id prius auctoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic ubi ita promisero: si Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest; quando de ipsius vita mihi constiterit; Quodsi tamen accuratius velimus inspicere, ejusmodi promissionum ex conditione præsentis aut præteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaveris mihi, Cæsarem transisse Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhue vivere; adeoque veras esse conditionales (*a*), sed in quibus conditio non sit exsistentia illius actus præteriti aut præsentis, sed ejusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum est, si utrique constiterit, talem conditionem extitisse, & serio res inter ipsos agatur, pura erit promissio. Sin uterque eam non extitisse sciverit, iocularis erit promissio, quæ nullam obligationem parit. Quodsi autem adjiciatur quidem aliquid futurum, sed quod certo eventurum præscitur, verbi gratia, si cras sol oriatur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter statuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exsistentia futura illius adjectionis certo constet. Quia tamen non facile præsumitur, inaniter tale quid esse adjectum; videndum, num forte vocula *si* posita sit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejusmodi promissiones non sint conditionales, sed in diem conceptæ, quasi diceres, cras orto sole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, saltem alterutri eorum, quos inter negotium versatur, & quousque ea aut extiterit, aut extitisse probata fuerit (*b*), in suspenso manet obligatio (*c*). Conditione autem apparente jam pure contrahitur oligatio: eadem non apparente, hæc quoque evanescit.

§. IV. Solent autem conditiones distingui in *possibiles*, & *impossibiles*. Illæ sunt, quæ obligationem suspendunt ex eventu, qui physice aut moraliter contingere potest. Et iterum distinguuntur in *casuales* seu fortuitas, *potestativas* sive arbitrarias, & ex utrisque *mixtas*. Vid. *L. un.* §. 7. *C. de caducis tollendis*. Casualis conditio est, quæ ex arbitrio alicujus tertii nobis non obnoxii, aut ex mero casu & fortuna, quantum ad nos, dependet; verbi gratia, dabo tibi decem, si Cajus duxerit Titiam, si intra triduum non pluet. Potestativa est; cujus eventus & existentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui sub ea quid est promissum, quæ etiam dicitur *promiscua* in *L.* 11. *D. de Condit. & demonstrat.* At vero inutilem esse ab initio promissionem statuunt, quando conditio est collata in arbitrium rei promittendi, seu ejus, qui promisit, verbi gratia, dabo tibi decem, si mihi placuerit. Sensus enim ejusmodi promissionis hic est: jam tibi nihil pure promitto, ac in posterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, nec ne. Unde alteri nullum nascitur jus, nisi denuo promissum fuerit. Nam ejusmodi conditio in perpetuum a promittente potest inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. Vid. *L.* 7. *princ. D. de Contrah. emptione L.* 8. *D. de Oblig. & action. L.* 17. *L.* 108. §. 1. *D. de Verb. oblig.*

(*a*) Hoc loco supervacua, quod pace viri eximii dictum sit, videtur animadversio Cl. BARBEYRACI: quum AUCTOR idem plane illud dicat, quod ipsi in mentem venit, scilicet, *Conditionem non inesse facto, sed probationi.*

(*b*) QUINTILLIANUS Declamat. 336. *Quæcunque sub conditione traduntur, ita demum fieri possunt propria ac peculiaria, si conditio consummata est.* Hac in parte Romani juris auctores differentiam statuunt inter pacta sub conditione, & in diem, sive ad diem inita. In illis nihil deberi ante existentem conditionem: in his vero ante diei lapsum actu quidem primo debitum subesse, sed non actu secundo, sive, ut ipsi loquuntur, cedere diem, sed non venire asserunt, *L.* 213. *de Verb. signif.* Hinc inferunt: solutum per errorem ante existentem conditionem condictione indebiti repeti posse; sed non æque solutum ante diem, qui nondum venit. *L.* 10. *L.* 16. *L.* 17. *L.* 18. *D. de Condict. indeb.* Mihi vero secundum jus naturale hæc non videntur rationem habere: nam utrobique etiam secundum jus Romanum ante conditionem existentem aut diem venientem non licet pœnitere, & obligatio ad hæredes transmittitur: utrobique iisdem in casibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exsistat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non possit non exsistere. Quare etiam secundum jus naturale verius est, conditiones tacitas, quæ propter naturam vel legis dispositionem tacite insunt, & in diem resolvuntur, verbi gratia, pactum futurorum fructuum, aut pactum præstandæ dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fusius. H.

(*c*) Sive secundum jus Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in disciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali inesse obligationem saltem actu primo jam ostendimus. H.

oblig. Quod si tamen conditio sit quidem in promittentis arbitrio posita, sed quam tamen is in perpetuum eludere non possit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, si novos calceos induero, si uxorem duxero, id est, quando. Ex dictis explicanda quoque sunt, quæ tradit GROTIUS L. II. c. 11. §. 8. *Si res promissa nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendente efficacia, quia tunc promissio facta censeri debet sub conditione, si res in potestatem venerit.* Id quod admitti potest, siquidem alteri cognitum erat, in præsens rem non esse in potestate promissoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præsenti promissione subjicere eam, quæ in diem concipitur. Subjungit: *Si conditio, qua res promissa in potestatem promissoris pervenire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere, quidquid moraliter æquum est, ut ea impleatur.* Sensus est, si quid tibi promittam, quod in præsens præstitu mihi sit impossibile, mea tamen opera fieri posset, ut deinceps possibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promissi præstandi facultas a me comparetur. Exemplum tale esse possit: si studiosus legum adhuc imperitus alteri sic promittat: omnes tuas causas agam in foro, si peritiam legum mihi comparavero (*a*). Hic ex mente Grotii tenebitur hic sedulam operam studio juris navare, quo agendis causis reddatur idoneus. Id quod non nisi tunc admittitur, quando expresse quis promisit, aut probabilibus ex conjecturis promisisse intelligitur, sese circa vires præstandi sibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Est quoque præterea notandum, GROTIUM vocabulo *conditionis potestativæ* aliter, atque ea supra definita est, uti pro ea, quæ ut existat in potestate est promittentis. Mixta denique conditio est, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim a casu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, si Mæviam uxorem duxeris. Nam id non in tuo solum arbitrio est, cum & illa te sponsum renuere, & ante nuptias fato fungi possit. Denique & hoc addendum (*b*), conditionem pro impleta haberi, si per alterum stet (*c*), quo minus conditio impleatur. Vid. *L. 50. D. de contrab. emt.*

§. V. CONDITIONES porro impossibiles sunt vel physice tales, vel moraliter (*d*): seu quædam per rerum naturam fieri non possunt, quædam per leges fieri non debent. Ejusmodi conditiones adjectæ, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, præsertim ubi uterque impossibiles eas scivit, negantem, adeoque nullam faciunt promissionem. Vid. *L. 1. §. 11. L. 31. D. de Oblig. & act.* Et quidem, ubi negotium sit inter eos, qui in libertate naturali vivunt, planum est nihil agi, adjecta conditione naturaliter impossibili; etsi hoc modo alicui petita denegare speciem contumeliæ habeat, quæ simplici negationi non videtur inesse. Et huc pertinet

(*a*) Aut, Ducam te, si Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus, THOMASIUS Jurisprud. Div. L. II. c. 7. §. 112.

(*b*) Quæ regula jure Romano sæpe inculcatur *L. 39. L. 161. L. 174. D. de R. J.* Conf. *L. Julius 81. §. 1. de condit. & demonstr. L. 24. eod.* Aliud dicendum, si quis conditionem potestativam casu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta semel conditione, sufficere, si illud, per quod ea complementum accepit, semel extet, nec requiri, ut perduret; nisi hoc paciscentes intendisse liquido appareat. Quod exemplis declarant CARPZOV. L. VI. Respons. Elect. 23. BRUNNEMANN. Cent. II. Dec. 17. & ad *L. 10. D. de in rem verso, n. 4.* FRANTZKIUS Resolut. 1. n. 531. sequ. H. (In *L. 24. D. de Condit. & demonstr.* HOTMANO Obs. IV. 28. legendum videtur: *Cujus interest, conditionem non impleri.* Sed quæ emendatio non probatur JAUCHIO de negationibus Pandectis adjectis, p. 208.)

(*c*) Potius, si per adjicientem stet. *L. 50. D. de Contrab. emtione. Labeo scribit, si mihi bibliothecam ita vendideris, si Decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, & per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin præscriptis verbis agi possit. Ego etiam ex vendito agi posse puto, quasi impleta conditione, quum per emtorem stet, quo minus impleatur.*

(*d*) Imo hæ proprie conditiones non sunt, quum eventum non suspendant, nec quicquam in conventione mutent, sed promissio sub iis facta, vel ab initio absoluta, aut nulla sit, saltem prohibeatur, quo minus existat. Sed seductus a JCtis veteribus videtur AUCTOR, qui nomine impossibilis conditionis improprie usi sunt. Ceterum formula conditionis impossibilis non tantum adfirmativa esse potest, qualem exhibet AUCTOR, sed etiam negativa, veluti: *Nisi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impossibili THOMASIUS in dissertatione *de filio sub conditione, si se filium probaverit, herede instituto c. 2.* Est ea X. inter Thomasii Dissertationes Lipsienses.

net responsio Lemniorum Miltiadi data, apud Cornel. NEPOTEM cap. 1. Inde cum post Miltiades verba cavillaretur, recte judicatur; *Lemnios non dicto, sed secunda fortuna adversariorum captos*. Id quod etiam in conditione moraliter impossibili, seu turpi deprehenditur (*a*). Huc pertinet, quod de Esdiguerii promisso, Maphæo Barberino circa suscipiendam religionem Pontificiam facto, refert GRAMONDUS *Hist.* Gall. L. XVI. p. m. 708. Quod si quis tamen turpem conditionem impleverit, an & quatenus promissum exigi possit (*b*), ex illis colligitur, quæ cap. præced. §. *6.* tradidimus. In civitatibus autem per leges civiles constitui potest, ut promissio cum conditione impossibili, præsertim quam talem promissarius ignoraverat, pro non adjecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promissa, quibus turpes conditiones adjectæ, recte per leges civiles irritæ declarantur; ne privatorum pacta ad leges publicas subvertendas aliquid valere credantur. Sic & in testamento leges Romanæ adjectas conditiones impossibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod absurdum videretur, in tali actu, quem maxime serium, gravemque conveniebat esse, ita petulanter per inanes clausulas hominibus illudi. Apud PETRONIUM (sub finem Satyric:) Eumolpus testamento suo ita cavet: *Omnes qui in testamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint*. Apud HORATIUM Serm. L. II. Sat. 5. (v. 84. & seqq.) Tiresias ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est. Anus improba Thebis ex testamento sic est elata. Cadaver Unctum oleo largo nudis humeris tulit hæres; Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nimium institerat viventi*. Ad quem locum Scholiastes: *In testamento præcepit, ut sic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta a captatore nudo efferretur; ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat*. Qua de re latius agunt JCti Romani ad tit. D. *de Condition. institutionum*. Vid. quoque *L.* 8. §. 1. *D. de Usu & habit*.

§. VI. ADDENDUM & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perveniri in locum, ubi promissio est præstanda. Vid. *L.* 73. *princ. L.* 137. §. 2. *D. de Verbor. obligat.*

§. VII. TEMPUS autem definitum adjectum facit (*c*); ut effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu ut nisi præstituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQUE hic explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non posita, haudquidquam stringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit (*d*) satisfactum (*e*). Inde tralatitium est; singula capita conventionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, ut ita dicam, adjecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda præcipua pacti capita porrigatur; & quia non præsumitur inutiles clausulas pactis inseri. Apud GRAMONDUM Hist. Gall. L. XVI. de articulis secretis

pacto

(*a*) *Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti, veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat*. L. 26. 27. D. de V. O. *Item, quod leges fieri prohibent - - - - - veluti si sororem (suam) nupturam sibi aliquis stipuletur*, L. 35. §. 1. D. eod. Iidem JCti bene adjiciunt, perinde esse, si ex postfacto res turpis licita fiat, quia ex eo tempore de promissione judicium fieri debeat, quo facta sit. *Nullius momenti fore stipulationem, perinde ac si ea conditio, quæ natura impossibilis est, inserta esset; nec ad rem pertinet, quod jus mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis jus, sed secundum præsentis æstimari debet stipulatio*. L. 137. §. 6. D. eod.

(*b*) Quod scilicet penitus negandum videtur, Omnis enim promissio, sub tali conditione facta, per se nulla est, ut proinde nihil ex ea exigi possit. Alia quæstio est, utrum repeti possit datum contemplatione promissionis factæ sub conditione jam existente, de qua vid. Cl. BARBEYRAC in not. 2. ad §. *6.* capitis præcedentis.

(*c*) Alias verum est quod SENECA dixit III. Controv. 5.

Quotiens tempus non adjicitur, præsens intelligitur. H.

(*d*) Confer. quæ dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

(*e*) V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. cap. 21. §. 11. AUCTOR infra L. V. cap. 10. §. 9. H.

pacto matrimoniali inter Carolum VValliæ Principem, & Henriettam Borboniam adjectis pronunciatur, *adjecta*, *quo mage decorum servaretur*; *eo facto a Christianissimo Rege aulæ Romanæ affectatam gratiam*, *neutrique partium creditum adjici illud pactum*, *ut servaretur*. Sed & promissa cum pactis conveniunt, quod utrinque alteri aliquid præstandum sit, siquidem promissum aut conventum velit exigere. Verum in hoc isthæc duo differunt, quod in promisso sub conditione potestativa promittentis nihil videatur interesse, utrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto utique ego præstandum quid recepi intuitu ejus, quod ab altero est præstandum; & sic altero non præstante non solum ipse præstare nihil teneor, sed & eundem ad conventa præstanda adigere possum.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM CONTRAHENDARUM IN GENERE.

I. *Promittere & pacisci etiam possumus per alium*.
II. *Mandata quotuplicia?*
III. *Quid si internuncius moriatur, re infecta?*
IV. *Differentia inter nuncium & mediatorem*.
V. *Quatenus quis pro altero possit acceptare*.
VI. *Ab heredibus non potest acceptatio fieri*.
VII. *De onere promisso adjecto*.
VIII. *De onere pactorum*.

Frequentissimum est, ut promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interventu. Hic igitur quid observari debeat, jam explicandum est. Certum igitur est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consensum suum declarat, cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consensus sui interpretem atque internuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad modum instrumentalis causæ, dum non solum omnia gerit alterius auctoritate; sed & quia non sibi jus adquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, qui ut agat est destinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus adquirit, (a) & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur. Illæ quippe actiones alterius in nobis qnoque obligationem producunt, nobisque jus pariunt, adeoque pro nostris censentur, ad quas gerendas alium auctoritate instruximus, easque pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Sed cum tali ut efficaciter possit alter agere, necessum est, ut ipsi constet, serio hunc a nobis electum, ut voluntatis nostræ sit interpres, nosque ab ipso gesta pro nostris habitura. Et ex hisce fundamentis deducenda sunt pleraque, quæ in legibus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur D. *quod jussu*.

§. II. Porro destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali formula, ut statuat, quicquid ipsi maxi-

(a) Quod igitur Romani juris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, nisi certis in casibus, statuerunt, *L. 126. §. 2. de V. O. C. per quas person.* HOTOMANN. L. III. obs. 31. etiam si magister navis aut institor fuerit *L. 1. §. 18. D. de exercit. action. L. 1. de institor. action.*; id simplicitati juris in natura positi non convenit, nec usu hodie obtinet. Quid enim obstat, quo minus per alium hominem quem consensus nostri interpretem atque internuncium elegimus, quique, ut Cicero pro Cæcina loquitur, *quasi quidam pene dominus est*, obligatio nobis acquiratur? Conf. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. c. 6. §. 9. H.

maxime ex re nostra videbitur esse; vel ut expresse quo modo, & quid pacisci debeat, præscribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa præsens negotium concluserit. *Bona fide* dicimus. Nam haudquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & ubi per nefariam fraudem me circumvenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda utique bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligar. Quin & hoc includit bona fides, ut quod ab isto gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout præsentia tempora ferunt. Istud enim ignorare socordiæ est dolo æquiparanda. Atque idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, (*a*) quas sæpe mandatariis nostris committimus, ut ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quæ haudquidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod a natura commissi negotii fuit alienum, & in quod consensisse præsumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, per ejusmodi chartam puram commissæ, apud ZONARAM tom. III. & Glycam tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui ut ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingebant,) nomen suum chartæ inscripsit. Cui deinde Cæsariensis adjunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum eiiciendi: Apud GUNTERUM L. VI. (vers. *656.* & seqq.) abusus istarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum satis est, & summo præsule dignum Impressas signo vacuas emittere chartas. Quas possit lator variis inscribere nugis, Cum volet, & miseris falsas affingere culpas.* Cui autem certi fines sunt præscripti, ultra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu quæ exhibeat illi, qui cum est contrahendum, & arcana, quæ internuncium duntaxat instruant, & quosque progredi debeat, præscribant; quæstio exsurgere potest, an auctorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, ita tamen ut intra id subsistat, quod manifesta præseferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis obstringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat; quæ ubi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discreparent; nec facilior prætextus foret, omnia per internuncium conclusa subvertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris ANONYMI Memoires touchant les Ambassadeurs p. 582. 583. 588. Præsupponitur autem hic quoque, (*b*) internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. III. QUOD SI autem in promisso alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptaverit, revocari promissum posse patet. Nam expresse promissor voluerat intervenientibus hujus verbis obligationem contrahere. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipse obligor. Nam neque ego ex alterius istius verbis volui obligari, & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meæ notitiam, ut de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literæ voluntatem meam expri-

(*a*) Quæ vulgo chartæ blancæ dicuntur. Ubi tamen existimo verius, illum qui chartam talem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari altera, si modo hic fraudis per eandem commissæ conscius haud fuerit. Imputet enim facilitati suæ & imprudentiæ, qui dedit. Finge Titius Cajo chartam hujusmodi dedit, ut mille aureos sumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartæ a se impletæ, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram summam solvendam obligari? V. CARPZOV. Part. 2. Const. 17. def. 42. FINCKELTHAUS. obs. 8. CASAUBON. epist. 310. HOEPINGK. de jure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. seqq: Ubi hujusmodi chartarum usum antiquissimum, sed simul periculosum esse docet. H.

(*b*) Et hoc tum admittendum esse censeo, si alter contrahens cum tali colluserit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demonstravi Dissert. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii §. 11. H.

exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim etsi ante literas redditas moriatur, æque per alterum post traditæ sint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendæ, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorii, seu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. GROTIUS L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. SED ET in aliis casibus multum interest (*a*), utrum quis interveniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui judicium suum aliquo modo interponat. Quod GROTIUS d. l. ita effert: *Utrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero ut ipse promittat.* Priori casu, si ego promissum revocem, antequam ab altero acceptatum fuerit (*b*), revocatio valebit, & si ea ministro non innotuerit, sed his ob revocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. L. 4. *D. de manumissis vindicta.* Sed ubi quis posteriori modo alterius negotio intervenerit (*c*), nisi revocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium exsecutus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, ut oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis usus judicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo applicant JCti *L. 15. D. Mandati*. Conf. *L. 17. D. de Offic. præf. & Costalius ad L. 65. D. de procuratoribus. cap. un. de renunciatione in Clementinis.* Eandem distinctionem locum quoque habere judicant in ea quæstione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant (*d*), si internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia a vivo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obtulerat quid, sed jusserat tantum offerri. Cont. tamen ZIEGLERUS ad Grot. L. II. c. 11. §. 17. ubi putat, posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc vivo a mandatario fuerit jam exposita. Ubi tamen nondum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento GROTIUS l. d. judicat decidendam controversiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impensis, quæ in exsequendum mandatum factæ sunt post mortem mandantis (*e*). Qua super re actionem dedisse M. Drusum Prætorem, negasse Sext. Julium refert AUCTOR librorum ad Herennium. L. II.

§. V. CÆTERUM uti per internuncium alteri consensum nostrum possumus declarare; ita ulterius quæritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Ubi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est a nobis mandato instructus. Nam per talem quod facimus, ipsi judicamur fecisse: & velle censemur, quod in alterius voluntate posuimus, si ille velit. Sed de illis quæritur, qui ejus rei mandatum a nobis non acceperunt. Ubi GROTIUS d. l. §. 18. judicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: id est, utrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teste, me Sejo daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus ejusmodi promissionis, ut quando eam acceptavi, jus adquiram efficiendi (*f*) ut ad alterum res perveniat, siquidem & is acceptaverit, ita ut intermedio tem-

(*a*) Nimirum, mandatarii, procuratores, magistri, institores, & his similes curate discernendi sunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim sunt merum ὄργανον. Atque ut tabellarius ministerio suo functus est, cum literas pertulit; ita nuncius nihil est aliud, quam epistola loquens. H.

(*b*) Quæ acceptatio a cantionibus solet fieri coram Notario & testibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, SLEIDANUM L. III. Histor. ad A. 1522. H.

(*c*) Diversum tamen statuit Pontifex in causa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6to.* H.

(*d*) Hactenus etiam vera est illa Dd. *in L. admonendi D. de jurejur.* sententia, nihil probare epistolam, si ab eo, ad quem missa est, accepta non fuerit eo vivo, qui scripsit: cum non possit haberi pro consensu & contractu. V. Scip. GENTILIS ad Apuleii Apolog. n. 690. H.

(*e*) Vid. NOODT. Observ. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

(*f*) Errant qui ex stipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes sane in foederibus populorum, quæ de jure ter-

tempore a promissore promissio revocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta est promissio, eam possim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic ut eo fere redeat hæc promissio: ego Sejo dabo, si tibi placuerit. Hic sane in tuo videtur esse arbitrio, derivare id promissum velis in Sejum, an vero recusando id intercipere, saltem ne illud per te ad ipsum perveniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine interventu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi pœnitendi non concedetur facultas, priusquam Sejo meum promissum fuerit indicatum. Quod ubi & ipse acceptavit, promissio jure naturali valida erit. Et si leges Romanæ inutiles declarabant stipulationes citra adiectam pœnam conceptas, in usum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inventæ, ut unusquisque adquireret sibi, quod sua interesset; ceterum si alii detur, nihil interesse stipulatoris. At per stipulationem pœnalem, verbi gratia nisi Sejo des centum, mihi pœnæ loco solves octoginta, saltem mihi jus fuit quæsitum, ut si prius non præstetur, meo nomine LXXX. possim petere. Enim vero videtur hoc constitutum positiva ex ratione (*a*) ad præscindendas litium multitudines. Poterat quippe judex non injuria queri super importunitate litigatoris, quod sibi aliisque negotium facesseret, cum ipsius nihil interesset. Et quanquam non omnino nihil nostra intersit, si per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adversus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, ut de alieno quis alium sibi devincire posset. At vero altero casu, quando ita est concepta promissio; promitto seu assevero, te teste, me Sejo daturum, si quidem mandato destituaris pro Sejo promissum acceptandi, utut verbis istis annueris, neque tibi jus quæsivisti, neque Sejo, qui actionem tuam pro sua non agnoscit. Unde nihil interest, utrum interveniens testis promisso annuat vel non; quippe quod in ipsius personam non fuit collatum. Et promissor, quia per acceptationem Sejo jus non est quæsitum, revocare promissum potest citra injuriam, etsi non semper citra violationem constantiæ & veracitatis.

§. VI. Sed et illud constat, si quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptaverit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipsius fieri non posse; adeoque tale promissum recte posse revocari. Nam promissor acceptationem contulisse videtur in arbitrium istius mortui, non in heredum. Nec præsumitur, ipsum de casu mortis cogitasse, ut etiam ea interveniente promissum voluerit perficere. Sæpe quippe volumus quid alteri dare (*b*), quod ad heredes quoque transmittere possit, quod tamen immediate ipsius heredibus dare nolumus: cum multum intersit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L. 191. D. de reg. juris.*

§. VII. Denique & hoc addi potest; an quis promissioni suæ onus aliquod adjicere queat post eandem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere possit, dubio caret. Id igitur fieri potest, quando ea per acceptionem nondum est completa, aut fide interposita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum est quæsitum, adeoque uti promissori hic totum licet promissum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L. 4. C. de do-*

re tertii agunt, v. g. ut is in fœdus recipiatur, si velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta convenit, *ut pro Salucia Bresciæ comitatus in Segusianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, ut Hispano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, ut memorat H. GROTIUS L. IX. Histor. Belgic. in fine. *Dissentientes* frustra opponunt, ad obligationem omnem requiri consensum obligantis & obligati. Etenim utriusque consensum hic habemus: quamvis tum complementum accipiat obligatio, si & tertii consensus accesserit. Hinc moribus quorundam locorum etiam ubi jus Romanum in usu est, hujusmodi stipulationi vis tribuitur. Vid. CHRISTIN. vol. III. Dec. 34. *n.* 11. GROENEWEG. ad §. 19. Inst. de inutil. stipul. GRYPHIAND. L. I. Oeconom. legal. cap. 10. n. 25. & de insul. c. 9. *n.* 18. MEVIUS P. 4. Dec. 112. *n.* 5. H.

(*a*) Quot enim hic sunt ambages? promissario obligatio primum acquiritur: tertio res tradenda est, aut factum præstandum. Et quid si promissor nolit promisso satisfacere? Quid si tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

(*b*) Hinc recte GROTIUS dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud est, velle dare huic jus ad heredes transitorium: aliud velle dare heredibus.* Adde CARPZOV. L. V. Respons. Elect. 62. H.

de donat. quæ sub modo. Sed quid si onus illud sit adjectum in commodum tertii? puta, si ita dixero, dabo tibi centum, si Sejo sumtus studiorum per annum dederis. Hic dicimus, posse hoc onus a promissore revocari, quamdiu a Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsi jus competere potest.

§. VIII. Generalissima pactorum divisio hæc videtur esse (*a*), ut per quædam constituatur aliquod jus, in universi generis humani usum redundans; per quædam certis duntaxat hominibus profuturum jus nascatur. Scilicet simplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipsorum quoque instituta accessissent, per quæ & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere præcipua sunt *sermo*, *dominium rerum*, *earumque pretium & imperium*, quæ universale aliquod pactum præsupponunt (*b*), tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quæ introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem ejusdem maxime facientia. Igitur postquam in genere de pactorum natura vidimus, ista jam instituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quænam ex iisdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica supra vocavimus, promanent (*c*).

(*a*) Non minus late patens eorum partitio est in æquatoria & rectoria. Illa in statu naturali hæc in domuum & civitatum constitutione locum habent. H.

(*b*) Pactum hocce in dominio commentum esse, infra in loco ostendam. Sicut enim pacto non est opus, ut liceat pacisci, ita nec ut liceat occupare res, quæ nullius sunt. H.

(*c*) Hoc loco notandum est, non omnes obligationes, de quibus loquuturus est Auctor, ex conventione manare. Ejusmodi sunt 1. Officia sermocinantium, in quibus AUCTOR parum apposite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quæ ipsa quoque perperam ab Auctore ex conventione repetitur, ut pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

FINIS TOMI PRIMI.